

AQVILÆ AVSTRIACÆ,

Pars Secunda, Seu

MONARCHIÆ OCCIDENTALIS

Tomus Octauus,

IN QVO IMPERATORES AVSTRII

A MAXIMILIANO II. vſquè ad Coronationem LEOPOLDI PRIMI

OCCIDENTIS IMPERATORIS LI.

Elogijs, Hieroglyphicis, Numiſmatibus, Insignibus, Symbolis, Imaginibus Antiquis ad viuum exhibentur exculpti, & longa hiſtoriarum ſerie exarati.

Vt nihil relictum ſit, quod priſci, vel hodierni habeant annales;

Sed Diplomata, Leges, Indulta, Genealogiæ, Donationes, Priuilegia offeruntur congeſta.

INSERVNTVR ET REGVM PRINCIPVMQVE

Imagines, Nummi Honorarij, Caſtrenſes, Triumphales, Votiui, Miſſiles, &c. qui ſanguine, fœdere, bello Imperatoribus iuncti, occurrunt in Opere.

Subijcitur cuique Cæſarum Appendix Symbolica, Sacrolegalis, & Hiſtoricopolitica, in qua Symbolis & hieroglyphicis, ære affabrè exculptis, Cæſares, eorumq; geſta pinguntur, & explanantur.

AVCTORE

JOANNE PALATIO

I.V.D. in Veneto Gymnasio Profeſſore Publico, &c.

SVPERIORVM PERMISSV.

VENETIIS, M. DC. LXXIX.

Ex Typographia Andreæ Poleti.

SVMPTIBVS AVCTORIS.

Proſtant ſub Signo Fortunæ, & Nauis, aliorumquè.

L E C T O R I

Æ*Dificare cœpi, & consumare potui* (*Amice Lector*) *Monarchiam Occidentalem minimè obstrictus ære alieno.* *A* Carolo Magno *ad* Leopoldum Optimum *excreuerunt Cæsarum fasti, & nostra fasta non sine strepitu, sed magno tumultu. Iniuria tamen cum sæpe locum faciat maiori fortunæ, in septimo quieui. Tot namque annos insumpsi, viuendo inter Cæsares mortuos. Anno* 1671. *cum in lucem duxerim Magnum Carolum primum Occidentis Imperatorem, octo voluminibus ad Cæsarum gloriam Anno* 1678. *in Leopoldo Optimo cursum consumaui, fidem seruaui, quam basim nostri glorior ædificij. Ad communem scribens vtilitatem, cum omnes sperarem amicos, plurimos offendi inimicos. Nocituram curaui vitare potentiam non aliter, quàm in nauigando procellam: & cum in obsessà via saltem pauperi crederem esse pacem:* Odium, *Inuidiam declinare non potui. Omnem operam dedi cum Stoico, vt me multitudini educerem, & aliqua dote notabilem facerem; quid aliud quàm telis me opposui? & maleuolentiæ, quod morderet, ostendi? Ipsi qui laudant, omnes sunt hostes (quod in æquo est) esse possunt. Quàm magnus mirantium, tam magnus inuidentium populus est.* Rumoribus *tempus dedi, a Magno edoctus Pompeio, quum suos è Cælo respiciens parua clausos cineres humo; nautaque ne bustum religato fune moueret, sacrum semiusto inscripsit stipiti nomen,* Hic situs est Magnus (*lib.9. Lucanus*) *videns quanta sub nocte iaceret nostra dies, risit sui ludibria trunci. Risi, & querulas cicadas irridens, quæ tinniendo crepunt, ardua & confragosa, quasi plana cogitans, per saxa & rupes in apicem conscendi laboris, & in fastigio steti, cum oberrare crederem ad radices. Aciem sæpè lònginquitas fallit: sed propiùs adeuntibus eadem illa, quæ in vnum congesserat error oculorum, paulatim adaperiuntur, difficillima omnia, si audeas, faciliora apparebunt.* Nec inaccessus apex *si dorcadi, cur homini, cui & Cœlum recluditur? Dama in fastigio montis, infra canibus latratu obstrepentibus, nec conscendere valentibus, antiquum fuit eorum symbolum, quos spretis inuidentium vocibus, non liuor, nec vexatio cunctari potuerunt a limine gloriæ. Omnia obruuntur virtute: nec magis vllam portionem habent incommoda, cum in virum constantem inciderint, quàm in mari nimbus. Ad nullius pauens occursum veluti Leò, cuncta prosternit. Dant animos plagæ.*

Plurimis anonymi agitatus querelis, licet in Apologia contra folium, quòd vento rapitur, *abundè satisfecerim; ne* contra folium, quod vento rapitur, *dicerent me ostendisse potentiam; instauratis calumnijs sparsim in postremis voluminibus occurrere studui, & hostem prouocare ignotum, vt aperto Marte concurreret. Cupidus gloriæ, quæ merces est iusta laboris, dedignatus contendere verbis, certamen inij, vnde meritò vel immerito liuor carperet adorationem (quam Regibus, & Potentatibus Sæculi profiteor debitam) appareret. Contumelias non magis feci, quàm verba puerorum, qui (vt ait Seneca) os parentum feriunt, matris lacerant crines, in conspectu suorum tegenda nudant, nec verbis obscænioribus parcunt. Vt quisque contemptissimus, & vt maximè ludibrio est, ita solutissimæ linguæ est.*

Ædificare itaque cœpisse, & consumare potuisse glorior, sed in Deo.

Deus

Deus nobis hæc otia fecit
Nanque erit ille mihi semper Deus. Illius aram
Sæpè tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boues, vt cernis, & ipsum
Ludere quo vellem, calamo permisit agresti.

Palatium suspice nostrum, a me quidem plantatum, Apollinis solertia rigatum, sed ni Deus incrementa dedisset, superscriberes sanè; Cœpit hic homo ædificare, & non potuit consumare.

1679. 20. Marzo.

HAuendo veduto il Tomo sesto dell'opere del Reuerendiss. & Eccellentiss. Sig. Dottore Gio: Palazzi, Piouano di S. Maria Mater Domini di Venetia &c. incomincia *Monarchia Occidentalis Lib. XXVIII.* & finisse *Tercentos stare Viros meliores*, nè hauendo in esso ritrouato cosa alcuna contro la Serenissima Republica, anzi molte cose in lode della medesima, & molte eruditioni gioueuoli ad ogni stato di persone, perciò lo reputo degno d'essere dato alla stampa &c.

Fr. Francesco Emo della Religione dei Serui di Maria Vergine, Teologo, & Consult. della Sereniss. Republ. di Venetia &c.

OPus D. Io: Palatij Doctoris eximij à Conrado II. Occidentis Imperatore, ad Conradum IV. Imperatorem summa quidem cum doctrina, eruditione, & facundia digestum ad id electus obseruaui; imò publicæ, & litteratorum consulens vtilitati, prælo dignissimum.

Subscribit
Vincentius Paschalicus Patricius Venetus, Philos. Doct. & ex Senat. Cons. in Patrio Lyceo Philos. Publ. Interpr. &c.

CVm ego infrascriptus accuratè perlegerim partem operis Doctoris Ioannis Palatij ab Alberto II. Honorifico, vsque ad Ferdinandum III. & IV., nihil in ea offendi, quod Principibus, aut bonis moribus aduersetur; quin summam & Doctrinam & eruditionem admiratus, dignam censeo, quæ orbi literario, ad publicam vtilitatem exponatur. In quorum fidem, presentes manu propria e raui.

Ioannes Franciscus Franzini I. V. & S. Th. Doctor, Academiæ Vigilantium Rector.

MONARCHIÆ OCCIDENTALIS

Tomus VIII. seu Pars II.

AQVILÆ AVSTRIACÆ.

MAXIMILIANVS II.

OCCIDENTIS IMPERATOR XLVI.

1 *Nimrodi turris, linguarum symbolum.*
5 *Mystica sunt nomina Regum, nec casu imposita.*
6 *Maximil. II. Imper. educatur sub Carolo V. quindecim filios habuit.* 9. *Hispaniæ præfectus.* 10. *vno anno tres coronas consequitur.* 11. *cunctatione perdit coronam Poloniæ.* 12. *pacificus.* 13. *Io. Vaivodam vincit.* 16. *victoriæ in Turcas.* 17. *linguarum peritia.* 18. *eius religio.* 19. *numquam mendax.* 20. *clemens.* 21. *morientis verba pia.* 4. *hieroglyphicum.* 2. *nationes lingua diuersas in vnum, pietatis & religionis idiomate congregat.*
7 *Maria filia Caroli V. vxor Maximil. II.*
11 *Fortuna non patitur moras.*
14 *Philippus II. Rex Hispan. arma gerit in hæreticos.*
15 *Solimanus etiam mortuus vincit.*

I Imrodi turris, quam in *Maximiliani II.* hieroglyphico extructam offendis, linguarum annuit peritiam, atq; concordiam. Tyrannus impietate sua linguas diuisit, cũ *terra esset labij unius, & sermonum eorundem. Gen. 2.* Turrim cogitans, qua Cœlum scanderet, terram oneravit non tam corporis, quàm mole scelerum. Haud contentus homines vincere, nisi & Deum in Cœlo lacesseret (quasi peccare puderet, nisi peccaret in Cœlo,) Cœlites tentauit confundere, sed seipsum confudit, & obruit confusis linguis. *Cœpit itaque ædificare, sed consumare non potuit,* quia religionis deficeret fundamentum. *Maximilianus* modò superuenit, & linguarum reparat vnitatem, quia superædificauit *summo angulari lapide, Christo Iesu.* Omnia cum callêret idiomata, quid docuerit populos? habes in hieroglyphico, Religionem, Pietatem, Iustitiam, Fortitudinem, Obedientiam, quarum gradibus Nationes toto Orbe diuersæ turrim conscendunt vnanimes. Habet quælibet Natio virtutis suæ symbolum, *Fidelitatis* in cane; *Fortitudinis* in columna, &c. vt videre est in hieroglyphico. Hac lingua, & idiomate nationes congregabis dispersas, & scala pietatis Cœlum conscendes. II

ALLVSIO AD HIEROGLYPHICVM.

I.

III *Cernis vt æthereas sublimis crescat ad auras*
Turris, & è turri plurimus vmbo micet;
Esse quid hoc dicam? Nembroth nouus anne reuixit
Ausurus bello sollicitare polos?
Fallor? an hanc melior muniuit ad æthera molem
Titan, quo Cœli tutius esset iter?

Franzinus.

II.

Siste altæ, Nembrod, fũdamina ponere Turris,
Perfectum nunquam grande videbis opus.
Siste igitur; Noster poterit tantũmodo Princeps
Lucida turritam tollere ad astra domum.
Diuersè sapit iste loqui, linguisque peritus
Præcepta artifici clara cuique dabit.
Quinimmò ad finem Cœlorum sũma iuuabunt
Numina, quæ ardenti Dux pietate colit.
Hæc igitur quicumque sciat, quòd scilicet omne
Auxiliante Deo perficietur opus.

Ponginus.

MAXIMILIANVS II.

OCCIDENTIS IMPERATOR XLVI.

ELOGIVM.

Ludunt, non deludunt in nomine omina Cœli V
Hæc cælant, non celant Astra,
Vt Sacer Haruspex non profana sumat auspicia.
Fortuita sunt hominum nomina, non Regum.
Vos Dij terræ estis, & Dij excelsi omnes.
A die, mense, nomine
Maximi auspicium *Maximilianus* habet.
1527 Kalendis natus Augusti, vitam nanciscitur, & vittam Augustam.
A cunis ad curas profectus VI
Carolum V. præceptorem, vel spectatorem habuit, *Maximiliani educatio sub Carolo V.*
à quo nil discere potuit præter victorias.
Mariam II. Caroli filiam coniugem habuit; VII
(*Flumina obruere haud poterant, maria euocantur*)
Quæ Abneptis, Proneptis, filia, nurus, vxor, mater Imperatorum.
Non minori titulo dotari sponsa debuerat,
Vt par pari nuberet *Maximiliano.* VIII
Tot illi liberi, quot astra in Austrio Cœlo. *Habuit XV. filios: & tot astra Astrologus recenset in Cœlo Austriaco.*
Hispaniæ præfectus à patruo patrem egit,
Et fræna tractauit, vt *Carolus* crederetur adesse. IX
1562 In Germaniam regressus, nouo felicitatis prodigio, *Hispaniæ præfectus.*
Vix anno exacto tres coronas consequitur,
Imperij, Hungariæ, Bohemiæ. X
Visa est recurrere ad *Maximilianum* fortuna *Alberti II.* *ter in anno coronatur*
Fluit hæc, vt refluat; recurrit, ut abeat.
Multarum virtutum capiti corona vna non sufficit.
Austriacis tantum natura dedit,
plures vno capite sustinere coronas.
Quid Biceps Aquila?
Vbi tribus coronis sufficit vnum caput.
Ad quartam plurium capacem Poloni euocabant. XI
Sed dum lentus moratur,
Præteruolat de more fortuna, quæ moram odit,
Et spreta spernit.
Desiderari *Maximilianus* maluit, quàm venire,
Tribus susceptis, cum esset grege, & Rege superior,
Vna reiecta, fuit maior seipso.
Tanto sub onere Princeps illi labor, communis quies. XII
Per clausas Iani ianuas, adire volens templum Honoris, *pacificus.*
Quam domi colebat pacem, foris quæsiuit, sed non inuenit.
Ioannem Vaiuodam pacare nec placare potuit. XIII
1565 Malè tamen in Hungaria acquisita is pessimè perdidit. *Vaiuodam vincit.*
Post amissa præsidia, inuenit in fuga præsidium XIV
Pugnabant simul, & oppugnabant *Philippus*, & *Maximilianus* *Philippus II. Rex Hispaniarum in Hæreticos arma gerit.*
Turcas iste, Hæreticos ille
Sed non penitùs perfidia subacta, nec barbarie fugata
Ne Austrijs, quam ornarent, Sparta deesset.
Vtramque Asiam in Austriam cum *Solymannus* armasset,

Salutis Anno

Resumpsit Aquila fulmen,
Vt ferrum è sinu terræ diuulsum,
In sinu conderet Barbarorum.
XV *mors Solimanni* Gyula, & Sigethum victori rogum fuere
Iræ flammis *Solymannus* excandens seipsum primò, pone urbes absumpsit, 1566
Et quas viuus vincere haud potuit, debellauit mortuus.
XVI *Victoriæ in Turcas* Barbaro tamen Tata, & Vesprinio ereptis:
amissa *Maximilianus* duplo restituit;
Vt post *Solymanni* lethum, Turcæ nil lætum sperarent,
Potuit tunc Cæsar aurea liquare secula, & aurea cudere,
Quasi vnum esset ouile, & unus pastor,
XVII *Linguarum peritia.* *Omni-linguis* Imperator
Blanda dictabat Gallus, seria pronunciabat Italus
Grandia iactabat Hispanus, aspera ebulliebat Germanus,
Octo cum loqueretur linguis, non fuit bilinguis,
XVIII *Religio Maximiliani* Romanam fidem Germano persauit candore:
Et quod miraculum est, nec verbo offendit,
XIX *numquam mēdax.* Si *omnis est homo mendax*,
excipe *Maximilianum*,
Plenus miraculis,
XX *clemens* Potuit non lædere, læsus;
Grandem credens animum, quem non incuruat iniuria,
Accuratus, quid ageret. Incurius, quid dicerent;
Dabat rumoribus tempus, quo senescerent.
XXI *mors.* Sui tandem fati conscius, fastos deponit, & fasces, 1576
Vt pro se diutiùs militaret, regnaret, imperaret *Rudolphus*,
Hæc Sapientiæ & Fortitudinis monstra
in Austria inuenies non in Africa.
XXII *moriens historiam de Scala Iacob sibi recitari mandat. & dictum Domini* Nemo ad Cœlū *&c. cui Maximil. adiunxit,* Et omnes, qui credunt in eum. In comitijs eflavit animam:
Vt rationem redderet, antequam è mundo migraret ad patrem,
Per scalam Iacob creditur gradum fecisse,
Innixumque dominum habuisse & thalamo, & tumulo,
Cum nemo ad Cœlum ascendat,
Nisi qui de Cœlo descendit.
Hoc vno verbo defecit in Verbo
Et omnes qui credunt in eum. Io. 3.

CATENA HISTORICA
CAPVT SECVNDVM.

5 *Anna*

MAXIMILIANI II. GENESIS.

1 EX *Ferdinando I.* Imperatore, & *Maria* filia *Ladislai* Regis Bohemiæ, & Hungariæ (quæ pietatis & liberalitatis suæ erga pauperes testimonio, amplum Viennæ hospitale condidit) nascitur *Maximilianus II.* Viennæ Austriæ, Anno 1527. die I. Augusti inter XI. & XII. horam noctis.

Vxorem.

2 *Mariam* habuit patrui sui *Caroli V.* filiam, hoc est, patruelem. Fuit *Maximiliani* coniugium castum, & fœcundum, ex quo XVI. liberos suscepit, quorum octo in pueritia mortui sunt: reliquos superstites reliquit, videlicet sex filios, & duas filias. Totum hoc annuit eiusdem *Mariæ* symbolum: Corolla, quæ cingit meditationes Imperatricis, inter frondes, frutices, pijra, sobolem scilicet felicem. Tres coronæ in medio positæ, media *Imperatoria*: dextera *Castilliæ*: læua *Aragoniæ* designant abiectum omnem fastum, subiecta *spinea corona* ob obitum *Maximiliani* (nam *lugubris* creditur iste nummus, & post mortem cusus *Maximiliani*) Corona superne fulgens super *Iridem* cum *nouem stellis*, si nouem sunt, est *Ariadnæ corona* virtutis præmium, brauium certaminis quam (vt voluere Poetæ *Hesiodus*, & *Horatius*) Ariadnæ Bacchus dedit: & eamortua, vt virtutis memoria non moritur, retulit in Cœlum. Si verò nouem non sunt stellæ, nec pictor subtraxit; sed Mysta octo tantùm reposuit, *octo Beatitudines* designantur, quas habere sperat in Cœlo.

explanatio symboli.

Fi-

Filij.

III I. *Rudolphus* primogenitus, Imperator

II. Ernestus *clemens* dictus, & *pacificus*. Cum *Rudolpho* fratre in Hispaniam profectus, cum eodem in Austriam reuertitur Anno 1571. Anno postea 1587. à *Sixto V.* Pontif. Max. *Ec-*

clesiæ Propugnatoris insignia Viennæ accepit. Regnum Hungariæ, & Austriam ad annos 17. prò Cœsare fratre gubernauit, cuius tandem consensu à *Philippo II.* auunculo Belgarum gubernator constitutus, Bruxellam Anno 1594. ingreditur: vbi moritur Anno 1595. X. Kal. Martij.

Epitaphium.

Mors fortes pariter prædatur, Morsq. maligna
Mortem nec Martem mens generosa timet.
Prodest cauta tamen, nocet at temeraria virtus
Armat Dux hastis cautior ipse suis.

III. *Mathias* natus Anno 1557. successor fratris *Rudolphi* in imperio.

IV. *Maximilianus* A. C. 1558. Neostadij Austriæ natus. Hic *Stephano Bathoreo* defuncto, An. 1587. à nonnullis proceribus Rex Polonorum salutatus aduersùs *Sigismundum* filium *Iohannis III.* Suecorum Regis, cum in Poloniam venisset, nec reciperetur, Cracouiam obsedit; sed à *Iohanne Zamoiscio* Polonorum Duce victus, & carceri traditus, Pontifice tandem intercedente, liberatus est.

V. *Albertus* ibidem natus An. 1559. in Hispania educatur, Theologicis disciplinis imbuitur, Anno 1577. Ecclesiasticum ordinem suscipit, & à *Gregorio XIII.* Cardinalis S. Crucis creatur. Ann. 1583. à Rege *Philippo* auunculo ProRex Lusitaniæ constituitur. Anno 1599. Vlyssiponem contra *Dracum* piratam, & *Antonium* nothum summa fortitudine protegit. Anno 1593. Madritum euocatus, defuncto IV

Car-

Cardinale *Quiroga*, Archiepiſcopus Toletanus, & Hiſpaniarum Primas deſignatur. Defuncto *Erneſto* fratre, iam iam ordinem ſacerdotalem ſuſcepturus, mutata ſententia, Belgij ProRex à Rege factus, coniugem ſumpſit *Iſabellam Claram Eugeniam* filiam *Philippi II.* Hiſpan. Regis.

VI. *VVenceslaus* Neoſtadij naſcitur Anno 1561. Die 9. Martij. Moritur 1578. Habuit prò ſymbolo Cornucopiam ſub lemmate, *Melior fortuna notabit*.

Filiæ.

V *Anna Maria* vxor *Philippi II.* Hiſpaniarum Regis; pleriſque indignantibus, quòd nullo manifeſto pacis bono *Philippus* ſororis filiæ matrimonium concupierit. Habuit hæc pro ſymbolo *Querneis ſuſpenſum ramis, alatum, & in orbem ſe reuoluentem ſerpentem*, prudentię ſymbolum. Celeritatis, quòd alatus: Diuturnitatis, quòd rotundus. Quæ omnia cadebant in *Philippo*. Columba in trunco arboris *Maria* eſt; quæ in orba viduaque domo ſurculum gentilicium inſeuit, *Philippum III.*

Eliſabetha nupta *Carolo IX.* Gallorum Regi, quo defuncto, Viennam redijt, vbi ædificato noſodochio ſanctè, & piè vixit in aſſidua Diuini Verbi contemplatione, *quod ei ſola ſpes erat*, vt in ſymbolo.

IMPERII OCCVPATIO. Ann. 1562.

VI *belli tirociniũ.* PRimum cum in re militari tirocinium ſub Cœſare *Carolo V.* patruo ſuo, in bello Smalcaldico feciſſet *Maximilianus*, duobus equitum millibus præfectus, vbi non pauca excelſi animi edidit documenta; vigeſimo ætatis anno, Bohæmiæ Rex deſignatus, in Hiſpaniam profectus eſt; vbi *Mariam* primogenitam *Caroli V.* in vxorem duxit, Hiſpaniarumq; regnis, Soceri vice preſuit. Euocatus poſtea in inferiorem Germaniam à patre Cœſare *Philippus* princeps, Belgicas prouincias Sacramento fidelitatis ſibi obſtrinxit. Triennio
VII *Hiſpanias moderatur.* Hiſpaniarum Regnis moderandis exacto, cum vxore ac liberis Barcinone Genuam appulit, atque inde per Mediolanum, Tridentum, ac Oenipontum in Auſtriam reuertitur, à patre monitus quòd *Carolus V.* pro *Philippo* filio, animos Electorum prenſare conaretur, vt Imperium in familia firmaret hæreditarium. Intra vnius anni ſpatium, trium regnorum diademate, Bohemi, Romani, Hungari, ſecundo ab *Alberto II.* Auguſto, felicitatis exemplo, do-
VIII natus eſt. Die XX. Iulij (qui D. Stephano primo Hungarorum Regi Sacer eſt) peragi debebat coronatio Hungarica, ſed moratus in itinere, die vltima venit Auguſti, & obuios habuit equites ter mille, auro fulgentes, duce Comite *Serino*. Seruant adhuc belligeri populi priſcum ſplendorem, quamuis Ottomanico preſſi iugo. Non ſine rumore fuere comitia, ſucceſſione non electione cum vellet *Ferdinandus* filium Regem declarari vi pacti, quod cum *Ladislao* interceſſerat, vt Hungarica regali deficiente progenie, Auſtrij vocarentur. Quod cum violentum, & auro vſurpatum Hungari accuſarent pactum ab eo percuſſum, qui nationis iura violare non poterat, vt de eligendo *Maximiliano* conſentiebant, ita de modo eligendi diſſentiebant. Comitiorum legem ſub Anno 1498. latam de non admittendis extraneis legatis in creatione Regis, quo libera darentur ſuffraggia adducebant; vnde ne in diſcrimen caderet filij ſucceſſio, coactus eſt *Ferdinandus* aſſentire, vt per libera vota *Maximilianus* ſceptrum acciperet.

In coronatione etiam Imperiali patre viuente peracta, peculiare id adnotat *Schardius*, quòd Electores *Palatinus, Saxo* & *Brandeburgicus* ſolenni Miſſæ ſacrificio noluerũt aſſiſtere, ſed in conclaue receſſerunt, cum reliquis Principibus Proteſtantibus, quod antea permiſſum non legitur; ſed regnante *Carolo V.* ex conſilio Theologorum ſuorum *Saxo* non receſſit, quaſi ciuili non eccleſiaſticæ adſtaret ſolemnitati. Imo in alia hiſtoria cuiuſdam Anonymi legitur, quod etiam ſub *Maximiliano II.* ſacrum exordiente *Moguntino*, Elector *Palatinus è choro in conclaue ſe ſubduxit, licet reliqui duo Electores Saxo, & Brandeburgicus ſub ſacro illo perſiſterent, donec cantaretur Alleluia.* IX *extat in tomo 3. Simonis Schardij p. 83.* X *Electores Proteſtãtes non adſtant Miſſæ.* XI *ibidem.*

Maximiliani coronationis teſtimonium dant *auſpicales nummi*. Quorum primus ſub *litera A.* de Turcis profligandis ſpem facit. *Comminuam* (inquit) *vel extinguam ſemiplenam Turcarum lunulam*, Chriſto auſpice; cuius *lignum ſalutare* faſtigium exornat coronæ meæ. XII

Alter ſub *litera B* votum exhibet Regij Vatis, *pſal. 85. Vt miſericordia & veritas ſibi obuient; Iuſtitia & pax ſeſe oſculentur.* Reliqui ſub *litera C* miſſiles ſunt, ſparſi in plebem, cum in Re-

IOVIS SACER
MAXIMILIANVS·D·G·BOHE·REX
COMMINVAM VEL EX TINGVAM
·II·
·6 4·
SIGISMVND AVGVSTVS·D·G·REX·POLONIÆ
FRIDERICVS·II·DANIÆ·NORVEGIÆ·VANDALOR·GOTHORVM·QVE·REX·1564
DVX·SLESVICI·HOLSATIÆ·STORMARIÆ·ET·DITHMARSIÆ
E COSA RARA FEDELTA
Z ER OR
15 62
FRANCOIS DE LORRAIN
DVRATE
ERICVS·REX SVECIÆ·ET·GOTH
DEVS·DAT CVI·VVLT
HENRICVS·MOMMORANTIVS·DOM·ANVILENS
FRANCISCVS DVX·MOMMORANTII
DA PACEM PATRIÆ
IVSTITIA·VINDICA
VNO·ANNO·REGEM·BOHEMIÆ
MAXIMILIANVM
VNCTVM·ROMANVM·VIDIT
ET·VNGARICVM
MAXIMILIANVS·D·G·REX·BOHEMIÆ
CORONAT9
EST IN RE
GEM ROMA
NORVM
1562
A DOMINO·REGNVM·VENETI·IMPERIO·POTESTAS
CAROLVS·GALLOR·REX·CHRISTIANIS
MAIOR·ERIT HERCVLE
MAXIMIL·D·G·ROM·BOHE·REX
CAROLVS·IX·FRANCOR·REX·CHRISTIANISIMVS
NVLLIS·FRAVS·TVTA·LATEBRIS

Regem Bohemiæ, & Imperatorem coronaretur.

Tentauit sæpius pius Imperator Christianorum vires in Turcas conuertere, sed ob ciuiles discordias tantum votum euanuit. Per Germaniam Dani dissidebant & Sueci, & septennali bello sese mutuis affecerunt cladibus.

XIII *Bellum danicum.* *Ericus XIV.* Rex Sueciæ præerat. Daniæ *Fridericus II.* Erat is bello fortis, incorrupteque fidei, quam cum inter virtutes amaret veluti Reipublicæ præsidium, milites suos inter cætera adhanc prouocabat, erecto symbolo in *monitorio nummo* sub titulo *Fedeltà è cosa rara.* Rex verò Sueciæ *Ericus* omnia cum iactaret in Deum referre, in *castrensi nummo* erecto inter cœlestes radios *sceptro* sub inscriptione, *Deus dat cui vult,* tempora mutet, & tempestates: regna transferat, & Reges constituat. Vita verò, factisque negaret crudelitatis passim, atque sæuitiæ exemplo relicto, vltionem pati est coactus diuinam, pluribus cladibus sibi illatis à Dano. Per sexennium ad regni gubernacula sedit *Ericus*, carceri tandem traditus, quia insanie fatigatus, in tyrannidem declinaret, *Iohannem* fratrem successorem habuit, qui ab *Erico* aliquot annis in vinculis detentus fuerat. Sic namque in horum fratrum successione ludebat fortunæ vicissitudo: vt hic vincula prò regno: ille regnum prò vinculis acceperit. Continuabat tamen bellum, donec Sueci cladium frequentia fracti, *Iohanni*, Regi persuasere, pacem inire, quemadmodum legati *Maximiliani* Cæsaris apud vtrumque Regem vrgebant, Nec abnuit; Cæteras inter conditiones & hæc fuit, vt lis *de insignijs trium coronarum,* quas vterque Rex prò suis vindicabat, arbitrio compositorum decidatur. Interea vtrique Regum insignia gestandi trium coronarum maneat facultas.

Friderici symbolũ vide sub litera H.

Henrici symbolũ sub litera F.

XIV

XV *Galliæ dissidia ob religionem.* Non minori dissidio laborabat Gallia. Mortuo *Francisco II.* (cuius regnum annum fuit,) *Carolus IX.* qui *Henrico* genitus erat, sceptrum tulerat, sed funestum. *Henrico* namque externis bellis occupato. *Berengarij* Rhetoris insepulti errores Celticam peruagari, & pestiferum nequitiæ virus euomere cæperunt. Dein in Aquitaniam transgressi, excitauere *Albiensium* manes prouinciæ illi quondam funestos, queis nomen dedit Albia Cadurcorum antiqua ciuitas ad auriferum Tarnem posita. Peregrinæ religionis rumor plurimos centuriauit asseclas, volentibus Superis Galliam omnem vexari non modò Regum morte, verum etiam plusquàm ciuili bello, ut pœnam dissidij, & religionis discordiæ, quam in Germania fouerat, pateretur. Igitur *Carolus* annos natus non amplius decem, ciuilium discordiarum semina, quo die regnum inijt, præsentire visus est, regalem trabeam multo fletu induens, & impositum capiti diadema sine dolore non ferens. Regni exordio toto regno inflammata bella, partium duces habuere *Ludouicum Borbonium,* & *Colignios* tergeminos, *Gasparum Callidum, Franciscum Ferocem, Othonem Cardinalem.* Hos ex singulis prouincijs secuti sunt magno numero nobiles, ignobilesque, studiosi sectæ illius, quam *Io. Caluinus* per *Theodorum* & alios dogmatis sui præcones in patriam retulerat. *Carolus* verò, cum amorem Dei & Ecclesiæ cum ipso nutricis lacte suxisset, articulatim se priùs concidi, ac comminui passurum dicebat, quàm à recta illa regula Patriæ, ac auitæ religionis abduci. *Patiar,* aiebat, *inimicos meos, Dei inimicos non patiar viuere.* Hinc ceruam sibi erexit in symbolo, cuius est, habitu serpentes è caueis, & latebris eruere, atque occidere; annuens nullum *Condæorum,* & *Coligniorum* perfugium satis esse, quo minùs insequeretur, detegeret, & occideret. Habuit *Carolus* duos fidos Heroas *Franciscum*, atque *Henricum Momorantios*, qui ei cum alijs in prælijs, tum eo vel maximè, quod ad Druidum vrbem gestum fuit, nauarunt operam. Patrem *Annam Momorantium* cum iam captum, & aciem Regiam inclinare vidisset *Henricus*, ac *Condæum* Principem auctis in suorum animis, prò victore se gerere animaduertisset, ipse facto cuneo, in peditatum istius irruit, neque ante pugnandi finem fecit, quàm via armis facta, in ipsum inuectus, equo globi ictu vulnerato, Principem cœperit. Non enim dubitauit, quin ex permutatione parens prò eo facilè dimitteretur: quod & factum est. Memoria etiam dignus fuit *Franciscus Aurelianensis* Guisij Dux, cuius præclara in Hugonotas facinora, vitam non minùs quàm mortem illustrarunt. Nummum vide castrensem, in quo *natantes in mari* (symbolum asseclarum Romanæ Ecclesiæ,) *marini canes deuorati*, hoc est Hugonothæ ab *Ipsa Thethi* vel alia Dea maris trucidantur. Suos versu ita alloquitur, quo socios Æneas:

Caroli IX. symbola vide sub litera K.

Effigiem habes sub litera E.

Durate, & vosmet rebus seruate secundis.

XVI *Bellum inter Polonos, & Moscos.* Eodem tempore Bellona classicum canebat etiam apud Lituanos. *Iohannes Magnus* Rus-

Russorum princeps legatos *Sigismundi Augusti* Poloniæ Regis de pace missos, dum ingentem conscriberet exercitum, aliquandiù detinuerat: dimissos tandem summa celeritate subsequitur bipartitis copiis: quarum pars duce *Serebernio Smolenco*, pars polosca *Soiskio*, in Poloni ditionem eodem tempore populabunda impetum fecit. Verum *Soiskio* se obyciens Vilnensis Palatinus *Nicolaus Rareuilius*, licet numero impar, astu, ac virtute se parem præbuit Erant in exercitu Russorum quadraginta millia, & Tartarorum conductorum triginta millia. Polonus verò vix 15000. hominum armatorum penès se habebat. Locatis tamen inter locorum angustias insidijs, palantes Tartaros trucidauit, vt pauci ferrum, aquam, pestem euaderent. Ex Lituanis vix viginti desiderantur; grandi *Sigismundi* triumpho. Cuius in nummo videre est *Aquilam* rostro tenentem *palmam*, pacis symbolum, inter *belli fulgura*, quibus hosti bellum offert, & pacem; vt alterum eligat.

HISPANA CLADES. 1564.

xvII *Hispani Gerbim capiunt*. Philippi Hispaniarum Regis, & *Maximiliani* Cæsaris non tam sanguine, quàm fœdere affinia negocia, quid cum Turcis Hispano contigerit, recensère suadent. Anno ineunte 1564. à Melita insula soluens Hispana classis, Africam appulit, vbi post multa cum Mauris, Arabibusque fœlici gestu certamina gesta, *Gerbis* insulam, quam *Menicen* appellauit antiquitas, voluntaria incolarum deditione occupauit. Euocati Turcæ, classem octuaginta quatuor diuersi generis instructam navigijs in Africam eduxere. Horum aduentu cognito Hispani, qui ad muniendum *Gerbin* intenti erant, classem tumultuosè educunt, vt Siciliam repeterent, ne cum Barbaro configerent: sed statim datis velis, medio mari Turcorum obuiam *à Turcis victi* habuere classem. Viso hoste, territus Hispanus, nec alea pugnæ tentata, fugam arripuit, quem insequutus Turca, clarissimam victoriam reportauit: *Philippi* classe ferè omni sine cœde, & Sanguine, pannico terrore deuicta. Ex septuaginta diuersi generis nauibus, quæ viris, armisque egregiè munitæ erant, viginti duo triremes, & triginta onerariæ naues, in Turcarum potestatem venere; qua clade nil vnquàm fœdiùs Christianis contigit. Turcæ inde in continentem egressi, Hispanos in Gerbi oppido varijs oppugnationibus fatigarunt, cruento tamen certamine. Cum modò ad mœnia Turcæ subeuntes, è munitionibus cum cœde repellerentur, modò deiectis propugnatoribus, eas penè occuparent. Eruptiones interdum in hostium castra ab Hispanis magno impetu fiebant, qui fame, ac siti tandem victi, vt obsidentium manus effugerent, numero supra mille & quingenti, *Aluaro* Duce, ex oppido eruperunt. Is priusquàm dimicaturus exiret, aduocata concione, Crucifixi Domini signum manu gestans, suos commilitones ita est adhortatus. xviii *Aluari religio fortitudo* *Quid vobiscum egerim, strenui milites, vt à faucibus immanissimæ feræ vos eximerē, neminem latet, quem socium habui laboris, & gloriæ. Non deest in bello virtus, sed aqua, qua sitim, & ardorem belli temperemus. Sitis magis vrget; quàm arma, & sine gladio hostis triumphat. Quid itaque inter tot, tantaque discrimina? forsam damnatæ memoriæ socios sequentes aquam libertatis pretio comparabimus? Absit. Sitio gloriam, & honorem. Ferro viam est aperire saluti, & per sanguinem ad aquam peruenire, vt hostili cruore possimus sitim extinguere. Melius est in castris mori, quàm inter catenas perire. Nam in miserabili seruitutis iugo, omnia deficiunt præter aquam.* Hæc pauca affatus, cum hoste manus conserit, primo congressu eum fundit, fugatque in castra. *Draguth* verò infidelium Dux, suos cohortatus, prœlium reparat, funduntur Hispani, *Aluarus* capitur. Tū amisso Duce, deditione facta Turcæ potiuntur oppido, in quod ingressi, fœdam Hispanorum ædidere cædem.

MAXIMILIANI II. IMPERATORIS EXPEDITIO In Transsyluaniam. Ann. 1565.

xix Vbiquè Turcarum fortuna prospera *Maximilianum* Cœsarem ad comitia vocauit, vt Hungaros proceres consuleret, quomodò à Turcis Pannoniæ consuleret, bello, vel fœdere? Ad bellum excitabat *Nicolaus Serinus* vir militia nulli secundus.

Pacem peiorem bello (aiebat) *quis negat? Cæsar, si per eam in discrimen adducatur libertas. Turcarum soporiferum ea est, quæ à lecto ad lethum paulatim nos manuducit. Si iam perire facta volunt, otio bellum præferamus, priusquàm marcescat virtus, imparesque nos reddat, & me-*

& meticulosos, vt solo Turcarum nomine consternati, cedamus vrbibus, vt citius Orbis potiãtur imperio, Ei similes, qui merces in mare proycit, nullo vrgente tempestatis periculo. Bellum Persicum dedit nobis inducias: eo finito in nos irruent. Pausat quamdiu Turca, vt dormientes nos intercipiat. Omnes nunquam aggreditur, diuidit, diuisos iugulat. Quiescit rarò, arma gerens in Christum semper, in Christianos prout se offert occasio. Nobilem putat arborem, vsque dum ad radicem securis perueniat; interim nulla dies sine linea: Vnde à vicino infensissimo, moribus, lege, Deo, diuerso pacem sperare liceat, non video. Vel Turcæ Christo cedant, vel Turcis cedat Christus, opus est, vt possimus vnà coire. Pacem dare nequit, qui bello viuit; nec absq; armis seruare potest, bello quæsita. Gemit Asia, plangit Africa, nec ridet Europa, quòd Barbaros in sinu foueat, quorum iugo trina Imperia, quadraginta tria regna, non minores prouinciæ cogantur blasphæmare Deum, & Sanctos eius. Cataclismum hunc sola pax Christianorum diluere valet. Ad Romanum confugiamus Antistitem, qui tot animarum iacturam miseratus, claustra mittat in castra. Si Moyses in Philistinos gerens arma, orabat in monte, reliquis in pugnam emissis: cur & nos Monachorum turmas non diuidimus, vt partim lingua, partim manu pugnent in hostem? Tot otiosæ phalanges, non marcescant inutiles. Respice Hungariam Cæsar vt propugnaculum Austriæ. Ea omissa, patrimonialia amittis. Si Pannones in captiuitatem adducantur, nec liberi Germani supererunt. Viennam longo iam tempore adoritur Turca, tentauit eam Solymannus, & prostituet, si ruere permittatur in amplexum. Viennam immunem cupis, in confinibus protege. Hungarorum Obsidionem ne expectes, nam in Oceano sanguinis, qui Turcis exuberat, etiam montes demerguntur. Obsidione, vel carcere includi idem est. Pacem cole, sed Christianorum, vt Turcis bellum dicas. Excedunt nos viris, non viribus. Pugnant numero, non virtute. Christianos armant in Christum, qui si prò nobis pugnat pugnabunt in eos. Si nobis semel fortuna arrideat, quis seruus non proyciet vincula, & captiuus non exoluet catenas? Victores nos expectant fratres nostri, nam ante victoriam quid prodest clamor; nisi ad martyrium. Dirumpamus vincula eorum, & proyciamus à nobis iugum ipsorum. Mutatio loci mutatio fortunæ. Aggrediamur, nam in solo alieno Solem habebimus Orientem, quem in proprio toties offendimus Occidentem. Cedit, qui recedit. Amissa Moldauia, in Vallachiam confugimus; qua & omissa, in Hungariam perfugimus. Si hanc cedimus, in Austriam recedere opus est, eademque semita, recto tramite toto Orbe excedere, vt nouas quæramus, ad habitandum sedes.

XX Laudauit *Sermum* Cæsar, non tamen arma laxauit; de bello dubius, maluit inducijs gaudere. Natura pacificus, regna obruta, *Solymanni* audacia, atque fortuna, bellum abhorrere suadebant. Quum *Ioannes Sebusiensis* II. Transsyluaniæ Princeps, Turcarum clientela fretus, expugnato Zatmaro, se Regem Hungariæ dixit, regioque titulo nummum percussit, quem habes *n.24.* *Io: Vaiuodæ perfidia.*

XXI Quomodò res se habuerit? scribunt quòd inter pacta federis, quæ *Ferdinandus* Imperator cũ *Solymanno* percusserat Anno Sal. 1560. consenserat quoque *Ioannes Sigismundus Vaiuoda* Transsyluaniæ: quem iam pridem *Solymannus* Regno Hungariæ, iure hæreditario possidendo donarat. Mortuo verò *Ferdinando* solutas ratus inducias, miro silentio ad occupandum Zatmar contendit, oppidum in finibus Pannoniæ situm, quod Cæsar *Melchiori Balasso* propter res præclare gestas dono concesserat. Illud oppidum cum paulò negligentiùs custodiretur, paucaque haberet præsidia, absque cæde *Vaiuoda* repentinè occupauit. Factum excusauit *Ioannes*, quòd *Balassum* perfugam & arcanorum suorum conscium, à *Ferdinando* contra pacis leges receptum diceret. Astu in eo capiendo, hoc vtitur. Magnum armentorum numerum præmittit cum pastoribus, ac bubulcis, quæ ingenti puluere, cum oppidum præterueherentur, excitato, conspectum præsidiarijs adimerent; ponè sequebantur vndecim delectorum militum signa. Ad repentinam illam nubem *Balassus* continuò mittit, qui quid esset? viderent, cum illi armenta se tantum vidisse renunciarent, habita fide præsidiarij securi quièuerunt, donec præteruectis armentis cum aer adhuc obscurus esset, delecti antequàm videri, ac præueniri possent, impetum vndique faciunt, ac præsidiarios exiguo negotio, & ipsum *Balassum* cum vxore, liberis, ac thesauris capiunt. Valdè insolens fuit *Maximiliano* de capto Zatmaro nuncius, quod *Ioannes* tot beneficijs affectus, patrocinio non leui apud *Ferdinandum* parentem semper à se commendatus, & sæpè excusatus, hanc patrono gratiam referret. Imparatum

cre-

credebat *Ioannes* habere Cœsarem funere patris *Ferdinandi* adhuc implicitum, & in componendis imperij negotijs occupatum. Non inermem tamen inuenit; nam vocatis comitiis, *Lazarum Svvendium* Nobilem Sueuum (quem postea Imperator ob merita in Remp.

Baronem *Altæ Landisbergæ* fecit) consilio, vigilantia, fortitudine, celeritate, & disciplina militari inclytum ei Cœsar obiecit: & quò minùs is de nondùm visis regionibus, nec de insuetis sibi Hungaris dubitaret, addit *Andream Bathoreum*, *Melchiorem Balassum*, *Gabrielem Perennium*, gnaros, & diù versatos, Exercitum incunctanter *Lazarus* Germanum in Scepusiensem agrum deducit, augetur is Hungarorum non mediocri numero, è præsidiis euocato. Et quia *Tokaij* arx natura, arte & in Transsyluaniam aditu comodo, firmissima potissimùm obijciebatur, brumæque vis celeritatem vrgebat: neglectis in itinere leuioribus oppidis, pridie Kal. Febr. 1565. Tokaiū mouet: eodemque die Guntzium peruenit: posterò reficere corpora iubet: tertio iter progreditur: quarto agrum populatur, oppidulum *Kerestur* propè arcem occupat. Indè Vallo, aggere, milite vrbem circundat, tormentis quatit, oppidanos ita fatigat, vt *Nemethio* præfecto sclopeti ictu sublato, deditionem ea conditione facerent, vt numero CCCL. solo gladio acincti, ac sacramenti religione obstricti, ne aduersùs Cœsarem stipendia acciperent, recedere permitterentur. Post Tochaium, Zatmarum etiam, Zerencium, Erdeudam, Kuraram, Bathoram, VVibaniam, Senderauiam, aliaque insignia loca prospero victoriæ cursu expugnauit, & *Maximiliani* II subiecit imperio. Vide nummum castrensem à *Lazaro* cusum rebus in XXIII
Turcas præclarè gestis. Symbolo illo numismatico virtus quid possit, infractusque viri fortis animus declarat. Haud secus enim atque Ætna mons Siciliæ, ignem suum, fauillasque longè, latèque proicit, nec tamen eiaculatione eiusmodi assidua consumitur: sic virtus bellica, & lucet in tenebris; & rebus in aduersis illæsa perdurat: non naufragio, non incendio amittitur: non temporum permutatione mutatur: ægrescere potest, emori non potest.

Nūmus Lazari Schvvēdij

Melitam insulam tunc temporis *Solymannus* ducentarum, & quinquaginta nauium classe oppugnabat; propterea tardiùs auxilia Trāssyluano suppeditabat. Melitæ præerat *Ioannes Valletta* Gallus, summus ordinis Magister, qui XXIV

Melita à Turcis obsessa.

de

de futura obsidione certior factus, omnia ad defensionem necessaria præparauerat. Erant in tutelam Insulæ propugnacula tria, situ, & arte munitissima. Castrum S. Angeli, Arx S. Michaelis, & S. Elmi. Munitionem S. Elmi Turcæ primo omnium oppugnant, tandem expugnant. Post, arcem S. Michaelis, 10 bombardis concutiunt; & muri magna parte deiecta, irrumpere tentant, sed strenuè propulsantur. Trina impressione victoriam extorquere conati sunt, semper, pluribus suorum desideratis, repulsi. Interea *Garcia Toletanus* Siciliæ Pro-Rex cum 72. triremibus appellit, & milite in terram exposito, in Siciliam copiosiorem exercitum adducturus (si opus foret) nauigat. Turcæ certiores facti appulisse subsidia, vasa colligunt, tormentisque & manubijs in naues delatis, fugam arripiunt. Cum rursus circiter eorum 10000. christiana inuasuri castra, terga dare & triremes suas repetere coguntur, magna suorum iactura facta. Soluitur tandem obsidio XII Septemb. Turcarum prœlio, morbo, alijsque incomodis interfectorum numerus fuit circiter 36000. Christianorum non pauci. Rhodiorum militum 313. desiderati. Historiam tribus symbolis videre est expres-

XXV *Vide nūmos triūphales n.24.* sam, *n.24.* In vno stat caput *Ioannis præcursoris* in disco, qui propter veritatem & iustitiam carnifici ceruicem præcidendam præbuit. Huius gerens nomen *Valetta*, non in fortitudine sua cornua sumens dux strenuus, neq; in curribus confidens, & equis; sed in dextera Domini, quæ facit virtutem, *Deo Iuuante* insulam, fidei suæ commissam defendit. Partam victoriam non suis viribus, sed Diuino acceptam ferens auxilio, pulsis Turcis carmine canit illo quo mulieres Dauidem exceperunt à cœde Goliathi reducem: *Prostrauit Saul mille: Dauid decem millia.*

XXVI Ingratissimus fuit *Solymanno* tantæ cladis nuncius, literas cum accepisset, lectas discerpsit; furore accensus insanuit. Aspectum eius declinabant aulici, terrore perculsi. Christicolæ domibus clausi, non ægrediebantur in forum, ne caderent, & rabiem barbarorum accenderent. Remeauerat classis, sed noctu Byzantium appulit, Rege iubente, ne plebs clas-

legatione Trāssyluanus mulcet Maximilianum. sem conspiciens laceratam, votum Principis insimularet. Noua ideo expeditione decreuit vindicare damnū, & exoranti accurrere Trāssyluano Io. Sebusiensi. Is *Stefanum Batoreum* ad Cœsarem *Maximilianum II.* legauerat vt simulatione pacis inducias quæreret, vsquè dum *Solymannus* Melitensi expeditione solutus, accurreret. Decretis itaque in *Maximilianum* armis, octogenarius *Solymannus* voluit ipse descendere. *Selinum* inuitauit filium, vt secum pergeret, sed is vino, Veneri, Cæreri indulgens, maluit in ocio marcescere, non sine patris suspicione, quòd in patrem moliretur filius, & ante diem inquireret patrios in annos. XXVII *Solimannus mouet in Maximilianum.* Inuitati milites fidem frangere datā *Maximiliano*, nefas credidere. Hos vt placaret *Mufti* iubilæū indixit, quo culpam omnem remittebat ijs, qui in ea expeditione Regem sequerentur. *Maximilianus* verò cum in proprijs viribus non satis præsidij sibi repositum esse videret aduersùs *Solymanni* copias, qui cum quingentis millibus armatorum in itinere esse dicebatur, comitia indixit Augustam totius Germaniæ in mensem Decembrem. Congregatis Principibus, imminentis belli proponit magnitudinem, auxilia petit, quæ ei liberaliter ad certum tempus decreta. Tanti Turcarum exercitus fama complures exciti reguli ac proceres, ex diuersis orbis partibus vltro nomina dedere Cœsari. Inter quos *Federicus* comes XXVIII *Cameranus* cum quadringentis equitibus sclopetarijs ægregiè instructis à Sabaudo missus fuit. Venere etiam *Adrianus Paleonus* vir militari laude insignis, vnà & *Alphonsus Castaldus* cum suis copijs. Venere à *Cosmo* Florentino Duce auxiliares copiæ: ex Gallis *Henricus Guisius* adhuc puer cum delecta Gallicæ iuuentutis manu. Ex Britannica nobilitate *Thomas Schmithus*, *Guilhelmus Georgius*, *Henricus Cambernonus*. *Albertus Lascus* è Sarmatia. Ad XXIX tantam expeditionem, vt iuuentutis animos *Symbola.* excitarent, plura symbola excogitarunt. Extāt duo *Maximiliani II.* Cœsaris: Primum est *Aquila Mundo insidens cancellato* (quod iudicium est difficultatis regnandi) *mordicùs anguem rostro tenens*, quo annuit, *Imperatorem omnia & præterita & præsentia, & futura Deo permittere, cum inscriptione, Dominus prouidebit*. Hæc anguis licet non in spiram actus, notat: vt scribit *Typotius*. Aliud est *Aquila insidens globo terrestri, ætate grauis*. Hæc exhibet Imperatorem mole rerum grauem, nec leuem ætate, in Deo, conditore huius Machinæ, totum acquiescere. *Tenia* autem circumfusa sine notis, notat Imperatori, & non cuiuis nota consilia. Alter est *Ferdinandi* Archiducis Austriæ, qui fratri validam equitum turmam cum insigni nobilita-

te

te suis stipendijs in auxilium adduxit; totum tamen Præpotentis Dei voluntati committens. *Iona est in symbolo exiens è grandis Balenæ faucibus, quem penitùs deglutiuerat.* sub lemmate *Vincit potentia Fati.*

Alter est *Federici Asinarij Camerani*, Cæsa-

ris castra sequentis. Cuius in nummo *Diana est, sub auroram cum canibus venatum exiens, diei ac lucis symbolum*: vnde *Lucifera* à veteribus dicta. *Nox etiam est per Plutonem, qui Proserpinam rapit, significata: nec non per Lunam cum stellis.* His innuere volens, situm esse in mortalium arbitrio vel factis inclarescere; vel inertia sepeliri; sub inscriptione, *Par vbique potestas.*

XXX *Zigeti obsidio.* Adrinopoli ægressus *Solimannus*, Belgradum veniens, obuium habuit Transsyluaniæ principem, *cuius gratia se venisse* dixit qui oppidò pro se venerat, vt Pannones vinciret, si posset. Et quia Zigetum eo tempore fortissimum Christianorum contra Turcas propugnaculum erat, eò mouit cum centum tormentis. Inter duo flumina situm est *Zigetum*, quæ ad modum insulę ciuitatem circumfluunt paludibus circumdatam. Ciuitatem geminam veterem, & nouam turres circundant, propugnacula muniunt, fossa gemina allabitur. Custodia *Nicolao Serino*, qui militari disciplina vel pares non habuit, nec superiorem inuenit, commissa fuit. Ad Iaurinum Cæsar castra tenebat, equitum triginta millibus, peditum sexaginta millibus instructa. Oppido appropinquanti *Solimanno*, collecto *Serinus* præsidio ita alloquitur. *Causam Dei, ò milites, fert secum tyrannus, & diaboli carnifex. Sed dum in Deum tuba Othomanica clangit, pro Deo resonet bucina Germana. Tutelam hanc qui mecum subire desiderat, morti, opus est, immortalem præferat gloriam. Melius est mori, quàm cineribus patriæ superuiuere. Videant Turcæ nos non ita vitæ alligatos, vt obliuiscamur gloriam, vel famam. Dura erit obsidio, sed gloriosa: crudelis, sed famosa. En Ducem in laboribus socium. Agrediar primus, regrediar nouissimus. Hoc vnum rogo, si fortè mors mihi contingat, nepoti meo præbeatis obsequium.* His dictis Malam crucem iuxta statiua erigi iussit, vt malè parentes puniret. Eodem die vnius pœna omnibus timorem incussit. Ter mille habuit in præsidio. Turcæ interim erectis trinis aggeribus, centum bombardis diù, noctuque muros quatiebant. Mensem durauit obsidio; necnon adhuc *Solymannus* de victoria securus, sagitta epistolam proiecit in arcem, qua auro, & ambitu *Serinum* expugnare tentauit, cum arcem haud posset. Croatiæ principatum offerebat, si arcem traderet. *Serinus* verò legit, & risit; dicens, *non inutilem papyrum fore, ad onerandum sclopetum.* Arte itaque difisus *Solymannus*, milites vocauit iratus. Hos decinare minatus, ni protinùs arcem expugnarent. Verba hæc dum proferret, adeò excanduit, vt ingrauescente ætate, apoplexia correptus, eadem nocte diem obijt extremum. ProRex verò *Meemethus*, ne mors innotesceret, Hebræum medicum laqueo finiri mandauit:

XXXI *Serinus à Solymanno tentatur.*

XXXII *Solymanni mors.*

uit: timens ne dilaberentur milites. Sic non minori constantia, repetita aggressione, malo Christianorum omine accenso forte pyrio puluere, cibaria omnia quæ erant in arce Periere. Cæcidit tunc valor, si non fama, fame victus. Decem & septem supra ducentos tantummodò supererant præsidiarij, ex ter millibus, qui cum *Serino* arcem fuerant ingressi.
XXXIII Iam de clementia desperabat tyranni, quia tam fortiter obstitisset. Hinc ad milites, *Quid forsan arma victricia conspurcabo, ad pedes Turcarum proyciendo? Gloriosum exordium finis consequatur non obscurus. Vitam, quæ aliena est, ne inquinemus, eam ab hoste rogando. Nequit fidem seruare infidelis. Melius est vt Leones cadere, pugnando: quam vt iumenta fugiendo. Moriamur stantes, & postquàm Martes viximus, moriamur martyres.* Tanto duce excitati milites, responderunt decorum non esse, tot amissis socijs superuiuere: quibus neque fortitudine, neque gloria cederent. Sociorum itaque manibus, Honori, Fidei malle litare sanguinem. Tunc eos amplexatus *Serinus*, pretiosa promi iussit vestimenta, eaque prò lorica induit: galeæ item loco galerum sumpsit ex villoso serico, pala, in qua magni pretij adamas inclusus erat; ex qua pennarum ardeatinarum fasciculus cristæ instar assurgebat, insignis. Gladios præterea quatuor ex armamentario produci imperauit, quorum vnius acie tentata, eum sibi delegit, reliquos inter amicos distribuit; hæc arma sufficere ei dictitans, qui expeditius pugnare, quàm diutiùs cum morte certa luctari mallet: tum claues à cubiculario allatas in tunicam interiorem insui mandauit, & vnà 100 aureos, eius qui se interfecto potitus esset, præmium: & ita ducibus, & militibus, omnibus in aciem instructis, post nomen *Iesu* ter inclamatum, portis arcis apertis, stricto gladio ante suos intrepidè exiuit, ac generosissimè inter confertissimos hostes pugnando in ipsa porta vitam amisit. Caput à Turcis (quorum ad XXX millia desiderata fuere) amputatum, spectaculi causa circumgestatum, tandemque ad *Maximilianum* Imper. missum est (ad cuius patrem *Ferdinandum* idem *Serinius* caput *Catzianeri* à se obtruncati serico inuolutum attulerat).

Factum heroicum Serini.

XXXIV Castra habebat tunc *Maximilianus* ad Iaurinum, vbi vsque ad hyemem commoratus non solum Hungariæ, sed etiam totius Christianæ Reipublicæ propugnacula contra hostiles incursiones iuuenili ferocia tutatus est. Potuisset cum *Solymanno* aleam belli subire, sed dispari numero, & grandi Christianorum discrimine, quid enim, si victor *Solymannus* superesset, de Christiana Republ.?

Traiecerat eodem tempore *Ioannes Transsyluanus* Tibiscum fluuium, & cum Pannonibus, ac Scythis populabundus in agrum excurrebat Austriacum. *Carolus* verò Archidux Austriæ triginta armatorum millia cum collegisset, in hostem irrumpēs, incursionibus vexabat duceq; *Florellio Turrio*, copiarum parte in Illyricum immissa, prædas agit. Bosnæ præfectus incursionibus cognitis, collecto milite Sauum traycit. *Carolus* verò oppugnatione Argiruti relicta, in hostem irruit, in fugam vertit, captoque duce, ferè omnes Turcas ferro sustulit. *Bannus* etiam altera copiarum parte, cum ad oppidum Solonem accessisset, quatuor Turcarum millia obuia habuit, cum quibus commisso prœlio, trucidauit, fugauit, cæpit. Victoriarum inde cursum prosequutus ducibus *Turri Georgio*, & *Turriferreo* fortunam semper habuit amicam: quam castrensi nummo (quem videre est *num. 29.*) sculpi fecit sub lemmate *Audaces fortuna iuuat*, quòd id genus hominibus quasi faueat: infensa ijs, qui nihil audent experiri: sed veluti cochleæ perpetuò latent intra testas. XXXV

Caroli Austrij victoria in Turcas.

nummũ vide n. 29.

Interim Octobri exeunte, Viennam reuertitur *Maximil.* relicto cum copijs in Pannonia *Lazaro Suendio*. Licet enim Turcæ discessissent, *Transsyluanus*, (ad cuius auxilium *Pertauus Bassa* cum magnis Turcarum, VValachorum, Tartarorumque copijs erat relictus) *Tocaium* anno superiore sibi ereptum acri obsidione premebat, sed eam soluere coactus est, ob periculum Transsyluaniæ, quam Tartari, Turcæ, VValachi auxiliares populabantur. Hos dum Transsyluanus eijcere conatur, *Suendij* virtute, Zatuarum A.C. 1567. Mense Ianuario, & sequenti Februario Muncazium, arces in Transsyluaniæ finibus munitissimæ, expugnatæ sunt. Quo facto nec parum *Maximiliani* finibus dilatatis, tandem anno exeunte 1568. pax Octonnalis inter *Maximilianum* & *Selimum* constituta est, qua etiam Transsyluanus comprehendebatur. Inter pacta hoc præcipuum, *vt quisque quod bello cæpisset, retineret.* XXXVI

Suendij victoriæ.

Anno 1567. pax cũ Turcis.

BEL-

BELLVM GRVMBACHIANVM. Ann.1567.

XXXVII CVm *Maximilianus* A.S.1566. prima imperij ſui comitia Auguſtæ Vindelicorum celebraret, *VVillhelmum Grumbachium* cum ſocijs iam antea à Cæſare proſcriptum, noua proſcriptione omnium Imperij Ordinum conſenſu aggrauauit. Erat *Grumbachius* è nobili Orientalis Franciæ ſtirpe natus, ſed à vera animi nobilitate alienus, factioſis deditus erat conſilijs. Vaſallus erat Antiſtitis VVurceburgenſis *Melchioris Zobellij*. Hic offenſus

Grumbachio cum ob alias cauſas; tum quòd Alberto Brandeburgico militaſſet, factumque colore, neſcio quo, palliare conaretur, Feudo eum priuat. Intercedit exiguum temporis interuallum, quo *Zobelius*, ex vrbe Herbipoli in arcem, per Mæni pontem, aſcenſurus, aliquot ſclopetorum ictibus inſidiosè necatur: magna *Grumbachium* ſuſpicione premente, quaſi is cædis hujus author caputque fuiſſet. Reus ſcripto ſeſe purgat, injurias prætendens, quibus ab Epiſcopo afficiatur: magnam ſimul ex ordine Equeſtri ſibi manum comparat, ad rem bello etiam, ſi opus foret, decernendam. Quin ad præſidium nobilitatis adiungit patrocinium Principum, gratia, authoritate, affinitatibus potentium: præferens cæteris Ducem Saxoniæ *Iohannem Fridericum Secundum*: quem penes, cauſæ meritis in immenſum exaggeratis, eò facilius ſeſe inſinuat, quo facilius illuſtres perſonæ ex animi ſui candore, æſtimare alios conſueuerunt.

Nactus Patronum tantum, maiora tentat: congregatis ſocijs circiter octingentis VVurtzburgum, noctu effractis portis, adoritur, capit, diripit. Imperator *Ferdinandus* atrocitate facti grauiter offenſus mandat: vt in iudicio Camerali non tam violatæ fidei erga Dominum Feudi inſidiosè circumventum, ſed & fractæ pacis publicæ reus agatur. Moritur interea *Ferdinandus*: ſuccedit Filius *Maximilianus*: à quo, flagitante executionem Antiſtite Herbipolitano, proſcribitur *Grumbachius* vice altera cum ſocijs, & eorum receptatoribus. Duci *Auguſto* Electori Saxoniæ demandatur ab Imperatore, & cæteris ordinibus decreta in proſcriptos, ni pareant, executio: cunctantem & bellum hocce toto animo auerſantem impellere Imperator ac vrgere non deſinit, vt obſidio-

ſidionem Gothæ acceleret. Hoc publici magis quam priuati periculi reſpectu Elector, quod imperij authoritatem detrectare non liceret, Gotham proſcriptorum receptaculum obſidet: deditionem fieri flagitat: denegata, arctius obſeſſos includit: impedita ſtipendiorum ſolutione: commeatu deficiente, occiſo præcipuo Capitaneo vrbano miles conductus cum plebecula, quæ in vrbem defenſionis cauſa contracta erat, fremere ac tumultuari incipit: fit concurſus ad arcem: portæ vi recluduntur: Comprehenditur factionis Princeps *Grumbachius* cum complicibus Doctore *Christiano Bruckio* Cancellario; *Brandenſteinio* tribuno militum, & *Iohanne Beiero*, quondam Electoris Quæſtore. Vrbem & arcem ingreditur Elector 13. Apr. cum legatis Imperatoris: cuſtodiæ Principi ponuntur, qui ſe tradit in manus & poteſtatem Cæſaris. Deditione legatis facta, coniurati tormentis ſubijciuntur: ſententia in capita eorum promulgatur; pari cum *Grumbachio* ſupplicio afficitur Cancellarius, diſſectione corporum in partes quatuor. *Stenius* capite truncatur: truncus quadrifariam ſcinditur: gladio itidem ſubijcitur *Brandenſteinius*, *Beierus* ſuſpenditur. Plectitur & capite *Dauid Baumgartnerus* ſeditionis reus: laqueo punitur puer magus. His peractis diuiduntur machinæ bellicæ centum ſexaginta: octo grandiores Cæſari dono mittuntur: exercitus omnis dimittitur: Arx Grimmenſtein longè elegantiſſima ac munitiſſima diruitur ac ſolo æquatur. Hic fuit tragicus eorum exitus, qui conſilia de mutando Reipublicæ ſtatu tractaſſe dicebantur. Sumptus huius belli ad 53630 florenorũ Principes Imperij *Auguſto* Electori reſtituerunt.

TVMVLTVS BELGICI. Ann. 1567.
Ex Famiano Strada; Thuano, &c.

XXXVIII HAbet ſemper Auſtriaca Domus Spartam, quam ornet. Turcæ in Germania, Hæretici in Belgio eodem tempore fatigabant Cæſarem, & *Philippum* Hiſpaniarum Regem atrociſſimo illo bello, quod totam Europam implicauit, quaſi vno in Belgio de Europæ imperio dimicaretur. Vnde verò paucis Belgarum prouincijs ea confidentia, ac vires tantæ, quibus potentiſſimo cum Rege, ſexaginta iam annos, terra, marique ex æquo decertauerint; & ad Batauiæ oram, è piſcatorijs nauigijs noua repentè Reſpublica extulerit caput, quæ terra, marique non minorem ſe Regibus pati velit, recenſere iniucundum non erit. Vnde Belgici agri, inter armorum aſſiduas tempeſtates, tãta gignendis frugibus vbertas, alendoque bello non loci minus, quam hominum pertinacia? vt hic non iam peregrinus Mars, ſed ſtatarius armorum fixerit ſedem. Fuere, qui inter Hiſpanorum arcana, dixerint *Philippum* hic bella fouere, vt Martis ſcholam apertam haberet, vbi milites exerceret (quos veluti *Ianizeros* ſuos Othomanus Imperator) aliò expediret ad totius Orbis imperium: Quaſi in eodem ludo Soli Hiſpani, non hoſtes erudirentur: quorũ tamẽ arma hebeſcere otio, quàm labore ſplendeſcere, foret vtilius. Temporum alij non hominum hæc dixere vitia. Recurrunt inter Romanos annales *Arminius*, *Segeſtes*, *Marobodaus* Belgarum turbines: cum ſpe libertatis excitati populi in Cæſarem conſpirarunt, non ſine longo Romanæ gloriæ diſcrimine. Vſque adeo in rebus humanis ſæcula, ac perſonæ intereunt: cauſæ, & euenta eadem recurrunt.

Plurimi cum Belgarum ambirent regimen; XXXIX
in oculis omnium prælucebant Comes *Egmondanus*, clarus militari ſcientia princeps; cui non exiguam ſanè partem victoriæ ad S. Quintinum, & ad Grauelingam deberi Rex palam profeſſus erat; & *Orangius*, qui ob claritatem *Naſſauiæ* domus, nullum in Belgio ſuſtinebat parem. Verum huic, religionis fraudatæ ſuſpicio, quòd Lutherana hæreſi implicitus, liberum Proteſtantibus in Belgium aperiret iter: illi, memoria infauſta *Caroli Egmontij* Geldriæ Ducis, hoſtiſque infenſiſſimi Domus Auſtriacæ, regimen eripuit: & *Margareta* prima *Caroli V.* proles, vidua *Alexandri Medicei*, nunc *Octauij Parmenſis* vxor per Belgium Gubernatrix eligitur. Mulier ingenij prompti, miræ dexteritatis, non fucatæ religionis, ac ciuilis politiæ ſupra fœminam; Belgis chara ob memoriam Patris, cui ſatisfacere credidit *Philippus* à quo ſibi fuerat in morte commendata. Dedit ei à ſecretis *Granuellanum* Atrebatenſem Antiſtitem, *Carolum* comitem *Barlamontium* ac *Vigilium* priuati conſilij præſidem, cum quibus longè à ſenatu arcana conferret, inter quos ſine pompa, ſed maiori fructu, nec numero, ſed virtute veritas præualeret. His ita conſtitutis, *Philippus* de veteri Religione aduersùs nouatores multa diſſeruit, cuſtodiam commen-

Margareta Gubernatrix Belgij.

Conſiliũ ſecretũ.

mendauit,& abijt,nec sine incomodo. Namque vt *Carolo* pace ad coronam imperij capessendam profecto in Germaniam, Hispani rebellarunt;ita Belgæ,digresso *Philippo* discordijs agitati,tandem à Principe desciuere. Rebellionis non vna causa. Libertatem primò numerant,quæ si imminuta motus excitat. Pluribus priuilegijs Belgium donauerant Principes,quibus si non tota libertate fruerentur populi, nec seruitute videbantur grauari. *Brabantini* præcipue, in quorum prouinciam vicinæ se transferebant pariture mulieres, vt Brabantinas immunitates filijs eo solo genitis acquirerent.Hinc malorum origo: quia Hispanus miles contra immunitates Belgicas tamdiù detineretur in Belgio. Gallico namque absoluto bello, tria millia Hispanorum sub ducibus *Orangio*, & *Egmondano* detinebãtur in Belgio, inani spetie honoris, reuera ad imminuendam inuidiam externæ militiæ, gratiosis Ducum nominibus apud suos. Sed hi potiùs molestiam augebant, Belgas stimulantes, vt Hispanorum reliquias non sustinerent. Vel quòd in turbido *Orangius* piscari præsumeret; vel quod in ambitu gubernationis repulsam passus, vindictam quæreret.Tantus conatus non potuit Regi non esse suspectus. Et quanto Belgæ ardentius, ac contumaciùs missionem externæ petebant militiæ, tanto segnius Rex, atque cautiùs agendum putabat. Alia causa concitauit Belgas. Numerus fuit auctus Episcoporum. Quatuor cum essent, quatuordecim adiuncti sunt. Quorum dos ex monasterijs inita; vt morientibus Abbatibus, in eorum locum sufficerentur Episcopi, qui prouentus, & iura perciperent, nihil tamen de cœnobiorum cultu innouatum. Et hoc non sine indignatione veterum, & nouorum Antistitum. Querebantur illi de turbata Iurisdictione; hi de angustijs iurisdictionis, & tenuitate redditum.Nobiles etiam indignè ferebant nouos Antistites, quorum suffragijs videbatur imminuta comitiorum libertas;cum in locum Abbatum substituerentur Episcopi, longè potentiores. Acrior erat Monachorum querimonia, quia iniquum videretur, penès Episcopos transferri prouentus, & honores, Monachis onere,& sola solitudine relicta, non leui fidei damno, quia regulæ monasticæ ignari Episcopi monachis præsiderent; & ab aula traherentur ad aram asentatores,milites; cum antea nonnisi literis,ac vitæ sanctitate viri eligerentur,ab eis, quibus ab ineunte ætate mores

xli *grauamina Belgarum*

de milite Hispano

xlii *De numero aucto Episcoporum*

eligendorum innotescebant. Hinc imminuta querebantur priuilegia eo maiori detrimento, quòd inconsultis Belgarum Ordinibus, Rex quatuordecim Episcopos nouiter excogitasset. Nouissima tandem, & potissima turbarum causa fuit Tribunal Inquisitionis, inusitatum Belgis; cuius noua iudicij facies plus terroris in Germaniam attulerat,quà obseruantiæ. Imperatum hoc fuerat à *Carolo V.*, & *Philippo* filio nec bis;sed ingruentibus bellis, frustranea fuere mandata.Pace tandem constituta, *Margaretæ* iniunxit,Patris renouare edicta;quæ cum in eam curam intenderet, populos ita pertinaces offendit, vt mussitare priùs, dissentire postea, apertè tandem negare non erubuerint ei acquiescere religioni, quæ non suaderetur, sed gladio imperaretur. Hisce rumoribus minime territa,tẽtauit supplicijs nouatores disperdere, sed in cassum. Nam post preces, vi aperta irrumpentes hæretici,ipso in foro concionabantur, catholicam fidem oppugnantes, nec manus continentes à templis,& aris;nullo quidem duce, summa tamen licentia, quæ in spetiem libertatis, Deum hominesque spernebat. His videbatur fauere nobilitas,in Regem indignata,quòd neminem non Hispanum agnosceret. Infortunij sui *Granuellanum* accusabat auctorem,penès quem regimen Belgij erat,Regentis nomen penès *Margaretam.* Hinc apud Regem literis,apud Gubernatricem querelis ceu superbum,ac nobilitati infestum fatigabant. Zelus *Granuellani* augebat querelas, quia propè solus toto in Belgio religionem videretur vrgere Catholicam. Populus vt plurimum à nobilitate discors, nunc consentiebat, & nobiles prensabat veluti suæ libertatis vindices. Hi vel Germanarum vxorum conturbenio corrupti; vel decoris patrimonijs, rem domesticam augere seditione sperarent, incendium promouebant,non extinguebant. Inter tot rerum apparatus, solus Dux aberat, vel aderat ,sed ocultus *Orangius*. Exasperatus ob sibi præpositam *Margaretam*,socios quærebat, & occasionem, vt vel negato Deo imperaret. Caluiniana labe pollutus,odium fouebat non minùs in Regem, quàm in Episcopos. Ingratum dicebat *Philippum*,cui cum *Orangij* gladius tot regna dedisset,ille *Orangium* vno torque alligasset. Episcopos veluti carnifices animarum, & expilatores bonorum odio habebat, & victimam decreuerat, quandocumque imperaret. Dignus itaque schismatico milite dux, & hæretico Duce

xliii *Inquisitionis tribunal Belgis odiosum.*

xliv *Orangius Dux hæreticorũ.*

C 2 di-

Belgarũ postulatio

dignus miles, facilè conuenère. Prima itaque postulatio repetita, vt milites peregrini mitterentur è prouincia. Coacta annuit *Margareta*, quum repentinis admonita Regis literis, *ne Hispanos è præsidijs amouèret, sed cunctando, noua mandata expectaret*, iussit inter Zelandos subsistere. Sed hi militum insolentia irritati, decreuerunt, in aggeribus, quos Oceanum contra sustollunt in littore, operam exinde nullam ponere, quamuis supercrescerent aquæ; libenter passuri (aiebant ipsi) mare potiùs superfundi aduersùs terrarum ereptores. Curauit Gubernatrix animos placare efferratos, sed inter arcana nec *Granuellanus* remedium adinuenit. Missis itaque Hispanis, lætitiæ gemina signa dedere Belgæ ob Cardinalitia purpura redimitũ *Granuellanum*, & *Orangij* nuptias cum *Anna* filia *Mauritij* Saxoniæ Ducis. Non probauit *Margareta* coniugium cum puella in aula

xlv *nuptiæ Orangij cum Lutherana.*

nata *Lutheri*. Verùm asserente *Orangio* sibi abundè prouisum, actumque cum *Augusto Annæ* tutore, *non ducendam à se puellam, nisi catholicè victuram*, quieuit *Margareta*. Cuius tamen promissi fidem tam impleuit ipse, quàm ipsi fidem coniugalis pudicitiæ seruauit vxor, quam post annos tredecim adulterij conuictam domum remisit; ducta *Carlota Borbonia* Ducis *Mompenserij* filia.

xlvi *Tornaci ac Valencenæ tumultus.*

Primi inter Belgas, qui religionem exuerint, *Tornacum* fuere, ac *Valencena*, vbi Caluiniani nocturnam Gallica lingua concinentes psalmodiam, turbas excitarunt & plausum, diuerso tamen euentu. Nam Tornaci subita animaduersione, traducto ad omnes metu, res composita est. Valencenæ verò cunctatione atque incuria, turbulentis hominibus spatio dato, seditio creuit in peius. Septem iam menses attinebantur Valencensi carcere noui concionatores; admonitusque à *Margareta* præfectus causam cognoscere, respondit: *non esse sui muneris; neque ingenij sui plectendis hæreticis operam dare*. Ipsa verò accusato Magistratus metu, seriò monuit, ne vltra cunctando morbum efficeret insanabilem. Quamobrem rei igni addicti: Supplicium verò dilatum ad diem Lunæ, qua Lanarij (petulans hominum genus) & tunc in religione suspecti, miscendisque turbis assueti, ex consuetudine abessent. Cum mos illi esset ad vesperam Sabbathi in agros prodire, nec ante diem Lunæ in orbem reuerti: partim vt cum vxoribus feriarentur in proximis pagis: partim ne obseruarentur, si festo die ad rem Diuinam cum catholicis non conuenirent. Lunæ itaque die, cum albescente luce producuntur damnati, en multitudinis accursu impletur locus, quæ forsam parata, & præmonita expectabat. Nam vocem attollente vno ex damnatis, *Pater Æterne*, protinùs impetu facto, ac refracto septo supplicij, cogitur Magistratus in carcerem reos retrahere. Seditiosi verò Dauidica canentes carmina, ouantes Caluinianum psaltrium extollentes in altum, iubent de religione verba facere. Tunc siue concionantis impulsu, siue complurium accessu reintegratur seditio. Supra duo millia hominum erant, efringunt carcerem, reos extrahunt, & ni ei libertas religionis promitatur incolumis, peiora minantur. Immissis tandem à *Margareta* phalangibus, sumpta de turbatoribus pœna, seditio licet tardius, nec sine periculo componitur.

Interea Nobilium querelæ, præcipuè *Orangij*, & Ogmontij in *Granuellanum* adeo intumuerant, vt post legationes Romam, atque in Hispaniam adornatas, vt in eum Regem, & Pontificem concitarent, cum re infecta redirent, perinde quasi eorum postulata negligerẽtur, anno ineunte 1564. ab aula omnes discesserunt præter *Egmontium*, qui Gubernatrici affirmauit, eos non ante redituros, quàm inde abiret *Granuellanus*, cum quo nec ijsdem mœnibus circumscribi vellent. His cognitis *Philippus* etiam *Granuellanum* reuocauit, vt radicem omnem incideret tumultus. Inde *Margareta* vt *Egmontij* & *Orangij* conspirationem diuideret, curauit ab Hispania eisdem stipendia mitti dispari numero, vt eos æmulatio seiungeret. Legationem adiunxit *Egmontio* impositam ad *Philippum*, vt vel locorum distantia perfidæ societatis funiculum rumperet. Excepit eum *Philippus* Anno 1565. die 15. Martij perhumaniter, vti decebat virum primarium, multarumque palmarum Ducem. Audiuit sæpe de publicis Belgij necessitatibus, ac priuato commodo differentem. Postremò responsa, quæ Gubernatrici referret, in ijs præsertim, quæ ad religionem pertinent, ex Theologorum placitis, quos coegerat, concepit. In eo Doctorum senatu admirationi fuit Regia pietas. Consulti *quid de Religionis libertate?* sentirent, quam enixè postulabant nonnullæ Belgarum ciuitates. Quum plerique, perspecto earum prouinciarum statu, assirmarent, auertendo grauiori malo, *posse* absque Dei offensa liberum sacrorum

xlvii

Granuellanus reuocatur.

Egmontius legatus ad Philippum.

xlviii

Philippi pietas.

cul-

cultum populis indulgere: Negauit, accitos à se illos, vt docerent, *an permittere poßet? sed an sibi necessariò permittendum perscriberent?* Illis necessitatem videri nullam asseuerantibus, tunc Rex in eorum conspectu, humi positus ante Crucifixi Domini simulacrum. *Ego*(inquit)*Diuinam maiestatem tuam oro, quæsoque Rex omnium Deus, hanc vt mihi mentem perpetuam velis, ne illorum, qui te Dominum respuerint, vspiam esse me, aut dici dominum acquiescam.* Ita firmata de religione sententia, *Egmontio* tradidit legationis commentarium, *Instructionem* dicunt, ita inscriptum. *Instructio earum rerum, quas tu Princeps Gauræ, Comes Egmontij, patruelis meus, meique de imperij iure consilij, exponere nomine meo debes Duci Parmensi, sorori meæ.* Inter mandata, Religionis cura, id erat præcipuum, quod nouis literis XXII. Octobr. 1565. sequentibus confirmauit. *Plecterentur Anabaptistæ, alijque hæretici; quorum pœna nec remitteretur, nec differetur. Inquisitionis tribunal esse summoperè necessarium. Tridentinum Concilium in omnibus seruaretur.* Regis nomine illud promulgarunt Præfecti, quorum plurimi vel timore correpti, vel hæresi polluti, se impares populorum furori profitebantur. Brabantia primum, vt Louanium, Bruxellæ, Antuerpia, Buscoducum, edicto parere recusat, libertatis prætextu, quæ Tribunal Inquisitionis numquàm passa esset.

xlix *Philippi Decretū de Religione.*

Coniurationis caput dicebatur *Ludouicus Nassauius*, Principis *Orangij* frater, qui à iuuentute cum alijs iuuenibus ex flore Belgicæ nobilitatis, Geneuæ versatus, facile in hæreticorum fraudes inciderat. Arridebant ei plurimi mercatores, qui maria vagantes ad mercium lucrum, fidei iacturam fecerāt.

l *Ludouicus Nassauius hæreticorum caput.*

XV. Martij, Anno 1566. Bredæ in vrbe Principis *Orangij*, fœdus conscripsere nouem è nobilitate homines. Fœderis summa, quod *Compromißum* dixere, à mutuis vel multorum promissis, fuit. *Ob libertatem inita nobilium societas, vt obstaret ijs, qui fidei spetie in optimorum ciuium fortunas intenderent. Quamobrem persanctè iurare, Inquisitionem in Belgio nullo modò passuri; ita tamen vt præter Dei honorem, Regis amplitudinem, Patriæ tranquillitatem, nihil moliri deberent.* Cum his Princeps *Orangius* conuenisse dicebatur, vt ipse se excusando in senatu conquestus est eodem tempore, quo à Comite *Megano* admonita *Margareta*, Bruxellas aduenturos sub initium Aprilis Nobiles circiter quingentos supplicemque libellum in *Quæsitores* oblaturos, non sine rumore, quod illato in vrbem milite Viluordiam abducere vellent *Margaretam*, ibique clausam habere, donec impetrent, quæ vellent. Sciscitante itaque *Margareta* Senatum, an coniurati admittendi essent in vrbe? negauit *Philippus Croius* Arescoti Dux, & *Carolus Barlamontius.* Quid opus, aiebat, *quingentis hominibus, vt libellus vnus offeratur? non sibi videri eam spetiem suppliciter postulantium. Vnum mitterent minori pompa, atque inuidia. Portæ itaque occludendæ, vel plurium oculis obseruandi, deque ijs supplicium illicò sumendum, si quid licentiùs agerent.* Contra Orangius *vanos* dicebat *timores, ignotos non esse homines, sibi vel amicitia, vel sanguine iunctos: grauem futuram iniuriam, si nobilibus viris non permitteretur, quod licet miserrimo cuique, rogare.* Similia memorabat Egmontius: *præsertim quod si vi agendum esset, non videret quo apparatu occurrendum esset hominibus iam armatis: tutum non esse eos lædere, quos perdere non poßet.*

Fœdus Hæreticorum.

Mansfeldius verò, etsi Pontificios Inquisitores non probaret, turbas tamen damnabat, imò & filium *Carolum*, quem coniuratis immissum audiebat. Inter huiuscemodi altercationes, ansam arripuit *Orangius* calumniandi Regem, quod *cum hostibus Orangij in caput eius conspiraret, nec nisi tempus opperiri, quo facinus imperaret.* Super hæc addere parantem admonuit *Margareta*, neue innocentiam suam calumnijs ream ageret; inde mollibus verbis vtrunque placatum ad publicam reuocauit causam. Decretumque *vt inermes admitterentur in vrbem.* De *Inquisitoribus* verò, cum Regi hoc vnum votum esset, veterem religionem seruare, quodque munus ab ipsis Episcopis exerceri posset, qui iam numero creuerant, vt superuacui essent Romani Quæsitores, quos *Carolus* in Belgium inuexerat pastorum inopia, non debere aduersantibus populis tam violentum obtrudi remedium. Ne quid verò hæreticis indulgere videretur, coniuratis respondendum esse; *Non esse, cur de Inquisitoribus laborarent, cum ob obitum Pontificis, vsum intermiterent Iurisdictionis. Quoad pœnas hæreticorum, cum omnes sint capitis, salubri aliquo temperandas remedio.*

li *Orangij quæstus.*

Decretū suspensiuum in Inquisitores.

Eodem die sub vesperam coniurati Bruxellas aduentarunt ducenti numero, forensi veste ornati, gestantes singuli bina ante ephippium sclopeta, preibat Dux *Brederodius*, & *Ludouicus Naßauius*, qui in domum *Orangij* diuerterunt.

lii *Coniuratorū legatio insolità.*

Se-

Sequenti die aulam subiere bini procedentes, ducibus *Brederodio*, & *Nassauio*, quorum alterum, cum claudus esset, risu excepit ciuitas, tota ad spectaculum effusa, nec satis expediens, quo nomine haberet nouum illud legationis genus. Aulam ingressi, post obsequia *Brederodius* libellum obtulit, paucis exornauit, *nihil aliud honestis viris esse propositum, quàm Regis obsequium, ac patriæ salutem*. Libelli summa erat, *quod cum Margareta ad Prouincias scripsisset, fœdus illud non pro libertate, sed spe populationis conceptum, nomina delatorum deferret: vt vel fœderati, si conuincti, vel accusatores, si falsi, pari supplicio castigentur*. Respondit Gubernatrix, *quando nonnisi Regis dignitatem, ac patriæ salutem spectarent, haud dubiè postulatis satisfacturam*. De delatoribus mentionem non habuit; vel spetie obliuionis quæstionem fugeret inextricabilem; vel imperij arcana offensa crederet. Coacto Senatu, plura in quæstionem venère. An coniurati tenerentur in libello nomen subscribere? nec placuit, ne plures sollicitarentur, si libellum circumgestarent per vrbem. Responsum itaque iuxta recens decretum, & spe facta *intermittendi* Inquisitionem, *ac moderandi decreta*. Sic coniurati dimissi. Eodem die excepit *Brederodius* in Culemburgianis ædibus coniuratos peramplo sanè conuiuio. Tercenti circiter erant, ideoque confidentiores super mensam. Ibi de nominanda societate actum, cui nomen imposuere, *Nobilis Concordiæ*, ducem verò *Instauratorem libertatis*
IIII *Gheusij dicti Hæretici.* *amissæ*. Quæ tamen nomina vna cum ebrietate digesta; vel noua obliterauit appellatio. Euntes ad Margaretam coniuratos cum inspiceret *Carolus* comes *Barlamontius*, in contemptum *Gheusios* Gallica voce appellauit, quasi nihil à mendicis, ac nebulonibus timendum esset. Quod cum *Culemburgio*, atque *Bergensi* retulisset *Brederodius*, contemptu irritatis, placuit ad vindictam nomen assumere, atque ex eo petere insignia firmatæ conspirationis. Hinc compotantes, cœperunt sese inuicem inuitare, & *Gheusios* appellare, *Gheusioque* nomini sumptis poculis, plaudere. Peracto conuiuio, *Brederodius* mantica, quæ fortè ibidem reperta, ad collum emendicantium more suspensa, ligneoque poculo vini pleno, manu elato, conuiuis omnibus simul propinat, vitam exhibet prò indemnitate sociorum. Inde confidentiores effecti, extra muros *Gheusium* nomen statuunt efferre, & plausum explorare. Die itaque insequenti, tota vrbe apparent coniurati vestibus è panno cinneracei coloris induti: alij scutellas, & caliculos (quæ pauperum suppellex esse solet) pileis affigunt: plerique nummum primò exculptum è cera, vel ligno, postea ex auro instar bullæ, è collo suspendunt; in cuius altera parte *Philippi* Regis imago, hac inscriptione, sed Gallica, *Fideles Regi*: in altera *Mantica* IIV *nummus Votiuus hæreticorum.*
duarum manuum complexu intercepta, sub lemmate, *Vsquè ad manticam*, sed Gallicè, *Iusques à Porterla Besace*. Ex aduerso *Philippus Croius Arescoti Dux*, vt se recenti *Gheusiorum* facinori opponeret, *Virginis matris filium Iesum* complexu fouentis imaginem in galeri spiram eleganter composuit; quem imitata Bruxellensis Nobilitas à Pio V. Pontif. Max. Indulgentijs est remunerata. Cuius occasione vbique terrarum inoleuit Orthodoxis sacrorum ex metallo numismatum religio. Antuerpiam regressus *Brederodius* supra quatuor hominum millia obuios habuit in caupona, quibus è prandio surgens, ingenti patera plausit, & ad constantiam prouocauit. Vix etiam in vrbes redierant coniurati, quod mentientes equitum Aurei Velleris patrocinium, & iudicium, *ne Religionis causa, quæ seditionem non haberet admixtam, inquisitio fieret, Cuius criminis non alij præter fœderatos, iudices essent, donec sibi vtiliter à Rege, assentientibus totius Belgij Ordinibus, decernatur*. Curauit *Margareta* festinatis nuncijs falsitatem detegere, impedire tamen non potuit, quin ad coniuratorum sonitum, ex Anglia, Germania, Gallia, Anabaptistæ, Lutherani, Caluiniani conuollarent; qui noctu priùs, deinde palam concionarentur, ac grandioribus figmentis, ac nugis Romanum Pontificem, Tridentinos Patres, Ecclesiasticos Inquisitores, sanctissima quæq; vellicarent atq; imperitæ multitudini fabulas venditarent. Et quamuis vt nebulones à prudentioribus cognoscerētur; gaudebant tamen decipi, ipsi mox alios decepturi nihil obstante. Edicto *Margaretæ* conciones interdicētis, quia prohibitas, nā flagrantiori repetitę sunt studio; vitio generis humani, quod nititur in vetitū. Antuerpia inter Gallos & Germanos media cōtumaciā fouebat. Supra quindecim mille ægressi in agros, post Caluinianam concionem, buccinatorem equo imponunt, veluti triumphatorem in vrbem reducunt, trepidante Magistratu, ne eo tumultu Vrbs inuolueretur. Submisit *Margareta* quasi ipsa iam iam itura, *Carolum Brimæum Comitem*

(margin, beside "haberet admixtam … utiliter"): IV *fingunt decretū vtile.*

tem

tem Meganum, quo viso, tumultuari cœperunt Antuerpiani, vociferantes *Meganum* Gheusijs infensum venisse, vt paulò post occupata milite Antuerpia, *Romanæ* acquiesceret *Inquisitioni*. Nec quieverunt, donec amoto *Megano*, datus est ei *Orangius*, quem totiès postularant; quibus assensit *Margareta* inops consilii, cum alium non haberet; & ne iniuria tantum virum prouocaret. Antuerpiam ingressus vt liberator, & Augustanæ Confessionis restaurator acceptus est; Quibus vocibus dum se opponit, vel opponere fingit, non tam militem impetrat à *Margareta*, quo tueatur Imperium; sed & corporis custodes, nimia in hoc *Margaretæ* indulgentia, quæ dissimulatione flagitij, firmauit hosti principatum.

Antuerpiæ tumultus. lvi

Condæus mittitur.

lvii Interim nouum conuentum *Gheusij* ad Trudonopolim cogunt medio Iulio. In quo duo agitata; Primùm *qua securitate sibi cauère deberent, si Rex eorum quemquam vlcisci vellet?* Secundum, *ne certa populis præscriberetur Religio; liberum cuique esset, quam vellet, sequi.* Impia multis visa est hæc sententia, & se subtraxerunt à fœdere; inter quos *Carolus Mansfeldius* filius *Ernesti*. Princeps *Condæus*, tres *Colinij* fratres, *Orangius* dicti sunt in eo fœdere conspirasse, vt trepidante Belgio, resurgere Gallia nequiret. Primum coniuratorum facinus, fuit templorum depopulatio, initio sumpto ab inferiore Flandria: à pagis cladem exorsi, veluti ex Orco emissæ furiæ, circa Audomaropolim irrumpunt. Sacrarum ædium, cenobiorum aditus occlusos frangunt: aras euertunt: imagines Sanctorum deturbant, nemine reclamante. Successu læti, vrbibus appropiant, Ipras conclamant; cuius templum maximum depopulantur; idque tanta securitate, vt publico ciuitatis ære viderentur conducti. Par iniuria vicina fatigauit oppida; cuius nuncius ad *Margaretam* peruenit à Sacro redeuntem, comitante *Egmontio*. Ad quem conuersa: *Audis Comes, quàm læta perferuntur è Flandria, prouincia tua? Infelicem me, cui Belgium moderanti, tantam Diuinæ Maiestati, tantam Principi suo illatam videre contigit contumeliam. Tu verò de cuius præcipuè virtute, ac fide sibi Rex pollicitus semper est omnia, patieris in prouincia tibi commissa, tam immania in Deum scelera impunè patrari?* Respondenti *primùm de imperio, postea de religione cogitandum*; negauit non sine indignatione *Margareta*, æquum esse consilium, cum *rebus humanis præcedere debeat honor Dei*. Quum adhuc subiecisset Egmontius *non ita sentire eos, qui in hisce prouincijs aliquid possident*. Eadem constantia respondit; *Optandum quidem esse religionem & potentiam pariter posse retineri: sed vbi alterutro carendum sit, Religioni ante omnia cauendum.* Accito itaque Senatu, decretum, vt *Maximilianus Rassingemius* cum duabus cohortibus, & cum Montinij equitatu, redeuntem à Sacrorum direptione Insulensem plebem, non ante in vrbem admitteret, quàm armis traditis. Et quamuis reclamaret *Egmontius*, quia si armorum via ineunda esset minimè posset componi tumultus, nisi ducentis hominum millibus contrucidatis Non tamen illa destitit, dicens melius esse, eam perdere plebem, quàm Deo sustinere rebellem.

Iconomachia.

lviii *religio Margaretæ.*

Per Belgium interim nihil remittebat furor hæreticorum. Antuerpiæ à Virginis Matris simulachro exordientes, vna nocte templum per Europam celeberrimum ita deturparunt, vt nil integrum intra quatuor horas, inuiolatumque relinquerent; vt non absurdum sit credere, Dæmones immistos hominibus operam consociasse, spoliatis aris, disiectis imaginibus, subuersis sepulchris, Cœlestem panem profanis pedibus conculcatum, Sacro Crismate inunctos calceos, nullo sacrilegorum damno, vt Deo permittente, credantur Erebi monstra operi præfuisse. Inde ad reliqua ciuitatis templa, cœnobia, procurrentes non minori sæuitia in Sacros cineres, ac lapides peccarunt, vt albescente die, templum inuenire non esset in vrbe. In domos mercatorum iam properabat latronum caterua; quum ciues non vltra cunctandum rati, qui non pugnarunt pro aris, certarunt pro focis. Præ foribus itaque exeuntes armati, ad vlciscendam publicam iniuriam, portas vrbis omnes, vna excepta clauserant; ex qua furiæ illæ exierunt populabundæ in agros. lix

Dum hæc Antuerpiæ, ijsdem planè diebus Gandaui, Aldenardæ, alijsque per Flandriam vrbibus furor grassabatur sacrilegus. Omni propemodum Belgio, si Namurcum, Lucemburgum, Artesiam excipias, noua concidit religio. Atque vt Tiberij principatu duodecim vrbes terræ absorbuit hiatus, hic prouincias infernalis spiritus funestauit. Trudonopoli dicitur conuenta direptio, quæ *Margaretam* terreret, duce *Ludouico Naßauio*, apud quem sacrorum prædæ comportabantur, vt inter socios distribueret: nam cum Gandaui diripe-

lx *totius Belgij tumultus.*

pe-

perentur templa; ſuperuenit à *Ludouico Naſſauio* epiſtola ad miniſtros, & mercatores Belgij, qua eos monebat, vt quia religionis cauſa ſatis [*Margareta hæreticis indulget.* lxi] in tuto eſſe videbatur; turbis ſeſe opponerent, certi id futurum, neminem fore qui eis in religione negotium faceſſeret. Vana equidem non fuit promiſſio; nam Bruxellis *Margareta* cùm occluſis portis, neque fugere daretur, ſed templorum inſtaret direptio ſub eius oculis, inuita ſubſcripſit, *vt hæretici conuenirent ad audiendas conciones modò inermes, nec catholicis adeſſent infeſti*. Suo tamen hæc, non Regis nomine; vt plaudere, vel reuocare poſſet *Philippus*. Is deſperata pace, cum nonniſi ab armis expectare poſſet remedium, ſorori mandauit externum ſcribere militem, Duce *Erico* [lxii *arma parat Philippus.*] *Brunſuicenſi*, alijſque inter quos Comes *Ioannes Naſſauius* frater *Orangij* Principis. Denique ne Germani Principes tantum apparatum ſecùs interpretarentur, ad eos ſcripſit, præcipuè [*Cæſar ſe arbitrum offert.*] ad *Maximilianum* Cæſarem rogans, prò ea quæ inter illos amoris, ac ſanguinis coniunctio intercedit, iuuaret auctoritate ſua militem, ducumque delectum. Cœſar verò nè imminente Turcarum irruptione, milite ſpoliaretur; ſiue decorum ſibi putaret, Gubernatrici, eodemque tempore Ordinibus Belgij ſcripſit, vt ſe arbitro, iurgia componere non grauarentur. Gratias retulit *Philippus*, ſed cum armata iam factione nihil tutò abſque armis componi poſſet, denuo prò militum rogauit delectu; quod Cœſar nō ſolùm id præſtitit, ſed edicto vetuit, ne quis Germanorum militum iret aduersùs Regem. Idem egit *Carolus* Rex Francorum; Septemuiri catholici. Proteſtantes excuſata religione, ad Confeſſionem Auguſtanam prouocabant *Philippum*. Inter eos, qui à Rege arma ſumere ſunt inuitati, ſolus *Ioannes Naſſouius* frater *Orangij* recuſauit. *Ericus Brunſuicenſis*, diſſuadentibus *Haſſo*, ac *Palatino* Præfecturam ſubijt.

[lxiii *conſultatio hæreticorum.*] Tum *Orangius*, frater eius *Ludouicus*, Comites *Egmontius*, *Hochſtratanus*, *Hornanuſque* Teneramundam conuenere, vt in cōmune prò ſocietatis ſalute deliberarent. *Mansfeldium* etiam tentarunt, conficta Regis ira in caput eius; ſed is fidelis vſque ad obitum nec fidem, nec obſequium mutauit. *An armati venienti occurrerent Regi?* in diſceptatione venit, vel *ſupplices?* neutrum placuit. Tertia opinio præualuit, *Dominum mutare*; ad Cœſarem confugere, qui vel precibus, vel armis *Philippum* ad pacem cogeret. Vel in vtrumque Septemuiros, & Turcas concitare. Hiſce non contenti, alia habuere Amſtelodami comitia, diſſimulante *Orangio*, qui propè Amſtelodamum agebat. Ibi cum mercatoribus, & plebe conuenere Caluiniani, vt mutuò ſe adiuuarent: qui manu haud poſſet, pecunia ſuppleret. Et licet religione diſcordes, cum alij *Lutherum*, alij *Caluinum* profiterentur; in hoc etiam cogitarunt concordiam, ita ſuadente *Ludouico Naſſauio*, vt ſepoſitis parumper de religione diſſidijs, in Auguſtana confeſſione coirent; nam hiſce religionis inducijs, neque Septemviros habuiſſent aduerſos, neque Germanos milites, qui in religionis ſocios non tam facile arma tuliſſent.

Eodem tempore *Brederodius* militem Antuerpiæ contraxerat, vt & alibi idem geſſerant [xliv *Gheuſij militem legunt.*] cæteri coniurati, annuente *Orangio*; quorum ſinguli ſingulas adorti prouincias, ſpolia partiti erant, priuſquam cum Regijs confligerent. Prima defectio cœpit à Buſcoduco, quod *Antonius Bombergius* Antuerpienſis, *Brederodij* [*Prima defectio.*] nomine inuaſerat. Is verò à Gheuſijs Amſtelodamum vocatus, clam appulerat hæreticorum plauſu ſpe ipſe potiundæ Batauiæ. Eodem tempore *Io: Marnixius* Tholoſæ Dominus vnus ex coniuratis, ſexcentis militibus in Zelandiam mouens; Fliſſingam fruſtra adoritur, quod regium militem præmiſiſſet *Margareta*. Reuerſi itaque ad Oſteruelam *Tholoſiani* Antuerpiæ pagum, in ripa Scaldis poſuere caſtra, ad extorrum, & fugitiuorum aſyllum, qui in dies accurrebant, vt ipſi Antuerpiæ terrori eſſent. Sollicita *Margareta* in Tholoſianos *Philippum Lanoium Beauorij* Dominum non leui inſtructum immiſit præſidio. Quod cum reſciuiſſet *Orangius*, qui Antuerpiæ dominabatur, iuſſit illico [lxv *conflictus inter catholicos, & Gheuſios.*] pontem, quo ab vrbe Oſteruellam tranſmittebatur, excindi; ne in ſuppetias hæreticorum, ſocij accurrerent Antuerpiani, dixit ipſe; reuera ne catholici catholicis ſuccurrerent, vel vtriſque ſe amicum venditaret: vndè occluſis portis, ignari Antuerpienſes, quò hæc cura ſpectaret, ſequenti die repentino tormentorum ſtrepitu exciti, procurrunt in mœnia, pugnam ſpectantes, diſpari genio, ſtudio, atque clamoribus, manu, vultu plaudentes, vel gementes cum inimici caderent, vel amici. Cecidere tamen Caluiniani numero mille, & quingenti. Tercenti circiter capti, & iugulati omnes, quod eorum nulla ſalutis ſpes eſſet. Quod cum vidiſſent Caluiniani Antuerpienſes, repentè correptis

reptis armis, quatuor horarum spatio, quatuordecim hominum millia conuenère; dubij an in portas, vel in eum, cuius iussu clausi attinebantur, irrumperent. Fouebat turbas Tholosij coniux, quæ cœde audita mariti, per vrbem volitabat, clamore, & planctu excitans socios ad vindictam Credidit *Orangius* sola præsentia furentes compescere, sed cum in publicum cœpisset verba facere, plura dicere clamore prohibitus, vt *Partium proditor* increpatus, recessit; nam manus admouere cogitabant; & fuit, qui in *Orangij* pectus admotum sclopetum non exploserit à socio impeditus. Marinum pontem occupauerant, & ex armamentario curulibus exportatis tormentis, de curia inuadenda, Monacis expellendis decreuerant. *Orangius* verò periculo doctus, præsidiarias cohortes Lutheranis adiunxit, qui vnà cum Catholicis in Caluinianos induerant arma. Tunc viribus Maiestate firmata, valido militum manipulo, cunctoque comitatus Senatu, Caluinianos adit, & more imperantis iubet arma deponere; secus si faciant, hostem se Caluinianæ factioni perpetuum iurat. Detulerunt ij hanc *Orangio* speciem honoris, re vera exterriti quia impares se cernerent.

lxvi *Orangij discrime.*

lxvii *Valencenæ obsidio.*

Non minori gloria apud Valencenas causa se habuit catholica. *Grangius* cum ibi Caluinianus preco omnia misceret, tacitè forsam annuente Magistratu, qui *Margaretæ* præsidium accipere recusarat, *Philippum Norcarmium* obsidione cinxerat. Quod cum resciuissent *Gheusij*, vndique accurrere decreuerunt; quasi Valencenis vltimum foret fortunæ iudicium. Quatuor *Gheusiorum* millia conuenère in agro Tornacensi, duce *Ioanne Soreno* vt Insulas vrbem inuaderent, die quo *Maximil. Rassinghemius* vrbis gubernator absuturus erat, & ex agraria concione Caluinianis redeuntibus in vrbem, ingrederentur immixti. Regredientem forte *Rassimghemium*, morabâtur aliqua Armentæriorum cohortes, *Cornelio* Ministro Caluiniano, qui ex fabro ferrario, concionator, ex concionatore miles arma tractabat. *Rassimghemius* verò cum iam de Armentarijs audisset, scelectis centum quinquaginta pedibus, quinquaginta sclopetarijs, propè Vaterloum pagum pugnam committit, maiori fructu ob spolia, quàm gloria ex hostium ignobilitate. Audita suorum Tornacenses clade, Lanoium diuertunt, & portis exclusi, expugnare tentant. Interim *Norcarmius*, Valencenis copiarum parte relicta, superueniens, & cognita hostium statione, tanto irrumpit ardore, vt inter angustias, quibus se Torneacenses munierant, more pecudum cœderet, paucissimis per saltos euadentibus, sex tantumodò suorum desideratis. Inde victor Tornacum properans, iubet aperiri portas, Ciues audita ab ijs, qui profugerant, suorum strage, Ducis se clementiæ comittunt. Ille verò relicto in vrbe præsidio, confestim ad Valencenam redijt, quam ferociter, nec sine labore tandem expugnauit. Ex huius ciuitatis statu cum Sacro, tum ciuili restituto, Laus *Norcarmio*, & rebellium consternatio, *vt hac vna in vrbe, omnium vrbium claues repertæ* dicerentur. Hinc maiora cogitans *Margareta*, ad nouum iuramentum Magistratus, bellique ministros incitauit; non quo perfidiam vinciret, sed quo minori inuidia fallentes plecteret, vel abnuentes exhautoraret. Probauit consilium omnium primus Comes *Petrus Ernestus Mansfeldius*, exemplum secuti Dux *Areschoti*, Comites *Egmontius*, *Meganus*, *Barlamontius*. *Brederodius* qui equitibus præerat, centuriam potiùs remisit, quàm iuramentum admisit. Idem fecere *Hornanus*, *Hochstratanus* dicentes satis esse Sacramentum, quo superioribus annis se obstrinxerant; hinc à gubernatione semoti. *Orangius* supererat, qui recusato Sacramento, successorem petijt, quando præfecturis suis se excidisse intelligeret. Quod cum per nuncium non probaret *Margareta*, quia *Orangium* apertum nollet inimicum, & vt dato Sacramento præturam reassumeret suaderet; respondit ipse *cum nihil aduersus primum iuramentum peccasset, non opus esse nouo iuramento, quod præter morem exigebatur, aduersus forsam patriæ priuilegia, quorum obseruantiam cum iurasset, nolle se iuramento in iuramentum pugnare; vnde ad periurium potiùs, quam ad iuramentum prouocaretur. Cum in formula iuramenti, non Cæsar, non liberi, non vxor, non Deus exciperetur; & tamen se beneficiario iure Cæsari cognoscebat adstrictum. Vxori etiam connubiali lege, quam natura inuiolabilem exigit, cum tamen quia Lutheranam mactare teneretur. Deo tandem, cuius gratia se ministrum pati non poterat tantorum suppliciorum, quæ specie religionis irrogabantur. Et illud tandem cogitandum, Regis ministrum talem fore, cui se subijcere minimè decorùm crederet generi suo*. Hinc *Albanum* Ducem intelligebat, quem indignabundus nominauit, & Si-

Norcarmius vincit Tornacenses.

lxviii

lxix *recusant dicere Sacramentum*

Orangius renuit iuramentum.

lxx *Albani mores.*

luit. Is missus erat à Rege, quamuis Belgis ingratus ob genium truculentum, atque superbum. Ferebatur quum *Carolus V.* ab *Albano* petijsset, *qua pœna rebelles Gandauenses multare posset?* respondisse, *contumacem euerteret ciuitatem*. Quo immiti responso offensus *Carolus V.* iussisse eum in turrim ascendere, vrbemque illam totam æstimare, postea interrogasse, *Quot pellibus Hispanicis ad conficiendam æquè grandem chirothecã* (hoc enim sonat Gallicum Gandaui nomen) *opus esset?* obmutuit *Albanus*, cognita Cœsaris ira. *Bertius* (is erat *Margaretæ* nuncius) cum placare non posset *Orangium*, colloquium impetrauit cum *Egmontio*, & *Mansfeldio*, sed & hi frustranea verba fecere. *Orangius* verò seorsim abducto *Egmontio* imminentem ei descripsit ab Hispania tempestatem. Subduceret se priusquàm operiretur. Cui *Egmontius* periculi negligens, Regis obiecit clementiam, quæ hoc vnum poscebat; *pacatas prouincias*. Reposuit Orangius, *Perdet te hæc, quam iactas, clementia Regis. Præuideo, vtinam falsò, te pontem futurum, quo Hispani calcato, in Belgium transmittant*. His dictis non sine lacrymis Bredam abijt cum vxore, ac familia præter *Philippum* filium natu maximum, Louanij studiorum causa relictum, inde Cliuiam se recepit. *Egmontius* verò quasi tota turbarum culpa in discedentem reiecta, innocuus, & absque æmulo cœpit *Margaretæ* operam ostentare, conciliabula prohibendo, *Compromisso* renuntiando, *Hochstratano* libellos remittendo, veluti dissolutæ amicitiæ argumentum. Hinc magna rerum conuersio. Contetriti coniurati, inuicemque suspecti, fugiunt, veniam petunt non sine mercatorum querelis, se desertos contra quàm conuenerant. Confluebant vndique nuntij cumulatam de hæreticis victoriam renunciãtes; Antuerpiam ingressa triumphantis more *Margareta*, de obitu *Brederodij*, insequente totius Hollandiæ deditione. *Margareta* verò de firmanda magis, quàm de fruenda felicitate sollicita, præsidiarium militem deditis imponit vrbibus, rebelles mulctat, reos plectit, templa catholicorum reficit, hæreticorum destruit, mira populorum contentione, & alacritate, Belgium denique totum primæ restituit tranquillitati, *Gheusijs* verè *Gheusijs* effectis. Hoc vnum deerat, Regis præsentia, qui si adfuisset in tempore, haud dubiè populorum motus composuisset. Eius cunctatio vaticinium probauit *Pij V.* Pontif. Max. *Si in præcipiti* (aiebat) *aut Rex cunctatus fuerit; aut quemuis ex Regijs administris rei conficiendæ submiserit; magnoperè vereor, ne Belgium religione, Rex Belgio exuatur*. Parabat *Philippus* expeditionem, missis etiam ad Europæ Principes nuncijs, sed in spetiem, vt ostentato profectu, Belgarum Dynastas in offitio contineret, & *Maximilianum* Cœsarem, cuius arbitrio se commissuri dicebãt Belgæ: & reliquos omnes à fouenda *Gheusiorum* factione, deterreret. Accitis itaque comitijs, *quid agendum in Belgas?* consulit. Bello alij, dexteritate potiùs, & consilio cum alij dicerent, nutare videbatur *Philippus*, donec aulicos priuata conciliauit vtilitas. Degeret in Hispania Rex, ministrum præmitteret (qui *Albanus* præuidebatur) sic cæteris locum daret in aula. Ita euenit; non multò post designatus *Albanus* venit, quamuis reclamante *Margareta*, quia parta pace, religione, atque obedientia restitutis, nouus miles non nisi ad irritandas superueniret prouincias, ipsa Regẽ monuerat. Is verò actis sorori gratijs, *Albanum* mittere scripsit, *non vt ei laudem decerperet; sed vt illi operam suam præstando, minore Gubernatricis labore, ad eam diem acta conseruaret, & nulla eiusdem inuidia de noxijs supplicium sumeret*. Illa verò non parùm indignata, quod pacato Belgio imminens Hispanus ad desperationem incolas prouocaret, & iam centenni circiter hominum mille suppellectilem alio asportassent, missionem flagitauit, tantò ardentius, quanto ipsa inconsulta, *Egmontium*, & *Hornanum* custodiæ dedit *Albanus*, non sine Belgij rumore, vociferantibus plurimis, *ea procerum captiuitate Belgium captum esse*; præcautum consilium *Orangij* laudantibus, quod maturè se subtraxisset. *Granuellanus* tamẽ Romæ audito successu, sciscitatus dicitur, an *captus quoque fuisset taciturnus?* (ita appellabat *Orangium*) atque nuncio negante, *Vno illo* (inquit Granuellanus) *retibus non concluso, nihil ab Duce Albano captum*. Impetrata itaque missione, *Margareta*, in Italiam venit, relicto apud Belgas incredibili desiderio sui. Vt Duaci, vbi restituto Franciscano cœnobio ex *Margaretæ* Parmensis ære, gentilitia eiusdem signa (vti assolet) adiecta essent, numquã illac populus permearet, quĩ ad eorũ aspectũ, capita denudaret.

Guanto.

lxxi *Orangij verba Egmontio.*

coniuratorũ diuisio.

deditio.

Brederodij mors. lxxii

lxxiii *Maximil. suspectus Philippo.*

Albani aduẽtus.

lxxiv *custodit Egmontium & Hornanum.*

Margareta abit

AL-

lxxv *ALBANI PRÆFECTVRA IN BELGIO.* Ann. 1568.

PRæfecturæ initijs ab animaduersione sumptis, *Albanus*, patrocinium odio suo quæsiuit *Orangio*, qui si non iustè, saltem gloriosè arma sumeret, vt se, patriam, liberos, vxorem in libertatem repetere videretur; licet dominandi libidine, ac odio inflammatus, ni ad bellum faces hæretici suppeditassent, aliunde *præsagia malorũ.* materiem incendij quæsijsset. Nec enim deesse diù potest occasio improbitati. Futurarum calamitatum præsagia fuere biceps Leodij natus puer: & Mechliniæ subitaneum incendium, igne casu, vel dolo pulueri iniecto sulphureo, tanto terræ quatefactæ motu, vt pleræque Brabantiæ vrbes, nutantibus ædificijs trepidauerint. *Arx Antuerpiæ.* *Albanus* tamen iactura potiùs quàm præsagio commotus, cœpit catenam, quam in Hispania cogitauerat, Belgio circumferre, acie Antuerpiæ erecta ad ripam Scaldis, cum ad ostium fundare potuisset, vt ab Hollandia hostem arcere posset venientem, ea ratione, qua sibi potiùs ab vrbe, quàm vrbi ab hoste præcaueret.

lxxvi *Collegiũ sãguinis.* Inde duodecimuirali instituto collegio, quod sine appellatione cognosceret præterita crimina, vulgò *Colleggio Sanguinis* ob crebra supplicia dicto; *Gulielmum Nassauium Orangium Principem, Antonium Lalinium comitem Hostratanum, Florentium Pallantium Comitem Culemburgium, Gulielmum comitem Bergensem, Henricum Brederodium*, aliosque coniuratos ad dicendam causam vocauit. Illi verò *Orangius ad Cæsarem confugit.* accusata incompetentia fori, ad *Maximilianum* Cœsarem, ac Germaniæ principes confugere, vt spetie compositionis, interim arma pararent. Non abnuit Cœsar, atque Imperij principes Belgarum patrocinium. *Albanus* verò & *Cœsar orat prò eo.* *Maximiliani* literis, & legato Bauariæ Ducis, quem vt Regi gratum Principes delegerant, non suo, sed Regis mandato hæc fieri; respondit. *captiuitas filij Orangij.* Statimque festinata causa, *Orangium Gulielmum*, & *Ludouicum* fratres, ac reliquos reos Maiestatis pronunciat, Fisco bonis adiudicatis. Simul Bredæ, *Orangij* oppido Hispanum imponit præsidium: filium eius *Philippum* tredecim annos natum, è Louaniensi Academia in Hispaniam mittit. Quod cum immane iactaret *Orangius* erga innocentem puerum, non ingrata creditur fuisse filij captiuitas callido Principi, vt si res Hispana superior foret, eoque suis ipse exueretur dominijs, esset in quem Hispaniæ moribus innutritum suam Rex clementiam ostentaret. Si autem, vti sperabat, secus eueniret, adesse sibi minorem natu *Mauritium* paternæ fortunæ comitem, & bonorum hæredem. Decreto itaque eiusdem concilij capite damnantur plurimi. *Culemburgij* lxxvii diruitur ædes *ob execrandam memoriam repetitæ in illa coniurationis in Deum, & homines*; *Caroli Hispani captiuitas.* eodem tempore, quo nuncius ab Hispania venit (*Carolum* Regis filium, patre iubente, custodiri? simulque *Florentium Momorantium* Montinij dominum, quem *Margareta* in Hispaniam legauerat. Is capite damnatus perijt. *Carolus* natura ferox, patri molestus, & deprauatæ religionis patronus, quum patre inuito, in Belgium descendere vellet, custodiæ traditur, *mors.* vbi ex morbo ob alimenta partim obstinatè recusata, partim intemperanter adgesta, nimiamque niuium refrigerationem extinctus est. Licet mussitauerint aliqui in necem patris conspirasse, & nimis familiariter se habuisse cum *Isabella* coniuge *Philippi*, quæ ipsi *Carolo* in coniugem iam antea fuerat designata; vnde paucis inde mensibus post obitum *Caroli*, mors sit sequuta *Isabellæ*, quasi vtrumque vis abstulerit. Propterea eo tempore Ouidianum illud ab *Opmero* vsurpatum carmen, quo & *Caroli* facinus, & mortis annum, literis numerorum loco positis exprimerent.

FILIVs ante DIeM patrIos InquIrIt In Annos

Quæ tamen falsa Epistolæ testantur *Philippi* ad Reges, asserentis, *nouitatis non aliam causam, quàm quòd Religionis, populorumque conseruationem Sanguini suo præhabere voluerit: coactumque se propterea; filium sibi vnicum ea ratione propemodum sacrificare; ne Deo ingratus existeret.*

lxxviii Orangius interim percusso cum Germaniæ Principibus fœdere, irrumpit diuisis copijs sub coniuratorum imperio. Vbique tamen repulsis, & captis *Gheusijs*. Frisiam ingressus *Ludouicus Nassauius* cum *Adulpho* fratre, alijsque ducibus, ne progrederetur, *Arembergius* occurrit. Primæ velitationes Hispanis obuenère felices: Sed quia loco, & equitatu inferior esset, leuibus contentus prælijs, oblatam à *Ludouico Nassauio* pugnam sedulò differebat, expectans *Megani* copias, quæ in suppetias veniebant. A militibus verò ob eam moram, tanquam cum *Nassauio* tacitè colluderet, palàm carperetur;

par inuidiæ Dux, testatus omnia in discrimen
ea festinatione dari, salutem rumori postha-
buit.Educto milite,vt certo aliquo documento
redargueret obtrectatorum voces,conspicatus
lxxix *Adulphum Nassauium* strenuè redintegran-
tem ex aduerso prœlium, inuadit. Et quam-
quàm pila exceptus, inde tamen ferociter,
sclopeto primùm, stricto dein ferro, mutuis
vulneribus traijciuntur. Superstes *Arembergij*
exercitus,dum locorum ignarus,in insidias se-
Arēbergij mors. se induit,à *Nassauianis* circumuentus, intem-
pestiuæ fortitudinis pœnas dedit.*Albanus* por-
rò volens in Frisiam properare, priusquàm
Ludouicus cum *Orangio* consociaret copias,
veritus ne per absentiam suam cieretur tumul-
tus ob nobiles captiuos; eo se metu liberare
credidit,sublatis in foro per carnificem viginti
tribus nobilibus. Fuere hæc præludia Egmon-
tianæ, & Hornanæ tragediæ. Periere & ipsi,
Albano iubente,sub manu carnificis, quorum
funesta funera doluere Belgæ odio maiore,
Egmōtij mors. quàm luctu.Fuere qui linteola *Egmontij* cruore
conspersa seruauerint, seu monumentum a-
moris,seu vindictæ irritamentum.His peractis
in Frisiam mouet *Albanus*. Substiterat *Ludoui-
cus Nassauius* ad pagum Gemirgum, inter si-
num Dullastum ac flumen Amisiam. Habebat
à tergo Emdam,sibi amicam; excepturus inde
commeatum, & *Orangium* fratrem è Germa-
nia venientem;circum paludes crebræ, & con-
fusa aquis itinera absterrebant subiturum ho-
stem:solum à fronte inter subditos, instabiles-
que cœno campos, callis vnus contra fluuij tu-
mores latè firmatus eminebat, atque excurre-
bat in castra,pagumque, isque tormentis decē
lxxx oppositis inaccessus. Non deerant suo officio
Duces, omnia experti consilia quibus militem
in bellum accenderent.Nummos suos quisque
cudi curauerat, quo nil fortius antiquitas cre-
didit ad milites excitandos. *Albano*,priusquàm
ex Hispania discederet; *Pius V.* Papa religionis
Zelo motus, per *Granuellanum* Cardinalem,
sanctam ei Rosam cum gladio, & vexillo prò
strenua Romanæ Ecclesiæ defensione offerri
curauit. *Granuellanus* verò votiuum num-
mum cudi fecit,in quo Pontifex vexillum cru-
cis tradit, sacro illo lemmate, *In hoc vinces*.
Etiam *Gulhelmus Orangius* idem sed nomine
tenùs vsurpauit,*Halcijonem* sculpsit,imbellem
auem in nidulo suo; cui fluctus nil incommodi
adferunt: quod domicilium eius sit ore per
quam angusto, grandium spongiarum simili-
tudine; & tanta insuper duritie, vt ferro incidi
vix queat.*Manus etiam est inter nubes cum sce-
ptro sub inscriptione*,CHRISTVS,quasi cœlitus
inuitarentur ad rebellandum Deo,& Regi.

Habuit etiam *Ludouicus Nassouius* inscri-
ptionem suam *aut recuperare, aut mori*, quam
palàm in vexillis vsurpabat. Is itaque ita ca-
stra munierat. Timori verò cum nulla sint
munimenta; consternatos militum seditione
Gheusios, quasi natando *Albanus* aggreditur *Albani*
tanta fortuna, vt intra sex horas deleuerit. *victoria.*
Numquam enim maiori aut ignauia, aut con-
tumacia pugnatum:si pugna tamen illa,& non
veriùs strages fuit. *Nassauius* mutata veste au-
fugit. Properabat interim *Orangius* cum exer-
citu in Germania collecto, militum octo &
viginti mille. Stipendium spoponderat Palati-
nus Septemuir, Virtembergensis Dux, ciuitas
Argentoratum, Germanis legionibus quadri-
mestre. Belgis & Gallis tria millia talerorum in
singulos menses Antuerpiæ mercator Hispa-
nus Equitatum alebant ipsi coniurati.Cum hi-
sce copijs & viginti tormentis.Rheno transmis-
so,ad Mosæ ripam consedit, tranatoque vado,
venienti *Albano* pugnam obtulit; nec renuen-
dam censebat *Chiapinius Vitellius* castrorum lxxxi
præfectus. Sed *Albanus* quod animo præuide- *Vitelli-*
ret tanto exercitui non adfutura stipendia, *us.*
ideoque nec concordiam, hieme ingrauescen-
te, iam statuerat minimo suorum periculo,
hostium eludere conatus,obstando ne illi vrbe
aliqua potiti, prædam haberent pro stipendijs.
Nec eum fefellit opinio. *Orangius* vrbibus ali-
quot frustra tentatis, seditione coorta, interfe-
cto à furente milite, *Malburgio* Centurione,
ipse sclopo appetitus, gladij capulo pilam ap-
petente,periculum euasit. Maius in castris gli-
scebat malum,nisi Gallica aduenissent auxilia.
Hæc vt reciperet,mouit *Orangius*; qui in itine-
re capta Trudonopoli, copioso commeatu di-
tatus, Tillemontem contendit, vt se Gallis
coniugeret.Sequebatur à tergo *Albanus*,exerci-
tum sexdecim bellatorum millium trahens;
eratque primo in agmine *Vitellius*, qui *Oran-
gio* traijciente Getam amnem, indignatus
Albani cunctatione sibi victoriam eripi: in le-
gionem ab reliquo exercitu seiūnctam mouet.
Nec abnuit *Albanus* (potius quia factum erat,
quàm quod factum vellet) immisso & ipse filio
Friderico cum sex tormentis campestribus, &
aliquot Hispanorum cohortibus in hostes, qui lxxxii *Vitellij*
subita impressione trepidi, modò agmen, mo- *victoria.*
dò

dò fugam reſpectabant, modò in prælium meliorum ductu redibant, eoque inter pugnæ, fugæque conſilium plures cadebant; adeo vt *Vitellius* non dubitaret, ſi omnibus copijs tranſmiſſo amne contenderetur, eo die hoſtis deleri poſſet, vt crebris nuncijs *Albanum* ſollicitabat: qui iratus *Vitellij* feſtinatione, quaſi prælium extorquentis, increpato nuncio, *Abi* (inquit) *iube Vitellium conſiſtere in ripa, nec amplius de pugna interpellet. Nam ſeu tu, ſeu quiuis alius importuni monitores acceſſeritis, per caput Regis adiuro, viui non redibitis*. Ea denunciatione Vitellius, coercito milite, iram in obſtantes effudit. *Orangiani* verò conglobati apud *Loueruallij* vexillum, nouo impetu *Vitellium* inuadunt: qui nec animo, nec loco motus *Loueruallium* antè alios dimicantem excipit, eoque grauiter ſauciato, in ſigniferum inuehitur, ereptumque ei hoſtile vexillum, nouâ ſuis abſoluit victoriam. Delato ad *Albanum* ſigno, in eo columnam intuitus, & inſcriptionem *Neſcit labi virtus, niſi virtute ſuperetur*, dixit: *Profectò à virtute Vitellij hac die virtus eſt ſuperata*. Cæſi intra duas horas hoſtium duobus mille, capto *Loueruallio*, *occiſo Antonio Lalinio Hochſtratæ* comite. *Orangius* tamen Gallico auctus auxilio, reparaſſe videbatur cladem, ni commeatus defeciſſet. Cum nouies itaque, ac vicies caſtra mutaſſet, *Albano* ſemper inſequente, qui nulla arte ad pugnam trahi poterat, ſuadente *Ienliſio*, reliquiſque Gallicis ducibus, ſtatuit *Condæo* ſe adiungere, tertium ciuile bellum in Gallia reparanti. Sed milite in Regem Galliæ arma detrectante, ſtipendiaque ſtrictis in Centurionem gladijs expoſcente, tot conflictatus aduerſis, diuendita ſuppellectili, eaque ratione pacatis, ac dimiſſis militibus, ipſe in Germaniam cum parte copiarum perrexit, melioribus auſpicijs bellum reparaturus. Tantæ victoriæ

nummum Albani vide n. 80. nummum triumphalem ſuſpice, in quo debitæ pietatis, ac gratitudinis ergo

Sabæo

lxxxiii *Thure calent aræ, ſertiſque recentibus halant*.

Anno 1569. Albanus Gallo Regi auxilia mittit. Belli interim ſecurus *Albanus*, mittit in Galliam prò *Carolo IX*. aduersùs hæreticos duo equitum, tria peditum millia, Duce *Erneſto Mansfeldio*, relaturus Regi gratias ob *Orangium* hoſtis loco habitum. Nec defuere *Hugonotis Gheuſij*, immiſſo *VVolfgango Bipontino* cum *Ludouico Naſſauio*, qui religionis ſpecie cum Gallis rebellibus in Regem cauſam communem ſuſceperant. Extat *Bipontini* nummus caſtrenſis in hac expeditione mortui, in quo *Draco cum Elephante luctans* conſpicitur. Alius eſt Reginæ Nauarreæ cum filio *Henrico*, qui in Regem *Carolum*, cum Hugonotis fœdus percuſſerat. Deo verò fauente victor fuit *Carolus*, capto *Condæo*, profligato exercitu, *Ludouicus Naſſouius* vix ſaluus effugit. *Mansfeldius*, qui ab *Albano* in Gallias miſſus fuerat, in brachio graue vulnus accepit. Triumphalem ſuſpice nummum *Caroli IX*. Regis *columnas duas* hoc eſt, *Religionem*, & *Rempublicam* inſtaurantis.

Interim *Albanus* eiecto *Orangio*, triumphanti ſimilis Bruxellas regreſſus, non ſine inuidia, cum multi victorem *Orangium* vellent, non *Albanum*. Cumulabat inuidiam, quod eodem tempore trophæum ſanè ſuperbum Antuerpiana in arce ſtatuendum ex tormentis bellicis *Ludouico Naſſauio* ereptis conflari ſibi iuſſerat. Nudo capite, dextero brachio inermi, & in vrbem intento ſtatua, duos pede premebat, *Albani ſtatua.*
Belgij Nobilitatem, & populum ſicuti *Orangius* eſt interpretatus, & Operis inuentor *Arias Montanus* dicitur affirmaſſe. His geminis ſignis manus inerant plurimæ libellis, crumenis, ſecuribus, facibus armatæ; ora Laruis tecta: aures, & colla pendentibus grauata caliculis, *Gheuſiorum* ſuppellectili. In baſi marmorea inſcriptum elogium, *Ferdinando Aluarez à Toledo Albæ Duci, Philippi II. Hiſpan. Regis apud Belgas Præfecto: Quod extincta ſeditione, rebellibus pulſis, Religione procurata; iuſtitia culta, prouincijs pacem firmauerit: Regis optimi miniſtro fideliſſimo poſitum*. Baſis latera vario emblemate figurata; infra additum, *Iungelingi opus ex ære captiuo*. Quanta inuidia ob hoc ſimulachrum laborarit *Albanus*, ipſo indignante Rege, cuius ſimulachrum cum nobilis ab Italia ſtatuarius ære ſuo, vrbium portis imponere vellet, laudata hominis voluntate reſponderit, *lxxxiv Philippi II. Regis modeſtia*
malle ſe artificem, qui quantacumque impenſa ſuum in Cœlo ſignum collocaret. Hinc *Albani* ſtatua quadriennio poſt ſublata, Rege iubente. Odium etiam auxit noua tributi ratio ab *Albano* impoſiti. Ea erat, *vt rerum mobilium quoties venderentur, decima; immobilium vigeſima; omnium centeſima ſemel à Belgis penderetur*. *tributū imponit*
Quamuis Belgij Ordinibus reclamantibus quod ad decimam; *quia eo tributo inuerterentur commercia; nec paſſuros mercatores, vt pro eadem re ſæpius decimam ſoluant? quippe antequàm panni, tapetes, quæque alia textilia conficiantur, ſoluendam eſſe decimam prò lana, inde prò filo,*

tum

tum prò textura, & tinctura, ac pluribus huiusmodi artificijs; ideoque auctis mercium pretijs, emptores absterrendos; al ò potiùs artifices migraturos, summa interim egestate prouincijs relicta. Quare cum monitis minas *Albanus* adderet: Ordines vero necessitatem populorum obijcerent: nec deesset, qui *Albano* per epistolam ignoti nominis significandum curaret, *si ille Themistoclem ageret, duas prò exigenda pecunia Deas afferrentem, Suadam, & Violentiam; esse se Andrios, qui ne eam persoluant, totidem intercedant magnæ quoque Deæ, Paupertas, & Aporia.* Nonnullæ etiam ciuitates in Hispaniam legatos miserunt; quam prouocationem *Albanus* iniquissimè tulit, veritus æmulorum potentiam. Dissimulauit tamen, venia erratorum vulgata, quam diù distulerat.

Insidiæ in eum.

veniam promulgat.

lxxxv Interea venit in Belgium *Anna Maximiliani* Cæsaris filia, quæ post *Caroli* Hispaniarum Principis mortem, cui destinata coniux fuerat *Philippo* patri desponsa tunc erat, perpetuo *Caroli* fato, vt vxores sibi destinatas pater aut viuo præriperet, aut in mortui locum duceret. Hanc vt in Hispaniam *Albanus* ipse comitaretur, enixè flagitauerat à Rege: honorificum ratus, per eam occasionem abire. Abnuit verò Rex *Albano* offensus, quòd turbarum veniam iuxta mandata non vulgasset. Relicto itaque negotio deducendi reginam, ad exactionem tributi redijt. Bruxellenses, quos sperabat obsequentes, adeò repugnarunt, vt clausis institorum officinis, toto eo die pistores, lanij, tabernarijque ab opere cessauerint. *Albanus* iræ præceps illa ipsa nocte suspendi imperat ex eis aliquot prò foribus tabernarum. Iamquè miles in armis, lictor cum laqueo præsto erant: quum nuncius de Brila à *Gheusiis* capta, tamquàm Deus è machina laqueum repentè soluit. Inopinata clade perculsus *Albanus*, quæstionem omittit odiosam, duos agitatam annos non alio fructu, quàm vt aucta in Hispanos inuidia defectionis consilium maturaret. Cœptum est à Batauico Mari bellum, quasi qua parte dominaturi essent, principio intellexerint, *Anseres maritimi dicti*. Horum Dux aquatilium *Gheusiorum* fuit *Gulielmus Comes à Marcha, Lumæi Dominus*, depictis in vexillo *decem monetis*, ad decimi nummi memoriam, inuidiamque militibus inferendam. Rapinam potiùs ab initio, quàm bellum aggressi, prædatorijs nauigijs oram infestabant Hollandiæ: & si quando aut ab occursu plurium, aut à tempestate declinandum erat, in Britanniæ portubus plerunque perfugium. Sed à Regina prohibiti, dum Cantabricam inuadunt nauem, aduersa ventorum vi in Vornam Hollandiæ insulam deferuntur. Vbi prò mercatoribus habiti, discrimine in audaciam verso, Brilam insulæ portum, priùs occupant, quàm vt hostes cognoscerentur. Ad captæ insulæ famam, tamquàm ad signum prouincijs elatum, mirum profectò, quanta per Belgium repentè mutatio consecuta sit. Omnis fermè Hollandia, ac magna Zelandiæ pars *Albanum* deseruit, cuius effigiem grandibus irridendam conspicillis, quæ ei à tergo Lumæius imponebat, passim exponebant. Brilla enim à Belgis conspicilla vocantur; sic facetè annuentes, naso ocularia vitrea suspendere, ac ori frenos inijcere: infrenatam iam esse *Albani* ferociam. *Lumæio* itaque curante, in verba *Orangij* iurarunt Hollandi, tanta confluentium multitudine, vt quatuor intra menses, Flissingano in portu steterit instructa centum quinquaginta nauigiorum classis, qua intra decennium sepè pugnantes, ferè semper extiterint victores. *Hoc decimæ, vigesimæque prætio* (aiebat Namurcensis Episcopus) *emptæ sunt Orangio maritimæ prouinciæ, nouusque principatus.*

Anna vxor Philippi. Anno 1570.

Bri'a capta.

lxxxvi *rebellãt Bataui.*

lxxxvii *Albani contemptus.*

lxxxviii Nec minor inter Hannonios cura, captis à *Ludouico Naßauio* Montibus, Gallorum ope. Cum *Gheusijs* vulgo dicebatur conspirare. *Carolus* Rex Gallorum, rebus compositis Hugonotorũ (nũmos inspice feciales) Quorũ Princeps *Colinius* contracto vndique milite, *Vitellium* ipsum pertentauerat, vt ad partes *Caroli* transiret: cuius literis acceptis *Vitellius* in ignẽ, vt erant obsignatæ, tabellario præsente coniectis, facessere hominem iubet, & factum responsi loco ad *Colinium* referre. Admonitus *Albanus, Federicum* filium cum Vitellio obsidendis montibus præmittit, ipse secuturus. Venientem excepere Galli, ne castra Hispanus poneret. Et quamuis in ea velitatione sauciatus à plumbea glande *Vitellius* in sinistra tibia, tentoria tamen loco, quo destinauerat, fixit. *Colinius* liberandæ vrbis sollicitus, *Ioannem Hangestum Ienlisij dominum* cum valida militum manu delegit: Is quamuis à *Ludouico Nassauio* admonitus non inire pugnam, antequam venienti *Orangio* se adiungeret, moræ impatiens, atque consortis, cum quo laudem communicaret, cum *Federico* impigrè se gerente, ferociùs, quàm cautiùs signa confert, & ma-

Vitellij fides.

magna suorum strage profligatur; non sine *Vitellij* gloria, qui recens à vulnere, licet consistere haud posset, abesse tamen à pugna non sustinens, obuia fabrum sandapila gestari se voluit, vt aciem instrueret. Tùm primo in agmine, inter dimicantium tela conspicuus, voce, manu, præsentia ipsa, plurimùm profectò
lxxxix valuit ad victoriam. Porrò *Orangius* fortunam
Orangius populatur Hannoniam. iterum experiri malens, vt ipse in suo nummo castrensi profitetur (in quo *populum* arborem aquatilem sculpsit, quia Hollandiæ, & Sclandiæ populi, vndique aquis cincti audaciam augerent) cum sex mille equitum, & vndecim peditum millibus Hannoniam ingressus, ad liberandum fratrem *Ludouicum*, immani barbarie populabundus irruens, nullo amicorum, hostiumuè discrimine, iuxta *Albanum* venit. Is castrorum munitiones ita posuerat, vt & vrbem obsideret, & auxiliarios arcesseret. Dumque frustra perrumpere conatur *Orangius*, sub primas tenebras, in *Albani* castris audit signa lætitiæ. Quid rei esset? solicitus, ab exploratoribus edocetur, Regis *Caroli* iussu Hugonotorum stragem editam. *Carolus IX.* Rex Galliæ, vt reformatæ religionis principes (qui in eius caput conspirauerant) in vna velut muscipula caperet, nuptias instituit celebrandas Lutetiæ ab
Laniena in Gallia *Henrico* Rege Nauarræ cum *Margareta* sorore sua. Eò cum venisset *Caspar Colinius* Admirallius Galliæ, multique alij reformatæ religionis viri nobiles, die S. Bartholomæi XXIV. Augusti, Rege iubente occiditur cum reliquis omnibus, qui Caluinianam doctrinam profiteri cogniti sunt. Hanc cœdē, quòd in nuptijs *Henrici Nauarræ* Regis peracta sit, *Bartholomeanas noctes*, seu *Parisienses nuptias appellarunt*. Inopinato casu consternatus *Orangius*, quando interfectis *Colinijs* nulla à Gallis sperare posset auxilia, aleam tentandam cum *Albano* decreuit. Sed abnuente *Albano:* veritus ne Galli, suorum nece audita, dilaberentur, *Ludouico* fratri significat *Orangius* rebus suis vt consulat, fatisque cedat: ipse Mechliniam redit non sine vitæ discrimine, nam indusiati Hispani, Batauisque immixti, noctu tentorium *Orangij* ingressi,
xc *Orangij discrimē.* occidissent, ni ipse à catella, quæ eodem lecto cubabat, contentiùs adlatrante, vnguibusque faciem heri vellicante expergefactus fuisset. Hinc plenus timore, in Hollandiam concessit; redditis *Albano* à *Ludouico* Montibus, qui maiori celeritate, quàm clementia quidquid in Brabantia, & Flandria ab *Orangio* captum, recuperat; vbique læta Regijs occurrente fortuna *Mondragonius* in Zelandia cum bis mille scelectis militibus ausus pede transmittere Oceanum, quinque circiter millia passuum, admirabili fortitudine, Goesium ad Scaldis ostium obsidione liberauit, hostium exercitu cœso, vel fugato. *Fridericus* etiam in limite Hollandiæ Nardemo expugnato, sæuitia potiùs quàm rigore imbelles etiam trucidauit, tanto Hollandorum odio, vt obfirmatis desperatione animis, extrema omnia perpeti, quàm *Albani* iussa facere maluerint. Hinc Harlemum non modò oblatam veniam respuit; sed palam veteri religione exuta, fractis sacris imaginibus, octo mensium obsidionem tulerit pari hostium, vitæque contemptu; vt iam *Fridericus* reditum adornaret, nisi *Albanus* increpita filij inconstantia per literas monuisset, *si locum ei in animo esset, deserere*, se quamuis lecto decumbentem in castra venturum; *aut* (*si morbo in horas ingrauescente impediretur*) *acersiturum ex Hispania matrem, quæ bello imposita, filij partes suppleret*. Ferociam tamen non remittebant obsessi. Quum enim è regijs castris proiectum esset in vrbem abscisum hominis caput, cum inscriptione, *Caput Philippi Coninx qui liberando Harlemo cum bis mille auxiliaribus venit*. Iterumque aliud, *Caput Antonij Pictoris, qui Montensem vrbem Gallis prodidit*. Harlemenses captiuis vndecim obtruncatis, capita dolio inclusa, noctu in castra deuoluunt, circumiecta dolio inscriptione, *Albano Harlemenses, vt ob decimum nummum adhuc non solutum persequatur bellum, decem capita persoluunt, ac pro vsura dilatæ solutionis vndecimum superaddunt*. Nec contenti homini illudere, Sanctorum ornamenta in mœnibus exposita flagris cœdunt, in castra proijciunt, suo tamen memorabili damno, nam dedita vrbe arbitrio victoris, præsidiarij vnà & ciues *Federici Toletani* sententia, continuato multorum dierum ferali spectaculo, omnes pereuntes, elusi impiè Numinis soluère pœnas. Tentata est etiam ab Hispanis Alcmaria, sed ingruente hyeme soluit Fridericus in castra.

Mondragonij facinora.

xci *Harlemi obsidio.*

Albanus filiū increpat.

Arlemēsium cōstantia. xcii

impietas

Vide nūmos obsidionales infra n. 100.

In Belgiū Interea aduenerat *Ludouicus Requesenius*, cui prouincia, & exercitu traditis, in Hispaniam cum filio *Albanus* concessit, benignè acceptus à Rege. Omnia in Belgio gesta an Regi grata fuerint? dubium facit relegatio *Albani* aliquot post annis sequuta. In eo tamen infor.

xciii *Albani relegatio*

fortunio maior apparuit, in gloriá calamitate conuersa. Etenim mortuo *Henrico* Lusitaniæ Rege, moturus illuc arma *Philippus* Rex, anceps quem tanto exercitui præficeret, omnibus posthabitis, *Albanum* elegit non sine aulæ admiratione, quod homini irritato tantam fideret expeditionem. Immo *Albanus* ipse gloriabundus respondisse ferebatur ei, qui eum ab exilio euocauerat, *Admirari se, quòd ad regnum subigendum, opus Regi fuerit catenato Duce.*

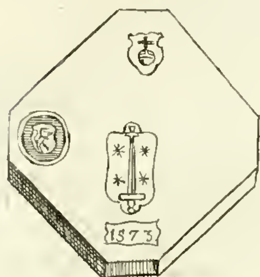
XCIV *Orangij victoria naualis.*

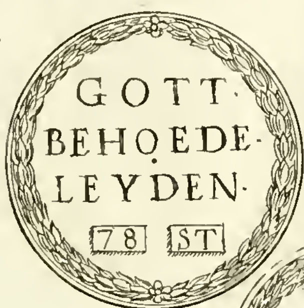
Clementiæ plus, quàm armorum cum secum tulisset *Requesenius*, fame laboranti *Mondragonio* Middelburgi tentauit accurrere, sed

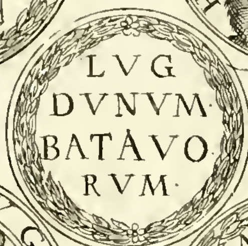

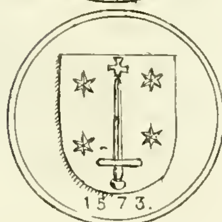

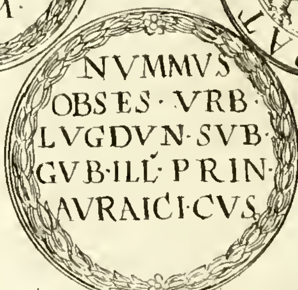

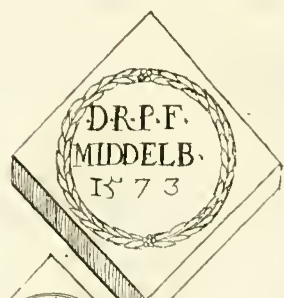

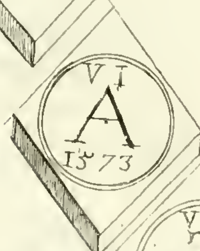

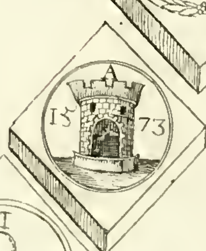

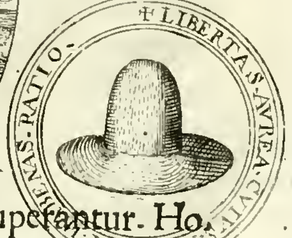

non valuit. Sexaginta nauium instructa classe Antuerpiæ, Middelburgum nauigat. Vbi non longè *Orangium* obuium habuit, quorum in conspectu (nam ab vtraque parte diuisa classe, nec *Orangius*, nec *Requesenius* pugnarunt,) concurrentibus naufragijs, regij superantur. Hostium victoriam deditio Middelburgi illicò est consecuta. Durante obsidione hi nummi cusi sunt. *Deo, Regi, Patriæ Fideles Middelburgenses.* Cladē tamen Mari acceptam, terra melior Hi-

deditio Middelburgi.

nummus obsidion.

Hispanus reddidit. *Ludouicus Nassauius* frater *Orangij* cum *Henrico* fratrum minimo; & *Christophoro Bauaro* filio Palatini Septemuiri, Gel-
xcv diæ constiterant, *Orangium* è Bomeliana insu- *Orangiani cæsi.*
la excepturi. Sequebatur illos ex altera Mosæ ripa *Sanctius Auila* cum exercitu Hispano, qui deportatis repentè transflumen copijs, Nassauianos inter Vahalum ac Mosam tumultuario aggere communitos, inuadit, sternit, tanta strage vt ipsi Duces *Ludouicus*, & *Henricus* fratres cum *Palatino* cœsi nec reperti inter cadauera fuerint. Tam prosperæ victoriæ fructum atrox Hispanorum seditio perdidit ob
xcvi non soluta stipendia. Septimo tandem supra *Lugduni obsidio.*
quadragesimum diem sedato milite, Lugdunum Batauorum *Valdesio* ductore, obsessum pergant. Principio expugnatis hostium munitionibus, intercluso vndique commeatu, extremam vrbi necessitatem indixit. Placidis tamen inuitabat conditionibus ad deditionem. Sed illis contemptim, ferociterque respondentibus, *alimenta sibi non defutura, donec læuum brachium restaret; hoc esuros, dextero ad libertatem tuendam reseruato*. Vana tamen erat sine viribus ira; nam graui in vrbe excitato tumultu, ciuibus fame passim expirantibus, plebs portas aperire minabatur, ni Consules deditionem properarent. Quod cum resciuisset *Valdesius*
xcvii aggressionem imperat in tertium diem. Interea Hagam profectus, amore captus illustris eo loco fœminæ, tristiorem illam conspicatus, de causa interrogat? respondenti *lætari non posse, instante Lugdunensium morte, vbi tot cari, affines, & amici degebant*; Valdesius ne coniugij spem intercideret, bono esse animo iubet, secretò promittens; omissurum se aggrediendi consilium. Quod is tanto liberalius pollicebatur, quantò certior erat, casuram vrbem sine sanguine. Quod certò euenisset, ni vicini populi à desperatione capientes consilium, rescissis aquarum repagulis, in Lugdunensem agrum Mosa, Isela, ipsoque Oceano immissis innūdassent. Vt sic nauigando terras, Lugdunum naues commeatum importarent. Quanti homines, quantaque classis subito ex vicinis insulis emerserit? incredibile dictu. Hispani obsessi veriùs, quàm obsidentes, castra leuarunt, vna *Valdesij* culpa Marti Venerem immiscentis. Augebat infortunium nauis Hispana ob tempestatem in Angliæ portum delata, quæ ad militum stipendia quadraginta nummorum aureorum millia ferebat, ab *Elisabetha* Regina retenta, caussata regni necessitatem, frustra repentēte Hispano, qui paria referens, cū naues Anglorum ac bona per Belgium attineret, Angli naues quatuordecim Lusitanorum Indicis mercibus onustas, ignaras inter vtramque nationem dissidij, occuparunt; & gloriabundi in honorem suæ *Elisabethæ* referentes plausum, *Vide supra Nūmos nu. 94.*
votiuum nummum cudi fecerunt, in quo velut *Phænix resurgens* Regina conspicitur.

Augustus etiam Saxoniæ Elector *Orangij* affinis, quo securiùs *Gheusijs* suppetias afferret, discordantes sectarios de religione, Torgauiæ conuenire iussit, & concordiam renuentes custodiæ tradidit; percusso *nummo votiuo*, in quo velut alter *Iosues à Deo missus* Augustus, *gloriatur sibi Verbum Domini fuisse commissum*. Tantis malis nouus aduenit tumultus. Hispani spe frustrata Lugdunensis prædæ *Hispanorum seditio.*
stipendij loco destinatæ, Captum constrictumque *Valdesium* non antè soluunt, quàm *Anno 1575.*
solutis à *Requesenio* stipendijs. Is cum à continenti exclusis hostibus, Zelandiæ insulas perfugio esse videret, in eas expeditionem decernit ducibus, *Auila, Mondragonio, Vitellio* vniuersam expeditionem moderante. Sed quia per a- xcviii
pertum mare agere non licebat, hostili præualente classe, per interiecta insulis freta, quæ alicubi pedibus transmittuntur, ire destinat. Monstra marina dicas fuisse milites istos, quæ non minùs aduersùs homines, & propugnacula in ipsis aquis ab *Orangio* erecta pugnarint, sed aduersùs elementa. Nisi dicas indignatam mortem respuisse amentes, qui mori volebant, & qui non ad pugnam sed ad necem se inflammarant, certi non euasuri periculum. Natantes itaque non minus inter vortices, quàm inter tela Philippolandiam appellunt; vbi hoste pulso admiratione priùs, quàm violentia, Scandiam nono post mense totam expugnant, *Requesenio*, & *Vitellio* paulò antè xcix
sublatis. Is dum Scaldensi obsidioni intentus *Vitellij & Requesenij mors.*
huc, illucque cursitat, euersa sella, ex aggere decidens, eoque casu repentè exanimatus, mox ingrauescente morbo, occubuit Italæ militiæ gloria. *Requesenius* dum Scaldiæ instaret, audito in Brabantia regij equitatus tumultu, veritus, ne pedites idem attentarent, dum protinùs contendit, altero quàm Bruxellas attigit die, moritur vir bello, paceque clarus. Suorum victorijs nullo modo ferocior factus, pacem semper sollicitauerat; coactis Bredæ comitijs, vbi adfuere *Maximiliani* Cæsaris legati seriò in-

instantes, ne motus isti aliquando in exitium totius erumperent imperij. Verum Gheusijs religionis spetie obfirmatis, ne dominium deponerent, conuentus soluitur, cuso numismate
Vide n. 94. in quo *pileum libertatis symbolum* conspicitur.

Belgicæ administrationis summa penes Senatum remansit, dubitante Rege, an ea confirmanda esset regiminis forma, quòd Belgarum proceres traditam sibi Rempublicam curaturi dicerentur attentiùs. Importuna tamen erat tumultuanti Belgio plurium gubernatio, quòd turbatis maximè rebus remedium ab vnius imperio peti soleat. Populus in Senatu nullam agnoscebat maiestatem: & potentiam in multis diuisam non magnoperè formidandam. Nobiles imperium suorum vti parium spernebant. Nec deerant, qui discordiam fouentes, noua meditarentur. Non defuit sibi *Orangius*. Occasione discordiæ vtendum ratus, non destitit, donec concitatis Ordinibus in Hispanos excitauerit arma, & prò non solutis stipendijs miles, oppida, domos popularetur; totumque Belgium ad defectionem spectaret. Tum Rex *Ioannem Austriacum* Belgij moderatorem designatum
C *Io: Austriacus.* festinare iubet pluribus Turcarum victoriis clarum. *Prima* ad Naupactum, Anno 1571. Cyprum Insulam Turca Venetis eripuerat; in hac Bragadenum vrbis præfectum per summum scelus, violata fide, viuum excoriarat. Hinc Summus Pontifex, Rex Hispanus, Veneti percusso fœdere, classem instructissimam, Duce *Ioanne Austriaco*, emiserunt, qui ad sinum Corynthiacum comisso prælio, classem Turcicam feliciter profligauit, Turcarum cœde ad 25000 captis 4000. Christianorum liberatis captiuis 14000. Ornauit Victoriæ nobilitatem Colossus Messanæ propè portum erectus. *Secunda* in Africa, vbi recuperato Tuneto, *Amida* Rege capto, iterum traiecit, Cœsaris vsurpato lemmate. *Veni, & Vici* in nummo, quem in memoriam expeditionis cudi curauit. *Vide supra n.94.*

Itinere itaque duobus tantùm comitibus per Galliam maturato, eodem die, quo Hispani, ac Germani milites Antuerpiam furibundi irruperant, *Ioannes Austriacus* filius *Caroli V.* Imperatoris, Belgium intrauit spetie mancipij. Lucemburgi larua deposita, Senatui,
CI & Tribunis mandauit arma ponere. Paruere isti, non Senatus, *Orangio* instigante *Gubernatorem* non ante suscipere, quàm eiectis Hispanis. Quod negandum asserebat *Octauius Gonzaga* vnus à Secretis *Austriaco*; quia *hoc votum esset Orangij vt vacuas milite prouincias tutò inuadere posset. Si gubernatori conditiones præscribunt armato, quid facient inermi?* Ex aduerso *Escouedus* alter à Secretis *Austriaco* non alia via credebat in Belgium pergendum, *quàm si à vi abstineret, quòd Prouinciæ fermè omnes, sacer æquè ac profanus ordo sacramento addicti, non passuri quempiam Belgio imperare, nisi externa ante dimissa militia: Securitate cum alij non adhuc profecissent, tentaret ipse clementia, & molliori plagam sanare remedio. Nec de milite anxius esset, qui facile ex Germania, & Burgundia pote-*
rat euocari, donec mitteretur ab Hispania. In CXII *Hispanorum missio.*
hanc partem inclinauit *Austriacus*, ne retenta militia, maiori apud Regē insimularetur inhiare fortunç. Vel ne Belgico implicitus bello, Anglicam amitteret expeditionem, quā in animo habebat reginæ in vxorē, & regni cupidus; vel quod & ipse fideret sola clemētia posse Belgiū pacificari. Hinc fędus in hęc verba sancitū (*Nos* *Anno 1577.*
Ordinum Delegati hic subscripti promittimus hoc fœdus perpetuò retenturi ad Sacrosanctæ fidei, & Apostolicæ Romanæ Religionis conseruationem, ad pacificationis perfectionem: ad Hispanorum, eisque inhærentium eiectionem: obedientia Regiæ Maiestati debita interim semper salua) consulto Rege, firmauit. Grauate discedebant Hispani, nec sine tumultu, querentes vt Regiæ Maiestatis hostes Belgio propulsari, qui Regi Belgium asseruerant. *Orangius* verò dolens admissum *Austriacum*, gratulantibus finitimis Principibus; cum & ipse, & Hollandi inuitarentur edicto subscribere, respondit, *reli-* CIII
gione impediri, ne cum cæteris subscriberet. Vrgenti Areschoti Duci *commune prouinciarum fœdus ratum vellet*, negauit; nudato capite subridens, *Vides* (inquit) *hoc caluitium? scito me non magis capite, quàm corde caluum esse.* *Orangius suscitat Belgas in Austriacū.*
Hinc ad suscitandas turbas, clam Senatores, Ordines monet, miseratur, irascitur quòd *recuperatam proycerent libertatem, nec viderent in Lucemburgensi prouincia delitescere Hispanos modò reuocandos.* Tantam inuidiam rumor is de reuocandis Hispanis conflauit Austriaco, vt omnia in malum interpretarentur. Non esse (aiebat *Orangius*) quod Austriaci crederent iuramento, quia in Hispania priùs ante iurasset; nihil se in Belgio contra Regis commoda consensurum. Sic ludificatos à *Carolo Octauo* Gallorum Rege Florentinos, quibus iurauerat, quamprimùm Pisas redditurum. Fidem dein repetentibus

bus

bus responderit, se priùs Pisanis contrarium iurasse. Vbi verò inclinatos Belgas cognouit *Orangius*, ratus posse *Austriacum* armis, & populi beneuolentia destitutum facile opprimi, amicos immisit, qui vel raperent, vel occiderent. Nec latuère *Austriacum* insidiæ. Occasionem nactus occurrendi Galliæ Regis sorori ad aquas Spadanas proficiscenti, magno Nobilium comitatu, Namurcum venit. Vbi perhonorificè exceptus, postridiè quasi venaturus, ex composito arcem Namurci obequitans, laudare locum non ante visum cœpit. Inuitatus ad introspiciendum à *Barlamontij* præfecti filijs, non inuito arcis gubernatore, cum comitibus ingressus, statim occupatis munitionibus, mutatis præsidiarijs, conuersus ad comites, gratulatusque hunc primum regiminis sui diem,

CIV *Austriaci fuga.*

cum vsque adhuc solum titulum habuisset. Inde Ordinibus rationem facti explanat. Ipsi verò accusantes confictas insidias, vt belli causam quæreret, ipse negaret: *Ruuartes* creatur *Orangius* Bruxellas accersitus (is erat quasi Romanis dictator). Ex Septemdecim prouincijs, queis Belgium constat, duæ tantummodò Lucemburgum, & Namurcum cum *Austriaco* sentiebant, facile expellendo, cum vix quatuor hominum millia haberet sub signis, si *Orangius* quindecim hominum millibus instructus illicò aggressus fuisset. Sed ordinandæ Brabantiæ omnia posthabens; vt Hollandiæ præcaueret, eius consilio arcem diruerunt Antuerpienses; quorum exemplũ non minori alacritate secuti cæteri, excusso arciũ iugo, ceu primos libertatis dies agitauere. Dũ hæc in Belgio in Germania:

CV *Ruuartes quid?*

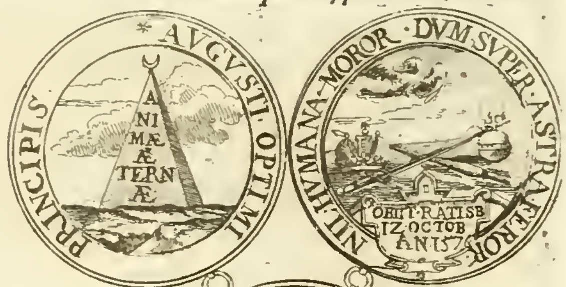
MORS MAXIMILIANI II. IMPERATORIS. Ann. 1576.

CVI Contigit. Siue curis confectus, siue longa corporis ægritudine debilitatus, optimè meritam de Christiana Republica animam in comitijs, & quasi inter Ordinum imperij manus Deo reddidit die XII Octob. Anno ætatis IL. Mense II. Die XII. In agone mortis constitutus, historiam de Scala Cœli Iacobæa sibi prælegi mandauit; & cum dictum Christi *Nemo ascendit ad Cœlum, nisi qui de Cœlo descẽdit; Filius hominis qui in Cœlo est. Ioh. 3.* legeretur, *in Cœlo confidens.* Huius reditum cum frustra aliquandiù Poloni expectassent, *Maximilianum II.* Imperatorem, Regem sibi crearunt,

Ipse verò addebat, *& omnes qui in eũ credunt.* Mortuus dicitur in comitijs, quæ coegerat, vt expeditionẽ in *Stephanũ Battorẽũ* adiuuarent. Mortuo namque *Carolo IX.* Francorum Rege, *Henricus III.* frater eius Rex Polonorum nocte intempesta, celatoque abitu suo Polonorum Regulis, citatis equis Parisios venerat, ad suscipiendam coronam. Testimonium est nummus votiuus, in quo *humi positæ duæ coronæ* (insignia sunt Galliæ, & Poloniæ) *quas spernit, de tertia* magna instante prò *Maximiliano* parte Senatus Pauci verò ex proceribus *Annam* sororem defuncti Regis *Sigismundi* Reginam eligunt ea

Caroli IX. mors.

CVII *eligitur Maximil. Rex Poloniæ.*

ea conditione, vt maritum sibi sumeret *Stephanum Batoreum* Transyluaniæ principem. Ad vtrumque factiones legatos suos direxerunt; Vnde in æde D. Augustini Viennæ sacra suscipit Imperator. Cumque omnia videret ad bellum spectare, comitia indicit. In quibus dum moram trahit, vel pacem præfert spreta corona, morte præuentus potiora regna quæsiuit. In hac coronatione castrensis cusus est nummus, in quo vsurpata veteri Laurentium lege, *ne quid alienum tollerent in armum*, Bathoreum lancea transuerberat.

CVIII Exequijs eius ritè celebratis, *Rudolphus* filius suffectus, vt nulla pompa prætermissa patris animæ parentaret, ferales nummos cudi fecit; quos supra vides.

EPITAPHIA.

Maximus Æmilius, Romanus in Orbe Monarcha CIX
Hic Moriens posuit corporis exuuias.
Nominis illius fuit Cæsar ille Secundus.
Sed nulli meritis ille secundus erat.
Cæsare descendens proauo, patruoque Monarcha
Cæsare progenitus, Cæsar & ipse fuit.
Insuper imperij quoque nato sceptra reliquit
Quo nullum maius gessit in orbe decus.

Aliud.

ALta qVIes præLVstre CapVt qVoD præfVIt OrbI
SVbrVIt eXCeLLens VIX tegIt Vrna DeCVs.

Aliud ex *Reusnero*.

Quo iacet in tumulo ter Maximus Æmilianus.
Cæsar, in hoc virtus, Paxque, fidesque iacent
Clara dedit vitam Fabiana, Tiberia mortem
Vrbs Mausolæum nobile Praga tenet.

CAPVT TERTIVM.

Linguarum peritia in *Maximiliano II.* Imperatore, qui ferè omnia calebat idiomata, thema nobis exhibet exarandum,

De Linguarum peritia.

carceri datus.

35 *Romani vbique latinam volebant exerceri linguam. Magistros habuere in prouincijs latini sermonis.*

36 *Rudolphus I. Imper. iubet leges exarari solum lingua Germanica. sic Veneti.*

I *Lingua optima, & pessima.* REm omnium optimam, atque pessimam aggredior, *linguam*, aiebat Anacharsis. Optima mea fuerit vel pessima? cum Christo dicam, *interroga eos, qui me audierunt. Si malè loquutus sum, testimonium perhibe de malo. Sin autem benè, cur me cœdis?* Quis me cœdat? Liuor sit, aut veritas, Deus scit. Insurrexerunt in me testes iniqui, sed mentita est iniquitas sibi. In Deo speraui; non timebo quid faciat mihi homo. Loqui cum non discerim adhuc, sileam: ne vel odiosa veritas me auocet in iudicium. Nescit enim vox missa reuerti. In solo natus libertatis, vbi licet sentire quæ volo, & dicere quæ sentio, dumodò sermo à tramite non recedat honesti, lubeat inuidos adnotare, non quid dico sed quid taceo: si tamen tacere fas est, vbi lingua recurrit. Linguam *Hugo de S. Victore* à lingendo dicit, quia lingit adulando, mordet detrahendo, attrahit mentiendo, ligat, & ligari non potest: labilis, & teneri non potest, sed labitur, & fallitur. Labitur vt anguilla, penetrat vt sagitta, tollit amicos, multiplicat inimicos, mouet rixas, seminat discordias, vno ictu multos percutit, & interficit: blanda est, vt subdola: lata & parata ad exhaurienda bona, & miscenda mala. Qui eam custodit, custodit animam, quoniam mors & vita in potestate linguæ est. *lib. 2. de Anima.*

II *linguæ æthymologia.*

III *Linguæ officia.* Lingua post rationis vsum nihil homini præstantius Sūmus Opifex dedit; qua nō multo minùs, quàm intelligendi vi, se demonstrat cæteris animantibus longe diuiniorem. Eius in homine duplicem vsum Stagyrita agnouit. Alterum vitæ necessarium, & in gustu consistit: alterum vtilem, quo animi interpretatio, locutioque perficitur, soli homini ab Opifice tributa. Porrò cum geminus linguæ sit vsus; ita duobus membris enascitur, & adhæret, videlicet æsophago siue gulæ; & asperæ arteriæ siue iugulo: illi quidem vt præmansum cibum & potum, veluti manus quædam subministret: huic verò vt vocem emissam articulatè formet. Vnde duplicem administramus cibum per linguam; corporalem videlicet ab his ipsis, & spiritualem cæteris. De prima administratione inquit *Varro*, quod lingua dicitur quasi cibum ligans, ipsum enim circumuoluens dentibus conterendum præbet: postea conglobans in ventrem demittit. De secunda manifestum est, qualiter lingua præbemus cæteris pabulum verbi Dei. Et quod facit homo sensibili voce, efficit Angelus imprimendo conceptum. Emittit aliquando etiam vocem sensibilem; vt in Christi ascensione memoratur fecisse audientibus omnibus: *Viri Galilei, quid statis aspicientes in Cœlum. Act.* 1. Est etiam non Egyptiorum modò, sed & Græcorum opinio (vt scribit *Goropius lib. 1. Hermathenæ*) non homini tantùm à natura loquendi, communicandique vim inesse, sed brutis etiam animantibus eandem tribui facultatem, qua, quæ velint, suo generi exponant. Si in cœnum ceciderit elephas, à quo se neque solus, neque vnius ope liberare queat; idque alteri indicet videnti; is statim monitus, alijs casum nunciat, atque ita re intellecta, plures elephanti lapso ferunt suppetias; vt refert *Clemens Alexandrinus 1. Stromatum.* Apollonius Ephesi passerum sermonem interpretatus legitur. Paraca vrbs Indiæ celebratur, cuius ciues draconis vel hepate, vel corde comesto, omnium animalium voces, ac murmura intelligunt. Quod moderatè accipias, ne rationabili creaturæ vim inferas, & iniuriam. Rationem namque ita hominum facimus propriam, vt supra instinctum nil cognoscamus in brutis. Quibus si à natura ea vis est tributa, vt sua inter se significare atque conferre possint: cuius malitiæ erit, negare homini collocutionis vsum ab ipsius naturæ fontibus emanasse. Hinc admirabilem quandam vim certis inesse nominibus natura insuflante decantant: quia sæpè videmus morbos difficillimos, & frustra à medicis tentatos curari. Catonem citant, cuius grauitas ab incantamentis non abhorruit. Prisci homines Vrbium tutelares Deos excantare, id est certis verbis euocare solebant, quorum forma apud Macrobium legitur. Qua de causa Romani *Latinum* vrbis suæ genium, & nomen diligenter celarunt, ne si ab hostibus cognitum esset Numen vrbi præsidens elici posset. Rebus omnibus cum peculiares, & proprias nomenclaturas natura dederit: si quis sciret, mirabilia ageret. Pythagoras tantam vim credebat in vocibus occultari, vt si quis mali ominis nomine vocaretur, ei censeret nomen permutandum; ne eius occulta contagione aliena subiret infor-

IV *loquendi & comunicandi vis an brutis insit?*

V *virtus nominū.*

fortunia. Superstitio hæc sit vel religio? vt soluere non aggredior, ita Nomen Dei Sanctum, atque terribile excipio, cuius virtute pelluntur morbi, fugantur dœmones. *In nomine meo dæmonia eijcient, linguis loquentur nouis: serpentes tollent: et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit: super ægros manus imponent, & benè habebunt. Mar.* 17. Prospera omnia ei pollicebantur Hebræi, cui *Tetragrammaton* benè pronunciare diuinitùs esset concessum: quod non nisi paucissimis ab omni æuo, singulari Dei munere contigisse arbitrantur. Qua de causa ne perperam pronunciando peccarent, loco *Tetragrammaton*, modò *Adonai*, modò *Eloyn* efferre consueuerunt. Hinc vocabulorum virtuti vim magna operandi alligantes, voces Sacras vel à Syris, vel ab Hebræis in solennibus ritibus vsurpatas, in aliam linguam transferri prohibent, ne vnà cum vocibus sublatis mysteria omnia, & vires carminis tollerentur è medio.

VI *Nominis Iesu efficacia.*

nominum vis an à natura.

Hinc deducunt non ab hominum arbitrio, sed vel à natura, vel ab ipsius naturæ opifice vt origines, ita & vires sortiri nomina; quatenùs hæc signa sunt potentiæ supernæ: non quod verborum materialium, neque characterum ea vis sit; nam neque ipsum sanctissimum nomen Iesu, quod ad omnia efficacissimum est, vim eam habet materialiter, sed quia Deum significat Saluatorem, cui placuit tali nomine inuocari, & sub tali nomine dœmones torquere; quasi se alligauerit nobiscum cōcurrere, cum piè & fideliter eo nomine Iesū inuocamus. Hoc sensu legitur, In nomine Iesu flectitur omne genu cœlestium, terrestrium, & infernorum *Philip.* 2. 10. idest Maiestati eius, quē hoc nomine imploramus, omnia sunt subdita. Hinc fit perspicuū nomina, ac rerum simulachra à natura nō efluere; aliàs vbique gentium eadem essent. Verumtamen ab homine imponi naturam conuenienter, & aptè sequente: vt Ethymologia probat, quam in totum tollere necesse esset, nisi rationabiliter dicerentur imposita nomina. Naturaliter itaque significant, qua conuenienter naturæ posita: & ad placitum, quia ab homine posita, sed sic posita, vt rei significatæ naturam sequantur.

VII

nomina an naturaliter, vel ad placitū significent?

VIII Quod si Adam dicatur *Genes.* 2. appellasse res *nominibus suis*; explica, idest proprijs & maximè congruentibus. Nomina namque indidit, quæ proprietates & naturas eorum maximè exprimerent, quantum cognitio permittit humana. In *Iehoua*, qui est nomen Dei, quod tamē dici, scribi, vel computari non potest, dicente ipso, *Ego sum, qui sum*, ne plus virium credas reperiri, quàm in quouis Dei nomine: nisi quod vox *Iehoua* essentiam notat, quam aliæ non exprimunt voces. Anonymum est qui dicat Deum, idest omni nomine carentem, quia solus & vnus est. Non enim opus est proprio nomine, addit *Lactantius*, nisi cum discrimen exigit multitudo.

Deus anonymus est.

IX Cur ergo Isaias ait, *Tu es Iehoua pater noster, redemptor noster, ab æterno nomen tuum.* Si ab æterno, ergo ante hominem Dei nomen? Respondet Iustinus Martyr numquàm Deum sibi imposuisse nomen. Nomen Dei dicitur ab æterno, vt æterna eius significetur potentia, & annuantur arcana, quæ per nomen Iehoua pandere, & explanare solet. Ita accipienda sunt verba, *Ego Dominus, qui apparui Abrahæ, & Isaac, & Iacob, & in Deo Omnipotente, & nomen meum Iehoua non indicaui eis.* Neque enim Abrahæ, neque cuiquam priorum Patriarcharum Deus tanta & magnalia ostendit, quanta Moysi in Ægypto, in mari Erithræo, & in deserto, quum à Moyse nomine Iehouæ inuocaretur. Hebraicum verò, vel Egyptiacum hoc nomen sit? Doctores disputant, nec facile conueniunt, quia & quot linguæ vel nunc sint, vel olim fuerint, forsan ignorant. In hoc consonant, quamuis *Goropius* dissonet, linguam, quam ab exordio Adam habuit, & secundum quam imposuit animalibus nomina, Hebræam fuisse, quæ ante linguarum diuisionem non appellabatur Hebræa. Erat quippe vna duntaxat lingua communis omnium hominum, *Erat terra labij vnius, & sermonum eorundem*; *Genes.* 2. Facta verò diuisione, lingua quæ omnium communis fuerat, specialis facta est in familia, *Heber*, quo viuente, linguarum diuisio contigit, idcirco ab *Heber* postea Hebræa dicta est: quod nomen Abrahamo primùm tributum legitur, *Genes.* c. 14. Hæc illa lingua, qua vtuntur (si tamen aliquo vtuntur idiomate vocali) Intelligentiæ: in qua (vt pulchrè notat *Georgius Venetus in tom. 8. ton. 2. Harmoniæ mundi*) data est lex, à Christo predicatū Euangeliū, hymni conscripti diuini, data oracula omnia, dempta tantummodò illa reuelatione, quæ Græcè Apocalypsis dicitur, Græco sermone tam exarata, quàm habita. Tum quia mystica est lingua in figuris, punctis, accentibus, & numeris per illas literas importatis: adeo ut secretiores Theologi ex re-

X *Prima lingua Hebræa fuit.*

XI *Angeli qua lingua loquātur?*

Hebrææ linguæ dignitas.

uo-

uolutione literarum & apicum, & ex supputatione numerorum per literas significatorum omnia promittant explicare. Tum quia literæ illæ dicuntur scriptę in sede Dei, hoc est in Cœlo: instar cuius figurarum sunt formatæ literæ ipsæ, quibus priùs vsus est Moyses in danda lege; quæ vt è Cœlo manauit, lingua etiam è Cœlo manante exaranda erat. Porrò vt prima homini è Cœlo descendit, ita vltima in Orbe Hebræa erit extirpata cōfusione illa, quæ in pęnam humanæ temeritatis & fastus inflicta est. Imo & in patria (si quis dabitur sermo vocalis) linguis cæteris obliteratis, Hebræa sola erit. Cuius signū est, quia Intelligentię dum hominibus loquūtur scientibus ipsam linguā, vtuntur hebraico sermone. Quāuis nonnulli asserant Angelos singularū gentium, cum quibus habitant, linguas exercere. Hebræa tamen mihi creditur conuenientior; quia sicut quælibet victoriosa ciuitas non solùm iugum imponit domitis gentibus, sed multoties, & idioma, sic Imperator illius ciuitatis supernæ, & astantes principes decernent, vt omnes illuc euecti loquantur lingua & sermone inde oriundo, & quo solebat vti princeps illius regni, dum inter homines versaretur. Quod forsitan erit, priusquàm illò deueniamus, vel saltem post iudicium futurum per ignem, iuxta illud Sophoniæ *In igne zeli mei deuorabitur omnis terra, & tunc reddam populis meis labium electum, vt inuocent nomen Domini, & seruiant ei humero vno.*

literæ hebreæ in cœlo scriptæ.

XII Quando verò linguarum sit facta diuisio? *Philastrius lib. de Hæresibus c. 106.* putat ante turrim Babel varias fuisse linguas, quas tamen homines non ignorabant. In Babylonica postea dispersione in quolibet patre familias vnam tantùm mansisse linguam, à lingua alterius cuiuslibet patrisfamilias diuersam. Probare sententiam conatur ex *c. 10. Genes.*, vbi filij recensentur Noe distincti *secundùm cognationes, & linguas.* Falsum tamen, quia ex capite apparet sequenti ante dispersionem terram fuisse *labij vnius, & sermonum eorundem:* propterea dicendum in *capite* 10. figurate loqui per prolepsim de linguis quæ non erant, sed quæ paulò post futuræ erant in Babel.

linguarū confusio quando facta?

XIII Linguarum vnde venerit confusio? Cronista soluit. In Armenia, quæ Babyloni est Orientalis cum cessante diluuio quieuisset arca, montana conscenderant posteri Noe diluuij metu: inde sensim metu abeunte, in valles descenderunt & campos. Occurrit Babylon, vbi spe maioris vbertatis fulciere casas. Cogitauit postea Nimrod, qui cum suis inter Noachi posteros præualebat, turrim ædificare, quæ arx esset suæ tyrannidis, & impietatis. Noe adhuc viuens ædificationi interfuit, & fortè adiuuit sed pio voto, & longè diuerso à cogitationibus Nimrodi. Is de muris magis quàm de moribus solicitus, nec ex recenti diluuij memoria sanior factus, XIV sed audacior in tantam incidit insaniam, vt turrim cogitaret, qua Cœlum scanderet. *Sed & multitudinem hanc linguarum* (ait S. Asterius hom. aduer. auaritiam) *& idiomatum immoderata quorundam cupiditas in vitam nostram introduxit. Qui felicitate nimia lasciuientes; cum peruium sibi Cœlum fore credidissent, ridendamque eius ad ascensum turrim moliti essent in cassum, tum ipsi cohibiti sunt, & coerciti, tum pro consensu, concentuque sermonis dissidium atque dissensionem inuexerunt, humanæque genti molestiam ex obscurarum sono vocum, interpretandique laborem reliquerunt.* Impietatis suæ mercedem nacti, confusionem nempe linguarum, & per linguarum confusionem, sententiæ animique diuisionem. Pœna grauissima, ob quam non possit vnusquisque vel contubernali, vel commeanti socio suos manifestare conceptus, & necessaria petere: vt melius sit (ait *Augustinus*) esse cum catulo, vel equo suo, quàm cum socio extranei idiomatis, quia intelliget catulus quæ ille non intelligit.

Confusionis causa.

Noe adstat fabricæ Babylonis.

Quot fuerint linguæ tempore confusionis? XV pro certo haberi non potest. Linguas diuisas non fuisse iuxta numerum *personarum* sed *familiarum*, quæ septuagintæ duæ creduntur extitisse. *Genes. c.* 10. est communis opinio. Sunt qui septuaginta quinque fuisse tradant. Alij numerum hunc longè superant; inter quos Plinius à *Thimosthene* memoriæ proditum tradit, in vnam Dioscurriadem Colchorum emporium, trecentarum linguarum homines solere conuenire: addens à Romanis postea per centum & triginta interpretes negotia ibi gesta fuisse. Mithridates non magnam Asiæ partem, si toti conferatur, imperio tenens, viginti duas in ditione sua habuisse, & didicisse constanti Scriptorum testimonio perhibetur. Quibus si reliquas addas, quæ toto tum Orbe diuersæ fuerunt, an non putamus maximùm numerum euasurum? ita arguit *Goropius*. Quot sint in Orbe Atlantico, & apud Hyperboreos quis explicabit? Complures post Christi natalem nouas extitisse scimus numquam

linguæ quot?

quam

quam antea factas, nedum cognitas: inter quas cum in sola Europa, minima totius Orbis parte, quàm plurimæ ab illo tempore exortæ sint; quid de cæteris innumeris gentibus cogitandum? Græcia tota cum insulis suis, Italia, Sardinia, Sicilia, Hispania, Gallia, Anglia, Scotia, nouis vtitur linguis, post dilaceratum Romanorum imperium, è diuersa priorum mixtione erratis, & corruptela.

XVI *an aliqua linguarum perierit?* Vtrum autem aliqua ex illis linguis omnino perierit, gente deleta, cuius illa propria erat lingua? affirmare videtur Plinius *lib. 5. c. 30.* scribens, *Ex Asia interijsse gentes tradit Eratosthenes Solymorum, Lelegum, Bebrycum, Colycantiorum, Trepsedorum. Isidorus Arimos, & Capretas, vbi sit Apamia condita à Seleuco Rege.*

XVII *confusio facta à Deo, vel ab Angelis?* Deus autem vel Angeli Deo iubente linguas miscuerint, vel vnam in plures multiplicauerint? iunctim videtur innuere Cronista, *Venite igitur, & descendamus & confundamus linguas eorum Genes. 2.* Vbi Origenes, *Quid aliud significet putandum est: nisi quòd diuersi Angeli diuersas in hominibus linguas ac loquelas operati sũt? Vt verbi gratia; vnus aliquis Angelus fuerit, qui Babylonicam, tunc vni earum gentium impresserint linguam: alius qui alij Egyptiam, & alius qui Græcam: & sic diuersarum gentium ipsi illi fortasse principes fuerint, qui linguarum, & loquelæ videbantur auctores. Mansit autem lingua per Adam primum data, quam nos fuisse putamus Hebræam in ea parte hominum, quæ non pars alicuius Angeli vel principis facta est, sed quæ Dei portio mansit. Extollit igitur vnusquisque Angelus gentem sibi creditam, & ab erroribus ad Deum conuertere studet. Et ab initio quidem sæculi huius, cum dispergeret Deus filios Adam, statuit fines gentium iuxta numerum Angelorum Dei, & suo quæque gens Angelo assignata est. Vna autem fuit & electa gens Israel, quæ portio Domini fuit, & funiculus hæreditatis eius.* Sic Origenes *homil. 51. in lib. Num.* Veriùs tamen Deum patrem non altero cuipiam loqui Deo, vt obijciebat Iulianus Apostata, sed filio suo, & Spiritui Sancto, vti fecit *c. 1. n. 26.* Vbi Creatio non Angelorum est opus, sed solius Dei, quamuis verbo vtatur plurali, *Faciamus hominem.* Ita linguarum confusio, non enim Angelus cuiusque populi rector suam ei linguam indidit, sed Deus qui per suam Omnipotentiam menti illabitur, & solus linguarum habitum infundit. Quare cognitio S. Scripturæ, vel linguæ Hebreæ, aut Græcæ, quum diabolus nonnullis Anabaptistis antea rudibus & idiotis, hausto bolo anabaptismi suggerit, non est habitualis, & permanens, sed tantum actualis quasi suggerendo, & inspirando secretò carmina. Quod ex eo patet, quia mox vt ad sanam fidem redierint, relicti à dæmone, ilicò in pristinam recidunt ignorantiam.

XVIII *Quomodo facta?* Qualis illa fuerit linguarum confusio, & quemadmodum facta? placet Cornelij à Lapide sententia, quòd Deus linguæ Hebraicæ primo obliuionẽ indixerit (Heber excepto & familia eius, qui primæuum & Sanctum retinuit idioma) delendo ex animis eorum hominum habitum illum, quo significationes omnium vocum illius linguæ cognitas habuerant. Hac obliuione obruti, cum ipsum Heber & Phaleg loquentes audirent quasi de Hebræa lingua nihil vnquàm audissent, vel nouissent, *conticuere omnes, intentique ora tenebant.* Deinde nouo impartito idiomate, quælibet familia quasi sibi maternum ita loquebatur, & de eloquutione gloriabatur, vt socium & conciuem aliter loquentem, musto madidum crederet, & irrideret insanum. Sic adinuicem se illudentes, & non intelligentes cessarunt ab opere, & dispersi sunt proprium ferentes idioma: quod ei naturale factum & maternum, quia à quo lingua venit Hebræa; & reliquæ veniunt. Puerum si exponas in sylua humano educatore semoto, vt fouisse legitur quidam Rex Egyptiorum, qua lingua loquuturum credimus? Hebræa. sunt qui dicant, quia primigeniam. Nullam dico ego, quia non connascitur, neque ab oculto præceptore edocemur, sed publico, & externo. Per auditum acquiritur: & nisi à natura humanam sortiretur vocem, ferinam ex brutorum contubernio nancisceretur. Humanam itaque sed non articulatam, & cognitam sed nouam & à seipso progenitam & volatilium cantibus, ac quadrupedum consimilem vlulatibus, cum quibus diù fuisset versatus. Nec mireris dum nouum idioma recenseo; nam Venetijs qui carceribus detinentur, linguam adeo habent peculiarem, vt coram omnibus verba faciant, sed nullus intelligit præter eum, qui assiduo labore, & vsu, illius linguæ peritiam fuerit assecutus.

XIX *linguæ omnes maternæ & cui.*

XX *Linguarũ vnio à Christo reparata.* Hæreditas hæc in nos à nostris transmissa maioribus, postquàm dilapidata concordia (quam per vnum labium, & vnam vocem Creator legauerat homini,) in Babylone conuenere cõcordes, sed quia aduersùs Deũ, recessere discordes. *Vidit Deus superbiam ipsorum,*

rum, & hunc errorem (ait Augustinus) *illis immitti iussit, vt non se cognoscerent loquentes; & factæ sunt diuersæ linguæ per superbiam. Si superbia fecit diuersitates linguarum, Humilitas Christi congregauit diuersitates; iam quòd illa turris dissociauerat, Ecclesia colligit. tractat.6. in*

XXI *Apostoli varijs loquuntur linguis.* *Io:* Vt colligeret (attendite Principes) legatos suos, idest Apostolos linguis instruit, priusquàm Euangelium in orbem mitteret prædicaturos *Ab hoc die* (inquit S.Leo *ser. 2. de Pentecoste*) tuba *Euangelicæ prædicationis intonuit: ab hoc die imbres charismatum, flumina benedictionum omne desertum & vniuersam aridam rigauerunt.* Nec aliter poterant legari, qui ad omnes gentes destinabantur, omniumque erant

Christus eodem tempore à pluribus nationibus intelligitur. Apostoli, & Doctores Christus ipse, qui de Cœlo descenderat, vt peccator ascenderet, varijs loquebatur linguis; idest cum lingua loqueretur patria, à varijs variarum linguarum gentibus intelligebatur. Verè Pastor oues suas tenebatur agnoscere. *Cognosco oues meas; & cognoscunt me meæ.* Sol planetarum princeps regiones suas percurrit sollicitus, & nulli vel nullibi incognitus. Amari magis cum debeat princeps, quàm timeri; nonnisi terrorem adferre potest genti illi, quam visitat peregrino sermone.

XXII *Princeps linguas calleat.* Suum nequit populus credere Regem, in quo vel vocem dissimilem inuenit. Amor si est harmonicus, & ex consonantia nascitur; quomodò amabimus, quem etiam sermone discordem offendimus? Magnus Alexander vt Persas sibi deuinciret, patrio deposito amictu, talarem induit Persico more tunicam; ne gestu, voce, habitu deuictis populis se ostentaret extraneum, sed larua, & mendaci tunica ciuem mentiretur in aduena. Non latebat Macedonem peregrina verba tubam esse inter turbas Persarum, quod grandi nationis dedecore seruirent extraneis. Hoc signum iræ Dei (habet Heremias) quòd *adducam super vos gentem, cuius ignorabitis linguam, nec intelligetis, quid loquatur. c.5.* Et Deuter. c. 28. *Adducam super te gentem de longinquo, cuius linguam intelligere non possis.*

XXIII *donũ est Dei.* Benedictionis verò cœlestis argumentum est princeps linguarum peritus. *Vade* (ait Dominus Ezechieli) *ad domum Israel, & loqueris verba mea ad eos, non enim ad populum profundi sermonis, & ignotæ linguæ tu mitteris 3. n.4.* Quid si Græcus mitteretur Romanis; vel Arabs Siculo? *Si nesciero* (respondet Paulus) *virtutem vocis, ero ei cui loquar barbarus, & qui loquitur mihi barbarus. Et si tantum benedixeris spiritu, quis supplet locum idiotæ, quomodò dicet Amen super tuam benedictionem, quoniam quid dicis, nesciat? Gratias ago Deo meo, quod vestrum linguis omnium loquar.* Et postea, *Itaque fratres æmulamini prophetare, & loqui linguis nolite prohibere: 1. ad Cor. 14.*

Reges qui populis præsunt diuersis, maximum facient dignitatis incrementum, si suæ innitantur prudentiæ, non aulicorum fidei, quæ vt plurimum mutatur in perfidiam. XXIV Assuerus Rex Medorum, qui ab India regnauit ad Æthiopiam, mandata sua eo volebat exarari idiomate, & lingua, cuius subditi essent periti. Propterea idem præceptum varijs vulgabatur linguis. *c. 1. Esther. 22. & c. 3. n. 12.* Hac ratione olim Xersem, & Mithridatem varias linguas discere non piguit. Duarum & viginti gentium, quas sub ditione habuit Mithridates linguas percalluit, earumque gentium per interpretem loquutus numquam. Idem legitur de Cleopatra regina Ægypti, quæ teste Plutarcho, per seipsam Æthiopibus, Throgloditis, Hebræis, Arabibus, Syris, Medis, Parthis, responsa dabat. Amalasunta Theodorici Ostrogothorum Regis filia, gentium omnium tenebat linguas, quibus aliquid commercij adhuc cum Romanis esset.

Non latet nonnullis odiosam fuisse linguarum peritiam: nam Alcibiadem Galenus reprehendit, quòd linguarum cumulo vteretur. XXV *linguarũ peritia quibus odiosa fuerit.* Inter miracula erat, si quis duas nouisset linguas. Gerionem vt monstrum tricorporeum fabulæ fingunt, & tria corda habentem, quia tres linguas calleret. Sed eruditæ antiquitatis faciliùs est inuenire mysterium, si ad memoriam reuoces, *linguam* pro *societate, &* fœdere sumi. XXVI *lingua pro societate.* Heluetij post expulsos principes libertate firmata statuerunt, ne quis confœderatorum cum extraneo coiret, socijs inscijs. Reges quoque Gallorum prohibuere regnicolis omnibus sub pœna læsæ maiestatis, societatem seù *linguam* inire cum extraneis, vel literas mittere, nec accipere; *In edicto Caroli IX. de pacif.* 1562. *ar.5. & Anno* 1563. *ar.7. &* 9. Tantum abest vt *legati conditio.* linguarum noceat peritia, vt inter legati conditiones linguarum recenseatur peritia, & Gerionis symbolo explicetur. Alij statuam fin- *Symbolũ.* gunt æream instar Colossi in templo fundati super solida rupe, cuius in medio collocata est, firmissima basi consistens, ordine duplici columnarum forma circulari circumdata, in quibus singulis conspiciuntur virorum imagines, qui in celeberrimis linguis, quæ nobis notæ

ſunt, excellentes fuerunt. Tenet coloſſus manu ſiniſtra facem flammis coruſcantem: In dextra vas plenum aquæ. In ore eius apparet lingua aurea, ex qua dependent aureæ catenulæ ſubtiles, quibus trahit ad ſe infinitam hominum multitudinem, annexam auriculis non vi, ſed ſponte, magnaque alacritate ad eam properantem. Sub pedibus eius veluti dormientes immanes beluæ, Tigris, Aper, Vrſus. Picturam hanc ita explicat *Camerarius*. Rupes indicat robur & firmitatem eloquentiæ. Coloſſus excellentiam eloquentiſſimorum virorum, quorum ſapientia, & auctoritate ſuperantur rudiores. Exemplo ſint Pericles, Demoſthenes, Cicero: de quo tanquàm Romanæ facundiæ principe, tale extat Iulij Cœſaris præconium. *M.T. Ciceronem ob eius eximiam virtutem & egregias animi dotes, per vniuerſum terrarum Orbem ſaluum eſſe iubeo:* Ærea fingitur ſtatua, ob ſuauem orationis ſonum, & diuturnitatem. Fax in manu ſiniſtra, vis ardens eſt eloquentiæ qua è tenebris in lucem deducitur veritas. In dextra vas aqua plenum, flumen eſt eloquentiæ qua facile prauæ eluuntur cupiditates. Catenulæ aureæ à lingua emanantes hominem alacrem trahentes, melifluus eſt orationis ſermo, quo humanum deuincitur genus. Ferociſſimæ belluæ infra pedes eloquentiæ accubantes barbaros etiam annuunt homines eloquentia delinitos, vt de Orphæo, & Amphione fabulantur Poetæ lapides, bruta ſono conciliantibus. Imagines in columnis nouem præcipuas linguas demonſtrant, Græcam, Latinam, Arabicam, Germanicam, Hetruſcam, Gallicam, Hiſpanicam, Anglicam. Hebræam prætereo quia omnium matrem. Latus eloquentiæ Linguæ ſæpiunt, quia dormit vel ſepulta iacet, ſi
xzvii lingua caret, qua auditorem ſibi conciliet. Turcæ barbarorum ferociſſimi, & à literis maximè alieni, quot linguas quis callet, totidem viris illum æquivalere, vulgato dictitant prouerbio. Prætereo Carolum Magnum, Fridericum II., Maximilianum I. Imperatores, qui diſcriminis plenum aiebant, ſine linguarum peritia tractare habenas imperij. Themiſtocles quamuis ſe-
quàm vtilis linguarum peritia. nex, & exul anni ſpatio ſummo labore Perſicè loqui didicit, quo ſine interprete cum Xerſe loqui liberè poſſet. Mortale quidem Regibus
xxviii imperij arcana, quæ ſubuculam ipſam latere neceſſe eſt, ob linguarum ignauiam, homini credere venali, & ore loqui alieno; Otho filius Othonis I. Imperatoris nauali prœlio à Græcis victus & à piratis captus, ſaluus non euaſiſſet, niſi eum peritia linguæ Grecæ ſeruaſſet, qua victores fefellit, in Siciliam euaſit, vbi eos vltimo affecit ſupplicio. Idipſum mouit Auguſtum Electorem Saxoniæ, vt ſeneſcentem latinam
ediſceret linguam; pœnitentia ductus quòd iu- xxix
uenis neglexiſſet aurea monita Caroli IV., qui in *Bulla aurea* de electione Imperatoris iubet Electorum Principum filios à primis annis Italicam, Latinam, Illyricam linguam addiſcant, *Principibus Electoribus neceſſaria.* qua ſermonem cum multis gentibus communicare poſſint: Sigiſmundus Imperator cum in Baſilienſi Concilio Germaniæ principes rudes aduerteret (ferè enim ad ſingula verba latina interprete indigebant) adhortari illos cœpit, vt ſaltem liberos ſuos bonis literis erudirent: ne inter idiotas, & illiteratos non ſatis nobili-
tati decora vocabula numerarentur. *Dubra-* xxx
uius S. 25. Quomodo imperare poteſt ille, cui verba deficiunt ad publicandum imperium? Principem dices eum, qui ſubditis ſuis principem ſe neſcit appellare? ſi teſſera antiquitatis eſt ſermo, quo hominem agnoſcebat, *Loquere, fac vt videam*; ignotum & ſermone diſſimilem vel contemnent, vel inuiti quieſcent, donec adſit ſpes noua. *Vonones* Rex datus Parthis à Romanis, lætanter primùm acceptus, quòd ex regio Parthorum ſanguine ſibi Princeps da-
retur. *Mox ſubit pudor* (ait Tacitus *An. 2.*) *dege-* xxxi *rector ſit cōformis populo.*
nerauiſſe Parthos, petitum alio ex Orbe Regem hoſtium artibus infectum: iam inter prouincias Romanas ſolium Arſacidarum haberi, darique. Vbi illam glorioſam trucidantium Craſſum, & exturbantium Antonium prolẽ; ſi mancipiũ Cæſaris, tot per annos ſeruitutẽ perpeſſum, Parthis imperitet? Accendebat dedignantes & ipſe diuerſus à maiorum inſtitutis, raro venatu, ſegni equorum cura, quoties per vrbem incederet, lecticæ geſtamine, faſtuque erga patrias epulas: irridebantur & Græci comites, ac viliſſima vteſilium annulo clauſa: *ſed prompti aditus, obuia comitas, ignotæ Parthis virtutes, noua vitia; & quia ipſorum moribus aliena, perinde odium prauis, & honeſtis.* Eodem voto odioſa erat Amalaſunta Gothis, quia Atalaricum moribus inſtrueret Romanis, melioribus quidem, ſed ſibi ignotis. Hinc Iſabella Hiſpaniarum Regina tabulis teſtamentarijs Ferdinandum maritum, Caſtellæ rectorem, & tutorem dixit excluſo Philippo filio, vt moribus imbueretur Hiſpanis. Chriſtus miſſos Apoſtolos, vt in omnem terram reſonarent Euangelium, linguis in-

instruit, non solũ vt intelligerẽtur ab omnibus,

XXXII hoc enim vna poterat supplere lingua, vt eodem tẽpore à diuersis intelligerentur nationibus; sed quamlibet natione suo alloquerẽtur idiomate, & nullibi aduenæ essent & peregrini, sed ciues, & coloni. Dulce lenociniũ patrius est sermo, vt aduena intret in terrã alienã. Missus ab Assyriorũ Rege Rabsaces, vt Iudæos solicitaret in Regẽ Ezechiã, Hebræos credidit alliciendos, si Hebraico loqueretur idiomate. Arcanũ assequutus Sobna Ezechiæ aulicus Rabsacem tentauit eludere, suadẽ lo vt lingua loqueretur Syriaca, *Loquere lingua Syriaca ad seruos tuos: intelligimus enim: ne loquaris ad nos Iudaicè in auribus populi. Isa* 36. Renuit porrò Rabsaces, imò *clamauit lingua Iudaica*. Godofredo Bulionio regnum Hierosolymitanum à Latinis ducibus vltro delatum legimus, tum propter alias animi, corporisque regias dotes, tum verò etiam quòd trilinguis, ac veluti triplici patria (vt qui Gallus natus, Italus propter magnum auunculum Stephanum Romanum Pontif.; Germanus, quia sub Cæsarum signis meruisset) Sacro bello cunctorum animos in se verterat, & linguarum peritia discordes sæpè conciliauerat. *Æmil. lib.* 4. Si natura ad hominum eruditionem ipsis in brutis regimen designauit, nam apes, & grues vnam sequuntur ordine literario; cum vrso non dominetur aper, & Leo canibus nisi per violentiam; vt per naturam taurus pręcedit armenta: & elephantorum gregem excellentissimus ducit. Quomodò Indis imperabit Britannus, & Pannona Gallo? Habent & ipsa naturalẽ quandam consonantiam sed in spetie sua instinctu harmonicus genus non transcendit. Cũ Leone Leo conuenit non cũ Vrso: nam & Brutorũ confabulatio vtcũque fit & equiuoca ex similitudine consurgit; vnde aduersus spetiem non pugnant, quamuis feritate plasmata.

XXXIII Homo ipse vt dominaretur brutis, cũ eis nomina imposuit, vel ita est loquutus, vt & Bruta intelligerent; vel irrationabile animal ita Deus eleuauit, vt ei sermo non esset ignotus humanus. Tradit namque *Moses Barcephas lib. de Paradiso*. Adamum editiore Paradisi loco insidentem, augustaque maiestate, ac vultus splendore, qualem emicuisse è facie Moysis, voce quæ sensu excipi posset pronunciata, singulis animantium generibus nomina indidisse, vnũquodque nominatim appellando: *illa verò sũmissis capitibus prona, neque præ nimio decore, quo ille splendebat intueri ipsum audentia, singulatim præteribant, & suis ab illo appellabantur ex ordine nominibus. Cumque taurum ille nominaret, continuò is audito nomine suo transibat coram illo capite submisso: Similiter nominatim citatus equus, præteribat deiecta ceruice, neque Adami aspectum sustinens, idemque cæteris contigit*. Hinc apparet Adamum non potuisse in bruta suum exercère imperium, nisi Deus irrationabilia quodammodo rationabilia faceret (mysticè porrò verba hæc interpretare, & sanè *rationabile* verbum moderando, humanam ne polluas dignitatem, rationem irrationali indulgendo) vnaque esset rationali, & irrationabili lingua, vt suum agnoscerent imperatorem, & tesseram fidelitatis acciperent.

Bruta an intelligerẽt Adamum.

Nimrodus cum sibi linguæ concordia non tam in homines polliceretur imperium, quàm in Deum; linguarum confusione subditos illi Cœlum subtraxit, ne soluere possent fidei iuramentum. XXXIV Peregrina namque si lingua iurassent, iure forsan periurare potuissent. Turcarum Imperatores si quid sanctè & religiosè promittunt, Turcica vtuntur lingua: sin fallere cogitant, neque stare promissis aliena alloquuntur legatos. Quam barbarorum fraudes cum Andreas Grittus Venetis detexisset, à crudelissimo tyranno Byzantij diù fuit detentus in vinculis.

Turcæ nõ obligantur, nisi lingua loquantur materna.

Prisci Romanorum Magistratus ad suam, populique Romani maiestatem, illud quoque magna cum perseuerantia custodiebant, ne Græcis vnquàm nisi latinè responsa darent. XXXV Quin etiam ipsa linguæ volubilitate, qua plurimum valent, excussa, per interpretem loqui cogebant: non in vrbe tantùm, sed etiam in Græcia, & Asia: quo latinæ vocis honos per omnes gentes venerabilior diffunderetur. *Val. Max. lib.* 12. *c.* 2. Ita vt Hispaniã, Galliã Latinas prorsùs fecerint, veteribus illarum gentium linguis abolitis; delectisque magistris, qui in Prouincijs linguam edocerent Romanam, datisque priuilegijs Grammaticis, vt linguam edocerent Romanam. Inter plurima vnum legitur *Instit.* 1. *tit.* 25. *de Excus. Tut.* XXXVI

vbique à Romanis lingua imperator latina.

quo ab onere tutelari eximuntur, cum medici teneantur, Philosophi, atque legistæ. Romanos æmulati Rudolphus I. Imper. ac Venetorum Respublica; Germanica ille, Italica ista iussit diplomata, instrumenta, mandata omnia, edicta, priuilegia, contractus exarari: tum vt fraudibus obuiarent: tum vt nationis seruarent decorem; quæ vilesceret si patrio peregrinum præferrent sermonem. Multo magis si per interpretem suas inuiserent regiones, & populos,

LIBER XLVII

CAPVT PRIMVM.

RVDOLPHVS II.

PRVDENS

OCCIDENTIS IMPERATOR XLVII.

14.& 10. *Rudolphi II. Imper. prudentia. 2. hieroglyphicum 3. sedendo vincit, 5. coronatur Bohemiæ, Hungariæ Rex, & Imperator. 6. Aquensibus prohibet mutare religionem. 8. mouet in Gebbardum Archiep. Colon. apostatam.* 11. *victoriæ Rudolphi*. 12. *ridendo moritur*.

1 *prudentia in serpente significata*.

7 *Gebbardus Colon. apostata*. 9. *ad Batauos confugit*.

RVdolphi II. Imperatoris prudentiam, qua Orbem deuicit sedendo in hieroglyphico habes sub Archimedis imagine terram librantis solo prudentiæ pondere, quam serpens annuit iuxta id, *estote prudentes sicut serpentes Mat.* 10. Dum reliqui Principes in *Atlante* depicti cadunt pondere pressi principatus.

ALLVSIO AD HIEROGLYPHICVM.

I.

SÆpe acri, haud fallor, potior prudentia dextra est,
Qua orbem, præ reliquis, arte Rudolphe regis;
Aquior haud Themidis, quàm cùm prudentia librat,
Lanx est, regna hoc iure Rudolphe rotas;
Succollent alij, lunato poplite molem
Quam, solio hac residens, lege Rudolphe *geris.*

Franzinus.

II.

ATlantes deferre sinant ceruicibus Orbem,
Nam summo pressi pondere ad ima cadunt.
Magna decent Magnos; nimirum summa Rudolphus
Pondera iam verus, qui ferat, atlas adest.
Haud pauet hic lapsus, sed molem rectius orbis
Attonitis cunctis, dum sedet, ille gerit.
Proh laus excellens Regis! Sed quid voco laudem?
Sunt hæc prudenti præmia digna viro.

Ponginus.

Cor. van Merlen sculp.

RVDOLPHVS II.

Salutis Anno 1552 nascitur.

OCCIDENTIS IMPERATOR XLVII.

ELOGIVM.

Martem Diuine Phidia

III. *Philippi prudentia.*

Cæles mihi non in Cœlo, sed in circo,
Sub toga effingis? fingis
Ni sagum celes, & togam cæles:
Quia *Rudolphus secundus* verè *Primus*
vincere docuerit sedendo, dum alij pugnando.
Non Iubal, nec Tubal
Vel auras demulsit plectro, vel aures obtudit malleo.
Cœlestis Harmoniæ surripiens imaginem,
etiam discordiam in concentum aptauit:
Et sine ferro flagellauit ferrum,
Vt corda feriret, non chordas.
Nisi ferum dicas, & ferreum
qui solo calamo sciret occidere.

IV. *apud Philippum Regem Hispaniæ educatur.*

Dubitas de Magistro?
Monita, vel monstra sunt hæc *Philippi*,
quibus *Rudolphus*, magnus euaderet *Alexander*.
In aula enutritus Hispana
Spiritum hausit populorum dominatorem *Rudolphus*.
Cuius nomen
Vel Conditorem inscribit imperij, vel Seruatorem.
Diuersi tituli, æqualia iura.
Ille dedit, vt nasceretur; Hic, vt nunquam moreretur
Austriaca Potestas.
Immaturus annis, maturus animo

V. *coronatur Hungariæ, Bohemiæ Fräcofurti.*

Apostolici Regni primùm fascibus admouetur. 1572
Bohemiæ inde & Imperij.
Triplici augustus solio 1576
Ita sedebat in vno, vt nulli videretur deesse.
Solium cum in Sole posuisset veritatis Romanæ

VI. *Aquensibus prohibet religionis mutationem.*

Hanc ne mergerent *Aquenses*, gladium extendit 1581
Quo Veritas Catholica emersit è puteo.
Aquisgrano *Coloniam* profugit Hæresis, vt ibi columnam erigeret,

VII. *Archiep. Colon. apostata.*

Manum non tam præstitit Archiepiscopus, quàm pedum,
Gebbardus Truchesius infulatus Apostata, non Apostolus 1582
Qui gemino pollutus adulterio, Hymeneum meditabatur sacrilegum
Cum duabus virginibus, vtraque Dei,
Ecclesia Sancta, ac Sanctimoniali;

VIII.

Romano cum discessisset à capite,
Iussit Cœsar etiam dignitate decedere.
Nefarium thalamum calamo præscripsit & capulo.
Profugus ille eò confugit, 1583

confugit ad Batauos.

Vbi Eumenides libidinem vel accendunt in aquis;
Et Leo circuit, virginem quærens, quam deuoret.
Inter tot turbines
Perfidiæ Belgicæ, Germanæ Hæresis, tonantisque Bootis,
Ita *Rudolphus secundus* secunda velificauit aura,

Vt à summis, & imis *Prudentis* titulum vindicaret, X.
Quem Maiestate vultus, & consilij grauitate sustinuit. *Rudolphi prudentia.*
In Sapientum collegio Oraculum omnium
Alios ita consuluit, vt aliquid semper superadderet.
Non debet minùs sapere, qui cæterorum est caput.
Minus prospicit, qui conspicillis vtitur
Infelix Princeps, qui aulicis obuiare non audet, vel non potest.
Eloquentiæ non minùs flumen, quàm fulmen,
Etiam silentio elinguem reddidit synagogam Deorum.
Amari, quàm timeri malens,
Nec sagum induit, nec galeam pro galero posuit,
ferrum tamen non deposuit.
Fortunam Cœsaris palatij Palladium credidit,
Et pereuntis solatium, ad vltimum seruandam.
Hungariæ, Croatiæ, Dalmatiæ
Vastos campos sortitus in Capitolium.
Omnes palmites lauros fecit, & palmas. XI.
Totius Orientis viribus, Turcæ obsidenti Sisacum *Victoriæ Rudolphi.*
Paucos obiecit sed viros.
Tot Coclites misit, quot milites.
Lacones diceres, vel Leones
qui non se numerant, sed æstimant.
1593 Nam de sexaginta Turcarum Chiliadibus
sola Quinquaginta militum iactura triumphauit Cœsar.
Inde Agriam terruit, Budam concussit.
Albam Christianum transcripsit in album.
Strigonium extorsit, Iaurinum accepit
Mahometem, Ibraimum fudit, confudit
Constantinopolis ipsa contremuit, nominis amissa Constantia.
Fides ne Christi surgeret, Christianorum perfidia obstitit,
quæ auro potiùs, quàm ferro vincitur Barbarorum.
Sic Asiæ terror, Europæ tutor, XII.
Mortis præmens carpentum
1612 Patriam adijt Beatam
Infidelium reuisurus, quæ præmiserat spolia.

CATENA HISTORICA CAPVT SECVNDVM

1 *Rudolphi II. Imp. natalia.* 2. *eligitur Imper. nummus votiuus.* 29. *prohibet Aquensibus religionis nouationem.* 33. *comitia Augustana; proponit Protestantibus Calendarij emendationem. nummi.* 35. *Gebhardum Electorem Colon. apostatam corripit.* 59. *fœdus cum Papa, & Hispanis.* 76. *legatio ad Batauos pro pace.* 82. *mandat Argentinatibus arma ponere.* 84. *Turcas cædit.* 87. *legatos ad Turcam cum muneribus reuocat.* 88. *Turcas vincit.* 91. *noua victoria in Turcas.* 97. *Ratisbonæ comitia habet.* 97. *nummus* 103. *fœdus in Turcas cum Sigismundo Bathoreo.* 106. *Venetos prouocat in Turcas.* 114. *nummi triumphales.* 128. *numus.* 140. *frustra ad pacem Batauos suadet.* 151. *comitia Ratisbonæ indicit.* 153 *nummi honorarij.* 161. *nummus triumphalis pro Dacica victoria.* 179. *comitia Ratisbonæ.* 186. *de pace Hollandos frustra solicitat.* 191. *pacem init cum Turcis.* 195. *eius legati ludibrio habiti Donauerdæ.* 196. *castigat.* 197. *iubet Brunsuicensibus arma ponere.* 198. *regnum Hungaricum inuitus Mathiæ fratri concedit.* 199. *Leopoldum Austrium ad Iuliacensem ditionem regendam mittit.* 201. *mors.* 201. *verba morientis.* 203. *epitaphia.* 204.

GENESIS RVDOLPHI II.

I EX patre *Maximiliano II.* & *Maria* filia *Caroli V.* Imperatoris nascitur *Rudolphus II.* Viennæ Austriæ, Anno 1552, die 18, Iulij.

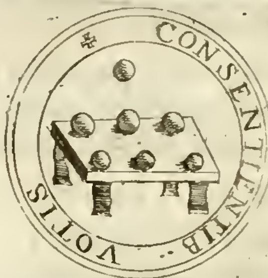
Imperij Occupatio.

II Anno Sal. 1572. *Rudolphus* Rex Hungarorum coronatus Presburgi; Anno postea 1575. Rex Bohemiæ, & Imperator omnium electorum calculis, viuente patre, vt *nummus Votiuus* annuit, in quo *pilarum senarius numerus* sex Electores significat. Septima pila ipsi, adhuc viuente patre contigerat. In altero *globus* *nummi votiui.*

terrarum, insigne imperij conspicitur. *Sceptrum tuendi; ensis defendendi*. Vtrinque *laurus*, paris in bello, & pace glorię. Inter mundum & coronam *R.* Rudolphi princeps litera, à Deo fatentis *regnum descendere, & potestatem*.

III Primum facinus noui principatus fuit Belgij Anno 1577. compositio diù tentata, nunquam conclusa. Hollandiæ *Ruuartes* creatus *Orangius* arces omnes, Antuerpiæ exordio facto, solo æquare iussit, quæ veluti frenum ciuem tenebant obsequentem. Quod tanto populi gaudio, vt neque primariæ fœminæ contineri domi possent, quin noctu operi interuenirent: donec ob flagitia in eo compotantium, nocturnum opus prohibitum est. Maior lætitia in *Albani* statuam, quam sepositam in parte arcis, repetitis ictibus aggressi, quasi nouum elicerent sanguinem, imaginaria cœde fruebantur. Metallum sicut antea ex tormentis bellicis in *Albani* signum, ita ex signo in tormenta refusum. Antuerpiam secutæ cæteræ ciuitates, excusso arcium iugo, ceu recuperatæ libertatis diem agitauere lætitiæ. Sed quoniam pluribus ad nimiam *Orangij* potentiam spectare hæc videbantur; Procerum complures, præcipuè *Areschoti* Dux ob veteres cum *Orangio* simultates, de eligendo nouo Belgij gubernatore verba fecerunt, spetie firmandi Senatum, re vera vt *Orangium* deturbarent. Inter nominatos, Angliæ Reginam, *Franciscum Herculem* Galliarum Regis fratrem eligere placuit *Matthiam* Archiducem Austriæ fratrem *Rudolphi* Imperatoris, qui ex familia petitus, minùs offensurus Regis *Philippi* animum videretur. In hunc consensere etiam occulti *Gheusij*, vt Austriacam familiam bello implicarent intestino.

IV (margin beside "tos, Angliæ Reginam")

Matthias Austriæ Archid. à Belgis euocatur.

Missis Viennā oratoribus nō difficile cōsensit iuuenis quod auebat. Noctu itaq; ægressus, inscio *Rudolpho fratre*, ac Rege *Philippo*, licet vtrūq; consentientem aliqui suspicarentur, quā paucissimis comitatus in Brabantiam, opinione celerius, venit. Quod cum resciuisset Cæsar, veluti fugitiuum per insequentes equites, mox à proposito per literas retrahere frustra conatus, accersitum *Maximilianum* fratrem, seriò, & peracerbè increpuit, quòd is sibi à *Matthia* communicatum consilium non aperuisset in tempore. Quamuis haud desint, qui spetie patrocinij, conspirante *Rudolpho* Cæsare, *Mathiam* crederent, Belgicum repetere patrimonium. Inter quos fuit ipse *Ioannes Austriacus*, vt ex literis ad *Alexandrum Farnesium*.

V *Venit ad me hesterno die ab Imperatore nuncius, cum eius litteris, quibus admonet de fratris discessu, vti suspicatur in Belgium, se neque gnaro, neque probante. Offensus sum propterea ea re non mediocriter. Nam etsi non ignorabam, anno superiore id quoque ab Ordinibus attentatum; persuadere mihi tamen numquàm potui, aut Archiducem suscepturum huiusmodi prouinciam, aut Imperatricem matrem, fratremque Cæsarem consensuros. Quamquàm de imperatrice, quam reor huius consilij prorsùs ignaram, non sanè miror: potiùs angor eius causa, vereorque ne leuitas filij triste aliquid apportet matri. De Imperatore quid iudicem, incertus adhuc animi sum. Quippe id agitari, quum ipse nesciret, non modò negotium non dispulit, sed neque de eo Regem, vti par erat, admonuit. Ego quùm primùm Archiducem tesciero in Belgium intulisse pedem, cum illo, quemadmodum conuenire vtrique nostrum arbitrabor, sedulò agam, ne se Ordinibus adiungat, implicet-*

que, recusantem hostis loco in re habebo.

VI *Orangius Vicarius* Matthias verò iam Belgium ingressus ea conditione præcipuè præfecturam adeptus, vt *Orangius Vicarij* nomine, eum moderaretur. Coacto itaque Senatu, & suspectis remotis, hostes patriæ renuntiauit, quicumque *Austriacum* sequerentur. Cœsar, misso legato, cum se immunem culpæ excusasset fraternæ, Germanos rogauit Principes, vt excusationem facto comprobantes, operam darent, ne delectus per Germaniam, Ordinum nomine haberentur. *Ioannes* verò, accersito *Alexandro Farnesio Parmensi* (ita Rege iubente *Philippo*) cum Hispano-
VII *Austrij victoria.* rum copijs prope Namurcum, pugna cum fœderatis commissa, miserabili strage superauit; ac sesqui horæ spatio, ex suis tantummodò nouem desideratis, supra nouem millia hostium desiderantur. Relata hostium signa quatuor, & triginta: captæ campestres machinæ, currus, atque impedimenta ferrè omnia: ipse belli Dux *Goignius* in potestatem venit. Pietas *Austrij* plurimum dicitur contulisse victoriæ. Triumphalem Domini crucem prò vexillo erexerat,
VIII *vexillū.* cui subscripserat. *In hoc signo vici Turcas, in hoc hæreticos vincam.* Postridie deditionem imperanti Gemblacum patuit. Inde ad suorum præconia conuersus *Austriacus*, primas *Alexandro* obtulit *Farnesio*. Quem cum admonèret, Ducis officij esse, vt à periculis caueret, consilio potiùs, quam manu rem gerendo; respondentem *Farnesium*, existimasse profectò se, *Ducis munia impleri non posse ab eo, qui priùs militem sub tanto præsertim Imperatore fortiter non egisset*; militum plausus; & ipsius *Austriaci* complexus excepit. Audita fœderati clade, Aulam & Senatum Antuerpiam traduxère. *Austriacus*
IX *Farnesij victoriæ.* verò immissis *Octauio Gonzaga*, & *Barlamontio*, omnia moderante *Alexandro*, excurrendo potiùs, quàm obsidendo totam ferè Brabantiam, atque Hannouiam recuperauit. Interea aucto ab hisce diurnis, nocturnisque laboribus stomachi morbo, ac totius corporis languore, Namurcum curationis causa petiturus, *Farnesium* bello imposuit. Is Limburgum acri obsidione cinctum, in deditionem accepit, nec longè, totam etiam Limburgensem prouinciam, grandi Regis emolumento, non prouinciæ magnitudine, sed opportunitate aditū intercludendi hostibus ex Germania illac faciliùs ingressuris. Austriaci fælicitas Ordines iam perculerat & Archiducem; omnibus palam *Orangium* incusantibus aliò intentum. Ille verò ad Batauicum mare, suum fundabat imperium, vnde in Brabantiam explicaret. Sui consilij moram cum Amstelodamum esse videret, Religioni, ac Regi pariter addictum, totus in eo erat, vt vi, vel dolo occuparet. Vim cum frustra superiori anno tentasset, vrbe ad forum vsquè capta ab Orangianis, ciues armati *Gheusios* victores expulerant magna hostium strage, nec sine illustri fœminarum facinore, quæ priuato consilio prægrandem colubrinam editum in locum portantes, explodentesque Gheusiorum multos discerpserant: & nouis dein copijs terra, marique circumuenti obsidionem diu, ac strenuè tolerauerant. Donec *Orangio*, quæ ad catholicam religionem spectant, omnia pollicenti, sese postremò dedidère. Ille tamen vrbem cautione securam validis præsidijs, atque hæresum administris (contra quàm pacti erant) inductis; eorumque opera sacris euersis, sacerdotibus eiectis, abundè firmauit; sic compensata clade, quam superiori mense receperat apud Gemblacum. Inde vt *Austriacum* falleret, inducias obtulit, vsque dum ex Germania milites superuenirēt. Redierat ab Hispania *Ioannes Sellius*, Regis nomine curaturus omni ope concordiam. Hinc Ordinibus grandia pollicebatur, modò veterem religionem, & Principi obedientiam referrent. Reuocaturum se ex Belgio *Io: Austriacum*, eiusque loco impositurum vel ipsum *Matthiam* alijs tamen à se latis conditionibus. Omnia porrò cauillabatur *Orangius*, Hispanorum sugillando tyrannidem, & exorientem magnifaciendo libertatem. Responsum itaque protrahendo, inducias rogabat, vt Prouinciæ conuenirent, re vera vt militem cogeret. *Farnesius* verò & *Austriacus*, coniecta ex insolito conatu necessitate postulantium, negauit ille Regi & sibi conducere, præfecturam adsumere, vterque inducias; spe maiori de hostium ruina, concepta ex nouis suppetijs, quas *Philippus* miserat ex Hispania. Nec segnis *Orangius* tres exercitus aduersùs Regem traxerat in Belgium. Ex Germania nomine Ordinum copiæ, Mosa traiecto, ad Nouiomagum consederant. Dux *Aleconius* Gallorum Regis frater, cum Gallico exercitu Montes, præcipuam Hannoniæ vrbem: *Ioannes Casimirus* per Geldriam Nouiomagum versùs, iter instituerant. *Austriacus* cum nondum reuocasset è præsidio militem, neque sub signis lustrasset copias, tamen habito cum militum præfectis consilio, pu-

[Right margin notes: X *Orangius occupat Amstelodamū.* — XI *frustra agitur de Concordia.* — XII *vires fæderatorū.*]

gnam decernere statuit, *Alexandro Farnesio* reclamante, antequàm nouis copijs augerentur hostes, qui propè Mechliniam conuenerant. Mouet itaque in hostem, traducto per Areschoti pontem exercitu, secundis castris in hostium conspectu venit: agnitaque planitie; quam exploratores retulerant, aciem instruit duodecim millibus peditum, quinque equitum constantem. Tunc *Alexander* ordinanti exercitum *Austriaco*, locum posuit ante militum tribunos, in fronte Hispanorum, à quibus prælium inceptandum erat; ostensurus sibi tantum animi esse ad expeditionem promouendam, quantum consilij fuerat ad improbandam. Hostes verò licet lacessiti, cum castris se continerent, *Alphonso Leuæ* qui pedites sclopetarios extra ordinem agminis ducebat, *Age* (inquit) *in angustum illum quem vides, tramitem, inter siluam, & aggerem, cohortes tuas dirige, quasi per hostis contemptum, pagum intraturus. Et occurrentem hostem, sensim recedendo, in campum extrahe*. Ex aduerso *Maximilianus Henninius* comes Bossuccij, qui fœderatorum moderabatur militem, cum *Austriaci* conatus aut spectando eludere, aut astu intercipere cogitasset; iubet & ipse *Ioannem Noricium* Anglorum tribunum obuiam hosti procedere, ita tamen vt non inde longiùs abripi se pugnando, pateretur. Inito prœlio, cum Anglorum plures caderent, *Egmontius* comes cum delectis accurrit equitum turmis. *Austriacus* paulatim & ipse immisso milite, aciem propiùs admouet; spe conferendi signa cum lacessito iam hoste. Cautè tamen procedebat *Austriacus*, ne opprimeretur insidijs. Sed iam milites pagum prætereuecti, hostemque effusè fugientem insectantes, campum Mechliniam versùs intrauerant, tantoque ardore ferebantur, vt aspectum præripiente puluere, inter insidias irrūperent. Munierat hostis inter amnem Demerā, & syluam castra, vallo circumducto, tormentisque in fronte dispositis valdè munita. Tunc Hispani aucto milite, pugnam nouo ardore capessérant, numero erant quinque mille sclopetarij omnes; equites ex Italis, Hispanisque, ac Belgis circiter sexcenti. Hostes peditatu pares, equitatu superabant. Pugnabant vtrinque animo supra vires maiori. Hispani insidijs ludificati, veluti desperati aciem subibant; quos hostium tormenta è stationibus crebrò, tutoque fulminantia malè habebant. Vnde nec pedem retrahere, nec machinarum impetum sustinere diù

XIII pugna inter fæderatos, & Hispanos.

haud poterant. Austriacus ira correptus, negabat vel vnum militem se missurum ad eos, qui longiùs, quàm imperatum fuerat, prouecti, in ea discrimina coniecissent. *Farnesius*, *Gonzaga*, *Mansfeldius* vnà sentiebant si alios submitteret in subsidium, socios magis fore periculi, quàm auxilij. *Alexandro* tamen dedit, locum inspicere, qui celeriter inuectus, lustrato campo, animaduertit in planitiei flexu, inter sepimenta, hortosque arboribus consitos, patere aditum, quà extrahendos pedites non desperaret, consilio tamen, aiebat ipse, propè temerario. Laudauit *Austriacus*, ipsi *Farnesio* expeditione commissa; qui capita sepium sclopetarijs attribuit, iussis insequentem hostem subita glandium procella inde remorari: simul *Gonzagam* admonuit, collectis equitibus terga tegere recedentium, atque acriori pugna, dum se pedites reciperent, hostem distinere. Tum recepto inter sepes peditatu, ipse cum equitibus, via qua intrauerant in pagum, & siluam, angusta quidem, sed expedita, rediret ad suos. *Austriacus* interim tribunos, ac centuriones admonuit, continerent loco militem, & redeuntes à certamine socios, seruatis reciperent ordinibus, ne ex accessu commilitonum, acies turbaretur. Rebus ita dispositis, iussit *Farnesius* pedites partim veluti cedentes, partim euoluendo militariter orbem quasi redituros in prælium ad partem campi *Alphonso Leuæ* commonstratam paulatim flectere; tum receptui clam signum dedit. *Gonzaga* equites aduersùs hostem instaurata pugna continuit, quibus recentes *Austriacus* alios in loco subiecit. *Toletanus* in sepimenta sclopetarios immisit. *Leuæ* milites retulere pedem, eo successu, vt initio quidem hostium oculos celeritate præuerterint. Septingenti dumtaxat equites, ductoribus *Io: Bapt.* & *Camillo Montijs* fratribus, non sustinuere modò multorum millium in eos incumbentium vires, sed repulere interdum, stabilique adeo gradu contulere manum, vt *Noricium* tribunum, eo die omnium pugnacissimum, tribus suffosis equis, certare peditem coegerint, & cæteras cohortes sui sollicitas ancipiti tandiù Marte fatigauerint, quoad pedites omnes, postremò se reliquos, ante hostium munitiones, periculo subduxere. Iactura æqualis fuit, vix quadringentis vtrinque desideratis. *Bossuccius* initia cautè prouidit; sed omissa opportunitate omnibus copijs insequendi hostem, victoriam amisit, quam ei miles incautus & Austriaco

Duci

Duci inobediens obtulerat.

Monitus interim *Austriacus* à *Philippo* pacem curare, lectis vtrinque legatis, tria Ordi-
XIV nes deposcebant; *Vt Archiduci Matthiæ cederet Belgij præfectura ijsdem conditionibus, quas antea iurauerant. II. Vt paci, Dux Alenconius, & Casimirus insererentur. III. Vt Limburgi prouinciam, & quidquid in Brabantia, & Hannouia, vi vel deditione Austriacus ceperat, ante exitum Augusti, Ordinibus restitueret.* Periniquæ erant conditiones; cum tamen dubitaretur, ne Ordines desperata cum Hispano concordia, Gallis traderent finitimas prouincias; *Austriacus* pecuniæ, & militum inopia fatigatus, Regi scripsit, & conditionum insolentiam exposuit: questus *ab Hispania foueri rebellium audaciam, sibi promissam ab eius maiestate opem sine fine differri: poscentique pecuniam, verba remitti, quibus vtique bella non geruntur: nisi putent, artem sibi esse, qua ex verbis aurum extrahat. Proinde orare, aut expugnari hostem velit, aut saltem indecorè adeo paciscì regij Ducem exercitus ne permittat.*

Fœderatorum superbia.

XV Interim haud procul Namurco munitionem erexit in Bugæo colle ad Mosam fluuium, vt copias tenêret securas. Ibi morbo petitus, septuagenario maior, penè contabuit. Die tandem Mathæi Euangelistæ Sacro, quo *Carolus V.* pater eius obierat, fatali quasi moneretur die, curis exutus humanis, in *Alexandrum Parmensem* ius omne transtulit belli, pacisque, quoad Regi videretur. Cum verò *Austriacus*, redeuntibus paulatim viribus, vitæ restitui crederetur, repentè concidit 28. Septemb die; Post expiatas totius vitæ noxias, furere militariter cœpit, instruere aciem, compellare tribunos, suppetias immitere, increpare timidos, laudare feroces, oculis, manu, voce inclamare victoriam Has inter insanias, *Iesu*, & *Mariæ* nomina cum audiret, interquiescebat pacificus, cætera contumax, & inexorabilis Tantum est, pijs assuescere dum sapis, vt etiam desipiens, non possis esse non pius. Kal Octob. menti redditus, recurrentes animo labes iterum confessus, sub meridiem, magno pietatis decessit exemplo. Altero post obitum die, disceptarunt nationũ tribuni, qui efferendo corpori præhaberentur. Hispanus Regem, Germanus Ducis patriam, Belga loci prærogatiuam obtendebat. Litem *Farnesius* composuit, vt corpus domo exportarent interiores aulici; susciperent eius Tribuni, viciniores tabernaculo Ducis: traderentque exinde alijs, atque alijs, qui longiùs abessent. Hoc itaque ordine à Bugæis castris, Namurcum vsque, peditibus, equitibusque per agmina dispositis, Ioannes Austriacus elatus est, armis indutus, addita capiti corona, vti veteres Principes Brugundicæ Domus tumulari consueuerant. Moriens, tria supremis precibus ora. tum abs se Regem voluit. *Vt cadauer suum condi iuberet apud Caroli Imperatoris ossa. Vt matrem, fratremque eiusdem vteri in patrocinium reciperet. Vt aulicos spe diu sustentatos præmio aliquo subleuaret.* De filiabus, quas duas habuit, nec verbum, forsam vt pudori consuleret. Matrem *Annam Blombergæ* in Hispaniam perbenignè euocauit *Philippus*, quamuis non ex *Ioanna Blomberga* natum *Ioannem* sint, qui asserant; sed ex longè illustriori, ac planè principe fœmina procreatum; cuius vt famæ parceretur, prætentam fuisse aliam à *Carolo* Cæsare, ac personam matris impositam *Blombergæ* haud grauatè subeunti speciosum culpæ titulum: eodemque loco habitam à *Philippo* Rege scenæ pariter inseruiente. Quod si ita est, humanum irrideas ingenium, quando tantus Princeps hostiũ quæque intima rimari solitus, domus suę ideo ignarus vixerit, vt bis in matre deceptus, semper alienam coluerit, numquàm suam. Rem Hispanam noui turbarunt

Io: de Austria mors.

XVI *exequiæ*

testamentum.

LVSITANORVM MOTVS. Ann. 1578.

XVII MVleius Machometes è regno Mauritaniæ ob tyrannidem patris, ab *Abdelemecho* patruo eiectus, *Sebastiani* Portugaliæ Regis implorat auxilia. Condicit hæc Rex iuuenis, & ad arma pronus, ea tamen conditione, vt *Philippus* Hispaniarum Rex in societatem belli veniat. Mituntur itaque ad Hispanum legati, qui expeditionem non dissuadet: verùm ne *Sebastianus* ipse proficiscatur in Africam, sed per legatos rẽ gerat, obnixè rogat: rogando tamen nil proficit: Dum Rex præceps, & belli cupidus salutaria auunculi sui consilia suspecta habens, moræque omnis impatiens, ad cædem properat. Traiecto namque mari, *Abdelemechum* obuium habet, & in pugna superiorem, cæsis quindecim Christianorum millibus, cum ipso *Sebastiano* Rege. *Abdelemechus* in ipsa pugna, apoplexia extinguitur. *Muleius Mahametus* in fuga cœnosis Larissæ aquis submergitur; ita vt vno die, vnoque in prælio tres Reges ceci-

cædes Sebastiani Regis Lusitani.

ceciderint. Spē optimā *Sebastianus* cōceperat,
vt nō modò profugū Fessæ Regulū in regnum
reduceret, sed & ipse hoc fœdere res suas auge-
XVIII nummi. ret, vt ex nummis patet sequentibus. Est *squillæ*
seu *cancri maritimi* ingenium, vt cibi causa so-
cietatem ineat cum concha, dapis, cuius par-
tem auferat, assectator. Habet itidem hoc *con-
cha*, vt cum Lunā crescente crescat; deficiente,
imminuatur: fuscum contrahat colorem cœlo
nubilo: nitescat cum claritate matutina. Vnde,
teste Plinio, maior ei cum Cœlo, quàm cum
mari cognatio. Post generosam *Sebastiani* mor-

tem, plurimi turbarunt Lusitanorum animos,
XIX Falsus Sebastianus. mentito *Sebastiani* nomine; Inter reliquos ce-
lebrior Madrigalensis quispiam, Regi defun-
cto simillimus faciei constitutione, & organi-
ca membrorum dispositione. Præseferebat ta-
men ætatem maiorem, quàm deberet, si fuisset
Sebastianus. Species vultus fracta, quodamodò
apparebat: quod populus laboribus attribue-
bat, non ætati. Fefellit plurimos; quia *Sebastiani*
confessario instruente, secretissima regni per-
callebat arcana, & omnes Regis actiones simia
ignobilis imitabatur. Ab aliquibus tandem Ma-
drigaliæ ciuitatis incolis cognitus, fassus est, se
ambitione regnandi ductum acquieuisse regij
confessarij instructioni, & *Sebastiani* diffici-
lem verè personam sed tragicè simulasse. In-
structor capitur, qui noua fraude, inficiabatur
Hispanos, vt Lusitaniam turbaret, & Castella-
nos eliminaret. Imò *Antonium* secundò accersi-
re, vt fictione detecta, iterato discrimine cla-
uum teneret Portugalliæ.
XX Henricus Rex Lusitaniæ. Occiso *Sebastiano* Regi successor datur iure
sanguinis, *Henricus* I. S.R.E. Cardinalis, *Seba-
stiani* propatruus, quo post annum ad sydera
translato, vbique terrarum de successore agi
cæptum. Lusitanorum animus erat, peregrinos
quosque corona excludere; & *Henrici Cathari-
nam* infantem, Bragnciæ Ducissam Regno
imponere; quamuis & inter eos essent, qui ad
Philippum II. Castellæ Regem respicerent, *E-
manoelis* Portugalliæ Regis ex filia *Isabella Ca-
roli V.* Imper. vxore nepotem. Nec iuri suo *Phi-
lippus* defuit, conciliatis nobilium animis, cu-
rauit etiam Olissiponensem plebem sibi literis
deuincire. Sed hæc ob antiquas cum Castellanis XXI
simultates offensa, non solùm negauit respon- Philip-
sum, sed arma arripuit, vt indigenam Regem pus Rex
haberent. Sed iam *Philippus* paratis necessarijs Lusita-
ad expeditionem maritimam, atque terre- niæ.
strem, *Henrico* mortuo, Vlissiponem appulit,
frustra Lusitanis spiritualia Pontificis arma in
Philippum implorantibus, vt & Cœsaris, ad Lusitaniæ
quem *Eliseum Portugallum* miserant, vt Lusi- legati
taniæ ordinum nomine aduocationem eius ad Cæsa-
posceret. Lusitaniam namque ingressus, ac arci- rem.
bus Vlyssiponis occupatis, sepiùs cum *Antonio
Bragantino* conflictatus, & victor regnum te-
nuit Portugalliæ, sed etiam regni appendices,
Indiæ nēpe Orientalis, Africæq; vrbes permul-
tas. Circa Azoras solumodò difficultatis non-
nihil patitur. Huius expeditionis nummos su-
spice triumphales. *Equus effrenis* cursuque
con-

Vide supra n. 18. concitus stimulum gloriæ profert in nummo, quo Rex haud secus atque Miltiadis trophæis Themistocles excitatus non quieturum se profitetur, vsquè dum Indiam Orientalem sibi subijciat: non contentus Occidentalem ex patrimonio habere (Fastus non abest) reliquum Orbis terrarum sibi deberi iactat.

BELGÆ PHILIPPVM ABIVRANT. Anno 1580.

XXII Deliberabatur interea in Belgio de *Francisco Andium Duce* Gallorum Regis fratre in principem deligendo: nam res Ordinum per dissensiones profligatæ omninò videbantur; Conuocatis itaque Gandaui Ordinibus post impositam pecuniarum collationem ad exercitum comparandum; de obedientia *Philippo*, quam ob iniurias ab Hispanis Belgio illatas, iure suo excidisse dicebant, renuntianda; & nouo principe in eius locum eligendo, consultatio habita est. Sed dum ipsi consulunt, *Farnesius* Mortaniam in Hannonia, & Tornacum expugnat, mutua tamen agri direptione, datis, ac inde receptis cladibus; Donec in *Franciscum Andium* consensere fœderati, eique non abnuente *Orangio*, prouinciarum imperium delegarunt. XXIII *Franciscus Andius seu Alenzonius a fœderatis Belgio præponitur.* *Matthias* verò cum videret se à Belgica nobilitate, à qua initio euocatus fuerat, desertum, in Cæsare ac fratribus, & cœteris Imperij principibus nihil opis, aut subsidij esse, eoque fieri, vt Ordines extrema necessitate coacti, ad externi principis patrocinium confugerent, honestè è prouincia discedere decreuit, scripto priùs publicato, quo *se euocatum, & post delatam communibus suffragijs administrationem, omnibus appositis conditionibus satisfecisse dicebat, ac publicæ tranquillitati, vitæ posthabuisse discrimina; dolere sibi, quod ope sua maiorem tempestatis vim auertere nequiuerit. Nunc quandò audiat Ordines ac proceres conuentum celebrare in quo de summa rerum deliberant, huic ne vim facere videretur, adesse noluisse, tantùm eos rogatos cupere, nè externæ dominationi se temerè committant; neque sacrosancti fœderis, quò Belgium cum Imperio coniunctum est, obliuiscantur, aut Illustrissimæ gentis Austriacæ, cuius ipse membrum sit, partes deserant. Petere insuper, vt quod de se ac familia sua statuerint, quo rebus suis in tempore consulere possit, declarent: sumptuumque à se factorum ac promissæ pensionis rationem haberi.* Ad hæc Ordines æquum reputantes *Matthiam* optimè meritum, honestè dimitti, debita ab ea contracta iusserunt exsolui, pensione insuper attributa, qua se, ac familiam aleret. Sed cum hæc lentè procederent, in sequentē annum *Matthiæ* est dilatus discessus. *Discedit Matthias.*

Interim *Philippus* Lusitaniæ regno potitus, XXIV *Antoniū* proscripsit, & *Orangiū* proscribi mandauit *Farnesio*, exprobratis *Orangio* beneficijs, *Orangius proscribitur.* quæ à patre *Carolo*, & filio *Philippo* acceperat, sed ingratus rependerat impius in Deū, & infidelis in Regē Cui progrāmati *Orangius* tumido & insolenti rescripto, apologiæ nomine reposuit. Hæc vsquè in annum primū supra 1580. quo *Andinus* Cameracum magna pompa ingressus, festis populi tanquàm patriæ liberatori *Andini aduentus.* acclamantis vocibus exceptus, XV. Augusti in XXV æde B. Virginis solemni se Sacramento obstrinxit, imperialem ciuitatem iuxta priuilegia antiqua administraturum. His actis, in Britaniam deflectit, tum vt fidem de nuptijs *Elisabethæ* datam impleret; tum vt cum inde in Belgium veniret, non solum tantæ reginæ opibus subnixus, sed quasi petita ab ipsa venia eò venire videretur: quod ad capessendum nouum principatum popularium suffragijs tam honorificè delatum non mediocrem rebus suis dignitatem, & auctoritatem conciliaturum prouidebat.

Paulò etiam antè Hagæ comitis in Batauia, XXXVI conuentu Ordinum habito, *Philippo* eierauerant obsequium, scripto vulgato, quo Ordines *Belgæ eiurant Philippū* declarabant, *non populos principis causa natos, sed contra Principes in vsum populorum à Deo datos. Qui contra ageret, tyranni non loco principis habendus, cui minimè parere populi tenerentur. Id sibi euenisse dicebant, quòd frustra supplicibus votis iam à tot annis de crudelitate Hispanorum conquesti, nil æqui impetrare potuerint, sed religionis spetie ad extrema fuerint adducti, proinde declarare Philippum omni iure Belgij excidisse; cui non Magistratus non iudices, nec præfecti, non populi vllum in posterum præstarent obsequium, vel eius nomen in publicis actis referrent; nec sigilla tenerent, vel monetam cuderent; sed omnia Andini nomine, vel eius vicariorum ad normam iustitiæ peragerentur.*

Promulgato decreto, *Matthias* cum defe- XXVII ctionem ab Austriaca familia honestè ferre nō posset, petito ab Ordinibus cōmeatu Antuerpia discessit, 1. Decemb. fęderatis inutilis, fratri ingratus, *Philippo* supra modum infensus.

Re-

XXVIII Rebellionis porrò vt iustam obtenderent causam, Hispanorum semper personabant tyrannidem, ne Regi viderentur detrectare obsequiū, sed insolentiā effugere aulicorū. Quod in nūmis votiuis cusis à ciuitatibus Traiecti ad Mosam obsessis, Anno 1579. & 1580. annuere visi sunt.

Cum palam eiurata obedientia domino suo, & verba nollent audire concordiæ, in eis cudi fecerunt *Leonem Batauicum, qui quòd liber, reuinciri negat. Ligatus ad palum iam esse videtur, impar viribus maximo regnatori Orbi terrarum, quique latius* Philippus *imperitat, quàm vnquàm cuiusquam regis sese potentia propagauit. Vinctus, sed quasi soluendus ab* Auriaco, *qui licet viribus impar hosti, salutem nihilominùs Belgarum expediturus videbatur. Neque enim semper in arena pares viribus congrediuntur* Athletæ: *musculus apud Æsopum accedit ad laqueos, illisque corrosis magnum leonem periculo liberat: & in venatione*

A cane non magno sæpè tenetur aper.

Hinc Leo Selandicus in vndis ad Hollandos: Vos terra(ait)*at ego excubo ponto.* Et in altero. *Exoritur propediem dies, qua nos militamus, angimur; cōsumimur, vt libertatis bono*(pileus in hasta eius symbolum) *fruamur. Cadat alea, vt velit*(ait Belga)*si non nobis saltem posteris. Sic enim laborant senes in ijs*(Tullius) *quæ sciunt nihil omninò ad se pertinere: serunt arbores, quæ alteri seculo prosint.*

AQVISGRANENSIVM SEDITIO. Ann. 1581.

XXIX Aquisgrani cum Gallici protestantes iam conuenire cœpissent, de eligendis consulibus, qui ipsorum partibus fauerent, proximis decernunt comitijs. Id cum præsensisset *Rudolphus* Cæsar ad Aquenses superiore anno literas dederat, rigida monitione inhibens, ne quid in religione nouarent. Datum interim negotium *Ernesto Bauaro* nuper in Leodicensem Episcopum electo, & *Gulielmo Cliuiæ Duci*, vt cum ijs agerent proximis comitijs, quòd ij consules

ſules crearentur, qui veterem religionem minimè turbarent. Nihilominùs tenuit, vt in ſuffragijs ferendis pares eſſent vtriuſque partis calculi; & duo quidem catholici à delegatis confirmati, alij duo cum confirmationem peterent, nec à delegatis impetrarent, claues vrbis retinuerunt. Id initium ſeditionis fuit. Proteſtantes tunc vicos catenis claudunt, forum occupant, turres tormentis muniunt, charta alba mutuæ teſſeræ loco galeris affixa. His cum catholici ſe opponerent, fit concurſus, ſed leui vtriuſque detrimento. Id vbi Cæſar intellexit, Senatui ſcribit, ſe oppidanis, excitati tumultus noxam remittere ea tamen conditione, vt deinceps pacem colant, religionem non innouent, concionatores eijciant. Porro *Auguſtus Saxo* Septemuir, & *Io. Georgius Brandeburgicus* non tam Proteſtantium factum excuſabant, quàm Cæſarem orabant, prò ſua prudentia videret, ne Aquiſgranenſis tumultus extraneos inuitaret ad occupandam ciuitatem; quibus verbis *Hiſpanos* ſugillabant. Nihil tamen motus *Rudolphus*, Aquenſes acerbè perſtrinxit, vt decretis abſque vlla mora ſatisfacerent. *Cæſaris religio.*

FRANCISCI ALENZONII INAVGVRATIO IN DVCEM BRABANTIÆ. An. 1582

XXX Andinus totam hiemem in Britannia apud *Eliſabetham* inter haſtiludia, ac nocturnas pompas, nuptiarum fiducia moratus, poſtremò petita à Regina venia, Londino diſceſſit magno Anglorum comitatu. Nec longè poſt Vliſſingam appulit, vbi apparatu triumphali exceptus, obuium habuit *Orangium*, qui genu *Andini* complexus, aduentum eius gratulatus *gaudere ſe* (dixit) *illuxiſſe felicem eam, tamdiuque optatam diem, qua Celſitudinem ſuam ſalutare, eique vitam, opes, induſtriam ſuam deferre poßet. Sperare ſe, vt ipſius præſentia, & virtute Belgæ à calamitatibus, quibus tot annos conflictantur, reſpirare valeant, & in concordiam hoſtibus formidoloſam coaleſcant.* Ad quæ breuiter, & aptè reſpondit *Andinus*, gratias agendo prò delato ſibi tam honorificè prouinciarum patrocinio, vt eos ab Hiſpanorum tyrannide liberaret. Poſtridie Middelburgum deductus, nonaginta nauibus bellico apparatu inſtructis, Antuerpiam contendit, exceptus à ciuibus multis arcubus Triumphalibus: varijs theatris, & imaginibus erectis, elogijſque affixis: Prope extremos arcis muros ſtabat theatrum, aurea ornatum ſede, quo ab Ordinibus deductùs; prælectis iuris iurandi capitibus, Dux Brabantiæ, & Marchio S. Imperij creatur. Togam dum ei *Orangius* indueret, *Hoc principale pallium, quod ſumis* (inquit) *arcta tibi fibula nectendum eſt, ne quis illud detrahere poßit.* Sic omnibus ceremonijs ſolemniter potiùs, quàm ritè peractis, clara fœciales voce proclamant; *Viuat Dux Brabantiæ*, perſonante tuba, ſparſiſque in vulgus miſſilibus, quorum vnus *Ducis effigiem ab vna, ab altera ſolem habebat nebulas diſcutientem, terraſque fouentem*, cum inſcriptione, *Fouet, & diſcutit.* In eam namque ſpem erecti ſtabant cum populo proceres, vt huius principis auſpicijs afflictæ Belgarum prouinciæ reſurgerent.

Andinus inauguratur Dux Brabantiæ.

XXXI *Vide ſupra n. 28*

XXXII Ceremonia peracta, æquum duxit, Catholicos ſibi conciliare, priſtinam reſtituendo libertatem, nam priùs à Proteſtantibus interdictum erat, ne catholici ſacra peragerent, vel conuenirent: ea tamen lege, vt Regi Hiſpaniarum *Philippo* obſequium renuntient, quod ni priùs fecerint, templi aditu prohibeantur. Hoc anguſtiabantur diſcrimine, vt Deum, vel Regem deſererent. Complures tamen tam diù expetito ſacrorum vſu carere, quàm antiquum principem eierare, ſiue inſito amore, ſiue periculum veriti maluerunt. Hæc in Belgio, dum in Germania *Rudolphus* Cæſar *Antuerpiæ catholicos reſtituit.*

COMITIA AVGVSTANA. Anno 1582.

XXXIII Quæ prima poſt *Maximiliani* parentis obitum apud Vindelicos celebrauit. Præſto ei fuerunt *Auguſtus Saxo* Septemuir, alijque Saxoniæ Principes. Ibi de pecuniæ collatione ad fines contra Turcas tuendos actum, in quam delegati, antequam de eorum querelis cognoſceretur, aſſentiri recuſarunt. Inde Cæſar principibus propoſuit, an non imperio detrimentoſum videretur, nouum in Belgio principem Ordinum auctoritate conſtitui, omnique ope enitebatur, vt iniuriam quæ Domui inferebatur Auſtriacæ, ſuam facerent, & armis imperij vindicaret; ſed nihil decretum. Tandem de Kalendarij promulgatione agi cœptum, cuius emendationem ſuſceperat *Gregorius XIII.* Pontif. Max., in qua quendam epactarum cyclum ab eo excogitatum, & ad certam Aurei numeri normam directum, atque *Kalendarij emendatio.*

ad quamcumque Anni Solaris magnitudinem accómodatum, omnia quæ in Kalendario collapsa sunt, constanti ratione, & seculis omnibus duratura, sibi restitui posse ostendit, vt Kalendarium ipsum nulli vnquàm mutationi in posterum subiaceret. Non probauit hæc *Augustus Saxo*, quòd *non ad Pontificem, sed ad Cæsarem hæc emendatio pertineret. Quia Annorum supputatio quæ à C. Iulio Cæsare fuerat instituta, dein Carolum Magnum Imperij in Occidente conditorem, auctorem habuerit, qui nomina mensium Teutonica lingua Germanis dederat. Canonem Nicæni Concilij de Paschali celebratione non Pontificis Romani, qui ea potestate, ac auctoritate, quam sibi nunc vindicat, minimè tūc vsus fuerit, sed cōmuni Constantini Cæsaris, qui Synodo præfuerit, & Patrum decreto conditum esse. Concilia verò ipsa non à Pontifice, sed ab Imperatoribus indici solita, sicuti Constantiense Cæsar Sigismundus recenti adhuc hominum memoria indixerit: & ius constituendi non solum Episcopos in Germania, sed etiam Pontificem penès Cæsarem, & post Caroli M. tempora vsquè ad Othonem I. & deinceps vsquè ad Gregorij PP. VII. ætatem fuisse. Cauendum igitur, ne emendationis prætextu Papa Cæsaream vsurpet Maiestatem, præsertim cum Cæsare inconsulto, atque Ordinibus Imperij rem tantam aggressus sit. Videant priùs, ad quem ius emendandi pertineat; postea de emendatione sermo fiat.* Hæc Saxo prolixa oratione intercessit: & cum nemo Principum protestantium Kalendarium accipere vellet; Cæsar negotium distulit. Hisce in Comitijs (vt fieri solet) cusi, ac distributi nummi. Ad Solis radios cum & hominum, & animalium cæterorum hebescant oculi, visum suum exacuit Regina volucrum, hoc est *Rudolphus* ad Solem conuersus Iustitiæ, vota pro communi salute nuncupans. *Nisi enim Dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat qui custodit eam.* Nummus ab hoc proximus literis initialibus proponit quot, & qui è familia Habspurgica laurea Imperatoria fuerint conspicui.

nummi Rudolphi

XXXIII

BELLVM COLONIENSE.

XXXIV DE Aquisgranensibus tandem nouatoribus sermonem in comitijs Cæsar habuit. Datum negotio *Gulielmo V. Bauaro*, qui *Alberto V.* patri Sal. An. 1579 mortuo non minùs in ducatum quàm in religionem successerat: & *Ernesto* fratri Leodicensi Episcopo (*Alberti & Vilhelmi* effigies cum symbolis suspice n. 33.) factiosos ad officium redigendi, & integrè

grè vigilandi ne res Catholica apud Vbios aliquid detrimenti ex *Gebbardi* Archiep. molitionibus caperet. Is amoribus *Agnetis Mansfeldiæ* irretitus, vt eius nuptias licite iniret, mutandam toto censebat Archiepiscopatu religionem. Erat illa ex eo genere Vestalium, quas vulgus nuncupat *Canonissas*, quam sic deperibat, vt ab eius latere nunquam discederet. Cumque malè audiret, sororis infamia vehementer accensi Comites Mansfeldici, *Gebbardum* adiere, minantes, ni virginem tam illustri natam genere, fœdatam mortalium exposuisset ludibrio, matrimonio cohonestaret, sibi non defuturas rationes iniuriæ vindicandæ. Quare *Gebbardus* testibus adhibitis, in aula maiore Bonnensis Cancellariæ promittit, se repudiato Archiepiscopatu, *Agnetem* ducturum. Iam in eo erat, vt promissa seruaret, cum a *Caluini* sectatoribus, & *Agnetis* blanditijs circumuentus, mutata de abdicando Archiepiscopatu sententia, statuit infulam retinere, facto cum catholica religione diuortio. Consilio itaque cum Protestantibus habito, delectum habet, fœdera percutit, vt Vbios à Romana fide retraheret. Periculi Cæsar admonitus, litteras dedit amoris paterni plenissimas, legatum misit, quo *Gebbardum* à tanto sacrilegio retraheret. Mandauit tandem Archiep. Moguntino, & Treuirensi collegam admonere de officio, sed cum aleam iecisset, vulgato edicto, quo profitebatur, se à veteri maiorum religione, ad nouæ lucis cognitionem abductum.

Gebbard. Archiep. Colon. apostata.

XXXV *Saxo intercedit pro Gebbardo.*

Prò eo apud Cæsarem intercedebant *Ludouicus Palatinus*, *Augustus Saxoniæ* Electores Imperij, rogantes, nè *Gebbardum* à complectenda religione Augustana prohiberet, sed mandaret Coloniensi Collegio, quò molestum ipsi esse desineret.

Rudolphi cōstantia

Verùm Cæsar, quòd catholico principi erat faciendum, respondit; *se quidem inscio* Gebbardum à catholica religione apostatasse, sed non videre, quomodo leges Imperij, & Augustana pacificatio possent suffragari. Quod verò veteris desertor religionis infulam, & Electoratum retineret, consuetudinem, pacta, religionem, iuramentum obstare, nec posse remitti, vel infringi, nisi pacificus Imperij status concideret. Locum potiùs esse, vt cum ipse se ab Archiepiscopatu alienauerit, alium in eius vicem surrogandi. Præter hoc, à Cæsarea Maiestate non esse expectandum, neque rogandum, si sacram vellent Germaniæ seruare concordiam.

Summoperè interim Coloniensis ciuitas ab Acatholicis principibus solicitabatur, vt nouæ religionis Antonomiam reciperet: at ipsa per se constantissima, perque Cæsaris, & Principum cohortatione firmata, veluti Marpesia cautes, in prisca Maiorum fide cum laude perstitit immortali.

XXXVI *Fridericus Saxo*

Fridericus Dux Saxo Lauenburgicus Canonicus Archiep. Ecclesiæ, vir apprimè catholicus, per id tempus onerariam Archiepiscopi, quæ annonam, ac militaria instrumenta Bonnam vehebat, Sonsij attinuit. Arnzbergensis satrapa VVestphaliæ, militem ab Archiepiscopo missum exclusit, negans se morem gesturū literis Archiepiscopi à Capitulo non signatis. Rechelingusani, & Dorstenses in deligendo nouo Magistratu repulere suspectos, quos Archiep. commendauerat. Saxo Septemuir, suadente Cæsare, *Gebbardi* causam improbauit. *Palatinus*, & *Lantgrauius* apertè fouebant. Galli, Hollandi arma parabant, læti ex *Gebbardi* facinore, natam rerum nouandarum occasionem, & aleam subeundi. *Casimirus* duo equitum millia ære legerat peregrino, *Gebbardus* cum Duce *Alenconio* conspirabat, fauentibus hæreticis, Hispani, an Galli Belgio potirentur, dūmodò ipsis otium contingeret. Arensbergæ habito *Gebbardus* cum Protestantibus colloquio, Augustanam Confessionem professus, Monasteria spoliauit, sacras ædes diripuit, diuorum calcauit imagines. Principes Acatholici Vormatiæ coacti, ad octo menses *Gebbardo* decreuere auxilia, ductore *Ioanne Casimiro*. Iamq; sub signis *Trucsessius* à VVestphalis ad duodecim armatorum millia tenebat: expectabantur à Protestantibus longè plures.

XXXVII *Gebbard. gradu mouetur*

Quorum certior factus *Gregorius* Pontifex, ne longiore cunctatione Colon. Ecclesia in supremum discrimen differretur, *Gebbardum* velut catholicæ fidei desertorem Archiepiscopatu deiecit, Capitulo imperans, nouum eligerent Archiepiscopum. Paruere Canonici, quorum suffragijs electus *Ernestus Bauarus*.

Ernestus Bauarus Archiep. Colon.

Eius electione vulgata, *Gebbardi* causa cœpit languescere. *Rudolphus* Cæsar Septembri mense, coactis Francofurti comitijs, Septemuiros euocauit ad cognoscendam Vbiorum causam. XXXVIII Post acrem disceptationem inter Catholicos, & Protestantes; *Ernesti* causa fuit adprobata: *Casimirus* cum socijs iussus arma ponere, vel proscriptionis expectare sententiam. Is autem audita *Ludouici* Septemuiri fratris morte, quasi nepoti hæredi opitulaturus, cum duos menses *Geb-*

bardo militasset, se in Palatinatum recepit. Bauari contractis copijs, expugnata Godesberga, Bonnam obsident. Puluis tormentarius deerat obsessis, sal defecerat, lignatio ex ædium tectis petebatur, cibaria angusta, maligna, miles ferè à Duce alienus, ciuis infensus. Hæc *Gebbardus* secum animo repetens, quinq; armatorū millia sub auspicijs *Hērici Brunsuicēsis* nothi, & *Adolphi Niuenarij* comitis, vt fratri *Carolo* periclitanti ferrent suppetias contraxerat. Bauari de ista expeditione certiores facti, tēpestiuè hosti mittunt venienti tredecim equitum; decem peditum signa obuiam; quæ ad Siegum amnem, arboribus operta siluæ, vsquè dum Trucsessiani, pars potior, superato flumine, medioque amne dirempti sibi mutuò non possent succurrere, illa cum ingenti clamore erumpunt ex insidijs, & circumuentum hostem proturbant, aquis submergunt tanta clade, vt qui in ripa supererant, tristi suorum spectaculo perculsi, relictis impedimentis, Bercam refugerint. Ea clades spem de retinenda Bonna decollauit. Vnum in votis erat, *Carolum* fratrem periculo eripere. Sed Numine aduersante, infaustum omne consiliū est. Misso cū literis tabellario ad fratrem *Carolum*, clam monebat, vt se ocyùs subduceret: adiunxerat alias, quas *Carolus* militi ostentaret, quibus vicina asserebat auxilia. Has sic sparsit in vulgus, vt solitis tamen ægræ mentis indicijs, metum non dissimularet. Rumor inter milites facilè perrepsit. Quapropter facta conspiratione *Carolum* non vt Ducem, sed captiuum obseruare cœperunt. Manauit fama ad *Ernestum*, qui protinùs oblato stipendio, præsidium ad deditionem prouocauit. Ad eosdem transmissum Cœsaris edictum, quo Duces iuxta, ac gregarij, qui in *Gebbardi* partibus in posterum militarent, imperij hostes renuntiabantur. Telum triplex, ducis desperatio, metus Cœsaris, pecuniæ illecebra fortes licet viros expugnauit. *Gebbardo* itaque deserto, eius milites cū cēturionibus vinxere fratrē; eo pacto deditione facta, vt *Ernestus* quatuor aureorum

Bonna obsessa.

XXXIX millia, loco stipendij à *Gebbardo* non soluti numeraret. Milites pro more armati, cum vxoribus, liberis, sarcinis (modò de rebus Ecclesiarum, ciuium, aut incolarum nihil haberent) securè discederent. Rebus Bonnæ compositis, *Ferdinandus Ernesti* frater Bedbergam duxit totius viciniæ famosum spoliarium. Est Bedberga oppidum ad Erfium flumen, natura magis, quàm opere munitum. In eius expugnatione parum fuit negotij. Grandioris operæ fuit expugnatio arcis. Sed animos oppugnatoribus fecit spes ingentis predæ. Admotis tormentis, ingens muri strages edita est, cum *Schrechius* vim supremam veritus (qui genius est prædatorum) abiecta spe propugnationis, deditionem impetrauit, ea conditione, vt solo gladio accinctus, cætera vacuus discederèt. Pacata superiore Vbiorum Prouincia, *Ferdinandus* in VVestphaliam mouit. Traiecto Rheno, cum ad Lippam vadum tentarent, velitari prœlio cum *Henrico Brunsuicensi* per horas quinque fuit dimicandum, donec appetente nocte, hostis ponte relicto, viam transituris reliquit. *Ferdinandus* verò citò insecutus fugientem, vltimo Martij ad Burgum, pagum Dynastiæ Zutphaniensis, haud procul à veteris Isalæ profluente, *Henricum* cum sexcentis equitibus, nihil de *Ferdinandi* aduentu meditantem haud facile vicit. Trucsessiani numero obruti Bauarorum, & longe impares, cœsi propè omnes, vel hausti Isalæ gurgitibus, exceptis octoginta, omnes desiderantur. Captus *Henricus* cum suæ legionis signiferum è manibus Bauarorum conaretur eripere, ternis vulneribus ictus Opima fuere spolia, auro, argentoque referta. Captum *Gebbardi* signum prætorium, his inscriptum vocibus, *Dominus fortitudo mea*. Quantulacumque ea clade, *Trucsessij* res profligatæ fuere, vnde prorsus desperatis rebus, cum in toto Archiepiscopatu sedem vllam, neque ad propagandum bellum opes haberet vel auxilia, ad *Orangium* Principem, Delphos Batauorum aufugit: *Niuenarius* verò operam Geldriæ Ordinibus aduersùs Hispanos locaturus, sese receperunt. Et hic belli Coloniensis exitus fuit.

dedita Ferdinādo Bauaro.

XL

Henricus Brunsuicen. captus.

Ex nummis, quos inspicis, vnus est Iconicus *Gebbardi Truchsesij* cum moneta ab eodem cusa, durante obsidione Bonnensi. *Vide sub littera B.* XLI

Subsequuntur nummi memoriæ dicati *Ernesti* Bauari oculos Domini suspicientis sub lemmate, *Omnia* quæ in Cœlo, quæ in terra sunt, inspicientes.

Videt ille ortus, obitusq; quid Arctos
Quid Boreas Hybernus agat, ferriq; togæq.
Consilia, atq. ipsam mentem probat..... Statius.

Et *Ferdinandi* fratris *Ernesti*, cusus *Gebhardo* ex Eburonibus pulso.

Profligato *Gebhardo* noua bellorum in Alsatia exarserunt incendia. Cum enim per Episcopum Vercellensem cum *Gebhardo* tres etiā

Ca-

G

VIGILATE

TANDEM

GEBHARD·D·G·ARCHEPS·ET·EL·COL·WESTE·ET·ANG·D

ERNEST·ELECT·COLON·BAVA·D·1584

OMNIA

IOAN·N·D·G· EL·ARGENTEP

CONCORDIA·RES·PARVAE·CRESCVNT·HOL

PROVIN·FOEDER·BELGIAE·1586·MOORDIN

FORTITVDO

CONCIBE·CERTA·SPES·1585

ALEXANDER·FARNES·PAR·PLA·PRIN·BELG·DVM·GVB

ROBERTVS·DVDLEVS·COM·LEYC·BELG·GVBE

NON·GREGEM·SED·INGRATOS

INVITVS DESERO

ANTIQVA·VIRTVTE·ET·FIDE·ORDINIBVS

MONETA·DVCATVS·BRABANTIAE·INTERREGNI

FVGIENS·FVMVM·INCIDIT·IN·IGNEM·86

LIBERTAS·ITA·CHARA·VT·SIMIAE·CATVLI

REGNA·FAVORE·DEO·FAVENTE

xlii Canonici *Georgius comes VVitgensteinius: Hermannus comes Solmensis:* & *Ioh: Baso à VVinenberg* ab Ecclesiæ communione seclusi, dignitatibus fuissent exuti: ijdem verò Cathedralis Ecclesiæ Argentinensis Collegio essent adscripti: cæteri canonici religionis Pontificiæ satis sibi crediderunt, vt sodales hostes suos, cumque ijs *Ernestum comitem Mansfeldensem* partes eorum tutantem, collegio suo exturbarent. Propterea non solùm *Fridericum Saxonem* Lauenburgicum Colonia accersiuerunt, *Gebhardo* in Decanatus munere surrogandum; sed prædictos quatuor excomunicatos beneficijs suis, reditibus, votis priuarunt. Hi possessione sua eiecti, publicas collegij ædes, Notario ac testibus adhibitis adeunt, ijsque reseratis, de frumento in ijs recondito sibi ipsis, quod deberi aiebant, soluunt. Hinc alterius partis apud Senatum querelæ. Inutilis fuit admonitio Senatus, vt turbas præcauerent. Nam alternis se prouocantes iniurijs, occasionem dedere Senatui publico immisso præsidio custodiendi ædes Capituli, quæ vacuæ erant. Initio *Episcopus Argentinensis Ioh. Manderscheidus* (cuius imaginem habes *sub litera F.*) à causæ cognitione se excusauit; post verò conuocatis ditionis suæ ordinibus, vt partes suas interponerent, sollicitè petijt, sed omnia in cassum. Protestantium Canonicorum nummum habes monitorium sub lemmate *vigilate tandem*, quo socios instigarent in Pontificios. *Vide sub litera B.*

xliii Hæc in Germania: dum in Belgio Antuerpienses natura loci, numero militum, *Farnesij* eludebant vigilantiam. Vt eos domaret, non cessit *Alexandri* solertia. Post turres hinc inde excitatas; ex trabium cæsarum arborum, lignorumque congerie, naualem conficit pontem longum pedes bis mille. Obsessi cum tanto apparatu ciuitatem coerceri viderent, omni conatu molitiones *Alexandri* disturbare conantur: magna comprimis naui ædificata, quam cum nihil ei imperuium existimarent; *Finem belli* appellarunt. Crebræ insuper naues dimissæ incendiariæ, quibus pontem euerterent. *Parmensem* nihil tantis conatibus commotum, imò *hostem se despectui habere, & fiducia vrbis potiundæ iam certa quasi atque indubitata frui*, nummi monstrat epigraphe *sub litera B.*

xliv Non minori ardore pugnabant obsessi; nam iuramenti formulam, qua cauetur, ne quis de pace verba faceret, renouarant: spemque certam animo conceperant, fore *vt Leo Batauus* antiqua virtute, & fide libertatem suam tueatur, & protegat. Cum verò iam XIV. mense petita sæpiùs non aduenirent auxilia: nauigium illud insanæ magnitudinis in hostium potestatem venisset: miles esset absumptus: insessæ viæ, per quas commeatus subueheretur, tædio tandem obsidionis fracti in *Farnesij* venère potestatem. Annus, dies factæ deditionis hoc exprimitur chronodisticho.

VIrgo LegIt spICas AntVerpIa Colla potētIs
PrInCIpIs HIspanI SVbIICIt ImperIo.

Confœderati cum frustra de auxilijs sibi ferendis, Galliarum Regem *Henricum III.* appellassent: is verò ea tempestate à Guisiana, & Hispanica factione impediretur, legatos in Angliam ablegarunt, tutelam flagitantes aduersùs Hispaniæ Regem. Consiliarij reginæ ad fœderatorum partes propendebant, sed multa occurrebant, quæ rem ambiguam facerent. Regem admodum potentem esse Hispanum: Hugonotas Gallicos auxilia itidem flagitare, vtrisque commodè succurri vix posse. Vicit tamen eorum auctoritas, qui *Leoni Selandico strenuè luctanti, equè vndis suis emergere cupienti*, opem ferendam esse suadebant: Quibus permota *Elisabetha* confœderatorum patrocinium suscepit, acceptis in fidem maritimis aliquot vrbibus, Vlissinga scilicet, VValacriæ oppido munitissimo, & Brila: quæ loca Anglico præsidio firmauit (Ad cuius perennem memoriam æneos nummos Zelandi in vulgus spargebant, quos vide supra) & *Robertum Dudlæum* xlvi
Comitem Lecestrium ad vrbes sibi oppignoratas moderandas misit. Hunc honorificè suscepere Belgæ, & Gubernatoris Generalis titulo donarunt. Cum verò spei, quam animo conceperant Belgæ, non satisfaceret, atque ad rationes de pecunia bellica posceretur: non iniquè tulit, se in Angliam ob res turbatas reuocari. Discedens nummum aureum distribuit amicis, in quo *cani fido* se contulit, qui ægrè à grege auellitur suæ comisso custodiæ. Et vt constaret, quis eius esset in *nummi.*
Belgas animus, *non gregem se relinquere innuit, sed ingratos*, hoc est parum agnoscentes, quòd breui illo tempore, quo vixit in Belgio, disciplinam militarem restaurarit: Duysburgum occuparit: cum Parmensis exercitu feliciter dimicarit: valla, ac propugnacula Zutphaniæ obsederit, cæperit. Discessurus itaque *Lecestrius* generalem auctoritatem prouincias gubernandi, Ordinum commisit consilio: sed eam pò-

stea

ſtea ita reſtrinxit; vt ſibi licet abſenti, in prouinciarum præfectos plurima ſibi reſeruaret, quæ Belgicæ libertati derogaret. Hinc Belgæ *Lecesteræi* imperij pertæſi, nummum cudi fecerunt, monentes in eo, non ita amandam libertatem, vt eius amore nimis anxio, maiora auocentur incomoda, quæ ſeruili jugo paria ſint, vel maiora. *Sedulò itaque curandum, ne fumum fugientes, in ipſam decidant flammam.* Vel more ſimiæ, nimijs blanditijs catulos ſuffocantis, libertatem extinguamus, dum blandimur. Nummos hos vide ſupra *n.*42.

BELLVM POLONICVM. Ann. 1586.

xlvii Poſt firmatam inter Turcas, & Germanos pacem An. 1584. obitus *Stephani* Polonorum Regis *Rudolphum* Cœſarem excitauit, Rebus feliciter in Moſcouia geſtis, Polocenſi ditione occupata, vt ex nummo caſtrenſi videre eſt, cuius characterem accepiſſe videtur *Stephanus* ex numiſmate *Veſpaſiani*, & *Titi* Imper. Rom., qui Iudæa capta ſimili epigraphe vſi ſunt. *Omnia in eo triſtia:* Regi vir ſimilis plorans, nihil ſibi arma contra vim hoſtilem profuiſſe: fœmina eiulans olim libera, nunc captiua: puer plangens, & capillos euellens propter orbitatem. Quod in nummo altero de vigilantia ac ſolicitudine, belli duces, aliosque

celſo loco natos admonet. Pauci enim Timothei, quibus dormientibus ciuitates captæ vltrò in naſſam ſeſe inſinuent. Tantum Regem animi ſuſtulit indignatio concepta ob inſolentem Rigenſium contumaciam.

Cum de eius eligendo ſucceſſore ageretur,
xlviii *Stanislaus Carncouius* Gneſnenſis Archiep. ac regni primas, prò muneris ratione Ordinibus Verſauiam condicto die, inter cætera propoſuit, *vt Rex nonniſi concordibus omnium Ordinum ſuffragijs renuntiaretur electus. Si quis ambitioſè vota deprehenderetur prænſaſſe, prò hoſte patriæ haberetur. Pax Religionis in electione Henrici Regis ſancita ſeruaretur. Reipublicæ bona per externos occupata, regni quæſtori reſtituerentur. Rex electus ante inaugurationem Chriſtophorum Sborouium priſtinæ reſtitueret dignitati.* In eodem conuentu imperium militare *Io: Sario Zamoſcio* magno regni cancellario à *Stephano* attributum abrogatur, & *Nicolao Herbordo* mandatur, vt in finibus regni cum tribus militum millibus excubaret. Hæc abſente *Zamoſcio* decreta, contradicentibus Epiſcopis, qui religionis articulo ſubſcribere recuſarunt. *Zamoſcius* & alij ſpetie defenſionis, vt ſe ab iniuria tuerentur, quam patiebantur, comitatu velut militari ad comitia venerunt. Poſt varia diſſidia, pro tempore imperatur pax publica, decretumque externos audire legatos. *Hannibalem Capuanum* Archiepiſc. Neapol. quem miſerat *Sixtus V.*, ne in comitijs Regi creando indictis, alterius, quàm qui maiorum religionem profiteretur, ſermo fieret. Is igitur ante alios auditus, & cum oratione ſua id tantùm egiſſet, vt in Rege eligendo præcipuè cõmendata haberetur religio, minimè tamen dubitabatur, quin inter cæteros regnum ambientes, promouendis Auſtriacis ſtuderet. Accedebant Septemuirum legati, qui *Erneſtum, Matthiam*, & *Maximilianum* Archiduces, *Rudolphi* Cœſaris fratres commendabant, partibuſque ſuis addictos habebant *Gorcenſem* Comitem cum familia *Sborouiorum* atque clientibus, quæ à *Stephano* Rege exagitata ad Auſtrios, illo viuente, confugerat. Ambiebat & regnum *Sigiſmundus* filius *Ioannis III* Suecorum Regis, & *Catharinæ Iagellonicæ* filius, cui præter *Annæ* materteræ *Stephani* vltimi Regis viduæ preces, antiqua Iagellonicæ familiæ in Remp. Polonicam merita ſuffragabantur. Tertius regni

xlix *Competitores ad regnũ Polonicum.*

gni competitor erat *Theodorus* magnus Moscorum Princeps, qui vniuersam ditionem suam à Liuoniæ finibus ad mare Caspium vsque pertinentem se Poloniæ cessurum si Rex foret, promittebat; eamque conditionem Lithuani Moscis contermini, obuijs vlnis amplectebantur, quòd bellis Moscicis maximè vexarētur, quamuis plerique prudentiores seriò hæc à Mosco diù vix sibi persuaderent. Vltimo loco habebantur, qui *Piastum*, idest Procerum aliquem ex suis eligendum censebant, credentes regno expedire, vt is Rex designaretur, qui linguam, mores, ac iura gentis perspecta haberet. Exteri enim regnum appetere solent, vt prouinciæ prouentibus se, suosq; locupletent, non vt regnum amplificent. Præterea id grauissimum indigenis esse, exteros sibi in dignitatibus præferri, quod nuper temporibus *Stephani* experti erant Poloni, cuius grassante potentia, Hungari sui cæteris terrori erant, ipsique soli, spretis Polonis, omnia poterant, & obtinebant.

Etiam Turcorum Imperator partes suas interposuerat, vt is Rex designaretur, qui Turcicum nomen veneraretur. Austriacos apertè excludebat; *Stephani* fratris filios, vel Daniæ Principem commendabat. Post Auditos itaque ambientium legatos, exacerbatis inter proceres animis, cæperunt contumelijs certare. Vnde *Gnesnensis Archiep.*, & *Stanislaus Critius Palatinus Masouiæ* in vicinum locum in eodem campo ad Vistulam secesserunt, peculiarem instituentes conuentum. Loco postea conuenientes ordinario, *Gnesnensis* quatuor candidatos proposuit, *Piastum, Moscum, Suecum, Austrium*, addens nolle se cum Germano ex comitijs domum redire. Sciscitanti autem *Gorcano*, an & Suecum pro Germano haberet? respondit, hunc ex sanguine Polono ortum esse. Tandem V. Idib. accensis æmulatione partibus, Gnesnensis & cæteri Episcopi (excepto Kiouiensi) ac proceres à *Maximiliano* alieni, relictis *Gorcano*, ac *Sboranianis Sigismundum* Regem renuntiarunt, Lithuani verò medios se interponentes, repudiato *Maximiliano*, Moscum nominant, Sborauianis legatione missa, vt ab electione abstineant, se vicissim laboraturos, ne vlteriùs progrediatur, sed electio in opportunum magis tempus differatur. Vel cùm tres Reges sint propositi, *Maximilianus*, *Suecus*, & *Moscus*, si de ijs amicè conueniri non possit, priùs ope diuini Numinis implorata,

II *tres Reges electi à Polonis.*

iuxta S. Scripturæ exempla, sorte dirimatur electio. *Sborouiani* verò in incæpto perstātes, *Maximilianum* Regem pronuntiant, ac postridie ad Franciscanorum ædes congregati, publicas gratiarum actiones peragunt, sacra faciente Cardinali *Radeuillo*; Misso postea nuncio ad *Maximilianum*, in has cum eo leges cōuenēre. *Vt domus Austriaca octingenta aureorum millia in fiscum Poloniæ, si quid Turca ea electione moliretur offensus, expendenda certis pensionibus inferat. Cum Turcis fœdera Rex nouus seruet, ac renouet. Pontifex, Cæsar, Hispanus, Imperij Principes, qui & Moscum comprehendi curabunt, ad maiorem Turcarum terrorem, fœdus prò Polonis ineant. In limite, ac Podolia præcipuè Austriacæ domus impensis munitiones intra triennium extruantur. Rex nouus libertatem & priuilegia prouincialium seruet etiam inter de religione dissidentes. Dignitates, ac munera publica exteris non attribuat. Controuersias de Borussia & Liuonia, quæ Romano Imperio cum Polonis intercedunt, Cæsar intra quinquennium terminandas curet. Societas instauretur maritima. Academiam Cracouiensem præcipuo fauore complectatur. Quinquaginta nobiles Polonos literis, armisque studentes apud externas nationes, suis sumptibus alat. Poloni in aula Cæsaris, vel Hispaniæ seruientes, vt ad dignitates promoueātur, curet. De Barensi, & Rosanensi principatu, cæterisque Bonæ Sforciæ reginæ bonis in regno Neapolitano sitis, vt iustis conditionibus cum Polonia transigatur, cum Hispanis agat. Æs alienum Sigismundi Augusti sine fisci detrimento dissoluat, & fidem Regis liberet.* Hæc omnia probauit *Maximil.* Olomuciæ in maiore vrbis templo VIII. Kal. Octob. coram Polonis suæ factionis legatis.

Maximil. Rex Poloniæ.

Ab altera parte cum *Sueco* etiam conuenerunt, vt perpetuum fœdus inter Suecos esset & Polonos aduersùs vtriusque finitimos hostes. Mortuo *Ioanne* parente, filius *Sigismundus* Sueciæ regnum retineat, primò natum transmittat, & Polonis consentientibus in Sueciam se conferre possit. Liuoniæ partem Suecorum Regi hoc tempore subiectam, Polonis restituat. Classem armatam in Poloniæ, & Lithuaniæ vsus suo sumptu instruat, machinas bellicas certo numero Polonis aduersùs Nouogardiam, Plescouiam, vel Smolenkam aliquid tentantibus suppeditet, ad Ventam captas relinquat. Summam centum, & viginti trium millium Ioachimichorum *Sigismundo Augusto* olim

III *Conuenta cū Sueco.*

olim à *Ioanne* Sueciæ Rege mutuò datam, præterea dotem, & hæreditatem paternam ac maternam, & quæcumque alia sibi à regno Poloniæ etiam ratione principatus Barensis deberi contendit, regno donet. Insuper de religione, de munitionibus in regni finibus extruendis, stipendijs exsoluendis, dignitatibus externo nõ conferendis adiuncta fuere similia prioribus capita, cum clausula generali, vt ad omnia, ad quæ *Henricus* in regni inauguratione se obligasset, fidem iureiurando obligaret; De capite ad Liuoniam spectante cum ambigeretur; & Suecici legati vlla se Regis Sueciæ mandata habere negarent, *Anna* Poloniæ regina matertera ilicò fidem interposuit, pignori datis omnibus bonis suis, & publico documento petentibus regni proceribus tradito.

IIII His actis ad Sueciæ principem accersendum misere legatos. *Ioannes* verò Sueciæ Rex, intellecto de filij electione nuncio, fluctuare cæpit, non tam delato regno lætus, quam de carissimi filij salute solicitus. Offendebatur etiam inuerecunda Liuoniæ petitione, quam à Narua ad Reualiam, & ad Hapseiam per quadraginta Germanica milliaria porrectam tenebat; iniquissimum reputans Polonis filium dare, vnà & creditum cum dote, & paterna ac materna hæreditate remittere. *Sigismundus* similiter electitio regno carere malle ostendebat, quàm auito & hæreditario minimam detrahere partem. Sub id *Ericus Sparre* prôcancellarius, qui electionis negotio operam nauauerat, Dantisco trayciens, oportunè adueniens, fluctuantes patrem, & filium confirmauit, facta in occulto spe, vt conditio de Liuoniæ parte, quæ dura adeo videretur, remitteretur. Cum legati haud se obligassent, tantùm Regina *Anna* vadimonium constituisset; vt pertinaces falleret. Attulerat *Ericus* litteras *Zamoscij*, quibus in Cracouiam regni metropolim vnà cum corona, ac regni insignibus se teneri, & in *Sigismundi* potestate esse significabat. Tantum veniret, nec metu frangi sineret; vt qui ad regnum armis quærendum natus esset, vltro oblatum per socordiam amisisse diceretur. Quieuit tandem pater: ea tamen *Sigismundus* lege iubetur nauem conscendere, nè ante è naui descenderet, quàm caput de Liuonia cedenda præterirent. Omnia fuere propitia; remissa conditione de cedenda Liuonia, inauguratur. Nihilominùs

IIV *Maximilianus* à *Sborauianis* incitatus, ineunte Octobri, post iusiurandum Olomuciæ præstitum ad fines venerat Poloniæ; ad sacrum Ordinem, Cracouiensem Academiam, & senatum vrbis datis literis, quibus admitti petebat. Cracouiam verò cum *Zamoscius* milite prò *Sigismundo* occupasset, responderunt vnanimes: *Habere se Regem Sigismundum, qui iam in regno sit, cui fidem semel datam violare neque possint, neque debeant.* Cum Petricouiam venisset *Sigismundus* literas *Maximiliani* obuias habuit monentis, vt ex regno sibi legitimè delato recederet. Cui *Sigismundus* contraria admonitione respondit. Porrò Austrius non longe quinque milliaribus à Cracouia castra posuerat, vbi aliquoties velitaribus pugnis certauit. Postea Posnaniensi Palatino mille & ducentos in suppetias armatos ferente cum aliquot tormentis, Cracouiam versùs mouit, spe occupandæ citra certamen vrbis, quorundam ope in ea serio, vel fictè conspirantium. Cùm repentè *Zamoscium* obuium habuit maiori militum subnixum numero, à quo, conserto prælio, magna clade affectus est; desideratis ex Austriacis septingentis, totidem captis, amissis tormentis. Austrius cum residuis copijs ad Quadorum fines, vnde venerat, se recepit; quasi subitò post acceptas nouas copias; bellum redintegraturus. *Maximil. vincitur.*

IV Interim *Sigismundus* Cracouiam venit, vbi solemniter inauguratus, ad Cœsarem literas dedit, suæ inaugurationis certiorem faciens, & rogans vt *Maximilianum*, quem in finibus regni in armis esse cognouerat, ab alieno regno reuocaret. Qua belli denunciatione præmissa, *Zamoscius* summus belli dux in *Maximilianum* mittitur. Bitsinum vicinæ Silesię oppidum Austrius aduenerat, quò conuenit Præposuarus Pannonius cum nouis copijs. Quibus freti Poloni, qui cum *Maximiliano* erant, & in primis *Stanislaus Stadnicus*, qui *Sborauio* absente, Polonis præerat, siue innata superbia, siue æmulatione *Zamoscij*, cuius copias semper contempserat, prælio protinùs cum hoste confligendum suadebat; locum adortus haud longè à Bitsino, vbi longus, & angustus agger inter palustrica, & vliginosa loca porrigebatur, per quem bini, vel terni equi simul incedere poterant, has angustias impositis muniri tormentis *Melchior Rederus* Quadorum Regulus prudenter consulebat; Verùm *Stadnicius* alienum dedignatus sequi consilium, nec probauit; nec (*Zamoscio* copias trayciente) vt *Ducisos* aggrederentur, *Redero* suadente, subscribere *Sigismund. inauguratur.*

voluit. Sic Ducum discordia, fortis factus *Zamoscius* vniuersas copias in certamen traiecit. Pannonios, & Cosacos in summa fronte collocauit, qui à Polonis, & Austriacis initio malè accepti, fugam meditabātur; At superueniente *Zamoscio* cum robore exercitus renouatur certamen. Austriaci cum aliquandiu summa virtute impressionem sustinuissent, numero impares cedere coacti sunt, tribus millibus desideratis. Fugit Bitsinum *Maximilianus*, sed victoriam vrgente *Zamoscio*, incendij timore, cum locus nec arte, nec natura munitus esset, deditionem fecit. Captum *Maximilianum* reuerenter *Zamoscius* habuit, raram fortissimi ducis laudem eo facto, hostili confessione promeritus, quippe vincere, victoria vti sciuerit, nec superbè abuti voluerit. *Sigismundus* ipse eandem moderationem seruauit, nulla gestientis lætitiæ significatione edita, imò datis ad *Zamoscium* literis, ne *Maximilianum* Cracouiam adduceret, vt inuidiam triumphi declinaret; sed in arcem Russiæ Crasnistauam deduceret. Pugnatum fuit X Kal. Feb. Cęsar porrò ac Principes imperij non tam familiæ Austriacæ, in repulsa regni Polonici, quā in *Maximiliani* captiuitate decus Germani nominis in

lvi *Maximil. capitur. Sigismūdi modestia.*

discrimen adduci existimantes, ad arma conclamabant. Terror tamen obstabat Turcarum, ne cum Persis composita pax, in Pannoniam irrueret, & inter duos litigantes tertius gauderet. Ne itaque infidelium arma ab Asia in Europam auerteret; vel indignis precibus apud Polonum defungi videretur, per *Philippum* Hispanorum Regem apud Pontificem egit, vt sequestrem pacis se exhiberet inter Austriacos, & Polonos, præsertim cum de Turcis, Asia omissa, Pannoniam repetentibus fama iam in Italia volitaret. Haud grauatè onus suscepit Pontifex, & protinùs misso Cardinali *Hippolyto Aldobrandino* facile in hæc conuenit, vt *Maximilianus* dimitteretur à *Sigismundo*, dumodò iure omni in Polonia cederet. Porrò cum à *Sborouio*, & *Stanislao Staniscio* belli denuò prò eius libertate & iure in regno competenti spes fieret, nullo modo *Maximilianus* adduci potuit, vt in has conditiones conueniret. Interea *Sigismundus* proximis bachanalibus officiosè cum regina matertera ad eum inuisendum venit, spe facta de eius breui libertate; sed obfirmato *Maximiliani* animo, nihil eo anno agi potuit; vixque anno sequenti cum vana cognosceret *Sborouij* promissa, conditioni-

lvii *Maximil. liberatur.*

bus acquieuit, quibus in libertatem actus subscribere recusauit.

Hoc tempore cusi dicuntur castrenses nummi, quos suspicis. Positis castris, cum *P. Heluio* Per-

Pertinace Rom.Impèr. *Militemus* inquit *Maximilianus*; quæque iure, ac legibus obtinere haud licet, vi ferroque parare conemur.

Non absimilis priori nummus est *Sigismundi*; In quo *Regis munus præcipuū est, statuere regni iura, & populi incolumitatem stricto ense tueri.* Æquale vtrique votum, sed dispar fortuna fuit. De fœmina in tertio, siue ea Pallas, siue Bellona sit? fugit.

lviii *Augusti Saxonis mors.* Moritur hoc anno *Augustus* Saxo Septemuir, Austriacæ deuotus familiæ. Is cum pecuniam neruum belli esse intelligeret, eo astu in ea congerenda vsus est, vt simulata prodigendi licentia, omne patrimonium semel atque iterum oppignorauerit, atq; inde conflata clam grandi pecunia, nihilominùs quasi ad egestatē redactus ordinibus suis conuocatis, & ingenua malè gestæ rei cōfessione, veluti culpa purgata eos ad luenda bona sua ita vendita adegerit. Ad hunc astum accessit vitæ parsimonia, & ingens ex Tribergensibus fodinis prouētus, qui ad cæteras diuitias accumulatus septies cētenna millia talētorum decuplauit; quam summam successor *Christianus I.* in eius ærario reperijt.

FÆDVS INTER ARGENTINATES, TIGVRINOS, ET BERNATES. An. 1588

lix FÆdus Anno Sal. 1530. inter se percusserant Tigurini, Argentinenses, & Bernenses, vt sua cuique libertas salua maneret, quique ex his per vim hostilē aliquid duriùs pateretur, reliquorum parata haberet auxilia. Vsq; in hunc annum pactis ritè seruatis, nil querelarum, vel diffidentiæ interuenerat. Porrò hoc anno cū inter Cæsarem, Hispanos, & Pontificię societatis Heluetios societas diceretur inita; liberæ ciuitates vt sibi in tempore pręcauerent, missis legatis antiquum fœdus renouarunt. In cuius rei memoriam percussi sunt, quos inspicis, nummi.

LEGA SANCTA.

lx HIspanico edoctus periculo Gallus, sparsam iam hæresim edictis, ac bellis frangere statuerat *Henricus III.* Poloniæ, ac Francię Rex. Fœdus itaque tacitè primùm cum bonis inijt, quod *Sacrum* est appellatum. Blesis habito conuentu, Hugonotas damnauit. Inde nouæ turbę, quæ tot annos Franciam opibus, viris nudarunt bellis plusquàm ciuilibus. *Alenconius* Regis frater, vt Hugonotorum fautor à Flandris ad suæ libertatis vindictam euocatus fuerat; nō diù tamē cum gēte Gallico inimica nomini coaluit. Grauem passus seditionem ab Antuerpianis, in Franciam reuersus statim è viuis excessit. Huius obitu *Henricus Guisius* (cum Rex spe prolis careret) in spem regni erectus, Regiæ familiæ principibus labe inquinatis hæretica, *Henrico* Regi haud leuem rerum nouarum suspicionem mouit. Et quamuis Domi ab Hugonotis, foris à Protestantibus periculum immi-
lxi neret (nam *Ludouicus*, & *Fridericus* duces *VVirtenbergici* per legatos *Henricum* Regem monuerant, ne à *Guisio* seductus permitteret, vt reformatæ Religionis turbaret libertatem) cogitauit sibi præcauere, percusso fędere cū Rege Nauarræo. Sed frustra inter fide dissimiles
lxii querebatur cōcordia. Nouo itaq; *Guisianorum* cōsilio, *Henrico* Nauarræ Regi, *Cōdæoq;* principi bellum decretum. Regijs copijs præerat Dux à *Ioyesia*, læta omnia ex militum ardore, & fato nominis concipiens. Apud Cutracum pugnatum est, sorte *Nauarræi* felici, nam momento temporis fulgentia Gallorum agmina à victore *Nauarræi* perculsa, & dissipata fugam faciunt. Captus in acie *Ioyesius*, mox à rixantibus gregarijs tantæ fortunæ captiuus occiditur. Extat nummus triumphalis *Henrici* Nauarræ Regis, in quo insperatam victoriam Deo referens, inquit, *Sic vincere certum*. Acceptæ cladis decus vindicauit *Guisius*, cæsis apud Alneum Mosellæ Germanis equitibus, qui ad ferenda *Nauarræo* subsidia collecti fuerant. Tanto plausu obtigit hæc *Guisio* victoria, vt exceptus à Parisiensibus fuerit eo honore, qui & Maximus est, & Regibus deferri solet. Exitium ei hic peperit triumphus (*adeò nunquàm satis fida potentia, quæ nimia*) namquè ambitu, comitatu, cum Rege penè conferendus erat non dubijs in eū ciuiū inclinationibus; Rex vero quasi hereticarum partium fautor, in discrimen vitæ ex ciuili adductus furore, vix saluus euasit. Quippe seditiosi ciues sumptis armis contra Prætorianos, & Heluetios à Rege in vrbem euocatos (cum his in gratiam *Ligæ Sanctæ* aduersùs Protestantes fœdus renouauerat Anno 1587. vt ex numismate supra vides *littera B.*) vias trabibus obuallauerant; quod à *Guisio* tacitè probari ac promoueri nonnulli suspectabant. Quare frendens ex vrbe regia diris ab irato deuota egressus Rex, *Guisio* exitium tacitè concipit, & exequitur. Nam Blesis Regis manda-

Nauar. victoria Ann. 1587.

lxiii *Guisij victoria Ann. 1588. Nummū habes litera I.i.*

lxiv *Guisij cædes.*

dato *Guiſius* cum fratre purpurato interficitur. Eo facto regnum omne in ſe prope armauit *Henricus* Rex. *Carolus Manius* Dux Sacri fœderis habito delectu, ſpetie religionis conſpirā-

tibus vrbibus primarijs, Pariſijs, Marſilia, Aurelia, Burdegala, Tholoſa, Rothomago, Lugduno, Trecis, Ambiano, Pictauio) in eū arma tulit, dū Hiſpani nouis copijs vndiq; fœderati ingruerēt. A ſūmo Pontifice diris Eccleſiaſticis, à Frācis penè omnibus conuitijs, factionibus vndiq; Regū miſerrimus adpetitur, quāuis ſuū in religionē catholicam animum declararet: etſi *Ligæ Sanctæ* caput ſe profiteretur; *Guiſium*, legatum ſuum faceret; Hugonotos ab omnibus officijs publicis remoueret, commeatum ijs ſaluum denegaret: miniſtros omnes Proteſtantium intra menſis vnius ſpatium regno exire iuberet, *non tamen ſolem hunc* (ita queritur in ſuo numiſmate Henricus III quod vide ſupra *n. 63. litera C.*) *lucemque præſentem agnouerunt duo Veſpertiliones*, hoc eſt *duo Guiſij*. Vt itaque rebelles ad officium redigeret, cum *Henrico* Nauarræ Rege inito fœdere (*vide nummum ſupra n. 3.*) vires auget, comparatis adhæc *Nicolai Har-*

læi

læi Sancyi opera, Heluetiorum XV. cohortibus, vt Parisios obsideret. Cum à *Sicario Dominicano* ad D. Clodoaldi fanum, immani parricidio, detestando sæculis omnibus exemplo, perfidè trucidatur. Vltorem & successorem habuit *Henricum IV.* Regnum suscepit naufragio proximum. *Carolus Borbonius* Cardinalis captiuus, Rex à catholicis renunciatur. *Mænius* Dux Franciæ Legatus nouo Magistratu instituto, nudo ac penè exuli *Henrico*, XXX armatorum millia obiecit - Rex quatuor vix armatorum millibus succinctus (quas enim equitum, peditumque copias conscribi in Germania per *Sanseium* curauerat, *Dux Lotharingiæ Carolus* inter Benfeldam, & Marckoilsheimium assequutus dissipauerat, *vt ex nummo triumphali videre est supra n. 63. K.*) ausus occurrere apud Arquesiam primum feliciter pugnauit. Indè Yuriacum translata belli mole, vt fortitudinis imperatoriæ, sic clementiæ singularis, ac verè regiæ specimen præbuit, *cum exteris instandum acriter, parcendum ciuibus* imperaret; gnarus *ingentis esse victoriæ citra domesticum sanguinem vincere*. Lutetiam Parisiorum perditum rata *Bearnensem*, (nam id hostium conuicium erat) prò portis victorem videt, stupetque Fortunam Virtuti attulisse præsidium. Victoriæ monimentum sibi in nummo erexit triumphali, in quo *cælitus palmæ demittuntur victoriæ symbolum*, cum lemmate. *Omnis victoria à Domino*. Machabæum æmulatus, Dominum inuocat prodigia facientem. Superbiam detestatus *Aiacis Oilei*, qui à patre admonitus, vt cum auxilio Deorum hostes vinceret; *Ignauos* (respondisse dicitur) *ope indigere diuina*. Numisma *Henrici* Regis, cum Icone *Maynij* vide supra n. 63. H. Sabaudiæ Ducem *Carolum Emanuelem*, qui turbatis Francorum rebus Marchionatum Salutzensem occupauerat Anno 1588. vt ex nummo triumphali colligere potes supra n. 63. h., in quo *Opportune* iaculantem Centaurum, qui sagittarij inter astra signum refert, cudi fecit; magna suorum clade profligauit; quod Anno Sal. 1591. contingit. Tandem fidei Catholicæ redditus; sublataque larua, quæ ciues in Principem armauerat, è continua multorum annorum iactatione, ac conuulsione, victa Orbis penè (quod difficillimum inter mortales) inuidia, in optatum bonis omnibus otium Rempublicam traduxit. Roma quem nuper è cœtu piorum submouerat *Christianissimum & Catholicum* in publico velut Orbis theatro salutauit. Hæc in Gallijs; in Belgium redeamus.

Marginalia: lxv *Henrici III. Gallorũ Regis cædes.* — lxvi *Caroli Lotharingi victoria.* — lxvii *Henrici IV. Regis Gallorũ victoriæ.* — *Nummũ habes n. 63. litera E.* — lxviii *Sabaudus victor, & victus.* — lxix *Hẽricus Ecclesiæ restituitur.*

COMITIA BELGICA. Anno 1590.

lxx Cvm Regina Angliæ *Elisabetha* præter arces, & oppida quæ ex primis cum Hollandis conuentione acceperat, nonnulla alia præsidijs loca munienda curaret, non id ferendum putarunt Amstelyodamenses, & Ledenses, metuentes, ne quod Antuerpiæ *Alentzonius*, idem Angli apud se molirentur. *Mauritius* insuper *Nassouius* grauiter conquerebatur, sibi & Nassouiæ domui maximum in prouentibus vrbium patrimonialium damnum dari: seque inhumaniter admodum, ac iniquè apud Reginam delatum esse, quasi Vlissinga præsidium Anglicum expellere conatus fuerit: petens de iniuria sibi satisfieri, & quicquid detrimenti cœpisset, sarciri. Angla obstare non ausit ne ab Ordinibus desereretur, periculumque timeret, quod sibi ab Hispanica classe propediem anchoras solutura, immineret, perquàm amanter *Mauricio* respondit, *monitorio* delectata *nummo* ea tempestate ab Hollandis excuso, in quo *ollæ fluctibus agitatæ* marinis, clamant, *frangimur si collidimur*. Frangimur & nos, ò Regina, clamant Belgæ, *si animis dissidemus: præda Hispano, cui armis iunctis pares, imò superiores esse quimus, obijcimur. Vt igitur bos bouem inarando non studet anteuertere: sed pari passu cum socio ambulat: sic mutua armorum, consiliorumque coniunctione, libertati vtrinque seruandæ, incubamus*. Lecæstrius cum iam fatis concessisset, Hollandi belli molem, atque imperium ad *Mauritium* detulerunt: eundemque Marchionatus Vehræ titulo decorarunt, cuso numismate, in quo concordia facit nodum indissolubilem. Ex aduerso *Philippum* Hispaniarum Regem cum iam diuturni, parumque felicis belli tæderet, quod tot annis in Belgas gesserat; placuit vno eodemque prælio de rei summa decertare. Centum itaque & triginta nauibus militaribus instructa classe, sub imperio *Alphonsi Peresij Medinæ Sidoniæ Ducis*; Admiralio *Io: Martino Recaldo* Cantabro, Anglos & Hollandos statuit vnà aggredi: Instruxerat vicissim Regina & ipsa classem, sed mole sua imparem illi, aptitudine tamen loci, tempestatibusque Oceani superiorem. Præerat huic *Carolus Horrar-*

Marginalia: lxxi *Nummũ habes sub litera E.*

radus Bano, & *Franciscus Dracus*, qui classem in duo cornua diuidentes, Regias naues magna expectabant auiditate; quæ vbi conuenerunt. Prætoria 200. doliorum capax, & hoc

machinis æneis bipartito ordine munita, dum suo robore freta à reliquis seiungitur, hostibus præda,& subsecuturæ victoriæ omen fuit. Die
lxxii classem Hispanã Angli vincũt. postero, qui primus Augusti fuit, tanta tranquillitas maris extitit, vt se loco mouere non possent; Altero verò die, dum ventus esset intensior, hostem Angli anteuertunt, naues suas equorum instar rotantes, dum nullo negotio tormentorum pulsu, nunc dextrum, nunc leuum Hispanorum latus concutiunt; grande inferunt damnum. Nihilominus classis Regia, flante Fauonio in Caleti portu (quoad promissas *Farnesius* copias submitteret, quæ partim aduersis ventis, partim Zelandicæ classis, ad portum Flandriæ excubantis metu, adesse non poterant) commorari fixis anchoris constituit. Angliæ porrò Architalassus, cum viribus ægrius posset, astu subuenit. *Sidoniæ* namque *Dux* dum in Caletano portu constitisset cum vniuersa penè classe, *Dracus* intempesta nocte, octo nauigia maiora, pice, resina, & sulphure oppicauit, vncisq; ac hamis ferreis instruxit: quę valido aspirante vento accendit, & in classem fundo immisit affixam. Turbati Hispani, veriti ne & naues suæ flammam conciperent, fuga salutem petere contenderunt, recisisque rudentibus, naues in eam partem, quò ventus ferebat, conuerterunt. Tunc mare acriùs concitatum, fluctus ciere, & inter se nauigia collidere. Iamque scindi cæperant vincula, quibus connexæ fuerant, ruereque carinæ, & cum ingenti fragore in profundum Regias opes, militemque secum trahere. In oculis duo nauigia omnium maiora submersa: quædam in vada expulsa substitère immobilia, mox hosti præda futura. Reliqua classis turbatis nautarum officijs, Africo dies aliquot continuos flante, ad extremæ Daniæ fines propulsa, tandem multis

denuo

denuo nauibus ad Hiberniæ littora amissis, plena dedecore in Hispaniam rediit; ita permittente Deo, cuius est amicum gladio percutere inimicorum, & inimicis vindicare inimicos. Catholici namque si non fide moribus tamen à lege aberrantes, summi Dei vindictam excitauerant. Suspice *triumphalem nummum n.* 71. ab impia cusum *Elisabetha* Angliæ Regina in summi Pontificis, totiusque catholici cetus obbrobrium. *Habes sub litera F.*

lxxiii *Anno 1590. Bredam occupāt Hollādi.* Nouum Hispanis attulit infortunium, *Mauritius* stratagemate *Breda* recuperata. Exeunte Februario Montes Gertrudis obsidere se velle simulat; & iam rumor vicina loca peruaferat. Bredæ gubernator eò profectus, omnia ad defensionem præparat. Absentiæ occasionem nactus *Nassouius* nautam conuenit, qui cespites (quibus nutriendis ignibus vtuntur) ex more in arcem Bredanam aduehere solebat, cum quo ita egit, vt nauis ipsius tecto depresso tegerentur septuaginta milites: eidem deinde cespites arefacti, in formam laterum, ordine & altè imponerentur. Nauta vento contrario repulsus, biduò tardiùs Bredam veniebat, quàm sperabatur: Tertio demùm die sub vesperam in arcem nauem subuehens. Hyems quia aspera erat, cespitibusque in arce egerent, statim nauem exonerare cœperunt præsidiarij, vsque dum nox immineret, cespitibus residuis in naui relictis. Profunda nocte, cum præsidiarij omnes, exceptis solitis excubijs, somno sopiti iacerent; milites naui egressi, facili negotio, paucisque desideratis, toto castro potiuntur. Inde datum *Nassouio* signum, qui per porticum in arcem intromissus, eruptione deinde in vrbem facta, Italos improuisa arcis occupatione territos, nō expectata pugna in fugā egit. *Nummus est triumphalis*, in quo *milites è naui sua, quasi equo Troiano in continentem prosiliunt:* sub lemmate, *parati vincere, aut mori*. Habes supra *n.* 71. *litera G.*

lxxiv *Comitia Coloniæ.* Ex hisce assiduis incursionibus militum tam Regis, quàm Ordinum, vicinæ Prouinciæ, & Imperij status, circulus præcipue VVestphaliæ grauia patiebantur incomoda. Quapropter Coloniæ conuenientes omnes ad Rhenum Principes legatos suos Bruxellas primò ad Parmensem, deinde ad Ordines Belgicos miserunt: Summa legationis erat, *vt prò veteri amicitia tam Rex, quàm Ordines oppida, arces, quæ in solo Imperij Romani subdito extruxerant, vel occupauerant, redderent; ne vltra quotidianis præsidiariorum incursionibus pateret Imperium.* Ad hæc Ordines (de Parmensis quippe responso non satis constat) *nil sibi gratius contingere posse, quàm cum vicinis Principibus amicitiam colere. Valde tamen sibi molestum esse, se malè audire, & insimulari, quasi sint ij, qui pacem, & pristinam turbarint tranquillitatem: cum nonnisi extrema necessitate compulsi, arma sūpserint. Hispanos verò in diuersis locis Romano subditis imperio, oppida occupasse, & adhuc occupare, non vt se defendant, sed vt pomeria proferant. Tandem se paratos esse ad loca omnia, quæ in Imperiali solo occuparent, & hostibus suis extorquere possent, legitimo suo domino restituere, vt antiquum cum vicinis Germanis fœdus conseruarent.* Cæterum quod ad sui purgationem assumpserant Belgæ, *Iustum esse bellum, & necessarium*, id in nummo paulò ante eam legationem percusso, extare voluerunt. In quo *Liber Religionis est symbolum: pileus libertatis; manus sex prouinciarum Geldriæ, Hollandiæ, Zelandiæ, Frisiæ, Transisulanæ, & Vltraiectensis: sic sagittæ complicatæ concordiam denotant. Quid verò pulchrius, quàm religione niti libertatem tueri: sociatas in periculo iungere manus. nec tamen viribus suis, sed præpotentis Dei auxilio confidere?* Etiam Turcæ, & barbari Dei solent inuocare suffragium. Quibus quandoque benignè respondet non ad iustitiam causæ; sed ad correctionem amici. — lxxv *Nummū Belgarū vide n. 71. litera C.*

lxxvi *Cæsaris legatio ad Batauos.* Parum tamen cum legatio hæc proficeret Statibus Imperij; *Rudolphus II.* Imperator, pacis cupidus, cum irrito conatu Anno Sal 1578. compositionem inter Hispanos, & Belgas suscepisset, Anno denuò ineunte nonnagesimo primo huius seculi, legatos in Hollandiam misit, qui Ordines ad pacem prouocarent, & munitionum restitutionem hortarentur in imperio occupatarum. Ordines postquam audissent legatos, multa, quoad restitutionem munitionum, in medium adferunt. *Hostibus se eas suis & quidem impensis non exiguis ademisse: facere ad defensionem sui: neque Hispanum, quæ in Imperio tenet, relicturum. Spem tamen aliquam faciunt, se eas, aut imperio, aut legitimis dominis restituturos. Cæterum Cæsaream rogant Maiestatem, ne deinceps frustraneo labore defatigare sese velit. Pacem se habere, aliam cum Hispano inire, Reipublicæ non fore salutarē. Neque de pace se agere saluo honore, saluaque conscientia posse, nisi fortè & vicinis, & amicis omnibus fabula esse velint. Vulgus amabili pacis nomine posse decipi,*

vt

vt exoptet id, cuius pernitiosum exitum ignorat. Compertum satis esse præcedentibus de pace colloquijs, nunquàm Hispanos synceram pacem voluisse. Literas Hispaniarum Regis ad Guilhelmum de S. Clemente legatum suum, in aula Cæsaris degentem, missas, & interceptas abundè demonstrare non veram, sed fictam pacem aucupari. His freti Ordines, pacis oblationem repudiantes, nummum percusserunt, in quo *sedet in sepi viminea Virgo Batava, secura, periculi expers, armis nudata, suauiter somnum captans.* Hic Pax patet insidijs: *fracto repagulo, confestim hostes insiliunt, incautam opprimunt.* Rursus *in sæpi residet viminea Virgo Batava, quantum homo potest, excubans: circumspecta: sobria: gladio instructa: vigilibus septa.* Hic Tuta Salus Bello est: *clauso repagulo vel nullæ apparent, vel fractæ hostium machinationes: paucisque vigilantibus, reliqui sorbent dormientes* (cum Plauto vt loquar) *& magnum naso clamant.* Optimus verò Cæsar non destitit, auctoritate quoque aliorum Principum, pacis vrgere negotium. Quo voto Dominum *Reitium*, cui legationem commiserat, tam diù in aula detinuit, vsquè dum naturæ debitum persolueret. Belgæ vicissim rerum suarum satagentes, hostique in dies formidabiles facti, Dauentriam, Zutphaniam, Hulstum, Nouiomagum recipiunt. Cusũ hoc tempore dicit ab *Alexandro Farnesio* nummũ *Luchius*, in quo *caballo considens dux, ad pugnã exit: memor verò humanæ imbecillitatis, Deũ in auxilium cõtra hostes suos vocat.* Piè omninò, & sapienter, cui Rex ille Regũ, & dominus exercituũ ei militet, sicut olim prò Theodosio, totus

militat Æther:
Et coniurati veniunt ad classica venti.

Vide nũ-mũ Hol-landorũ n. 71.

lxxvi *Farnesij nummũ vide n. 71. B.*

NVPTIÆ INTER SIGISMVNDVM REGEM POLONIÆ, ET ANNAM AVSTRIÆ. Ann. 1592.

lxxvii POloniæ Rex *Sigismundus* (scribit Luchius) nuptias *Annæ* filiæ *Caroli* Archiducis Austriæ, *Rudolphi* Cæsaris patrui hoc tempore ambibat; quamuis nonnulli Poloniæ Ordines dissuaderent, imò & Regi, vt abstineret, imperarent. Sperabant vicissim matrimonio hoc, antiquam necessitudinem, & amicitiam, quæ inter domum Austriacam & regnum Poloniæ semper fuerat, iam verò duabus vltimis electionibus inter vtrosq; *Maximilianos* Imperatorẽ patrem, & *Maximilianum* filium nonnihil labefactatam, resarciendam fore. Adornata itaque in Bohemiam legatione, Cardinalem *Radziuilium*, Episcopum Vladomiriensem cum pluribus alijs magnæ auctoritatis viris, voti sui explicandi causa mittit. Hi syncera fide, solertique prudentia munus suum obeuntes, nuptias firmarunt, sponsam in Poloniam magna pompa deduxerunt. In nuptiarum celebritate *Missilis nummus* sparsus est, in quo *duæ palmæ lato à se inuicem seiunctæ flumine, ramos nihilominus suos connectunt.* Sic *Anna* pretiosis familiæ, corporis, inprimis animi dotibus ad se trahit *Cor Sigismundi* nulla impediẽte locorum distantia. *Aquilæ* porrò *imperij, Regniq; Poloniæ dũ insignia domus Austriacæ vtrinque apprehendunt, sociatos matrimonio eos denotant.* Sed à Venere ad Martem Alsatia euocat. lxxviii

BELLVM ALSATICVM. Ann. 1592.

lxxix IOanne Comite Manderscheidio, Episcopo Argentinensi apoplexia extincto, Canonici qui ob reformatæ religionis studium, & nauatam *Gebbardo Truchsessio* Archiep. Colon. operam à Pontificio legato fuerant excomunicati, die ad electionem noui Episcopi constituta per *Ioachimum Carolum Ducem Brunsuicensem* Præpositum, *Pontificios* Argentinam, vtpote locum ordinarium, & antiquitus ad id destinatum vocauere. Decanus verò, & Canonicorum Pontificiorum maior pars Tabernis Alsaticis conuenerunt; minimè tutum arbitrantes electionem Argentinæ fieri. Imperatorem porrò de morte Episcopi certiorem factum rogant, sibi vt curam diœcesis haberet. Rescribit *Rudolphus* se breui legatos missurum, qui eam administrent, donec nouus eligatur Episcopus, interim nil innouetur. Canonici autem Protestantes *Ioannem Georgium* Marchionem Brandenburgicum, filium *Ioachimi Friderici* administratoris Archiep. Magdeburgensis in administratorem Episcopatus Argentinensis elegerunt, qui acceptata electione, post biduum omnibus Episcopatui subiectis obedientiam mandans, dein tertiò arcem Episcopalem violenter occupat. Pontificij & ipsi sibi vigilandum rati, nouæ electioni IX. Iunij diem constituerunt, quamuis Cæsar, se patruum suum *Ferdinandum* Tirolis comitem, ipsis administratorem missurum scripsisset.

Icones habes n. 82. C.

Iconem habes n. 82. set. Initis itaque suffragijs *Carolum Lotharingiæ Ducem* S.R.E. Cardinalem, Episcopum Metensem eligunt. Lotharingicus oblatam accipit dignitatem, oppida Episcopalia à Brandenbur-

gicis expugnata reposcit, armis expugnat. Post aliquot velitationes hinc inde commissas, tria millia Heluetiorum Argentina in suppetias Brandenburgici aduenere, qui confœderatorum auxiliaribus iuncti, III. Augusti Molshemium obsederunt. Cum vero XV. Aug. commeatus pro toto exercitu, necnon stipendia pro tribus peditum signis ciuitas mittere tene-
lxxx *Vademõtius.* retur in castra; Comes *Vademontius*, & ipse *Dux Lotharingiæ*, qui se Cardinali fratri cum copijs iunxerat, hæc rescíscens, magna obuiat hosti celeritate; eumque non procul à pago Dippichen assequutus, cædit, sternit, captis impedimentis cum pecunia, & commeatu. Dum hæc gerebantur in Dippichen, Molsheimenses præsidiarij eruptione facta, ne Heluetij periclitantibus socijs opem ferrent, tribus penè horis conflictarunt, hostemque distinuerunt. Tristi nuncio in castra allato, deficiente commeatu, obsidionem soluerunt Brandenburgici; Argentoratum reuersus *Brandenburgicus* Principem *Christianum Anhaltinum* sollicitauit, vt belli curam susciperet. Venit cum 200 equitibus: cum Lotharingis pugnauit, & vicit: Molshemium obsedit, & obsessis puluere deficiente tormentario, deditione accepit. *Anhaltino* iungitur postea *Ernestus Fridericus* lxxxi
Marchio Badensis cum mille equitibus, & bis *Badensis.* mille peditibus. Mutuę factæ sunt velitationes, & excursiones non sine vitæ discrimine ipsius Principis *Anhaltini*. Moneta, qua stipendia militi, bello durante, soluebantur, tribus insignibus Administratoris, Capituli, & Vrbis notata vtebantur socij bellatores, cuius valor viginti *baciorum* erat.

Habuit quisque numisma suum. Comes *Vademontius* habuit *arcum cum sagittis*, vt lxxxii
belli amoris, penitentiæ, velocitatis, cordis, atque consilij: sic *mutui quoque auxilij* hieroglypton est. Huius fortè (inquit Luchius) *Franciscus*

Sal. An. 1593. *ſcus* extare monumentum voluit, ob ſtrenuè fratri in bello Alſatico nauatam operam. Vel forſan innuit, quòd *prudens armorum tractatio non niſi labori vnita ac tolerantiæ (cuius palma, ſymbolum) coronis triumphalibus victorem condecoret*.

In altero nummo Princeps *Anhaltinus* præſeferre videtur, quòd fato quodam de bello in bellum adducatur. *Ex hoc in hoc*.

Geryon, quem nummus *Erneſti Badenſis* refert, concordiam annuit inter *Badenſem*, *Brandenburgicum*, & *Anhaltinum*, quæ tantas vires habet, vt vix ferè vinci aut domari queat. Quod apertè docuit *Scilurus* ille Scytha, cum morti proximus, ex telorum faſciculo colligato, ac rurſus ſoluto, inuictam concordiam filijs commendauit. *Ergo fœdera & ſocietates cum quoquis copulandæ?* negat id nummi epigraphe. *Nec nulli, nec omnibus*: venuſtè Pythagoræ illud monitum corroborans, *Non cuiuis dextram inijciendam eſſe*: & illud alterum Solonis. *Amicum ne citò pares: paratum ne reijce*.

Digladiantibus itaque cum Lotharingis, fœderatis; Legati venere Cæſarei, *Gallus Adamus Poppellius*, *Chriſtophorus à Stadion*, & Doctor *Michael Textorius* vt pacem inter eos conciliarent, denuntiatoque Magiſtratui Cæſaris mandato, vt arma deponerent, qui licet ob numeroſum exercitum, hoſtibus ſe iam ſuperiorem facilè arbitraretur, mandatis tamen Cæſaris ſe pariturum promiſit. Neque Lotharingi viciſſim animus à pace abhorrebat: vnde vltro, citroque commeantibus legatis, poſitis armis, arbitrio ſex prædictorum Principum litem dirimendam permiſerunt. lxxxiii *mandante Cæſare fit pax.*

BELLVM TVRCICVM. Ann. 1593.

lxxxiv PErſico implicitus bello Turca, ad ſpetiem fidei, & iuſtitiæ accomodauit perfidiam, quam in Chriſtianos lege religionis exercet. A Kal. Ianuar: Anni 1584. vſquè in Annum 1593. pactæ erant inter Romanum, & Turcicum Imperatorem induciæ; nihilominùs *Turcæ cæſi in Carnis.* Turcæ Carniolæ fines ingreſſi, oppidorum, & pagorum incendio, quo animo cauſam ſuſtinerent chriſtianam, oſtendère. Chriſtiani verò collecto tumultuariè milite, reuertentem inſequuti Turcam, ad Slunum Croatiæ oppidum tanto ardore iniere pugnam, vt cœſis 4000. Turcis, prædam omnem recuperarint. Cladis certior factus *Amurathes*, ſe inſcio, excuſans irruptionem factam, iure cœſos pronuntiauit. Literas etiam ad vtrumque *Baſſam* Hungariæ Budenſem, ac Temeſuarenſem (quarum exemplar iuſſit *Rudolphi* exhiberi legato) dedit, ſeuerè inhibens ne contra leges induciarum ad turbandam in Hungaria pacem, attentarent.

Hoc tempore cuſus eſt nummus, in quo *Monſtrum lupi forma, cauda ſerpentina: erecto circa humeros colubro, pedibus vncis conſpicitur, & Sultanus Amurathes eſt: cōtra cuius furorem ſemetipſum alloquitur*, atque exuſcitat *Imperator* verſu Virgiliano

Tu ne cede malis: ſed contra audentior ito

Audentior, *quia Parma te conteget patientiæ*,

ac

ac tolerantiæ. Audentior, *quia hostem feriet gladius vindictæ*. Audentior *quia in nube apparens Dei gloria, sanctorumque Angelorum te cinget, ac circumdabit præsidium*.

Sal. An. 1588 Anno postea 1588. cum oppidani *Zihzouienses* debitum Turcis non pensitassent tributum, annonæ ingenti pressi caritate, & summa egestate; Budensis Bassa collectis decem millibus Turcarum irruit in *Ziksouienses*, qui cum humili obsecratione dilationem solutionis non potuissent impetrare, precibus in iram versis, Turcarum imperium planè abiecerant, vallo, aggeribus oppidum munientes. Populantibus Turcis obuiam processerunt presidiarij *Rudolphi* numero 1070: cum quibus inito certamine, victi sunt Turcæ. Inuentis in loco pugnæ circiter 1300 Turcarum cadaueribus: totidem viui capti, nec pauci in syluis latentes à rusticis occisi sunt. Sub hasta 276. captiui venditi; nonnulli ad *Rudolphum* Imperator. cum signis militaribus, muneribusque pretiosis missi. Ex Christianis 370. desiderantur. Bassa Budensis ob acceptam cladem vinctus Byzantium adducitur, in eius locum alio submisso. Irritatos Turcas placauit *Rudolphus* solita pensione tributi, & excitauit vt in Croatiam solitis irrumperent incursionibus, Christianorum freti timore, quòd Cæsar iacturam potiùs præteriret prouinciæ, quàm Sultani arma prouocaret. Regna-

lxxxv Sal. An. 1589. Turcarũ seditio. bat *Amurathes III.* auri magis, quàm gloriæ cupidus, qui tumultuantes milites, & summi quæstoris necem poscentes non erubuit dono placare. Quærentibus in ProRegem, *Sinanum*, deposuit *Sciaus*, dato *Sinano*, vt iam munera & dignitates miles indulgeret tumidus, non monarcha. Minimè illis cum esset veneranda maiestas, conspectante Rege mercatorum populabantur tabernas, & bona diripiebant subditorum. Militari furori volens occurrere *Sinanus*, proposuit *in solum Christianorum milites deducendos famelicos ibique saturandos, ne Turchiam deglutirent*. Maritimam suadebat *Amurathi* expeditionem, *quòd terrestribus copijs satis pomeria extendisset in Persia*. Vocauit ad se *Amurathes* architalassum *Cicalam*, qui in partes & ipse descendit *Sinani*. Sed supputatis expensis ad classem parandam necessarijs, horruit auarus Monarcha, & terrestrem decreuit, grauiter dissentiente *Sinano*, & mussitante *degenerem filium à Selino patre, qui Othomanico imperio regiam Cypri adiecerat insulam, minimè studere gloriæ militari*. Hinc solita Turcarum superbia, *suam iactando virtutem, fata accusabat, quod ortum nactus non esset in diebus eorum, qui disciplinam profiterentur militarem. Nam vt Persam, & Tunetanũ domuerat, animum haud sibi deesse, vt Roma Pontificem deturbaret*. Terrestri itaque expeditione decreta, summum furorem in Hungaros effusurus, ingentem in eos misit exercitum, qui extremum Croatiæ oppidum, & arcem VVihitzium, quæ annos 150 iam propugnaculum Christianæ Reipublicæ extiterat aduersùs Turcas, cum alijs castellis & vrbibus occupauit, multa hominum millia sine discrimine sexus, & conditionis trucidauit, reliquam multitudinem in seruitutem abduxit. Hæc repentina & violenta Turcarum in Christianorum partes irruptio contra spem accidit, cum induciarum tempus nondum finitum esset. Panicus quidam terror Croatiæ inhabitores ita concussit, vt nunciato quamuis falso Turcarum aduentu, Labacum Carniolæ metropolis adeò trepidauerit, vt ad vasa conclamaret: festinantibus omnibus sua quisque arripere, quæ duceret pretiosiora. Matres à liberorum amplexu & osculis, quasi numquàm eos visuræ, auelli vix poterant: incondita turba tumultuabatur: vlulatus, planctus audiebatur in vijs. lacrymabile denique spectaculum cernebatur vbique. Tandem cum Turcam ad portas appropinquasse rumor esset, in tuta auolare loca pro se quisque nitebatur. Cæco in tumultu multi pedibus hominum atque equorum obterebantur pueri, exanimabantur mulieres. Ex tanta consternatione vix triduò respirarunt, aduentantibus nuntijs, & iurantibus, viginti, & amplius milliaribus ab vrbe abesse. Turcarum irruptione cognita, *Rudolphus*, statim cogitationes omnes conuertit, vt maturè occurreret. Quocirca quanta potuit celeritate, ingentes ex Syria, Carinthia, Austria, Hungaria, & superiore Germania copias collegit. Legatos suos, qui solita munera vt Turcis offerrent, iter susceperant, reuocauit; non sine indignatione *Sinani*, qui Christianorũ auro militibus suis stipendia soluere cogitauerat. Eos retrocessisse certior factus, furore succensus, ad se vocatum oratorem *Rudolphi* de falso incre-

Amurathes III. increpatur à Sinano. lxxxvi

lxxxvii *Turcarũ irruptio.*

pauit: Is autem prolatis literis, se promisisse respondit, quod Cæsar commiserat. Reposuit Turca adulteratas ab eo fuisse literas, quod non foret impunè. Et protinùs carceri datur Germanus interpres; tanto terrore perculsi cæteri, vt trepidarent si quid explanandum esset, quod Turcis displicere posset. Ipse legatus sub custodia positus, omni prohibetur colloquio. Eius œconomus obliterata Christi fide, arcana patefecit familiæ, scripturas, quas Turcæ occuparunt. *Sinanus* Bassa accepto mandato Croatiam populandi, ita tamen ne Induciarum violatio *Amurathi* imputari posset, damna volens compensare recepta, Europæis collectis præsidijs, viginti mille selectos milites sub signis recensuit. Hisce copijs Siseccum obsidione cinxit, decem tormentis muros diu noctuque quatiendo. Præsidiarij centum tantumodo erant natione Alemanni, reliqui prouinciales. Vicinæ vrbes obsidione cognita, & ipsæ collegerunt militem Duce *Andrea Aueospergio*: *Melchiore Rederero*: & *Ruperto Eggenbergio*. Octo mille sub Christianorum signis fuere, qui solutis habenis in Turcam irruentes, tanto ardore pugnarunt, vt hostem numero longè superiorem in fugam verterint, desideratis ipso *Sinano*: & *Mehemethe* Sultani *Amurathis* ex sorore nepote. Ferro, aqua, igne decem millia cecidere Turcarum. Spolijs onusti Cæsarei, totam redemissent Pannoniam, si cursum fuissent prosequuti victoriæ. Verum cum à Cæsare in mandatis haberent defensionem, non offensionem, ne violare dicerentur inducias, quærentes pacem, habuere bellum. Tristem nuncium vt mitigarent aulici, gregarij militis exposuere caput, vulgantes Strategi esse Cæsarei. ProRex verò nonnisi aperto bello exagerabat posse iniuriam vindicari; Regum etiam Christianorum legati, qui Austriacam æmulabantur potentiam, Sultanum ad bellum incitabant. *Mehemetis* mater furore exardens, improperabat fratri ignominiam Othomano illatam nomini; nec destitit, donec ad bellum erupit. Bizantij, Budæ indicitur. Vocantur Tartari; Commeatus imponitur. Regius Orator ad militem sermone facto, *disciplinam suadet, obedientiam prædicat, fortitudinem excitat. Præmia exhibet, gloriam extollit; quæ si ipsis, vt proauis foret in tuto, non solum Viennam expugnaturi essent, sed Orbem*. Tanta facundia perorauit, vt plausum extorqueret cum lacrymis. *Sinanus* ipse non Bassa; (nam is suffocatus aquis in præterita expeditione perierat) sed *ProRex* exercitus imperio suscepto, quadraginta millibus hominū stipatus, Budam iter arripuit, secum ducto Cæsareo legato, sed in vinculis, forsam vt solus belli, pacisque arbiter foret. Budæ relictus, miserè ille perijt. *Sinano* patri filius præcurrerat cum milite præsidiario. Centum millia militum ducebant pater, & filius. Siseccum, quod ante *Sinanes* Bassa expugnare non potuerat, in deditionem accepit, defensoribus pannico timore correptis, absente Christianorum exercitu. Vesprinum, cui *Ferdinandus de Samaria*, & *Georgius Andreas de Hoffkirhen* præerant, arctissimè obsessum die VI. Octob. expugnat: inde Palottam mouet, eamque tanto furore concutit, totque oppugnationibus præsidiarios fatigat, vt cum nulla spes esset eam defendendi, *Petrus Ornandus* Hungarus, qui loco præerat, cogeretur cum hoste pacisci, arcemque tradere. Cumque vitam & fortunas iam ab hoste impetrassent, certisque conditionibus, sacramento confirmatis, hostes admissi essent, Barbarus nihilominùs capto præfecto cum duobus alijs, reliquos omnes crudeliter trucidat.

Marginalia: lxxxviii — *Turcæ victi ad Sisecū.* | *Turcarū noua expeditio.* | lxxxix | *Victoriæ* | *Iconē Sinani habes p.77 sub F.*

Interea Veneti, qui se tam à propè periculo abesse cernerent (in Cretam namque crediderant futuram Turcarum irruptionem) ad tuendum Fori Iulij limitem de munitione loco idoneo cogitarunt extruenda, quæ in præpotentes Turcarum exercitus diù obsidionem sustinere par esset. Eo positu, vt commode in eam submitti auxilia, & commeatus importari possent. Contra ex hostico in castra inimica difficilis annonæ esset subuectio. Sic enim fore, vt si ab ea limitis parte vim facturi Turcæ essent, in illius munitionis expugnatione fatigari necesse esset. Non enim verisimile fieri, vt homines belli peritissimi, vlteriùs progressuri tam firmum locum à tergo relinquerent. Si autem in difficili obsidione numerosus exercitus diutiùs hærere cogeretur, proculdubio commeatus inopia, Cœli insalubritate admodum frangeretur. Etsi locum tandem capi contingeret; interea per otium loca vicina muniri, copias colligi maiores, & cum recentibus viribus de attrito diuturna obsidione exercitu facilem fore victoriam.

Marginalia: xc — *Palmam Veneti extruūt.*

Habito itaque cum locorum muniendorum peritis consilio, citra Lisentiam amnem, inter Palmadam, Laurentij fanum, & Ronclusam pagos, X ab Vtina milliaribus; VIII à Marano;

II à

II à Strasoldo; IV ab Aquileia vrbs istrui cœpta est, VII Octob. celebri & D. Iustinæ sacro ob memoriam victoriæ, eique *Palmæ* impositum nomen non tam à loco, quàm ab augu-

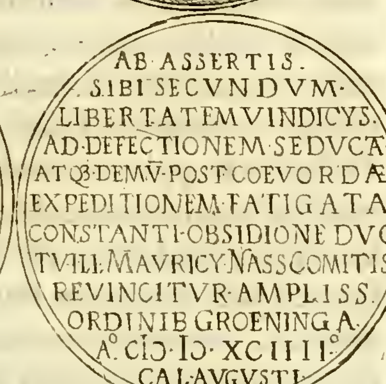

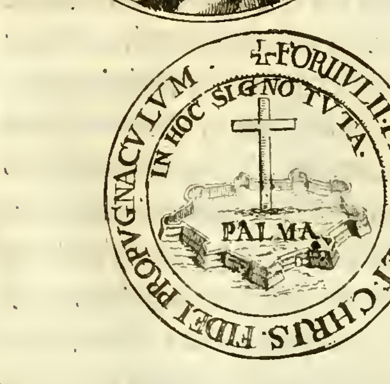

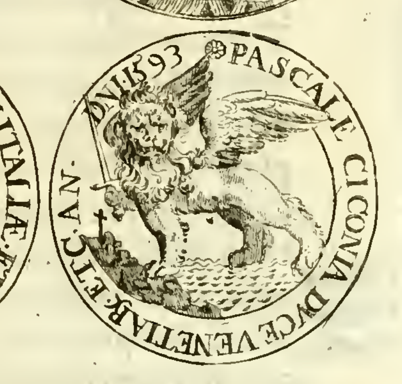

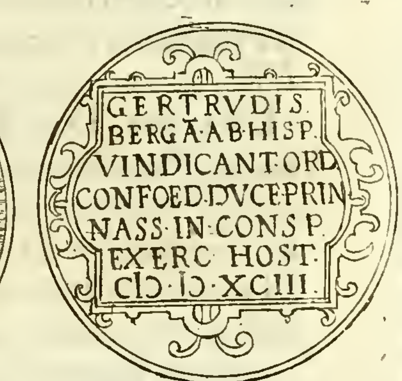

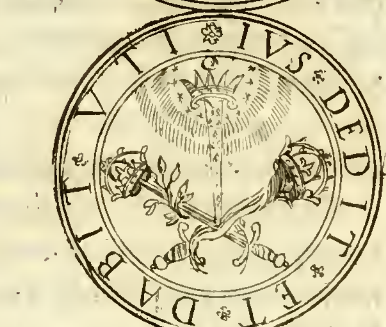

rio. Forma ferè rotunda, & IX propugnaculis distincta, cum profunda fossa, ac vallo circumducto. In medio arx, V. propugnaculis firmata, in qua Venetus præfectus habitat. In eruendis fundamentis religiosæ ceremoniæ adhibitæ, Dei nomine inuocato; Nummi aurei, & argentei cusi sub angulari lapide positi, in quorum antica parte S. Marci effigies, in postrema munitionis designatio visebatur, in eiusque medio *crux cælata* cum hac inscriptione, *Hoc signo tuta*. In circuitu additum, *Fori Iulij, Italiæ, & Christianæ Fidei propugnaculum*. Ad Cœ-

Nummu vide supra G.

Cæſareos regrediamur, qui ducibus *Chriſtophoro à Teuffenbach Meyrhofiæ Barone*, Comite *Serino*, *Nicolao Palfio*, collecto milite, Albam Regalem obſidione cingunt, ſperantes ſubitanea impreſſione, ſine ſanguinis effuſione vrbem occupare. Omnia tamen aduerſa. Fores propugnabant obſeſſi, vt obſidionem ſoluere Chriſtiani cogerentur. Sed en Baſſa Budenſis, à quo intercepti, pugnæ ſubiere diſcrimen. Bihorio certatum acriter; noſtris tandem inclinauit victoria, octo mille Turcarum cæſis, impedimentiſque relictis. Porrò non ab homine Turcas victos credas: vt Germani vincerent, nubes obumbrauit hoſtem, ne conſpiceretur. Si tantum Chriſtiani vidiſſent, forſam non pugnaſſent. Inito certamine, Ventus diſſipauit caliginem, & fumum tormentorum retrouertit in hoſtem, quo excæcauit. Proſpero euentu excitatus *Teuffenbachius* Zabarziam duxit, & interfectis præſidiarijs expugnauit: Villekum arcem & loci natura, & opere humano inſigniter munitam, incolis & Turcico dimiſſo præſidio, occupat: arces Deuinum, Seczienum, Hollochum, Dregellam, aliaſque diuerſis annorum ſuperiorum interuallis Turcarum imperio ſubiectas, recuperat: multa Chriſtianorum millia liberat: prædaque onuſtus opima, ad ſuos redit. Vide nummum Iconicum *Teuffenbakij*, & Sinani ſupra *n.*90.

XCI *Turcæ victi Ann. 1593.*

Victoriæ Chriſtianorum.

Tantis ſucceſſibus inflammatus *Rudolphus* Imperator *Matthiam* fratrem, Archiducem Auſtriæ, in Hungariam miſit cum ſumma imperij poteſtate, eiuſque Vicarium *Palfium*. Frater namque *Erneſtus* in Belgium deſcenderat.

XCII *Mors Farneſij.*

Fatis conceſſerat *Alexander Farneſius*, quum in Galliam nouam expeditionem pararet Rigiaci, ex aſſiduo labore egritudine contracta, Dux ea ætate clariſſimus. Mortuo magna pompa parentatum, *P. Erneſto Mansfeldio* eius vicario proximè cadauer ſequente. Altercatione inter Italos, & Hiſpanos exorta, vtri præcederent? Itali peruicerunt, vt in exſequijs ſui imperatoris, qui intermortuam militaris ſcientiæ in Italia gloriam non ſolum renouaſſet, ſed ſupra alios retroduces in maximum faſtigium extuliſſet, primas tenerent. Exuuiæ in Italiam delatæ tenui funere, in æde Pacis Parmæ cum Maria coniuge, vti teſtamento mandauerat, humili habitu humatæ ſunt. S. P. Q. R. ob res magnas pro Chriſtiana Rep. geſtas in ara Cœli iuſta perſoluit, & more maiorum marmoream ſtatuam ex S.C. in Capitolio poſuit. Summam Prouinciarum præfecturam *Mansfeldius* ad tempus accepit, donec *Erneſtus* Auſtrius *Rudolphi* Cæſaris frater in Belgium venit à *Philippo* deſtinatus, relicta Pannonici belli adminiſtratione. Coloniæ ab *Erneſto* Archiepiſc. Septemuiro cognato ſumma gratulatione acceptus, per Lucemburgicum agrum XIV Kal. Feb. Namurcum venit, vbi obuios habuit *Carolum Croium* Cimaci principem prouinciæ regulum, *Petrum Enricum Guſmanum* Toletanum, comitem Fontanum, & *Camillum Caraciolum* Auellini principem. Inde in Brabantiam deſcendens, Bruxellis magna pompa excipitur, tanquàm Belgij ProRex deſignatus. Poſtea de Republica conſultum, & pro minuenda pecuniarum collatione in gratiam plebis ad Regem decreta eſt legatio. Interea inſtante apud *Philippum* Pontifice, mandatum *Erneſto*, vt quantas poſset copias ad limitem mitteret, fœderatis Gallis præſto futuras. Conſcripti duo exercitus diuiſis viribus debiles, quorum alterum *Mansfeldius* Copellam ducit, & deditione accepit. Dum res ad Copellam geritur, vt felicioris gubernationis ſpem feliciſſimam faceret, vſurpauit prò ſymbolo, *dabit indole dignum*, & dediſset profectò, niſi inuida eum rapuiſset mors. Nec minus familiare eidem Principi erat ſymbolum, quod *palmæ, atque oleæ ramulis* incluſum videmus. *Neminem, niſi in ſuo gloriari oportere*, ſcribit in epiſtolis Seneca. *Quid verò habet homo ſuum? quod à Deo non acceperit?* Quare

XCIII *Erneſtus Auſtrius ProRex Belgij.*

XCIV *Vide nummum ſub litera E.*

Eius legatio ad Batauos.

Soli vera Deo ſit Gloria; vana faceſſat
Gloria: ſit ſoli Gloria vera Deo.

Paci itaque intentus *Erneſtus*, captata occaſione, vt de reconcilianda *Maria Brimæa Megenſi*, & *Cimacenſi* marito ageretur, ad Ordines miſit, quibus *egregiam ſuam erga has prouincias voluntatem conteſtatus, ea de cauſa, ſe relicto Cæſare fratre clementiſſimo, patria ipſa, & adminiſtratione ampliſſimarum prouinciarum ſibi commiſſa, veniſſe vt præſentia ſua, ope, conſilio, publicis calamitatibus, quæ tot annos eos vexauerant, ſubueniret. Meminiſſe eos debere, à quo inuidendæ libertatis felicitatis faſtigio per hæc diſſidia exciderint, quamque diuerſa tot vrbium florentiſſimarum facies ab eo tempore ſit, quo ſub Burgundiæ, & mox Auſtriæ familiæ Principibus, comercio, libera in Luſitaniam, ac reliquam Hiſpaniam nauigatione præpotentes; diſciplina, opulentia, claſſe, milite vicinos populos*

los ac ciuitates prouocarent. Quæ omnia discordijs ciuilibus amissa, nemo siccis oculis posset intueri. Quapropter sedulo incumberent vt restituta Principi obedientia pacem redimerent, quam pristina felicitas consequebatur. Incerto ne Marte fiderent, qui cæcus & vagus, stare non potest. Humanæ ne crederent felicitati, quæ si consisteret, humana non esset. Ad saniora pacis consilia respicerent; nam ab æquissimo Principe omnia læta fas erat sperare, cuius sequestrem affinis princeps ad affinem iudicem se offerebat.

Ad hæc Ordines scripto prolixo, & acerbitatis pleno responderunt, *se pro lege, pro libertate, pro Deo in tyrannos arma inuictos sumpisse. Deo iuuante meliora sperare, & frustra vt ea deponant, tentari.* Animum eis faciebat fortuna prospera: nam Montes Gertrudis *Mauritius Naßouius* An. 1593. Iunio expugnauerat exeunte. Couerda obsidione liberata, Grænin- gam Frisiæ Metropolim expugnauerat, eiusque præfecturam *VVilhelmus Nassouius* susceperat. *Mauritius* verò Amstelodamum ouans ingressus, multis scaphis, nauigijsque à Magistratu magnificentissimè exceptus fuerat. Erectum erat in medio foro theatrum, vbi mutis personis exhibebatur *Rex Dauid, manu tenens Goliathi caput, filiæque Sion ludentes varijs musicis instrumentis: Dauidem autem exercitus Israel sequebatur.* In summitate theatri depicta erant *Nassouiorum insignia*, subque illis *arbor malis aurantijs onerata* cum inscriptione. *Tandem fit surculus arbor:* annuens, arbore *Guilhelmi Naßouij* manu percussoris sublata, remansisse *Mauritium*, adolescentiæ annos sub mortem patris ingredientem: tandem è paruo surculo in arborem excreuisse, & onus gestare parentis. Nec minùs tumescebant Belgæ ob felices rerum successus *Henrici IV* Gallorum Regis, qui eorum stabat in partibus. Is partim querimonijs, partim Gallorum pollicitationibus victus, abiurato Caluini errore, Romanam atque Catholicam religionem iterum iurauerat: exinde obsequentiores subditos habuit. Exiguo namquè interlabente tempore Rex Galliæ à Parlamentis agnitus, proclamatus, solennique ritu inauguratus fuit. Inde Lugdunum Galliæ Narbonensis vrbem recepit, cui & Aurelia, Bituriges, Melodunum, Laudinum, Ambianum, Cameracum, Normandia tota, & regiones aliæ subinde accessere. Quin & Lutetiam Parisiorum, Hispanis hostibus, eorumque ducibus sese dedentibus, libereque cum impedimentis dimissis, absque cæde occupauit. Rebus ad hunc modum comparatis, Nummi infrapositi diuulgati: quorum *primum* non à Rege ipso, sed in honorem Regis à subditis cusum dici modestia iubet; nè eousque *Henrici* superbia abripi diceretur, vt totius terrarum Orbis imperium sibi polliceretur. Virtutes sanè ei non deerant, moderandis longè, latèque populis necessariæ: *animus ad magna suscipienda, tolerandaue infractus: quem claua Herculis: Sapientia iuncta facundiæ, vt Mercurij Caduceus annuit.*

XCV *Numũ vide n. 90.b.c.d.*

XCVI *Henrici IV. victoriæ.*

Nũmos vide n. 90.H.I.K.

In altero nummo *pugio è corruscantibus radijs, & micantibus stellis demittitur, tangens gladios, coronas, lauri, palmæque ramos.* Sperans Henricus, *vt sicut Diuino beneficio regnum Galliæ erat adeptus; sic eiusdem præsidio idipsum quietè possideat.*

Aggrediar (inquit in tertio) *Ingrediar* Lutetiã vrbem, vi porta patefacta, si restiterint hostes. Pacatè, si ciues promissa seruauerint. Hæc in Gallijs ad *Matthiã* in Pannoniã regrediamur.

BELLI TVRCICI CONTINVATIO. Anno 1594.

XCVII *Ratisbonæ comitia vt ex nummo habes n. 84.*

DVm Iauarini sederet *Matthias* cum belli ducibus, vnde belli faciendum esset exordium? quærentibus: *Rudolphus* Imper. comitia secundò Ratisbonæ habuit. Vbi congregatis Electoribus, & reliquis Imperij Principibus, iniurias Imperio à Turcis exposuit illatas. *Legatum suum memorat in vincula coniectum, animi mœrore consumptum. Contra Inducias ablata oppida, captos homines, populatos agros. In ianuis esse, Viennæ incubare, ni in tempore arma sumant vltricia, prò Deo, prò patria, prò lege, prò focis.* Rogat in decernendis iustis auxilijs, non tam sui, quàm totius orbis Christiani rationem haberi. His cum nonnulla de Bello Belgico: matricula imperij: dicasterij supremi reuisione: lege monetaria subiecisset, excipientes petitionem eius Status Imperij, ad cõferenda in Turcas auxilia sese paratos ostendunt: vicissim rogantes Cœsarem, ne clementer cæptis desistat, inque id incumbat, quo elegantissima Belgarum natio ex tot calamitatibus tandem quieta exurgat.

Matthias interim consilio cum belli Ducibus habito, Nouigradum prius peti placuit, quòd ex eo hostes crebrò excurrerent; Monuit fortuna paruo etiam obsidentium incomodo.

Matthias Nouigradum capit.

Lo-

Locus erat natura, & arte valdè munitus, sed præsidiarijs cum animus deeßet, deditionem fecerunt: dum in Croatia *Serinus* non parùm terrorem Turcis incuteret. Canisa profectus cum octo millibus peditum, & delecto ex Stiria equitatu Presenam, Segessam, Seschinum, & Copanum à Turcis relicta occupat. Inde Boboscam loco paludoso sitam, sed à præsidiarijs metu perculsis desertam in deditionem accipit, eodemque impetu tuto, & expedito itinere Zighetum pergit. Diuersa parte *Teuffenbakius* Cassouiæ præfectus ad Hatauanam sex leucis à Pesto dissitam trans Danubium ad Zagiuram amnem positam castra ponit, eo consilio, vt arce capta Zalnocum peteret munitissimum oppidum, vbi Zagiura in Tibiscum exoneratur. Dum locum pulsat Bassa Budensis cum vicinis Græciæ, & Guilæ prætoribus, tredecim armatorum millibus fortes accurrunt obsessis. *Teuffenbakius* venientibus occurrendum ratus, obsidionem soluit, & ad Iasprini pontem contra Turcas cum decem bellatorum millibus consedit, dispositis idoneo loco tormentis, vt post obstinatum trium horarum certamen, tandem tormentorum ictibus fatigati Turcæ, sensim solui, ac postremo in fugam verti cæperunt. Bis mille ex ijs desiderati, in quibus Guilæ præfectus: nulli capti, quòd ita Cœsarei conuenissent. Captæ XIII campestres, IV murales machinæ, XXIV signa, & ingens parta armorum præda. Ex nostris LX occisi, 600. circiter Sauciati: & hoc ad Kal. Maias. Victoriam sequitur Iasprini deditio. Summissi mox duo mille, & sexcenti *Teuffenbachio* à *Matthia* ad supplendas imminutas copias. Tandem ad Strigonium cum toto exercitu ire placuit. Triplex est vrbs Archiep. dignitate per Pannoniam insignis, ad dexteram Danubij ripam posita Inter Iauarinum & Budam, à *Solimano* LI annos ante post trinam oppugnationem in deditionem accepta. Vetus ciuitas Iauarinum respicit, noua Budam, medius mons interiacet, cui à Thomæ fano nomen, ex ipso in ciuitatem nouam despectus est, & vni ex eius portis imminet. Vetus à Rascianis populis sortita nomen, exiguo Danubij brachio imposita est, quòd paruas insulas duas facit, noua *Aquensis* vulgo dicta ad radices montis iacet, qui ab ortu in occasum porrigitur vnius milliaris spatio vndique præruptus, maxime ab ea parte, quæ flumen spectat, & ab ea quæ Thomæ fano opposita est; qui ambo non ita dissiti sunt, quin tormentorum ictibus hinc inde eiaculantium infestari possint. Mons nouæ imminens, arcem habet munitissimam & situ, & arte, à Turcis vallo & propugnaculis egregiè firmatam, ex quibus præcipuum illud est, quod in aduersa trans flumen ripa forma quadrata extructa est, cui Gokaræ nomen, ad Granum situm; qui fluuius ex montibus Carpathijs in Danubium influit. Ex Gokara ad ciuitatem per medium Danubium pons stratus erat, vt nauigatio nostris impediretur, & liberior hosti hinc inde commeandi facultas esset. Ad veterem vrbem à *Matthia* castra posita ad intercipiendos Buda venientes auxiliares. Prope nouam *Franciscus Saxo Lauemburgicus* se muniuit, ad prohibendas ea parte eruptiones.

Serini victoriæ.

XCVIII *Teuffenbachij victoriæ.*

XCIX *Matthias Strigonium obsidet.*

Pulsatis è duobus locis acri verberatione muris, VIII Id. Ma. frustra tentatur oppugnatio. Triduo post *Rasciani* ex compacto cum oppidanis porticum aperientes, dum Turcæ ad collem vitiferum diuersa parte pugnarent, nostri ad vesperam vrbe potiuntur, inde & arce. In *Aquensi* ciuitate hæsit victoria, vbi post murorum ruinam fossa ingenti reperta, septingentorum morte repressi sunt aggressores. Adueniente postea *Sinano* ProRege in suppetias obsessorum, coactus est *Matthias* obsidionem soluere, Comaram iter intendens. *Matthia*, regrediente, *Sinanus* cum centum bellatorum millibus superbè incedebat, & Tartarorum sexaginta millia hinc inde secum trahebat, qui cum per Podoliam, & Moldauiam iter facerent, iam præda onusti varijs cladibus à *Ioanne Sario Zamoscio* ope Cosaccorum affecti, Borysthenem repetere coacti sunt, inde reflexo itinere Transsyluaniam ingressi, per Temesuaram in Pannoniam descenderunt. Exercitu Iauarinum præmisso, in itinere Strigonium commeatu, & milite firmauit. Inde Tattam, & Martini fanum aggressus, in deditionem accepit. Ad Iaurinum tandem castra sunt posita. *Matthias* verò qui Comaræ erat cum sexdecim bellatorum millibus, Zighetum venit, quæ insula ponte strato cum Iauarino coniungitur, vt obsessis præsto esset. Pluribus velitationibus hinc inde pugnatum, nec Christianis aduerso marte. Verum cum vicino *Matthia* difficilem videret occupationem vrbis *Sinanus*, pontem super Danubium sterni iussit, vt eodem tempore Insulam, & Germanos intra vallum aggrederetur. Cumque Germani priùs cecinissent

Turcæ victores.

sent

Sal. An. 1594. sent receptui, castra mouere incensis tentorijs. Flamma excitauit Turcas, vt insequerentur Austriacos ordine minimè seruato militari recedentes, & quasi fugientes: Nam amissis tormentis, vix ipse *Matthias* Altemburgū se recepit, disperso milite cuius reliquias vt colligeret in Croatiam descendit. *Ferdinandus Ardechus* sub cuius imperio octo mille bellatorum stabant in vrbe, quamuis abundaret commeatus, deditionem fecit vrbis, in qua centum tormenta Turcæ inuenere muralia non sine proditionis suspicione, nam priusquam discessisset *Matthias*, scalæ intus repertæ fuerant magno numero, nec à quo appositæ essent, conijci potuit. Hinc Viennæ Austriæ *Ardechus* pœnam capite luit. Vtinam frequentiora hæc fuissent exempla: Tot victorias haud numerarent Turcæ. Deditio non necessaria excusari non potest. Occupato Iaurino, Comorram *Sinanus* tentauit, sed frustra. Dum *Maximilianus* Matthiæ frater in Croatia sexdecim peditum, & quatuor equitum millibus stipatus rem gerens, Petrinam vi cœpit, Castrouizam in deditionem accepit, & Sisacum locum ad Sauum situm. Copiæ postea, iubente Cœsare, reuocatæ vt se *Matthiæ* coniungerent; Qui in hiberna militem in Pannoniam deduxit graui habitantium incomodo. Militari namque rapina irritati, sempiternum odium in Germanos conceperunt. Frumentum in hominum seruatum alimoniam equitibus distribuebant; si quid superesset, Viennam Austriæ sub hasta mittebant.

CI *Iaurinū occupāt.*

CII Bello itaque exardescente, *Rudolphus* Cœsar Principes sollicitauit Christianos, in primis Polonum, qui ne pacem cum *Amurathe* firmatam turbaret, auxilia negauit: solito Christianorum stratagemate *vnum pugnare, omnes perire*.

CIII *Fœdus Cœsaris cum Sigismūdo Batoreo.* Ad *Sigismundum Battoreum* Transiluaniæ principem, virum religione, bello, clarissimum. Eius parens *Christophorus* alijque decessores, olim Pannoniæ Regibus addicti, postea labefactata eorum Maiestate, & Turcarum sese latè effundente potentiâ, fortunæ cessere, tributum pacti, quod annuatim Sultanis pendebant. Id indignè cum ferret *Sigismundus*, pronas dedit aures *Rudolphi* legatis, vt sequentibus conuenirent. *Quod Battoreus Transiluaniam cum Pannoniæ parte ad eam pertinentem, & Valachiam cum Moldauia, quæ excusso Turcico iugo ad Sigismundum confugerant, possideret; ea conditione, quòd Sigismundo mortuo, nec prole masculina relicta, Hungarico regno eæ restituerentur prouinciæ, à quo gladius Turcicus separauerat. Vrbes si quæ Cæsareis armis expugnarentur, Hungarico sceptro accederent; si verò Sigismundi manu, Transiluaniæ. Si fortè, quod Deus auertat, Sigismundus regno exueretur à Turcis, prouideret Cæsar, vt in alio principatu decoram vitam traduceret. Principem Imperij Cæsar Rex Hispanus equitē aurei Velleris declarent Sigismundū. Fœdus inter Cæsarē, & Principē perpetuū esto. Huic in vxorem dabit neptem Mariam Christinam filiam Caroli Archiducis Austriæ, sororem Annæ Reginæ Poloniæ, quamuis Hispano Regi fuisset desponsata*. Fœdus hoc vt placuit *Sigismundo*, displicuit *Balthassari Battoreo* patruo *Sigismundi*, Stephano, & Cardinali, quia vi fœderis à successione Principatus excluderentur, quam sperabant saltem in filijs, cum minimè generationi aptus diceretur *Sigismundus*. Frustra itaque cum ab hoc consilio conarentur reuocare, cum Turcis egere, quomodò in eius locum alium sufficerent. Porro Tartari cum iussu *Amurathis* per Podoliam in Daciam essent descensuri, secreto illis mandauit Sultanus, vt *Sigismundum* spetie negotij ad Poloniæ fines cum *Io: Zasio Zamoscio* adfinitate secum coniuncto profectum interciperent. Re autem ille detecta, declinato congressu, non longè post vocauit Claudiopolim comitia, quò plerique coniurati venere inter quos *Balthasar Bathoreus* crassa fiducia quòd *Sigismundum* lateret proditio) *Stephanus* & Cardinalis scelere agitati, in Poloniam aufugerunt. Conuocatis comitijs superuenit tabellarius victoriam resonans Austriacam in Turcas. Hinc strepunt buccinæ, tormenta resonant, in conuiuia trahit *Sigismundus* nobiles, vbi inebriati vino, sanguinem effuderunt. Inter Sacra mensæ primus comprehenditur *Balthasar*, & cum eo XIV in diuersos carceres distributi, ex quibus postridie supplicio affecti sunt quinque: reliqui mox capite luerunt. *Balthasar* in carcere laqueo vitam finijt. Supplicio de coniuratis sumpto, per totam prouinciam cunctis facultas datur, proprijs sumptibus militem legere, & in Turcas proficisci, omni præda, quam ex hostico referret, militi attributa, qua vt cæteris bonis vti, frui liceret. Tunc mutata vbique rerum facie, armis circumstrepere omnia. Primus nouæ militiæ impetus in naues Turcicas Danubio aduerso vectas fuit, quarum VII cœptæ, omni

CIV *Coniuratio in Sigismundum.*

coniuratos punit.

Sal. An. 1595. commeatus genere, magnaque auri vi onustæ, octaua, quæ prætoria erat, in tutum euasit. Hoc successu elatus *Sigismundus* XL bellatorum millia omnis generis exercitū spe prædę post se trahens, *Michaelem* Valachiæ, & Aarone Moldauiæ Vaiuodas, Othomanici imperij benefi. ciarios, defectiones alioqui suorum veritos, ad suas partes pro tempore pertraxit.

CV *victoriæ Sigismūdi in Turcas.* Inde iuxta Temesuaram castra metatus, redeuntes aggressus Tartaros, in fugam vertit, cædit. *Sinanum* etiam, qui gloria, opimisque onustus spolijs Byzantium regrediebatur, assequutus, spoliauit, & desideratis sexdecim millibus Turcarum, in fugam vertit. Stragem tamen occultauit, vindictam obtulit, pacem, quam purpurati suadebant, negauit, ni priùs noua victoria superiorem Turcam resonaret. Ipsum Sultanum prouocabat, vt in bellum exiret, vel filium *Mehemethem* mitteret. Vtrumque negauit *Amurathes*: quòd otium quæreret; & filio nollet militem conciliare, suspicans ne si ei gladium porrigeret, in patrē conuerteret. Hæc suspicio adeo pręualuit in *Amurathe*, vt filium nec in venatione lusū permitteret, timore quòd ferarum bello excitaretur in homines.

Interim *Rudolphus* Venetis fœdus obtulerat, vt in Turcam communem hostem arma sociarent: ne amissa Croatia, Barbarorum incursibus ForūIulij pateret. Negauit Respublica, suadente *Leonardo Donato* pacem frangere. *Vscochorum irruptiones fouente Cæsare, dicebantur patratæ, vt Turcico Veneti implicarentur bello, quod soli postea sustinerent. Nec in societatem vocari Respublica, sed in timorem vnde pacem Germani à Sultano redimerent, & auxiliares in discrimine relinquerent, vt sepiùs contigerat vel odio Veneti nominis, vel æmulatione potentiæ.* CVI *Cæsar Venetos in Turcam prouocat.*

AMVRATHIS III. MORS. Anno 1595.

CVII GRandes apparatus colligebat in Pannoniam Sultanus, quum calculi doloribus obrutus, plenus auro, & gloria decessit: quamuis minimè bellicosus, solùm perduces felici successu in Persia, in Pannonia bella gessisset. Filium *Mehemethem III* successorem habuit, qui eodem mense regnum iniuit, quo *Bathoreus* Daciæ Princeps Moldauos, ac Valachos ad belli societatem sollicitauerat. Eius legatus *Stephanus Boskaius* Grecij Stiriæ fiduciarias,

CVIII *ritus cōtrahendi nuptias.* *Sigismundi* nomine cum *Maria Christiana* coram *Maximiliano* Cæsaris fratre nuptias contraxerat, solemni inter principes ritu in communem lectum admissus; cum in deducenda domum vxore nouæ moræ necterentur, & in Octobrem mensem reijceretur, institit ille, vt antequàm contra Turcas magno cum exercitu venientes proficisceretur, nuptiæ consumarentur, missisque legatis demùm obtinuit, vt Sponsa Græcio vale dicto Viennam veniret, vbi magna pompa excepta est IV. Id. Iun. & à *Matthia* Archiduce in *Maximiliani* fratris manus consignata, qui eam cum viginti bellatorum millibus Cassouiam, Iulio exeunte, ad virum deduxit, ac postremò Albæ Iuliæ in ipsa Transiluania nuptiæ celebratæ, Omine infelici, alienatione animorum statim inter sponsos

dissidia inter Sigismundum, & Mariam. secuta; siue *Sigismundi* impotentia ei causam dederit, per innodationis fascinationem à *Ioanna* Stige vetula *Ioannis Koacocij*, sicut passim iactatum fuit; siuè ab Hungaris inuidis persuasus, qui impotentes aduersùs Germanos per occasionem adfinitatis tunc in illa aula pollentes, odio ferebantur: *Sponsam datam ludentes Sigismundo; & prò dote bellandi in Turcas necessitatem.*

Ab excursionibus per Moldauiam, cui præerat *Aaron Vaiuoda*, & Valachiam cui *Michael* vir strenuus tunc impositus erat, cœptum bellum. Is cum à *Sultano*, qui eum Valachiæ præfecerat, sibi successorem mitti metueret, suos aduersùs Turcas bello irreconciliabili concitauerat, & iam toto biennio infestis armis in Turcas, & Tartaros pugnauerat, Dziurdzoua ad Danubij ripam, Bucheresta cum ingentibus præfecti thesauris, Phokza, Herzoua, Silistria captis, & post ingentem stragem direptis, & incensis. Hoc demum anno circa Solnocum, & Hatuanam, & circumpositam Tibisco regionem cum Tartari Turcis militantes magno numero tentoria fixissent, Valachi se aliquandiù grauiter contra eos tutati Verzenam receperunt. Inde in hosticum ingressi magnam armentorum prædam egerunt, & Turcas captiuos abduxerunt. CIX *Michael VVaiuoda.*

CX In Thraciam porrò descendentem *Sinanum*, opportuno loco eum ad Hæmi montis angustias nacti Valachi, duce *Sestio Ferentzio*, eius cecidere comitatum, & thesauros fama ingentes diripuerunt, successumque vrgens *Ferentzius* pleraque loca munita circum occupauit, & in Thraciam descendens haud longè à

By-

Sal.An. 1595 Bizantio magno sui terrore iniecto excurrit. Domum regrediens, XII Tartarorum millia obuia habens, cecidit, fugauit. Quæ omnia acta mense Ianuario. Dolebat Turcis, Moldauiæ & Valachiæ defectio, vnde *Ianiculam Bogdanum*, qui ad veterum prouinciæ Palatinorum familiam genus referebat (quippe parens eius Vaiuoda fuerat Moldauiæ) excitarunt, vt auitum repeteret imperium; & Tartaris commendarunt. Verùm de eorum consilio certior factus *Sigismundus*, XII armatorum millia immisit, vt antequàm cum *Bugdano* coniungerentur Tartari, dissiparetur. Fortuna arrisit, nam acri impressione facta, sex mille ex ijs ceciderunt. Cæteri huc, illucque dilapsi.

CXI Horum fama excitati Cosacci, spe prædæ inuitati ad *Sigismundum* miserunt, bimestre tantùm petentes stipendium; ea conditione vt in posterum præda contenti, in Turcas arma gererent. Non grauatè cum annuisset *Sigismundus*, illi latrocinia potiùs, quàm militiam exercentes, Polonis magis, quàm Turcis, in quos arma sumpta erant, damnum intulerunt.

castrorũ leges. Comitia interim Posonij in Pannonia, Pragæ in Bohemia celebrantur. *Pecunia in Pannonia viritim imposita. Prescriptæ militares leges. A Castris remotæ meretrices; si quæ reperiantur culeo insutæ in profluentem mergantur. Commeatus liberi sint. Domus Ecclesiasticorum, & Cæsaris domesticorum à militum eximantur hospitijs.* Pragæ etiam habitis comitijs, Bohemi, Quadi, Marcomanni, Lusatij, sex mille equitum, X peditum millia se missuros promisere, qui à Maio ineunte per semestrem, suis sumptibus Cœsari militarent.

CXII Feruida verò Principum Christianorum studia vt *Sinanus*, vafer miles retardaret, & segniores nostros redderet conatus; per familiares *Cracouizij* Cœsarei legati mœrore extincti, quos in vinculis tenebat, pacem Cœsari obtulit sed duris adeo conditionibus, vt *Sinani* appareret animus non esse, vt serio de pace agere. *Sultanus* ex mutatione ducis meliorem auspicatus fortunam, *Sinano Ferhatem* substituit; Is bello Persico semel atque iterum olim præfuerat. Antequam Byzantio discederet, Heiduci numero bis mille adiunctis aliquot Rascianis, prædas more suo agentes, Sophiam in Bulgaria populo, & Iudæorum nauigatione frequentem expugnant, incendunt. Tartari inedia pressi extrema filios proprios comedebant. Inde capta occasione *Michael Tergouistia* transmisso cum Valachis Danubio, Silistriam aggressus vi capit, direptam incendit. Postridie transmisso rursùs Danubio, qui glacie concretus erat, Brailam, & Smilam suæ potestatis fecit, captis XIV. tormentis, in quibus duo *Ferdinandi* Cœsaris, totidem *Io: Hunniadæ* insignia impressa habebant. Eodem fortunæ impetu Georgianum receptum, in quo copiosa annona reperta. Tentatum Nouigradum, sed cum irrito exitu, nec sine clade regrediuntur: & quamuis aqua Danubij tres pedes supra glaciem fluxisset, spreto tamen periculo, præda onusti super ea iter fecerunt incolumes.

Vere ineunte *Carolus Mansfeldius* Comes CXIII *Petri Ernesti* filius in Belgio, *Philippo* annuente, à Cœsare euocatus, copijs post *Matthiam* præfectus, & Princeps Imperij creatus, iuxta Viselburgum castrametatus, vt ea muniret intentus, cum fasciculis ipse in equo comportandis, exemplo cæteris præiret, Hungarus eques vagæ assuetus militiæ repertus est, qui disciplinæ nescius id tanquàm vile ministerium detrectauit, & iussu *Mansfeldij* acceptum fasciculum cum abiecisset, comprehensus, seuero *Mansfeldij* iudicio ad proximam arborem gula fracta, vt alijs terrori esset, suspensus est. Fama de Christianorum aduentu inter Turcas sparsa, cum Iauarinum obsessum iri crederent, continuò ex vicinis Strigonij, Vesprinij, Palottæ præsidijs collecti hostes eò accurrere iussi sunt. Iunio verò exeunte *Mansfeldius* Strigonium præsidio nudatum petit. Sub id venere ex Italia octo mille pedites Duce *Francisco* Strigonium obsidet Mãsfeldius. *Aldobrandino* nepote Pontif. *Clementis VIII.* obsidioni ceptæ opportunum præsidium, cùm priùs *Gulielmus Treka* ex Bohemica nobilitate vir fortis ter mille equitum adduxisset: & ante eum *Hacicurius* ex Hocstratanorum comitum familia regulus cum legione Belgica aduenisset. In castra venerat *Vincentius I.* Dux Mantuæ cum quingentis selectis equitibus, totidem peditibus. Miserat *Ferdinandus* Etruriæ Dux duo millia bellatorum sub imperio *Ioannis* fratris sui nothi, cuius nummus castrensis *flammas habet, & fulmina* cum inscriptione *Vni Ioui.* Deo scilicet, vel Cœsari suos referens labores. Non enim insuetum Ioui Cœsares comparare. *Io: Medicei nummum* p. 84.

Hisce viribus *Mansfeldius*, strato super Danubium ponte propè Comorram, Strigonium obsidione cinxit. Ad Orientem statiua habuere Romani. *Sfarcembergius* valles tenuit pro-

Sal. An. 1595. proximas S. Georgij ecclesiæ. Ad meridiem Hungheri. In medio *Mansfeldius* non longè à Danubio. Tentarunt Turcæ in ciuitatem erumpere, vt militem immitterent, sed frustra; inde per Danubium frustra renitentibus Hungheris, qui ab ea parte aditum claudebant, non sine Christianorum cæde, per vim irrepserunt in vrbē, in solatiū tamē potiùs, quàm in subsidium. Vi tormentorum muro deiecto, iam aditus patebat aggressoribus, vt impetum facerent. Ter aggressi, totidemque repulsi Christiani pari Marte pugnabant. Tandem auxiliaribus Buda venientibus eminùs conspectis, misit *Mansfeldius*, qui in itinere venientes Turcas leuibus prælijs destinarent, pugnatumque acriter, sed nullo successu. Fecit nostris animū Belgici equitatus aduentus, in quo bis mille equites, partim cataphracti, partim leuis armaturæ erant. Cum omnia ad pugnam parata viderentur, fœdi imbres Kal. Sextilibus cum tonitru, & horrendis corruscationibus exorti, exitiosi nostris fermè fuere. Nam confusa in castris omnia, & quasi Turcis rerum potientibus cuncti ad pontem diffugere, vixque excubitoribus re-

sistentibus per noctem illam sisti fuga potuit, donec reddita postridie luce, vanus terror apparuit. Crebris velitationibus pugnatum, donec ad meridiem enitentes vndique Turcæ in ciuitatem erumpere, vt suppetias immitterent. *Mansfeldius* qui pransurus ad mensam sedebat, ad strepitum papilione exiens, vt vidit totos campos Turcorum armis splendescere, *Hodie*, inquit, *quando hic non licuit, in hostium castris epulabor. Frustra hostis, cui vallum per XVII munimenta perrumpendum est, conatur, nec temeritati eius, nisi in pugna perfugium est.* His dictis, iubet Burgouiæ Marchionem cum prima acie præcedere. Hanc Sequani pedites, & Pannonij, & hos quidquid equitum & leuis armaturæ in castris Cæsareis erat, sequebantur. Peditatus ad Rascianum oppidum substitit. Equitatus quadrato agmine in planicie instructus latera hostium obseruabat. *Mansfeldius* ordines circumibat, & maiestate oris, grauique facundia militem hortabatur ad pugnam; *captos sibi teneri hostes, modo sibi non desint.* Nam XVII munimentis ita vallauerat castra, vt vndequaque erumperent Turcæ, tormentis

mentis

Sal. An. 1595. mentis paterent expositi. Milites ita distribuerat, vt ad modum circuli Turcas teneret inclusos. In has angustias cum *Ormanus* se insinuasset, & perrumpere ad oppidum speraret, acriter à nostris repulsus, in anfractuosum callem vix quatuor equis iunctis peruium declinauit, vt se cum Asiæ, & Græciæ prætoribus in campo Georgiano dimicantibus coniungeret. Verum glande ferrea petitus occubuit. Apud Schuartzenburgum interim non cessabatur, Græciæ Prætore omnia faciente, vt vallum perrumperet. Verum graui damno repulsus; tota moles in *Palfium* versa, qui spatium C.C. passuum tuebatur. Hic Asiæ Prætor cum XII. mille equitum inuectus, cum angustijs præmeretur locorum, post obstinatum certamen ipse quidem cum CC. perrupit intra oppidum ab obsessis acceptus. Cessit postremò Græciæ prætor, seruatis initio ordinibus, & quartùm restituto certamine; dein fuga se ad reliquias recepit. Cæsis hostium quinque millibus. Desideratis quinque Præfectis præter *Osmanum*. Captis XXVII signis, direptisque tentorijs, opulenti inter Christianos præda diuisa. LX Christianorum capita ante tentorium Præfecti reperta, recentis cladis à nostris receptæ fidele monimentum: inter quæ *Io: Recchini*, & *Brandestenij* qui equitum duces erant, nuper interfectorum agnita capita; quibus conspectis *Mansfeldius* post altum suspirium; *Vlti sumus nostrum sanguinem*; inquit. Inde ad extinguendam sitim labore contractam, cum fructus comedisset acerbos, dysenteria perijt. Dux optimè meritus, qui mortem sibi non improuisam dictitans; *cæterum magis se animo, quàm corpore angi, quòd eo die Cæsar optimo, ac fido belli Duce cariturus esset*. Sic moritur Dux peritissimus, plenus *gloriæ*, quam sibi prò symbolo in nummo Castrensi assumpserat, eam *pretium* dicens *non vile laboris*. Eius mortem gratissimam accepit *Mehemetus*, gesta tamen laudauit.

Turcæ victi.

CXIV *Mansfeldij mors.*

Mansfeldij nummus est *p. 84.*

Rudolphi nummos habes *p. 84.*

Sub idem tempus cusi sunt duo triumphales nummi in gloriam *Rudolphi* Cæsaris, in quorum altero *Capricorni signum* est, quod sub senatis felicitatem scribitur denuntiare: à Platonicis *Deorum porta* vocatur, quasi per eam animæ corporis solutæ compagibus, in Cœlum remigrent. Quoniam itaque felici rerum successu bellum in Turcas gerebatur Pannonicum: eratque *vis solida*, quæ Strigonium, aliaque oppida extorqueret; *Fulget* (inquit Rudolphus) *Cæsaris astrum*: ad Augustum respiciens Imperatorem; qui tantam fati fiduciam habuit (inquit *Tranquillus*) vt thema suum vulgarit; nummumque argenteum nota syderis Capricorni, quo natus est, percusserit.

Mortuo *Mansfeldio* venit *Matthias* in castra; & renouato impetu, capitur vrbs eodem mense, quo ante LII annos à *Solimanno* itidem capta fuerat. Nuntius rei *Mansfeldio*, paulo antè, quàm moreretur, allatus, virum de successu anxium non mediocriter recreauit, ita ut vinum mox deposcerit, eoque epoto, in dextrum latus innixus per duas horas, quasi profunda cogitatione defixus quieuerit. Strigonium Vicegradi consequitur expugnatio, oppidum est ad ripam Danubij, tribus leucis Strigonio distans.

CXV *Turcæ in Croatia victi.*

Quinto ante deditionem die feliciter etiam in Croatia nostri pugnauerant, auspicijs *Sigismundi Eberstenij*, quem prouinciæ præfecerat Archidux *Ferdinandus*. Is cum decem bellatorum millibus, totidem Turcas, quos Bosniæ purpuratus ducebat, fortè obuios, post bihorij certamen, postremò in fugam vertit, tribus millibus Turcarum desideratis. Mox successum vrgens, Petrinam ducit, quam *Crustinus*, qui tot damnis circumpositam prouinciam desolauerat, cum præsidio tenebat. Eius repentina morte territi Turcæ, non expectandum impetum censentes, incensa vrbe, aufugerunt. Sic vbique nostris arridente fortuna; in Valachia Turcæ vbique se cœsos indignati, ad Nicopolim iniurias se colligunt vlturi Bulgariæ metropolim. Cognito ab Heiducis Turcarum consilio, in eos priusquàm in aciem instructos, impetum faciunt, in vrbem compulsos bis mille trucidant, vrbem incendunt. Non maiorem sortiti in Pannonia fortunam Turcæ, Baboscam haud longè Zigetho, inter Danubium & Drauum sitam anno 1551. captam, aduentante *Nadastio* deserunt; mox & Martini fanum.

CXVI *Turcæ cæsi à Sigismũdo.*

Nec sibi defuit Daciæ Princeps *Sigismundus*: ad Fogatam haud longe à Stephanopoli castra posuerat. Præsidiarij deditionem obtulerant, solumodò pacta erant sub iudice. Cum adueniente Temesuariæ purpurato cum Lippensi, & Genensi præfensis, qui decem bellatorum millia ducebant, qui in oppido erant, pactis stare recusant. Irritati Sigismundani impetum faciunt, vi irrumpunt, ad vnum trucidant. Postridie eodem furore Temesuarensem aggressi, confusis adhuc ordinibus pugnantem ma-

Sal. An. 1595. Ferhatis mors. magna clade prosternunt. Interim *Ferhates* apud Sultanum accusatus à *Sinano*, quòd pertinacia sua, ambitione, & auaritia, defraudato militibus stipendio Imperium Othomanicum in periculum vocaret, vnde si in exercitu cum summo imperio relinqueretur, maioribus cladibus causam daturus esset; ad publicam famam & securitatem pertinere Sultanus existimans, ne primis principatus sui auspicijs minùs secundam experiretur fortunam, protinùs *Ferhatem* reuocauit, capiteque damnauit, licet *Marco Venerio* sequestre, mors ad tempus fuerit prorogata. Nam diuitiæ non longè post eum perdiderunt.

CXVI Sinanus denuo præficitur. Toties mutatis tam breui tempore imperatoribus, res Turcarum in Pannonia non mediocriter labefactatæ sunt. *Ferhati* denuo suffectus *Sinanus*, Constantinopoli ægressus, octoginta bellatorum millibus stipatus in Valachiam descendit, Tergouistia Prouinciæ metropoli facile occupata, quòd eam *Michael Vaiuoda* reliquerat, missa in Transsiluaniam vxore, & filio, ipse inter alpium angustias castrametatus, vndè loco fortior Turcis incubabat. Sinanus cæsus à Valachis. Assiduis velitationibus Turcas carpebat *Michael*, quibus irritatus *Sinanus* duodecim mille delectos milites ad angustias misit. Quibus Valachi se inuicem cohortati occurrerunt, ambigua diù, ac nutante victoria, quæ post obstinatum à Solis ortu ad vesperam vsquè continuatum certamen, tandem ad Christianos inclinauit, itaut confusis ordinibus, & multis ad pontem vicinæ paludis redeuntibus, & in aquas præcipitantibus, ipse *Sinanus* diù prò mortuo habitus, vixque per palustria loca oberrans, postremò incolumis euaserit, Plus decem millibus Turcarum desideratis.

CXVII Interea Valachus missis ad *Sigismundum* literis, rogauit vt periclitanti regioni accurreret. Transiluanus gloria Martis delicijs Veneris præposita, arma corripit, militem lustrat, qui numeratis auxiliaribus Cæsaris, viginti duo equitum, & triginta duo peditum mille sub signis recensuit. His copijs fretus Tergouistiam Valachi Principis sedem tendit, associatis secum octo millibus Bellatorum, quos *Michael* ducebat. Sigismũdus Sinanũ vincit. Bucarestam profugerat *Sinanus*, Tergouistiæ relicto præsidio; sed acri oppugnatione vrbs tentata, deletis ad internecionem Turcis, capta est; magna parta præda, capta XLII campestria tormenta; copiosus admodum repertus commeatus, quem tanquàm ad horreum *Sinanus* alendo coniecerat exercitui. Nuncio ad *Sinanum* perlato, qui Bucarestæ erat, statim conclamauit ad vasa in oppidum Georgianum se recipiens tanta confusione, vt fractis in itinere rotis, quibus tormenta trahebãtur, in via deseruerit. Fuga cognita *Sigismundus* solutis habenis, insequitur. Cum in Turcarum venisset conspectum, *Sinanus* totas copias ferè transmiserat per pontem Georgianum, relictis citra pontem quindecim millibus Turcarum, qui sex mille captiuos Christianorum custodiebant cum curribus, & impedimentis: in quos nostri impetum fecere, receptisque captiuis, Turcas aggreditur, qui partim ferro, partim flumine obruti sexdecim mille periere, Sex mille curribus, cum tormentis occupatis, & captiuis redemptis. Postridie (qui fuit VI. Kal. Decemb.) ad arcem, quam *Sinanus* recenti firmauerat milite, admota castra, & in conspectu hostium expugnata diripitur, solo æquatur.

Tentauit *Sinanus* cladem occullere, Sultano referens non cum hominibus, sed cum carrucis decertasse Christianos; dubius ne in caput verteretur culpa: solitis Turcis ab exitu pensare fortunam. *Maiorem Exercitus partem viuere incolumem, & hosti terribilem. Lixas, & calones, qui inter impedimenta substiterant, perijsse. In ianuis porrò stare vindictam, quamuis vrgeret hyems. Capita Transsiluani, & Valachi expectaret Sultanus, nam breui se missurum iurabat.* CXVIII

Mehemethus vocatum ad se *Muphti*, hoc est, Summum Sacerdotem interrogauit, *quid de Sinano?* respondit ille. *Ex eius imperitia grandem iacturam Othomanico accidisse imperio; quam ære proprio luere tenebatur Sinanus.* Et quia in aula Turcica in aduersis puniuntur, qui non præuiderunt. *Ibràimus ProRex* insimulatus suppetias in tempore, & commeatum non misisse in castra, Magistratu priuatur, vt *Sinanus* imperio. Laborabat tunc *Porta* Ottomana viris, qui vel toga, vel sago valerent. Inter Veneres marcescebat Monarcha, & Martem, quem sequerentur, non habebant. Ferè omnes mercimonijs intenti, lixas, calones, substituebant ad castra. Transsiluanus *Sigismundus* si habuisset sequaces, Turcarum potentia, quæ nutare videbatur, lethale haud poterat effugere vulnus. Verum Belgicis dissidijs distractus *Philippus* Rex Hispaniarum, nec de Pannonia cogitabat, quæ tamen præualidum Christianorum regnum, non tam Austriacæ domus erat CXIX

pro-

Sal. An. 1596. propugnaculum, quàm totius Christi fidelium. Si milites, quæ in aquis periere Battauicis, signa tulissent in Turcas, modò timeret tyrannus, non timeretur. Sed tantùm abfuit, vt Christiani expergiscerentur, quod Poloni inuidi gloriæ *Sigismundi*, iam æmulabantur vicinum ægreque patiebantur potentem.

ProRegnum duobus mensibus vacauerat non sine damno. Rota namque prima deficiente, stabat totius regiminis machina. Nec erat; cui militare committeretur imperium. Hostis terribilis, qualis erat *Sigismundus* milite stipatus Cœsareo, vilem, atque vecordem agebat, quemcumque Sultanus mitteret. Regiæ tandem matris consilio, reuocatur *Sinanus*, cui ætate, experientia, ardore, odio in Christianos par non erat; & ProRex denuò renuntiatur. Obuios habuit purpuratos omnes. Byzantium ductus, Sultanum inuisit, non sine plausu. Christianorum suspecta seditio in fauorem *Rudolphi* Cœsaris ferè omnes Christianos Byzantij degentes perdidit. *Sinanus* namque renouari suadebat *Vesperum Siculum*, & vna nocte omnes trucidari. Mandauit tandem Græcis, Armenis, & Albanis intra sex dies vrbe cedere. Ianizerorum præfectus, explicato *Maumethis* (prophetam dicunt) vexillo, vt cladem superstitione redimeret, ad orationem, & ieiunium prouocauit. Adulteræ aliquæ in victimam oblatæ, vt flaminis iram placarent. Cum obstreperet *Sinanus*, ex cõsilio *Ferhatis* Tartarorum promissas non venisse suppetias, ne meliorem sortiretur fortunam; capite damnauit *Ferhatem Sultanus*, quem paulo post *Sinanus* morte petitus insequitur, vtriusque gaza *Mehemethus* potitus.

RVSTICORVM MOTVS IN AVSTRIA. Ann. 1596.

INter tot prospera, infelix Cœsari accidit rusticorũ tumultus, qui passim per Austriam procerum auaritia ad seditionem, aiebant coacti. Principium etsi necessitatis fuisset, dein accedente libertatis dulcedine, in licentiam effusi, Principibus ipsis formidolosi esse cœperunt. Itaque Saltzburgensis Præsul exemplum veritus, ad refrenandam seditionem, militem scripsit. Idem fecit Cœsar, cui maius ob motus periculum imminebat. His territi rustici facile ad obsequium rediere, pactis conditionibus, quibus securi rustici arma ponerent; quod anno exeunte factum est. Anno sequenti (fuit Salutis 1596.) motus rusticorum recruduit, ad decem & octo millia hominum in agro Krempsmonasteriensi conuenerunt, vxoribus ac liberis cum omni suppellectile domi relicta, primo commeatum tantùm à vicinis oppidis sibi suppeditari postulantes. Cum numero verò crescente audacia, qui factioni suæ nomen dare recusabant, bonis spoliantes, vxores, liberos rapiebãt, & plagiarij oppignorabant. Mandante Cœsare ab armis discedere, minimè obedientes cum ad quinquaginta millia accessissent, responderunt; *sibi omnibus libertatem præferri; iam tempus venisse edocendi principes, vt subditis non tanquàm mancipijs, sed tanquàm hominibus Christi sanguine in libertatem assertis imperarent.* Sed ad Turcas regrediamur.

CXXI *Sigismundus Tartaros vincit.* Sigismundus ne victoria abuteretur, Temesuaram mouit, grauiter propugnante præsidio. In cuius suppetias descendenti *Hamano* Tartarorum Regi occurrit *Sigismundus* inter Temesuaram, & Belgradum, innitoque certamine victor hostem fugauit, ter millibus eorum desideratis, magno *Rudolphi* Cœsaris gaudio, à quo vt fortiora consequeretur auxilia Pragam venit prid. Non. Feb. perhonorificè à proceribus exceptus. Ibi in febrem incidit acutissimam non sine vitæ periculo ex qua paululũ recreatus, cum ad Basilicam sacro audiẽdo delatus esset, composita ab Ecclesiæ Præposito oratione publicè laudatus est; ad quem ille latinè non inconcinè respondit de constantia, & Augustæ familiæ, Romanoque imperio se deuotum futurum promittens. Vicissim sperare, vt minimè à Cœsare deseratur. Postea in colloquium admissus, & magnis promissis oneratus, cum muneribus dimissus est. Promissa tria peditum millia, & duo millia equitum, quos trimestri Cœsar aleret stipendio: viginti quatuor talerorum millia singulis mensibus arbitrio *Sigismundi* dispensanda. Pontifex etiam per legatos quinquaginta ducatorum millia singulis mensibus dependenda pollicitus, *Frãcisco Mariæ Montano* mandauit militem in Italia scribere, Transsiluano præsto futurum. Machinationibus verò *Cardinalis Bathorei* reuocatus Domum *Sigismundus*, de *Sultani* aduentu cum tribus potentissimis exercitibus in Pannoniam venturi nuncium accepit; duobus ex ijs in Valachiam, & Moldauiam ablegatis. *Sigismũdus publicè laudatur*

CXXII *Lippam frustra obsident Tartari.* Tartari interea Lippam, cui *Georgius Barbelus* præerat, obsidione cinxerunt. Erant in ca-

Sal. An. 1596. castris hostilibus, omnis generis hominum ad quadraginta millia, qui de *Sigismundi* aduentu fama vulgata, retrocesserunt. Sed cum falsum cognouissent rumorem, rursus ad obsidionem reuersi cum XVII machinis, fossorum magno numero & bellico apparatu. *Barbelus* crebris assultibus fatigato milite, ad astū confugit. Catenis ferreis, globis, clauis, saxisque XVI onerat tormenta, & oppugnatione feruente ante portam collocat, quam subitò aperiri iubet. Tartari nostros rebus suis desperare credentes, irrūpunt. Et quamuis igne submisso ingenti sternerentur strage, nō tamē abstinuere prœlio, vltionis auidi, iterū atq; tertio repetita displosio, nostris interim stationem grauiter seruantibus, cum subito post sex horarum obstinatum certamen, in fugam vertuntur, castris desertis, & impedimentis. *Turcæ cæsi.* Ceciderunt ex hostibus quatuor mille, multi capti timore correpti, quod Lugensis Præfectus sub portas Temesuaræ excursione facta, suburbia diripuisset; dein in domos immisso igne, flante vento flamma adeo excreuerit, vt ex castris conspiceretur à Tartaris, ratis suos insigni affectos infortunio, & nostros à tergo imminere, fugam arripuere.

CXXIII *Temesuaram frustra obsidet Sigismundus.* Sub id tempus *Sigismundus* ad Temesuaram castra posuit, recenti clade præsidiarijs affectis instandum ratus, iamque magnam murorum partem diruerat, cum post decimum ab obsidione diem, VIII Kal. Iun. Tartari per Ponti Euxini littus se in Bulgariam effundentes, maior pars Temesuarā accesserūt. Ibi Turcis iuncti, numero quadraginta mille nostrorum castra à tergo inuadunt: sed nostris obstinatè confligentibus, ambiguam victoriam nox diremit superueniens, desideratis Christianorum mille, & quingentis, *Sigismundus* diù pro mortuo habitus, prælio abscedere, à suis coactus fuit. Maior hostium cæsus numerus: sed post certamen obsidione soluta in suppetias Cæsareis non aduenientibus.

Samboccà à Palfio: Talacca capta à Sigismūdo. Non diù post *Palphius* Samboccam inter Strigonium, & Albam Regalem (quæ plagiarijs receptum dabat) post horrendam trium horarum oppugnationem expugnauit, deletis ad internecionem copijs, quæ in ea erant. Tallaca haud longè à Lippa paulò post à Transsiluano capta.

CXXIV *Clissa capta ab Vscocchis, & perdita.* Sic in Dalmatiæ, & Liburniæ finibus non longè à Salonæ ruinis ad litus Hadriacum. *Clissa* munitissimum castellum Februario proximo, frustra ab Vscocchis tentatum, tandem Nonis Aprilibus interceptum est à Segensibus. Eam vt recuperaret Bosniæ purpuratus, copias admouit. Obsessorum periculum minimè prouinciæ neglexit præfectus *Lincouitius*. Quatuor armatorum mille cum commeatu nauibus impositi, vt Clissensibus ferrent suppetias. Præsidiarij interim, vt dolo oppidum occupatum, dolo seruarent nouo astu, Turcis illuserunt, depensis XXIV mille Ducatorum, locum se tradituros polliciti. Nam accepta pecunia, portam Turcis aperuerunt, tanto eorum admisso numero, vt ipsi superiores essent, admissosque ad vnum trucidant. Sub id *Lincouitius* cum classe Siretum appulsus, subito expositas educit copias, nocte continuato itinere sub auroram ad castra hostium accessit, cuius inopinato aduentu Turcæ perculsi, mox vallum reliquerunt. Sed dum Vscocchi genus hominum prædæ nati, iam de victoria certi, castris incumbunt diripiendis, fusi Turcæ ordinem restituunt, nostrosque palantes aggrediuntur, & sternunt. *Lincouitius* & *Segensium* præfectus cum paucis in oppidum admissus, sed commeatu deficiente, biduò post eruptione facta cum speraret iterum ad naues incolumis descendere, in itinere rursùs circumuentus, vix cum tribus socijs per montium rupes euasit. Præsidiarij auxilij spe destituti, arcem dediderunt, vitam pacti saluas & fortunas. Hoc nuntio recreati Turcæ, in Sultanum clamores renouarunt, quod libidinibus obrutus, regni clades præteriret. Eius mater purpuratis iusserat, ne aduersa filio nunciarent; ne vocibus populi excitatus, ipse cogeretur in castra descendere, ipsa verò Imperij habenas demittere. Speciosam amasiam ei obtulerat, cuius illectus blanditijs, gynecæum frequentaret, armorum cura purpuratis commissa. Excitatus tandem sed in furorem, nocte amasiam repetitis ictibus trucidauit; mane veniente, iussit illicò castra moueri. Omnis aula sequuta Sultanum, canes etiam & falcones secum traxit. Sola Regina substitit mater. Grauis pœna publicata in eos, qui castra fugerent, ducenta armatorum millia sub signis vocauit. Hisce copijs, & tercentis campestribus machinis Belgradum venit, inde Budam postridie Kal. Octob. Vndè quadraginta militum millia duce *Giaffere* Temesuaram misit. *Maximilianus* Archidux, qui Summus Imperator expeditionis à Cæsare fuerat designatus Viennæ accepto vexillo, quod erat ex CXXV *Mehemethis crudelitas Effigiem habes n. 113.* *in Tanoniam descēdit.* *Maximil. Austrij expeditio.*

Sal.An. 1596. ex serico Damasceno, cuius ab ima parte *Aquila biceps Imperialis nigra*; ab altera *imago B. Mariæ* erat cum elogio, *Patrona Hungariæ*) Hatuanæ metuens, præsidium deduxit, mox incenso loco tanta trepidatione, vt ex castris terror Viennam vsquè processerit, vbi iussi cuncti arma sumere, collapsas munitiones instaurare, suburbia diruere, quod deprecantibus ciuibus à Magistratu suspensum, tandem à Cæsare reuocatum.

CXXVI Agriam obsidet. Ad Vihitzam castra metati Christiani, hostium operiebantur consilia. Sultanus verò Agriam pergens) *Solimanno* olim imperante sæpiùs irrito conatu tentatam, nunc *Venceslaus Terskius* comes cum *Paulo Nicario* tuendam susceperat) toto exercitu mœnia clausit. Ex quatuor angulis cœpit muros quatere. Præsidiarij numero quinque mille, initio obsidionis, apertis ianuis, minimè timère videbantur, sed progressu, quemadmodum ignis, cui deficit alimentum, cœperunt languescere. Septimo die deserta vrbs, & incensa, rebus in arcem translatis præsidiarij aufugerunt; quorum vestigijs inhærentes Turcæ cum vnà perrumpere conarentur, insigni damno repulsi sunt. Mox ad propugnaculum, quod arci adiacebat, versa vis, quod violenta bidui pulsatione disturbatum duodecies repetita oppugnatione, frustra cum occupare conati essent, tertia decima tandem superarunt. Verum illud postridie nostrorum erumpentium virtute recuperatum fuit. Stabat obsessis, quos spe auxilij *Maximilianus* per literas lactabat, ad vltimum vitæ spiritum locum tueri, & patibulo in foro erecto *Terskius* enixè vetuerat, ne quis deditionis verba faceret, in idque singulos milites Sacramento adegerat, quod cum per exploratores resciuisset Sultanus, optimis statuit tentare conditionibus animos obsessorum. Cumque pollicitationibus, vel minis nihil proficeret, fossam, quæ arcem, & collem vitiferum interiacet, fascibus, & lignorum strue impleri mandauit, ipse cum purpuratis obequitans, quo in opere festinando diligentiores essent. Interea expectabantur suppetiæ, quæ X Kal. Octob. Strigonium appulerunt tardè incedente *Maximiliano* fœdis imbribus corrupto itinere; qui *Iulium Cæsarem Strasoldum* tandem cum octo millibus Germanorum præmisit, vt in arcem irrumperent, sed serò; nam tumultuari miles, & se delusum dicere incipiens, inuitis arma rapuit tribunis, colloquium cum hoste poscens. *Nicarius*, & *Terskius* ad genua capit. militum prouoluti, tantam ignominiam à se, nomineque Christiano deprecantes auertere, si à fœdo ac pernicioso nollet discedere consilio, se priùs occiderent, nec dedecori suo superesse cogerentur. Inter has deprecationes Itali circiter ducenti clam ex arce elabuntur; quo cognito socij prohiberi neutiquàm potuerunt, quin statim cum hoste deditionem transigerent, vita incolumi cum armis & impedimentis dimisso præsidio, exceptis *Terskio*, *Nicario*, & alijs tribunis, vt eos cum captiuis, qui à nostris tenebantur, permutarent.

Doluit *Maximiliano* clades, collectis tamen viribus, cum *Sigismundo* decreuit rei aleam stataria pugna subire. Recensitis copijs, XXXII expeditissimorũ equitum, & XXIIX peditum millia numerauit cum 120 tormentis. Per Ericetum Agriam versus iter fuit, & milliaris spatio amniculus interiacebat, qui à *Giaffere* purpurato cum XX millibus prætorianorum seruabatur. Receptum simulauit *Giaffer*, vt sub tormentis Christianos concideret, quæ optimo loco collocauerat. Detectis insidijs, occurrit *Sfarcenbergius* valida Alemanorum, & Transsiluanorum manu, cum tormentis campestribus, initoque certamine, loco cessere Turcæ, desideratis eorum mille quingentis, & quadraginta tribus tormentis campestribus amissis, quod in omen victoriæ accipientes Christiani anhelabant ad pugnam. *Sigismundus* albescente die, traiecta palude, socios expectabat, vt in hostem erumperet. Reuocauit porrò eum *Maximilianus*, vt tempus militi indulgeret curandi corpora, prolatis castris Cristesium, vt facilius importarentur commeatus. Altera die retulere velites, aduentare Sultanum; paulò post Tartaros traiecisse paludem; sed obuiantibus Christianis, amissis tribus tormentis retrocesserunt: castra metante *Sultano* iuxta *Maximilianum*. Is tribus cornibus copias diuiserat, custodia paludis comissa *Sfarzembergio*, & *Teufembachio*. Cum irruentes vt traycerent Turcæ, virtute *Sfarzembergij*, & *Teuffembachij* cœsi, repulsi, retrocesserunt ter millium clade recepta.

CXXVII Maximilianus victus à Turcis.

Pugna ampliùs differri non poterat, vndè Strategi suos vocibus excitabant. *Eodem in loco clamabant Turcæ, tanta suorum gloria Solimannum vicisse. Eosdem eße Germanos, & Hungheros non bis à Turcis debellatos: H[illegible] vincere & aggredi idem esse.* Ex aduerso Maximilia-

Sal. An. 1596. lianus *eoſdem obijciebat Turcas non tam à Sigiſmundo totiès profligatos, ſed eadem die victos, fugatos. Numero præpollere non viribus; quorum primis fugatis, cæteri nemine cederent impellente.*

Traiecto interim Othomani ſtagno, *Maximilianus* mandauit *Palfio*, & *Suarzembergio* in hoſtem mouere, retroceſſerit, ſi vltra ripas minimè pergerent. Ipſe cum Tranſſiluano medium tenuit, tergum *Theuffembachio* commiſit. His dictis impetu in hoſtem facto, iterum fugantur Turcæ occupatis quadraginta tormentis. Inſtabat *Maximilianus* ne ſtagnum ſui traijcerent, verùm vrgente Tranſſiluano, *Palfio*, alijſque ducibus felicem vrgere ſucceſſum, nec ſe colligendi hoſti ſpatium dare, iubet milites ſtagnum traijcere. Certior factus Sultanus, protinùs conſcenſo equo ſex mille Prætorianis inſequentibus, ſe in fugam coniecit, nec quieuit donec media nocte Solnocum appelleret. Noſtri victoriam inclamantes, confuſi amnem ſuperant, & veluti de victoria ſecuri ad prædam ruunt. Hic diſſipatis ordinibus ſuperuenit *Cicada*, qui vltimum agmen quadraginta armatorum mille ducebat, & integer in confuſione impreſſione facta facile in fugam vertit. Peditatus omninò cæſus, à fugiente noſtro proteritus equitatu. Qui ſuperfuere non in caſtra, ad quæ tutus receptus erat, ſed pudore præpediti, nocte appetente alij aliò per tenebras palpantes, longè ab exercitu abierunt. *Maximilianus* nemine perſequente, eundem errorem errauit, & deſertis caſtris, Caſſouiam ſe contulit. Tranſſiluanus diuerſa via ad limitem ſuum contendit. Cautiores Turcæ, pulſis Chriſtianis, in ripa amnis conſtiterunt, neque vlteriùs fugientibus inſtiterunt. Periere ex noſtris X millia, & in ijs *Pletembergus* Bauarorum præfectus, *Venceslaus Poppelus*, *Petrus Peskius*. Duo iuniores Alſatiæ Principes, Veſtfalicorum equitum, Italicæque leuis armaturæ duces omnes, inter quos Comites *Straſoldus*, & *Collaltus*. Impedimentis omnibus amiſſis. Sultanus gratijs *Cicalæ* actis veluti auctori victoriæ. Pro-Regem declarauit. Inde relicto Agriæ præſidio in hiberna conceſſit, aliquantum iuxta Nicopolim à *Michaele* Valachiæ Principe infeſtatus, dum Byzantium repeteret. Budenſis purpuratus poſt tot proſperos ſucceſſus fractas vbique Chriſtianorum vires ratus, proximam Vahitzam inuaſit ſed fruſtra, fortiter præſidio propugnante, & noſtris in ſuppetias accur- CXXVIII

rentibus, quorum fama Turca commotus ab obſidione diſceſſit. Tantæ expeditionis nummos hic habes Iconicos, Honorarios, Caſtrenſes. Primus eſt Inuicti *Sigiſmundi* Tranſſiluaniæ Principis, quùm Temeſuaram obſedit. Alius eſt *Rudolphi II.* Imperatoris, in quo Aquila Romana telum vnguibus librat: mox in Turcas, quorum exitium meditatur, contortura.

Tertius eſt *Maximiliani*, qui, vel in captiuitate, animi magnitudine minimè depoſita, ſol- CXXIX

lii

Sal. An. 1596. ui designabatur, amisso Polonorum regno. In eo *Pallas* est, hostem frangens, *vinctis Leone* Turca scilicet: & *sue*, cuius titulo quem intelligat? Tartaros dicerem.

Quartus, est *Nicolai Palfi* in monimentum *Tottæ* ab eo noctu expugnatæ.

ALBERTVS AVSTRIVS CARDINALIS S.R.E. BELGII GVBERNATOR. An. 1596.

cxxx *Bellum à Gallis indicitur Hispano.* PAululum inclinata apud Pannonios Austriaca fortuna, nec meliora dabat in Belgio. *Henricus IV.* Gallorum Rex videns se Hispanum Gallia expellere non posse, bellum in *Philippi* ditiones cogitauit transferendum, qua ratione cogeretur Hispanus militem ex Gallia reuocare, vt suis auxiliaretur. Sub *Bullionij* itaque imperio in Artesiam, & agrum Lutzenburgicum dispositis copijs, placuit priùs bellum aduersùs Hispanos terra marique apertè denuntiare, quod in finibus omnium prouinciarum, ad tubæ sonitum iussit exclamari, Ianuario ineunte Anni 1595. Idem fecit *Philippus*, XVII Martij, Bruxellis hostilitate indicta. Galli porrò nulla interposita mora, *Bullioneo V.C. Turonio* duce in ducatum Lutzenburgensem irrumpentes, sociatis cum *Philippo Nassouio* armis, Iuodium oppidum occupant, alia loca diripiunt. *Nassouius*, cum in quatuor Hispanorum incidisset centurias, inito certamine, ipse vulnere accepto cum cæteris elabitur, cum propter aquarum inundationem Bullionæus ei succurrere non posset. Huius belli declinaturus inuidiam *Henricus* nummum percussit castrensem, in quo *Struthio Cameli cum accipitre pugnat*, addito lemmate, *Prouocatus pugno:* quasi ad iustitiam, & necessariam defensionem, quam feris ipsis natura præscripsit, pugnaret. (*Henrici IV. nummus. sub F. n. 134.*)

cxxxi Hoc fœdere freti Hollandi in comitijs Mittelburgi celebratis Anno Sal. 1695. pacem reiecerunt, quam ipsis Hispaniæ Regis subditi obtulerant. Volentes Hollandi cum Prouincijs solùm, non autem cum Rege Hispanorum pacem inire. Ne verò populis appareret *Nassouius* bellum ad priuatam quærere vtilitatem, nummum percussit, in quo, *milite excubitore in turri collocato: protensa trulla ferrea, armato leone suo Batauico* significat; *nihil minus Hispano prodesse: nihil magis rationibus suis conducere: quàm exploso amicæ compositionis fuco, bellum continuare; cuius tutela, & vigilantia, sine cura, sineque metu tranquillitate fruitur.* (*Hollandiæ nummus sub A. n. 134*)

cxxxii *Lira recuperata* Bello itaque recrudescente, vigilabant vndique, vt se mutuò interciperent. *Lira* oppidum cum in Brabantia esset, tribus Antuerpia milliaribus dissitum, ex quo facilè in omnem circum regionem excursiones fieri possunt, totique vis inferri Brabantiæ: Ad hanc opprimendam fœderati missis, qui cæcæ noctis beneficio scalas admouerent, quà fossæ minus altæ, Sub auroram 14. Octob. vrbem pauci ingressi, cæsisque custodibus, portarum claustra effringentes, reliquam cohortem, quæ foris signum expectabat, immiserunt, & medio foro signa defixère. *Alphonsus de Luna* vrbis præfectus, rei nouitate perculsus, tandem collecto animo, cum paucis portæ Lisperensis molem occupat, adductisque machinis bellicis stationem vndique tuetur dolijs, curribus, quæ se obiecerant, vt hosti aditum præcluderet. Inde vicinis Antuerpiensibus, & Mechliniensibus nunciauit discrimen. Illi protinùs tympani sonitu arma capiunt; & in agro Lirano circa meridiem iuncti, ad portam, quam adhuc *Alphonsus* obtinebat, conuolant, & adiunctis sibi 150. Hispanis, qui ex arce accesserant Antuerpiensi, vrbem inuadunt. Octo horæ intercesserant, ex quo ab hoste vrbs occupata, desperata iam penè salute, pristino domino restituitur. Ad cuius rei perennem memoriam Magistratus Antuerpiensis, qui præcipuam sibi vindicabat gloriam, nummum *triumphalem* Centurionibus distribuit, quem vide supra *n. 134. c.* Lirensis verò Senatus hanc seruatæ vrbis incolumitatem sequenti disticho, quod annum, mensem, diem exprimit, celebrauit, ac curiæ frontispicio præfixit. (*Nummus Lirensis n. 134. sub B.*)

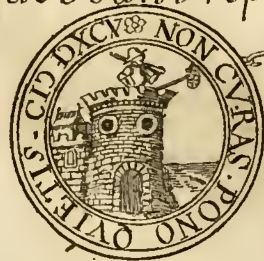
(LerVnt:
HeV DeCIMa qVarta oCtobrIS: sed fata tV-
HostIbVs eXp VLsIs, Capta reCepta LIra est.

cxxxiii *Ernesti Austrij mors.* Tantis incomodis mors superuenit *Ernesti* cum ad pacificandam prouinciam totus incumberet. *Albertum* fratrem Cardinalem, qui iam iam ordinē sacerdotalē suscepturus erat, mutata sententia successorem habuit. Is anno exeunte nonagesimo quinto huius seculi ex Hispania soluens, secum adducto *Philippo Gulielmo Nassouio*, quem Rex patre superstite, multos annos captiuum tenuerat; nunc verò Infantis *Eugeniæ Claræ Elisabethæ*, cui Belgium destinauerat, precibus exoratus, eum & libertati restituerat, & Vellere donauerat aureo, comitemque *Alberto* addiderat, quòd eius interuentu futurum speraret, vt *Mauritius* eius frater, & Ordines Belgij, ad pacem inflecti

Numi votivi Triumphales Castrenses Quorum litera Marginalis index est vbi debeant reponi.

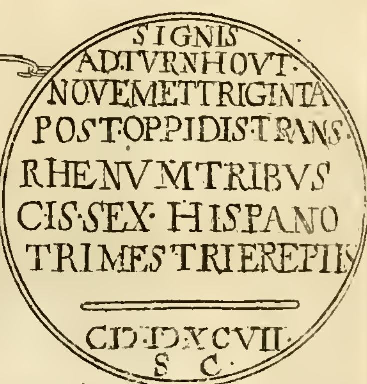

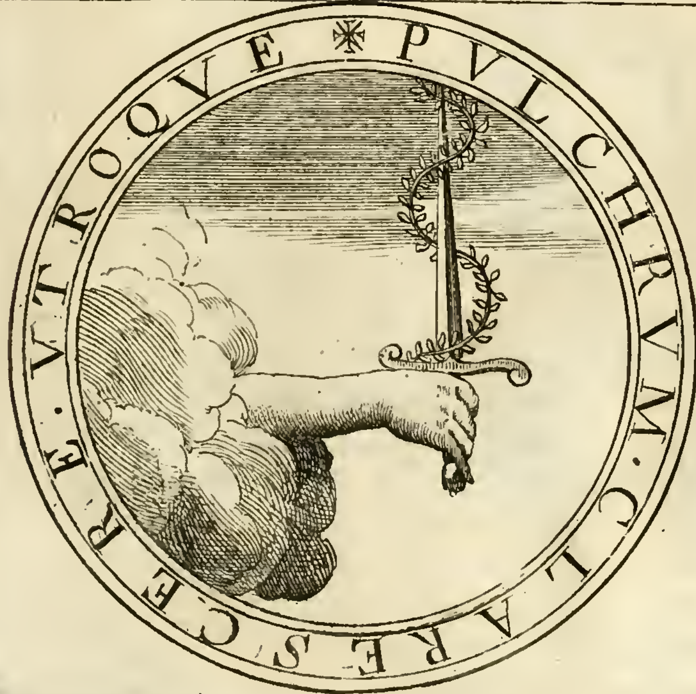

Sal. An. 1596. possent. Bruxellis magna pompa exceptus *Albertus*, animum citò intendit, ne *Faram* ab
Faram Galli obsident. *Henrico IV* Gallorum Rege obsessam, quæ vnica tot sumptuum ac laborum hoc bello in Gallia nauatorum supererat sine vllo obsessis
cxxxiv subueniendi conatu, Galli redimerent. Porrò
Caletum expugnat Albertus Austrius cum *Henricus* adeò mœnia clausisset, vt nullo modo vrbs annona iuuari posset; placuit, locum aliquem Gallico præsidio munitum petere, quo capto plus emolumenti ad res *Philippi*, quàm amissa Fara damni rediret. Proponuntur
cxxxv Perona, Guisa, Quintini-fanum, *Caletum*, & hoc placuit, quamuis inexpugnabile diceretur. Fortuna arrisit, nam in conspectu Regis *Henrici*, & Batauorum, qui non semel, atque iterum terra, marique auxilia intromittere tentabant, oppugnatur, & expugnatur. Tantæ monumentum victoriæ *nummus est triumphalis*
Alberti nummum vide n. 134.d ab *Alberto* percussus, in quo *gladius olea circumligatus* sub lemmate, *Pulchrum vtroque clarescere*. Ad bellum annuens, & pacem. Eripuit postea iisdem Gallis *Ardæam*: Hollandis *Hulstum*. Anno sequenti Ambianum astu bellico cœpit.

cxxxvi Occupato ab Hispanis Caleto, ingens terror, nec immeritò Anglos inuasit: siquidem hostem infensissimum iam suis incubantem littoribus in conspectu habebant; vbi Hispana
Fœdus inter Anglos, Gallos, Belgas. classis securiùs à ventis, atque impetu hostili se defendere poterat. Et quia periculum Gallis quoquè, & Belgis imminebat; facile inter se fœdus percusserunt. *Elisabetha* porro Angliæ Regina in arctioris nexus symbolum, *Ordinis*
Angliæ nummũ vide nu. 134.E *poplitarij* cingulum Regi offert; quod vinculum arctum, tenax, indissolubile *nummo* ostendère *sociali* sub lemmate, *Haud facilè rumpitur*. In postica, eorum conatibus *Iehouam* non defuturum arguunt; sed dispersa, submersaque hostium classe, vocem illam cœlitus demissurum: qua *Saulis* Ecclesiam persequentis feruorem corripuit: *Quid me persequeris*? Hunc Angli percussere. Cui similem Bataui, in quo *fune arctiùs contorto, seu nodo quodam Gordio* adumbrabant; *quàm solido inter se fœderis, ac societatis vinculo colligati, ad mutua ferenda auxilia, rebus sic poscentibus, tenerentur*. *Batauorũ nummũ vide nu. 134.f*

Nec inutile fœdus fuit. *Alberto Austrio* Dertolam vnam ex insulis Zelandicis tentanti, occurrit *Nassouius* 6000 lectissimorum militum instructus copijs; qui Dordracum & Mõtem Gertrudis, XXII Ianuarij, eadem penè hora centum, & quinquaginta nauibus aduecti, conuenère. Exposito in terram milite, diu noctuque iter faciens Tournhutum contendit, vbi stabant Hispani duce *Varrasio*, qui cognito hostium aduentu, castra deseruit, vt in tutum se reciperet; sed à Batauis interceptus, dispersο, & profligato exercitu, *Varrasius* ipse occiditur; Insigni quamuis cruenta Batauorum victoria. Nam Reinberga, Mærsia, Alpenum, Grilla, Bredefortium, Enschæda, Oldensela, Petmarsum, Goera, Linga trimestri spatio Ordinibus subijciuntur. Suspice *triumphales nummos*, in quibus insculptæ legũtur victoriæ. *Anno Sal. 1597.* cxxxvii *Mauritij Nassauij victoria de Hispanis.* *Mauritij Nassauij nummi sub C. & E. n. 134.*

Ista apud Belgas Fortuna ludebat; quùm ad totius orbis Christiani perniciem, tyrannus *Mehemethus* ex nostra discordia totam Pannoniam in summum discrimen adduceret. Commune omnes principes inspiciebant periculum, nemo tamen succurrebat. Cum ex Belgarum, & Hispanorum pace propitia viderentur vel aduersa imminere Fata; *Christianus IV* cxxxviii *Christiani Daniæ Regis nummi.*

Rex Daniæ (qui iam adolæuerat; & anno currenti solemniter inauguratus fuerat, vt *nummi* testantur *augurales*; Quorum in altero *elephas armatam sustinet turrim* sub lemmate, *Regna firmat pietas*. Nam *pietatem* Elephantis symbolo expressit Antiquitas. Quia *id genus animalis*,

Luna

Sal. An. 1597. *Luna splendente, gregatim amnes petat; mox aqua respersum, Solis exortum certis gestibus salutet.* In altero *Pallas* est, sed comite *Pietate*; nam *cæca Pallas, quæ fortunam diuino colat honore.*) Coronatus oratores suos in Angliam miserat, deinde ad Belgas; Mandatorum summa fuit, *vt amicitia, quæ Friderico parenti suo cum Gulielmo Nassouio, & fœderatis intercesserat, renouaretur; & vt pacis non solum inter eos, sed in toto Christiano Orbe constituendæ ratio iniretur: salua semper Protestantium doctrina, in qua educatus, mori volebat. Propterea prò certo haberent, Regem Daniæ ea in re nihil præter Dei gloriam, & publicam tranquillitatem spectare.*

Bataui pacem respuũt.

cxxxix Ad hæc responderunt Ordinum delegati, Hagæ conuenientes, *hoc vnum sibi esse votum, pacem. Quam cum ab Hispanis consequi minimè possent salua conscientia, & religionis libertate: proinde frustranea fore de pace verba.*

Antea *Paulus Dizialius* à *Sigismundo* Rege Poloniæ missus, idem pacis negotium cum acriùs instaret, & tam Hagæ Comitum, quàm in Anglia apud *Elisabetham* minas precibus admiscens, Austriacam supra modum iactaret affinitatem, Regina tumida legatum increpuit, *multum expectatione sua se deceptam*, (dicens) *quippe prò legatione expostulationem institutam, prò legato fæcialem ad se missum. Illis non esset Rex ipse vsurus verbis; quòd si talia à Rege haberet mandata, ideò factum existimare, quòd iuuenis, neque successione, sed electione ad regnum Poloniæ promotus, regia non adhuc percepisset arcana.*

cxl Cœsar etiam *Carolum Niuelium* ad Ordines misit, cui VI. Id. Sept. Senatus datus. Petebat, *vt legatos Cæsaris, & cæterorum Imperij principum, de pace cum ipsis acturos admitterent.* Cui responsum *se excusatos Cæsar haberet ob recens cum Gallis, & Anglis initum fœdus; quibus inscijs liberum non esse consilium.* Pacis itaque desperato negotio Hispaniarum Rex *Philippus II*, consilium, quod de Belgicis rebus cœperat, literis suis Brabantiæ primùm: inde aliarum ditionum Ordinibus aperiendum censuit: videlicet, vt filiam suam *Claram Eugeniam* cum Belgicis, Burgundiæque Prouincijs cum *Alberto Archiduce*, Cardinali, & Archiep. Toletano, præmisso Pontificis consensu in matrimoniũ collocaret. Nec minùs de filij principis matrimonio solicitus, nurũ eligit *Margaretã* filiã *Caroli* Archiducis. Hanc traducturus in Hispaniam *Albertus*, vt inde sponsam in Belgium deduceret. Interim substituto *Andrea Austriaco Cardinali*, qui suo nomine Belgicis rebus præesset: Belli administrationem *Francisco Mendozæ* Aragonio Thalassiarchæ mandauit. Is, absente *Alberto*, Rinbercam expugnauit; plurima Cliuiæ, Vestphaliæ oppida in deditionem accepit, sed tanta erga deuictos crudelitatis, vt hostes æquè ac amicos in se concitaret. Creuit indignatio ob interdictum ab *Andrea* Cardinali cum Hollandis commertium, quod idem ipsi fecerunt aduersus Hispanos. In hosticum ponè deducto milite Bommellam frustra obsedit Cardinalis, se obijciente *Mauritio* vbi collatis signis aliquotiès velitatum. Durante porrò Obsidione, vt nauigationem inter Mosam, & Vahalim impediret, vicinisque locis compedes inijceret, in Isthmo insulæ ad pagum Rossemium propugnaculum erexit, & S. Andreæ nominauit à nomine extructoris. Huius extructionis nummum habes *pag. 95.*

Cæsar frustra ad pacẽ suadet Batauos.

cxli *nuptiæ inter Albertũ, & infantem Hispanã.*

cxlii

cxliii *Andreæ Austrij nummus. vide pag. 95*

Habes etiam *Mendozæ* nummum, in quo *Deo, & Regi* se inseruire protestatur vigilando: ardua intrepidè aggrediendo; celeriter peragendo: *Circumspectionis* symbolum Grues est: *celeritatis, Delphinus: fortitudinis Leo.* Quid cãdela? eò alludit: *Alijs inseruiendo, consumor.*

Laborabat interim, & summa laude perfecit *Clemens VIII* Papa, vt Gallos reconciliaret Hispanis, quorum dissidijs vniuersæ Christianæ conuulsæ Reipublicæ interitum moliebatur immanis ille Asiæ tyrannus. Pontifice itaque sequestre, internuntio *Bonauentura Calatagirone* Ordinis Franciscani ministro Generali pax sancitur, Iunio mense publicatur: licet subscribere Angli, & Bataui detrectassent. Nummos suspice *gratulatorios*, in quibus Pax alma laudis sacrificium Deo peragit: coniecto in ignem annulo, qui fidei hieroglyphton: vt & circulus symbolum æternitatis.

Albertus interim cũ ad Hallẽsem Virginem salutandam concessisset, Cardinalatus sui ibidem insignibus depositis, Emblema tunc vsurpare cœpit, quod in *nummo* sculptum *festiuo* legitur. In hoc *Iason* repræsentatur, *Vellus aureum aufferens. Dracone subiugato semper vigili, & tauris igniuomis edomitis.* Sub lemmate, *Assiduitate*, qua rebus in Belgio, & Pannonia præclarè, fortiterque gestis, promeruerat; vt cum maximi Regis filia, ducatu Burgundico, Prouincijsque Belgicis donaretur. cxliv

In ipso itinere nuncium de morte Regis *Philippi II* accepit; nihilominùs sibi progrediendum cxlv

dum

Sal. An. 1598. dum ratus, in Tirolensem Comitatum venit, vbi *Margaretæ Austriæ occurrit*, quæ cum matre *Maria Bauara*, è Pannonia superiore venerat. Per Tridentum itaque, Venetasque ditio-

nes prætergressi, Ferrariam appulit; vbi *Clemens VIII* Pontif. primò *Albertum Archiducem Austriæ* nomine *Philippi* III Hispan. Regis cum *Margarita* noua Regina. Postea *Ducissam de Seßa* nomine *Isabellæ* cum *Alberto* Archiduce Austriæ coniungit. Post celebratas imaginarias hasce nuptias, Mediolanum contendunt, nauigationi tempus operiens opportunum. Ibi commoranti, *Velaschius* Gubernator, præter alia obseruantiæ studia, Reginæ suæ *portam honorariam* excitauit: addita moræ causa; quòd ibidem aliquandiu subsistat, dum *Lenes Austri spirare* incipiant. Sic Hispaniam anhelabat Sponsa *Margareta*; vt sponsus *Philippus* calido sponsæ torquebatur desiderio; idque ipsum, nonnisi spe appropinquantis aduentus eius, restinguebat. *Anchora* in nummo *spei* symbolum: vt *corolla, futurarũ nuptiarum*. Sed sponsos relinquamus, dum Mars nos in Pannoniam reuocat.

SI-

Sal An. 1598.

SIGISMVNDI BATHOREI SVSPECTA MVTATIO. Ann. 1598.

cxlvi Pragam venerat *Sigismundus Bathoreus* Transsiluaniæ Princeps, vt solemni ritu Velleris aurei torquem, *Philippi* nomine à Cæsare acciperet. Cum repentina animi mutatione *Rudolpho* aperit, velle Transsiluania cedere, vt in remotiori principatu otio indulgeret, curæ pertæsus humanæ. Rei nouitate perculsus Cæsar, omnem lapidem mouit, vt *Sigismundum* à pernicioso retraheret consilio; rectè præludens, quàm damnosa foret hæc Reipublicæ Christianæ mutatio Turcico vrgente bello. Verùm in sua opinione constans *Sigismundus* eò *Rudolphum* adegit, vt sequentibus conditionibus abdicationem adprobaret. *Cæsar dabit principatus Oppoliæ, & Ratisborij in Silesia Sigismundo, alias Regiæ Isabellæ adsignatos adiunctis quinquaginta aureorum millibus annuis, vnde viueret. Diuortium inter Sigismundum & vxorem Cæsar adprobabit. Clericalem volenti Sigismundo vitam profiteri, Purpuram Cardinalitiam ei Cæsar impetrabit. In Transsiluaniam regressus, vocatis comitijs abdicationem exponat Sigismundus, adstantibus Rudolphi legatis, quam iuramento Ordines ratam habebunt: & protinùs Maximilianus Archidux regimen suscipiat Prouinciæ.*

cxlvii Subitaneam mutationem non equè acceperunt aulici. *Temerè suscepti belli serò pænituisse Sigismundum* dicebant, *inclinantem fugere fortunam, ac temeritatis pœnam dare.* Alij ab *Alfonso Carillo* ex Iesuitico sodalitio inductum, *ne ditiones illæ Turcis expositæ, magno Christianorum detrimento in manus caderent infidelium. Hinc spetie pietatis persuasus, eas potenti Austriacorum cedere familiæ, quæ sola Turcarum impetus sustinere poterat.* Verius est *fascinatum Principem, odiosum sibi, se abdicasse quòd eo furoris aliquando esset, vt Orbem in Orbe quæreret.* Surgebat noctu, laruas prouocabat ad pugnam, familiares si accurrerent, prohibebat; colloquij impatiens, in solitudine alta voce orabat, quem amaret, vel oderet, non secernebat. Castissimam coniugem *Mariam Christinam Austriam* Virginem adhuc veluti furiam fugiebat.

cxlviii Claudiopoli itaque conuocatis proceribus, pacta soluit *Sigismundus* non tamen sine occulto procerum fremitu, præcipuè *Andreæ Cardinalis Bathorei*, gentilis *Sigismundi*; qui cum sciret à *Rudolpho* Cæsare, fratri *Maximiliano*, qui regni Polonici titulos adhuc retinebat, Prouinciam destinari, ad Regem Poloniæ conuolat, communia exponit pericula, *non satis esse Austrijs* (exclamat) *alienos titulos violatis pactis vsurpare, nisi & vicinos principes fraude spolient. Eorum ambitione totam Pannoniam Turcici iuris effectam esse, idem Transsiluaniæ euenturum, nisi maturè occurratur.* Andreæ subita in Poloniam profectio, & quò pertinerent hominis irritati consilia, non latuit Legatum Pontificium, qui in aula Cæsaris erat. Cum itaque videret vanos Regis Polonici titulos, quos *Maximilianus* vsurpabat, plus inuidiæ ad Austrios, quàm emolumenti redundare; suasit Cesari Regem Poloniæ deuincire, iubendo *Maximiliano* titulos omittere, & sincerè Polonis reconciliari. Sic enim fore, vt Rex pacis auidus facilè ab *Andrea* Cardinali separaret consilia, & *Andreas* tanto destitutus auxilio, à rebus in Dacia nouandis abstineret.

Interim *Adolphus Schuuartzembergius* Baro laude bellica celeberrimus, viris rei militaris peritissimis assumptis, pulcherrimum aggreditur facinus. Comorra profectus, cum haud procul à Iaurino abesset, consilium de castro aperit repetendo. Tum *Vobecurtio* mandat, vt crepitaculo, cuiusmodi machinarum vsus nondum Turcis cognitus erat, admoto, portam effringeret. *Cauiaco* negotium datum, vt maiorem machinam, quàm occultissimè admoueret, eiusque vi disiectis foribus, aditus pateret. Inde locus cuique assignatus, ad quem se, occupato oppido, reciperet; seuerè inhibita præda, nam parta victoria, communem eam fore prò meritis inter milites distribuendam. Tum astus adhibitus. Ex Hussaris quinque Turcici idiomatis periti subornantur, quibus Turcarum res satis cognitæ erant. Eos Turcæ incubitores, *cuiates essent?* inclamant. *Buda se venire* respondent; *literas ad Aaronis* Agæ *Budensis sponsam afferre, & nuntium commeatus à purpurato summissi, & iam propinquantis. Insuper importato commeatu, Sponsam ad sponsum deducere in mandatis habeant. Sed metum subesse, ne Christianis huc illuc sparsis, auxiliares damnum ab ijs patiantur. Pontem ergo ad commeatum accipiendum ante lucem dimitterent.* Fidem Hussaris habuere Turcæ, pontemque dimisere. Sed cum venientibus nostris ingens fragor fieret, vt à vigilibus exaudiri posset, &

cxlix (margin, beside "Interim Adolphus Schuuartzembergius") — *Iaurinũ recuperant Austrij.*

appe-

Sal. An. 1598. appetente luce, ac Cœlo aliàs ſereno cuncta ex ſuperiore loco ſpeculantibus paterent; exortus ſtatim vehemens ventus, & nubes à Danubio aſcendens ità Cœlum texit, vt aurium, & oculorum ſenſum hoſtibus ademerit. Indè in ſpem noſtri erecti mœnia ſubeunt, repertoque ponte demiſſo, machinas admouent. Conatus ex voto ſucceſſit. Ibi demum vigiles, quid ageretur, animaduertentes, clamorem edunt, & ſclopetorum ictibus tres Chriſtianos conficiunt. Cum enim ingenti fragore porta diſſiluiſſet, aditumque præbuiſſet, mox effuſi noſtri in vrbem milites, obuios quoſque contrucidant: loca munita, & tormenta capiunt: reliquas obſident portas. Hinc Turcæ ſubito tumultu lectulis ſuis exciti, trepidare, diſcurrere, inermes, ſeminudi arma capere; illinc noſtri pertinaciſſime pugnantes cædere, fugientibus inſtare, non ſexui, non ætati parcere. Quinque horas durauit conflictus, in quo tanta contentione à noſtris pugnatum, vt arma fruſtra experti Turcæ, vltro noſtris ſe mactandos obijcerent. Vrbi præfectus vtraque manu acinacem vibrans, vitam cum armis proiecit, cuius caput abſciſſum, in loco maximè conſpicuo defixum fuit. Tercenti Ianizeri in munimentum recepti, vbi puluis tormentarius aſſeruabatur,

cl *nummus triũphalis. p. 99.* cum inde extrahi non poſſent, & noſtri ad eos conficiendos confeſtim accurrerent, puluere incenſo, ſe cum hoſtibus flamma inuoluerunt. Sic Iaurinum recuperatum, cum Turcæ noſtros irriderent; & Gallum æneum ex turri tintinnabularia euulſum in porta, quæ Danubium reſpicit, collocaſſent ſub lemmate; *Cum is Gallus cantabit*; *Iaurinum Chriſticola recuperabit*. Victoriæ teſtimonium extat *Nummus Triumphalis*, quem habes n. 159. p. 99.

cli Dum hæc apud Iaurinum geruntur: *Rudolphus* Imperator, quanto in diſcrimine non ſua tantum regna, verùm etiam vniuerſa Chriſtiana Reſpublica verſaretur, facile intelligens,

Comitia Ratisbonæ. Comitia Ratisbonam indicit: Miſſo eò *Matthia* Archiduce fratre, cum egregio virorum comitatu. Vbi cum Ordinum legatis prolixa oratione exponeretur, *Matriculam Imperij* (quam vocant,) *valdè imminutam, promiſſa auxilia parcè, ac malignè à nonnullis conferri*; *eò factum, vt exiguo profectu ob anguſtiam pecuniæ res ceſſerint Chriſtianorum. Multò minores eſſe copias, quàm quibus aperti certaminis alea, contra tantam hoſtium multitudinem committi poſſet: dum æſtiuis tantùm menſibus ſub ſignis miles haberetur, multos plerumque rei præclarè gerendæ elabi occaſiones: contra hyeme, vbi iam omnia gelu obriguerunt, pabuli inopia hoſtibus ad interiora regionum compulſis, plurimas vtiliter ſuſcipi poſſe expeditiones.* Tandem ſumma petionis eò redijt, *vt quinque proximis annis ſingulis tricenum menſium ſtatus penderent. XII. peditum, IV equitum millia parata haberent: quibus vel ſubſidiaria cohorte, & exercitus ſuppleri, & fortè accepta clade ingruenti periculo obſiſti, parta verò victoria hoſti inſiſti, ac bellum latius ſpargi poſſit.* Ab ijſdem Statibus petitum, *vt Viennæ & hoſtibus vicinæ, & neceſſario ad defenſionem apparatu, tot expeditionibus nudatæ, curam gerere vellent.* Ponè Martinus Ep: Segouienſis, exhibito legationis ſuæ diplomate, multa de Turcarum immanitate queſtus aduerſus Stiriam, Carinthiam, ac Carniolam, quarum legatum agebat, miſerias deplorans, opemque imperij rebus penè perditis expoſcens.

Poſt aliquot dierum diſceptationem Cæſari triginta: Stirijs, & finitimis duorum menſium auxilia decreuere: Ad illud item, quod de ſubſidijs petitum fuerat, aſſenſus eſt præbitus. clii

Hiſce in comitijs plurimi percuſſi ſunt *nummi honorarij*. Primò in honorem *Rudolphi* Cæſaris *ſtella ſemilunæ Turcarum opponitur*: quin & ea licet minor Lunam obſcurat; *afflante ſereniore aura*, cæleſti nimirum gratia. cliii *Nũmos Honorarios Rudolphi vide n. 159.*

In altero *Aquila ſagittam eiaculans*, quid ſignet? alibi expoſitum.

In nummis Archiducis *Matthiæ* ænigmatica non pauca. *Victoriæ* ſignum *pila*, ſeu *Orbis*, ſeu *vexillum eſt conuolutum*: petita è veterum Imper. triumphis imagine. Tenent id manu partim: partim humeris. Suſtinent hinc quidem *Nymphæ*: illinc *Angeli*: Nam ſine cœleſti tutela parùm tuta eſt victoria. *Nudæ ſunt Nymphæ*, hoc eſt liberæ à curis alienis. Satis namquè habet, quod agat, cui acer & infenſus eſt hoſtis. *Fortitudine* eſt opus, non minus poſt, quàm antè pugnam: cum non raro victis in præcordia virtus redeat. *Arma eius ſignum*. *Indicium palma patula*. Tandem & *Vigilantia* requiritur, quæ in *Grue* adumbratur, *cuius eſt noctu excubare: inniti corpore alterutri crurum: altero ſuſpenſo lapillum tenere: retinendo ſomnum pellere. Calculus enim ſi decidat, ſtatim excitat dormientem, & arguit negligentem.* *Matthiæ Nummi.*

cliv *Sigiſmũdus Trãſiluaniã repetit.* Tranſſiluanus interim in Sileſiam deſcen-

Sal. An. 1599.

·derat, Domi relicta coniuge, *Vacienſi Epiſcopo* homine faſtuoſo, & *Nicolao Iſtnanfio* res Cæſareo nomine adminiſtrantibus. *Maximilianus* Cæſaris frater iam iter in prouinciam meditabatur; cum nuncius ſuperuenit, *Sigiſmundum* minimè prouincijs Oppoliæ, & Ratiſporij contentum, Tranſſiluaniam repetere. Atque Monachi habitu, duobus tantùm aſſumptis comitibus Claudiopolim coniugi adfuiſſe, dùm hæc ſacris intereſſet, eaque amicis verbis ſalutata, oppidanos conuocauit, quibus ſe ab Auſtriacis querens deluſum, fidem exegit. Gratè iſti veterem dominum ſuſceperunt ſequeſtre *Stephano Botkaio*, qui populos *Sigiſmundo* conciliauit. In omnes poſtea prouinciæ partes nuntios miſit, qui populos de ſuo aduentu certiores facerent. um XI K al. Sept. ad *Maximilianum Auſtrium* in prouinciam venientem dat literas, ſignificans, *quandò Oppolienſem, & Ratiſporienſem principatus relictarum pro compenſatione prouinciarum, longè inferiores cognouerit, quàm promiſſum fuerit, iuſtam ſibi fuiſſe cauſam, patriam repetendi. Iamque Claudiopolim Daniæ tenerem etropolim, nec cæteris locis velle, vel poſſe cedere; ſed potiùs in vim ſe externam parare, ſi ingrueret. Cæterum ſe Roman. Imper. ac familiam Auſtriacam, vt hactenùs fecerit, comiter colere.*

clv Dum porrò locis amiſſis recuperandis occupatur *Sigiſmundus*, pretioſam eius ſuppellectilem *Maximilianus* Caſſouiæ intercipit. Viciſſim *Sigiſmundus* vbi id reſciuit, Cæſareis procuratoribus, qui in Tranſſiluania commorabantur, manus iniecit. Hæc initia funeſtiſſimi belli, quod Turcis ad maiora audenda fiduciã fecit. Repetito itaq; principatu *Sigiſmũdus*, ſed nunquàm idem, & folijs leuior, noua inconſtantia *Andream Bathoreum Cardinalem* ex Polonia euocat, eique cedit prouinciam; vxore remiſſa, quæ habitu luctuoſo ſumpto, Grætzium ſeceſſit; indè Oenipontum: vbi ſanctimonialium extructo cœnobio, ſanctè quieuit in Domino.

clvi Interea Turcæ duce *Omaro* numero ſexaginta mille Varadinum obſident. *Schuuartzemburgus* vt hoſtẽ à Varadino auerteret, ad Budam Pannoniæ metropolim caſtra ponit. Vbique pugnatur acriter. Vtraque vrbs aggreſſoribus ceſſiſſet, ni vrgentibus imbribus, Turcæ & Chriſtiani ab obſidione diſceſſiſſent pari vtrinque damno.

BELLVM IN SIGISMVNDVM TRANSSILVANIÆ. Ann. 1599.

clvii *Andreas Cardin. Bathoreus Tranſſiluaniam occupat.*

IN Tranſſiluaniæ principatum ſubſtitutus *Andreas Bathoreus Cardinalis* à *Sigiſmundo*, qui ſubditos adegerat, vt in verba Cardinalis iurarent, nulla mora interpoſita è ſuis domeſticis familiarem ad Portam Otthomanicam legauit; eodemque tempore ad *Rudolphum* legatos miſerat, vt cum alterutro fœdus iniret. Id ad Cæſarem perlatum, cum iam *Sigiſmundi* legati Praga diſceſſiſſent, ignari, quid interim per ſuam abſentiam in Dacia geſtum eſſet, tanta ſibi leuitate, vel aſtu illuſum ægerrimè ferens, iuſſit legatos, qui iam Thoronam peruenerant, in cuſtodiam dari. Interim Cardinalis, vt tempus protraheret, datis ad *Georgium Baſtam* (qui iam ex mandato Cæſaris Caſſouiam cum copijs venerat) literis, *vim hoſtilem deprecabatur, quippe ſe quicquid à Sigiſmundo per delegatos cum Cæſare actum eſſet, ratum habiturum. Nec aliud ſpectare, quàm prouinciæ tranquillitatem.* Eiuſdem tenoris ad Cæſarem ſcribit; Is dilato reſponſo, *Baſtæ* imperat, copias quantas poſſet, conſcribere, & in Daciam mouere. *Michael Vaiuoda* Valachiæ *Bathoreis* infeſtus, vtriuſque prouinciæ præfecturæ ſpe lactatus, quod Turcis ſuſpectus eſſet, & infeſtus, ideoque in ſe conſpirari per Cardinalem ſciret; vt principatu deiceret; ad *Rudolphum* confugit, offerens Cæſare auxilia ſuppeditante, Cardinalem expellere.

clviii *Andreæ aſtus, & oblata.*

Cardinalis ſe armis vndique petitum videns, vt moram aliquam interponeret, nouas ad *Baſtam* litteras dedit, quarum ſumma erat, *quando de diſſidio amicè componendo, minimè auditus ſit, ſibi patrono opus eſſe, cuius ope ſe ſuaque defendat. Proinde Cæſarem rogare, vt ſuam voluntatem diſertè declaret, amici & fœderati clientis, an hoſtis loco ſit ipſum habiturus. Turcicum legatum apud ſe eſſe, opes & amicitiam Sultani vltro offerentem, nec amplius decem aureorum millia pro annua penſione repoſcentem. Malle tamen ſe Chriſtiani nominis memorem Cæſari operam nauare, quàm priuatum commodum reſpicere. Non deeſſe ineundæ concordiæ rationes, & per renouatam affinitatem, quæ nuper publico diſſoluta diuortio, arctius conſtringendæ. Bathoreis tanto honore iam à Sereniſſima Auſtriorum familia affectis, ex eadem domo ſe Sigiſmundi patruelem ſupereſſe, qui parem fidem, & animum ad eam affinitatem ſit allaturus. Votum ſibi eſſe, ſi non indignus à Cæſare habeatur,*

vt

Sal. An. 1599. *vt Mariam Christiernam, quæ Sigismundo nupserat, in vxorem ducat. Tanta accessione ad dignitatem suam facta, non solum deinceps Turcam, sed etiam omnes Principes Austriacæ familiæ æmulos in posterum prò hostibus habiturus.* His mininè *Basta* commotus, cum astu rem geri putaret, contrario sibi astu vtendum duxit, verba reddens prò verbis. Dum hæc simulatè agitantur; *Basta* per *Michaelem Valachiæ despotam*, qui iam in armis cum triginta armatorum millibus erat, seriò rem agi curat. Is prouinciam hostiliter ingressus, Stephanopolim primo impetu, XV Kal. Decemb. occupat, vt ab ea parte Polonis, quos credebat Cardinali

auxiliares futuros, aditum intercluderet. Verum metus paulò post euanuit, edicto per regnum promulgato, ne quis in eo bello aduersùs Cœsarem militaret. Stephanopoli præsidio fir-

Sal. An. 1599. firmata; Ciculi confirmatis priuilegijs in fidem accepti, & in Cœsaris verba adacti, Hermenstadium cum XVIII machinis mouit.

clix *pugna Andreæ cum Valacho.* Consederat non longè *Andreas* apud Cibinium ciuitatem Saxonum, cum *Hieremio* Despota Moldauiæ, quorum in castris haud minus XXV mille hominum erant. Orator Pontificius cum *Gogare Monbarsio*, & *Moyse* inter Ciculos primario viro interuenit, iam *Andreæ* addictus (quia *Andreas* se beneficiarium Apostolicæ Sedis futurum in arcano promiserat, si Daciam Pontificis patrocinio retinere posset), quasi à Cœsare veniret, *Michaeli* mandat arma ponere, ac finibus omnino excedere Transsiluaniæ. *Michaele* Cœsaris mandatum sibi exhiberi petente, cum Orator id penès *Bathoreum* esse diceret, tempusque interponi postularet, tantisper dum ipse ad Cardinalem adiens, ad saniora consilia inflecteret, contrarium Cœsaris aduenit mandatum, quo nulla mora interposita, cum Cardinali hostiliter agere iubetur. Custodiæ itaque honorificæ primùm Oratore dato Pontificis (nam filio suo commisit) mox Cibinium mouet, misso ad Cardinalem fæciali qui renuntiaret, *non se ad Christianorum sanguinem effundendum venisse; sed quando ipse sacramentum Cœsari dederit, & iniustè arrepto principatu cedere recuset, sed cum Turcis fœdus continuare velit; nonnisi arma expectaret vltricia.* Cardinalis vir magni animi, qui *Michaelem* pascendis potiùs pecoribus, quàm exercitui ordinando idoneum semper aspernatus fuerat, protinùs remisso fæciali, copias instruit; turpe existimans detrectare certamen. Antequàm manus consererent; *Michael* voce præconis edixerat, vt transituris ad se parceretur, quod ita speraret fore, vt multi à Cardinale transfugerent: quod si non succederet, saltem egregiæ suæ voluntatis impressam in Dacorum animis opinionem relinqueret. Maioribus animis, quàm peritia vtrinquè certatum, & post quinque horarum obstinatam pugnam, Cardinalis tandem profligatur, Ter mille hostium desideratis. *Michaelis Valachi victoria.* Direptis castris, & magna præda in ijs inuenta Valachis in prædam cessit. XLV Machinas victor *Michael* sibi reseruauit. Mox Albæ Iulij Valachi magna ciuiũ gratulatione fortunæ plaudentiũ accepti. *Stephanus Bathoreus* ex fuga cum paucis se in montana recepit; Eo digrediente, Husta, & Claudiopolis *Michaeli* aduenienti Kal. Decemb. patuit. Sola restabat Viuaria præcipuum Prouinciæ munimentum, quod valido præsidio tenebatur. Cessit tamen, nuntio accepto quòd *Stephanum Bathoreũ* intercepisset *Georgius Basta*. Missi postea qui inter Montana fugientem Cardinalem insequerentur. Eum cum septem familiaribus nacti, trucidarunt. clx *Andreæ cædes.* Recisum caput ad *Michaelem* allatum, qui corpus mox diligenter perquiri, & repertum Albæ Iuliæ insigni monumento, quod ipse Cardinalis *Balthasari* fratri struxerat, inferri curauit. Hoc nuntio turbatus *Sigismundus* cum omnia tuta metueret, fugam vndique circumspiciens, clade ad cladem addita, non mediocriter angebatur. Nam dum ad discessum se parat, equos magnam partem fortuito amittit incendio, quo & ducenti currus, in quos pretiosiorem imposuerat suppellectilem, vnà cremantur.

clxi Breui itaque tempore *Michael* vniuersa regione potitus, ad Cœsarem literas misit, quibus *pacatam Daciam ductu suo, & cunctos prouinciæ Ordines in verba eius adactos significabat, meritorum suorum petens rationem haberi.* Victoriam hæc cum ad Cœsaris fortunas magnum detulisset augmentum, maioribus viribus bellum in Turcas geri posse videbatur. Quanta fuerit lætitia *Rudolphi* nummus ostendit triumphalis. *Rudolphi nummus.* In quo sub *Virginali schemate Victoria sinistra coronam effert dextra facem Bellonæ atque turbarum extinguentem.* Conspiciuntur *catenis vincti hostes*, mox ante currum triumphantis ducendi in opprobrium. Exhibetur *speciosa armorum, ac manubiarum ostentatio*, non infimum pompæ triumphalis decus.

clxii Michael interim vbique Præfecti vsurpato titulo, per *Bastam* qui ad eandem præfecturam adspirabat, quasi nouarum rerum auidus apud Cœsarem tacitè insimulatur. *Nouum cum Michaele dissidiũ.* Auxit suspicionem insolita barbari hominis comitas, & adfectatus in populos in fidem acceptos amor, atque ambitiosæ prò eorum immunitatibus apud Cæsarem preces. Itaque cum *Basta* instaret, vt Germani per præsidia distribuerentur, saltem quousquè à recentibus motibus pacata esset prouincia; obstabat *Michael*, patriam obtendens libertatem. Tandem ad dissidium componendum properè cum amplissimis mãdatis *Petzius* missus, qui ita summum prouinciæ imperium sibi sumpsit, vt illud *Michaeli* ablatum in *Georgium* transferre videretur. Hæc feliciter in Transsiluania.

Sal. An. 1600.

PAPPENSIVM SEDITIO. Ann. 1600.

clxiii IN Pãnonia, vbi Pappæ excitato tumultu ob non soluta stipendia, præsidiarij habito cum Turcis colloquio, *Michaelem Marotum* in vincula coniecerant, vexillum Cœsarianum insigni scelere, vt spes reconciliationis tolleretur, hostibus tradiderant, *Schuuartzenburgus* qui iam in itinere erat cum duobus equitum & peditum millibus, ad præsidiarios nuncium præmittit, monens ad officium maturè redirent, paratam esse pecuniam. Accepit prò responso conuicia, legatus non sine ludibrio dimissus. *Schuuartzemburgus* cum nihil hac ratione proficeret, pluuijs incumbentibus, vlteriùs progredi prohibitus, Iauarinum, vnde venerat, retrocessit. Interim inter seditiosos ob conditiones cum Turcis pactas, inito dissidio, ad manus deuenere. Occasione sumpta *Schuuartzemburgus* copias mouet; & adhuc ardente dissidio, pars altera muris succedere patitur. Verum altera superueniente factione, scalæ deijciuntur admotæ, nec sine damno *Schuuartzemburgici* repelluntur. Quo facto, Turcæ pabulatores intromittuntur, quorum plaustris exoneratis, captiui Christiani Albam Regalem deducendi imponuntur. *Marotus* adhuc in vinculis erat, qui clam nostros monet, quo loco impetum facere deberent. Itaque III Id. Vtil. castra ad Pappam posita. Eruperunt bis obsessi nec sine damno. Centurioni ex ijs in eruptione capto cutem viuo ad terrorem detrahi iussit. Parabant Turcæ ad soluendam obsidionem necessaria, sed eos, quo minus venerint, fœdi imbres remorati sunt. Magna in oppido rerum omnium erat inopia, cum deficiente carne, sexaginta equi in cibum distributi, quibus paulatim absumptis, obsessi ad extremas angustias redacti, consilium ex desperatione capiunt, mortem oppetere pugnando, cum nullus esset gratiæ locus. Pridie itaque Kal. Sextil. eruptione noctu tentata, eam castrorum partem, ad quam Merspurgenses stationem habebant, conferti inuadunt, militem cœdunt temulentum. Ad strepitum excitus *Schuuartzenburgus*, vbi sui laborabant, aduolat, dumque per castra excurrens exemplo suo militem excitat, glande ictus cadit, incredibili sui desiderio relicto. In eius locum suffectus *Melchior Raderus*, qui gnauam operam in Varadino defendendo nauauerat. Postridie quàm hoc accidit, denuò eruptione certatum, & CCC circiter Cœsariani cœsi, nonnulli intra oppidum adducti. *Rederus* cum ad deditionem hortaretur, *cum breui fore, vt annona deficiente, & ipsis fame pereundum esset*: responderunt, *vbi annona defecerit, se captiuos Christianos, atque ipsum cum primis Marotum præfectum comesturos.* In arcanis tamen de fuga agitabant; quam Sexto Idib. Sept. tentarunt duabus ante ortum Solis horis. Albescente porrò die *Rederus* cognita fuga, cum leui armatura insequitur, sed cum iam fugitiui ad saltum penè euasissent, interceptum vltimum agmen, & magna ex parte cœsum. *Marotus* inter hæc ruptis catenis in castra confugit. *Rederus* vacuum ingressus oppidum, reliquos soluit captiuos, reliquias detestandæ defectionis abolet. Ex perduellibus alij excarnificati, alij palis infixi, alij rotis contusi, alij vncis tracti, alij larido liquefacto vstulati, quibusdam viuis intestina detracta, & ipsis spectantibus in ignem coniecta; non sine multorum horrore, qui ita censebant improborum animos non tam per supplicia à sceleribus perpetrandis auocari, quàm ad quiduis agendum, & patiendum efferari, neque tam acerbitate deterreri, quàm assuetudine huiusmodi spectaculi, metum imminui pœnarum.

Mors Schuuartzeburgi.

Christianorum infortunium geminauit *Canisæ* expugnatio. Stiriæ est oppidum munitissimum, Archiducum metropolis. Duodecim prætorianorum mille Constantinopoli Budam missi, in itinere Baboscam potiùs ignauia nostri præsidij, quàm virtute receperunt. Castra inde ad Canisã posita. Initio crebris eruptionibus pugnatum, & vallo deiecti Turcæ, machinis etiam clauis confixis, & vnà hosti ademptis ac in oppidum pertractis. In obsessorum suppetias missus *Philippus Emanuel Lotharingus, Dux Mercurij*, qui ad Muram fluuium consedit. Exiguum nostrorum numerum contra suas ingentes copias Turca conspicatus, ad Mercurianum mittit, monetque *nè tantillis viribus tantam obsidionem solui posse confideret, meliùs suæ existimationi consuleret.* Cui generosè *Mercurianus* respondit; *se non militum viribus, sed Dei confidere.* Velitationibus sæpiùs certatum; & in vallum Turcarum impressione facta, turbati Turcæ, XIV machinas campestres amiserunt. His impressionibus fatigati, vt auxiliaribus recedendi necessitatem impone- clxiv

Canisam Turcæ obsident.

ne-

Sal. An. 1600. nerent, circumfusis à tergo copijs, vijsque angustis inter paludes insessis, in summam rei frumentariæ difficultatem adducunt. Quibus angustijs *Mercurianus* victus, exercitum reduxit, & in discessu penè oppressus. Virtute tamen militari itinere superato, militem in tuta deduxit. Eius discessu fracti obsessorum animi; *Paradiserum* præfectum ad deditionem faciendam compulerunt. Deditione facta, *Paradiserus* facti rationem reddere iussus, cum non satis se purgaret, semel etiam de fuga arripienda consultasse conuictus, capite pœnam luit.

MICHAELIS VALACHI CÆDES. Anno 1600.

clxiv Daciæ præfecturam cum *Michael Valachus* assequi desperaret, Turcas tentauerat, qui hominem in vtrumque paratum vt aliqua spe gratiæ, si ad partes ipsorum inclinaret, lactarent, *Huraiam Agam* veneranda canitie senem vicissim ad eum *Sultani* nomine miserunt; quem ille perhonorificè excepit cum ornatissimo equitatu ad medium milliare obuiam profectus: cum non procul abessent, ambo ex equis desiliunt, & vbi se humanissimè complexi sunt, Aga *Michaeli* Persicum gladium, quo accinctus erat, detrahit, eidemque alium Turcicum gemmis distinctum tradit, cum alijs muneribus inter quæ erant VII equi generosi: plumæ ad pileorum ornamenta, quæ *Michaeli* incedenti præferebantur: eoque comitatu ambo Stephanopolim ingressi, reboante festiua tormentorum displosione. Aderant Cæsarei procuratores ad componenda inter eum, & *Bastam* dissidia missi, quos æquiores eo spectaculo adductos fore sperabat. Monet tamen, *ne ea re mouerentur, legatis se debitum deferre honorem; cæterum se facturum, quod fidei, & Cæsari vtile foret. Tantùm Bastæ multis de causis sibi suspecto alium substituerent, ne ex priuata simultate publica salus in prouincia periclitetur*. Præterea hæc eiusdem in arcano postulata ferebantur, vt *Transsiluania sibi, filioque iure cederet hæreditario, cum exterioribus Hungariæ partibus. Bona, dignitates quibus Sigismundus Bathoreus à Cæsare donatus fuerat, sibi attribuerentur, & collattia pecunia ad scribendum militem iuuaretur. Sperare se, vt in Dacia occupata Cæsar minimè reposceret, sed reliqua vsquè ad Turcum fluuium prò fideliter nauata opera, benignè concederet*.

clxv Sigismūdū vincit Michael. Hæc superbi hominis postulata prudenter in præsens legati dissimularunt Cæsarei, & ex pecunia Cæsaris triginta aureorum millia repræsentarunt: quæ tamen tanquàm leue operæ pretium non sine spernentis, atque adeò malè affecti vultu *Michael* accepit. *Sigismundus* interim sociatis cum *Hieremia Moldauiæ despota* viribus mediocrem ex suis, Turcis, Polonis confecerat exercitum. In eum, ne longiore mora iniecta, maiores vires colligeret, mouet protinùs *Michael*, in Moldauiam penetrans, *Sigismundo*, & *Hieremia* numero imparibus recedentibus; Aliquid damni magis ex penuria annonæ, quàm ex hostibus accepit: nam folijs arborum prò cibo vti cogebatur. Ad Istrum tandem in finibus Poloniæ iuxta Ortunum castrum *Sigismundum* assequutus, qui nouo fretus auxilio, XXX armatorum millia recensebat sub signis, collatis castris acerrimè pugnat, multis vtrinque cadentibus. Ad *Michaelem* tandem inclinauit victoria. Ex Bathorianis octo mille desiderantur. Ex Valachis vix duo mille. *Michael* victor totam Moldauiam Cæsaris nomine, vt in dissimulatione perseueraret, in potestatem redegit, eique gubernandæ filium præfecit, parte copiarum attributa; Ipse cum reliquis Cosacorum, Rasciorum, Belgarum, quos à Cæsare habebat copijs in Transsiluaniam redijt. Vbi cognito *Io: Sarij Samoscij* magni Poloniæ Cancellarij aduentu, fama sparsa, vt excursiones in Poloniam prohiberet, reuera vt *Sigismundum* cognatum suum in paternum restitueret principatum, & Moldauiam veteri Polonorum adijceret imperio, Cæsareos monet, qui in superiore Pannonia erant, si quid hostis tentaret, statim accurrerent.

Miserat *Petzium* Cæsar cum mandatis, vt *Bastæ* prouinciam *Michael* resignaret. Quod cum facere recusaret, res ad apertum dissidium erupit, & *Michael* vt res suas firmaret, nonnullos prouinciæ proceres ex leuibus suspicionibus in crimen adductis malè multauit. Ex quo adeò populis odiosus factus est, vt multi ab eo deficerēt. In ijs *Moyses Ciculorum regulus* cuius in fide, & virtute fiduciam habebat. Occasionem nactus *Basta*, collecto ex superioribus Pannoniæ præsidijs raptim exercitu, statim occurrit, vt spontè parere recusantem cogeret. Albam Iuliam profectus, vbi *Michael* cum octo millibus castra habebat, recta tendit. Aduentu *Bastæ* territus *Michael*, & suorum veritus insidias, protinùs se in fugam coniecit, clxvi

Sal. An. 1601. fugatur Michael. iecit, quatuor mille suorum amissis: sed ad montana Valachiæ à *Sigismundo*, & *Hieremia* iterum profligatus, cum nihil præsidij ampliùs in opibus suis videret, ne ab infesto sibi *Basta* legem accipere cogeretur, Cœsaris clementiam appellat, obsidum loco vxore, & liberis oblatis, ne qua fraus subesse putaretur. Postulatis facile Cœsar annuit. Et *Michael* anno exeunte cum LXX equitum comitatu Viennam venit, à *Matthia* perhumaniter acceptus.

SIGISMVNDI IRRVPTIO IN TRANSSILVANIAM. Ann. 1601.

clxvii INterea Claudiopoli conuocatis comitijs, cum à maiore parte *Sigismundus Bathoreus* nouiter per præconem Princeps Transsiluaniæ renuntiatus esset; *Stephanus Tichiskius*, qui absentis vices obibat, *Michaelis Valachi* liberos & vxorem in custodiam mittit. *Valachus* grauiter commotus, cum facile apud Cœsarem gratiam impetrasset, ob recentes *Sigismundi* motus, Motinam protinùs regreditur. Excusabat *Sigismundus*, datis ad *Bastam* literis, decreta *Tichiskij* vt suo iniussu facta, deplorataque sua miseria, in quam nulla sua culpa incidisset, præteritorum sibi gratiam fieri, & vt nouos ad Cœsarem legatos mittere liceret, petebat: de cætero nolle se consilia cum *Tichiskio* homine seditioso miscere. Sed homo ad quamuis auram fluctuans, statim nutauit, & à *Tichiskio* persuasus cum *Michaele*, & *Basta*, antequàm maiores vires collegissent, confligere; cum XXX armatorum millibus collem superiorem ex aduerso Cœsarianorum occupat.
clxviii *Michael* & *Basta* cum XVIII mille circiter in inferiore colle consedere. Postridiè moræ impatiens *Bathoreus* sub horam quartam pomeridianam Cœsarianos adoritur, à quorum tormentis in medio cliuo dispositis grauiter infestatus est, cum tormenta eius in summo colle directa Cœsarianos illæsos superuolarent: eoque errore factum, vt cum à Cęsarianis repetita sæpius displosione *Bathorei* soluerentur, Belgæ acri impressione facta, mediam aciem
victus Sigismundus. perrumperent, eodemque tempore hinc *Michael*, inde *Basta* per latera incumbentes *Bathorianos* post ingentem cædem, in fugam verterint; Desideratis eorum X millibus; captis CX signis; & XL omnis generis tormentis: ex Cęsarianis vix tercenti perierunt.

clxix Michaelis Superbia. Parta victoria, noua inter præsides consurgit discordia: *Basta* cum *Michaelem* vasta ambitione insolescere videret, primò monitum, ad vltimum opprimere statuit. Dissimulato itaque superbo responso, quo *Bastæ*, Cœsarisque imperium in se nullum agnoscere palam iactabat, post aliquot dies quasi cum eo de rebus magnis acturus, ad se vocat. Cum ille detrectaret, duo Belgarum *Basta* signa misit, quasi defectionem meditantem vt comprehenderent. Ad horum conspectum homo ferox minimè se deseruit, sed suorum ope inclamata percussorem Germanum stricto gladio petit; sed *Biro* Tordæ præfecto Belga superueniente cum aliorum globo, hasta transuerberatur cum XLIII ætatis annum ageret, vtraque fortuna, vel inimicorum iudicio insignis. cædes. Occiso *Michaele*, statim eius tentorium auidè direptum, sparsa fama, quasi repertæ essent inter gazam literæ, quibus oculti fœderis cum Turcis fides fiebat. *Bathoreus* post tantam cladem fugienti vbique similis, per vastas solitudines errabat; frustra sollicitato de reconciliatione *Basta*, qui successum vrgens, & amoto æmulo, totam ferè prouinciam sequenti hieme Cœsaris imperio subiecit.

Secus tamen ad Canisam Fortuna lusit. Expeditioni, quam suadente, & vrgente Pontifice, adornauerat ad Canisam recuperandam Cœsar, præerat *Ferdinandus* Archidux *Caroli* frater, assumpto vicario *Vincentio* Mantuæ duce. In eam summissa à *Philippo III* Hispaniarum Rege sex milla *Ferdinando Madrucio* ductore; à Pontifice XII bellatorum millia, quibus *Franciscus Aldobrandinus* sororis filius præerat. Miserat Cœsar Cardinalem *Dietresteinium* ad *Clementem*, vt eum ab expeditione Canisiana retraheret, & in Budam Pannoniæ metropolim auxilia mitteret; quò faciliùs per Danubium immitti poterant commeatus. *Turcarum exemplo, ad Metropolim vim dirigendam, qua subacta, facile minora cedunt oppida: non in pauci propugnaculi expeditione consumendum militem, cui etsi prospera fortuna sit; parum proficiat. Canisa in paludibus sita difficile admittere impetum; cum neque cuniculis res geri posset.* Hæc quamuis vera Pontifex non probauit; vel *Ferdinando* illigatus, vel inclinatus, Respondit: *Canisam metropolim esse Archiducalem. Italiæ portam; quæ nisi extorqueretur è manibus infidelium, vicinæ prouinciæ in discrimen adducerentur. Expeditionem hanc minimè Cœsarem impedire, quin arma in Budam gereret: imò Turcas* clxx Canisam obsident Austrij.

diuer-

Sal.An. 1601. *diuertere*.Eadem repetebat Hispanorum Legatus;vnde commotus est *Rudolphus* Imperator aduersùs Hispanos,à quibus in bello tam pio, & necessario nulla exigere potuerat auxilia.

clxxi *Papa frustra tentat Principes in Turcam mouere.* Ad Canisanam itaque expeditionem excitatus Pontifex, fœdus proposuit inter Principes percutiendum. Cæsarem primò cum sollicitaret;respondit ille,*calcaribus non indigere,qui iam laxatis currebat habenis.Reliquos excitaret Principes spectatores solūmodò communis miseriæ*.Hinc ad Gallum Pontifex se conuertit *Henricum IV*.Is respondit *Catholicum primò moneret, qui etsi Cæsari affinitate iunctus, & odium profiteretur in Turcas, nullum tamen consanguineo, vel Christianæ Reipublicæ tulerat auxilium. Imò vt bella in Gallijs intestina fouerent, montes aureos profudisse Hispani: qui quamuis causa religionis iactarent arma gerere, & ad ciuile restinguendum incendium; ipse tamen cum vtres, & dolia aperiri iussißet Hispana, puluere plena tormentario, & sulphure reperisset. Has modò vt sanaret plagas,intendere. Si conualesceret corpus; maiorum suorum imitatus exempla, se non defuturum vt prò Christi fide sanguinem funderet. Interim militem in Gallijs conscriberet. Maiora non posse, priusquam Hispani,quorum agebatur causa,semitam aperirent*. Veneti & ipsi se excusantes dixerunt; *neminem inter Christianos longiora traxisse cū infidelibus bella.Lacerā adhuc tenere purpurā;& stillare cruorem. Primam omnium Rempub. Turcarum patère incursibus;hinc vt prima non poterat hostem prouocare;neque nouissimam fore, vt cum cæteris discrimen subiret. Sæpius dedisse vela, sed in naufragio sola relicta, iacturam fecisse rerum pretiosarum, quas tenebat, vt barbarum placaret. Præirent Reges, quòd ipsa in ocio minimè marcesceret*.

Solus itaque Cœsar remansit,cuius expensis tres alebantur exercitus.I.in Pannonia Duce *Mercuriano*. II in Transsiluania sub imperio *Bastæ*.III.in Canisam. Vniuersæ copiæ viginti peditum, quatuor equitum mille recensebantur infelici tamē omine ex obitu *Aldobrandini*, febre violenta apud Varadinū sublati. Canisæ præerat *Haßen* purpuratus vir pugnax, & rei militaris valdè gnarus, cui pœna capitis mandatum erat,ne locum dederet.

Incēpta obsidione, omnia fuere aduersa, Cœlum ipsum videbatur pugnare prò Turcis. Venti namque,immensi imbres itinera ita deturparunt, vt nullo modò commeatus in castra importari possent. Impetu sepè facto, Christiani semper graui damno repulsi: donec bruma instante, milite magna ex parte vel cæso,aut saucio,vel morbo sublato, vltimum decreuere subire discrimen. In XVII Kal. Feb. nouissima decernitur oppugnatio, cum tanta pluuia incubuit, vt conatum differre necesse fuerit. Nocte proxima tam asperum frigus insecutum est, vt plus mille equitum Rusuuormianorum, qui tentoria, & castrensem apparatum secum minimè attulerant,obriguerint, ac miserè gelu perierint. Ita soluta obsidio,dimissis in vicinos pagos confusè copijs. Tormenta in cęno hostium ludibrio relicta. Præsidiarij vltimum agmen carpentes multos cecidere.

Felicius ad *Albam Regalem* rem gessit Dux *Mercurianus*.III Non.Sept.cum X bellatorum millibus Albam profectus, cum Turcæ vasta vrbis suburbia communissent,& à fronte vim facere periculosum esset; *Rusuuormium* ad Zigeranum misit suburbium defensoribus vacuum,quod ea parte nil timeretur,vt per paludes viam indagaret. Is cum delectis mille fasciculos singulos gestantibus in vliginosas voragines rusticis ducibus sub noctem intrat, quibus cum magno vitæ periculo vix eluctatus, septem ex socijs tantūmodò amissis, suburbium adoritur,occupat, dato priùs signo,vt eodem tempore *Mercurianus* alia tentaret suburbia. Turcæ inopinato casu territi quò se verterent, nescij, nostris irruentibus, & obuios quosque cædentibus, tandem in oppidum relictis suburbijs concessere. Captæ XIII machinæ,quas statim *Mercurianus* in oppidum vertit.Edita ruina,cum obsessi deditionem facere incitarentur,accepto superbo responso, *Mercurianus* ijs iubet renuntiari, *quod ipse postridie in oppidum cænaturus veniret*. Arrisit sors;nam duobus locis impetu facto, nostri irruperunt, fortiter aduersantibus Turcis, qui domibus tandem inclusis,& templis incendio periere. Præda Belgis cessit, qui nec Germanis socijs pepercere. Regum Pannoniæ ossa effossa, & sacrilega immanitate spoliata. Tum instauratis ruinis,*Mercurianus Richardum Starenbergium* præposuit.In munitionibus suburbiorum cum nostri adhuc hærerent; Buda venere Turcæ numero XXX mille. *Matthias* qui iam in castra venerat, videns ciuitatem seruari non posse,quam belli inito discrimine,quamuis militem numero longè inferiorem teneret, aleam subit, *clxxii Mercuriani victoriæ.*

Sal. An. 1601. subit, & vicit. In eo conflictu bis mille Turcæ occubuerunt, in quibus *Muhamedes Kikaia* purpuratus Budensis. Ex nostris CCCC desiderantur. Ne maiora patraret *Mercurianus* Dux de Christiana Republica optimè meritus, mors obstitit inuida, quæ eum Ann. 1602. Norimbergæ oppressit.

OSTENDÆ OBSIDIO. Ann. 1601.

clxxiii CElebratis in Hispania nuptijs *Albertus Austrius*, in Belgium reuersus, eodem tempore, quo ad Rhenum *Mauritius* Berkam, & Meursiá deditione acceperat, à Flandriæ Ordinibus sollicitatus, consilium de *Ostenda* obsidenda toties agitatum, & à Parmensi tanquàm dubij euentus reiectum tentare statuit. Loco præerat *Franciscus Veerus*, & cum eo XXXIV signa militaria; obstinatis ad defensionem oppidanis, quòd eo propugnaculo freti, excursiones quotidiè in Flandriam securè facerent. Dificilis oppugnationis situs erat, cum commeatus prohiberi haud possent, qui nauibus inferebantur; nouis portubus ab obsessis excauatis, quò naues appellerent, & tanto numero confluebant, vt Anno 1602. à VII. Idib. Mar. vndecim dierum spatio plus centum naues intra oppidum acceptæ sint. In quartum vsque annum protracta obsidio est: vt *Albertus* de obsidionis exitu desperans, *Marchioni Spinulæ* imperium exercitus cōmitteret, cuius pecunia, & diligentia tandem pressi obsessi (postquàm nouos recintus, & propugnacula, veteribus amissis, intus extruxissent, nec eis amplius solū pateret) cū aggeribus, & vallo extruendo etiam cadauera cum terra solida immiscuissent ex Anglorum Architectorum consilio, vt qui viui virtute sua oppidum tutati erant, etiam mortui superstitum virtutem adiuuarent) deditionem Anno 1604 fecerunt XII. Kal. Octob. *Spinula* Generalis per Belgium præfecti dignitate ornatus, & summa castrorum præfectura, præterea & Velleris aurei donatus est, prærogatiua adiuncta, vt inter *Grandes* in aula *Philippi III.* censeretur. Hæc in Belgio; ad Pannonas regrediamur. clxxiv *honores Spinulæ.*

SIGISMVNDI BATHOREI DEDITIO. Ann. 1602.

clxxv INcertum erat, quid Turcæ, numeroso collecto milite, molituri essent. Alis purpuratus, qui *Canisæ* præfuerat, & tunc Pestam præsidio tenebat, dum nauigio per Danubiū deuectus, *Assani* purpurato obuiat, ab Heiducis interceptus, qui *Camoræ* erant, exposuit, *Sultanum eo anno minimè venturum in Pannoniam*; Assanū *missum, qui cum Albam Regalem reciperet, Strigonium expugnaret: Tartaros iussos quadraginta mille incursionibus irrumpere*. Re ad *Matthiam* delata, Budam petendam censuit, antequàm maiores numero copiæ conuenirent. Eò *Resuormius* cum XX mille peditum, & V mille equitum ducit; ductoque vallo cum in vrbe confusa omnia videret, ad partem inferiorem vim facit, capit, Turcis in superiorem se recipientibus. Ponte Pestam vrbe Turcæ coniunxerant, cuius beneficio hinc inde comeabant. Hunc igne nostri abrumpunt, eodemque tempore scalis admotis, Pestam aggrediuntur, expugnant. Supererat vrbs in altera fluuij ripa, ad quam sine cunctatione ponte instaurato oppugnatio decernitur. Auxiliares Turcæ speciùs apparuerunt, & *Colnitium* cum turma valida equitum præmissum, qui velitationibus hostem distineret, incumbentes maiore numero fundunt, ita vt *Rusuormiani*, qui ad Pestam sedebant, euentum expectantes, penè à suis sint dissipati. Miles itaque ab obsessis repulsus, à certamine discessit, statimque re desperata, tormenta in castra deducta, & Pestæ nouus miles impositus. Turcæ vero Buda commeatu, & recenti firmata milite, huc illuc discurrebant. *Resuormius* proditionis suspectus Pragæ capite pœnam luit; quia ære Turcico corruptus, viam aperuisset venienti.

Buda obsessa.

Pesta capta à Christianis.

clxxvi Meliore successu *Basta* rem vrgebat in Dacia, Superiore anno cum *Bathoreum* insigni clade adfecisset, Bistriciam mouit, vbi nobilitas à Germanis aliena, & opulentior preciosa sua congesserat. Quo verò terrore iniecto citra periculum ad deditionem compelleret, publica denuntiatione diem oppugnationi dicit, vrbis præda militi oblata. Itaque prædæ auidus cum ad vim faciendam se pararet miles, oppidani per fecialem æquis conditionibus deditionem paciscuntur. *Basta* veritus, ne ex desperatione obsessi vltimum tentarent discrimen, vrbem ea conditione in fidem accepit, vt prò multa triginta millia talerorum soluerent; libertate

Bistriciā Basta capit.

O oppi-

Sal. An. 1601. opidanis data, vt salua vita, cum bonis secederent si vellent. Quibus transactis, tercenti circiter vrbe exeunt cum XC curribus, in quibus fæminas, liberos cum pretiosa suppellectile imposuerant. *Basta* vrbem ingressus, sacro maiorum ritu celebrato, vrbem primò expiauit: inde seuerè cauit, ne quis pacta violaret. Insigni tamen perfidia à milite illusi tercenti in seruitutem abducti, bonisque spoliati. Quod execratus *Ciculorum* dux *Moyses* communicato cum Turcis consilio, protinùs instructo milite, Maurisum se recepit, tandem prælio iuxta Albam Iuliam commisso, victus in Montana aufugit, ter mille suorum desideratis.

clxxvii *Sigismũdi deditio* Bathoreus omni spe destitutus, cum se inscio, Moysis machinamenta inita diceret, vltrò ad *Bastam* supplex venit, & in Cœsaris potestate se futurum obtulit; cum eoque victore tamquàm captiuus Albam Iuliam ingredi, & in triumphum duci pertulit; summique postremò beneficij loco meruit, vt inter Bohemici regni *Barones* speciali priuilegio allegeretur, qui paulò ante Cœsaris adfinitate subnixus, & militari fortuna tumidus, Turcis, totique Orienti timorem iactabat incutere: modò inglorius, & vilis accepto annuali viatico segnis, & humilis consenescit.

Moritur hoc anno *Elisabetha* Anglorum Regina alti, & virilis ingenij fæmina; Catholicæ fidei hostis infensissima. Fortunam cum semper habuisset amicam, supra vires sapere visa est.

Magni hoc tempore motus Turcicum quassassent imperium, si Christiani otio torpentes, & positis inter se dissidijs, manum dedissent. Persæ Taurisium deditione acceperant; Equites Melitenses in Græcia non paruum damnum Turcis intulerant. *Mahometes II Sultanus* febre pestilenti correptus inter concubinarum greges decesserat. Tanti imperij hæredem impuberem filium reliquerat non minùs, quàm voluptatis. Turcarum vbique turbatis arcanis ob rebellium incursiones, qui per Asiam grassabantur.

clxxviii *Bastæ victoria.* In Dacia *Moyses* ex strage superioris anni collectis viribus, cum circa Albam Iuliam castra metatus esset, præsidiarij ignauia potiùs, quàm perfidia vrbem tradiderunt. Accurrit *Basta* coniunctis cum *Rudolfo* Vaiuoda Valachiæ copijs, commissoque prælio insignem de *Moyse* reportauit victoriam. Capta CXXVIII signa Pragam ad Cœsarem fuere transmissa in quibus duo cum candidis aquilis, quæ Regni Polonici insignia sunt, quæ ne iniuria tanto Regi fieret, cautè fuerunt suppressa.

Parabantur interim in Germania subsidia: clxxix *Comitia Ratisbonæ.*
ob id celebrantur Ratisbonæ comitia, quibus frequentes interfuere Principes, & certatim à sacro Ordine oblata auxilia non sine Protestantium inuidia calumniantium, *præsules eò proniores, & in promittendo largiores esse, quòd ex ea occasione populos suos grauare consueuerint, & maius capere emolumentum, quàm damnum in contributionibus paterentur. Nam parum de posteritate, & successore solliciti subditos excoriarent; quòd laicis periculòsum erat, quippe nè hæreditarijs populis onerosi existant, parciùs faciunt.*

Promissa itaque LXXX mensium stipendia, quod hucusquè factum non fuerat. clxxx
Brunsuicus copias peculiares, & *Saxo Christianus II* Septemuir tormenta instructa cum omni apparatu Cœsari peculiari sumptu obtulerunt. Tormenta Saxonis sequenti signata erat inscriptione. *Time Deum, honora Cæsarem* erga quem summum obsequium semper professus est ille Princeps. Hæc in Germania; dum in Anglia mortua Regina *Elisabetha, Iacobum* Scotorum Regem vnitis calculis totius Angliæ Ordines in Regem elegerunt. *Iacobus Rex Scotiæ, & Angliæ.* Prima comitia celebrauit Londini An. Sal. 1604. XIV Kal. Apr. Vbi post longam disceptationem abolitis *Anglorum*, & *Scotorum* nominibus, vetus *Britanniæ* nomen in vsum reuocauit; & regnorum vnionem vnius nominis appellatione sanciuit. Cusi in eam rem nummi aurei, & argentei cum inscriptionibus. *Quæ Deus coniunxit, nemo separet. Tuetur vnita Deus.* Alij cum hac inscriptione, *Faciam eos in gentem vnam.* clxxxi
Aliud etiam nummi aurei genus, quod hæc verba celata habet. *Henricus Rosas. Regna Iacobus.* Factum deinde decretum de Ecclesiasticis tota Britannia expellendis, quorum alij per regnum sparsi, alij qui carcere attinebantur, nauibus impositi, aliò migrare iussi: quod seuerè admodum peractum. Nequè prius Rex, & Regina Londinum solemni pompa ingredi voluerunt, quàm edicto plenè executioni mandato.

Maiora in Dacia & Pannonia ob causam religionis dissidia. *Georgius Basta* quasi omni intestini belli cura solutus, ad domestica curanda

Sal. An. 1604. da animum appulerat; cuiuscumque religionis, præter Romanam, vsu interdicto. Persæ cum noui principis atque pueri occasione securi, post Taurisium receptum, vsque ad Euphratem progressi, Bagadetum ipsum occupauerant. Nihilominùs expectabatur in dies primarius purpuratus, qui cum Prætorianorum decem millibus, ingentique exercitu in Pannoniam descendere dicebatur, in mandatis habens, vt ante omnia Pœstam caperet, & Budam ab ea parte liberaret. Laborem hunc leuauit nostrorum ignauia. *Iaugereterus* Pestæ præerat, qui Tartarorum illac suo more excurrentium territus aduentu, ad vasa conclamat. Monitisque singulis ducibus, & periculo proposito cum V militum signis, & VI equitum turmis, præterea tercentis impletis farina vasis, Pesta egreditur, III Non. Septembr. relictis tormentis cum bellico apparatu, tantum ædificijs aliquot vastatis: vix milliare progressus, quingentos Heiducos obuios habet, qui commeatu onusti subsidio veniebāt; sed cū cognouissēt Pestā desertā retrocessère. Turcæ Budenses ad restinguendum accurrentes incendium, ne contra inducias, quas pacti erant cum Strigoniensibus, aliquid fecisse viderentur, factum excusarunt, quòd desertus locus tam vicinus metu nè ab alijs occuparetur, vel neglectus conflagraret, non potuisse, non imponere præsidium. Purpuratus interea ad Strigonium castra metatus, cæpit acriter muros tormentis verberare. Cæsar reuocatum ex Transsiluania *Bastam* copijs præfecit Hungaricis; ei in Transsiluania substituto *Iacobo Barbiano Belli-Ioci Comite* Cassouiæ præfecto. Venit *Basta* quamuis iusto destitutus exercitu, vt cum Turcis aleam subiret, frequenti tamen velitatione adeò fatigauit hostem, vt obsidionem soluere cogeretur. Secedente Turca; *Belli-Iocensis* comes importuno turbarum tempore, Protestantibus cathedralem Ecclesiam interdixerat, admotis bellicis ad Ecclesiam tormentis, quorum terrore Protestantium conuentus disperderet. Et cum *Georgius Saba* ciuis in vrbe locuples non pareret, decem talerorum millibus seuerè multauit: tres è nobilitate primates intra semidiruti cœnobij rudeta fame necauit. Postremò cum & *Stephano Bostkaio* viro inter Hungaros primario, & cum *Sigismundo Bathoreo* cognatione iuncto grandem imperasset pecuniam; recusāti oppida ademisset; is minimè iniuriam ferendam ratus (quod & ab *Andrea II* Hungarorum Rege An. Sal. 1222. cautum in comitijs esset; *vt si quis Regibus contra iura regia, & priuilegia, ac libertates aliquid tentantibus resisteret, id ipsi fraudi, & infamiæ non esset*) Heiducorum sex millibus collectis, Cæsarianorum bona inuadit, eaque *Belli Iocensis* exemplo militi in prædam distribuit. Is Cassouiæ vxore, ac liberis relictis, contra *Bostkaium* mouet; Adoriam veniens, ex Romosa euocauit sex peditum signa cum selecto Quadorum equitatu. Aderat etiam Tamberensis comes cum suis *Heiducis*, qui in occulto ob religionis causam cum *Bostkaio* sentiebat; vnde cum ad manus ventum est, ad hostem transfugère. Cruenta fuit pugna; sed penes *Bostkaium* victoria. *Belli-Iocensis* comes Varadinum confugit. *Bostkaius* tanquàm victor campum non deseruit, sed in eo pernoctauit. Cassouiæ ciues, cognita victoria, vrbem occuparunt, Cæsarianis eiectis. *Basta* periculum minimè negligens, Cassouiæ copias admouet, priùs Zatvvaria arce tentata, quam *Heiduci* tenebant, per ludibrium respondentes: *se ad deditionem paratos, si ante Cassouiam, vnde Belli-Iocensis deiectus fuerat vi cæpisset*. Basta cum stipendij defectu militem minùs obsequentem haberet recessit. *Heiduci* verò longè, lateque se effundentes, Dragelam, Palancam, Hagibanam, Copenum, Sacmariam, Dubinium occuparunt, mutuis cladibus cum Cæsarianis sese petentes.

clxxxii

Pesta amissa

Strigonium à Turcis obsessū.

clxxxiii Stephani Bostkaij defectio.

Victoria.

Bostkaius cum se veluti rebellem à Cæsare proscriptum sciret, legatos mittit, qui factum summa necessitate excusantes, nihil in rebus humanis religione, & libertate pretiosius esse; prò ea non in Cæsarem protestabatur arma sumpsisse. Verum cum hæc in speciem declamaret, consilia cum Turcis agitauit, vsurpatis sibi *comitis Kismariensis, & superioris Hungariæ dynastæ, ac Ciculorum comitis titulis*; monetáque auream, & argenteam cum his nominibus percussit; Turcæ tantam discordiam in Christianorum perniciem non deserendam rati, purpuratū miserunt, qui *Sultani* nomine, aurea corona, quæ *Vladislai* olim Regis fuerat, & hactenùs post Budā captam in Turcorū potestatē venerat, redimiuit: Solutis etiā centū aureorum millibus, vt in militum stipendia distribueret. Salutatus à Turcis *Hungarorū* Rex *Bostkaius*, barbaras videbatur abhorrere blanditias; quòd eum non lateret, aliquandò cum capite Turcas repetituros diadema: hinc Principis titulo contentus, reliquos titulos deposuit.

clxxxiv

Moneta.

cum Turcis conuenit.

clxxxv Rex dictus à Turcis.

Sal An. 1605. Interim quia rerum omnium penuria caſtra Cœſaris laborabant; aduersùs hiemis aſperitatem, triginta plauſtra panno onuſta cum pecunia Vienna tranſmiſſa, ducibus *Solmenſi* Comite, & præfecto *Starembergico*, ac mille & quingentis Haiducis, quos *Tanhuſanus* adduxerat, vt Heiducis ſe opponerent excurrentibus, ad *Baſtam* ferebãtur, cum in ſiluam altero à Villeka milliari diſſitam appuliſſent, ipſi hoſtili animo duces inuadunt, & Solmenſem equo deturbant, cæteros in fugam conijciunt, inde *Boſtkaij* caſtra concedunt, fruſtra eos *Tanhuſano* inſequente, & datam fidem reposcente. Huſſari ſummo gaudio à *Boſtkaio* accepti, & pecunia inter ipſos, ac militem diſtributa ſummam vbique excitauit alacritatem. Id prudenter à *Baſta* celatum, ne militem tumultuantem ad defectionem adduceret; miſſis properè Leutſam, qui pannum ad militem ſeminudum veſtiendum, & pecuniam collybo curarent. Inter tot turbas, fames horrenda deſeuijt: vt omnibus conſumptis, poſtremò humana corpora deuorarent: Mater, pietate exuta filios, filij matrem dilaniabant: Suſpendioſos è patibulis detrahere, & ijs prò cibo vti miſeris tolerabile videretur.

DE PACE CÆSAR FRVSTRA TENTAT HOLLANDOS. Ann. 1605.

clxxxvi PAce inter Hiſpanos & Britannos compoſita, tractabiliores cum Hollandos *Rudolphus* crederet, nomine ſui, & Principum imperij ad pacem ſolicitabat; partim vt *Alberto* fratri gratificaretur; & quòd turbatis in Belgio rebus Hiſpani minimè poſſent in Turcas occurrere. Summa petitionis erat, *vt ipſi ab imperij limine militem abſtinerent. Conuentui, in quo de componendis Belgij motibus ageretur, diem, locum condicerent, eoque mitterent delegatos.* Ordines verò gratijs actis, ſe excuſant, *quia dignitas non pateretur Imperij, vt à publicæ pacis hoſtibus eluderentur innocui; & per inſidioſa conſilia, bona ſua, & vita Hiſpanæ pateret rapacitati. Non eos Hiſpanam latere ſententiam, rectam haud fore Mundi adminiſtrationem, niſi duæ poteſtates cæteris euerſis, conſtituantur, ſpiritualis, & ciuilis, Papa, & Hiſpanus. Iam in Hiſpania ab Inquiſitoribus in inauditos & indefenſos latam excidij ſententiam, permitteret Cæſar, vt Leo Batauus viribus ſuis effugeret, & ſuam propugnaret libertatem; ne in Deum, & pauperes vnà cum Hiſpanis conſpirare Cæſarea diceretur Maieſtas.*

clxxxvii *Aquiſgranimotus.* Hiſce motibus totus iam cum inhæreret Orbis, occulto cum Hollandis Aquiſgranenſes Proteſtantes inito fœdere, ante annos XXIV tumultum excitauerant pernicioſum. Re vtcumque compoſita, cum iterum turbas excitaſſent, & in Catholicos, eiectis Conſulibus, imperium ſumerent, mandauit Cœſar Anno Sal. 1598. *vt Conſules priſtinæ reſtituerentur dignitati, nihilque innouaretur, ſi quid querimoniæ haberent, Cæſarem adirent.* Vigore huius decreti, Colonienſis, & Treuirenſis Præſules, cum Cliuiæ Duce (quos priùs Cœſar delegauerat) ſententiam tulere, qua *antiquus Senatus reſtitutus eſt:* abdicante ſe nouo Magiſtratu, addita clauſula, *vt de damnis & ſumptibus præteritis rei ſatisfacerent, delegatorum arbitrio.* Sententiæ executio, per abſentiam delegatorum, maiora ſuſcitauit diſcrimina. Rei ab vrbe excedere iuſſi, donec iudicatum ſoluiſſent. Sed ſemper noua compærendinatione procraſtinantibus, Nouus Senatus vocauit *Cliuenſis* ducis in vrbe præſidium, & quinquaginta Talerorum in ſingulos dies reis multam impoſuit. Porrò cum plures impares ſoluendo eſſent; vel doloſè nolent, ad Cœſarem ſpe moderationis impetrandæ miſerunt, ſed fruſtra; cum *Cliuenſis*, cui multum debebatur, ne contumacibus gratia fieret, impediret. Hinc in *Cliuenſem* odium, cuius inſimulatione clamabant infracta vrbis primariæ in Imperio priuilegia, cudendæ aureæ monetæ prærogatiua, quam Iur. Conſulti non immeritò *principale ſupremi dominij ſigillum* appellant: Hinc adueniente *Franciſco Lotharingo Valdemontio* fratre *Antoniæ*, quæ *Cliuenſi* nupſerat. cũ vellet hęc ad vrbem accedere vt ſanctas inuiſeret reliquias; & Senatus libenter annuiſſet; qui in vrbe ſibi à *Cliuenſi* metuebant, præmiſſos equites admittere noluerunt, imo portam venientibus clauſerunt. Cum verò *Cliuiæ Dux* id iuris ſibi ex antiquo more arrogaret, *vt exteros principes, præſidij cauſa ad portam vrbis, & per ipſam vrbem deducat.* clxxxviii *iura Cliuiæ Ducis in ciuitate Aqueſi.* Qui repugnabant, ea ratione nitebantur, quòd in *Caroli V* inauguratione cum *Cliuiæ Dux* hoc iure vti vellet, *Fuldæ præſul* interceſſerit, & poſt longam diſceptationem à Cœſare ſit pronuntiatum, *Cliuenſi cum ſuis ad repagulum vſquè portæ præcedere liceret*; quo facto ſui aliò deflecterent, tuncque *Fuldenſis agmen in vrbem introduceret.* Porrò interdictum, ne quis monetam

Sal. An. 1605. clxxxix *Moneta Aquisgrani.*

tam auream, vel argenteam acciperet, vel erogaret cusam ab Aquensi Magistratu; eo modo sunt interpretati, vt *abdicatò Magistratui* id vetitum esset; eoque magis, quod antiquas inscriptiones mutassent, & prò *Moneta noua Regiæ vrbis Aquensis*, quæ antiqua erat inscriptio, *Liberæ* dixissent, non *Regiæ*; voce *Liberæ* omnimodè interdicta.

PAX INTER CÆSAREM ET TVRCAS.

cxc *Turcæ à Persis cæsi.*

MArte parum felici cum res Christiana in Pannonijs gereretur; non minori cura angebantur Turcæ ob rem in Persis malè gestam. *Cicadam* miserant purpuratum, *Cicadæ* piratæ filium, qui pro homine Deum abiurauerat. Is primo aduentu à Persis fugatus; cum nouas è Cilicia expectaret copias, continuò Rex Persarum cum suis progressus, *Cicadam* noua clade oppresserat ereptis tormentis; vixquè fuga cum tercentis *Cicada* periculum euaserat, Adenam perfugiens; Persa insequente & premente obsidione. Trapezuntij verò cum noua Turcæ imisissent auxilia, quibus oppido clam ægressus *Cicada* se iunxerat; Persa re cognita, relicto ad obsidionem milite, vltrò obuiam cum exercitus robore profectus, Trapezuntium nondùm acie instructa, sed confusione militum trepidantem, impetu facto disturbat, & insignem de hoste geminat victoriam. *Cicada* vix scapha elapso; statim Persa ad vrbem reuolat, & post acrem oppugnationem, expugnat. Hæc Byzantium perlata vrbem trepidatione impleuerant. Diu, noctuque purpurati conuenientes, cum *Cicadæ*, quem substituerent, deesset, ipse tantis periculis se imparem diceret; de pace cum *Rudolpho* consilia inierunt. *Murati* copiarum per Pannoniam præfecto mandantes, *Bostkaio* in arcanis aperire discrimen, vt ad pacem inclinaret, quam tamen non Turcarum instinctu, sed metu, vel motu suo eam quærere videretur. *Bostkaius* ea fide, atque ardore negotium suscepit; vt non tam fœderati, quàm Mahumethani partes impleuerit. Persa victoria ferè abutens, repetitis excursionibus parum profecit, cum Damascum vsquè potuisset proferre triumphos.

Mehemetus purpuratus, qui Strigonium iam Christianis dediderat, vindictæ cupidus, Belgradi collecto milite, Strigonium repetit. Impressio prima facta est in montem S. Thomæ, quo cum octingentorum Christianorum clade occupato (inter quos fuit *Oclingensis* comes) inde cuniculis rem agere cæperunt: directis eodem tempore contra oppidum, & Flumentanam arcem XXX circiter tormentis, ne sui in opere turbarentur, præsidiarij tandem ad extrema redacti, *Dampetram* comitem, qui arcem tenebat, seditiosè circumsistunt, & deditionis capita ab eis exarata offerunt, vt subscribat. Lacerauit ipse schedulam & officij pudore iniecto, à tam probroso consilio conabatur retrahere; Ipsi verò vincto catenis præside, præfectum Budensem in vrbem acceperunt, cum quo deditionem pacti, & ab eo ad stipendium Sultani inuitati, vel pœnæ timore, vel spe præmij illecti, ad ducentos, tesseram Turcicam recepere. Reliqui vita salua dimissi omni humanitate cum ægris se receperũt in tutũ. Mille præsidiarij post longam obsidionem adhuc in vrbe erant cum copioso commeatu & LXX machinis, quarum maxima iactura æstimata est. Sic post decennium Turcæ recepere Strigonium. Hæc Turcarum humanitas, barbaræ insolita nationi, pacis argumentum erat, quam ipsi flagrabant. *Strigonium à Turcis deditum.*

Tantam victoriam volebant plaudere, & encennijs agere Turcæ; noua tamen aflicti clade non potuere *Nasuf* purpuratum debellauerant Asiæ rebelles vnà & *Chusainum* Aleppo præfectum. In Persis fame, peste, ferro debellatis Turcis, victor excurrebat hostis. Ad Danubium incensis Moncastro, & Bendera, regionem Haiduci late populabantur. Vndique conflictatus Sultanus *Feratem* substituerat *Cicadæ*, sed ære deficiente, militem desiderabat. ProRex iustitiæ spetie spoliauit Hebræos, qui publiea conduxerant, quasi fraudassent, vectigalia. *Ioannes Polachus*, cui in oculto dicebatur adhærère Præfectus Babylonis superiorem non agnoscebat. Nunquàm Otthomanorum imperium tantis laborauerat angustijs. Rebelles, Persæ, Germani vndique lacerabant. Quidam ex purpuratis lacrymabundus Veneto Oratori iurauit; *consistere non potuiße, ni ex hostibus saltem vnus pacem dedisset*. *Turcarũ discrimina.*

Comorra itaque ad pacem ineundam scelecta. *Matthiam* aliqui *Rudolphi* fratrem auctorem faciunt, qui Cœsare inscio, & procrastinante, amplissima vsus, quam tenebat, Vicaria potestate, suos delegauerit qui cum *Bostkainis* in hæc concesserunt. Ante omnia *decretum de* *Pax cum Bostkaio.*

re-

Sat. An. 1606. *ligione ante biennium extra diætam factum reuocatur; & libera professio cunctis regni Ordinibus permittitur, absque tamen præiudicio Catholicæ Romanæ religionis, ita vt Sacer ordo sua templa integra & intacta retineant, & si quæ turbarum tempore occupata fuerint, sine mora restituantur. Pax cum Turcis quàm æquissimis conditionibus fiat. Palatinus iuxta statuta per Regis absentiam, ordinum electione constituatur, qui ius inter partes dicat, neque necesse sit, magno regnicolarum damno ius à Cæsare in aulico tribunali ius petere. Interea qui à Cæsare constitutus, maneat, libera electione in posterum sancita; Corona cum per tempora pacatiora licebit, Cæsaris venia, Posonium transferatur. Quæstores Cæsaris vltra vectigalium, quæ ad fiscum Cæsaris pertinent, administrationem non habeant. Libera nominandi Episcopos potestas Cæsari relinquatur, addita clausula, ne qui Episcopales ecclesias eius beneficio habuerunt, in Consilio admittantur. Cæsar ad dignitates Episcopales, nobiles, & non extraneos, sed è regno promoueat. Iesuitæ bona immobilia in regno non possideant. Regum donationes iuxta decreta regni & more solito fiant. Præfectura Hungariæ, & ei annexæ prouinciæ Sclauonia, Croatia, Dalmatia per Hungaros administrentur; eæque à Rege nullo religionis discrimine distribuantur benè meritis. In Trans Danubianis duas arbitrio suo externis conferre possit. Nouæ constitutiones factæ durante dissidio in proximis comitijs ad constitutiones annorum 1550. & 1555. & 1563. exigantur. Querelæ fisci de nouo cognoscantur. Hæredibus familiæ Balassæ Fiscus quoad immobilia successionem ne impediat. Donationes à Bostkaio factæ vrgente belli necessitate, retractentur. Ab eo oppignorata penès possessores maneant, donec per Ordines aliter decernatur. In posterum huiusmodi concessiones nè fiant. Priuilegia nobilitatis à Bostkaio concessa iterum examinentur. Bona extraneis, & arces attributas, ex bona Cæsaris venia, Hungaris luere liceat.*

Bostkaio Transsiluania cum arcibus annexis, Agnensibus decimis, cum titulis omnibus, qui Sigismundo Bathoreo fuerant concessi, iure cedat hæreditario, & liberis eius masculinis. Quod si linea masculina eius deficiat; cuncta ei concessa ad Regem legitimum Hungariæ deuoluantur, ita vt nullus consanguineus, vel affinis ius illud sibi vindicare possit. Si filiam relinquat, iure quartæ, de qua cum Cæsare conueniet, contenta sit. Omnibus qui Cæsari fidem seruarunt; & propterea in Dacia proscripti sunt, bona restituantur. Corona à Turcis Bostkaio donata nullum dignitati, & iuribus Hungarici Regni faciat præiudicium. Generalis Amnestia ab Anno 1604. publicetur. Ita vt nulla à quoquo iudice possit fieri persecutio.

His actis, Hungari minimè generali religionis nomine contenti, assentiri noluerunt, quin speciatim Pontificiæ, Lutheranæ, & Caluinianæ mentio fieret. Cæsari supra modum operosa cum esset pax; & Cæsareæ indecorum duceret Maiestati, ad normam rebellium pacem non dare, sed accipere. Priusquàm subscriberet, in consilium vocauit *Bastam*, cuius fidei, atque virtuti *Rudolphus* plurimum tribuebat, quamuis apud aulicos ille magna laboraret inuidia. Sententia *Bastæ* hæc fuit.

Inuictissime Cæsar, Christi Religio, & Maumethana superstitio contraria sunt elementa: nec appropiant, nisi ad prælium. Callidus hostis, quia à Germanis fortiter Christi causam videt sustineri, inducias exhibet. Vtile credo instare victoriæ; Timidum modò, habebis tumidum hostem si victor cedas, & tempori indulgeas. Arridentem spernere fortunam nimis periculosum est, & aduersam prouocare. Pacem habebis sed infidam, vsquè dum vires redintat, & securus insurgat. Marte non abutamur felici; nec speciosum decipiat pacis nomen. Ita *Basta* sed inuidia non auditus, in has est conditiones transactum.

Vtraque pars limine constituto, loca sua munire, instaurare, noua extruere possit. In legationibus, conuentibus, actis, Imper. Rom. à Constantinopolitano pater, *& hic vicissim ab eo* filius *cognominetur.*

Imperatoris titulus, Regis, quod antea vsurpabatur, abolito nomine, vtrinque deinceps tribuatur. Tartari hoc fœdere comprehendantur, nec tempore pacis Christianos infestent. Pax in XV annos fida esto. Hac tota domus comprehendatur Austriaca. Si Rex Hispaniarum conuenire velit cum Turcis, facultatem habeat. Captiui hinc inde dimittantur. Capta vtrinquè pacificè possideantur. Mercatoribus, & vtrinque comeantibus præfecti literas præstent securitatis. Cum reliquis, quæ solent apponi fœderibus. Paulò post *Bostkaius* morbo oppressus, breuem finiuit principatum, anno ætatis LI. Proceres Claudiopoli conuenientes, *Sigismundum Ratgoziũ*, Ducem eligunt, misso ad Cæsarem nuntio; per hanc electionem minimè obuiam iri iuri Cæsa- Ann. 1607.

Sal. An. 1607. ſareo, ſed ne ſeditioſi nouas turbas excitarent, cũ iterũ Haiduci, freti vicino Turcarum auxilio, qui occultè eis ſuminiſtrabant ſtipendia, ad turbas rediјſſent.

cxcii Circa idem tempus Archidux *Albertus* belli tædio, quia graſsatores viarum, pyratæ prædas agerent; inde milites ærarium exhaurirent; aliunde Bataui terra, marique graſsarentur, pacis rationes cum Batauis toties tentatas, nunquàm concluſas ſeriùs renouauit: literis ad

cxciii *Pax inter Hiſpanos & Batauos.* Ordines fœderatos ſcriptis, *Batauos liberos* pronuntiat, & ſe cum illis non vt cum ſubditis, ſed vt cum liberis, & immunibus populis æquo iure agere velle, oſtendens. Bataui Archiducis humanitate victi, in oblatas octo menſium conſensère inducias. *Philippo III* Hiſpaniarum Rege ratum habente quidquid Archidux iureiurando firmauerat. Hoc tamen in ſpetiem potiùs, & vt vires colligeret; quàm vt populos ſibi ſubditos, & impiè à Deo, & Rege recedentes, liberos aſſereret. Huius rei ſignum fuere literæ *Philippi* datæ in charta papyracea, eaque forma, qua inter ſubditos vti ſolebat, ſubſignatæ, *Ego Rex*, & minuſculo ſigillo obſignatæ, quibus ſe rata habere declarabat, quæcumque ab Archiducibus tranſacta eſſent.

EXPEDITIO DONAVERDANA. Ann. 1607.

cxciv OMnia cum crederentur pacata, ad *Donauerdam* nouos excitat motus Religionis diſcordia. Sita eſt Donauerda in Vindeliciæ (quam hodie Sueuiam dicunt) finibus, libertatis prærogatiua (vt fertur) ab *Henrico IV* Imperatore donata. Quamuis in eum Bauari Duces iura principatus prætendant. Anno 1546. cum coniuratorum armis ceſſiſſet, Auguſtana confeſſio in eam inuecta fuit, direpto S. Crucis monaſterio, iuſſis religioſis audire Lutheranos præcones. *Smalchaldicis* verò à *Carolo V* ſuperatis; iterum Romanæ religioni ciuitas eſt reſtituta: Quod vſque in annum 1552. quo tempore in armis erant Proteſtantes, quorum gladio iterum fides exturbata Catholica; poſtea Cæſareo edicto reſtituta; ſic alternante fortuna ad Annum 1505. cum ciuium Magiſtratum regerent ferè omnes de plebe; Præſul S. Crucis, more vſuque recepto, ſacris vexillis ante ſupplicantium agmen explicatis, per oppidum è monaſterio ſuo eduxit longam comprecantium ſeriem. In reditu erant, cum Senatus emiſſarij obuiam facti, diſiecto vexillario, Abbatem in cœnobium reijciunt. Inſuper vſum tedarum, ſacerdotalis ſtolæ in Catholicorum iuſtis parentalibus adhiberi ſolitæ; pueros catholico more luſtrare prohibent; cum alijs quæ Lutherana factio innouare ſolet. Querentibus Catholicis, mandauit Cœſar eos in integrum reſtitui: Donauerdani ad aulicum Cœſaris appellarunt Senatum, interim ſe morem geſturos mandato Cœſareo profeſſi. Hac fide ſecuri Catholici, cum II Kal. Maias ſolemnis ſupplicatio pro veteri more habenda eſſet; Senatus minimè Cœſaris expectato decreto, ſupplicationem prohibet extra muros celebrari monaſterij. Præſul nihil de priſca conſuetudine mutari poſſe, reſpondens; ſolito die cum labaro, Cruce præalta, Symphoniacis, & toto collegio in viam ſe dat. Interim à paſtoribus Lutheranis cõcitata plebe arreptis haſtilibus, bidẽtibus, Catholicos inuadunt labara diſcerpunt, confracta crucis imagine; mox grandinante lapide in Eccleſiam Antiſtes reijcitur. Inde quereia ad Cameram delata, *Rudolphus* Cœſar *Maximiliano* principi Bauarico mandat, vt de re inquirat; Is delegatos confeſtim miſit. Sed cum cachinnis recepti; & in compitis viarum tabella affixa, qua proteſtabantur, *libertati ſuæ, & iuribus per vim Antiſtitis nullum fieri præiudicium*. Ea tabella plebem vniuerſam, & ad motum iam excitatam, vt cum Cœſaris reſcripta prælegeret, auditæ fuerit ſubſannantium voces, *eiuſmodi codicillos viginti ſeſtertijs emi poſſe*. Dicebant alij, *ne res publica aliquid detrimenti capiat, opus eſſe ciuium omnium arctiore quàm alias conſpiratione*: Cum dicto factum. In delegatos ſumptis armis, iuſſerunt ciuitate ſecedere. Hinc noui ad Cœſarem queſtus. Ipſe verò renouato proſcriptionis mandato, Gulielmo Bauariæ Duci executionem mandat. Tum Magiſtratus, qui in occulto plebi fauebat ſera pœnitentia ductus, Antiſtitem conuenit, & Vrbani ſigilli auctoritate firmato diplomate fidem obligat, integram illi fore non ſolùm in vrbe ſupplicationem, ſed omnia ad catholicam religionem pertinentia. Inſuper damna omnia illata ſarcire: auctores inquiſitionis tradere. Hæc omnia tamen in ſpetiem, re vera vt promiſſis cauſam protraherent, donec Proteſtantium aduenirent ſuppetiæ. Terque itaq. quaterque moniti, cum perendinationibus viderentur Cœſaris decreta eludere. Bauarus militem luſtrat, & X peditum mille, cum equitibus ſeptin-

Maximil. Bauarus mouet in donauerdanos.

cxcv *Legati Cœſarei ludibrio habiti.*

Sal. An. 1607. septingentis Donauerdam ducit bruma iam adulta. Castris ad Donauerdam positis, postulata deditione, dispositis circum tormentis, cœpere oppidani metu expugnationis mitiora cogitare consilia. Petiere inducias; quas negauit Bauarus timore ne lateret fraus, spesue auxilij futuri. Populus interea doctus sapere tristi expectatione, & insperato euentu, bellum, bellique oderat auctores; proinde vrgebat illico mitti pacis interpretes. Senatus non minùs extra muros militem, quàm intra furentem timens populum, misit, qui pacis conditiones acciperent. *Datæ sunt, vt se se Maximiliani arbitrio permitterent, arma mox ponerent, præsidium admitterent.* Patuit illicò Ciuitas, oblatis *Maximiliano* clauibus. Vrbem ingressus, ciuium arma ad se ferri iubet. Maius vrbis templum catholicis restituit; nulla vis religioni illata: sed sui cuique ritus, & relicta professio. Liberum Protestantibus in viciniam excurrere, & suos audire declamatores. Creauit nouos Consules, & Magistratus qui iura populis, & mercatoribus dicerent ex pondere, & mensura Bauarica, omni alio vsu interdicto. Hoc facto milites dimissi.

Dum hæc agerentur, Sueuici circuli Principes & Vrbes Vlmam conueniunt, *Dux VVirtembergicus*, & *Oetingensis Comes*, alijque Vrbium Imperialium delegati. Continuoque eò Cœsar mittit, grauiter monens, *ne quid in eo conuentu contra mandatum suum decerneretur, quod Donauerdenses in contumacia confirmaret.* Ad hæc illi, *nunquàm* se de mandato Cœsareo violando cogitasse: tantum violentiam deprecari; ne nocentes cum innocentibus inuoluantur; & vrbs à Circulo Sueuico auellatur. Inter has contentiones de vrbe capta nuncius venit, qui conuentui finem imposuit. Ad proxima comitia Ratisbonæ remisso negotio, in quibus Donauerdani actionem instituere possent: Quod sæpius tentatum, sed semper delusum.

CXCVII *Obsidio Brunsuicensis.* Non dissimile Donauerdano fuit Brunsuicensium dissidium. *Anhaltinus* Dux Brunsuicensis sectæ Caluinianæ fautor Brunsuicam vrbem adortus, quæ inter liberas ciuitates numerabatur imperij, spetie exercendi rusticos ad belli munera, postea nobilitatem arcessit; ab Hispano metum, & insidias obtendens; exeunte Septembri per tubicinem oppidanis acceptum, & excubitoribus intimum, tria plaustra militibus sub fæno latentibus referta intra portas immittit; Tubicine stationarios ludicra narratione fallente, armati desiliunt, excubitores obtruncant, portas præsidio firmant, in muros tormenta occupant, in oppidanos explodunt; aduolant subsessores, pilas ignitas iaculantur in tecta; Dux ipse suis adest, recentes in fessorum locum submittit. Ex aduerso oppidani primùm metu exanimes, mox arreptis sarissis comminùs certant, fœminæ incendium saccis madidis, & boum exuuijs restinguunt: Cumq; ingruente hoste, recederent, puer non duodecenni maior sclopeto explosso vnum, & alterum deijcit. Huius exemplo excitati duo manuarij opifices, suffosis mœnibus sibi viam aperiunt, & à tergo in obsidentes vim faciunt tanto impetu, vt omnes fugam arriperent. Dux Brunsuicensis cum dedecore in pedes se coniecit, desideratis ex suis nobilium, & villaticorum IV millibus. Vlturus cladem, subditos passim magna ope cogit, & X. Kal. Nouemb. ad vrbem progressus, fossas, aggeres ducit, tormentis fulminat, erumpentes repellit, aditum claudit. Mox consulente quodam molatrinæ mancipio, obstructo fluuij alueo, qui ciuitatem alluebat, aquæ regurgitant, & in vrbem exuberant. Interea pilas instruit ignitas, vt tectis affixæ ignem spargerent, aqua simul, & igne vrbem oppugnaturus, vt quò se verterent oppidani, nescirent. Hi res suas in extremo discrimine animaduertentes, ad Cœsarem appellant. Is Ducem nisi iniuria abstineat, proscribit, sed irrito successu. Nam Dux Cœsaris edictum minus habens, oppugnationem renouat, cum Daniæ Rex quingentos equites auxilio misisset. Aquæ interea influebant in vrbem, & oppidanis ad genua vsque madentibus exitium minantur. Illi suffosso aggere viam aquis aperiunt; tum eruptione facta, exeunte Decembri in Danorum stationem insiliunt, obuios magna cæde sternunt, impunè redeunt in vrbem. Finitimæ ciuitates libertati suæ iniuriam fieri ratæ, Brunsuicensibus auxilia submittunt. Daniæ Regem Cœsar proscribit. Dux à Danis derelictus, Liberis Ciuitatibus periculum denuntiantibus, spei cassus obsidionem soluit. Abeuntem ægressi insequuntur oppidani, munitiones ab eo extructas deijciunt, pagos eius diripiunt, cum ipso Duce felici Marte manus conserunt. Res in neruum eruptura erat, Duce nouas copias conscribente, ni Cœsar proscriptione proposita, arma vtrisque interdixisset.

Sal. An. 1609.

CORONATVR MATTHIAS REX HVNGARORVM. Ann. 1609.

cxcviii Confectis in Belgio inducijs, Germania dissidiorum noua semina suscepit. *Matthias* frater Cæsaris Vienna cum exercitu, (constabat is è viginti millibus equitum, peditumque) in Morauiam discedit, tanquàm contra Heiducos profecturus; vel discussurus, vt ferebatur Hispanorum consilia, qui *Ferdinando* Archiduci Hungariam, & reliquos Austriacorum principatus destinarent, vt addictiori partibus Pontificijs; re vera quod rerum nouarum cupidus, subitanea expeditione in Bohemiam conuersò milite, metum *Rudolpho* incussit; Is vt sibi prospiceret, militem describit, affinesque in suppetias vocat, dum *Matthias* Pragam profectus, propè vrbem castra ponit. Bohemi vitam & fortunas pro salute Imperatoris pollicebantur, dumodò Cœsar ad patris *Maximiliani* exemplum, liberum eis concederet Religionis exercitium. Dilato vsque ad Comitia Responso, Protestantes, partitis in diuersa cõsilijs, alij *Rudolpho*, alij *Mathiæ* videbantur adstipulari, re ipsa neutri fauebant. Consilium erat, fratres inter se collidere, vel alterum in quem fortuna inclinaret, suæ factioni conciliare, quasi id obsequendo meruissent. Post diuturnas deliberationes, tandem pax (Pontifice Romano sequestre) inter fratres conciliatur, ea conditione, vt Imperator Hungariam, & Austriam *Matthiæ* cederet. Diadema Hungaricum, Regis Stephani gladium, malum regni aureum cruce insignitum, sceptrum regium, calceos purpureos qui ab antiquo regi proprij sunt, in aperto campo accepit Kal. Iulij. Tributus eidem titulus *Designati* Regis Bohemiæ assensu Ordinum. Praga excedens, Viennam venit, vbi regia exceptus magnificentia, cum decem arcus triumphales statuis ac imaginibus varij generis, & alijs ornamentis insigniti essent, multa epigrammata recitata sunt, plurima in fronte arcuum præfixa, inter quæ

Hactenus afflictos tutatus es impiger Hunnos
Vicistique feros sæpius ense Getas;
Nunc cape prò meritis trãmissã à fratre coronã,
Ac rege Rex populum prò ratione tuum.

Decimotertio Kal. April. die S. Elisabethæ sacro, Posonij Rex in æde S. Martini hoc ritu inauguratur. Diadema regium curru regio ex arce ad templum splendido procerum comitatu delatum, decem regnorum vexilla complicata deportata, quatuor Senatoribus Hungaris cistulam panno Attalico auro texto velatam in sacrarium templi curru deferentibus: Equo *Matthias* Rex, habitu Hungarico vectus, à duobus Episcopis ad altare productus est. Tum verò vexilla decem, totidem Hungari, diadema *Palatinus*, sceptrum regium *Endeodius*, malum regni aureum *Forgatsius*, gladium *Stephani* vagina holoserica purpureà inclusum *Turso*, Patellam auream, (qua pacem indigetant) *Tsechius*, crucem auream *Budianus* gestabant; Cardinalis *Forgatsius* sacris operabatur, ministrantibus Episcopis, à quibus sub initium Sancti Missæ sacrificij, Rex oleo inunctus est. Cùm Euangelium recitaretur, Cardinalis Regem corona induit: populo multos annos acclamante. Rex diademate fulgens à *Colonitsio* equitum magistro, Marescallum vocant, gladium acceptum ter in aere expressa crucis forma, vibrauit, & Sacrum Christi corpus Cardinalis manu sumpsit, Peracto sacrificio. Rex via panno strata progressus ad S. Francisci sodales excalceatos, in plebem aureos, argenteosque nummos tradito more sparsit, & in eo templo perlecto S. Ioannis euangelio, viginti octo equites solemni ritu creauit: inde diademate, & veste regia insignis, per S. Michaelis portam vrbe egressus, in pegma panno serico stratum equo vectus est, vnde iusiurandum iusti ac moderati imperij Hũgaris præstitit, ab ijsdem deuoti obsequij, fideique accepit. Inde in colliculum eques insiliens, gladium expressa crucis forma ter vibrauit, mox in arcem magno comitatu ad regias epulas reuersus est, Germani omnes publicis muneribus, ac officijs deiecti, & exauctorati sunt, *Friderico Colonitsio* excepto, quem virtus supra inuidiam extulerat.

Coronato *Matthia*, successere statim Iuliacensium motus. Mortuo namque *Io. Guilelmo* absque prole, atque inde Electore Brandenburgico, hinc Palatino Neoburgico, alijsque ex connubijs cum sororibus defuncti prognatis, successionis ius prætendentibus, Imperator litis disceptationem ad se reuocans, interim *Leopoldum Austriacum*, Episcopum Argentinensem & Passauiensem miserat, suo & Imperij nomine ditiones recturum. Huius partibus cum Principes Pontificij; illorum *Reformati* plerique studerent; Hinc conuentus Halæ Sueuorum *Protestantium*, Herbipoli *Ca-* cxcix *Motus Iuliacẽses.*

Sal.An. 1609. tholicorum: hinc fœdera cum exteris & conſpirationes inteſtinæ, in perniciem erupturæ Germaniæ. Brandenburgicus *Iohannes Sigiſmundus*, & Palatinus *VVolfgangus* VVilhelmus, re inter ipſos compoſita prò tempore, ſcripſere militem, & pleraque ducatus oppida ſuæ poteſtatis fecere, excepto Iuliaco, quod *Leopoldus* detinebat. Verum & illud quoque à *Mauritio Naſſouio*, Belgicis iam *prælijs* ſoluto, & *Chriſtiano Anhaltino* obſeſſum, ſimulque auxiliaribus oppugnatum Gallorum copijs, deditione accipitur poſt bimeſtre. Poſitis poſtea vtrinq; armis, lis iudicibus delegatis Coloniæ dirimenda fruſtra committitur.

CÆDES HENRICI IV. GALLORVM REGIS. Ann. 1610.

cc CVm in Iuliacenſium ſuppetias florentiſſimùm compararet exercitum *Henricus IV* Francorum Rex, multis metum iniecit; multiſque malè opinandi, atque loquendi oblata occaſione, *Franciſcus Rauaillacus* extremæ dementiæ homo, qui Regem hæreticorum fautorem, & morte dignum in muſſitante plebe audierat, interficiendi Regem conſilium capit. Hunc itaque in rheda nactus, Pariſios obambulantem, contemplandi cauſa apparatus, quo reginam poſtridie coronatam exciperet, præcipiti inſultu, gemino ad cor eius illato ictu cultri necat. Regem, ſi ſimulationem religionis (quam plerique in eo non fuiſſe confirmant) excipias ſuæ ætatis maximum. Plures Aſtrologi talem ei prædixerant exitum. Rex ipſe, animo neſcio quid mali ſibi præſagiente, obitum præuiderat infelicem. Nam cum admoneretur, ex pluuijs cœno obductæ plateæ, niſi purgarentur, Reginæ ingreſſum minùs ſplendidum fore, atque incomodum ijs præſertim, qui ad ſtipandum reginæ currum deſignati ſint, *Nihil ad me* (inquit) *hoc attinet. Ego enim iſta fortè non videro*. Die verò Sabbathi, VIII Maij, cum ad menſam Reginæ inopinato ſuperueniret; rogat, *num coronatio ſequenti die Martis futura ſit.* Tacente illa, quod ad reſpondendum nihil certi haberet, Rex, *quid tu? ne verbum quidem?* Vbi illa, *Vellem, vt cras fieret. Sed Sancerranus dixit, ante diem Iouis fieri non poſſe.* Rex vocato Sancerrano, non ſine ſtomacho de dilationibus iſtis conqueritur, non tanti faciens bis centies millium ſcutatorum, quos mora abſumtura erat, quàm temporis, & occaſionum iacturam. Mox ad Reginam. *Hoc ſcias, velim* (ait) *niſi die Iouis proximo fiat, poſtero die me non ampliùs viſuram*. Subridens Regina, *Atqui illud tamen à te impetrari ſines, vt introitus mei pompam videas*. Ait Rex: *Non, die Veneris vltimum Vale tibi dicam*.

Eodem tandem die, quo interfectus eſt, finito prandio, cubiculum Reginæ ingreſſus triſti vultu, vno loco ſe tenere nequibat, multò minùs animum regere fluctuantem. In ea agitatione Reginæ dixit, *Vix reperire ſe quid facere debeat. Armamentarium ſibi viſere quodamodò neceſſe eſſe, ſed ſcire moleſtum fore.* E cubiculo ægreſſus, in ſuo aliquantiſper hæſit, ſcriptis aliquot lineis, & dato ad edictum quoddam reſponſo. Inde ad feneſtram accedens, manu fronti admota, *Mi Deus*, inquit, *hic quidem intus latet aliquid*, quod me vehementer turbat. Inde ægreſſus, in cubiculum Reginæ redijt, vbi de arcanis regni cum Cancellario collocutus, tandem eum ac curiam abeuntem amplexus, *Abi* (inquit) *ego itidem abeo, coniugi valedicturus* Cum verò quid ridiculum narraretur, pleriſque in riſum effuſis, *Ne* (inquit) *die Veneris nimis rideamus, ne ſequenti Dominica plangamus*. Poſteà filios ſuos paternè amplexus, inter blanditias celare non potuit, animum ſibi non rectè conſtare, adeo vt ad ipſam Reginam diceret: *Neſcio quid mihi ſit. Diſcedere equidem hinc non poſſum:* Deſcendente tandem Rege, cum quidam è domeſticis quæreret, an rhæda præſto eſſet, exorabilis ille parricida, auditis his verbis (vti poſtea confeſſus eſt) intra dentes murmurans, dixit; *Teneo te, periyſti.* Antequam verò Rex digrederetur, coniugi tertio amplexu, & oſculo valedixit. Notarunt nonnulli moram illam, quæ ad ægreſſum varias ob cauſas interponebatur, (quamuis Regina eum retinere etiam vellet) moleſtè admodum tuliſſe: corporis cuſtodes ſequi noluiſſe: cuſtodiarum Præfectum in Curiam ablegaſſe: huius Legatum ægrum tunc decubuiſſe; vexilliferum ad ſupremum Curiæ Præſidem negotij cauſa iuiſſe: rhedæ velamenta vndique aperta: pallium à Rege depoſitum: pediſſequos aliam inſtituiſſe viam, nec rhedam comitatos: plateam, vbi trucidatus fuit, duobus curribus, quorum vnus vino, alter fœno onuſtus erat, quaſi obſtructam, eoque obſtaculo regium vehiculum paſſim quaſi ſufflaminatum, & tandem omnino retentum fuiſſe. Quæ omnia ſceleſto parrici-

Sal An. 1612. ricidæ & animum, & modum facilius occidendi Regis dederunt.

Nec illud prætereundum, Reginam non diu ante somniasse maiusculos adamantes coronæ suæ in margaritas (quas somniorum interpretes prò lacrymis accipiunt) esse conuersos. Altero somnio ita fuit perterrita, vt Rex excitatus, quid rei esset? percontaretur. Post longam tergiuersationem aperuit, somniasse, ipsi Regi cultro grande inflictum vulnus. *Laus Deo* (ait Rex) *quod somnium tantum sit.*

OBITVS RVDOLPHI II. IMPER. Ann. 1612.

CCI Post *Henrici* cædem, *Rudolphi* Imperatoris obitum Annus excepit 1612. Prodigium ominosum paulò ante mortem *Rudolphi* prædixit. *Leo*, nec non *Aquilæ duæ*, quæ in aula eius Pragæ nutriebantur, subitanea morte correptæ; de quibus sequentia recitantur carmina.

Binæ Aquilæ, vastusq; Leo. quos nutrijt Aula,
Tempore non modico, diue Rudolphe, *tua,*
Excessum paulo ante tuum, mirabile dictu,
Clausere extremum, triga beata, diem.
Scilicet haud aliter, quam ponderis omine, tanti
Fas erat ostendi fata, Rudolphe, *tua.*
Cœlum Aquilæ: Leo *tellurem designat: & iste*
Magnanimum Alcidem: hæq; Iouem referunt.
Alcidæ similem vitam tibi fata dedere
Cuncta tua implesti gloria, vt ille sua.
Restabat cœlum, Iouis hoc tibi suggerit ales;
Sed quæ te ferret, non fuit vna satis.
Binæ igitur simul, ingenti comitante Leone,
Induperatorem in cœlica tecta vehunt.

Ineunte Decembri Anni 1611. morbo correptus *Rudolphus*, ipseque sentiret non longè supremam vitæ suæ metam abesse, inter alios

CCII *Morientis verba.* pijssimos, & dulcissimos sermones ad eos, qui adstabant, habitos; hæc quoque suspiria emisit: *Mei charissimi*, inquiebat, *cum in iuuentute mea à diuo parente meo ex Hispania in hanc patriam meam transitoriam per legatum reuocarer, tanto gaudio perfundebar, vt sequentem noctem, totam insomnem traducerem. Quanto magis mihi nunc lætandum, quia pater meus cœlestis in æternam patriam me breui auocaturus est; vbi nulla est temporis vicissitudo, aut mutatio, & vbi calamitas nulla est.*

Sacro itaque sumpto Viatico, tandem inter vota, & ardentes preces, quas toto morbi tempore ad Deum fudit, placidè obdormiuit in Domino Anno 1612. Die X. Ianuarij. Anno Ætatis 59 Imperij, 36. Iusta ei persoluit *Matthias* frater, die III Octobris, Pragæ (vbi mortuus,) in templo arcis, S. Vito dicato, corpus eius tumulatur.

Epitaphium Chronologicum. (doLphVs DVX ac LVX gentIs FabIanI heV LVce RV- CCIII
Cœsarlo genItVs sangVIne Cœsar obIt.

Aliud

Austria gauisa est primo diadema Rudolpho
Cæsareum & fori sceptra gerente manu.
Austriadum decimus, Magnoq; secundus ab illo
Nomine, nunc eadem sceptra Rudolphe tenes.
O dulci veniant cum nomine dulcia fata?
Consilio populos, qui regit ille iuuat.

CCIV *RVDOLPHI II. IMPER. SYMBOLVM.*

Omnia ex voluntate Dei.

CCV *Venereus* Quàm eximium Imperatorem *Rudolphum* ex gestis supra narrauimus. Eius liberi non sunt recensiti, quia matrimonij abstinens vixit, liberiorique, quàm fas erat, Veneri assuetus, culpam non modica dignitatis iactura luit. Cœterum omnium bonarum artium, & Matheseos in primis fautor, & pa-

Matheseos amat. CCVI tronus fuit; cum & ipse suas Orbis terrarum sceptris assuetas manus ad eruditum illum puluerem demittere non dedignaretur.

Picturarum elegantijs ita est delectatus, vt quascunque Orbis haberet eximias nobilium artificum tabulas, sumptibus & impensis maximis sibi compararet. CCVII *Pictura delectatur.* Adolescens in Iberiam ad *Philippum II* auunculum suum, vnà cum fratre *Ernesto* Archiduce se conferens, Regum Maximi, ac sagacissimi consuetudine Ciuilem omnem prudentiam imbibit. In bello nec felicitas, nec pace magnificentia illi defuit. CCVIII *Politicus* Incredibilis rerum omnium peritia, iudicium elimatum; maturum consilium ei famam dabant: adeoquè *sedendo vincere* dictus est.

CAPVT TERTIVM.

Archimedes ciuilis, siue *Rudolphus Prudens*.

I *Princeps Deus humanus.* NOn aberrauit, qui *Humanum Deum* principem dixit. Vt hominem à *ratione*, Deum à *Prudentia* dignoscimus, quæ rationis dicitur experimentum. Cæterarum virtutum prudentia mater, vt Musarum Mnemosyne, sedet in mente ad dirigendas actiones humanas in rectum, & honestum. II *prudētia quid?* *Artem benè viuendi* dixit Cicero 5. *de Finib.* quæ medium tenet inter morales, & intellectuales virtutes siue speculatiuas, & practicas. Hæ à voluntate, illæ ab intellectu consurgunt. Virtutes morales cum in appetitu, dirigente tamen intellectu, resideant; Prudentia est in intellectu dirigente; tanto nobilior, quanto reliquas animæ potentias mens precedit humana. A reliquis practicis & intellectiuis secernitur, Quia speculatio ordinatur ad verum; Prudentia ordinatur ad opus. Practicæ si faciunt hominem doctum, prudentia facit bonum. Differt tandem ab opinione, quia hæc nutat in incerto; prudentia certis adhærens præceptis, nec fallit nec fallitur.

Quotuplex sit? triplicem dicas, Habitualem, vel actualem: Natam, vel acquisitam: Humanam, vel brutalem. Prudens non ex actu cognoscitur, sed ex habitu. Habet prudentia annos suos, viget cum senescit. Exorditur in puero, sed intempestiua, & acerba cum floribus euanescit, *dabit fructum suum in tempore suo.* Sapientes suos Veneta mespilis solet assimilare Respublica, quibus plenos calathos gradienti- III *prudētia quotuplex.*

bus

bus obijcit super giganteam scalam, quæ regiam ducit in aulam. Bruta naturaliter prudentia apparent; Nam ruinis imminentibus musculi præmigrant; aranei primi cadunt cum tela. Vulpes, in Thracia, amnes gelatos lacusque nonnisi ad pastus ituræ, redituræque transeunt. Obseruatum eas aure ad glaciem apposita, coniectare crassitudinem gelu. *Plinius lib.* 8. *c.* 28. Mitto Apum solertiam & Vrsorum in tutela & corporis cura. Quia humana non est prudentia, vbi diuina consulit prouidentia. Si rationis experimentum prudentia est; quæ ratio in brutis quæ scire nesciunt, & nescire ignorant. Scire se scire, scientia est: & rationem per causam reddere. Operantur bruta, vel in brutis natura operatur, cui animal seruit, & operari non recusat, vel recusare non potest. Homo cognoscit, cognoscendo discurrit, vndè deducit opus sibi vtile, vel inutile; nec impellente, sed suadente natura exit ad opus: cum animal retrocedere nequeat. Relicta itaque Prouidentia, prudentiam aggrediar humanam, quæ vel *politica*, vel *œconomica*, vel *monastica*. Politica bonum spectat Reipublicæ. Æconomica, familiæ: Monastica sui. Indiuiduum præcurrat speciem, species genus. Quid interest alios moderari, & seipsum negligere? Honestè viuere; alterum non lædere; suum cuique tribuere Beatæ quamuis mortalis vitæ sunt leges. Quas si in vnam recoligas, cole hanc. *Imperij hæc vna lex, Primùm sibi imperare*. Tibi imperabis, si in ancipiti rerum statu consilium adhibeas; passio non irrumpat, nec temere agas. Qui enim temerè, vel casu operatur; vt ei imputantur improspera, non adscribuntur secunda. In naturalibus nec meremur, nec demeremur. Fac artem pedagogum naturæ. Ita voluntati suberit passio; voluntas intellectui. Honestum sit desiderium, iustum erit iudicium, numquàm discors consensus. Prudentiam virtus comitantur & bonitas, ne aberrare faciant prauitas vel inscitia. Per iustitiam fertur in rectum, vt quod sibi vult, alteri faciat. Fortitudo arcet pericula: non audet temere, nec timet pannicè iusta deserere. Excubat temperans, ne otio langueat, & vanitate marcescat. Vtile insequitur, sed honestum: honestum etiam dedignatur si per semitam inhonestam gradiendum sit. Non omne quod libet, licet; sed libet, quod licet. Festinat lentè. Deliberat diù, exequitur citò. Facilia vt dificilia concipit, vt cautè procedens, aspera deducat in vias planas. Dificilia librat priùs, an possibilia? constantiæ ponè committit, cui nihil imperuium. Obstinatè nil agit; sapientis ducens mutare consilium, tempori inseruit non inconstantia voluntatis, sed fortunæ, quam declinare prudentia est, donec mitescat. Dandum est rumoribus tempus, quo senescant. Hinc numquàm pænitet iecisse aleam, quia Fatum ipsum tenetur stare decreto. Sapiens quidem dominabitur astris, si patienter ferat, cum Iouis ira premit. Orbis in pelago sedeat Palinurus ad clauum, cursum dirigat vt portum teneat: cum in vinculis ventos non habeas, quis tibi imputare potest naufragium? Deus cum tria sibi reseruauerit in signum Omnipotentiæ, ex nihilo cuncta condere, conscientijs dominari, & futura præuidere: prudentis est diuinari, non præuidere. Diuinatio autem causalis est, vel casualis, fortuita, & temeraria. Fortuita & sine ratione vaga diuinationem non recipiunt. Auspicium ciuile est obseruantis præsentia, præterita, quibus catenantur futura. Hippocrates ex vento, qui aflabat ab Austro, illinc venturam pestilentiam prædixit, nec aberrauit. Sic prudens notans quæ alij prætereunt, futura prænoscit, quasi sint illi præsentia. Humanum Deum, Principem dixi in exordio nostræ lucubrationis: & rectè, quia teste *Sextio*, in vno discrepant Deus, & Princeps prudens. *Deus cum non possit, prudens non vult iniustè operari*. Vnde prudentem à Ioue non secerneres, nisi in alieno versaretur solo, & inter contingentia viueret. Hæc est prudentia, ex contingentibus necessaria deducere, & ex mendacibus vera. Principia non habet vniuersalia: signat ea quæ dietim accidunt, vt in similibus similia recogitet. Sex illi aperti sunt fontes, ex quibus normam hauriat viuendi. Sunt, *Naturæ lumen*. 2. *Philosophorum præcepta*, seu *Veterum prouerbia*. 3. *Obseruatio in naturalibus, vel manufactis*. 4. *Poetarum fabulæ*. 5. *Aliena pericula*. 6. *Propria*.

Naturæ lumen ex *possibili* dignoscimus, & *conuenienti*, quæ vnita pergunt. Non omne quod licet, honestum est. Plurima licent, sed virium inopia, honestas languet. Alia possum, sed non debeo; vt dicebat Caracalla Iuliæ priuignus, cum hæc quasi per negligentiam coram eo nudasset sinum, *Vellem, si liceret*, Illa asserenti Cœsari contra impiè respondit, *si libet, licet*.

Possibilitatis porrò sequentes recenseantur aphorismi

Tunc

Marginal notes: IV *Bruta an prudẽtia.* — V *quid sit prudẽtia.* — VI *Prudẽtia triplex.* — VII *leges prudentiæ.* — VIII *Sapiens quomodo dominetur astris* — IX. *prudens futura nõ præuidit, sed diuinatur.* — X *Deus & prudens in quo conueniant.* — XI *Prudẽtiæ fontes.* — XII *Nõ omne quod licet, est honestũ.* — XIII *possibile quid sit.*

Tunc res possibilis *censetur, quando voluntas*
Iam sibi connexum posse *patrare videt.*
Rem facilè vinces, licet ardua vbique putetur,
Si illius fuerit summa cupido tibi.
Quod valet excelsum natura attingere gestum,
Hoc pariter docta fiet & arte virum.
In Mundo facinus cernis quodcunque peractum;
Hoc alij rursus non poterunt agere?
Rem absque auxilijs meritis operosa videtur,
Euadet facilis grandibus auxilijs.
Si Media insignis pertinges culmina gesti,
Huius quid finem tangere posse vetat.
Si rem maiorem facies, faciesque minorem;
Res similis facta est, & similem facies.
Vnum si aduersum terrarum existit in orbe,
Possibile esse aliud dic mihi nonne potest.

XIV *Dict. sapientũ.* Naturali lumini accedunt *dicta Sapientum.* Quorum principes septem Greciæ sapientes breui lemmate regulas exhibuere prudentiæ.

Modum serua, dixit *Cleobolus.* Extrema monita, quæ Dedalus Icaro suo, & Sol Phaethonti filio, huic currum acturo solarem: illi volaturo dedisse scribitur apud *Ouidium*

Icare, ait, moneo, ne si demissior ibis,
Vnda grauet pennas: si celsior ignis adurat.
Inter vtrumque vola.

Sic ad Phaethontem Sol

Altiùs egreßus, cælestia signa cremabis,
Inferiùs terras, medio tutissimus ibis. 2. *Met.*

Optimum fore aiebat *Alphonsus*, si voluntas nostra inter amorem, & metum media intercederet: vt quantum amor ad excessum, tantùm metus pelleret ad defectum. Virtus ipsa sine modo vitium est; aiebat Cardinalis Aldobrandinus.

Iniustum, iustumq; inter stat terminus æqui.
It benè qui hoc sumit; qui illud, in ima ruit.

XV *Ne quid nimis,* dixit *Pittacus.* Omne namque extremum vitiosum est.

Quisquis medium defugit iter
Stabili nunquàm tramite currit.

Iram rege, inquit *Periander*: Siue par est qui lacessendus est (inquit Seneca) siue superior, siue inferior. Nam cum pare contendere, anceps est: cum superiore, furiosum: cum inferiore, sordidum. Pusilli hominis, & miseri est, repetere mordentem. *lib.* 1. *de Ira. c.* 34.

XVI *Respice finem,* Solonis est aphorismus. Ideò peccamus (ait Seneca *ep.* 71.) quia de partibus vitæ omnes deliberamus, de tota nemo deliberat. Scire debet quid petat ille, qui sagittam vult mittere; & tunc dirigere, & moderari manu telum. Errant consilia nostra, quia non habent, quò dirigantur. Ignoranti quem portum petat, nullus suus ventus est. Necesse est multum in vita nostra casus possit, quia viuimus casu.

Plures Mali; ita *Biantes*. Vt nemini fidas. XVII
Stultorum cum infinitus sit numerus & malorum, crede sed cui vide.

Noli Spondere, Taletes. Si periculosum est XVIII
pro se promittere, quanto magis prò alijs. Titulo *De Fideiussionibus* titulum connectunt *de Solutionibus* Canonistæ; quia soluere solet, qui fideiubere non recusat.

Nosce teipsum conclusit *Philo Spartanus*. XIX
Quod difficilimùm. Quàm enim properè legimus, tam citò negligimus. Aliena rectiùs perspicimus quàm nostra, & sibi quisque adulator est.

Hæc, nosce seipsum, dictio quidem est breuis,
Sed tanta res, quam Iuppiter solus sciat.

Homo cum sis (aiebat Philemon) id fac semper intelligas; & semper eris homo.

Sapientum dictis *Paroemia* succedunt, seu XX *Prouer-*
prouerbia, & adagia quasi *ambagia*, vel *circum.* *biũ quid?*
agia dicta, quòd in vijs passim per omnium ora obambulent: & ijs sacra velare mysteria primi nominis viri celare non dubitauerint. Instar omnium est Sapientissimus Salomon, qui *Prouerbiorum* librum addito nominis proprij titulo posteritati reliquit, ad intelligendam *scientiam, sapientiam, & disciplinam: ad intelligenda verba prudentiæ. Prouer.* 1. Maiorem homines fidem adhibent seniorum dictis, quamuis nulla ratio suppetat; quàm ornatis iuuenum sententijs, & rationum apparatu suffultis, vsus non facto periculo. Huiuscemodi sunt *Prouerbia.*

Tempore felici multi numerantur amici.
Dum fortuna perit, nullus amicus erit.
Tempore diminuere est augere
Primus insaniæ gradus est alios credere insanos.
Stultus nunquàm solus.
Stultus est dicere, non putabam.
Interdum seria nugæ
Victrix malorum patientia
Ab externo fulgore caue.
Cum fueris Romæ, Romano viuito more.
Cum fueris alibi, viuito sicut ibi.
Veritas latere non potest. XXI
Sapientis est, mutare consilium. *regulæ*

Quartus locus, in quo Natura prudentiæ *prudẽtiæ ex natu-*
documenta reposuit, naturalium rerum est *ræ obser-*
obseruatio. Christus à rebus naturalibus para- *uatione.*
bo-

bolas sumpsit, quibus Apostolus edoceret. *Ad arborem se conuertit, vt hominem erudiret*, ait *Carthusianus*. Est Physica moraliũ speculum, in quo homo, ciues, Princeps, quomodò viuat, quomodò obediat, quomodò imperet, intueri potest. Syluestris plãta frugiferæ germinat insita; & viro quamuis pessimo est documentum; societate bonorum in optimos mutari pessimos. Arundo non germinans palmam, nec palma germinans arundinem, morale nobis est argumentum filios æmulari gesta parentum. Iuxta laurum plantata vinea, arescit; quia literarum, & armorum gloria marcescit inter pocula. Mineruæ oleam dicauit Antiquitas, quia sine pace obliterantur literæ.

XXII *regulæ prudẽtiæ ex brutis* Similia docent quæ non docentur, bruta: Lepus quia exarmatus canem fugiẽs insequentem, nobis innuit, fortioribus cedere, prudentis esse. Vt Serpens dulci occiditur potu; marcescit homo delitijs. Mingit Bufo, & subiecta venenat: sic Hæreticorum consortio, polluitur homo catholicus. Leo si receptui canat, non fugit; sed gradatim secedit; vt declinare pericula quandoque non erubescas, sed fuga latenti. Non minori dabit nautica, ars fabrilis, cæteræque artes.

XXIII *prudẽtiæ leges ex Poetis* Quartus prudentiæ fons, Poetarum est fabula, puta Æsopi, Æschinis, quibus audientium animos ita venantur, vt pudeat ratione præditos facere, aut sentire quæ neque aues, neque vulpes: & rursùs non vacare illis, quibus pleraque bruta tempore prudenter vacasse finguntur: ex quibus aliqua pericula imminentia effugerunt: aliqua maximam vtilitatem in opportunitatibus consecuta sunt.

XXIV *prudẽtiæ leges ex suo, & alieno periculo.* Quintus locus vbi prudentia sua documenta reposuit, sunt aliena pericula: ex quibus in similibus vel spem concipimus, vel declinare edocemur. In superliminaribus domorum Sapientiæ imaginem reposuere Prisci sub lemmate, *Vsus me genuit*. *Vsus sapientiæ pater.* Pastor quidam (Æsopi est fabula) pecudes iuxta litus maris cum pasceret, placidum videns mare, nauigandi studio captus, oues pro dactylis commutauit, quibus naui impositis, cum altum iam nauigaret, & imminente tempestate, salutis nulla spes esset, quæ in naui erant, omnia proiecit, atque in portum se recepit, denuò cum oues pasceret, ac rursùs mare tranquillum aspiceret, ad socios ait, qui maris tranquillitatem commendabant, *Mare iterum dactylos cupit*.

Nunquã ita quisquã benè subducta ratione ad- (uitã fuit.
Quin res, ætas, vsus sẽper aliquid apparet noui,
Aliquid moneat, vt illa quæ te scire credas, nescias,
Et quæ tibi putaras prima, in experiẽdo repudies.

Terentius *Adelph.*

More fluminum, latenti incremento crescit prudentia: vel arborum more (dicit *Lipsius ep.* 22.) quas crescere non cernimus, sed creuisse; sic factam prudentiam in homine potiùs, quàm fieri.

Ex hisce fontibus nonnullas prudentiæ hausimus regulas, quas legere, & obseruare non inutile putamus. XXV

Alta meditare, sed respice finem. Obliquo non incedas tramite, cum recto potes.

Aude quantum potes. Omnia enim potest, qui maiora *non audet, quàm possit*.

Tecum habita, Culpa est immiscere se rei ad se non pertinenti.

Insipiens esto, cum tempus postulat, aut res.

Stultitiam simulare loco prudentia est.

Non falleris, si fallere credas. Nemo namque mortalium omnibus sapit horis.

Interrogatus serò, mane responde. ita *Bartolus.*

Nocte cogitata, medio recogita Sole.

Consilia præsentia metire ex præteritis & futuris. Teipsum nec laudes, nec vituperes. Proximum non insimules. Cum laudas, mediocriter lauda.

Pueri ne tempseris annos. Neminem spernas: ludicra namque humana sunt.

Nullus vbiq; potest felici ludere dextra.

Ab externo fulgore suspice. In *omnibus ferè habet venenum suum blanda oratio.*

Sis omnibus æquus, sed paucis amicis.

In *foro veritatem quære non victoriam.*

Censuram agant alij: tu pluribus plaude. Vitia enim erunt, donec homines. Hæc age, & feliciter viue.

PRUDENTIA ÆCONOMICA.

XXVI *familia paruum regnum.* A Familia ad regnum valere argumentum, fuit Chilonis præceptum, quia inter familiam & regnum illud est discrimen, quod est inter magnum & paruum. Sed quia familia non conuertuntur & regnum, à regno ad familiam valebit illatio; non à familia ad regnum, nisi negatiuè discurres. Optimè namque in familia ministrat, qui benè regnum gubernat. Non propterea habenas tractabit imperij, quia optimus fuerit familiæ gubernator.

Poli-

optimus Politicus malus æconomus. Politica & Æconomica ſpecies oppidò ſunt prudentiæ;ſed regulis innixæ diuerſis, vt inter ſe quandoquè pugnent. Paruum regnum dicitur familia:grandis familia regnum. Aptus ad familiam, aptus creditur ad regnum ſi probetur. Aptus ad regnum,aptus eſt ad familiam, nec probatur; quemadmodum ſuccollator onus feret faciliùs ſi diminuas, quàm ſi augeas. Præterit tamen, & ferè dedignatur familiam,qui Regem agit.Carolus Magnus Romani reparator Imperij,familiam ſuam penè perdidit,negligendo. Filias impudicas habuit pater improuidus. Auguſtus Rempublicam geſſit vt pater,familiam vt vitricus. Hanc forſan ſi habuiſſet in filiam, Rempublicam voluiſſet in priuignam. Grandia qui agit,minima negligit.

XXVII Æconomica differt à Politica. Æconomica itaque quantùm Monaſticæ ſupereminet,tantùm à Politica diſtat.Illam ſuperat, hanc æmulatur. In familia ſua quilibet cum princeps ſit, coniugem habet pro Magiſtratu; filios prò magnatibus: ſeruos prò populo:domum prò aula:redditum prò tributo:affinitatem prò fœdere:imperium prò lege: auctoritatem prò maieſtate: alimenta in præmium: correctionem in pœnam. Vtrobique in voto fælicitas, ibi populorum, hic familiæ: Huc ſi tendat pater,erit paruus Rex: ſi declinet,fera peſſima, & tyrannus, qui familiam deuoret, tandem ſeipſum.Familiã cum ſeruet coniugio, datur ei coniux,quæ non famula nec domina, ſed in conſortium. Pulcher virginitatis theſaurus eſt:ſed virginitas ſi ſeruaretur ab omnibus, vitam perderet apud *Stobeum ſer.2.de Temper.* vxor eſt ſocia mariti. Legitime itaque duc quam tibi Dominus efformauit in ſociam. *Quum vellet Deus in viro* (ait Gennadius) *ſecundum naturam maiorem*

XXVIII *quendam erga mulierem ineſſe amorem, effinxit illam quidem ex illo,verum non ex anteriori aliquo membro, ne ad reſiſtendum illi formaſſe illam videretur: neque rurſus ex aliquo poſteriori ſimpliciter, ne illi vilior haberetur, ſed de coſta quæ mediam quandam obtinet rationem, vt ipſa quoque erga virum medio quodam loco conſiſteret,æqualitatis videlicet atque obedientiæ.* Nuptialis annulus non eſt anſula ſeruitutis, ſed vinculum ſocietatis, quæ inter coniuges facit omnia communia præter imperium. *Mulier eſto ſubdita viro: & ipſe dominabitur tui. Gen.* 3. Vnde domum exeunti paternam, in viri tráſit poteſtatem, ne contempto marito ad lares regrediatur paternos. Lacæna rogata mulier, an conſentire vellet adultero concubitum petenti? reſpondit:*Cum puella eſſem, didici parenti parere, & hoc egi:mulier autem viro. Huic ergo ſi iuſta roges, manifeſtum primò faciam.* XXIX eſt in poteſtate mariti.

Quin immo eò virorum proceſſit imperium etiã quoad vitã. vt in mulieres ius vitæ,& necis ſibi vindicarent. De Gallis ſcribit Cœſar.6.*de Bell.Gall.Galli in vxores & liberos æquè ac in ſeruos ius vitæ & necis habent: ac ſi quædam vel minima ſuſpicione teneantur maritos necaſſe,quæſtionibus à proximis torquentur, & ſine vlla Magiſtratus cognitione damnantur.* Idem antiquis Romanis: *Inuenimus* (ait Plinius) *inter exempla Egnatij Mecenij vxorem, quòd vinum bibiſſet è dolio, interfectam fuiſſe à marito,eumque cœdis abſolutum à Romulo.lib.*14.*c.*13. Valerius *lib.*6.*c.* 3. vocat Egnatium Metellum, additque non accuſatione tantùm,ſed reprehenſione vacaſſe. Cato ideo propinquos fœminis oſculum dare voluit,teſte Plinio.14.*c.* 12. vt ſcirent an temetum olerent. Hoc tum vino nomen erat,vnde *temulentia*, vt notat *Non. Marcell.* Ita oſcula XXX apud Romanos ex mala intentione introducta, ad ſigna poſtea amoris fuere traducta. Correcta hodie tanta poteſtas, & in propriam carnem ſæuire interdictum. Sed hoc in perniciem generis humani. Attrocitas ſi pudicitiam matronalem texuit in purpuram; pietas lacerauit tunicam; vt rara mulier,quæ ſit Honeſta. Pudicam qui vult vxorem, pudicus ſit. Sit vir rara mulier pudica. vnius fœminæ:tunc erit fœmina vnius viri. *Ego* (inquit Seneca *ep. 9. ad Lucill.*) *monſtrabo tibi amatorium ſine medicamento,ſine herba,ſine vllius veneficæ carmine: Si vis amari, ama.* Cui colludit Martialis *lib.*6.

Vt præſtem Pyladen, aliquis mihi præſtet Oreſtẽ
Hoc non fit verbis,Marce,vt ameris ama.

Aliàs ſicut dicebat L.Craſſus ſenator ad L.Philippum conſulem: *Non es mihi Philippe Conſul,quia* nec tibi ſenator ſum,*Valer. lib.* 6. *c.*2. Vel vt orator Domitius apud Hieronym. *c.eſto ſubiect.d.*95.Cur ego te habeam vt principem, cum tu me non habeas vt ſenatorem?Ita vxori erga maritum dicere licet. Cur ego te habeam vt maritum,cum tu me non habeas vt vxorem? Mulier itaque viro legitimè iuncta fortunarum, & ſacrorum ſocia illi eſto, vtque domus ille dominus,ita hæc domina.Domeſtica adminiſtratio fæminarum eſt propria, quam Raguel quoque Saræ filiæ demandauit, *Tob.*10.& XXXI adminiſtratio domeſtica. Schomachus apud *Xenoph.in Occon.* Quæ domi ſunt, vxori peragenda relinquo. Fidias fæminam

nam

nam præmentem testudinem pinxit, animal timidum, & *domi portam* dictam, vt ab animali edoceretur domi se continere. Dianæ non conflagrasset templum, si pro Olympiadis puerperio domum non deseruisset.

XXXII *mulier vrbis principiū* Vxor itaque cum ducenda sit ad sobolis procreationem, vnde Tullius dicat eam *vrbis principium, & Reipublicæ seminarium*, 1. *de Offic.* qualis ducenda merito queritur? dic minùs pessimam: optimam namque inuenire difficile. Philosophus quidam cum hosti elocasset filiam, rogatus quare id fecisset? *quia non potui* (inquit) *illum grauiùs multare, quàm elocando id, quod pessimum habui*. Interrogatus Democritus, quare paruam duxisset vxorem? *quia* (respondit) *ex duobus malis minus est eligendum*.

XXXIII *vxor qualis ducēda?* Id autem fiet, si ante omnia, mores, parentes, patriam peruestigemus: ne illud occinatur poetæ, *de moribus vltima fiet quæstio, quæ in coniugio prima esse debet*. Clistenes tyrannus Sicyonius cum vellet filiæ maritum iungere, Græcam iuuentutem vndecunque conuocatam, annum apud se detinuit, donec singulorum mores perdisceret. Et iam decreuerat filiam Hippoclydæ elocare, cum ille petulantiori saltatione totum desultat matrimonium. *Herod. lib. 6*. Vniformis sit vxor, canit *Ouidius*

Si qua voles aptè nubere, nube pari.

Quædam enim amicitia coniugium est, quæ in æqualitate cōsistit. Annorum primo sermo fiat, Nā quæ bello est habilis, Veneri quoq; conuenit ætas. Turpe senex miles; turpe senilis amor. Quos petière duces annos in milite forti. Hos petit in socio bella puella toro. *Ouid. 1. eleg.* Melius verò sit virginem, aut viduam vxorem ducere? *Næuius* respondet poeta, Virginem, si *musta* est, idest si *nouella*, vt Non. Marcell. explicat.

Quòd senis amplexus culta puella fugit.

XXXIV *pulchra ducatur* Species decoris & ipsa consideretur, cum ducenda est vxor, vt Rachelem ob venustatem Iacob dilexit. *Genes. 26*. Plinius secundus 1. *ep. ad Iun.* scribens, cuius nepti ex fratre maritum delegerat, sic eum commendat. *Est illi facies liberalis, multo sanguine, multo rubore suffusa: Est ingenua totius corporis pulchritudo, & quidem senatorius decor, quæ ego nequaquàm arbitror negligenda*. Et licet *Quintilianus lib. 5. Instit. c. de argum.* dicat *frequenter duci in argumentum libidinis, speciem*: retorquet *Ambrosius* potiùs speciem corporis esse simulacrum mentis, & figuram probitatis. Non ita tamen æstimanda forma, vt prætereantur mores. Sepè enim occuluit picta sese hydra sub herba. Et niuea irrepsit furialis lilia vermis. Quin animus nequam atque oculto crimine plenus sub spetie formæ incauto se sæpè marito vendidit, & misero tulit inuida iurgia lecto. Aulicum quendam obiurgabat Olympias Alexandri mater, quòd formosam duxisset vxorem, sola pulchritudinis spectata forma. *O stulte, qui solis oculis duxisti vxorem*.

Dotem etiam considera si æqualem, nam in coniugijs fit noxia, si nimia. Vxores diuites seruitutem exigunt: & in diuitijs suis regnare volunt: vnde ille exclamat *dotem accepi, imperium vendidi*. Demenatus *apud Plautum in Asin.* Ea fortasse fuit causa, quare Mahometes sponsas voluit nubere sine dote, Solonem secutus, qui tres tantumodò vestes, & parui empta nonnulla vasa loco dotis cōcessit. *Plut. in Solone*. Plato in sua Republica quinquaginta drachmarum dotem esse voluit. *3. de Rep.* Lex diuina quinquaginta siclis æstimauit, forsā ne familia exhauriatur per doté, quā Veneti tria millia ducatorū excedere noluerunt. Maiorem dotis partem cum honestatem credamus; non vilem, non splendidam, sed matronalem pallam induat. XXXV *dos consideretur.* *quanta debeat esse?*

Placere studeat sed viro suo. Se verò fucare pigmentis, quo vel rubicundior, vel candidior appareat, adulterina fallacia est: qua non dubito (ait Augustinus *in c. fucare. d. 5. de Consecrat.*) etiam ipsos maritos se nolle decipi, quibus solis permittendæ sunt fæminæ ornari secundùm veniam, non secundùm imperium. Nam verus ornatus, maximè Christianorum, & Christianarum non tantùm nullus fucus mendax, verùm ne auri quidem, vestisque pompa sed mores boni sunt. XXXVI *Mulieris ornamēta.*

Non callida sit, nec insipiens. Hebes namq; seruorum fraudes non assequitur: Callida virilem audet vsurpare prudentiam. De duobus malis minus elige *Insipientem*. Nam insipiens quandoque sapit, & sub viro virescit. Ingeniosa verò in tumidam mutatur & procacem. Argutiæ, & Ioci cum Amasiæ potiùs conueniant quàm coniugi, verbosam fuge, & colloquia cum extraneis prohibe etiam religiosis. Ludicræ namquè sunt fabulationes, & canum more saltu finiunt, & cucurbita. Ei numquàm credas, nam si de vxore non mussitat maritus, de marito mussitat vicinus. XXXVII *indoles.*

Liberi.

XXXVIII *non ſit ſterilis.*

De vxore hactenùs, quam liberos procreandi cauſa ducimus. Friget amor, & de ſterili ventre in odium erumpit aduersùs eam quæ vel Deo, vel naturæ inimica facta eſt generis humani ſepulchrum. Filios quærimus non ſolùm ad conſeruationem ſpetiei ſed indiuidui. Si enim pater dat vitam filio, liberi à morte eximunt parentem beneficio alimoniæ: & in ſenectute rependunt, quod à parentibus habuerunt impuberes. Eſt autem inter parentes & liberos ſocietas vel amicitia regia. 1. *Pol.* 8., quàm Philoſophus 8. *Æth. c.* 11. vocat *ſecundùm* excellentiã, in qua inferior ſuperiori debet reuerentiã, de qua abũdè diſſeruimus in *t.* 1 *Monar.*

Liberos natura parentibus conciliauit, quia cum Æconomica potentiam exigat, & ſapientiam; fælix illa domus, in qua ſenum conſilia, & iuuenum facinora amicè coeunt, & vnà conſpirant.

XXXIX *filij a patre: filiæ à matre educãdæ.*

Simile cum appetat ſibi ſimile; filias prædiligit mater, vt filios pater. Hinc onus educationis natura diuiſit vt maſculi à patre, fæminæ æducentur à matre, vt iſtæ pudorem, & ſolitudinem: illi confidentiam edoceantur & fortitudinem.

hereditas in virtute, quàm in theſauro cõſiſtat.

De virtute magis quàm de fortuna ſollicitus, theſaurum pater congreget imarceſſibilem, vt aduersùs fortunam habeant liberi, quo beatè viuant. Hæc eſt virtus, quæ amiſſis omnibus, nihil amittit, aiebat ille Stilpon qui capta patria, amiſſis liberis, & vxore, cum ex incendio publico ſolus, & tamen beatus exiret, interroganti Demetrio, quid perdidiſſet? *Omnia* (inquit) *bona mea mecum ſunt*. Seneca *ep.* 9. Ecce vir fortis ac ſtrenuus ipſam hoſtis ſui victoriam vicit. *Nihil* (inquit) *perdidi. Omnia mea mecum ſunt. Iuſtitia, virtus, temperantia, prudentia.*

XL *educatio fiat iuxta indolem naturæ.*

Indolem foueat naturæ, nec aduerſo cogat nauigare flumine. Quem natura vocat in caſtra, pater ne ducat ad chorum. Naturæ ſemina ſequamur, cum illis aduerſantes fruſtra operam inſumamus, ætatem perdamus. Malè reſpondent coacta ingenia, reluctante natura (ait *Seneca de tranquill. an. c.* 5.) irritus labor eſt. Vnde & Latini, *Ne quid inuita Minerua*. Sic enim eſt faciendum (ait Cicero 1. *Offic.*) vt contra naturam diuerſum nihil contendamus: ea tamen conſeruata, propriam naturam ſequamur. Neque enim attinet repugnare naturæ, nec quidquam ſequi quod aſſequi nequeat. Natura veluti dictator quidam domeſticus eſt, cui parendum, vel violenter reſiſtendum eſt. Genium non obſtet ingenio. Vtrumque ludo experire; vbi animus ſine larua nec dolos cogitat, nec ſimulare ſuſtinet. *Carolus V* natura inclinante militaribus diſciplinis magis, quàm literis deditus, impubes adhuc cum nulla maiori teneretur voluptate, quàm ſcribere ſuoſque in ordinem diſtribuere, ex coæua puerorum claſſe militem in ludicra ducere certamina, præmijs mactare victores, carceribus victos; Lucas Vittembergenſis pictor cum imaginem Caroli ordiri ſatageret, Carolus verò ſepè ad diuerſa loca reſpiceret, vt ſolent pueri, mirificè fabrefactum telum Lucas aduerſo appendit parieti, à quo cum Carolus oculos non deflecteret, Lucas feliciter picturam abſoluit; veterum morem ſequutus, qui pueros ludentes ſpectare ſolebant, ex ludicro arguentes qualis futura eſſet ſeria puerorum indoles.

Naturæ itaque rigidus ſpeculator filiorum educationem ad normam naturæ inſtituat, cuius tanta vis erit, vt probè educatis, legibus opus non ſit. Rogatus Lycurgus cur legibus non vteretur, reſpondit, *quòd benè inſtituti temporis vtilitatem norint*. Inſtitutione verò neglecta, fruſtra feruntur leges, quia fruſtra imperatur ei, qui obedire non didicit. Phocion legatis Philippi Macedonis hortantibus, vt liberis proſpiceret, reſpondebat; *Si boni euaſerint, facile diteſcent. Si mali, quorſum debeam illorum malitiam opibus alere & augere?* Æmil. Prob. in Phoc. Sit vnum educationis præceptum, optimum exemplum. Non enim ineptè Diogenes temulentum improperauit iuuenem, cum dixit, *Pater ebrius generauit te*. Relucent in vitijs adeo parentum vitia, vt Lymirni quamuis in commune filios generarent, & ſimilitudine quiſque ſobolem coniectare ſoleret, non coniectura neceſſaria, ſed probabili, cum multum hic poſſit imaginatio, quæ in fætu eſt cauſa ſecunda ſimilitudinis: Nihilominus certum eſt parentum vitia, ſeu cogitationes præpoſteras in liberis ſæpiſſimè effigiari. Vnde diligenter curent parentes ne ad lectum animum ferant, qui liberis poſtea non ſit pudori, Reipublicæ verò detrimentoſus. XLI *vis educationis.* XLII *vitia parentum relucent in filijs.*

Natis ſuis tempeſtiuè prouideat, filiabus præcipuè, cui natura dedit citiùs pubeſcere quàm maſculo: vel cum pari ætate naturaliter maſculus pubeſcant & fæmina, fæminam leges præire voluerint, quia in filiæ cuſtodienda pu- XLIII *tempeſtiuè prouideat filiabus præcipuè.*

pudicitia maior sit difficultas, cui vt occurratur faciliùs ipsi permittitur nubere. Eademque est ratio, cur pater filiam exhæredare non possit, etiamsi illa turpem vitam elegerit, & in corpus suum peccauerit: dummodo pater conditionem ipsi non quæsiuerit intra annum ætatis XXV. *L. sed si post. C. de Inoff. testam.* Sibi namque imputet parens, quod filiam cælibem voluerit, quam natura decreuerat coniugalem. Caroli Magni filiæ inuentæ sunt matres, priusquàm pudoris cingulum solueret maritus, quia parens hoc vnum ignoraret, filias magis diligere sponsum, quàm genitorem.

De Domino & Seruo.

xliv *seruus quotuplex?* Quod Principi minister est, hoc Domino seruus; quem vel à *seruiendo*, vel à *seruando* dicimus seruum. A seruando, Gentium vel ciuili iure in bello capti, vel ad pretium participandum sese venundari passi, cum eorum vitæ & necis potestas in manu dominorum esset, quia non occiderentur, sed seruarentur, dicti sunt serui. *De Iure Person. Instit.* 1. Aristoteles addidit & iure naturæ. 1. *Pol.* quãdo videlicet naturã hominem generauit adeo rationis impotentem, vt sibi ipsi de victu & salute prospicere non possit, illum ad seruiendum generasse videtur. Dominorum in seruos olim tanta potestas, vt etiam sine causa impunè liceret in seruum ad necem sæuire. Correcta tamen, vt nulli liceat in seruum vltra modum sæuire: & aduersùs dominorum sæuitiam liceat seruis ad Principum statuas confugere, vel ad ædem sacram, quia dominorum potestas debeat potiùs in pietate quàm in attrocitate consistere. Hæc in speciem dixère Cœsares Romani. Maiestatis arcanum fuit dominorum amplam moderari potestatem, vt priscæ tollerent adhuc lacerta mouentis libertatis vestigia. Alia erat etiam seruitutis species, qua creditores adducebant debitorem, qui soluendo esse non poterat, in seruitutem: aut si plures essent creditores, diuidebant debitoris artus inter se. Verba legis recenset *Gellius lib.* 20. *c.* 1. S. Cæcilius legis excusat seueritatem, quòd maiores Romani fidem non modò in officiorum vicibus, sed & in contractibus pænarum metu vellent seruari. Addit tamen neminem ob æs alienum fuisse dissectum.

xlv *ius domini in seruos.*

xlvi *vtilior est dominus seruus, quã mãcipiũ.* Seruo quem à seruiendo dicimus, sit nobis vtilius mancipiũ? credo vtiliorẽ seruũ, qui lucri dulcedine captus nil omittit, quo sibi dominum conciliet beneuolum. Captiuus verò cum aduersæ fortunæ vincula ferat inuitus, non minùs odit captiuitatem, quàm captiuitatis auctorem. Hinc Philosophus 2. *Pol.* 7. inutilem & perniciosam Reipublicæ dixit seruorum multitudinem, qui si asperè tractentur, insidiantur: si molliter, superbiunt, & se dominis pares putant. Totidem nobis hostes esse, quot seruos: in prouerbium abijt, scribit *Macrob.* 1. *Satur.* *c.* 21. Appius Sabinus cum collectis exulum, & seruorum quatuor millibus Capitolium ascendisset, seruosque omnes ad libertatem proclamasset, maximus timor erat, ne suus cuique domi hostis esset, cui nec credere, nec non credendo, ne fieret infestior, fidem abrogare satis tutum erat. *Liuius lib.* 3. Poterunt autem serui eo magis in dominos armari, quo plures fuerint: sicut Athenis aliquando 10000 peregrinorum 20000 ciuium, sed seruorum 40000 censa sunt. Quòd si potentiam suam nossent serui, quantilla opera potuissent dominis imperium eripere. Propterea cautè intercessit Romanus Senator I. C. de distinguendis ordinibus per vestitum, ne si multitudinem suam viderent serui, contra dominos insurgerent, *Bodinus de Republ.* 1. *c.* 5. Nam Tyrios eiecere serui, *Iustin. lib.* 18. Scythas ex Media redeuntes, à patria repulere serui, *Herod. lib.* 3. Hinc apud Christianos consuetudo inolæuit, vt liberos homines tractandi mancipia, quamuis vsque ad annum 1190. durarit captiuitas. *tit.* 9. & 10. *Decretal. V.* Vbi adhuc *Alex. III. Vrbani VIII. Innoc. III. & Gregorij IX.* decreta leguntur de seruorum connubijs, & ex eis prole suscepta. Auctorem credo Christianam pietatem, cui & prudentia famulatur politica, ne seruili conditione obrueretur libertas.

serui perniciosi Reipublicæ.

xlvii *serui quot sufficiant?* Seruos habet necessitas, non voluptas. Nam qui vnicum habet, totum habet. Qui duos habet, dimidium habet. Qui tres habet, nullum habet. Socij namque confidentia officium præterit; & negligentia non punitur quia communis. Superbire seruum dominus non permittat, herile indulgendo offitium; ne more canum latret in dominum. Sit custos non dominus. Est qui seruos foueat discordes vt Cato, ne coirent in damnum domini. Improuida tamen cautio, & calumniæ mater, quæ seruum loquacem facit etiam aduersùs dominum.

xlviii *famularum inhonestas.* Postrema seruitus & plena discriminis fæminea est. Parantur vt seruiant. Seruiunt amori, & conseruorum dilectio domini præualet imperio. Faciliùs ciuitatem ab hostibus defendes,

des,quàm à conſeruis famulam: non enim ſeruabis quod ipſa perdere feſtinat. Similitudo conditionis amorem conciliat. Conſuetudo & colloquia libidinem. Libido,& paupertas facile conueniunt in compilatione domeſtica. Tanto incomodo quomodo conſulas, non habes; quia Amori patent omnia, nec Vulcanus clauem cęlare potuit, quæ honeſtatem celaret amori. De honeſtate filiarum, coniugiſque ſaltem ſolicitus time:ne eodem pretio famula vænalem faciat ac ſuam. Perfidiam itaque reprime vernæ cuſtodia, & paruulorum excubijs. Hi fidem cuſtodiunt, quouſque impubertas ſeruat innocentiam. Præſumptionibus quandoque contentus etiam temerarijs eſto vigilans, & rigidus cenſor, vt aduersùs malitiam cautela ſit quandoque correcta innocentia. Po-
xlix *dominus vigilet.* ſtremus omnium cubitum perge: nouiſſimus ſurge. Mortalis licet fabuloſus fores Argus, non ſatis cerneres. Quomodò dormias, diſce. Dormiente namque domino, ſerui inſidias ſtruunt. Hæc de Æconomica. Vltimo loco ſtat

Prudentia Politica.

l *reſpicit bonũ publicum.* Homo namque publica poſtponit priuatis, cum publica priuatis ſint anteferenda bonis. Relatiua cum ſit prudentia politica, à Monaſtica differt,quòd hæc velit bonum ſui: Politica bonum commune. Tyrannum ſeggregabis à Principe,vbi(ait Salluſtius)*regium imperium, quod initio conſeruandæ libertatis atque augendæ Reipublicæ fuerat, in ſuperbiam dominationemque conuertit.* Et illud Curtij *lib.6. Illi pro libertate,hi pro dominatione pugnabant.* Quæ cauſa eſt, ob quam ſapientiſſimi Romanorum principes, domini vocabulum faſtidiuerunt: veluti de Auguſto, & Tiberio Suetonius; de
li *domini nomen odioſũ in Regibus.* Traiano Plinius. Hinc illud Poetæ

Tu domini nomen,principis iſte tenet.

Omnia cum ab exordio fuiſſent communia, omneſque vno communi vocarentur nomine, *homines*. Incognita eſſent libertatis,& ſeruitutis vocabula, deſierunt omnia poſſidere, dum volunt propria. Per iniquitatem alius dixit hoc eſſe ſuum,alius iſtud;& ſic inter mortales facta eſt rerum diuiſio. Primi tamen mortalium, quique ex his geniti, naturam incorrupti ſe-
lii *cur regna inuenta.* quebantur (ait Seneca *ep. 90.*) eamdem habebant & ducem, & legem commiſſi melioris arbitrio. Naturæ eſt enim potioribus deteriora ſubmittere. Mutis quidem gregibus aut maxima corpora præſunt, aut vehementiſſima. Non præcedit armenta degener taurus, ſed qui magnitudine ac toris cæteros mares vicit: elephantorum gregem excelſiſſimus ducit: inter homines prò ſummo eſt optimus. Animo itaque Rector eligebatur; ideoque ſumma felicitas erat gentium, in quibus non poterat potentior eſſe, niſi melior. Tantum enim quantum vult poteſt, qui ſe niſi quod debet, non putat poſſe. Illo ergo ſæculo,quod aureum perhibetur,cur penes ſapientes regnum eſſet? Poſſidonius ſoluit: *Hi continebant manus: ſuadebant, diſſuadebant, vtilia atque inutilia monſtrabant. Horum prudentia, ne quid deeſſet ſuis, prouidebat;fortitudo arcebat pericula;beneficentia augebat,ornabatque ſubiectos. Officium erat imperare,non regnum:* Seneca. Non requiruntur æ- liii
malus homo poteſt eſſe bonus Rex. quidem ad Regem conſtituendum virtutes omnes, nam & vitioſus homo iuſtum patitur Regem,& vtilem principem. *Aliter* (inquit Auguſtinus *ep. ad Bonifac.*) *ſeruit quia homo:aliter quia Rex eſt. Quia homo eſt,ſeruit viuendo fideliter. Quia Rex eſt, ſeruit, leges iuſta præcipientes, & contraria prohibentes, conuenienti rigore ſanciendo.* Regis officium ab eius perſona deſumi debet,quæ publica eſt, & conſiſtit in gubernatione ſubditorum.

Conſulere patriæ,parcere afflictis,fera
Cæde abſtinere tempus,atque iræ dare
Orbi quietem,ſeculo pacem ſuo.
Hæc ſumma virtus,petitur hac Cælum via.
Sic ille Patriæ primus Auguſtus parens,
Complexus aſtra eſt, colitur & templis Deus.
Seneca *in Octau.*

Optimus Rex erit ſi regulam Traiani ſequatur: *Talem me præſtabo imperatorem priuatis, qualem optarem ipſe priuatus.* Vt gubernatori curſus ſecundus, Medico ſalus, Imperatori victoria, ſic moderatori Reipublicæ beata ciuium vita propoſita eſt. Quilibet amat bona ſua,eumque qui bona tuetur. Deteriora potioribus natura ſubmiſit, ne victa iaceret pietas: viueretur ex rapto;nec hoſpes ab hoſpite tutus: immineret exitio vir coniugis: illa mariti. Rex non creatur,vt ſeipſum curet: ſed vt populi feliciter degant. Principis eſt,quidquid omnium eſt:tantum ipſe,quantum omnes habent. Rogatus M. Alexander vbi ſuos haberet theſauros?apud ſubditos reſpondit. Sic *Io: Baptiſta Cornelius* cognomento *Piſcopia* D. Marci Procurator *Elenæ Corneliæ* parens,quæ ſola ab Orbe condito legitur Doctoratus lauream meruiſſe, & obtinuiſſe in Patauino gymnaſio Sal. liv *Rex optimus qualis.* *Regis theſaurus vbi reconditus.* lv

Anno

Anno 1678. Orbe admirante vniuerso) cum ex officio Venetorũ adstaret Sanctuario, quod *thesaurum* vulgus appellat; vulgare vocabulum irridentibus quibusdam nobilibus, qui cum Cardinali *Machiauello* Ep. Ferrariensi reliquias, inuisebant, respondit *Thesauri populare esse nomen, Sanctuarium à decemuiris dici. Thesaurum namque Reipublicæ seruari in cordibus populorum, quos Veneta Respublica regebat vt mater, non vt nouerca.*

lvi *quomodò regere debet Princeps* Principis maiestatem fulciant Iustitia, & Beneficentia. Premium, & Pœna. Nulla enim dura videtur curatio, cuius salutaris effectus est. Ita legum præsidem, ciuitatisque rectorem decet, quandiù potest, verbis, & his molliori. bus ingenia curare, vt facienda suadeat, cupiditatemque honesti & æqui conciliet animis, faciatque vitiorum odium, pretium virtutum: transeat deinde ad tristiorem orationem, quæ moneat adhuc & exprobret: nouissimè ad pœnas, & has adhuc leues & reuocabiles decurrat: vltima supplicia sceleribus vltimis ponat, vt nemo pereat, nisi quem perire etiam pereuntis intersit. *Seneca lib. 1. de Ira c. 5.* Armis præualeat

lvii *consiliũ armis præualeat.* consilium. Melior namque est sapientia, quàm vires. *Sap. 6. 1.* Omnia in gladio experiri fuit gigantum stultitia, glomerare montes, nec minùs lapidum quàm scelerum mole onerare terram, vt sceptrum extorquerent Assyriæ, & torquerent Assyrios. Gentilitas ipsa licet falsorum deorum delusa cultu non ignoraret, Deũ alienis consilijs non indigere; magnum tamen Iouem, quem aliorum faciebat præsidem, & Archiceraunum; hoc est fulminatorem, & Tonantem, quòd soli ipsi potestas iaculandi in homines fulmina concessa fuisset, tamen eam sibi legem imponere voluisse dixit vt iacularetur, quin priùs Deos omnes, quos Superiores, & Inuolutos, siue Consentes dicebant) consuleret.

Inconsulta cauet iaculari fulmina, sæuus
Nec nisi consilio fulgurat Altipotens.

Non semper potentior præualet. Ludit quandoque fortuna. Paruis magna nitent. Natura ipsa eludit, & animalibus paruis premit grandiorum assultus. Remora adhærente carinis, tardiùs naues ire creduntur. Elephantes vidit Roma subire currum Pompeij Magni Africano triumpho. *Non semper vires*, fuit adagium Mænandri. Quia temeritas multis fuit causa malorum. Si vis timeri, time.

...*Non solum viribus equum* .... Val. Flac.
Credere, sæpe acri potior prudentia dextra.

Et Euripid.

Mens vna sapiens plurium vincit manus.
Exiguum est viri robur, præualet autem animi industria.

Se nouies à Diuo Augusto in Germaniam missum aiebat ad Germanicum Tiberius, plura consilio, quàm vi perfecisse. *Tac. An. 2.* Ad summam rerum ascitus, vt Prouincias foueret discordes, dicebat sæpè externa consilijs & astu moliri, arma procul haberet. *An. 6. Tacitus.* Summum regiæ prudentiæ arcanum. Concordiam domi, discordiam foris excitare. Post frequentem victoriarum cursum Hollandia victor vt victus secessit Hispanus, quia manus crederetur præstare consilio.

Vis consilij expers mole ruit sua
Vim temperatam dij quoque prouehunt
In maius: ijdem odere vires
Omne nefas animo mouentes. Horat. *l. 3. Od. 4.*

Regiæ prudentiæ symbolum *mustela* est, cum rutam depasta basiliscum interimit, sub lemmate *cautiùs pugnat.* Cautiùs, non fortiùs. *Qui* cuncta enim agunt consilio (aiebat Tullius 2. *Offic.*) reguntur sapientia, & quidquid ordine, & regimine caret, lætos non habet exitus. *Pleraque in summa fortuna, auspicijs, & consilijs, quàm telis & manibus geri*, scripsit Agathias *lib. 2. Histor.* Ex eo Salomonis *Sap 6. Melior est Sapientia quàm vires. Melior est Sapientia, quàm arma bellica.* Quibus insistens Alciatus idem suo emblemate designauit sub figura Bellerophontis Chimeram superantis lviii *regiæ prudentiæ symbolũ.*

Bellerophon vt fortis eques superare chimeram
Et Lycij potuit sternere monstra soli:
Sic tu Pegaseis vectus gens æthera pennis
Consilioque animi, monstra superba domas.

Aiebat *Edoardus IV.* Britanniæ Rex sibi magis imminere *Carolum* cognomento *Sapientem* Francorum Regem, quamuis inermem, quàm eius patrem & auum tot stipatos exercitibus: Magis timere *Caroli* epistolas, quàm cæterorum hostium phalanges: quòd more Romano sedendo vinceret, dum alij pugnando. Sub Iani bifrontis imagine regem pinxit antiquitas, non sub terribili Martis aspectu; quia prudentia non vis in ciuilem societatem genus traduxit humanum. Hanc æmulatus *Iacob* Scotorum Rex, Ianum assumpsit in symbolum sub lemmate *Vtrumque*; tempus scilicet respiciens præteritum, & futurum, quo consilium probaret prius, an Reipublicæ vtile fore, sibi lix *dictũ prudens Eduardi IV. Regis Anglorũ.*

glo-

gloriosum, promptum effectu, aut certè non arduum sit. Armorum discrimen nouissimum sit, *Anchoram* dicunt *sacram*, quam nautæ soluunt, cum extremo periculo se laborare præsentiunt. Deliberet diu, semel statuat. Festinet lentè, & Q. Fabij cunctatione edoctus, Minutij fugiat temeritatem.

Vnus homo nobis cunctando restituit rem:
Non ponebat enim rumores ante salutem.

More fluminum erumpat; inter cuniculos lateat; exiguo disrumpat puluere montes. Ius quod alij credunt in armis, quærat in literis. Martem ipsum implicare facile est, & deorum oculis deridendum obijcere. Plus valet Rex in conclaui quàm in castris: plusquè potest literario quàm tormentario puluere. Domi sedens *Philippus II.* Rex Hispaniarum metum toti intulit orbi: vt hostes vel timidi arma deponerent: vel prouidi militem scriberent, quòd Rex prudens in bello & pace esset æquè terribilis. Armatam Palladem Hispanus Iuppiter tenebat in capite, vndè inter hostes bellum suscitaret ad libitum. *Rudolphum II.* Imperatorem sub Archimedis imagine habes in hieroglyphico terram librantis: non phalangis, & vectibus, sed vnius serpentis pondere, qui prudentiæ symbolum est: dum in eodem hieroglyphico fatigati cadunt sub pondere Atlantes. Solus *Rodulphus* sedendo Orbem flectit, quasi luderet & terrarum rectores deluderet sapientiæ lumine, dum alij armorum obruti mole in se ruunt. *Pleraque in summa fortuna auspicijs, & consilijs, quàm telis, & manibus*
lxi *geri* aiebat Tacitus *An.* 13. Sint porrò honesta consilia; & prudentia pia non impia. Vnicum sit prudentiæ præceptum. Populus obediet Regi, Rex legi diuinæ & naturali à quibus vt eum eximere non vult diuina Maiestas; regalis non potest. Themistocles cum populo Athenarum retulisset se reperisse consilium, quod summopere pertineret ad Reipublicæ dignitatem, sed id eius generis esse, vt proferri non expediret: censuit populus vt vni Aristidi indicaret; si is probaret, probaturos omnes. Cum igitur Themistocles indicasset Aristidi, se de incendenda Græcorum nauali statione cogitare, sic enim fore vt toti Græciæ dominarentur Athenæ; Aristides ad populum retulit, *Themistoclis consilio nihil vtilius, sed eodem nihil inhonestius.* Quo audito vetuit populus, ne super ea re in posterum Themistocles verba faceret. Quia
Nullus in bello iniustus, rediјt incolumis, aiebat lxii
Euripides apud Stobæum *ser.* 52. *de Imperator.* Prudentia cum sit virtutum princeps, reliquisque omnibus vtitur, atque ipsarum ordinem, modum, & occasionem in præsentia, tanquàm oculus quidam mentis vndequaque lucidissimus, ostendit. Generatur hæc primùm à sincera perfectaque mente, atque sic genita in ipsam mentem intuetur, à qua perficitur, modumque & exemplar inde sibi pulcherrimum omnium suarum actionum habet. Quod si quæ nobis etiam cum Deis intercedit communitas, ea maximè virtutis huius gratia consistit, & per hanc in primis ipsis assimilamur. Huius beneficio bona, & vtilia, honesta & turpia discernimus, factaque conuenientia iudicamus & emendamus. Denique vt paucis omnia complectar, gubernatrix est hominum, & omnis inter ipsos constitutionis est princeps. Ciuitates quin etiam & familias, priuatamque singulorum vitam ad exemplum diuinum referens, qua potest optima similitudine depingit, hoc delet, illud inscribit, vtrobique assimilationis modo studens. Merito igitur Deo similes facit sui possessores prudentia: *Iamblichus* apud Stobæũ *ser.* 3. *de pruden.* Si Deo similis est princeps prudens, caueat ne fiat per iniustitiã dissimilis.

Prudentia pia.

prudẽtia est virtutum princeps

Deo assimilatur prudens.

LIBER XLVIII.

CAPVT PRIMVM.

MATHIAS I.

OCCIDENTIS IMPERATOR XLVIII.

1.12. *Mathiæ Imperatoris prudentia, fortitudo, pacem gladio scribit.* 3. *eius dies natalis sacer D. Mathiæ* . 4. 9. *iudæorum vsuras comprimit.* 6. *Belgij præfecturam deponit.* 7. *victoriæ in Turcas.* 8. *Hũgariã vsurpat inuito fratre Rudolpho.* 13 *mors* .
2 *Musica ortum habet ab arte fabrili* .
10 *Bohemi hæretici rebellant* .

1 Elli Pacisque moderatorem aduersùs Othomannos do tibi *Mathiam* Imperatorem. Minantem Turcam paucis comprimit, Martem monstrãdo & Pacem sed in vinculis; vt quem malet, eligeret. Idem habes in puero oliuam præferente, & gladium. Nec aliter cum tyranno luditur: Si timeas, victus porrige manus. Pacem habebis, si bellum pares. Non furor sed otium cum arma ministrat, non est spes vana victoriæ. Musicam, quæ est pacis symbolum, Iubal à Tubal inuentore fabrilium edoctus dicitur; cum malleos 11
resonantes auscultans, & fabros percutientes, ipse ad mallei sonitum, sonoros est modulatus concentus. Hinc cithara, lyra, psalterium, buccina, fistula in fusoria, vbi ferrum coquitur, & flagellatur, stant appensa, quod ibi Musica sit sortita natalia.

ALLVSIO AD HIEROGLYPHICVM.

I.

Tvrca minabatur regnanti extrema Mathiæ
Ast hæc dicta minis ore tonante dedit.
Siccine in heroes vibrantur fulmina linguæ!
Extollit tumidum siccine turca caput?
Iste ne Regis honor? miles subito arma capescat,
Sternere cum Pacis fœdera sancta cupis.
Obstringunt nostræ pacem, bellumque catenæ,
Tu mihi dic cuius soluere vincla iubes.
Ecce infans gladium, necnon tibi portat oliuam,
Illius è manibus quod cupis ipse rape.
Instrumenta parat Vulcanus suauia nobis,
Post pugnas nempè prospera Pax aderit.
Hæc ait inuictus, dictumque paratus ad omne;
O animus Summi Principis impauidus!

Ponginus.

II.

Cedat Alexander; tum Cæsar Prælia cedat;
Matthias, Ambos æquat in Arma, Duces.
Æquat; & hos Geminos; dubium, num vicerit Vnus?
Sic Alij: at vicit, profero Certus, Eos.
Illi, Bella Manu gesserunt fortia tantùm:
Bella Manu, & Pacem nam simul Iste gerit.
Signat Humum Gladio; qua dum Victoria Pacem
Exarat; Victor, parta Trophæa struit.
Culta sub Ense, viret Mauortia Terra; Triumphos
Germinat. & Fructus, Pacis Oliua dedit.
Exigat vt Pacem; dat mutuò Bella per Orbem;
Ex Armis lucrum, Primus in Orbe, facit.
Parcere dum vincit; dum parcit vincere Reges;
Nemo, vel Has Artes Austrius Ense, docet.

M. Antonius Moles Neap. S.T.D.

III.

Ecce tibi Pax & bellum facunde Dynasta,
Elige vtrum mauis; Cæsar vtraq; valet;
Pacem optas? Pacem spondet tibi germen oliuæ,
Si bellum? belli pondus hic ensis habet.
Cernis vt arma paret Tubal, pax otia nobis
Dum facit? alludit Cæsaris Ingenio.

Franzinus.

Arn. van westerhout Inventor.
Cor. van Merlen sculpsit.

MATTHIAS I.

Sal. Ann. 1557

OCCIDENTIS IMPERATOR XLVIII.

ELOGIVM.

Archiducis, Gubernatoris, Regis, Imperatoris
Ne imago deesset,
Cecidit sors super Matthiam.
Felici sanè omine, & nomine,
Die 24. Februarij. D. Matthiæ natali, *Matthias* renascitur *Hunniades.*
Ferreo seculo aureum dedit exordium,
Cum inter Austriæ astra; Astræam reposuit.
Iouem in terra diceres, ludentem cum filijs hominum;
Semper tamen in numero, pondere, & mensura.
Percusso cum Iustitia, & Pietate fœdere,
Ciues amauit vt filios, castigauit vt pater;
Nunquàm strinxit in viscera ferrum.
Hostes non habens, nisi quem Deus,
Præter Iudæos, & Turcas, reliquos hospites habuit.
Vt stabile foret in sua vertigine Mundus,
Vno rotauit Polo, & hic Religio,
Quæ principium motus, & quietis.
Belgio donatus, bella non expauit, sed belluas,
quibus erat Religionem reformare, vt Regem deformarent.
1577. Non callidus, sed fide calidus
1508. Deum, Regem, Regnum acquisiuit,
regimine Prouinciarum reiecto.
Pannoniæ præfectus
Cum malum minari supremum malè parentibus crederet,
si abiret è regno;
Rempublicam non sibi dissimilem habuit.
Mortuas leges suis moribus excitando,
Vnam dedit pro cunctis, Exemplum.
Surgente hoc astro, occidit in Oriente Luna,
Quæ Solem ecclypsatura tam propè accesserat,
Vt inter tot olim Christianorum propugnacula,
Vix Christo locus esset in diuersorio.
Breui tamen Tyrannus sensit,
Deum exercituum Austrijs militare stipendijs.
Fugato *Sinano*, Strigonio recepto,
Nouigradum gradum *Matthiæ* fecit ad palmas.
Et perditis cum Vacia Hatuano, cum Iaurino Tata,
Murathes, & *Mehemethus* vrbe excesserunt, & Orbe.
Ipsum demùm regni caput Albam Regalem,
Matthias (contractis in diem Annis)
Trium dierum spatio, Hungariæ restituit, Hungariam sibi.
Iniuria tamen, non iure
Cum vicisset *Mathiæ* manus, sed *Rudolphi* gladio.
Accuso Romulum, excuso Pompilium.
Vi occupauit, iure rexit.
Lunam vidisses sub pedibus eius,
Ni regiæ fidei obstitisset Bohemorum perfidia.

Archidux Austriæ, Gubernator Belgij, Rex Hungarorum, Bohem. Imperator.

III. *dies natalis Mathiæ.*

IV. *iustus.*

IV. *Clemens.*

V. *Iudæorum vsuras comprimit.*

VI. *Belgij Præfecturam deponit.*

VII. *Matthiæ Victoriæ in Turcas.*

VIII. *Hungariam vsurpat inuito fratre Rudolpho.*

IX. *Mathiæ iustitia.*

X. *Bohemi Hæretici rebellant.*

A *Turriano* ex Bohemica turri præcipites dati Cœsarei *Sal. Ann.*
Superstites cruciatibus Martyres,

XI. *Cæsarei ex turri præcipites dantur, sed innocui.*

Ea in fossa haud tumulum repererunt, sed religionis fundamenta,
quæ verè solidatur in petra,
Grana fuere frumenti, quæ tantam excreuerunt in messem,
Vt Bohemia se Fidei nutricem agnoscat.

XII. *prudentia, fortitudo.*

Tantis in dubijs Oedipus Austrius, consilijs Tripus,
Bohemiæ pacem, Pannoniæ regnum, Moscho fœdus,
Turcis leges stylo exarauit ferreo.
Mare, Syluas, Vrbes, Orbem, Orbes,
purgauit, placauit, plantauit, si non creauit, recreauit,
Iustitia, Pace, Pietate.
Orphæus in syluis, Arion in Mari, Amphion in vrbibus,
Vbiquè Deucalion
Fidem excitauit, & Imperium.
Diuisum (dixisses) *imperium cum Ioue Cæsar habet*;

XIII. *Mors.*

Ni versa Martis alea
Et ad barbarum Vacia, Pesto, Hatuano, Strigonio reuersis;
Vindicem sustulisset, non vindictam. 1618.
Fortuna mendax
primùm applodit, mox supplodit, tandem explodit.
Obijt bellico more, Cœlo tonante; fulgure disiectis mœnibus
Ita Cœlum ingreditur Christianus Imperator.
Obuios cœlites habuit accensis facibus,
Non minor debetur triumphus ei,
qui verbo præest, & exemplo.

CATENA HISTORICA CAP. II.

1 *Matthias Imperator nascitur die Sacro S. Matthiæ. 2. sub quo adoleuerit, 3. vxor. 4. eligitur Imperator. 5. Iudæorum vsuras comprimit. Hæreticorum munitiones deturbat. Comitijs adest Ratisbonæ. 10. recusat cum Ferdinando Austrio arma sociare in Venetos. 14. tentat soluere Protestantium fœdera. 15. successorem designat. 25. in Bohemos nouatores mouit. 27. obitus cometa prædicitur. 28. inscriptio; symbolum.*

3 *Annæ Austriæ vxoris Matthiæ Imper. religiosissimæ nummisma.*

6 *Bethlem Gabor Daciæ princeps.*

8 *Carolus Emanuel Sabaudus mouet in Ferdinandum Gonzagam.*

9 *Vscochi latrocinijs dediti. Venetis molesti.*

12 *Magdalena Bauara nubit Duci Neoburgico, cuius gratia vir Catholicam iurat religionem.*

16 *Ferdinãdus II. eligitur Rex Romanor. 18. fit Rex Hungaror. 21. in cum Bohemi coniurant.*

17 *Fridericus Palatinus obstat electioni Ferdinandi II.*

17 *Maximil. Bauarus recusat imperium ei à Palatino oblatum.*

20 *Melchior Clefelius Cardinalis custodiæ datur. 21. effigies.*

22 *Gulielmus Slabata è fenestra præceps datur: miraculo liberatur: effigies.*

22 *Iaroslaus Borsita è fenestra præceps datur, miraculo liberatur: effigies.*

22 *Philipus Fabritius præceps è fenestra datur*

23 *Henricus Mathæus Comes Turrianus rebellium caput in Bohemia. effigies.*

25 *Henricus Comes Tampierius in Bohemos mouens, tarditatis accusatur. effigies.*

25 *Ernesti Mansfeldij gesta; impietas, 26. effigies: Pilsam expugnat.*

25 *Carolus Longueuallius Comes Bucquoij in Bohemos mouet. effigies.*

25 *Carolus Dux Sabaudiæ fouet Bohemiæ rebelles. 26. effigies. 8. molitur in Ferdinandum Gonzagam.*

26 *Pilsæ ciuitatis insigne cur Camelus?*

27 *Friderici Electoris Palatini effigies, ambit coronam Bohemiæ.*

Mat-

i **M**Atthias I. frater *Rudolphi II.* Cæſaris, Viennæ naſcitur Anno 1557. die 24. Febr.D.Matthiæ Sacro;felici ſane omine,& nomine.Si quidem ex victorijs in Turcas adeptis, facilè inuictum illum *Matthiam Hunniadem Coruinum*,Hungariæ Regem, Ottomanici no-
ii minis terrorem in illo renatum crederes. Patrem habuit *Maximilianum* Imperatorem, & *Mariam* filiam *Caroli V.*

Adoleſcentia eius ab *Augerio Gisleno Busbequio* Belga,Imperatoris *Ferdinãdi* I.ad *Solymannum* Imper. Turcarum, Exlegato,optimis moribus,ac diſciplinis informata, & de re militari contra Turcas inſtituenda copiosè inſtructa fuit.

Vxor.

Vna illi fuit *Anna* conſobrina ſua filia Ar- iii
chiducis *Ferdinandi*, & *Annæ Mariæ* Mantuæ Principis filia;ex qua prolem nõ ſuſcepit. Obijt religioſiſſima,& auitæ religionis perquàm ſtudioſa tribus ante maritum menſibus. Habuit in ſymbolo *laureolam* è cęlo pendentem ſuper Imperiale ſertum,cum lemmate, *Manet vltima Cælo*,pietatis, ac religionis argumentum. *Mathias* verò Aquilam iuxta Solem, ſub quo imperiale diadema. Tenet Aquila Orbem,ſceptrum, gladium ſub lemmate, *Firmatum cœlitus omen*.

Nũmiſma Mariæ.

Imperator Eligitur.

iv Poſt felices in Turcas *Matthias* expeditiones ſuſceptas, Poſonij Anno 1608. in Regem Hungariæ;triennio poſt, Pragæ in Regem Bohemiæ inauguratus, tandem Anno 1612. III. Id. Iul. Francofurti præſenti omnium Electorum (præterquàm Brandenburgici) ſuffragio creatus Imperator,ſtatim Auguſtalia ſumpſit, redimita ſimul *Anna* coniuge ſua.

v Suſcepta Imperij adminiſtratione, poſt reconciliationem Senatus Francofurtenſis cum plebe, à qua diſſidebat, Iudæorum vſuris modum impoſuit; ſeuero edicto Coloniæ Agrippinæ aduersùs Mulheimenſem Hæreticorum munitionem proſpexit: indixitque in annum proximum Ratisbonenſia Comitia, quibus ipſe præfuit, memor, quàm parùm proximis per *Ferdinandum* Archiducem *Rudolphus* effeciſſet.

Iudæos corrigit.

Hæreticorũ munitionem deturbat. comitia Ratisbonæ.

Hic Proteſtantium plurimi, dempto Electore Saxoniæ,& *Ludouico Haſſo* (quorum ille excluſus Iuliacenſium terrarum poſſeſſione, hic à *Mauritio* patruele præfectura exutus Marpurgenſi, alieniores ſe à feruidis reliquorum conſilijs gerebant) more ſuo conqueri cœperunt; onerari Euangelicos, dum ſummi tribunalis iudices, ſeu Spiræ, ſeu in aula proſcriptiones, aut alias pœnas in eos facile decernũt, aduerſæque religionis principibus executiones cõmittuntur. Poſtulant inſtantiùs,ne deinceps numero valeãt imparia vota,quòd ea ratione in promptu habeant Pontificij ordines in ordinem cogere Euangelicos; ſed vis decidendi ſit penès pares vtriusque partis ſuffragatores. Quum parum, aut nihil impetrarent, ſeque à publica conſultatione, quoad querelis eſſet ſatisfactum, peruicaciùs ſubducerent, creuit diſcordia procerum. Interim nunciatur grande periculum Pannoniæ à Turcis impendere.Etenim accuſato apud Sultanum *Bathoreo*, quem

Proteſtãtium poſtulata.

Sal. An. 1613. Cæsar *Bostkaio* substituerat, quòd cum Cæsare faceret, eique tradere Daciam niteretur, primò *Andream Gretzium* Turca, inde *Bethlemum Gaborem* suis viribus constituere fiduciarium Dacorum Principem parabat, neque fidas in Pannonia seruare inducias videbatur. Sane *Bathoreus* Saxonum reliquias in Dacia crudeliter habendo, dum promiscuè quosuis perfidiæ suspectos ad supplicia rapuit, plus terroris, quàm virium, & roboris circumferebat. Quare profligatus à *Gaborre*, Turcicis instructo auxilijs, paulòpost suorum proditione, Varadini interijt. *Gabor* verò Lippa, alijsque munitionibus traditis, Turcam; dataque obsequij fide, Cæsarem placauit. Ne bellum in Pannonia renasceretur, Arabum opportuna seditione factum est, qui Adenum Sultano ademere; *Emiris* Saidæ (is è *Gothofridi Bullionæi* posteris se ferebat) filio Damascenum quoque purpura tum ingenti cum strage proturbante. Sic inter spem, & metum pax vbique minus sincera colebatur.

VI *Daciæ motus.*

VII *Principũ nuptiæ.* Rudolpho viuente Cæsare, *Cosmo* Hetruriæ principis filio *Magdalena Austria* nupserat filia *Caroli* Archiducis, cuius soror altera *Philippo* Hispaniæ Regi, altera Regi Poloniæ iũctæ erãt. Hoc anno in Gallia *Ludouici* regis cum *Anna Maria Mauritia*, Hispana principe; vicissim *Philippi IV.* Hispaniæ hæredis cum *Elisabetha* Galli sorore, coniugia videbantur pacem asserere. Sed in Italia ex morte *Francisci Gonzagæ* Ducis Mantuani filia relicta, Monferratense territorium inter *Carolum Emanuelem* Sabaudum, & *Ferdinandum Gonzagam* Cardinalem Mantuani fratrem, dissidiorum fomitem ministrabat. Neptis tutela cum ad patruum iure spectaret; & pro eo Galli, Veneti, Cæsar tandem decretum interposuisset; Sabaudus ope Hispanorum fretus cuncta turbabat. Maiora incommoda videbantur allaturæ.

VIII *Mantuæ dissidia.*

VSCOCHORVM RAPINÆ.

IX IN Liburnia gens est, si proauos respicis, non ignobilis, cum ab eis natalia glorietur deducere, qui dedignantes Othomannorum iugum, vrbe relicta, in montana secessit. Verùm cum in paupertate difficile sit, animi nobilitatem seruare; post varios casus, atque discrimina rerum, ne ampliùs errabundi vicinis graues incumberent, à *Ferdinando* Imperatore Segniam traducti fuere, vt eam oram à Turcarum defenderent irruptionibus. Æqua mens Cæsaris raptoribus asyllum aperuit, cum vellet claudere. Nam extorres, nouarumq; rerũ cupidi ibi conuenientes, terra, mariq; excursionibus, pyratica incõmodi vicinis esse cęperũt inuito Cæsare. Hinc Pontifex, Sultani apud Venetos (quorũ est Adriacum sinum liberum nauigantibus dare) instituta querela, se armatos minabantur irrumpere. Hæc cum Patribus molesta essent, ad Principes, Cæsarem, & Archiducem sub cuius imperio viuunt *Vscochi*, discrimen referentes Turcarum, ni eorum insolentia reprimeretur, cum Principum iustitiam, & æqua mandata effrenem coercendi populum, ex ministrorum auaritia, inania cederent, arma Veneti corripuere. Classis legatis dato mandato de *Vscochis* persequendis, quod anno contigit 1576. Tum Cæsar *Maximilianus* vehementer commotus, ne in posterum Segnienses alicui damna inferendo, pacem turbarent; mandauit ablata restitui, sontes puniri, perfugia solo æquari. Hæc in spetiẽ aula, nam præda asportata nõ restituitur. Ministri, deluso Cæsaris decreto, conspirabant potiùs, quàm prouidebant. Hinc Anno 1678. numero aucti, præteritorum impunitate insolentiores facti, non minus in Venetos, quàm in Turcas grassabantur. Strepente Turca, cum *Rudolpho* Cæsare Veneti officia renouant, vt tandem sæuissimos pyratas coerceret; In Cæsare magna molestia, vehemens coercendi rapinas desiderium, ampla promissa: contra in ministris summa negligentia, perexiguum obsequendi studium, quod auaritia corrũpebatur. Hisce officijs seueriora Senatus Consulta addita. Præfecto Classis iussum, Segniẽses obsidione premere, ne Flumine, ac Bucari oppidis commeatus importaretur in vrbem; reclamante *Carolo* Archiduce Austriæ, Flumensibus sibi subiectis, quos à Segniẽsium sceleribus affirmabat immunes, nauigatione interdici, proinde per legatum Cæsaris, vt obsidione soluerentur, contenderet. Re tandem composita, factis promissis de *Segniẽsibus* trãsferendis; sed & hac vice in spetiem. Sic anno 1595. assuetis illi repetitis rapinis; Veneti querelis, *Rudolphus* sequestrem pacis, & promissi se sponsorem offerens, turbo euanuit. Hæc ferè alternis annis, renouata rapina, insurgebant. Cum pyratis lucrum adesset, & patrocinium non deesset. Anno tandem 1613. cum sceleri ius datum canerent, dum Veneti apud *Mat-*

thiam

Sal. An. 1614. *thiam* imperatorem, vicinis omnibus, & præcipuè Sultano à pyratis damna exponerent illata; hi sex celotis Papi insulam appulsi, vbi *Christophori Venerij* triremis pernoctabat, negligentia vigilum, qui somno sopiti excubias agebant, facilè triremem occuparunt, Remiges, milites, nobiles iussi singuli descendere in celotes eorum, ad vnum trucidantur. Solus præfectus maiori reseruatus ludibrio, in conuiuio discerpitur, intestina vorantur: propinato eius sanguine in poculis, vel in eius cruore intincto pane. Caput super mẽsam in disco expositum, vt illuderent, & subsannarent. Tantum facinus vt in vindictam ita ad pœnam *Matthiam* Cœsarem excitauit. Omnia tamen in cassum, prædæ participatione aulicis nonnullis corruptis. Hinc bellum vndique emergere videbatur, quod Veneti in Segnienses exercere malebant, quàm in Turcas, qui tot cladibus per Segnienses illatis irritati, iam purpurato Venetias misso, minabantur. Varia de Austriacis suspicabantur Veneti quia prædonum non reprimerent insolentiam. *Imminutæ alij tribuebant potentiæ; quia cum valida præsidij manu opus esset, pecunia deesset.* Dicebant data opera, criminis indulgentia foueri peccantem; quia sic minimo dispendio oram illam alienis armis in Turcas custoditam haberent, Veneto excubante Leone; eodemque tempore iurisdictionẽ in mari exercerent. Credebant alij Hispanorum dolo Austriacos excitari, vt Venetorum vires, atque consilia à Sabaudo diuerteret, nè vnà coirent; ob Mantuana dissidia. Certè quoties Cœsar ad decorem Austriaci nominis, ad tutelam iustitiæ, in *Segnienses* immisit, qui cognoscerent, & punirent; toties occultis arcanis frustratum est Cęsaris imperium. Hinc ad arma, Quibus *Matthias* iustissimus Imperator, quòd Venetos ad æquas pacis conditiones promptos habuisset; non sic *Ferdinandum* Archiducem, se immiscere recusauit. Gradiscam in hoc bello, Veneto oppugnante *Trautmansdorffius* masculè defendit, cœso *Pompeio Iustiniano* Venetæ militiæ magistro; sed & *Trautmansdorffius* à *Iohanne Mediceo* cæsus est.

X *Bellũ inter Venetos & Austrios. Ann. 1615.*

DISSIDIA INTER DVCES BRANDEBVRGICVM, ET NEOBVRGICVM. An. 1615.

XI QVominus *Matthias* Imperator bello, quod in Venetos gerebat *Ferdinandus*, manus daret; *Brandenburgici* Septemuiri, & Ducis *Neoburgici* apertæ obstabant dissensiones, ex quibus odia, ac simultates. Orta hæc præcipuè ex sacrorum studio. Res erat tum de amouendis præsertim Sacerdotibus Romanæ fidei, qui iure suo Paræcias curabant. His *Brandenburgicus* volebat ex *Caluini* secta, *Neoburgicus* ex schola *Lutheri* præcones surrogare. Hæc rixarum, vulnerum, cædium materia, si quem pastore destitutum gregem contentiosi competitores pugnaciter inuadebant. Aliud etiam meditabatur *Neoburgicus* arcanum, quod clam iras Brandeburgici stimulabat. Indefessum nempe Neoburgici ingenium in exquirenda veræ fidei luce; & ad catholicam Religionem occulta inclinatio.

XII Ponè erat, quod *Magdalenæ Bauaricæ* sororis *Maximiliani* coniugium; (cuius rei Cœsar *Matthias* conscius credebatur,) ambiret; propterea Cœsar vnà cum Bauaro dicebantur Neoburgicæ causæ solito impensiùs studere. Nec aberrauit *Brandeburgicus*, nam Anno 1616. nuptiæ inter *Magdalenam*, & *Neoburgicum* celebrantur Monachij, dissimulata tamen palam *Neoburgici* religione. Quare *Brandeburgicus* nihil cunctatus, fœdus init cum fœderatis Belgij Ordinibus, atque eorum auxilio, cum *Neoburgicus*, Magdalena coniuge domi relicta, Leodium esset profectus, ducto *Schuuẽgelio* Dusseldorpium intempestæ noctis silentio improuisus aggreditur, loco haud dubiè potiturus, nisi ciues, fidei in Dominum memores, à mœnibus nocturnos inuasores depulissent. *Brandeburgicus* tandem cum deserto *Luthero*, ditiones suas *Caluino* transcriberet, non sine populi offensione, ob eam causam Perlini tumultuantis; *Neoburgicus* detracta larua, vulgatis suæ cõuersionis rationibus, Dusseldorpij, Maiorum suorum fidem magna cum celebritate professus; paulò post *Philippo* parente mortuo, in Neoburgicum Ducatum instaurauit.

Ann. 1616. nuptiæ Neoburgici cum Bauara.

Brandenburgici indignatio.

XIII *Neoburgicus fit catholicus.*

XIV His commoti *Correspondentes* (nomen hoc assumpserant *Protestantes* in conuentu Halæ Sueuorum celebrato An. 1608.) nouum indixere concilium Heilbrunnæ, postea Norimbergæ, præsentibus legatis Franciæ, Angliæ, Daniæ, & Batauorum. Anno tandem 1617. qui Lutherano nomini secularis fuit) denuò Heilbrunnæ coeuntes priora renouarunt fœdera, & cum cæteris noua percusserunt. Ex repetitis conuentibus Cæsar, magnam bellorum flammam suspicatus, eos literis, grauibusque rationibus

comitia Protestãtium.

Cæsaris timor.

Sal. An. 1617. nibus ad huiusmodi pacta dissoluenda cohortatus est. Negarunt illi, se ab initio fœdere discessuros, quamuis Catholici nuper factam vnionem dissoluerent. His enim, præsertim Ecclesiasticis, Romæ Principem, caputque socialis amicitiæ superesse, si vel alia omnia fœdera abrumpant: sibi verò, si sua dirimant, neminem esse reliquum, cuius curis, atque vigilijs causæ suæ defensionem committant, hoc ipso prodentes, quo loco Cæsarem haberent.

Multa etiam, solito iam quiritandi instituto, addiderunt: *De Donauerdæ restitutione: Iudicum æquilibrio ex Protestantibus, & Catholicis*, nomen quidem speciosum, sed vt iustitiæ trutinam, quò vellent, inclinarent. Ex his non difficile erat augurari eos potiùs Martem spectare, quàm artem quietè Cæsari obsequendi.

XV Itaque *Matthias* soluendorum fœderum spe frustratus, simul senio, & morbis in dies grauescentibus confectus, vt quietas post se prouincias relinqueret (nã & cũ Turcis vicennales renouarat inducias) successorẽ ordinare instituit. *Matthias successorem designat.*

Ex *Maximiliani II.* stirpe mascula erant adhuc in viuis tres legitimi principes, quorum summus Cæsar ipse: proximus, *Maximilianus* Archidux, Ordinis Theutonici Supremus Magister: tertius *Albertus* Archidux, Belgij Princeps. Sed hi omnes deuexa iam ætate, & spe prolis orbati. Supererant ex *Ferdinandi I.* Imper. posteris, *Caroli* Archiducis filij, interquè hos *Ferdinandus* Archidux, in quem *Matthias* Imper. inclinabat, si *Maximilianus*, & *Albertus* assentirent. Lubens volens assensit vterque, nec dissensit *Philippus* III. Rex Hispaniarum *Caroli V.* Imper. nepos. Horum omnium voluntate Austriacæ ditiones, ac iura, certis pactionibus in *Ferdinandum* collata: ipse verò à *Matthia* Cæsare in filium adoptatus. Actum deinde de coronis Hungariæ, ac Bohemiæ.

XVI Mense itaque Maio Pragam à *Matthia* Cæsare Ordines euocati Bohemici, paucis quibusdam primùm refragantibus; post silentio probantibus, maiore suffragiorum numero *Ferdinandum* Archiducem Austriæ, Regni legunt successorẽ. Sed ne administrationẽ regni capesceret ante obitum *Matthiæ*, interim regio titulo cõtentus esset. Cæsar post hæc rebus Pragæ ritè constitutis, ProRege relicto, Viennam, indeque in Hungariam, audita Saxoniæ Septemuiri de *Ferdinando* ad Imperium deligendo sententia, proficiscitur. Electio hæc valdè angebat *Fridericum Comitem Electorem Palatinum*, nè qua *Correspondentium* partibus præiudicium fieret per electionem Principis, qui Acatholicis minus fauebat. Quare apud Moguntinum, & Brandeburgicum Electores sollicitabat, vt *Maximilianus* Dux Bauariæ præferretur; ea spe, quod si *Correspondentium* viribus ad Imperium proueheretur, cum ipsis gratus teneretur coire. Nec fallebat opinio: nam non minus Acatholici fuissent *Maximiliano* necessarij in electione, quàm in defensione electionis aduersùs Austriacorum inuidiam. *Ferdinãdus eligitur Rex Bohemiæ.*

XVII Vertente propterea iam hieme, specie amicitiæ, Monachium *Fridericus* ad *Maximilianum* contendens, vbi palmariam aduentus sui aperuit causam, *Maximilianus* dicitur, *gratijs actis*, respondisse, *se ad propositam dignitatem nullo modo adspirare.* Non propterea quieuit Palatinus, sed Daniæ Regem, *Mauritium Auriacum, Carolum* Ducem Sabaudiæ ad imperij fasces ambiendos sollicitauit. Hæc Cæsarem non latebant: qui vt *Ferdinandum* magis firmaret, indictis Hungariæ comitijs, cum Regni Ordinibus, Posonij egit de successore eligendo. *Protestãtes Bauaro offerunt imperium.*

XVIII Hic non defuere partibus suis Acatholici, causantes *ex more, quem in Styros gestauerat Ferdinandus* (nam nuper reformauerat) *facile apparere, regni priuilegia omnia minuenda fore.* Eius causam minùs venerabilem reddebat absentia Cæsaris, quem aduersa valetudo Viennæ detinebat. Intererant tamen *Maximilianus* frater, & *Ferdinandus* nepos; cum post longam deliberationem, acclamata Cæsaris sententia, Kal. Iunij, diadema Hungaricum *Ferdinando* imponitur; ea ac Bohemis data fide, ne viuente Cæsare, nullam dominatus partem attingeret. *Ferdinãdus fit Rex Hũgarorum Anno 1618.*

BELLVM BOHEMICVM. Ann. 1618.

XII FVit hæc promissio ansa rebellibus calumniandi *Ferdinandum*, & incendium excitandi, quod mox in Austriam, Morauiam, Silesiam, Lusatiam propagatum, simul in partes traxit Reges Europæos, Imperij Principes, & Belgarum Ordines fœderatos.

XX *Melchiorem Cleselium* S.R.E. Cardinalem, præcipuum à secretis *Matthiæ* Imperatoris, ex infima sorte, rara ingenij felicitas, & in rebus agendis industria ad tantam extulerat dignitatem; vt grauiori lapsu daret præcipitem. Dissensionum, & simultatum iecisse semina inter *Captiuitas Cardinalis Cleselij.*

Au-

Sal. An. 1618. Austriacos Principes insimulatus; impetrarunt à Summo Pontifice Rex *Ferdinandus*, & *Maximilianus* Archidux) vt à Cæsaris aula dimoueretur tantisper, donec Pontifex rationibus vtrinque auditis, quid porrò agendum esset, decerneret. Datus itaque in honestam custodiam, citatis itineribus in Stiriam deportatus, inde Romam euocatus, suisque sacerdotijs, atque dignitati relictus, reuersus, abijt in Patriam. Cæsar vbi Cardinalem abductum resciijt indignatus primùm, mox cognita causa factum non improbauit. Est qui Hispanos accuset tunc in aula præpotentes Cæsarea, eisque *Cleselij* casum imputent, quia Cardinalis cum ipsis non amicè cōueniret. Sed hoc *Ferdinandi* Regis æmuli perperam interpretantur; quòd ante inaugurationem Bohemicam, viuo *Matthia*, nullam dominatus partem attingere iurasset, criminabantur eum, promissi fidem violasse. Sub hæc atroci tragediæ initia daturi, capita inter se Pragæ contulerunt.

Bohemiæ descriptio. Est Bohemia Germaniæ prouincia multis vrbibus, vicisque frequens, quæ ferè tota Hercinio sequitur saltu; qui sexaginta dierum itinere in longitudinem, nouem verò in latitudinem sese effundens, plures Borealis tractus prouincias inumbrat. Nulla extera flumina illam interluunt, vtpotè erectiori non admissa solo; cum plura ex eius fontibus cadant. *Albis* primum occupat locum; qui præter Saxoniam labens in Germanicum mare euoluitur. *Molda* etiam nauigiorum patiens, vbi sinuosis mæandris, & flexibus latè alluit campos; *Albi* exceptus cum suis aquis nomen obruit. Sicuti plura alia flumina in ipsum cadentia fluentis suis eiusdem augent vndas. Regio vbique fertilis, rerumque omnium non tam ad vsum, quàm ad luxum humanum abundans. Vbere segete ferax, greges, annonam, pisces in omnes mortalium exhibet prouentus. Hinc inertes plerumque incolæ. Nec desunt omnis generis metallorum fodinæ. Indigenæ candidi rufo intermicante, procero, firmo, robustoque corpore sunt, sed laboris impatientes. *Praga* quondam *Bubiemum*, caput est gentis, & Metropolis: mediam interfluens *Molda* diuidit; qui mirandæ structuræ ponte veluti catenatas duas tenet vrbes. Octoginta stadia ambitus vrbis amplectitur; ciuium, aduenarumque mercatorum frequentia celebris; sed nouitate religionis luctuosa, quam *Io: Hus*, & *Hieronymus* Pragensis plebem docuere imperitam. Hinc *Ciska* duce impigro bellatore primo in Deum, postea in Regem arreptis armis, *Sigismundum* ingenti prælio victum toto regno pepulere. Sublato *Ciska*, Casimirus Sarmatæ Regis frater regnum obtinuit, cui extincto *Vladislaus* filius subrogatur. Huic *Ludouicus* admodum adolescens iure sufficitur hæreditario. Cui *Maximilianus Austrius* Imperator *Mariam Philippi* filij sui Castellæ Regis filiam connubio iunxit. *Ferdinandus* verò *Caroli V.* & eiusdem *Mariæ* frater *Annam* sororem *Ludouici* Bohemiæ Regis vxorem duxit. Bello tandem Turcico victus, cæsusque *Ludouicus* cum esset; *Ferdinandus* & vxor *Anna* Bohemiæ Reges à Primatibus solemni ritu sacrantur: qui rebellantes hæreticos ad obsequium coegerunt. *Maximiliano* deinde, ac *Rudolpho* Austriacis Imperatoribus, Bohæmiæque Regibus, Lutheranæ pesti locum dedit Hussitica superstitio. His cum ad operandum suo ritu templa deessent; arrepta occasione dissidij inter *Rudolphum* Cœsarem, & *Matthiam* fratres, à Cœsare seditiosis vocibus flagitant; vt delubra ad sua sacra facienda, vbicumque sibi libitum foret, extrui pateretur. Indulsit *Rudolphus* insolescentis populi votis: tumultuantique turbæ, atque arma intentanti concessit, quod negare non poterat. *Hæreticis Bohemis data facultas comitia habendi.*

XXI Libertatem hanc cum sibi violaturum suspicarentur *Ferdinandum*, IV. Id. Maias luctuosissimo toti Germaniæ die in *Ferdinandum* vnanimes coniurarunt: vt vitam, fortunas prò conscientiæ libertate profunderent. Collatis inter se pecunijs, cum in oppido Brunouiæ (cuius dominium ad Abbatem Brunouiensem spectabat) templum moliti essent; vt etiam Clostergrabij, qui vicus Pragensi subest Archiepiscopo moniti non desisterent, ad Cœsarem querela defertur: sed neq; eius iussu incœptum opus omisère. Mandato itaque Cæsaris Ciues aliqui Brunouienses capti, atque in vincula coniecti sunt, & templum Brunouiense vi occlusum iniecta; Clostergrabiensem fabricam Archiep. Pragensis immissis operis dirui, & solo æquari mandat. Hinc commoti Magnates Euangelici, magno numero Pragam in Collegium Carolinum conueniunt. Deliberatum *de conseruatione Priuilegiorum, extruendis vbique templis, & liberatione ciuium Brunouiensium, quos iniustè attineri querebantur. Hoc si iudicijs non possit, armis esse protegendum.*

Proteruiam hanc tentauit Rex datis literis in ordinem redigere. Paruere studiosè, qui nondùm

Sal. An. 1618. dum obsequium, & obseruantiam in Regem exuerant. Sed Acatholici, præsertim *directores*, quos inuaserat nouarum rerum studium, Regis imperium insuper habuerunt. Quamobrem sub exeuntem Maium iussere per singula templa, prò concione certis verbis conceptam exhortationem per Prædicantes recitari. Eius argumentum erat, vt populus Euangelij tuendi causam seriò susciperet, Deumque futuris comitijs propitium redderet aduersùs eos qui specie religionis sacris abutebantur, atque profanis. Hisce verbis annuebant Cardinalis *Cleselij* captiuitatem, vt catholicos in catholicos concitarent.

Magnus postridiè factus est ad Carolinum Collegium concursus. Bohemico sermone ad cœtum dixit è Bohemis præconibus vnus; secuta est psalmodia. Tandem itum in consultationem, *de rationibus protegendi noui Euangelij instituta, seruandi templa non modò Pragæ, sed per Bohemiam vniuersam, ne aduersariorum manu euertantur.* Incensi vehementer animi ad audaciam. Secuta exinde fatalis dies X. Kal. Iunij. Ad arcem Pragensem, sub horam decimam ante meridiem, vecti sunt frequentes *Vtraquistarum* Dynastæ famulis stipati singuli, instructi binis sclopis manuarijs. Concurrerat vnà plebis promiscua multitudo. Auditæ eorum querelæ perbenignè à regni vicarijs. *Guilielmus Slabata* supremus prætor, & *Iaroslaus Borsita Martinizius* Carlstadij Burggrauius, pauca prò Cæsare responderunt. Hinc furor. Vicarij coniuratis visi ex silentio leniores, seorsim abducti. *Slabatam*, & *Martinizium* per longum côclaue raptatos, cum *Philippo Fabritio* Cæsaris consiliario, & Bohemiæ secretario, tanquàm publicæ libertatis hostes ex arcis fenestra in subiectum vallum (marmore instructum) altitudinis cubitorum quinquaginta præcipitant. Rogantes *Slabata*, & *Martinizius* sibi sacerdotem indulgeri ad expianda peccata, cachinis excepti fuere, hæreticis clamantibus, *Iesuitas vellent*. Primus ex alto datus, fuit *Martinizius*, dum *Maria Mater gratiæ ingeminaret*. Videamus (inquit vnus ex protestantibus perfidus) *an Maria opem tulerit laboranti?* Cumque vidisset incolumem; exclamauit; *Viuat Deus; Maria adfuit.* Minimè tamen territi, neque victi miraculo, nouum tentantes experimenti genus; innocuos impetiere sclopetis, à qua pariter tempestate tutela seruauit superna. Fuga dein subtraxit furentibus in domum

XXII

Principis *Lobkouitij*, cuius mater virili animo *Henricum Mathæum* comitem *Turrianum* seditionis caput, vim domui inferre minantem, exprobrando repressit, *domum illam asylum ipsi quondam Turriano fuisse aduersùs Archiducem Leopoldum.* Maiora tentare *Turrianus* erubuit: nec multo post *Martinizius* Viennam persuasit ad Cæsarem. *Burggrauius* & *Popelius* à Proceribus domum deducti, & per speciem securitatis apposito milite custodiuntur. Facinoris fama ciues magnoperè turbauit. Armabantur Catholici ad vindictam, Acatholici ad defensionem. Eo periculo *Turrianus* perculsus, mox ex arce per vrbis compita decurrere, demulcere iratos, iubère à vi mutua abstinère, temperare à rapinis, non moueri reorum supplicio, quod scilicet Reipubl., & Euangelij hostes, infra quàm erant meriti, præcipitio, maiorum more luissent. Nihil vltra esse publici discriminis; domum quisque se reciperet, & quietè res suas curaret. In arce factum, se apud Cæsarem purgaturum. Ita facile sedatur tumultus; quòd studijs Procerum vulgus faueret. Mox rebus nouandis initium factum. Arcis primùm ministros, vnàque Præfectum in sua verba sacramento adegerunt, custodes item portarum, vniuersosque ciues: adhibitis octogenis sclopetarijs, qui prò foribus excubarent, dum ipsi consulerent. Creati ex omni Procerum numero triginta directores, qui Rege absente, regnum administrarent. Simul aperti carceres, dimissi Brunouienses. Inclusi eorum loco, qui aduersabantur. Et quoniam non temerè timebant Cœsarem: collecti vndique milites, corrogata pecunia, omniaque ad bellum summo studio parata. Vulgato etiam scripto, palam profitentur, *nihil se aduersùs Cæsarem moliri. Quod ministros præcipites ex arce dedissent, more Bohemico, & exemplo maiorum factum, qui in publicæ pacis turbatores ad eum modum non semel animaduerterint. Cæterum si quæ mutauissent ad regni tranquillitatem fore, quàm Cæsari suo cordi esse scirent, pertinere.* Huius Apologiæ appendix fuit Patrum Societatis Iesu proscriptio. Intra octiduum regni finibus excedere iussi. Addita pæna capitis ingredientes, vel qui prò eis intercederent. Multa illis obijciebant, *turbatam pacem, disputata religionis priuilegia, seditiosis concionibus plebem seducere ad iugum Pontificium, opes corradere; Principum cædem machinari, arcana per Confessionem explorare; Se curis immiscere Reipu-*

XXIII Hēricus Turrianus.

Iesuitarum proscriptio.

Sal. An. 1618. *publicæ, in Euangelicorum perniciem consilia struere, palam docere, hæreticis non esse fidem seruandam.*

Calumnias extorres Iesuitæ egregio scripto modestè refutarunt; dicentes: *Pacem, & religionis priuilegia nunquàm euertisse. Suum fuis-* XXIV apologia.

se munus veritatem, & catholicam fidem contra diuersa sentientes, omnibus modis asserere, fecisse id sine cuiusquam iniuria. His Romani Pontificis reuerentia ità annexa, vt separari non possit, neque propterea Regnorum finibus, vel Principum potestati contradici, si is tanquàm Ecclesiæ caput ab omnibus colatur. In concionibus damnasse contrarias religiones sine contumelia cultorum. In toto regno quinque esse collegia, omnia ære grauata alieno, quorum annui prouentus decem aureorum millia non excedant: has esse illas immensas opes, quibus omnium inuidiam mereantur. De cædibus Regum antiquam esse calumniam, multorum iam scriptis refutatam, ipsorum principum testimonijs, quorum vitæ insidias struxisse falsò arguerentur. Ex confessionibus præter peccata nihil rimari. Regni administrationem ijs relinquere, quorum id officium sit. Rogatos suasisse, quæ nemini obfuerint. Odisse hæresim, non hæreticos; quibus fidem datam seruandam doceant, modò sit iusta ac licita promissio; nam quæ naturali atque diuino iuri contraria, nemini vnquàm præstanda.

XXV Cæsar rerum omnium certior, postquam pœnitentiæ, aut benignitati suæ nullum locum esse cognouit: primùm Imperij Septemuiros de tota re edocuit, deinde iussit arma parari. Mox *Henricum comitem Tampierium* cum decem millibus armatorum immittit in fines Bohemiæ; illi sublegat non multo post, maiori cum imperio *Carolum Longueuallium Comitem Bucquoij*. Adiuncta eidem ab *Alberto* Belgarum Principe duo equitum, & sex peditum millia, robur haud dubiè Cæsarei exercitus. Tardè adfuit *Tampierius*, postquàm Bohemorum exercitus adeo excreuerat, vt triginta equitum peditumque millia sub signis essent. *Ernestus Mansfeldius* à *Carolo Emanuele* II Duce Sabaudiæ in speciē exauctoratus suā secum legionem ad partes Bohæmorum tra-

Sal. An. 1618. duxerat, & tormentorum præfectus renunciatus erat. Est qui asserat ære Sabaudico conductum militem, quia *Carolus* Bohemicam expeditionem sibi crederet expedire aduersùs Domum Austriacam. Habes effigiem *Caroli* cum charactere Gentilitio sub lemmate, *Iterum bona numina iungam*. Fuit *Mansfeldius* nothus *Mansfeldij* de Hispana Republica ob præclara facinora benemeriti aduersus Hollandos in Flandria gesta. Incapax paternæ hæreditatis, terram peragrauit, bello clarus, & linguarum peritus aduersùs Pannones Cæsari morem gessit. In castris Deum amisit, quia omisit. Hominibus quam fidem negauit, si Deo habuisset, religionem non abiurasset, quam nullam habuit. Accitus à *Carolo* Duce Sabaudiæ aduersùs Hispanos, vtilem nauauit operam. Hinc remissus in Cæsarem, Bohæmos rebelles adijt.

XXVI *Pilsa expugnata.* Primum facinus fuit expugnatio Pilsæ, quò paulò antè *Tampierius* validum immiserat præsidium, manebatque ciuium potior pars fida Cæsari. Hanc post duram, cruentamque obsidionem, eiecto regio præsidio, expugnauit; vrbem post Pragam in regno Bohemiæ præcipuam, accipiendis ex Germania auxilijs, & commeatu imprimis opportunam; Fuit semper Pilsa exemplum fidei, atque erga Reges obsequij. Anno 1433. ab Hussitis decem mensibus circumsessa, tandem eruptione facta, & profligato hoste seipsam liberauit. In victoria cum *Camelum* hosti ademissent, animal tunc primùm in Bohemia visum, obtinuere à *Sigismundo* Imperatore, vt effigiem belluæ in insigni ciuitatis deinceps præferrent.

Matthias porrò dum arma parat, pacis non omisit consilia. Bohemorum motibus vicinæ solicitatæ prouinciæ, Silesia, Morauia, Lusatia & ipsæ pulcherrimo inuitatæ prætextu, dum vindicanda in libertatem religio asseritur, cum Bohemis conspirabant. Gemino exercitu imminentibus *Turriano* comite, & *Andrea Scklickio* in confinibus Viennæ promissa securitate, & libertate religionis, cui plerique nobiles studebant, eoque minimè aduersi Bohemis; Ordines Austriaci à Cæsare Viennam conuocati, vti in commune consulerent, nihil certi expediebant. Propterea *Matthias* per *Maximilianum* Bauariæ Ducem, *Ioannem Georgium* Electorem Saxoniæ, *Sigismundum* Regem Poloniæ non destitit ad pacem solicitare rebelles. Sed ad arma conuersis, & numero victoribus nulla erat, aut certè exigua pacis cura. An quòd ingentibus aliorum promissis stimulabantur, qui in omnes occasiones intenti, belli initium expectabant. Eorum causæ summus defensor erat *Fridericus Elector Palatinus*, qui Saxoniæ XXVII
Septemuiro, & Brandenburgico studiosè commendauit, vt comitijs prò Romanorum Rege cooptando, intercederent.

MATTHIÆ OBITVS. Ann. 1619.

Hisce fatigatus Imperator, dum omnem lapidem mouet, vt ad saniora consilia Bohemos reduceret, XI. Kal. April. hora circiter nona antemeridiana, mortem oppetijt, annos natus 62. Eius mortem prænuntiauit cometa, & cum Cæsaris morte bellorum procellas, quarum primordia parabantur. Hæc ab

Cometa prædicitur. Oriente sub quartam noctis vigiliam minaci flamma consurgens, protensa in occasum longissima iuba, fulgebat: non continuato radiorum ardore, qualia per rimas in obscurum cubiculum illabentis Solis lumina intueri solemus; sed sparsim per interualla vibrati, vagæque faculæ candidabant: quæ ab imo syderis globo effusæ paulatim latiùs in comarum maximè modum sese in portentosam longitudinem explicabant. Celeriori Cometes, quàm cætera sydera, Cœli vertigine rapiebatur. Ab ortu si quidem in meridiem vix duas horas procurrens, albescente Aurora, exiguam languens vanescebat in flammam. Dignissimum est obseruatu, ad dies ferè triginta durasse, cum totidem annos in Germania acerrimè sit depugnatum. Cæsaris mortem præcesserat obitus *Maximiliani* Archiducis, & *Annæ* Imperatricis, *Matthiæ* coniugis.

Matthiæ corpus in crypta sub sacello Cæsareo apud P.P. Cappucinos intra Vrbem Viennæ deponitur: Cuius XXVIII

Inscriptio Sepulchralis

D. O. M. S.

Monumentum Augustissimi & Inuictissimi Cæsaris Matthiæ, Regis Hungariæ, & Bohemiæ, & Archiducis Austriæ, qui beato fine vitam & imperium conclusit XX. Martij. An. 1619.

Matthiæ Symbola.

Concordi lumine maior. Item: *Amat victoria curas*: Aliud, *Firmatum cœlitus omen*. vt supra *num. 3. p. 131.*

CA-

CAPVT TERTIVM.

Inuictissimi Imperatoris *Matthiæ* zelus in Turcas, quos ferro potiùs placare duxit quàm auro, titulum nobis excitat exarandum, qui est,

Pax Armata.

1 *Bellum vnde dictum? origo. 2. definitio. 3. hydra. 4. eius imago. 5. ipsi simile. 15. ad pacem ordinatur. 17. belli signum diuinitùs nullum datur. 19. bellum est necessitatis. 20. iustum quale. 23. Belli modus.*
4. 12. *Pax præferenda bello. 6. 10. sit armata. 7. 10. symbola pacis. 11. etiam in pace alendi sunt milites. 14. per bellū pax. 16. pax diuina. 18. lex pacis in brutis. 11. pax est voluntatis.*
8 *Musicæ origo.*
9 *fides inter emulos infida.*
11 *Rex iubeat armatus. 14. eius prouidentia. 22. inermis.*
16 *caduceatorum immunitas.*
21 *Ninus primus libidine regnauit.*
22 *Apum Rex qualis?*

I *Bellū vnde dictū.* BElle ij qui à *bellua* dixere bellum. Feras natura armasse videtur cornibus, robore, celeritate, non hominem; quia *temerè in acie versari, & manu cum hoste confligere, immane quidem & belluarum simile est*, Cicero *Offic.* 1.

Quis fuit horrendos primus qui protulit enses?
Quàm ferus, & verè ferreus ille fuit.
Tunc cædes hominum generi, tunc prœlia nata,
Tunc breuiter diræ mortis aperta via est.
At nihil ille miser meruit, nos ad mala nostra
Vertimus, in sæuas quod dedit ille feras.
Diuitis hoc vitium est auri: nec bella fuerunt,
Faginus astabat cum suphus ante dapes.
Non arces, non vallus erat, somnumque petebat
Securus varias dux gregis inter oues
Quis furor est, atram bellis arcescere mortem?
Imminet, & tacito clam venit illa pede.

Tibull. *lib.* 1. *Eleg.* 10.

II *quid sit?* Bellum definirem ego *Vim illatam homini, naturæ, arti, Deo.* Nimrodum recogita venatorem hominem; Is non contentus homines veluti feras loris inclusisse, aduersùs naturam & artem turrim cogitat sic altam, vt Cęlum scanderet. Hanc quia natura non sustinet; ars quoque repudiat. Tandem quasi eos peccare puderet, nisi in Cœlo peccarent

Neue foret terris securior arduus Æther
Affectasse ferunt regnum cæleste Gigantes.
Altaq; congestos struxisse ad sydera montes.

Ouid. 1. *Met.*

III *Belli imago.* Bellum per *Hydram* pingi posset, monstrum quinquaginta capitum: ex quibus vno exciso, duo alia statim repullulabant. Premat vnguibus Naturā, Artem, Religionem; Bellum namque cuncta profanat. Iustè an geratur? affirmant cum ad iuris consecutionem suscipitur, & susceptum geritur intra iuris ac fidei modum. Camillus iustè non minùs quàm fortiter bella gerenda dicebat. Africanus populum Romanum & suscipere iustè bella, & finire. *Sunt & Belli, sicut & pacis iura.* Maximi momenti bellum cum sit, ex quo vel ipsa pereat Innocentia: ideo inter alternantes sententias vergendum ad pacem IV *sit iustū.*

Silius Italicus.... *cautè speculator mente futuri* *bello præferatur pax.*

Nec lætus dubijs paruisque lacessere Martem.

Artaxerses in epistola scripta centum & viginti ducibus Prouinciarum sibi subditis, inter cætera ait prouidendum esse paci omnium prouinciarum. Et Tullius *Offic.* 1. Regibus suscipienda bella, vt in pace sine iniuria viuatur. Pax sit honesta, tunc vna innumeris potior habetur triumphis. Bellum quod pacem quærit, homini placet, nec Deo displicet.

Nulla diu sine hoste fælicitas,
Nulla diu sine bello pax.

Igni bellum comparant: quia illius est cuncta vorare. Quandoque tamen obruitur, & abundantia extinguitur ad similitudinem humani corporis, quod mortem offendit in ipsa vitæ alimonia. Sic arma bellum nutriunt, quandoque extinguunt, & in pace demergunt, si exuberet. Viri boni est initia belli inuitum suscipere, extrema non libenter persequi: Mars namque communis est. Propterea vt in naui fit iactura aliqua redimitur maior calamitas. Pacem extorquebis honestam, si Palladem habeas armatam. Æqua erunt fœdera si exarentur *sub clypeo. Qui vult pacem præparet bellū*; fuit Matthiæ Imperatoris arcanum aduersùs Turcas stilo ferreo pacem exarantis, manumq; nonnisi armatam porrigentis etiam cum fœdera renouaret. Ambidexteram optabat manum Gallorum Rex Clodoueus, quarum alteram sed armatam V *igni assimilatur.* VI *Pax sit armata.* VII *armatæ symbola.*

obijceret hosti: alteram & inermem pacis daret sequestri. Pacificus erat thronus Salomonis, vnde & agnatis iura dabat, sed vndique excubabant leones; & vigiles stabant custodes, qui gladio acincti stipabant pacem, ne Rege aufugeret inscio; vel hostes catenarent inuitam.

Hæc tibi erunt artes, pacisque imponere morem
Parcere subiectis, & debellare superbos.

Græci eadem manu caducæum ferebant & hastam, ne legem accipere ab hoste viderentur
VIII inuiti. Harmoniam pacis dirigit rumor belli.
musicæ origo. Musicam excogitauit Iubal, auras demulsit plectro, cum aures Tubal obtudit malleo. Ille tibiæ repertor, hic gladij. Choragum excitauit faber: hic corda, ille cordas feriturus. Per malleorum inæqualia pondera dulcis pestis quæ aures afficit, & animum inficit, ad mortales irrepsit. Ita pax, quæ cælestis harmoniæ imago est, ferro scribitur, & plumbi lamina in silice sculpitur. Pax, quæ calamo exaratur non capu-
IX lo, non est pax, sed bellum maturum. Cum in
fides inter æmulos infida. victores, victosque nunquàm solida fides conualeat, ait Tacitus 2. *Histor.*, vindictam deponat, non arma. *Bellum ostendite, pacem habebitis; videant vos paratos ad vim, ius ipsi remittent*, aiebat apud Liuium Manlius Capitolinus. Et Thucidides *lib. 1. Pax magis bello confirmatur, otium verò semper belli metum, & periculum coniunctum habet.* Pacem Alciatus per
X Elephantem pinxit, qui currus Cæsareos ad pia templa vehit: quia non alijs quam belligeris humeris pax dulcis inniti potest.

Pacis armatæ symbola.
Turrigeris humeris, dentis quoque barrus eburni
Qui superare ferox Martia bella solet.
Suppofuit nunc colla iugo: stimulisque subactus
Cæsareos currus ad pia templa vehit.
Vel fera cognoscit concordes vndique gentes,
Proiectisque armis munia pacis obit.

In altero galeam pinxit, intra quam apes suauissimos mellis fauos veluti in alueario conficiunt.

En galea intrepidus quam miles gesserat: & quæ
Sæpiùs hostili sparsa cruore fuit.
Parta pace apibus tenuis concessit in vsum
Alueoli: atque fauos grataque mella gerit.
Arma procul iaceant, fas sit tunc sumere bellum:
Quando aliter pacis non potes arte frui.

In galea melificant apes, quia pęnarum metu tuta viuit inter improbos innocentia. *Ex bello Pax*, ait Alciatus.

Pacē orare manu; præfigere puppibus arma. Virg.

In sinu Martis dormientem soleo pingere pacem, cum pacis quæritur hieroglyphicum. *Fallis enim* (aiebat Epaminondas dissuadenti Meneclidi Thebanis bellum, & suadenti vt pacem bello præferrent) *ciues tuos, quòd eos à bello auocas, otij enim nomine seruitutem imponis. Nam paratur pax bello, & qui ea diutina volunt frui, bello exercitati esse debent. Quare si Principes Græciæ esse vultis, castris est vobis*
vtendum, non palæstra. Cornelius Nepos *in Epa-* XI *militem*
minonda. Quatuor legiones perpetuò alendas *& in pace alere.*
Athenienſibus suadebat Demosthenes belli, pacisque tempore: ne repentè eos hostis obrueret. *Orat.* 4. Quadraginta millia equorum currilium, & duodecim millia equestrium etiam impune nutriebat Salomon 3. Reg. 4.

Non cubet rector quam armatus, & hunc in pacis symbolum erigere potes, morem æ-
mulatus Persarum, qui gladio acincti etiam in *Rex armatus cubet.*
alta pace ambulabant, nec vnquàm pharetram ab humeris deponebant. *Herodot.* 1. *Strabo lib.* 5. Ferebant & Parthi acinctos gladios etiam inter epulas. Romani etiam dum pace fruerentur, non vt nudam Dianam, sed vt armatam Palladem Pacem muniebant: dum occuparentur bello, pacis studia nequaquàm negligebant.
Pyrrhus Rex prudens, quo meliorem Iuppiter XII *pax bel-*
Romanis dare non poterat, si maluissent sub *lo præfe-*
Rege viuere, non sub lege; cum primo iam præ- *ratur.*
lio fæliciter pugnasset, ad pacem conuertit animum: & qui hostis venerat, victorque euaserat, in amicitiam recipi à Romanis voluit. Sed non obtinuit. Ænixè agente Cynea eius legato, vt victi arma deponerent: inuentus cæcus in vrbe fuit, qui lectica in Senatum latus, se calidissimis consilijs opposuit, & Pirrhi vafram XIII
quietem luculenta magis oratione quàm pu- *pax non semper*
gna destruxit. Feliciter orauit Romanus, vt in- *bello præ-*
feliciter Rex pone pugnaret, bis exutus castris, *ferenda.*
bis saucius; & in Græciam suam fugiens, vere
docuit pace stabiliri victoriam, & bello pacem. XIV *per bellum*
Quoties igitur Romani arma ponerent, men- *pax.*
tem retinebant armatam, & ad limina pacem machinis reuocabant mauortijs. Improsperum creditur antiquitatis symbolum, in quo Pax incendio destruit arma. Dei est conterere gladium, confringere scutum, arcum comburere igne *psal.* 46. quia dominus exercituum non indiget gladio vt protegat pacem. Homo vero cuius maiestas non minùs legibus fulcitur quã armis (*Imperatoriam maiestatem non solum armis decorari, sed & legibus armari oportet*, ait Iustin. *in proh Instit.*)

Dex-

Dextera gerat gladiū, pacē manus altera mōſtret

Forti viro optabilius eſt honeſtè mori, quàm turpiter viuere. Quàm turpiùs cum ignominia ſeruire; quàm cadere cum dignitate. Non minoris ſtultitiæ eſt quærere bellum, quàm otio pacis illectos libertatem perdere. Æquè reprehenditur qui fugit pericula, & qui ſuſtinet. Non eſt differenda vltio, cum non differtur iniuria. Florente pace, belli ſuſcipe curam. Pro-

XIV *Regis prouidētia.* uidus nauta timet in ipſa malacia naufragium. Qui in ipſo rerum diſcrimine trepidare noluerit, ante diſcrimen ſe exerceat. Veſpaſianus apud Ioſephum; idcirco ſe ſuos armis exercere etiam dicebat tempore pacis, ne in bello Romani cum hoſtibus numero conferantur. Prudens rector tanquàm aduersùs præſens periculum neruos colligit, armamentaria implet, vr-

XV *bellū ad pacē ordinatur.* bes munit, tyrones inſtruit, veteranos alit: vt ſi bellum ingruat, fortunæ iram non timeat, & hoſtis deludat induſtriam, veluti ex belli officina non impacatus occurrens. *Suſcipienda ſunt bella, vt in pace viuamus,* ait Cicero 1. *Offic.* & Caſſiodorus *Var. 7. ep. 3. Vos autem Romani magno ſtudio Gothos diligere debetis, qui & in pace numeroſos vobis populos faciunt & vniuerſam Rempublicam per bella defendunt*. Idem Retiæ duci, *Quia non paruam rem tibi reſpicis fuiſſe commiſſam, quando tranquillitas regni noſtri tua creditur ſollicitudine cuſtodiri. Ita tamen vt milites tibi commiſſi viuant cum prouincialibus iure ciuili, nec inſoleſcat animus, qui ſe ſentit armatum: quia clypeus ille exercitus noſtri quietem debet præſtare Romanis. Quod ideo conſtat appoſitos, vt intus vita felicior ſecura li-*

XVI *Pax diuina.* *beralitate carpatur: ep.* 4. Bellum qualibet lege damnatum natura non abhorret, quamuis odioſum & inimicum, ſi dirigatur ad pacem. Caduceatores à Deo miſſi dicuntur (ait Dion Chryſoſtom. *orat.* 38.) quia pacem nunciant: &

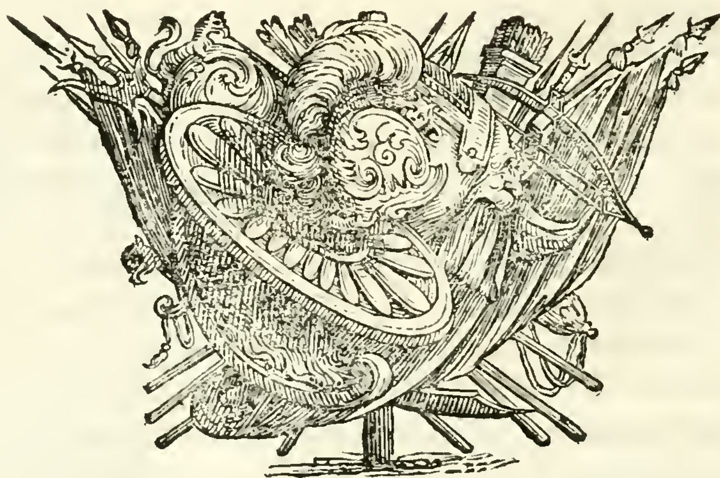
Caduceatorū immunitas. ideo nudi legatione funguntur ad armatos, neque illorum quenquam iniuria licet afficere, vt qui Deorum ſint miniſtri quicumque amicitiæ nuncij ſunt. Exercitus ſi congrediantur ad prælium, & Deorum repentè appareant prodi-

XVII *Belli ſignū diuinitus nullum dari.* gia, aut terræ fiat concuſſio, ſtatim homines auertuntur, atque alteri diſcedunt ab alteris, tanquam dijs prohibentibus in pugnam congredi. Belli autem ſignum diuinitùs dari, nullum eſt deprehenſum aduersùs pacem, quam daturus hominibus Deus de Cœlo deſcendit.

XVIII *lex pacis in brutis.* Imo auſim dicere & à brutis animantibus, vt ab auibus, ceruis, columbis, aquibus: immo & ab inſociabilibus, ſoliuagis, & quibuſdam etiam immaniſſimis beluis cuſtodiri videmus, quæ coniugia copulant, nidos congerunt, oua conuouent, pullos aluat, & quaſi cum ſua matre familias ſocietatem domeſticam, quanta poſſunt pace, conſeruant. *Pacē voluntas habeat* XIX *pax voluntaria bellū neceſſariū.* (ait Aug. ep. 207.) *bellum neceſſitas, non enim pax quæritur, vt bellum geratur, ſed bellum geritur, vt pax adquiratur. Eſto ego etiam bellando pacificus, vt eos quos expugnas, vt pacis vnitatem vincendo perducas.* Hieronymus verba illa 1. *Paral.* 12. *Omnes iſti bellatores expedit, ad pugnandum corde perfecto,* conſiderans; de pace interpretatus verba *in corde perfecto,* ita diſſerit: *Filij Iſrael proceſſerunt ad pugnandum mente pacifica, inter ipſos quoque gladios, & effuſionem ſanguinis, & cadauera proſtratorum, non ſuam ſed pacis victoriam cogitantes*. Bellum natura XX *bellū iuſtū quale* violentum, ex fine pacificum quatuor requirit conditiones, ne declinet à iuſto. *Auctoritas in principe*, qui ſuperiorem non recognoſcat in terris, vt Dauid qui iure canere poterat, *Domine tibi ſoli peccaui*. Audi Auguſtinum *lib. 22. contra Fauſtum c. 35. Ordo ille naturalis mortalium paci accomodatus hoc expoſcit, vt ſuſcipiendi belli auctoritas, atque conſilium penès principem ſit. Exequendi autem iuſſa bellica miniſterium milites debeant paci, ſalutique communi*. Iuſta autem belli cauſa eſt *iniuriæ vindicta,* vt idem Auguſtinus docet *q. 10. in Ioſue. Iuſta bella definiri ſolent, quæ vlciſcuntur iniurias, ſi qua gens vel ciuitas, quæ bello petenda eſt vel vindicare neglexerit quod à ſuis improbè factum eſt, vel reddere quod per iniuriam ablatum eſt*. Bella quæ fiunt libidine imperij, latrocinia ſunt, vt pirata ille Magnum redarguit Alexandrum *Quia id ego exiguo nauigio facio, latro vocor, tu autem quia magna claſſe imperator.* Imperij fines tueatur magis, quàm proferat princeps: vt prò lege ipſi populo ſit principis arbitrium. Primus omnium Ninus Aſſyrio- XXI *Ninus qui primus ex libidine pugnauit* rum Rex veterem & quaſi auitum gentibus morem noua imperij cupiditate mutauit. Hic primus intulit bella finitimis, & rudes adhuc ad reſiſtendum populos vſque Lybiæ perdomuit; *Iuſtinus*. Huiuſmodi autem inferre bella finitimis, & inde in cætera procedere, ac populos ſibi non moleſtos ſola regni cupiditate conterere & ſubdere, quid aliud quàm grande latrocinium nominandum eſt? Hinc tertia pacis conditio eſt *votum Iuſtitiæ;* Nam legitima bellandi poteſtas à iuſtis etiam proueniens cau-

ſis,

sis, si cupiditati seruiant, & famam aucupentur inanem, bellum erit iniquum, & villicationis rationem reddere tenetur ei, qui Regi gladium dedit in bonorum laudem, & malefactorum vindictam.
XXII *Rex inermis.* *Rex apũ qualis.* Inermem Principem natura voluit vt regibus daret exemplum, non omnia percurrenda gladio, sed & prætereunda calamo. *Natura* (ait Seneca) *commenta est regem: quod & ex alijs animalibus licet cognoscere, & ex apibus: quarum regi amplissimum cubile est, medioque ac tutissimo loco. Præterea onere vacat, exactor alienorum operum; & amisso Rege totum dilabitur examen: nec vnquàm plus vnum patiuntur, melioremque pugna quærunt. Præterea insignis regi forma est, dissimilisque cæteris, tum magnitudine, tum nitore: hoc tamen maxime distinguitur. Iracundissimæ, ac pro corporis captu pugnacissimæ sunt apes, & aculeos in vulnere relinquunt: Rex ipse sine aculeo est. Noluit illum natura nec sæuum esse, nec vltionem magno constaturam petere: telumque detraxit, & iram eius inermem reliquit. Exemplar hoc magnis regibus ingens est. Est enim illi mos, exerere se in paruis, & ingentium rerum documenta minima agere. Pudeat ab exiguis animalibus non trahere mores. Vtinam quidem eadem homini lex esset: & ira cum telo suo frangeretur: nec sæpiùs liceret nocère quàm semel, nec alienis viribus exercere odia; facile enim laßaretur furor, si per se sibi satisfaceret, & si mortis periculo vim suam effunderet.* Eadem apud Augustinum habes *lib. 22. contra Faustum. c. 74. Nocendi cupiditas, vlciscendi crudelitas, impacatus, atque implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, & si quæ similia, hæc sunt, quæ in bello iure culpantur.* Hinc oritur quarta XXIII *Belli modus.*
conditio in bello necessaria, *Bellum in nocuos* vt pereat, quem perire etiam pereuntis interſit. Nemo culpam luat alienam. Auctorem suum delicta teneant. Innocens nemo pereat, nisi nocenti adhæreat. Bellum priùs experire calamo, postea gladio. *Cum duo sint decertandi genera, vnum per disceptationem, alterum per vim, cumque illud sit proprium hominis, hoc belluarum, confugiendum est ad posterius* (ait Cicero 1. Offic.) *si vti non licet superiore.*

LIBER XLIX.

CAPVT PRIMVM.

FERDINANDVS II. PIVS

OCCIDENTIS IMPERATOR XLIX.

1 *Ferdinandi II. Imper. fiducia in Deum. 4. hieroglyphicum. 5 natalia. 6. educatio. 7. scientia. 8. peregrinatio. 9. votum in hæreticos. 10. tribus annis tres coronas accipit. 11. Deipara iubente, eligitur Imperator. 12. adulatores odit. 14. victo Palatino, Pragam recuperat. 15. Ecclesiam Deiparæ erigit. 16. Gaborrem vincit. 17. ritum Catholicum remittit in Palatinatum. 18. bellum in rusticos. 19. Danos vincit. 21. hostes fugat vsque ad mare Balthicum. 22. Deum semper consulebat. 23. 26. mors. 27. religio, pia dicta. 28. laudatur ab hostibus. 29. iubet celebrari festum Immaculatæ conceptionis. 30. ei Turcæ parentant.*

13 *Fridericus Palatinus vsurpat coronam Bohemiæ.*

13 *Bethleē Gabor vsurpat diadema Hungariæ.*

23 *Mantua diripitur.*

24 *Gustauus Adolphus Rex Sueciæ in Cæsarem mouet. victoriæ. 25. mors.*

1 Iuinæ Fiduciæ en sacrum exemplum. Coniurat in *Ferdinandum II.* Orbis vniuersus. Maligno fœdere Catholici coeunt, & Acatholici. Galli, Sueci, Daci, Hollandi, Germani ipsi pium conspirantes in Cœsarem, imperium inter se partiti, opima occupauerant spolia. In eos illud vsurpare poterat Ferdinandus *diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem.* Agrimensore Diabolo (vt in symbolo habes) qui vt imperet, diuidit, regna sortiuntur & toto ferè occupato imperio, nouum designabant imperatorem, viuente Cœsare. Terra, Æthera, Pontus cum viderentur in *Ferdinandum* pugnare, ipse diuina suffultus fiducia, & de superno securus auxilio, Saluatorem accurrit ad Christum, qui protinùs in suppetias descendens victoriarum cumulo vanas ostēdit spes hominū, & mēdaces,

ALLVSIO AD HIEROGLYPHICVM.

I.

DIuidat imperium Regis Germania *cuncta,*
Et suprema Ducis Suecia *sceptra regat.*
Cæsaris in regnum coniuret denique Mundus,
Imperet & Pluto quos velit esse Duces.
Non pauet insidias Cæsar, nec Dæmonis iram:
In Christum fisus Numina celsa rogat.
Mirum! Vix palmas ad sidera summa tetendit,
Oranti vt dederit vota secunda Deus.
Iris namque Polo visa est descendere, pacis
Cæsareo vt regno fœdera sancta daret.
Disce Orbis Princeps in Numina fidere Cœli,
Nam qui confidit prospera cuncta videt.

Ponginus.

Saxonia.
witten berg
Erfurt.
Turingia
Praga
Bohemia.
wirtenberg
heidelberg
Franconia
Arnol. van westerhout deliniauit.
Cor. van Merlen sculpsit.

FERDINANDVS II.

Sal. Ann. 1578

OCCIDENTIS IMPERATOR XLIX.

ELOGIVM.

Auſtria prodigio grauida, V.
parturit tandem *Ferdinandum II.*
Regem ſimul Cæſarem, & Apoſtolum;
Matthiæ patrui adoptione filius
Magiſtra vſus *Maria* Sereniſſima matre, VI. *educatio.*
ſtare didicit *iuxta Crucem*.
Pia *Guillelmi Bauari* enutritus in aula;
dubium fecit;
Pietatem ex inſtitutione traxerit, an ex vtero?
Per cathedram conſcendens ad ſolium VII. *ſcientia.*
Philoſophari Principem docuit:
& imperare à Muſis edidicit:
Ne vulgari Sophia lateret ſub pallio;
ſed paludata ſplenderet in purpura.
Literarij priùs ponè Romani Rector Imperij
Diuinus Plato
Rempublicam ſuam firmauit Iuſtitia, & pietate;
Dei vel Hominis Idea fuerit?
1600 Lauretana habes in mappa: VIII. *peregrinatio.*
Homo plantauit, Deipara rigauit, Deus incrementum dedit.
Seculum quod naſcebatur, vt cuderet ſi non aureum, ſaltem pium
Scipione, & penula in mundum deſcendens energumenum,
cicurari aggreditur cinere, & cilicio,
Lauretanam Virginem pedes peregrinus inuiſens,
Domeſticam habere debuit,
quæ lactenti admouerat vbera.
Iurauit bellum in domo pacis, ſed in hæreticos; IX. *Votum aduersùs hæreticos.*
Et in Troiam perfidiæ armauit Græciam fidelem,
Stipendia pactus cum *Caſtrorum acie ordinata*,
Mariæ nomen in teſſeram intexuit militarem,
Faſcium numero, non faſtu ſeggregans Faſtos
Trieteride coronatur
Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ X. *triũ annorũ ſpatio coronas accipit.*
Rex, Imperator, Apoſtolus.
Felicia Regna;
quæ vel Reges habent Apoſtolos,
vel Regios Apoſtolos.
Fallitur qui ſortem damnat,
Non minùs Cœſarem ſortimur, quàm Apoſtolum;
At ne ſit tibi *ſors peccatorum peſſima*; XI. *Deipara iubente Moguntinus eligit Ferdinandum in Imperatorem:*
Deiparam ſuſpice, quùm è Cœlo ſpectabilis
Moguntino imperat, imperium *Ferdinando tradere*.
Imperatorem credens eſſe *oculum Dei*
Adulatores poſthabuit; Sciens, XII. *adulatores odio habet.*
Oculum numquàm ſine detrimento palpari.
Inito cum Deo fœdere,
Vt ille *Ferdinandi* perderet hoſtes, Hic Dei;

Hoc Ioue extirpari metuère Gigantes. *Sal. Ann.*
XIII. Fridericus Palatinus *vsurpat coronam Bohemiæ; Gabor diadema Hungariæ.*
Montes montibus, Pelion Ossæ addidere Phlegræi
Vt è Cœlo Deum, *Ferdinandum* è solio deturbarent. 1619.
Arma tractantibus
Impia quia in Deum, perfida quia in Cœsarem
Friderico Palatino, & Bethlenio Daco
veluti suæ impietatis Atlantibus militem Erebus suggerebat;
quia cum Hæresi regnare Cœsar nollet;
Cum Cœsare Hæresis non posset.
Togam tamen non posuit, nec sago induit,
Ne cogeretur, vel in hostes ferreus esse.
XIV. *Victo Palatino, Praga recuperatur.*
Praga flagitij metropolis plaga percussa, 1620.
hostes litauit hostias Cœlo exigenti
vt victimarum more cæderentur, vel cederent.
Eadem die, ea hora, qua Ecclesia canit,
Reddite quæ Cæsaris Cæsari, quæ Dei Deo.
Bohemia amisso *Friderico*, inuenit in *Ferdinando* Deum.
XV. *Ecclesiam Deiparæ erigit.*
Cessit Imperatori victoria, Cœlorum Imperatrici triumphus.
Ex hostium manubijs tholo ad Tyberim, Capitolio ad Albim
Deiparæ erecto; nil sibi retinuit præter Constantiam.
XVI. *Gaborrem vincit.*
Bohæmiæ appendix Pannonia fuit 1621.
Vbi post breuem fabulam Rex personatus in *Gaborrem* euanuit.
Sordebat Victoria,
XVII.
Nisi de Regibus post Pseudo Reges triumpharet.
Gallia, Dannia, Suecia, Britannia
in vno deuictæ *Mansfeldio* 1622.
Palatinatum cessere Cæsari, & Deo:
Catholico reuocato ritu dudum proscripto.
XVIII. *Bellum rusticum.*
Insana cupiditas vel Deo subsannat, vt regnet.
breue tamen regnum aduersus Deum.
In Austriam proserpserat Hydra Bohemica,
& rusticos excitauerat in paganos.
Sed Herculem experta pium
tot capita perdidit, quot erexit.
Ferdinandus tot victorias numerauit, quot hostes.
Domiti Britanni, inclinati Dani,
Concussa Borussia, triumphata Pomerania,
Fugati Gothi, fusi Thraces.
Victus *Fridericus*, superatus *Mansfeldius*
Et quidquid cum socia Africa ab ipso Bosphoro
traxit furor in arma, confusum cecidit,
Ferdinando orante, *Maximiliano* pugnante.
Fide non minùs armatus quàm perfidia,
Hostes suis catenauit piaculis.
XIX. *Danos vincit vento Austro fauente.*
In Danorum damnum coniurato Cœlo: 1623.
fumantes vrsos fumi nebula Aquila strauit,
& Austri pro Austrijs pugnantes
Eodem felicitatis Horoscopo,
XX.
Qua die dederunt imperium, etiam seruarunt.
Dormire poterat Ferdinandus, quia Deus vigilaret,
XXI. *Vsque ad mare Balthicum fugat hostes.*
ne deessent fulmina Cæsari.
A mari vsquè ad mare cum regnum protulisset pietatis,

Vna

Sal. Ann. Vna arte, vna arce, vrbes defendit & orbes,
Crux illi ara, & arrha victoriæ,
obrui haud poterat, XXII *Deum semper consulebat.*
quia vel naufragus teneret in malo malaciam:
Fortunæ Dominus constanter prosperam, aduersam fortis
Hostis sui, amicus hostis
Durus in genium, ingenio placidus,
Semper victor, ira semel aliena deuictus,
1629 parcere voluit, cum non potuit. XXIII *eo inscio, Mantua diripitur à milite Cæsareo.*
Seuerum *Imperatoris* nomen cum Austriaca dissimulasset pietate,
Omnium se patrem præstitit.
Mantua sola agnouit iudicem.
Tanti funeris nullo fænore,
Mantuano sanguine Austria pietas ferè demersit.
1639 *Quasi Germaniæ non satis esset Hercinia,*
Noua è Suecia emersere monstra. XXIV *bellum cum Gustauo Rege Sueciæ.*
Armorum sonitum toto Germania Cœlo
Audijt, insolitis tremuerunt motibus Alpes.
In Germaniam ipsa cum *Gustauo* coniurauit Germania *Gustaui victoria*
Cæsariano cœso milite
à Rheno, & Danubio, vsque ad Rheticas Alpes
Pugnator, victor, & triumphator,
Ducentis ferè vrbibus Austriaco ereptis imperio,
Italia, Europa, Orbis, Cœlum ipsum
Vnius tremuit incursu.
Fatum ipsum non audebat in Suecos
nisi in auxilium nouo Deus adesset prodigio.
1632 Oportunus adfuit coniuratis socio miraculis
Fatale cum esset Sueco vincere.
nequijt cadere sine victoria. XXV *Gustaui mors.*
Incertum adhuc an priùs vinceret, vel caderet?
Fauit *Gustauo* fortuna, *Ferdinando* virtus.
Ea ne Regem desereret, percussorem celauit;
Ne vilis homo gloriaretur, occidisse Regem tam grandem,
Quem sustulerat *Dextera Domini.*
Hinc sæcula discant
Indomitum nil esse pio, tutumuè nocenti.
Prostratæ superstitionis trophæa
1637 Ceu vellet ipsemet *Ferdinandus* nuntiare Superis XXVI *Mors Ferdinandi II.*
Non longè Cœlum petijt
Postquàm in solio pietatem locauit.
Religio illi tanta, XXVII *religio.*
Vt baptismo fluminis iungeret martyrium flaminis.
Manum cum fatigasset facis pondere,
quam Deo homini in publicum gesserat prodeunti;
Desistere monitus, silere monuit,
Quia manus altera superesset, qua Deo seruiret. *pia dicta Ferdinandi.*
Nec opus manibus,
Vbi pro nobis pugnat, qui totus est manus.
Et si pugnare desistat?
Dulce mihi mendicare prò Christo.
Minor vel maior sim; ni sine te,

Sal. Ann.

Exalta me, humilia me: glorificabo te.
Hac Principis innocentia nil perduellibus nocentius fuit;
Dubiumque reliquit
Cui plus tribuerit Deo, vel imperio?
XXVIII *Gustauus laudat Ferdinandum.* Plus eum subditi dilexerint, vel hostes prædicauerint?
Gustauus in tanta Fortuna
Vnam (dicebat) *timere, Ferdinandi virtutem.*
Bethlenij verba. *Bethlenius* in tanto rerum successu
arduum credidit in Ferdinandum pugnare
quem nec aduersa deijcerent, nec prospera extollerent.
verba Mustazani Barbarorum Principis in laudem Ferdinandi. Tantam pietatem Turcarum ipsa laudauit impietas
Ferdinandus Sanctus est
Deus cum illo est, prò illo pugnat.
Subscribe viator,
Non aliter viueret pietas, si ex hominibus nasceretur.
Aulam cum fecisset Piam,
Stetit Septemtrio septem *Ferdinandi* virtutibus.
Ita aras sanctis, sanctimonialibus claustra,
Deo templa, Sacerdoti cœnobia:
XXIX. Ipsi Deiparæ
Imaculatæ Conceptionis plausum conciliauit Germanum.
Cum ita vixisset, piè morienti
XXX. *Mortuo Ferdinando Turcæ parentant.* Orcus ipse gradum fecit ad Superos
Et impius parentauit pio.
quo debuit, cum non posset.

CATENA HISTORICA CAP. II.

7 *Carolus Longueuallius comes Bucquoij vin. cit Mansfeldium.34.vulnerati ludicra vox. 37.pugnam dissuadet Bauaro in Bohemos. 50.Morauiam in deditionem cogit. 59.Mors.*

7 *Ernestus Mansfeldius victus.19.frustra tentat Crempsium. 53.strenuè defendit Palatini causam.54.proscribitur.61.Vangiones inuadit.62.vitæ discrimen.63.penè interceptus dolo fugit.66.mouet in Tillium.victor,& victus.70.Landgrauium capit.73.ad Batauos se confert.pugnat in Cordubam.63.eius astus, inuentor tormenti campestris ex corio. 81.stipendia accipit à Batauis. 105.Seruestam occupat.107.mors:ei Turcæ saluum conductum à Mahumeto rogant.*

9 *Io: Sueickarto Moguntino Archiep. Deipara imperat* Ferdinandum *Austriacum eligere in* I*mperatorem.*

10 *Fridericus Elector Palatinus eligitur Rex Bohemiæ.13.Pragæ inauguratur: symbolum. 20.Sanctorum imagines deturbat.41.eius vexillum cum lemmate. 42. victus Dominica,* Reddite quæ Cæsaris &c.45. *inducias petit. fugit. 46. pœnam luit violatæ Sanctorum imaginis.55 proscribitur.66. iterum laruatus irrumpit,& Mansfeldio iungitur. 73. arma deponit 75.eius patria occupata à Cæsare bibliotheca dono mittitur ad Papam.187.mors. 188.deceptus fabulis Astrologorum.*

10 *Christianus princeps Anhaltinus conspirat in Cæsarem Ferdin.II.40.capitur à Cæsareis. eius filius.13.effigies.*

11 *Carolus dux Sabaudiæ inuitatur ad coronam Bohemiæ.*

12 *Elisabeth filia* Iacobi *Angliæ Regis vrget maritum,subire coronam Bohemiæ. 13. inauguratur. 20. odio habet imagines sacras.*

12 Io: *Frider. VVirtemb. contra Ferdinandum II.stat in partibus Friderici Palatini.*

12 *Mauritius Landgr.Hassiæ stat in Cæsarem.*

12 *Ioachimus Ernestus Marchio Anspachius in partibus Palatini contra Cæsarem.effigies.*

12 *Georgius Frider.Baden. in partibus Palatini contra Cæsarem.effigies.*

12 *Maximil. Dux Bauariæ arguit Fridericum Palatinum.17. Dux fœderis Catholici in Fridericum Palatinum.44. victoria insigni profligat Bohemos.46.Pragam in deditionem accipit.48.Deiparæ victoriam sacrat.49.ei gratias agunt Papa,& Cæsar.79.fit Elector Palatinus. 178. Succo occurrit ad Lycum. 191. Succos Bauaria pellit.192. vincit Hornium. 221.nuptiæ cum Maria Anna Austriaca.*

14 *Gabriel Gabor conspirat in Ferdinandum II. Hungariam peruadit. 15. Renuntiatur Rex Hungariæ.51.Posonij coronatur:vita.85. Goettingam obsidet.144.mors. Morauiam populatur 60.*

14 *Rudolphus Tieffenbachius fugatur. 38.pugna in Bohemos.*

14 *Georgius Humanaius Ragotzium vincit.*

19 *Henricus VVallius comes Dampierius Edeburgum occupat. 52. effigies:mouet in Gaborrem.occiditur. hostis ei parentauit.*

20 *Andreas Schlichius populum Bohemiæ Friderico Palatino reconciliat furentem.43.capitur.56.capite damnatur.*

21 *Henricus Iulius Lauenburgicus.*

21 *Hieronymus Heluerius.*

22 I*acobi Regis Britanniæ legatio ad Cæsarem pro Palatino 61.noua legatio. 86. vrget Palatini restitutionem. 87. decernit bellum in Cæsarem. 88. fœdus cum Gallo, & Veneto. 89. naufragium.99.mors.52.effigies.*

24 *Paulus V.Papa auxilia mittit Ferdinando II.Cæsari in Protestantes.*

25 *Io: Georgius Elector Saxoniæ Cæsarem iuuat aduersùs Palatinum. 26. Lusatia comittitur ei ordinanda.29.Lusatiam occupat. 50. Silesiam in deditionem accipit.76. intercedit apud Cæsarem pro protestantibus Bohemiæ. 95.acquiescit Palatini depositioni. 160. cum Sueco conspirat.161.Cæsarem admonet. 167. iurat fœdus cum Suecis 170.*

27 *Ambrosij Spinolæ gesta aduersus Bohemos. 55.104. Bredam accipit. 136.mors.*

27 *Henricus Orangius Bohemis rebellibus suppetias fert.regreditur.*

28 *Ernestus Ludou. Lauenburgicus à rusticis occisus.*

30 *Ioannes Tillius vicarius Ducis Bauari in Bohemos 66.victor & victus. 69.Durlacensem vincit.71.Mansfeldium carpit.72.vincit Brunsuicensem. 75. Heidelbergam capit. 81.Comes creatur. 82. in Cattos mouet. 101. Nienburgum frustra obsidet. Calenbergam occupat:Danos cædit. 110. vincit Regem Daniæ.123.Stadium occupat. 148. Dux expeditionis in Suecos 158. Neobrandeburgum recuperat.163.Magdeburgum expugnat:pietas. 166.Sueco Regi pugnam offert. 167.Lipsiam occupat 168. vincitur à Sueco aliena culpa. 169 effigies:vulnus accipit. 177.Bambergam recuperat.178.mors.*

31.Ma-

I EX *Carolo* filio *Ferdinandi I.* Imper. & *Maria* filia *Alberti* Ducis Bauariæ nascitur *Ferdinandus VI.* Archidux Austriæ, in numero Cæsarum *secundus* huius nominis, Anno 1578. Die IX. Iulij Grezij in Stiria.

Carolo fuere liberi,

Ferdinandus V. natus Iudenburgi XXV. Iulij Anno 1572. ibidem obijt. Sepultus in Cænobio Seccouiensi.

Anna Austriaca regina Poloniæ, Grezij nata 16. Aug. Anno 1573. Nupsit Sigismundo III. Suecorum & Polonorum Regi Anno 1592. Obijt vtriusque coronæ conciliatrix.

Maria Christierna VI. Grezij nata X Nouemb. Ann. 1574. nupta *Sigismundo Bathoreo* Principi Transsyluaniæ.

Catharina Renea nata Grezij Ann. 1576. Die V Ian.

Elisabetha XII. Austriaca nata Grezij Ann. 1577. Die XIII Mar. obijt XXIX Ian. An. 1580.

Ferdinandus VI. Imperator, de quo dicturi sumus.

Carolus V. Austriacus natus Græzij XVII Iun. An. 1579. obijt XVII Maij 1580.

Gregoria Maximiliana Austriaca Græzij nata, XXII Mar. Ann. 1581.

Leonora V. Austriaca nata Græzij XXV Septemb. An. 1584. Nupsit *Philippo* III. *Austriaco* Hispaniarum Regi Valentiæ Ann. 1599. Obijt maximo omnium luctu Hispaniæ desiderium, mater pauperum, in puerperio *Alphonsi Caroli filij*, XIII. Octob. An. 1611.

Leopoldus V.

Maria Magdalena I. nata 1587. nupta 1608. *Cosmo Medicco* filio *Ferdinandi*, magno Duci Hetruriæ IV.

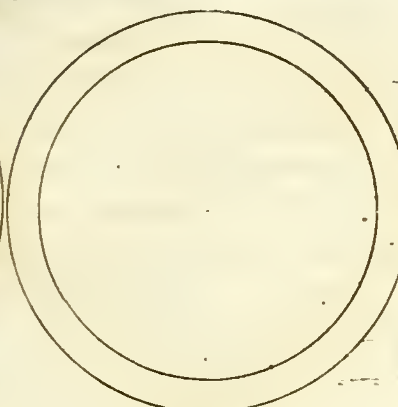
EDVCATIO FERDINANDI II. *MORES, CONIVGES.*

EPhebus *Ferdinandus* II. in aula Bauarica apud *VVilhelmum* cognomento *Pium*, basilicæ religionis elementa traduxit. Ab hac ad Ingolstadiensem Academiam traductus ita feliciter sapuit, vt omnium Scientiarum Encyclopediam breui gyro concluserit. Vnde illius nobilissimi Athenęi Rector, virtutum, artiumque bonarum pretio, & ambitu coronatus, prius literariæ Reipublicæ, quàm Romani imperij meruit solium obtinere. Iuncta postea sibi in vxorẽ *Maria Anna* Bauariæ Ducis *VVilhelmi* filia, sorore *Maximiliani* Septemuiri (Anno 1600. IX Kal. Maij,) raro summæ pietatis non exemplo, tantùm sed prodigio, humili indutus habitu in Scipionem viatorij mutato sceptro, & in penulam purpura, pedes cum regia coniuge *Maria Anna*, pietatis potestatisque consorte ad Deiparam Lauretanam peregrinationem inijt. Crebrum fuit eis pro viatico ieiunium, & qualia futurum deinde decebant imperatorem in populos pauperum eleemosinarum congiaria. Vixit *Maria Anna* vsque ad Annum 1616. Ex hac suscepit *Iohannem Carolum* natum Anno 1605. die 1 Nouemb. II. *Ferdinan-* II

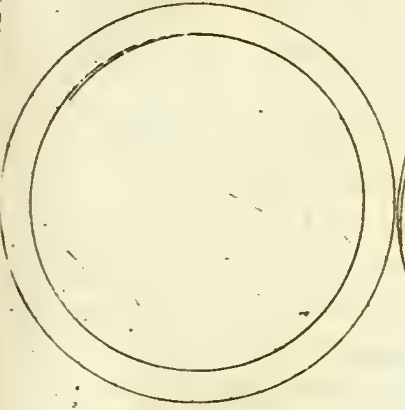
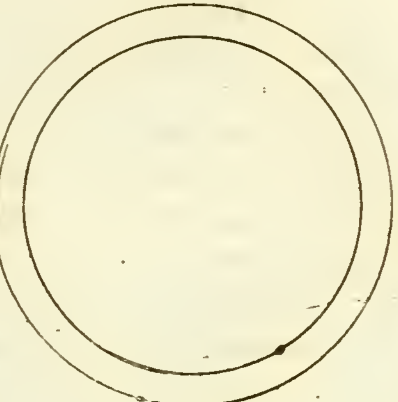
peregrinatio Lauretana.

Sal. An. 1619. *dinandum Ernestum* natum, 1608. Die Margarethæ Sacro. III. *Mariam Annam* natam Anno 1610. die XIII. Ian. IV. *Ceciliam Reneam* An. 1611. die XVI. Iulij. V. *Leopoldum VVilhel-*

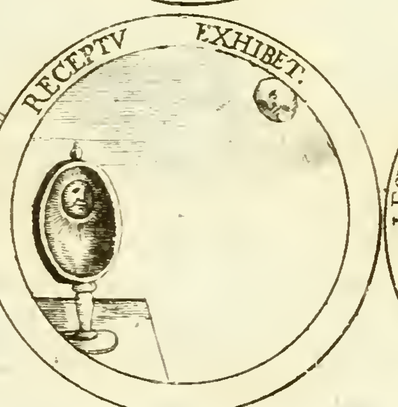

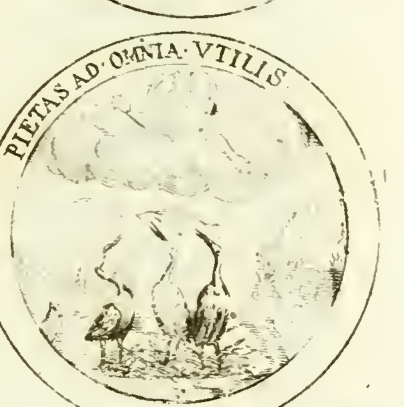

mum natum Anno 1615. die VI. Ian. Vxorem, & duas priores proles ante susceptum imperiũ amisit. Dein sexto viduitatis anno *Eleonoram* Mantuæ Ducem secundis nuptijs duxit, vt habes ex nummo connubiali, cuius in fronte stant *Ferdinandus*, & *Eleonora*.

IMPERII OCCVPATIO. Ann. 1619.

III Matthiæ obitus cum pijs mærorem, rebus Imperij lugubrem faciem, magnamque consiliorum mutationem attulisset: Pragæ pacis intercidère vota. Acatholici ex interregno occasionem nacti, magnas spes fortunæ in maius attollendæ conceperunt. Catholicorum potissima cura erat, prospicere, ne ex mora successionis, res communis succumberet. Interim *Ferdinandus* inter has flagrantissimas turbas, regnorum suscipit administrationem. Primum eius diploma, quo stabilitis regni priuilegijs, Magistratibus à *Matthia* constitutis sed per Proceres abdicatis potestatem prorogabat, de belli continuatione interpretati, quòd & acriùs

IV simul à *Bucquoio*, & *Tampierio* comitibus vrgerentur, incolas capere arma iussère, multo audaciùs bellum prosecuturi. Cum eis conspirabant Silesij, Moraui, Hungari, qui eiectis Patribus Societatis Iesu eamdem defectionem meditabantur. Adhæc exhausta continuis funeribus Domus Austriaca contra tot motus parum valitura videbatur, longinquo, imo & distracto Hispanorum auxilio. Spem firmabat Interregnum, cuius vicariam administrationem de more gerebant *Saxo*, & *Palatinus* Electores. Hic Euangelicæ vnionis armis, validus clam fauebat Bohemis. His roboratus *Turrianus* in Morauia Zuambram, Lipuitium, Olomutium aliasque nullo resistente ciuitates suæ potestatis facit. Inde in Austriam inferiorem

Sal. An. 1619. irrumpit, & occupata Labauia ad Viennæ suburbia copias ducit. Ibi stabat Rex *Ferdinandus*, & Austriaci proceres religionis diffidentes discordia, non pauci cum *Turriano* conspirabant. Maiori vnquam discrimine visa est nutare domus Austriaca. Ab homine desertus *Ferdinandus*, solita Austriacorum innata pietate, ad Deum confugit. Memorant eo tempore à camerario obseruatum Regem in conclaui suo ante Christi è Cruce pendentis effigiem humi pronum, deiectumque iacere. Mox aduenienti confessario suo, adfirmasse, *breui affore opem diuinam*. Nec spes fefellit. Nam interim *Bucquoius* quotidiano militum ex Pannonia, Belgio, Italiaque affluxu validior *Ernestum Mansfeldium*, Bohemorum ductorem, ad Nadlitiam acri certamine profligat, subsidiarias Hohenloi cohortes frustra implorantem. Victori Theinium, VVitingauia, Fromberga, Rosenberga, aliaque loca munita dedere manus, qui spolijs onustus, ingemiscentibus Bohemis, Budeceisam ouans ingreditur. Ea causa *Turriano* in Bohemiam celeriter reuertendi fuit. Huius aduentu recreati Bohemi, prædatorias Valonum, & Heiducorum copias, quibus nec viuis nec mortuis parcere ingeniũ est, si lucrum affulgeat, passim carpũt. At *Bucquoius* XVII bellatorum exercitu fortis, Gretsam, Veitrachum, aliaque oppida deditione cæpit: *Tampicrio* aduersum Morauos misso. Sic adulta iam æstate, depulsoque Vienna *Turriano*, Francofurtum proficiscitur *Ferdinandus*. Vbi *Iohannes Sueickartus* Moguntinus Septemuir, comitia creando Cæsari indixerat. Bohemis, qui iam leges agitarent nouas, in quas Rex suus iuraret, nihil accidere poterat aduersius, quàm *Ferdinandum*, cui regnum ipsi abrogatum ibant, vt Regem Bohemiæ comitijs interesse, & talem à Septemuiris recognosci. Igitur per legatos, ei suffragij ius non esse, qui Bohemiam minimè possideat, contendunt. Facesserat etiam *Palatinus* negotium, monens ne electio præcipitaretur, componenda ante dissidia, tum rectiùs eligi, cui pacatum traderetur imperium. Hisce perendinationibus, moras interregni quærebat longiores turbandis rebus peridoneas. Nihil tamen ea Palatini, aut Bohemorum ratio reliquos Septemuiros morata est, quin ad statutam diem conuenirent, vt labanti imperio virum imponerent, qui sapientia, & auctoritate rebus penè desperatis succurreret. Stabant in comitijs *Sueickartus* Moguntinus, *Lotharius* Treuirensis, *Ferdinandus* Coloniensis, tum ipse Rex Bohemiæ, Hungariæque *Ferdinandus*: reliqui tres misère legatos. *Io: Georgius* Saxo *VVolgangum Mansfeldium*; Palatinus *Ioannem Albertum Almensem* comitem; *Io: Sigismundus* Brandenburgicus *Adamum Gansium Baronem de Purlitz*. Ab his XXVIII Augusti (dicunt alij in peruigilio Natæ Virginis) omnium consensu electus *Ferdinandus*; proponente Moguntino (cui Deipara è Cœlo spectabilis, vt constanter eligeret *Ferdinandum*, imperauerat) & mense ineunte sequenti sub augustissimo Missæ sacrificio, Imperialibus de more ornatur insignibus.

V *Turrianus Viennam obsidet.*

VI *Spes Ferdinandi in Deo.*

VII *Bucquoij victoria.*

VIII *Comitia Francofurti.*

Obiectio Bohemorum.

IX *Ferdinãdus creatur Imperator.*

Huius rei nuntio perculsi Bohemi, Marcomanis, & Quadis in societatem adscitis, coacto Pragæ procerum conuentu, post decreta ad bellum pertinentia, abrogato *Ferdinando Austriaco, regno, Federicum Electorem Palatinum* sex & viginti annos natum omnium ordinum consensu, ac plausu, Regem creant: satagente in primis *Christiano principe Anhaltino* superiorum Vangionum præfecto, qui huius rei sedulus internuncius cum purpuratis Bohemis arcanis colloquijs transegerat. Pro Daniæ quoq; Rege, Saxoniæ, Vindeliciæque ducibus quidam candidati præhensarunt; sed cum plurima obstarent eorum electioni; in vnum *Palatinum* vnanimes consensere. Legatos etiam miserant ad *Carolum* Allobrogum Ducem, venale diadema proponentes pretio quingentorum millium aureorum, quater mille peditum, mille equitum, quos suis stipendijs lectos mitteret auxilio, aleretque ad triennium.

X *Palatinus Rex Bohemiæ.*

XI *nominati ad coronã Bohemiæ.*

XII In Palatinum conuenere proniores loci vicinate adducti, & regia affinitate, nam ei *Elisabeth* filia *Iacobi* Regis Britanniæ coniunx erat. Ancipitem, & in dubia agentem vicit vxor natura tumida, & regij tituli ambitiosa. Religio plurimos conciliauit fautores: *Io: Fridericum* VVirtembergicum; *Mauritium* Lantgrauium Hassiæ; *Christianum* Principem Anhaltinum; *Ioachimum Ernestum* Marchionem Anspachium; *Georgium Fridericum* Badensem, Marchionem Durlachensem, cæterosq; ferè protestantes & Austriaci nominis hostes, non tam proprijs viribus, quàm Catholicorum fortes incuria. Aulici namque Cæsarei Rempublicam negligentes vel clam coibant cum hostibus, vel militum stipendia fraudabant; Perfidi spetie pacis aulica rimantes arcana cursitare permitte-

Sal. An. 1619. mittebantur vbique; & quid Gallus meditaretur, vel Allobrox; qui obseruaret, non erat. Milites bellum ciuile potiùs in rusticos quàm in hostem gerentes, onerosus domi incubabat. *Ferdinandus* nondùm Imperator electus, spectare poterat, non accurrere. Duces vt plurimum dissentientes, solumodò conueniebant in luxu, & crapulæ indulgentes, in tabernis vitam agebant. Hisce Palatinus securus, coronā suscepit oblatā, Germanos de sua coronatione admonēs præcipuè *Maximilian.* Bauariæ ducē; Is, vt erat mirè cādido, liberoq; ingenio, acri Palatinum ambitionis nota præstrinxit; quòd alienum sceptrum deferentibus seditiosis accepisset. *Consideraret quàm leuia essent, quæ in Ferdinandum tentabat. Nullum diem Regibus fore securum, si id in Dominos impunè liceat. Si quid* Ferdinandus *peccasset; adirent Imperij* Palatinum Bauarus arguit.

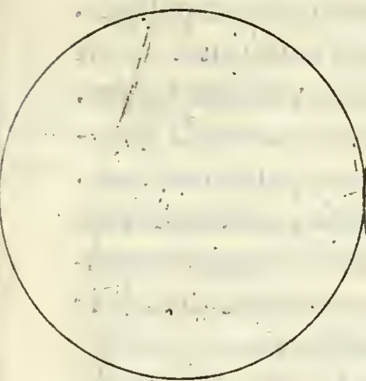

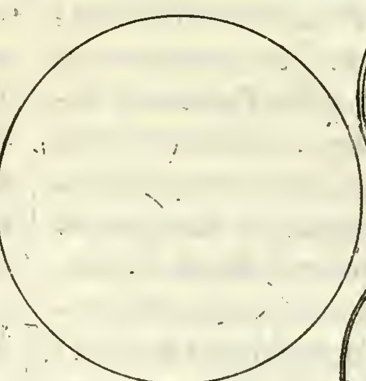

principes rebelles, in causa propria haud vsurparent iudicium. Nihil recusare Ferdinandum, quò minùs res æquis iudicibus componatur. Suum prospiceret discrimen; nam & ab ignauis facile arma sumi; non tamen deponi, quàm victoris arbitrio. Aliena cum inuaderet, ad sua respiceret, ne vtraque perderet.

Hæc plurimum turbarunt principem, vt quo

Sal. An. 1619. quo die Heidelberga excessit, confluente vt fit multitudine nouum honorem gratantium, visus fuerit illacrymari non sine omine eorum, qui comitabantur, quasi dulcem ampliùs patriam reuisurus non esset, nam semel dumtaxat, idque perbreui tempore Heidelbergam reuisit.

Ex aduerso regnandi illectus cupidine, auida stimulante iuuenta, se inani aucupandæ gloriæ præcipitem dedit. Socer *Iacobus* Britanniæ Rex Genero, filiæ, & nepotibus non defuturus. Amici Vnionis Principes; Batauorum studia. Protestantium impulsus, spes oculta ab externis. Honestus in speciem titulus, quia non peteret regnum, sed postularetur.

Pragam itaque profectus cum vxore, & liberis nouo ritu inauguratur acclamante populo, *viuat Rex Federicus*, à duobus prædicantibus Lutheranis regio diademate redimitus. Cõgiarium populo datum, proiecta in plebem missilia, quorũ nota *erant quinque Imperialem cidarim rumpentes manus.* Postridie eadẽ regia põpa vxor eius Bohemiæ regina inauguratur.

XIII *Fridericus inauguratur.*

Numisma Federici.

Coronatione peracta, ad solicitanda externorum se conuertit auxilia. Propinquum & præsens adferebat Transsyluaniæ princeps *Gabriel Bethlenius* (patrio idiomate *Bethleben Gabor* dictus) qui cum Bohemis conspirans, inani fiducia sperabat, vt Turcarum auxilijs eo regno potiretur. Postquàm Palatinum renuntiatum Regem intelligit, lustrato apud Claudiopolim milite, magnis itineribus in Hungariam superiorem irrumpit. Receptaque ibidem ad se Hungarorum rebellium firma manu, *Redegum Ferentium*, & *Sethsium Georgium* tribunos cum XVIII millibus transmittere Tibiscum, & occupare Cassouiam iubet. Vrbi præerat *Andreas Doczius* per Hungariam superiorem præfectus rerum militarium, nihil hostile metuens, & paulò ante Principis literis de pace abundè confirmatus; cum repentè adsunt Transsyluani, circumueniunt clusos, oppidum tradi postulant. Perterriti Cassouienses oppidum dedunt. *Doczius* in Transsyluaniam missus, moritur. Irruptio hæc ingenti terrore, Cæsarianos perculit. Fit magna fuga; in sacra præcipuè sæuitum. Nec deerant qui Transsyluanorum progressibus lætarentur, studio religionis, cuius libertatem sub Caluiniano principe exemplo Bohemorum quærebant. Ita Hungaria turbinis instar decursa, patentibus vbique portis, seu metu, seu amore *Gaborri* subditur. Ad Comorram, & Iaurinum hæsit victoris impetus. Tunc diuiso exercitu, partem in Morauiam mitit, & cum *Turriano* coniungit. Partem ipse ad Posonium obtinendum ducit; quò cum tres veteranorum cohortes *Bucquoius* subsidio misisset cum tormentis aliquot; Has cum in suburbio imbribus, & itinere fessas consedisse *Gabbor* intelligit, nocte intempesta immissis Hungaris aggressus, pene ad internecionem delet, *Rudolpho Tieffenbacho* tribuno vix elapso. Clades hæc deditionem maturauit. Iamque intercepto Visceto, atque arce Eberstorfia, Viennæ vsque mœnia excurrit. Cum subita *Ragotsij* clades in vlteriorem Hungariam retraxit. *Georgius* Comes *Humanaius* ex Hungariæ Dynastis fidus Austriacis, primo *Bethlenij* aduentu, cum parua manu in Poloniam secesserat; ibique valido collecto exercitu, redit in patriam. Occurrit *Ragotsius*, quem cum parte copiarum *Bethlenius* Cassouiæ reliquerat, pugnatur, pellitur *Humanaius*; nec propterea animum despondet, redit haud multo post recentibus copijs auctus. Fit iterum acris pugna, qua in biduum extracta, cum neutri loco cederent, tandem Poloni simulata fuga, postquàm Hungaros, Transsyluanosque omissis ordinibus, quasi parta victoria transcurrere ad prædas conspiciunt, illico regressi, incompositos, atque impeditos adorti facilè fundunt. Cœsi pedites ferè omnes. *Ragotsius* vix fuga euasit. Hac clade reuocatus *Bethlenius*, omissa Vienna *Redeium Ferentium* cum parte militum coercendo *Humanaio* dimittit, ipse cum reliquis Posonium contendit; indictoque conuentu, cogit Proceres *Ferdinandum* abdicare, & se Hungariæ principem renuntiare.

XIV *Bethlenij Gaboris conspiratio cum Bohemis.*

Hungari victi.

XV

Interea *Ferdinandus* Cæsar Francofurto discedens, superatis hostium insidijs, Viennam incolumis appulit. Principes verò *Conspirantium* primò Rotemburgi ad Tubaram, dein Norimbergæ congregati præsente ipso *Friderico*, qui se prò Rege Bohemiæ ferebat, apertè minabantur, *non posituros arma, nisi primùm Cæsar, dein Bauarus arma posuissent; & intermitterentur delectus, qui à Catholicis principibus ad sui præsidium parabantur. Dicasterium Spirense, & Aulicum Cæsaris in formam à se præscriptam redigeretur. Bona post transactionem Passauiensem à Protestantibus possessa, possessoribus relinquerentur. Quæ omnia intra bimestre spatium fieri volebant.* In eo tamen conuentu liberæ ciuitates rebus Bohemicis se immiscere no-

XVI *inclinatio ciuitatũ liberarum.*

Sal. An. 1619. noluerunt, ne bellum in se verterent alienum: quamuis Palatinus conatus esset, iniurias acceptas commemorando ab amicitia Imperatoris auertere.

XVII Comitia Herbipol. Catholici cognitis tam crebris Protestantium consilijs, veriti ne opprimerentur incauti, & ipsi Herbipoli conuenere, de communi salute dicturi sententiam. In hæc fermè omnes consentiunt; vt pro se ipsis, Imperatoria Maiestate, exercitus comparetur. *Maximilianus* Dux Bauariæ. *Vindeliciæ Regulus* Catholicarum partium, & sociorum omnium Dux à Cæsare antea dictus, iussit extemplò militem scribi. *Conspirantes* auditis Catholicorum bellicis apparatibus, priusquàm Noriberga discederent, per legatum *Rheinhastum* comitem apud *Maximilianum* queruntur grauibus, atque minacibus postulatis, quorum summa erat. postulata Hæreticorum. *Bohemiæ Regem, Imperij Septemuiros, Principes, comites, atque Ciuitates Correspondentes audiuiße, quod peregrinos exercitus in Germaniam paret immittere, atque externos Principes patrijs negotijs, & Germanicis implicet rebus. Quorsum tanti bellici apparatus? Quo impetum datura tanta gliscentis belli moles? Si Ecclesiastici his infamis conatibus sperant suis ceruicibus iniecturos iugum; falli sanè eos; nec passuros se pessum à suis hostibus dari, armisque fortiter propulsaturos iniuriam.*

XVIII responsio Catholicorum. Adhæc Dux Maximilianus Catholicorum nomine respondit: *Constare satis omnibus populis; vtri prius excitis tumultibus, cœperint arma; se toties ipsorum violentia, iniurijsque lacessitos iusta arma coactos induere; ne se impunè iniquo peterent bello. Eò malorum sæpè ventum esse, vt Catholici impulsi fuerint statiua in suis ditionibus illorum militibus dare. Vicos, pagos, huc, illucque volitantium hæreticorum agminum, discurrentiumque turmarum insolentia maxima incommoda, ac dispendia tulisse. Insuper ab ijs ipsis, qui à Catholicis in Germaniam induci exteros principes, & reges expostulant; Dacos, & Pannonios in excidium patriæ excitos ad arma, omnia incursibus, rapinis, ac cædibus infesta fecisse; atque ipsis Austriæ regiæ portis, explicatis in aciem ordinibus, intulisse terrorem. Amænissimum circa Viennam agrum, & Vindeliciæ campos Dacicæ feritatis adhuc ostentare vestigia; ipsos iactabundos identidem minitatos; venisse tandem diem, qua à templis, ac phanis Ecclesiastici pulsi, opimis sacerdotijs euerterentur: immo impudenter cantiunculis, & elogijs typis impressis Daci applausisse victorijs. Palam esse alicubi ob res in Catholicos ab illo barbaro feliciter, & crudeliter gestas, musicis modis, & numeris, lætissimisque vocibus cecinisse, TE DEVM LAVDAMVS; à Catholicis vero nulla fuisse exteri principis in tanto rerum suarum discrimine implorata; neque barbara arma in Germaniæ ruinam vocata. Regem Hispaniarum sanè vtpotè ex Serenissimo Austriaco sanguine propagatum, sua arma rebellibus intentare; suasque vires cum Germanis Catholicis sociaturum; ad coercendam Protestantium insolentiam, tuendasque hæreditarias Austriacæ gentis prouincias, auitaque regna, tota potentia Ferdinando Imperatori laboranti præsto futurum. Catholicos nulli graues imminere; armatos tantum pro communi salute excubituros; nisi fortè iniurijs ad capessendum bellum ab hæreticis prouocentur.*

Interim *Bucquoius* cum Edemburgum Pannoniæ vrbem frustra occupare tentasset; feliciori euentu *Tampierius* sub auroram perfractis portis, dirutis valuis, captam diripit. Dum *Mansfeldius* tentato Cremsio sexdecim passuũ millia Viẽna distante, re per exploratores cognita, magna suorũ cæde repellitur. XIX

Pragam per eos dies Palatinus reuersus; ab impietate auspicatus imperium, indicto sacris imaginibus bello, omnes diuorum simulachra ex *Caluini* doctrina detraxit. Quin etiam ex vniuersis ciuitatis locis demolitus imagines, Christi è cruce pendentis effigiem affabrè procusam, & Deiparæ Virginis eiusdem artificis exculptam manu, quæ in ponte prope vrbem veterem constitutæ erant, auferri præcepit. Plebs verò quanquàm hæresi Lutherana polluta, consternata ad pontem ruit, à Regis iniuria illas imagines defensura, feroci iterans querimonia, *Quid ab illis peccatum? vt cum iam ducentos annos in maximis, ac grauissimis religionis tumultibus sacrosanctæ ad illam diem steterint; nunc ab nouo Rege vltrò temerè violarentur? Non passuram se vsque dum spiritum traheret, quicquam iniquius in illas ab Regis apparitoribus agi.* Quarè comes *Andreas Siblichius* veritus, ne ex hoc populi furentis tumultu, res Bohemica in discrimen adduceretur, trepidus Regem adit, de populi furore pro imaginibus admonet. Purgat *Palatinus* factum, *quod se inscio voluerint simulachra, è ponte diripere; Populi votis obtemperet.* Hæc Regis verba ad populum Comite referente, subsedit seditio: sed malo omine; quia nil vehementius populos concitet, bellũ Palatini in Sacras imagines XX

quàm

Sal. An. 1620. quàm concussa religio. Manarant in vulgus impiæ vxoris voces, *se nunquàm per illum pontem transituram, donec Christi, & Virginis matris simulacra, in illo consisterent*: cum tamen paucis post diebus per illum fugere à malè parto regno, diuina vrgente Nemesi cum pudore compulsa fuerit, stantibus adhuc in sede sua imaginibus.

Anno 1620. Strepebant vndique bellorum apparatus anno ineunte vigesimo huius seculi: cum Cæsar ne multitudine hostium obrueretur, pactis cum *Bethlenio* semestribus inducijs, vt vires omnes in bellum Bohemicum conferret; *Henricum Iulium* ex Ducibus Lauenburgicis, & *Hieronymum Heluerium* ad Electores Principesque Imperij legat, & *Christianum IV.* Daniæ Regem, alios in Angliam, & Galliam; euulgato simul libello docet, quàm iniustè à perduellibus se deturbato, *Fridericus Palatinus*, cæteris omnibus repudiantibus, alienam non dubitarit vsurpare coronam. Rogare itaque, ne quis tam perniciosis Bohemorum consilijs faueret: quin sibi potiùs adessent, vt si non pace, quòd optaret, armis certe & iusta vi in auitas ditiones reponeretur.

legatio Cæsaris ad Principes.

XXII Angli legatio ad Cæsarem. Ad hæc Legato Britannico suadenti *vt relictus in regno Palatinus Cæsari aliundè satis faceret*, respondit breuiter Ferdinandus: *Sibi aliter satisfieri non posse, nisi regno quamprimùm cederetur; si id Palatinus detrectaret, vi cogendum; & sperare se in iusta causa propitium Deũ.* Dein Palatinum monuit edicto, vt ante Kal. Iun. sub pœna perduellionis Bohemia cederet. Idem mandatum dat ad omnes seditionis participes, *ne qua in re, ope aut consilio post hac Palatinum iuuent; si qui contra fecerint, persecuturum se eos lege Maiestatis, & prò hostibus patriæ habiturum.*

XXIII pax à Turcis. Iisdem diebus venit à Turcarum Rege legatus ad *Ferdinandum*, qui Regis nomine pollicetur, *se nunquàm violaturum pacis leges, immò staturum fœderi, quod sub belli Pannonici finem cum Cæsare percussisset; nec rebellibus concessurum, vt milites è suis regnis abducerent: quamquàm id Bohemi flagitarent.* Legatus magno cum honore exceptus, amplissimisque donatus muneribus ad Regem dimittitur.

XXIV auxilia à Papa. Vulgata iam belli ab hæreticis imminentis fama, *Paulus V.* Pontifex, habito sacro Purpuratorum senatu, refert *totam hæreticam Germaniam non modo Cæsarem bello lacessere, sed etiam Cœlo impia arma inferre: vltimum rei Catholicæ impendere discrimen; ni irruenti malo, pari animorum ardore properè occurratur.* Quare Patrum consensu statutum est, non solùm ad propitiandum Numen, (sine cuius ope inanis est omnis mortalium cura) à toto Catholico Orbe ad Diuorum aras, publicis supplicationibus litaretur; sed etiam in sacrum bellum valida *Ferdinando* pecuniarum, & militum mitterentur auxilia. Idcirco duę annuæ Decumarum pensiones Ecclesiasticis imperatæ; quæ maturè Cæsari, Vindeliciæque Duci ad conducendum militem soluerentur. Consilium optimum, sed parum sanctè ab aulicis seruatum.

Eodem tempore Mulhusij in Thuringia conuenere Electores Moguntinus, Coloniensis, & Saxo per se: Treuirensis, & Bauarus per legatos. Deliberatum ibi, rem Cæsaris omnibus modis iuuare, nequicquam *Mauritio Hassiæ Landgrauio* deterrente *Ioannem* Saxoniæ Electorem; *ne Catholicorum* (vt ipse aiebat) *blanditijs seductus, eorum partibus accederet, quibus vincentibus, & ipse demùm præda fieret; cum id vnum intenderent, vt distractis inter se Protestantium viribus, singulos aggrederentur, in coniunctos nihil ausuri.* XXV conuentus Mulhusij

A Cæsare porrò Saxo Augustanæ confessionis noua accepta securitate, Catholicis accessit. Peracto conuentu, Saxoni Lusatia ad officium reducenda committitur, quæ Saxoniæ contermina, & Bohemiæ innexa, nouis pariter rebus studebat. *Maximilianus* verò Dux Bauariæ, eductis ad Donauuerdam Catholicorum copijs, Fœderatis castra opponit. His *Ioachimus Ernestus* Marchio *Onolsbacensis* vice præerat Palatini. Ne manus consererent, intercessit Gallorum legatus, cuius interuentu induciæ compositæ. Vlmæ tractatus compositus est, conuentumque *ne vna pars alteram læderet; prouincijs & ditionibus cuiusque intactis; iter, & commeatus sine maleficio & iniuria transeuntibus liber permitteretur.* Ita Vindelicus ab ea parte securus in Austriam discessit. XXVI

Non propterea metu vacauit *Onolsbacensis*, aduentente Marchione *Ambrosio Spinola* plurimis per Belgium victorijs inclito duce. Is primo aduentu Oppenheimium, Crucenacum, Bauheracum magna suis nominis gloria occupauerat. Neque in aciem prodire audebat *Onolsbacensis*, etsi tentaret, varijs artibus eludebatur, tanta *Spinolæ* dexteritate, ac fortuna, vt *Onolsbacensis* suspicione perfidiæ apud socios laboraret. Suspicionem geminauit *Henrici* XXVII Spinolæ virtus.

Oran-

Sal. An. 1620. *Orangij* discessus, qui à fratre *Mauritio* paulò ante cum firma equitum manu, & Anglis aliquot peditibus Vnioni subsidio missus, postquàm dominari *Spinolam*, & Bohemorum causam inclinari videt, tædio rerum cum Batauis reuertitur.

XXVIII Bauarus verò instructo viginti quinque millium exercitu, in Austriam superiorem mouens, conuocatos Lintzium Ordines, cogit dimisso milite ab armis discedere, & se fidei Cæsaris permittere. *pacatur Austria.* Paulo ante *Ernestum Ludouicum* ex Ducibus Lauenburgicis Viennam pergentem, vt Cæsari militaret, Rustici interfecerant furentes hac sola causa, quod inter epulas gestientes, & temerè gloriantes monuisset, *aduenturos nouos hospites, qui in lacrymas gaudium verterent.* Adeo vel verbo irritare armatam multitudinem periculosum est. *Bauarus mouet in Bohemiã.* Bauarus pacata Austria, ne se absẽte, iterum turbaretur, milites quos ad sui defensionem conscripserant Ordines, sibi adiungit, & in Bohemiam tendit. Priusquàm tamen arma experiretur, datis ad Palatinum, & Bohemos literis, rogat, *vim omitterent, regnum Cæsari vero regi redderent. Adhuc esse locum gratiæ, viderent in quæ discrimina se liberos, fortunam conijcerent. Sin persisterent, arma sua expectarent.* Respondère Bohemi, & Palatinus, *sese Regem præter Palatinum non agnoscere; Ille etiam se electum, vocatumque Ordinum consensu, non sponte, nullo ambitu, sed diuino vocante Numine, cui repugnare sine summo scelere, nec debeat, nec possit. A Bauaro nil aduersi timere, quem non offenderint. Quod si vim intentaret, se iniuriam propulsuros, quòd scirent se pro patria, pro libertate, pro religione pugnare.* Bohemi & Palatinus nouo se arctiori colligauerant vinculo, & in defensionem excitarant: *Friderici* filio concordibus suffragijs in successorem declarato. Concordiæ itaque spe sublata, cum & Saxo Lusatiam inuasisset, capta prouinciæ metropoli Budissina; Bauarus in Bohemiam irrumpit, Buduam occupat; *Bucquoius* Bragaditium expugnat, dein coniunctis viribus Pillecam intercipiunt, nullo iam loco consistere ausis Bohemis. Horum castris *Anhaltinus* præerat; Neque *Palatinus* intellecto periculo abesse sustinuit. *Elisabetha* coniuge Pragæ cum paruis liberis relicta, Steninum filio maiore remisso, vt si quid in tanto discrimine accideret, noua spes partibus superesset, in curam obtulit Electoris Brandenburgici. Tantis fatigatus periculis, cogitauit à Bauaro colloquium poscere. Respondit is, *Sibi actionem non esse, quàm si Palatinus Bohemia cederet, se pacis offerre sequestrem. Id si detrectet, frustra peti colloquium.*

XXIX *Lusatiã occupat Saxo.*

Victoriæ Bauari.

Inde cum *Bucquoio* consultum, quomodo bello finem imponerent; nam instante hyeme, & commeatuum penuria, ni aleam belli subirent, cunctationibus eluso Cæsareo milite, irritam fore anni expeditionem. Vrgente itaque Bauaro, Pragam petunt vt belli caput; progredientibus ad latera Bohemis. Vltimo Octobris Raconitium venere. Ibi sub tertiam pomeridianam, animaduertit hostem haud procul Senomato è sylua prodeuntem, vna equitum ala velle occupare cliuum, ex quo Pragense iter impediret. Id ne fieret, *Tillium* vicarium exercitus misit cum legionibus. Hic prima velitatio, & Cæsarianis propitia. Postera die, minori prœlio certatum, sed tanto hostium pauore, vt octodecim Bauari ducentos quinquaginta Bohemos fugarint. Tertio Kal. Nouemb. velitatio grauis, & longa, in qua cæso vexillifero, *Friderici* signum prætorianum Bauari reportarunt; hoste è sylua pulso, atquè colle, quem insederant non leui suorum clade; paucis Cæsarianis desideratis, inter quos *Aquauiua* Neapolitanæ legionis tribunus; & *Theuffelius* Austriacus Chiliarca, qui venerunt in hostium manus. Duabus horis post conflictum venere Cæsariani, qui & ipsi præstitere grande operæ pretium: quando sera iam nocte hostem à valle palustri submouerunt, quam ad castra munienda, submissis ter mille alarijs occupabat. Prope hostem munita castra, in quibus dexteram Bauari, Cæsariani læuam tenuere. Pridie Kal. Nouemb. minoribus tormentis sese petentes, plurimi occubuere; In his Comes *Marcus Philippus Fuggerus* iuuenis fortissimus. Ex eo die pugnam detrectauit hostis. *Maximilianus* vt in prælium adduceret, vicina loca statuit oppugnare. Templum in subiecta valle erat satis firmum, cuius in præsidio erant ducenti hostes. Multum intererat, eum locum expugnari, eo quòd hostium castra tutaretur, & nostros aquatione prohiberet. Tribus legionibus datum negotium. Fortiter primùm restitere Bohemi, sed tandem deficiente auxilio, deuicti, ferè ad vnum concisi. Gestum id spectantibus Bohemis, quibus minor fuit suorum cædes, quàm iustæ pugnæ periculum.

XXX *Ad Raconitium castra.*

XXXI *Fuggeri mors.*

Bohemi pugnã detrectant.

Postridie eius diei, *Bucquoius* aduersam Hungarorum stationem conatus opprimere, quo

Sal. An. 1620. quo minùs veniret ad manus, obseptæ viarum angustiæ obstiterunt. Idem nocte tentatum; sed cùm Hungari sensissent, dirupto aggere vicini lacus, tanta aquarum vi iter inundarunt, vt Cæsariani pectore tenùs immersi, ægrè fuerint eluctati. Habuerunt Hungari intereà spatij affatim, quo mutata statione, ponè vicinum collem sese in tutum reciperent; vbi minimè Cæsareis poterant fatigari tormentis. Tum Palati-

offerunt pugnam. nus cantato classico, eductoque in aciem exercitu Bauarum animosè prouocauit ad pugnā. Verùm hic non ab hostis *arbitrio sua pendere consilia*, respondit; *se probè scire, quid sibi prò Cæsaris commodo esset agendum*. Bauarus itaque sublatis signis, profectionem in Non. Nouembris indixit, annona per singulas cohortes, turmasque viritim distributa. Præmissus cum exigua peditum, equitumque manu *VVallensteinius*

XXXIII *Castra mutātur. Launa recipitur.* Launam ciuitatem, volentem lubentem recepit. Eadem die *Bucquoius* dum in castris non procul ab hoste mandata distribuit, balistæ minoris glande missili secundum genitalia

Bucquoius vulneratur. perstrictus citra vitæ discrimen, ad adstantes animo erecto, voce ludicra, exclamasse dicitur, *Per quæ quis peccauit, per hæc & punitur.*

XXXIV In profectione postremum agmen curauit *Floreinuillæus* tanta fortitudine, reique militaris peritia, vt citra suorum periculum hostem à longe coercuerit. Postridie Non. Nouemb. post triginta currus commeatus hosti ereptos; Strassoniza oppidum superato à Cæsarianis muro, & defensoribus in vincula coniectis, expugnatur.

XXXV Hostis comperto *Maximiliani* discessu, incertum adhuc quorsum tenderet, Nonis Nouemb. sese continuit in castris. Verum vbi per exploratores accepit, Pragam recta mouere, die postero sese ad eam tutandum quanta potest festinatione accingit. *Turrianus* Comes cum XII peditum millibus, & aliquanto equitatu, eò iussus est accurrere. Eum *Anhaltinus* itinere perdificili cum reliquis copijs subsequitur; à nostris inobseruatus, obscura tegente nebula, & densa syluarum.

XXXVI Maximilianus Strassonizæ impedimentis relictis, quò expeditior hostem persequeretur, mouet cum parte copiarum; reliquis certum locum ad conueniendum indicit. Illuc VII Nouemb., Cæsarianis præcurrit. Nec longè

velitatio cū hoste. erat hostis. Ad sequentis diei crepusculum priores Bauari equitatus turmæ ad manus cum hoste venerunt. In pugnantium subsidium misso *Anholto* supremo Vigilum Magistro, cū ducentis alarijs, stetit Boicus in acie, *Bucquoij* aduentum præstolaturus. *Tillius* hostium ordines è propinquo arbitratus, paululum ad pagi cuiusdam vicini latus progressus, obseruat planiciem explicandæ aciei oppidò commodam. Eò statim ductæ Boicæ phalanges. Paludosus alueus, cui incumbebat ponticulus, Bauaros ab hoste dirimebat. Illum Bohemi munierant, tum vt Bauaros transitu prohiberent; tum muniendis castris aliquid otij compararent. Sed è sua statione ab *Anholto* depulsi, transmissuris nihil deinceps obstitere: palus modicè arefacta, non legionibus duntaxat, sed etiam alarijs mollem præbebat traiectum. *Anholtus* itaque longiùs prouectus in hostem, iam vicinum euadebat in collem, cum *Maximilianus* iubet *Floreinuillæum* cum sua legione subsequi, hinc reliqua castra; dum hostes varijs sententijs distraherentur, an Belli aleam expediret subire? quod maximo damno, dum interim Cæsariani innocui transiere: mora tamen aliqua iniecta, *Bucquoio* non maturè cum postremo agmine properante. Moram hanc ægerrimè tulit Bauarus, quod opprimendi hostis extra munimenta, quæ necdum posuerat, interim occasio effluerat. Nam circumducendæ castris coronæ hostis acrem dabat operam, crescebatque in momenta munitio, atque periculum, ne absoluto opere hostis tectus, auctusque nouo è Praga aliquot millium subsidio, suo more prælium eluderet.

Sed neque satis inter *Maximilianum*, atque *Bucquoium* conueniebat, essetne è vestigio inuadendus intra sua mœnia hostis, an potiùs eo relicto, Praga ex diuerso montis latere, recto itinere petenda. Hoc *Bucquoio* videbatur tutius, *Tillio* incestius; cum *Fratre Dominico Aragonio à Iesu Maria*, è Carmelitana illa *Exulceatorum* religiosa familia quæ fundatorem & principem *Eliam* habet (Hunc tanquàm insigni vitæ, morumque probitate clarissimum secum ab arcanis conscientiæ suæ, & directorem duxerat *Maximilianus* in castra) certam à Deo exhibente victoriam, Bauarus veluti impellente Numine, & *Carmelitæ* verbis excitatus, imò securus, post aprehensam *Carmelitæ* dextram, quasi arram in pignus promissionis, ruptis omnibus moris, Superos confidens futuros commilitones in pugna, protinùs conclamauit ad arma, & veluti Iosues bucina clangente sacerdotali, in Dei hostes irrumpens, intonuit: *dimicemus in nomine Domini.* Insuper ad po- XXXVII *de pugna consiliū.* *Cæsariani à fratre Carmelita discalceato ad pugnam excitati.*

Sal. An. 1620. XXXVIII tessera militaris Cæsarianorum. poscendum Diuæ Virginis patrocinium, iussit eo die non alia iret tessera militaris, quàm eius venerabile nomen *Sancta Maria*, cuius effigies prætorianum erat *Maximiliani* vexillum. Igitur postquam placitum hostem aggredi in ipso Monte, supremum in milites imperium pro Bauaro *Ioannes Tillius*, prò *Bucquoio* adhuc ægro ex vulnere *Rudolphus Tieffenbachius* accipiunt. Ad montem *Albanum* pugnatum est. Mons humilis, ac clemens, ascensu non admodum arduo, sed solo vbique scrupeo, hinc inde confragroso, quod foueæ, ac verrucæ asperant. In supercilio est suburbana Regia, cui adiacet saltus eleganter obreptus. *Stellatum* nuncupant à stellata figura. Montis longitudo ad milliare Germanicum exporrigitur, planicie Pragam versus modicè decliui. In hac stabat Bohemorum acies, loco quidem sublimi, & Catholicis imminente copijs, sed ab obiecto montis latere minimè tuti. Ternæ fulminatrices balistæ, singulis aggeribus impositæ castrorum frontem in vtroque cornu firmabant. Obstabat etiam nonnihil lorica opere subitario aliquantum effecta: & subeuntibus in sublime montis accliuitas erat periniqua, Bohemis autem percomoda.

pugnæ locus.

XXXIX forma aciei Bohemicæ. Aciei Bohemicæ forma tensum arcum cum duplici neruo parallelo referebat; post principia habebat Hungarorum turmas. Alam dextram curabat *Streiffius* cum sex equitum turmis: sinistram *Stubnauius*. In longum alternabant ordinem rectilineum peditum quinque cohortes, totidemque equitum turmæ: his à tergo simili forma succedebant pedites, & equites pari numero sub imperio *Turriani*, *Schlickij*, *Hollachij*, *Hohenloi*. In saltu mœnibus clauso erat legio *Anhaltini*, *Io: Ernesti Saxonis VVeynmarij*, & cohors Prætoriana. Constabat peditatus XXXVII cohortibus. Equitatus turmis LIV. sub iuniore *Anhaltino*, *Hollachio*, *Styrumio*, *Stubenuollio*, *Streiffio*, *Hoffkirchio*. *Iselsteinio*, *Borseda*, & alijs. Pugnatorum numerus ad XXV. millia.

hostium numerus.

xl pugna. Copiarũ numerus ex Cæsarianis, & Bauaris XX millia non implebat. Paulò post meridiem signo pugnę dato *Dominicus Aragonius Carmelita* plenus fidei, primã progressus in aciem, & Christi Crucifixi effigiẽ manu gestãs, tantũ in milite excitauit ardorẽ, vt post horrendam tormẽtorum eiaculationem, tanto impetu in hostẽ excurrerit, quòd *Maximilianus* parta victoria, eius vnicum diceret auctorem *Aragonium*.

Per horam mediam Marte ancipiti pugnatum; deinde Cæsariana acies, ex Tieffenbackiana & Preineriana legione, cæpit fluctuare. Impressionem faciebat Princeps *Anhaltinus* iunior. Tunc missus continuò *Cratzius* cum Lichtensteiniana & Bauriana legionibus aciem restituit, mox iuuenem principem aggressus, eius aciem dissipat, ipsumque *Anhaltinum* post dubia accepta vulnera in terram ex equo inter pereuntium corpora effundit, cumque *Guilhelmus Verdugus* capit. Hæc strages fuit victoriæ principium. Hungari namquè ea certaminis conuersione attoniti, fugam arripuere per montis decliuia ruentes in Moldauiam profluentem, cuius gurgitibus hausti magno numero. Eorum exemplo Bohemicæ legiones turbatæ, primum circumspicere, confusè agere, deinde spreto ducum imperio, fugam arripere. Iunior Turrianus tempestiuè cum suo equitatu se prælio subduxit. Catholici contra stantes adhuc hostium ordines campo dimouere, propugnacula inuadere, instare fugientibus, toto campo dominari. Grandis strages ad stellatum viridarium edita est. Ibi *Laurentius Mediceus* Dux tormentis viridario per vicinis potitus in eodemq; loco Prætorianũ *Friderici* vexillum, in quo expressa cælestis sphæra cũ hoc elogio; *diuerti nescio* occupauit. Ita vnius horæ spatio maximus exercitus fusus, fugatusq; malè captæ rebellionis pęnas luit; insigni sane ad memoriam die, quo per vniuersum Christianum Orbem in Euangelio legebatur, *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, quæ sunt Dei, Deo.* Vt quod Palatinus & Bohemi neglexerant; ea dies abundè præstaret, prouincijs omnibus mox ad fidem Cæsaris reuersis. Cecidere ex Bohemis, Hungarisque nouem millia ferro, vel aqua. Capti *Anhaltinus*, & *Turrianus* Ducum ipsorum filij, [..]tum *Styrumius*, *Rheingrauius Schlickius* comites, & Dux *Vinariensis*. Tribuni, Centuriones, gregarij milites permulti. Signa supra centum, quæ Romæ adhuc è tholo pendent in sacra Deiparæ Virginis æde ad Thermas Herculeas cum impijs emblematum titulis, qui insanum hæreticorum furorem in Catholicos abundè testantur. Capta tormenta maiora decem. Belli apparatus magnus numerus. A Cæsarianis paulo supra ducentos desiderati, inter quos comes *Rechbergensis*, & Baro *Petersemius*. Saucij ferè plures extitere, in quibus *Godefridus Papenheimius*.

xli Victoria Cæsariana.

xlii symbolũ Friderici.

xliii pugnæ dies.

Inter sarcinas, quæ victor Bauarus occupa-

Sal An. 1620. xlv *Friderici fuga.* uit, omnes authenticæ Principis *Anhaltini* tabulæ interceptæ sunt: ex quibus cognosci licuit, quandiu super re de *Palatino* Bohemiæ rege creando, & coniuratione in *Ferdinandum* ineunda, inter Palatinum, & conscios actum fuerit.

Discrimini *Palatinus* non adfuit, qui ad vrbis excubabat custodiam. Ex tormentorum boatu ratus copias confligere, contracta subito peditum legione, & aliquot equitum turmis, totaque Praga ad arma concitata, pugnantibus accurrebat laturus auxilia. Cum ex vrbe egredienti *Anhaltinus* occurrit æstuans, sudoreque perfusus, Regique feralis nuntius. *Saluti tuæ* (inquit) *consule ô Rex, penes Cæsareos victoria est: nostræ consūptæ sūt copiæ, in eas ad satietatem graßatur Bauarus*. Palatinus tristissimo nuntio perculsus, equo repentè conuerso, rediit in regiam: indeque nulla mora cum liberis, & vxore in vrbem veterem, conuasatis, quæ eo tumultu poterant asportari, festinauit; vtpote præterfluentis amnis obiectu ab hostium impressione tutiorem: atque hinc misso ad Bauarum nuntio; viginti quatuor horarum inducias suppliciter postulauit. Octo duntaxat horæ concessæ ea lege, vt *Fridericus* regno Bohemię, annexisque repudiatis prouinciis ad Cæsaris rediret obsequium. Sed cum suæ fortunæ vadum nondùm implesset, malè feriatorum consilio, maluit sese infidis rerum euentis committere. Albescente itaque Cœlo, cum iam VVallones vrbi muro perfosso imminerent, vnà cum *Elisabetha* coniuge, liberis, familia, atque *Turriano* seniore, *Hokenloo*, aliisque Bohemiæ Dynastis, quanta potuit celeritate Vratislauiam, Silesiæ ciuitatem contendit. Regiæ possessionis breui gaudio velut in scena perfunctus. Periscelidem adamantibus intextam, Anglici Ordinis insigne quod *Friderico* exciderat properanti, *Verdugus* inter primos Cesariani exercitus ductores, *Maximiliano* velut opimum spolium obtulit.

xlvi *Praga dedita.* Pragæ deditio fugam *Palatini* consequitur, nemini iam auso resistere, postquàm tanti exercitus vires vno lapsu prociderant. Adacti in verba Cæsaris ciues, Ordines tradidère literas, renuntiarunt fœderibus, *Ferdinando* in Regem solo, & sanctè salutato. Hinc Clerus restitutus, purgata templa, restituta altaria, magno Catholicorum gaudio; & Cœlitum gloria, quorum manu parta victoria. Nam præterquàm pugnæ dies fuerit *Omnium Sanctorum cultui* *dies memorabilis pugnæ.* *per Ecclesiam Catholicam octauus, ac propè anniuersarius* illius, quo anno superiore *Palatinus* Ecclesiam Pragæ primariam omni sacrarum imaginum cultu spoliari iussit, euersis altaribus, *sublatis reliquiis*, simulachris discerptis, sacrorumque vsu denique remoto, quem excitandæ fidelium pietati nascentis Ecclesiæ sanctimonia ad nos longo vsu traduxit; Violati Numinis Ira sese vindicem voluit agnosci, immisso duabus ante prælium horis in Bohemorum castra tanto terrore, *vt non homines modò, sed & iumenta insolitus horror perculerit*. Durauit tremor ad ipsum prælii momentum, & fugientibus Hungaris alas addidit, quorum fuga reliquos traxit. *Victoria diuinitùs data.* xlvii

Rebus Pragæ ex animi sententia confectis, Monachium *Maximilianus* reuertitur; Ibi VII Kal. Decemb. sub Vesperam lætissimè exceptus, recta ad Basilicam B. Virginis contendens, laudes persoluit, posito in ara principe, Virginis in Cœlum assumptæ simulachro cum hac epigraphe *Maximil. vota persoluit.* xlviii

D. O. M.
Magnæ Dei matri
Augustæ, Æternæque Virgini
Opt. Max.
Bauariæ Patronæ
Singulari Principum tutelæ
Auxiliatrici, Victrici
Maximilianus Boiorum Dux
è victa Bohemia redux, memor
gratusque posuit.
Anno post C. N. CIↃ. IↃC. XX.

Praga antequàm discederet, prò summo obsequio speciali epistola cerriorem fecit *Paulum V.* Pontificem Max. Vnaque *Ferdinandum* Imperatorem literis sua manu exaratis. Cui vicissim Imperator VII. Kal. Decemb. sua manu respondit, quibus fraterno gaudio grates egit immortales. xlix *literæ Cæsaris.*

Reliquerat Bauarus Pragæ *Maximilianum principem Lichstensteinium, & Ioannem Tillium* cum copiis, qui reuertentes iam vltro reliquas Bohemiæ vrbes in fidem reciperent. Morauiam *Bucquoius* in dedionem coegerat, frustra nitente *Turriano* confirmare perculsos. Eadem victoria deditionem Silesiæ maturauit. Hanc, recepta paulò ante Lusatia, petiturus Saxoniæ Elector, priusquā vim experiretur, conditionibus in fidem Cesaris recepit; tolerabili pecuniæ summa indicta, quam Cæsari in belli sumptus refunderet, apud quem prò supplicibus

depre-

Sal. An. deprecator ipse dein Saxo accessit.

1621. *li* *Gabor Rex Hungariæ. Ann. 1621.* Dacus supererat, qui de restituenda Hungariæ corona, Hungari verò de recuperanda Cæsaris gratia cogitabant. Integris adhuc *Palatini* rebus, *Iacobi* Anglorum Regis auxilio tumidi insidus *Bethlenius*, indicto Neosolium Ordinum conuentu, omnium fere suffragio Rex Hungariæ fuerat renunciatus. Mense dein Augusto, dimissis Cæsareis, Gallicis, Polonicis, Turcarumque legatis, qui comitijs interfuerant, cum soli prouinciarum fœderati oratores remansissent, in frequenti ordinum, legatorũque corona, Regium titulum accepit. Inauguratio Posonium dilata est, vbi regni diadema de more asseruatur. Adhunc apicem fortuna, vel *natalia virtus Gaborris.* militaris virtus *Gaborrem* erexerat. Natus erat in Transsyluania, in aula *Bathorei* educatus; bis & quadragies prælijs interfuit. Cæterũ priuatus adhuc ea aliquando inopia fuit, vt rebus omnibus in militiam assumptis, à mercatore Cassouiensi ne centum quidem aureos mutuò accipere potuerit. Ope dein Turcarum deiecto *Bathoreo*, humana diuina posthabuit, vt post adeptum Transsyluaniæ principatum, ad maiora conscenderet. A Bohemis in societatem adscitus, Pannoniam inuasit, vbi se principem, Regem postea voluit.

lii *Tampierius Posonium tentat.* In hunc reuocatum è Bohemia *Tampierium* cum decem millibus immisit Cæsar; qui post minutas velitationes, Posonium adortus, nauigijs imposito milite, Vienna soluit, nihil turbatus infelici omine, cum tria nauigia apparatu bellico onusta mergerentur. Posonium cum appulisset, munimentum cæpit, quod ante suburbium est, mox ipsum suburbium, deiectoque ponte ad arcem properat, vt loci situm recognosceret. Animaduersus à præsidiarijs, agnitusque, omnium simul iaculationibus petitus prosternitur. Casu Ducis consternati milites, exanimi ducis corpore hostibus relicto, re infecta discedunt. Hic finis *Henrici VVallij* comitis *Tampierij* peritissimi ducis, & ad omne facinus fortis, & expediti, plerumque tamen incauti. Cadauer pretio redemptum insigni pompa funebri Viennæ conditum est. Virtuti eius hoc quoque *Bethlenius* dedit, vt Posonij præsente Gallico legato, magno cum decore parentaret.

liii *Bellum reparat Palatinus.* Lubricam prouinciarum fidem *Palatinus* expertus, relicta Vratislauia in Marchionatum Brandenburgicum concessit modica spe belli reparandi. Scribit tamen *Bethlenio*, inceptis pergeret, se mox cum Angliæ, & Daniæ suppetijs, adfuturum cum viginti millibus. Relicto interim in Bohemia *Mansfeldio*, qui egregia fide causam *Palatini* curabat. Nam cæteris ferè vrbibus ad obsequium Cæsaris redeuntibus, Pilsam, & Taborinum firmo adhuc obtinebat præsidio. *Mansfeldij gesta in Bohemia.* Nec minus ei dolus profuit, quàm audacia. Collectis è fuga plurimis, dum spem Cæsarianis facit accepta pecuniæ summa, Bohemiam relinquendi, pactis dierum inducijs, vt ea de re transigerent, nihil interim omisit, quo bellum repararet. Finitis ergo inducijs, dum Cæsariani in hiberna concessissent, repentè Schlachenvvaldam, Tachavviam inuadit. Inde in Palatinatum superiorem progressus, euastatis vicinis locis, *Palatini* res aliquo modo restituit. Eius exemplo excitatus *Io: Georgius Marchio Iegerndorffensis* collecto milite, Silesiam, Morauiam infestam habuit, nihil territus edicto Cæsareo, quo vterque erat proscriptus, & in *Mansfeldij* caput centum florenorum millia promissa. Proscripti fuerant *Fridericus Elector Palatinus*, & *Christianus Anhaldinus*, *Georgius Fridericus* comes *Hoienloius* & vt rei læsæ maiestatis bonis omnibus, & dignitatibus deturbati. De reliquis perduellibus, *Carolo Lichtensteinio* Bohemiæ ProRegi cognitione remissa. liv *Palatini & sociorum proscriptio.*

Moguntiæ dein Aprili ineunte, sibi *Spinola Vnito-Protestantibus* reconciliatis *Friderico* Electore excluso, sperabat facili negotio Manheimium, Frankentalium, atque Heidelbergam (quæ adhuc à *VVerio* auxiliarium Anglorum ductore, *Friderici* nomine tenebantur, plerisque iam antè subactis) suæ potestatis facturus; dum Belgicæ induciæ cum Batauis, quæ ad finem properabant, ipsius operam in Belgio reposcerent. Ita dissolutum fœdus anno (postquam magno Imperij motu coaluerat) vndecimo, *Palatini* clade ad paucos iam Principes redactum. Cui non amplius vt aliena inuaderet, sed sua defenderet, cura erat. lv

Dum hæc Moguntiæ aguntur, iudicium in perduelles cæptum Bohemos, eo maiore prouinciæ terrore, quo id crimen à paucioribus aberat. Citati absentes, cum non venirent damnati, eorum bonis Fisco adiudicatis. In *Directores* veluti factionum capita factum exordium: quorum omnium supplicijs præludit *Fridericus Tieffembachius*, qui post geminam in *Tam-* lvi *supplicium de perduellibus*

Sal. An. 1621. *pierium* pugnam, valetudinis curandæ gratia ad Thermas Piperinas profectus, in vincula retrahitur, & Oeniponte capite pœnam luit. Quadraginta cum Iudicum sententia Pragæ damnati essent, Cæsar multa mitigauit, quosdam morti exemit. Nouem *directores* capite puniti sunt, inter quos Ioachimus *Andreas Schlikius* Supremus regni iudex, *VVenceslaus à Budouuitz, Christophorus Harandus* præses Cameræ Regiæ, *Boguslaus Michalouitius* Burggrauius Græcensis eminuere. *Ioannes Iessenius*, Medicus & Collegij Carolini professor, priùs lingua, dein capite minutus, dein quatuor in partes sectus est, reliqui inferioris notæ ferro, aut laqueo finiere. Defunctos mors non exemit ab infamia. Interfectorum bona Fisco attributa. Anniuersaria præteriti anni die, qua supplicium sumptum est audierant Acatholici in primario Pragæ templo, paulo ante mediam noctem quasi canentium Sacerdotum voces more Catholico; & Cœlitum voces creditæ sunt, & Patronorum Pragensium, vindictam oppressæ religionis, & debitam rebellibus pœnam à Deo postulantium.

lvii *Diuinæ voces in templo canentes.*

lviii Interim cum *Bethlenius* regio titulo non abstineret, neque potestatem Ordinibus faceret, vt cum Cæsare transigerent, imo Tartaros & Turcas solicitaret in partes, vt in Cæsarem arma ferrent; Pannoniæ proceres *Bethlenio* inscio ad Cæsarem redire instituerunt. Ita *Setsius Georgius* valida cum manu in gratiam receptus alios attraxerat; & *Redeium Ferentium Bethlenij* legatum vi cæperat, qui non multo post mœrore contabuit, primus Hungarorum Dynastarum, qui ad *Bethlenium* confugerant.

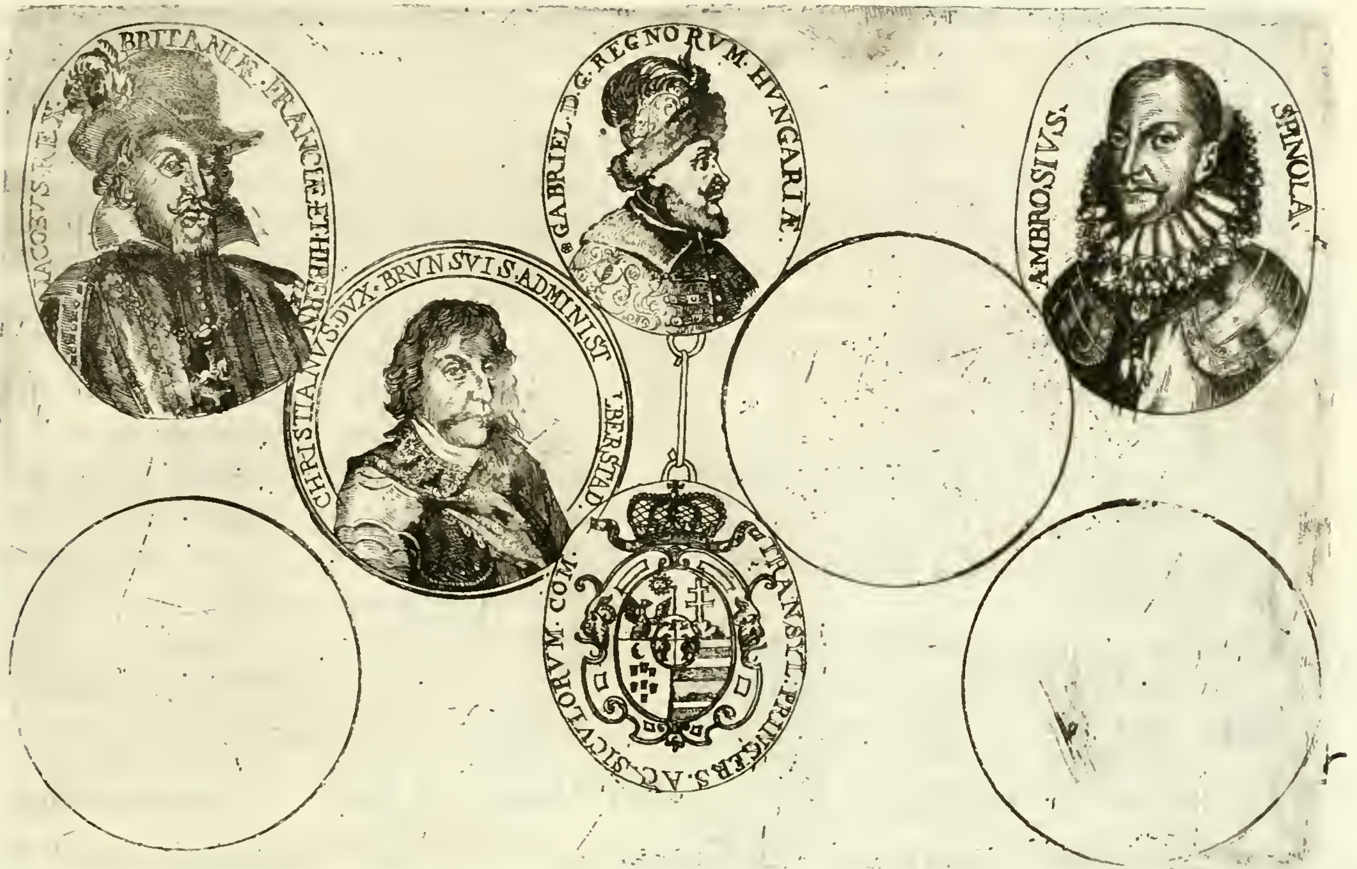
lix *Bucquoij gesta.* Bucquoius etiam duorum & viginti millium exercitu, magnoque rei tormentariæ apparatu instructus Posonium aduolat, quod *Bethlenius*, priusquàm in Transsyluaniam secederet, valido præsidio munierat. Sed diffidentibus inter se Germanis, Hungarisque præsidiarijs, ob intestinas discordias, opinione celeriùs intercepit. Inde Tyrna, & Altenburgo, mox Schittenauia, & toto illo tractu pari felicitate potitus, Neosolij obsidionem, fatalem sibi tumulum aggressus est. Laborabant Transsyluani, vt Cæsarianos commeatu, & pabulatione prohibitos ab vrbis obsidione depellerent. Quotidie cum eis decertandum erat. Qua dam die *Bucquoius* vrgente periculo, suis auxilio profectus, statim confosso equo, priusquàm alius admoueretur, ab hostibus circumuentus, multis vulneribus interficitur. *cædes.* Corpus ab ignorantibus hostibus in campo relictum Cæsariani retulerunt in castra, & Viennæ militari pompa, magno Cæsaris dolore sepelierunt. Hic exitus *Caroli Longueuallij* comitis *Bucquoij* huius seculi, Ducis, gloriosissimi nominis: meliori certè fato digni ob catholicorum libertatem strenuè pugnantis, & fidei erga Austriacos incorruptæ. Pater ei fuit *Maximilianus Vauxij* Dominus, ærario Regio per Belgium præpositus. Mortuo patre in Tornacēsi obsidione, munia ipsius & VVallonum turmam suscepit filius adhuc duodecennis; qui per militares gradus, virtute, fide, continentia in magni ducis nomen inclaruit. Plurimis victorijs inclytum non habes, in quo reprehendas, nisi fortè quòd se militem magis, quàm ducem fuisse meminerit.

Bucquoio mortuo, iterum è Transsyluania *Bethlenius* erupit; Cæsariano secedente milite, vacuam Hungariam nactus, post Tirnauiam expugnatam, in Morauiam inuitante *Segemdorffio* irrumpit: Vbi varijs locis expugnatis, hæsit tandem victoris impetus, obijciente Cæsare nouos tribunos *Esterhasium*, *VVallensteinium, Hannibalem Donauium*, & alios. Ab his leuiori prælio non semel carptus, ad pacis consilia animum adijciens, legatos ad Cæsarem misit, transactionem postulans: dum *Iegendorffius* maxima parte copiarum à Saxonicis, Cæsarianisque intercœpta, tota ei citur Silesia, amissa ad extremum Glaza, quam *Turrianus* Iunior animo, quàm fortuna meliore diù fortiter, ad extremum frustra defenderat. lx *Bethlenij noua populatio.*

Prò *Palatino* apud Cæsarem *Christianus* Rex Daniæ intercedebat, addebat precibus minas, ni proscriptione abolita, restitueretur *Palatinus*. Idem agebat *Iacobus* Britanniæ Rex, eoque intentius, quo Generi, filiæ, & nepotum exilium vicinius haberet. Iustas suas aiebat preces, quia ipse *Palatini* consilia non solum damnasset; sed etiam nullis illum alienum regnum vsurpantem auxilijs iuuasse, quæ ab Anglia illi valida transmittere potuisset. Petebat insuper, vt induciæ fierent vsque ad conuentum ab ipsius maiestate Ratisbonæ indictum duraturæ. Fidem suam interponebat prò *Mansfeldio*, *Iegendorffio*, quòd interim rem Imperij minimè essent turbaturi. His videbatur Cæsar inclinare; sed *Mansfeldij* in Vangiones repentinus ingressus omnem induciarum lxi *deprecatio pro Palatino.*

spem

Sal. An. 1621. spem prorsùs abrupit. Imperatore frementе; quòd dum clementiam poscerent, molirentur hostilia. Vocatum itaque ad se Anglorum legatum, nullo de rebus, quas prò Palatino

actūrus venerat, dato responso, dimisit: addens priùs ab hostilibus abstinendum, quàm de inducijs paciscendis ageretur.

lxii Mansfeldius itaque è Bohemia in Palatinatum superiorem digressus, dimissum ab *Vnione* militem spe rapinæ pertraxit, & iustum breui exercitum collegit. Dein adueniente *Tillio* cum Herbipolitanis auxilijs, apud VVeidthusium munitis castris consedit, Herbipolensi & Bambergensi Episcop. extremam interminatus vastitatem, nisi missa *Tillio* auxilia quàm primùm reuocarent. Multa ibi intercederunt minuta prælia: in quibus globus è tormento excussus pedes *Mansfeldij* equitantis præteruolans, tantò vim terræ in Comitem excusserat, vt mox præceps datus, semianimi similis corrueret, adstantibus casum ac mortem Ducis horrentibus: Sed nihil præter trepidationem. Grauius quod sequitur discrimen. Neapolitanus quidam, *Mansfeldij* nece concepta, dum facinori occasionem præstolatur, repentè mutato proposito, sica proiecta, fatetur delictum, pandit auctores, pretiumque cuius spe sit corruptus. His perfunctum periculis *Mansfeldium* noua cura excepit, Bauaro aduentante exercitu cum XXVI millibus armatorum. A quibus mox circumuentus, cum deficiente commeatu, vel in Bauari potestatem concedendum esset, vel egressus ferro tentandus, ad fraudes conuertitur. Mittit ad Bauarum legatos, cum quibus conuentum, vti ipse accepta certa pecuniæ summa, copias dimitteret. Dantur vtrinque obsides, denique ne quid dubitaretur, tradit Bauaro munimenta castrorum apud VVeidhusium. His constitutis, nondum elapso quatuordecim dierum interuallo, quod monendo *Palatino* spatium acceperat, & numerata parte pecuniæ, quam pepigerat, ostendit Bauaro, velle se exercitum dimittere, id vti securius fiat, petere Tribunos suos locum à Cæsareis castris remotiorem, vt cuique quorsum velit, libera esset discedendi facultas. Quo impetrato, nihil opinantibus Cæsarianis, clam indicta profectione, cum omnibus copijs in Palatinatum inferiorem contendit. Receptisque Britannicis legionibus, quæ in Præsidium Palatinatus relictæ fuerant, transmisso apud Manhemium Rheno, Franckentalium obsidione liberat, qua *Gonsaluus Ferdinandus Corduba* à *Spinola* in Belgium reuersus, Hispanico exercitui præpositus fatigabat; qui inopinato *Mansfeldij* aduentu penè oppressus, omittere rem penè

Mansfeldij periculum.

lxiii *Mansfeldij astus.*

Sal. An. 1621. penè ad exitum perductam non sine indignatione debuit. Inde in Franconiam, & Alsatiam irruens *Mansfeldius* grauibus exactionibus incubuit, vt ab vna Hagenoa centum millia Imperialium expresserit; demum inclinante anno, in hyberna concessit plenus gloria, quòd hostem si non vinceret, Penna calliditate deluderet. Sanè hoc nouo præliandi genere *Mansfeldius* parem non habuit. Inclusus sæpè veluti inter fera molossos, euanuit cum voluit. Ipse primus, qui tormenta campestria ex corio conflaret, ex ære pone, vt sine Sarcinis enataret, calcando maria & nauigando terras. *Tillius* postquàm potiundi *Mansfeldij* spes nulla supererat, dispositis in Palatinatu inferiori hybernis, frustra tentata Heidelberga, satis habuit, ab amicis prouincijs quantum liceret, arcere populationes.

lxiv Felicior cessit alea *Iacobo comiti Anholdio* aduersùs *Christianum Ducem Brunsuicensem*. Is à puero apud Batauos rudimentis militaribus imbutus, cum profligatum *Palatinum* videret, odio religionis, cœpit iuuare exulem tanta arrogantia, vt *Elisabethæ* coniugi *Friderici* ereptam è manibus chirothecam pileo suo accomodans, iuraret non demissurum se symbolum, prinsquàm *Fridericum* Regem solio Pragensi restitueret. Collecta itaque per VVestphaliam, atque Saxoniam militum non spernenda manu, tanta licentia per amicas prouincias cœpit excurrere, vt socijs principibus grauis, vi ab eorum finibus arceretur. Occupato verò per dolum Amænoburgo, quod Moguntinæ ditionis est oppidum, dum in Franconiam ad *Mansfeldium* irrumpere tentat, obuium habet *Anholdium*, qui cõflato ex Hispanis, Herbipolensibus, Moguntinis, & Darmstadianis nõ spernendo exercitu, Brunsuicensem fundit, in VVestphaliã reijcit, postea Amænoburgũ cingit, & annũ claudit satis funestum ob mortem *Pauli III.* P.P. *Philippi III.*, Regis Hispaniæ; *Alberti* Archiducis Austriæ, & Belgij Principis. *obitus clarorum virorum.*

PAX HVNGARICA ET EXAVCTORATIO PALATINI. Ann. 1622.

lxv Hostilia arma vbique Dacus circumferens, Marcomanos rapinis, & incursionibus affligebat; quanquàm sedulò cum ipso de pace Nisclasburgi ageretur. Anno tamen ineunte vigesimo secundo, ijs legibus conuenere feciales; *Vt Pannonijs rebellionis culpa indulgeretur. Dacus titulo Regio cederet: intra duodeuiginti dies, sceptrum, diadema, cæteraque Pannonici regni insignia cum omnibus arcibus, Cæsari restitueret. Pro quibus vicissim ille Imperij principis titulum reciperet; & in vrbe Cassouia, quandiu viueret dominaretur; præter non mediocrem pecuniæ summam, quæ ei bellicæ impensæ nomine solueretur. De rebus religionis in alio conuentu sermo haberetur.*

lxvi *nuptiæ Eleonoræ cum Cæsare.* Non multo post Cæsar *Eleonoram* Mantuæ Ducem in matrimonium accepit; profectus obuiam Sponsæ Oenipontem, ibidem nuptias celebrauit. *Palatinus* cognitis *Mansfeldij*, & *Brunsuicensis* successibus, per Galliam in Palatinatum mutato habitu reuertitur. *Palatini aduentus.* Duos habuit itineris comites. Vnum ex dynastis Bohemicis *Michalouitium*, alterum mercatorem quendam Argentinensem; nec sine periculo agnitus à muliere cauponaria, quæ ex picturæ similitudine faciem agnouerat. Dein in Alsatia cum in publico diuersorio in duodecim gregarios milites Archiducis *Leopoldi* incidisset; incognitus coactus fuit se plaudere conuicianti, & in salutem hostium propinare. Landauiam appulsus, laruam deposuit, summa *Mãsfeldij* gratulatione acceptus, spem concordiæ abrupit, quam Hispani agitabant, vt in suas partes *Mansfeldium* pertraherent. Bello itaque recrudescente, Rheno transmisso, aduersùs Tillium mouet *Mansfeldius*, qui prope Visilochum cum Bauaris considebat, Heidelbergæ intentus. lxvii *Mansfeldius duncit in Tillium.* *Tillius* cognito hostium aduentu, non diù cunctatus, in eos inuehitur, quos ad lacessendum *Mansfeldius* præmiserat. His facile reiectis, reliquum exercitum horum fuga perculsum aggreditur tanto militum ardore, vt *Mansfeldius* perturbatis suorum ordinibus, locum dare cogeretur victoribus. Duarum horarum itinere victor *Tillius* fugentes exegerat, ad pagum vsque Mingelshemium, cum desperatio circumuentos erexit, angustia loci fugam prohibente. *Mansfeldius* itaque incenso celeriter pago, vt fumo conspectum adimente, non animaduerterent *Tilliani*, quid ageretur, sistit fugam suorum, ordinesque restituit, hortatus prò tempore ne occasione abusi, dispersum & vagantem aggrederentur hostem, victoriæ securi. Conuerso itaque in *Tillianos* agmine, qui iam vicisse credebant, inopinata aggressione perculsi, vertuntur in fugam. lxviii *Mansfeldius Tillium vincit.* Adeo contrarijs momentis variat fortuna præliorum: Dum victis desperatio audaciam excitat. Victoribus

con-

Sal. An. 1622. confidentia metum. Maior tamen ignominia quàm damnum. Amissa pauca signa. *Tillius* non longè à periculo, equo suffosso, reliquum exercitum ignominia irritatum Vvimpfenam reducit. Interea *Mansfeldius* Sinshemio, Eppinga deditione; Ladenburgo per vim potitus, non modicam spem fecerat *Palatino*, cuius reditum tam felici auspicio celebrauerat. Noua tamen clades in lacrymas lætitiam vertit.

lxix *Georgius Fridericus* Marchio *Durlacensis* translato in filium ditionum iure, vt expeditius bello vacaret, quod in suppetias *Palatini* iam diù meditatus, magnum militum numerum conscripserat, vt solus vel consortis impatiens, vel virium confidentia, *Tillium* crederet superare. Erant illi octo peditum legiones, & viginti octo equitum turmæ: tormenta maiora decem, currus mille & octingenti omni apparatu militari, & annona instructissimi. In Campo Heilbrunnæ consederat, cum ecce repentè *Tillius* prioris delendæ ignominiæ cupidus, qui assumpto *Corduba* cum legionibus Hispanicis *Durlacensem* inuadit. Cæpta est pugna summo mane, neque ante vesperam finita, cum summa vtrinque contentione certarent. Cæterum Durlacensem aciem improuisa res subito perculit; nam igne in pyrium puluerem illato, tanto impetu hostiles pilæ agitatæ fuere, vt hostilis dispersus exercitus non ampliùs instaurari potuerit. Ita perturbata acie, nullam requiem concedente *Tillio* perterritis, donec in fugam acti omnes campo excederint. Opima fuit præda; Cecidere ex illustribus *Magnus* Dux Vvirtenburgicus. *Durlacensis* ad *Mansfeldium* perfugit. Is euastato Spirensi Episcopatu, *Landgrauij Darmstadiensis* ditionem cum *Palatino* inuadit, captumque *Landgrauium* ipsum *Ludouicum Mãhemium* in custodiam mittit. Non propterea *Tillium* euitauit, qui audito *Landgrauij* periculo statim accurrens, si Principem eripere non potuit, extremum agmen tamen graui clade affecit, magna prædæ parte hostibus extorta, quæ eo opulentior erat, quòd *Mansfeldiani* prò stipendijs populationis licentiam consequerentur.

Tillius vincit Durlacẽsem.

lxx *Landgrauiũ vincit Mãsfeldius.*

lxxi Non minora gerebat in Vvestphalia *Brunsuicensis* deuastatis Paderbonensi, & Monasteriensi Episcopatibus, Padeborna ipsa potitus, magnam vbique pecuniam corraserat, ne ab Ecclesiæ quidem thesauris manus abstinens. Erat in templo primario statua Diui Liborij Patroni Basilicæ, ex auro solido magni ponderis; magna præterea copia instrumenti argentei, aureique prò vsu sacrorum, quæ ille omnia per summam iniuriam erepta in nummos conflauit, nouo & arroganti symbolo insignitos. Ab vna manus è nubibus protensa euaginatum ensem vibrabat, vtque cuius esset, agnoscere-tur, nomen suum adscripserat, *Fridericus*. Ab altera parte non absimile lemma addiderat; *Amicus Dei, hostis Clericorum.* Breui tamen sensit, in quem pugnaret; omnia deinceps infausta expertus, eodem hoc anno amissa manu, qua tam impudenter sacro ordini minabatur. Dum ita-

Brunsuicensis gesta in Vvestphalia.

Nũmus.

Vol. An. 1622. itaque Palatinatum versùs, iter intendit, in victorem *Tillium* incurrit propè Hocchstium oppidum, vbi per pontem Rheno impositum

lxxII *Brunsuicensis clades.* transire conabatur, vt se *Mansfeldio* coniungeret. Inito prælio, fugatur, amissis suorum ad minimum quatuor millibus, quorum tamen maior pars fracto ponte aquis interijt; inter quos *Io: Casimirus Louensteinius*, & *Elbersteinius* comites. Ipse cum *Styrumio* comite, & parte equitatus ad *Mansfeldium* euasit. Impedimenta, currus, tormenta *Tillius* omnia occupauit. *Palatinus* duplici clade perculsus *Durlacensi*, & *Brunsuicensi*; simul Angliæ & Daniæ

lxxIV *militem soluit Palatinus.* Regum literis permotus arma deponere spe pacis, quæ Bruxellis agebatur, militem exauctorauit apud Tabernas Alsatiæ, data facultate *Mansfeldio*, & *Brunsuicensi*, postquàm eis gratias egisset, cum copijs liberè recedendi, quò vellent. Ipse dein Sedanum, & paulò post per Galliam mutato habitu in Hollandiam reuertitur ad *Mauritium Arausionensem*, vnum ex fœderatis. *Mansfeldius* & *Brunsuicensis* ex Alsatia in Lotharingiam digressi, modò reditum in Germaniam minabantur, mox in Galliam obuersi quasi laborantibus ibi Hugonotis auxilio futuri. Tentauit Gallus *Mansfeldium* deludere, & in spetiem oblato stipendio exarmare. Sed *Mansfeldij* calliditatem non agnouerat Gallus. Fallere credens nouo *Mansfeldij* dolo deceptus, obsides restituit, & viam aperuit, vt ad Belgas se reciperet. Celeri tamen gradu se in Brabantiam recipientem, eadem celeritate *Gonsaluus Corduba* cum Hispanicis & Burgundicis copijs apud Floreacum haud pro-

pugna Cordubæ cū Mansfeldio. cul Namurco assecutus, sistere fugam, & committere aciem coegit. Pugnatum vtrinquè acriter Augusto mense, & æquo fere Marte discessum. Ad Hollandica cum peruenissent castra *Mansfeldiani*, cognito eorum aduentu *Spinula*, qui Bredam premebat, obsidionem soluit. Dux *Brunsuicensis* sinistrum brachium in pugna amiserat; quod globulo sclopeti saucius, vulneris curationem omiserat, vel ex mora, vel Numine vindicante, carne putrescente in gangrænam iam non esset vitæ spes, nisi brachium tolleretur. Pertulit sectionem fortiter, lxxIV *Brunsuicensis Brachiū amittit.*
& planè militari pompa inter occinentes vndique tubas, vt auocatus hoc strepitu animus magnitudinem cruciatus aut minùs perciperet, aut faciliùs dissimularet. De altitudine verò animi corporis imbecillitas nil detraxit: nam audito aduenisse Bredam, vbi curandi causa decumbebat, tubicinem Hispanicum, perduci ad se hominem iubet, & varia collocutos, *Vade* (inquit) *refer Spinolæ, amisisse me brachium, sed superesse adhuc alterum, quo in hostes propediem vtar.*

Tillius Palatinatum hoste vacuum nactus, dum *Leopoldus* Archidux Haganoam, Spiram, Vvormatiam, & reliqua Alsatiæ recuperat, Heidelbergam adoritur Electorum & Palatinatus caput ad Nicrum amnem, repositam. lxxv *Heidelberga capitur.*
Præerat ei *Neruius* cum legione Britannica, constabat hæc mille & quingentis. Oppidani, & aggrestes, cum eò bona sua asportassent, militem æmulabantur pro stipendio pugnantem; sed illi pro aris, & focis. Mense Augusto vrbe vndique circumuenta cæpit *Tillius* muros verberare tormētis; propugnacula expugnare, donec ad mœnia accederet, & post acrem aggressionem vrbem capit; militum, ciuium magna parte in arcem confugiente, qui se non multo post temperatis conditionibus tradidere. Multum ibi prædæ captum, non è priuatis modò ædibus, sed è prætiosa Principum supellectile, atque thesauro. Direpta Bibliotheca omni librorum genere inter Germanicas celeberrima, cuius dein pars Romam missa. Victoriam Manhemij deditio consequitur. Validissimum id ad Rheni, & Nicri confluentes propugnaculum *Fridericus IV.* Elector Palatinus hoc ineunte sæculo communiuerat. Vbi triennium ferè Io: Papa XXII. à Concilio Constantiensi exauctoratus delituit. Ingrauescente hyeme, victorijs onustus *Tillius* in hyberna militem disposuit.

COMITIA RATISBONENSIA. Ann. 1623.

Rebus in Palatinatu feliciter fluentibus, ad componendam Bohemiam se Cæsar conuertit. Protestantes cum singularem mo-

lxxvI tuum agnosceret causam, qui *Rudolphini* priuilegij robore adhuc in regno degebant, iussit secederé; ea ratione quòd si Acatholici Principes nullum patiantur sacerdotem catholicum in suis prouincijs, cur & Cæsari non licebit? qui iure victoriæ, vitæ, necisque Dominus eorum erat? Eiecti itaque Prædicantes ad Electorem Saxoniæ confugerunt de Cæsare optimè meritum, quòd solus ex Protestantibus Cæsari auxilio fuisset, vt regna recuperaret auita. Suscepit libenter patrocinium Elector, datis ad Cæsarem

Sal. An. 1622. ſarem literis, & periculis memoratis quæ in gratiam Maieſtatis Cæſareæ pertulerat: rogans, vt ſalua religionis libertate, patriam repetere poſſent; ne meritò à ſuæ religionis ſocijs reprehenderetur, apud quos grandem inuidiam incurrerat, quia iam ipſi prædixiſſent, Victoriæ fructum fore Auguſtanæ Confeſſionis excidium. Adiungit tandem, niſi his compoſitis, futuris Ratisbonæ comitijs adeſſe non poſſe, quæ in Calcem Anni Cæſar indixerat. Imperator verò ne ſibi infenſum redderet benemeritum principem, denuò ipſum inuitauit ad comitia per ſe celebranda: Addens multa de Bohemica reformatione facile agi poſſe, ſi præſens adeſſet. Saxonem porrò, quo minùs veniret, arcana alia detinebat. Non latebat *Ferdinandum* velle Electoralem dignitatem à *Palatino* in *Bauarum* transferre; cui facile aſſentire haud poſſet metu Proteſtantium, ſi, ſe præſente, pateretur in principem Catholicum, transferri Septemuiratum. Vel quòd ſupra Cæſaris poteſtatem crederet priuationem illam, quæ ad Septemuiros omnes pertineret.

Septimo huius anni die apertis Ratisbonæ à Cæſare comitijs adfuere per legatos *Saxo*, *Brandenburgicus* & *Treuirenſis*. Per ſe *Moguntinus*, & *Colonienſis* Septemuiri. *Salisburgenſis* item Archiepiſcop. *Herbipolenſis* Antiſtes, Dux *Neoburgicus*, *Ludouicus fidelis Haſſiæ Landgrauius*; aliorumque Imperij Principum, atque Ordinum frequentes oratores. In Cæſaris comitatu fuere *Henricus Iulius*, *Franciſcus Albertus* Saxoniæ Duces, *Chriſtianus Iunior Princeps Anhaltinus*. Plurimi præcipuæ notæ Comites, & Barones.

Cauſæ olim perturbatorum comitiorũ. Primo conſeſſu *Ferdinandus* actis pro more gratijs de aduentu procerum atq; frequentia, per *Vlmium* Imperij procancellarium, finem conuentus propoſuit. Quapropter cauſas conſiliorum olim perturbatorum voluit ante omnia explicari. Fuiſſe videlicet, qui aduersùs priſci moris inſtituta, ſuffragiorum auctoritatem voluiſſent eleuare, vocando in dubium eorum ius, ſi quando numero ſuperarent aliter ſentientium opiniones; fuiſſe item, qui Spirenſis tribunalis Senatuſque Aulæ Cæſareæ iuriſdictionem eludere, iuris ordinem euertere, tentaſſent. Natas inde diſcordias, odia, pernicioſa fœdera, tandem Bohemiæ rebellionem. Quorum aliqua à *Friderici Palatini* molitionibus prognata, adoleuiſſe in graues Imperij & Prouinciarum perturbationes. Nemini clam eſſe, quibus ille modis arma induerit, regnum inuaſerit alienum, quæ cum Turcis fœdera percuſſerit; quàm ſuſque deque habuerit Principum monita, Cæſaris edicta; cui ni Deus adfuiſſet, Romanum haud ſupereſſet imperium. Adhibitam ergo proſcriptionis ſeueritatem, lxxvii *pœna proſcriptionis.*
quæ Reipublicæ hoſtem declaratum exuit auitis poſſeſſionibus, & dignitate, ignique & aqua interdicit. Supereſſe iam vt Septemuiratus, & principatus Palatinus comiſſi noxa Imperio delatus, tanquàm vacuus benemerito principi tribuatur, & in eum veluti in vacantem poſſeſſionem ſubſtituatur. Ad hunc Cæſarem, maturo habito conſilio deſtinaſſe *Maximilianum Bauariæ Ducem*, qui ad ſalutem Imperij, tot tantaſque pericuIoſas ſuſceperat expeditiones, proprio vitæ diſcrimine, & grandibus impenſis, quæ aliquot myriades argẽti excederẽt.

Propenſam Cæſaris voluntatem erga *Maximilianum* magnopere probabat *Ludouicus XIII.* Gallorum Rex, commendabatque per Baugium Oratorem ſuum. lxxviii

Poſtulabat deinde vti de reſtituenda Germaniæ pace, de tuenda Hungaria, de ærario reſtaurando, ſi fortè rursùs à Bethlemio, aut ipſo Turcarum Imperatore appeteretur; de reprimendis Hollandorum conatibus, qui prouinciam Burgundicam, atque ipſum Imperium, tot ſeditionibus incompoſitum inuadere non verebantur. Poſtremo de moneta à falſarijs corrupta, in priorem valorem reducenda, in commune conſulerent.

Septemuiri, auditis in Comitio agendarum capitibus, gratias egere prò paterno in Imperij ſalutem affectu. De Palatini Septemuiratus translatione non vna fuit omnium vox. Secularium Electorum legati libellum Cæſari obtulerunt, petentes, *vt ſuorum reſponſa principum expectarentur, antequam decretum emanaret. Quantum ad pacem, Cæſarem ludere, & verbis diſſonare facta. Nam in Bohemia Euangelicis claudebantur templa; ritus tollebãtur Proteſtantium, & ſacra publice facere prohibebantur De hac iniuria queſtus Dux Saxoniæ, ita tamẽ ne auxilia ſua Cæſari ſubtraxiſſet, cum imperium vndique rebellantium præmerent arma. Quare Bohemis erratorum venia data euaneſcere, quorum conſcientia tam atrociter torqueretur. Hæc omnia ſi Cæſar clementer tolleret, redderetque patriæ exules; ipſi omne genus exhiberent obſequij, vitam etiam impenſuri ad nutum Cæſaris. De Electoris dignitate in Bauarum transferenda,* lxxix

Sal. An. 1622. *se scriptis iam per Germaniam vulgatis remittere, quibus nimis praepropera festinatione Palatinus probabatur damnatus. Magnam praeterea Britanni Regis habendam eße rationem, qui Palatinum sibi generum adsciuisset, aliorumque principum, qui Caesarem cum Palatino clementiùs acturum putabant; qui graui quidem crimine deliquisset: sed iuuenili, inconsultoque feruore in obliquum abreptus malò sanè consilio se fortunasque suas tam infeliciter elisisset. Iam culpae abundè dedisse paenas, huc illucque diffugiens. Quod si Maiestas Caesarea iam decreuisset Electoris titulo Palatinum euertere, agnatos eius ne tangeret, pro quibus principes omnes essent arma laturi, vt iniuriam ab innoxijs propulsarent. Bellorum aduerteret inconstantiam. Incomodis omnibus facile occurri posse, si iterum Palatinum in gratiam reciperet.*

Huic libello Caesar scripto respondit, *Palatinum nulla posse excusatione purgari, qui Caesaris, ac Electorum, caeterorumque monita per summā iniuriam contempsisset. Omnia constare literis, quibus ad obeundum vadimonium illi dies dicebatur tanto temporis damnando, vt si resipiscere voluisset, errata damnando, ditiones suas recipere potuißet. Angliae, & Daniae Regibus, alijsque Germaniae principibus pro Palatino intercedentibus, hoc se libenti animo concessurum, si posita contumacia, supplex veniam poposcisset: quod hactenus refractarius est auersatus. De Bohemis iam literis significasse, mulctae nomine priuilegijs excidiße in poenam perduellionis. Rogare tandem, vt paterentur Electorum numerum adimpleri Bauari suffectione, vt ea vitarentur incomoda, quae ex vnius Electoris defectu accidere possent.*

Varia fuere hinc inde responsa. Caesar tandem sequentibus contentionem absoluit. *Cum Palatinus capiti Caesareo insidias struxerit, ac regnis, atque fortuna euertere tentauerit: Germaniam caedibus, & rapinis inaudita barbarie afflixerit in aliorum documentum, omni iure titulo, esse spoliandus veluti contumax, & perduellis. Se tamen velle paenam clementia lenire: vt omnibus innotescat, se non Palatini ruinam, sed paenitentiam cupere. Quare tot Principum precibus flexus, se Palatino omnes prouincias, quibus iustis armis spoliauerat, vno dempto Electoratus titulo, redditurum; modò ille superba demissa ceruice, scelerum veniam precetur, ac dimißo milite, omni renuntiet foederi, quod contra Caesarem percussisset. Et quamquàm dignitatem Palatino abrogaret, ius tamen filiis, ac descendentibus eßet, iura sua & actiones persequi in comitijs imperialibus, vbi secundum iuris formam Electores litem decidere tenebuntur.*

Lata sententia, V. Kal. Martij praestitutus est dies, quo Elector Bauarus crearetur. Inaugurationis hic ritus fuit. Imperator cultu regio indutus, praeferentibus, quibus ius erat insignia augustalia, praesente Septemuiro Moguntino, ac Coloniensi, legatis Treuirensibus, (aberant Brandeburgi & Saxonis, adstabant plurimi Principes, Episcopi, & Archiepiscopi post memoratas à Vice Cancellario abdicationis causas, Caesar solio sublimis, Procancellario perorante edixit se *Maximilianum* Bauariae ducem ob insignem erga communes hostes atque perduelles Caesari, & imperio nauatam operam, in Collegium septemuirum cooptasse, quam dignitatem teste vniuerso imperio velle conferre. Operiebatur in proximo conclaui *Maximilianus*, ad quem Comes Io: Hohenzolleranus supremus aulae Bauariae praefectus post repetita compendio capita orationis habitae à Procancellario, comitantibus *Egone Fustenbergico* comite praefecto castrorum Boiorum, & *Pappenheimio* imperij Mareschallo haereditario, mentem Caesari *Maximiliano* retulere. Egit gratias Maximilianus, seseque paratum solenni iuramento fidem suam Caesari obstringere ostendit. Mox à Procancellario euocatus, Archiepiscopo salisburgensi, & *Alberto* duce Bauariae germano *Maximiliani* fratre eius dexteram laeuamque cingentibus, accessit ad solium augustale, ac in genua prouolutus sese Caesari sistit. Ad haec iterum Cesaris voluntate à Procancellario vulgata, *Maximilianus* actis Caesari demisissimè gratijs, semptemuiralibus donatus insignibus, tactis manu Euangelijs, solenni forma septemuirale sacramentum recitauit, & ensem exosculatus Caesareū, habitis rursus gratijs, libato dein exporrectae Caesaris dextrae osculo, receptaque aulae gratulatione in augustali triclinio primam lancem Imperatoriae mensae, quod Archidapiferi munus est, imposuit asseditque Caesaris conuiua. Peracta solemnitate Imperator septemuiros Principesque imperij, qui aderant, *Albertum* item *Saxo-Lauenburgicum*, *Christianum Anhaltinum* epulo adhibuit: restituitque Anhaltinum iuniorem pristinae gratiae, exemplo singulari clementiae. Tantam laeti-

Sal. An. 1623. lætitiam conturbauit magni apparatus quos bello reuocando dux *Mansfeldius* in Frisia Orientali; *Christianus* verò dux *Brunsuicensis* in Osnabrugensi ditione fecisse nuntiabantur. Conduxerāt Bataui ad quatuor menses *Mansfeldij Halberstatiq;* copias: quibus elapsis, cum Hispani à Bergizomi obsidione recessisset, idcirco superuacanei essent, eos exauthorarunt. Quamobrem Ratisbonam accersitus *Tillius*, vbi auctus Comitis dignitate, iussus est mense Martio iunctis legionibus Anholtinis, mouere in Cattorum fines, antequam *Mauritius Lãdgrauius*, quem ferebant Cæsaris hostibus addictum, eosdem in ditione sua reciperet, vel conspiratione iuuaret.

lxxxii Ægrè accepit *Mauritius* Cattorum regulus Cæsarianorũ aduentũ, quasi immeritus belli onere præmeretur, sed cũ eius non laterēt consilia, volens lubens recepit. Irato *Mauritio*, Prouinciales ad tuendos fines, correptis armis, vim aliquam opposuere *Tillio*, sed momento fusi, fugatiq; domum ad consuetos rediere labores.

lxxxiii Porrò cum Saxonis septemuiri animus non nihil videretur offensus, ad explorandum & mitigandum peropportunus visus est *Ludouicus Fidelis* tũ ob sacrorum cum Saxone communem vsum, tum ob vtriusque necessitudinem, & animorum consensionem. Erat etiam, quod Principi *Ludouico* nuper Cæsar Marpurgensem successionem, post diuturnam cum *Mauritio Hasso* patruele controuersiam, lata sententia addixerat, cuius iudicij executionem tum Coloniensi, tum Saxoni demandarat. Sic gratus sperabatur *Ludouicus*, si spetie petendi Cæsareæ sententiæ executionē quasi in re priuata, & velut aliud agendo, translati septemuiratus mentionem inserens, conaretur conciliare Saxonem. Cæsar ipse non defuit, Saxonem, & Brandenburgicum denuò ad comitia inuitando. Excusauit se vterque, quasi crederent præsentiam suam non modo futuram vsui, sed forsan grauem; quia aliter de Palatini exauctoratione sentirent. Sic fine comitijs imposito, Cæsar Pragam contendit.

lxxxiv Sub idem tempus *Franckentalia* fidissima *Palatino*, non modo *Tillio* sed & Hispanis fortiter obstiterat. Hinc iacebant totius viciniæ comertia, crescebatque in agro solitudo, quæ nec Hispanis proderat, nec reddebat rem *Palatini* meliorem. Consensu itaque actum, vt penès *Isabellam* Hispaniæ principem, & Belgij Gubernatricem lege depositi seruaretur; ea tamen conditione, vt si intra octodecim menses *Palatinus* in Cæsaris gratiam non rediret, Franckentalia cum vniuerso bellico instrumento Anglis redderetur, penès quos ad eum diem steterat Franckentaliæ defensio. Sic ciuitas, quam nulla vis subegerat, negotiationis industria cecidit in manus Hispanorum, apud quos perseuerauit ad annum huius sæculi XXXII.

Dum hæc in Hassia gerebat *Tillius*: Transsyluaniæ princeps *Bethlemius* Pannoniam inuasit, valida Turcarum, ac Tartarorum manu, quos à *Sultano* Comes *Turrianus* impetrarat. Prætextum rebellionis habebant, quod pecunia in conuentione Oedeburgensi *Bethlemio* promissa, non solueretur. Transito itaque Tibisco, subitanea irruptione cum sexaginta armatorum millibus irruens, Legionem Tieffenbachianam facile opprimit. Comitem *Schvvartzenburgicum* intra Goettingam oppidum obsidet; præstructis quatuor munimentis ad eam vrbis partem, qua exitus patebat; cætera quæ stagnum, paludesque & sylua cingebant valido præsidio obseruabat. In ijs angustijs *Schvvartzenburgicus* diuisa prudenter annona, hostium vim ad initium vsque hyemis fortiter sustinuit, donec Turcæ Tartariquè moræ, frigorisque impatientia non expectato iam *Bethlemij* imperio castra desererent, quibus rebus impulsus, & ipse demùm ad inducias pertractus est. Ita obsidio soluta, cum iam Cæsariani extrema annonæ & rerum omnium præmerentur inopia. *Bethlemius* tamen ne se pro victo gereret, has Cæsari conditiones præscribere est ausus, *vt duos in Silesia principatus Oppeliam, & Ratiboriam, quos illi Cæsar initio motuum atulerat, restitueret; vt Hungaria omni ab vrbibus Montanis ad Transsyluaniam vsque cederet, vt sumptus in hoc bellum expositos refunderet, & se pro Regem Hungariæ crearet.* lxxxv *Motus Hungarici.*

Vrgebat etiam *Palatini* restitutionem *Iacobus* Rex Angliæ, quam ad eum diem frustra tentauerat; tandem filij sui matrimonio cum sorore Hispaniarum Regis experiri constituit. Princeps idcirco visendæ futuræ coniugis gratia, occultus, in Hispaniam venerat, & Franchentaliam in Belgij Gubernatricis potestate reposuit. Sed cum Hispani, Palatini restitutionem ad arbitrium Cæsaris reijcerent; Anglus Hispanicæ affinitatis spe omissa, quòd ad *Palatini* causam parum conduceret, matrimo- lxxxvi

Sal.An. 1624. nium filij in Galliam transtulit, generum [, & nepotes armis iuuandos ducens, vt suspicionis labem abstergeret, qua laborabat ex vulgato cum Hispana coniugio; quod in Romanam fidem inclinaret; Post duras itaque in catholicos

lxxxvii *Comitia Anglicana.* *Sal.An. 1624.* renouatas sanctiones comitia coegit, in quibus aduersùs Palatinam proscriptionem plurima dixit, commiserationem afflictissimi Regij Generi, inopis filiæ, exulantium nepotum Britannici sanguinis, cuius honor respiceret totius nationis decus. Satis lenitate peccatum. Præiuit in liberalia promissa Princeps Vvalliæ pollicitus decem armatorum millia. Scotia vouit totidem, Anglia plura sextuplo. Si dictis responderent facta, mox in acie stetissent octoginta selectissimorum virorum millia cum stipendijs, & apparatu. Decernitur super hæc classis valida, exarmantur toto regno Catholici *Mansfeldius*, & *Brunswicensis* expeditionis dicuntur Archistrategi, causæ infelicis longè infelicissimi patroni. Nam omnia hæc velut stipula ante faciem venti, aduersi Numinis flatu dissipantur.

Rescissis cum Hispana nuptiarum pactis; cum *Henrietta Maria* filia *Henrici Magni*, Gallorum Regis Princeps Valliæ nuptias inijt. Hinc natum fœdus inter Gallos & Anglos, cui dedere nomen Allobrogum Regulus, Veneti, Heluetij, tum prò Tellinæ Vallis libertate, tum

lxxxviii *fœdus Anglorũ cum Gallis, Venetis &c.* Palatinatus vindicatione. Sic Palatini causa Europæos passim dominatus accendebat. Sed rara fœderum fides, rarior constantia, & priuatorum rebus accomoda; Parum iuuit Palatino tanta concordia.

lxxxix *Mansfeldij naufragium.* Acceptis *Mansfeldius* à *Iacobo* Rege literis, extemplò magna Tribunorum comitante caterua, properauit ad Batauos. Flissingæ vela soluit Angliam versùs, sed vix prouectus in altum, cum nauarchi inertia nauis impacta in cautes soluitur; penè effugiente *Mansfeldio*, amissa omni suppellectili, & geminis auro signato fartis arculis; grandi iactura rerum, quas malis artibus acquisierat.

Alio nauigio, velut magnis rebus seruatus, exscendit in Angliã, perhonorificè à Rege acceptus, destinatusque ad spes maximas. Exercitui præfectus, ex Anglia soluit cum copijs, quas tercentis nauibus impositas, in Selandiam deportauit.

xc *Christiani periculum.* Maiori periculo agitatur *Christianus* Dux. Scripserat in Gallia bis mille pedites, & alarios, quos Caleti nauibus imposuerat, vt in Batauos transueherentur. Cum sublatis anchoris, reflante Borea fluctus ægressi terminos suos, naues omnes, quæ tempestiuè periculum non euaserunt, omnes demerserint.

Nec partibus suis defecerunt Catholici. Copias suas auxit Rex Hispaniæ viginti armatorum millibus, accepto à regnis hæreditarijs ingenti pecuniæ subsidio. Catholici Germaniæ principes pecuniam contulere. Cæsar veteranis legionibus iusta auxit supplementa. Cum Transsyluano pacem firmauit; ea conditione, *vt regni Hungarici administratione, titulo, sigillo abstineret. Captiui hinc inde sine lytro soluerentur. Turcas, Tartaros nullo modo, per se vel per alium in Cæsarem solicitaret. Cæsari omnia nupero tumultu ablata restitueret. Titulo Principis Transsyluaniæ, & S. R. Imperij quoad viueret, atque Ducis Oppeliensis, & Ratisboriensis.* xciii *pax cum Daco.*

Supererat Saxoniæ Septemuir, non adhuc ad Bauari fortunam compositus. Eum deliniendum sibi sumpsit *Io: Suuicardus* Moguntinus Septemuir. Plurimæ cum de ea re intercessissent literæ, colloquio diem dixère Flussingæ. Adfuere Moguntinus, & Saxo: *Maximiliani* nomine *Ludouicus fidelis*, & *Tillius*: Dux Saxo *Coburgicus*, gemini fratres *Birckenfeldici* principes; Hispaniarum Regis legati. Aiebat Moguntinus. xciv

Cæsari non esse vertendum vitio, quod vsus iure suo Septemuiratum ex delicto vacuum, consensu Electorum qui comitio aderant Ratisbonensi; Principi contulerit meritissimo. Id non factum in absentium iniuriam, sed ne collegium Septemuirale diutiùs vno orbaretur electore, neue in posterum imperij iura, aut Cæsarea Maiestas, per impunitatis exempla vilesceret. Palatini delicta initio praua, quamuis ab Electoribus censura notata in peius excreuisse. Recole Saxoniæ domus non peregrinum, neque vetustum, sed recens at domesticum in causa simili geminum exemplum. Sane nihil est, cur conueniat Palatinos potiori iure haberi Saxonibus. Misera quidem est Palatini fortuna sed voluntaria & sine pænitentia. Nociua est clementi, & clementi iniuria, quando delinquens palam peccat, & perseuerat obesse. Hoc etiam interest inter Ducem Ioh. Fridericum, & Fridericum Com. Palatinum, quod huius factum sit enormius, duratione & multiplicatione patentius, publicoq; damno nocentius, Io: Fridericum nullas Cæsari prouincias, nullum regnum ademit: breues eius fuere xcv

conatus

Sal. An. 1624. *conatus aliena solicitatus fraude, parum publico, multum sibi nocuit, culpam agnouit, & seriò fuit deprecatus. Ex aduerso Palatinus violauit supremum Orbis caput, regi diadema detraxit, rebelles excitauit consilio, gladio, pecunia, cruentis bellis Germaniam deformauit, quod in dies auget. Verum oppido quòd Septemuiratus Saxonicus non migrauit in domum alienam, & stirpem extraneam; sed etiam Palatini, & Bauari eosdem prorsus habent ex vna stirpe genitores. Imo nupera translatio iuri consona videtur, quòd Septemuiratus à prima sui origine Bauaricus postliminio reuertitur ad pristinos possessores, à quibus fuerat per iniuriam auulsus aduersùs pacta conuenta in transactione Papiensi. Vitium reale, & personale quod scienter in hæredes translatum omnem impedit præscriptionem. Nec potuit Aurea Bulla, nulla extante causa, nulla adhibita iuris Bauarici cognitione auferre ius alienum.* Rupertus *Com. Palat. senior cum Ludouico Bauaro Imperatore transegit, & iuramento sanxit alternationem iuris Electiui, quã transigentes ea conditione firmarunt, vt quæ pars transactionem violaret, citra aliam iudicij formam à iure eligendi in totum excideret. Quòd Rupertus pactum violauit, est in confesso, vnde ius omne amisit eligendi. Rupertus senior successorem habuit Rupertum iuniorem filium Adolphi fratris, qui cum cæteris descendentibus mala fide laborauit.* Hæc & plura Moguntinus neruosa oratione exarauit. Illud tamen creditur expugnasse Saxonem quòd Palatina abdicatio iuuaret causam suam, quòd & ipse Septemuiratum possideret ex culpa primi possessoris vacuum, & eodem iure, quo in Bauarum ab Imperatore translatum. Acquieuit itaque, & ex eo die *Maximilianum* titulo, & honore Electoris coluit. XCVI Ea sinceritas sic affecit Cæsarem, vt illico *Fridericum Altenburgicum, Guillielmum Vvinmariensem*, aliosque Saxoniæ Duces, condonata captiuitate, Saxoniæ Septemuiro remiserit.

FAMILIAM ERCISCVNT AVSTRIACI. Ann. 1624.

Protestãtes à Cesare eiecti. Demulcito Saxone; iussit Cæsar Protestantes omnes Austria, Bohemia, Morauia secedere. Acatholicorum sequutus exemplum, in quorũ ditionibus nõ permittũtur Catholici.

XCVII *M. Antonij de Dominis mors.* Sub idem tempus M. Antonius de Dominis Archiep. Spalatensis, qui nuper à Catholica religione defecerat, ex Anglia Romam reuersus, & in castro S. Angeli in custodiam datus, breui ex morbo decessit. Cadauer in campo Floræ exuritur; cineres in Tyberim abijciuntur.

XCVIII Mox ad familiam ordinandam Cæsar conuersus, fratribus etiam consentientibus, *Io: Vlricum Ducem Cromancij* & *Io: Bapt. Baronem de Vvertenberg* delegit, qui hæreditatem erciscerẽt. Omnes *Maximiliani* Cæsaris filij sine hæredibus decesserant, & Austriacum patrimonium ad filios *Caroli* erat deuolutum, qui frater *Maximiliani* fuit, *Ferdinando I.* Cæsare genitus. *Caroli* tres adhuc superextabant liberi, *Ferdinandus II.* Cæsar, *Leopoldus*, & *Carolus* Archiduces. Comitatum itaque Tyrolensem, Landgrauiatum Alsatiæ, cum Brisgoia, & adiacentibus ditionibus in tres partes diuisere, ex quibus vna Cæsari, altera *Leopoldo*, tertia Carolo obtigit. Reliquam patrimonij partem, Stiriam, Carniolam, Bohemiam, Austriam Cæsar *Ferdinandus II.* ante varijs acceperat titulis. *Carolus* Sacro voto obstrictus, solo Marchionatu Burgouiæ, & paucis in Silesia dominijs præter annuam pensionem contentus, partem suam Cæsari remisit; quam dein Cæsar *Leopoldo* fratri, liberisque ipsius attribuit. Nec longè post moritur Archidux *Carolus*, Cæsaris frater, in Hispaniam euocatus vt Lusitaniæ præesset. *Caroli Austrij mors.* Anni verò insequentis initio obijt & *Iacobus VI.* Rex Britanniæ. XCIX *Anno 1625. Iacobi Regis Angliæ obitus.* Moriens *Palatini* restitutionem filio *Carolo* commendauit. Is post celebratas cum *Henrica Maria* Galliæ Regis sorore nuptias, instructa classe centum & quinquaginta nauium, quibus decem millia peditum imposuerat, & aliquot equitum turmas, Lusitaniam peti iussit. *Anglorũ expeditio* Sed cum illa Pleymontho seriùs soluisset, Lusitaniam quidem tenuit, sed tentata Gadibus exscensione, à *Ferdinando Gisonio* cum valida Hispanorum manu, Angli repulsi, naues iterum conscenderunt, qui tempestatibus iactati, pauci patriam appulere.

C *Danica expeditio* Anglorum infelix expeditio fœderatos minimè morata est, quin Rex Daniæ *Christianus IV.* iuxta pacta moueret in Cæsarem. Is à Principibus Holsatiæ, & Saxoniæ inferioris *Dux Circuli* fuerat designatus, *Duce Luneburgico* contra instituta, ea dignitate abdicato, quòd ad pacis consilia, & Cæsaris obsequium magis inclinaret. Nihil contra Cæsarem præseferebat Danus moliri, sed meram Circuli defensionem spectare, quòd varijs militum excursionibus turbaretur, maximè *Tillij*, à quo, vt exercitum suum

Sal. An. 1625. suum ab innocentibus subditis deduceret, enixè postulanti, per ludibrium responsum fuerat, *Cæsarianum militem in aere viuere non posse.* Sic in Cæsarem querebatur *Danus*. Cæterum Cæsar nouam dignitatem miratus, monuit Regem, vt suspectam, insolitamque externis Regibus præfecturam, Duci Luneburgico, qui eam multis iam annis egregiè administrasset, restitueret. Se quomodò occurrerent imminentibus malis, cum Principibus consideraturum. Exercitum dimitteret: se mox *Tillio* mandaturum, vt è Saxonia recedat. Sin ea Rex facere detrectet, ad salutem imperij nouos immissurum milites. Ijsdem ferè verbis inter *Tillium*, & Regem est decertatum. Cum audito *Mansfeldij*, & *Brunsuicensis* aduentu; qui cum duodecim millibus ex Belgio, Regi Daniæ in auxilium properabant, opposito illis Comite *Anholdino* cum octo millibus, ipse Visurgim versùs contendit, vbi Rex statiua posuerat. Is vbi *Tillium* appropinquare, atque Hoxteram, & Holsmundam præsidijs firmare intellexit, Hammeliam non sine graui discrimine retrocessit. Eques ipse dum militares excubias noctu obiret, cum equo in vallum prolapsus, saluo enatante equo in aduersam partem, ipse exanimis relictus, totum biduum linguæ impos
CI iacuit. Porrò vbi vox redijt, nec dum satis confirmata valetudine, Verdam venit. *Tillius* occupatis, quæ Rex reliquerat, Mense Augusto, Nicenburgum obsidet ditionis Luneburgicæ, quod Rex valido firmarat præsidio. Infelix fuit oppugnatio, nam valida Rege referente auxilia, desideratis *Tillius* plusquam quatuor millibus, obsidionem soluere coactus fuit. Damnum tamen breui redemit; occupata haud multo post Calenberga, & occisa apud Hannobriam Danorum magna parte, inter quos plurimi nobiles; tum ipse *Obetrautius* à Duce Vinariensi præfectus equitatui; *Fridericus* Dux Saxoniæ Altenburgicus, qui Neostadij captus, atque à Cæsare manumissus, per sanctè iurauerat, nunquàm contra Cæsarem arma laturus. Obijt in campo *Io; Michael Obetrautius*, sclopeti ictu confossus, qui paulò ante mortem rogatus, quonam pacto id ipsi accidisset infortunium, dixisse fertur: *In tali prato huiusmodi rosæ carpuntur*. Hæc ad Visurgim; dum *Albertus Vvallensteinius* à Cæsare in subsidium missus, ex Bohemiæ, Morauiæque præsidijs viginti trium millium collectu exercitu, Magdeburgensium, & Brunsuicensium fines irrumpere tentans, à Duce Brunsuicensi repellitur. Sed Tilliano adueniente auxilio, superatis syluis, & locorum angustijs viam in inferiorem Saxoniam ferro aperuit, occupatoq; Halberstadio, deinde Halla, totam Magdeburgensem ditionem inuasit. Huius cladis mœrorem aliquantum mitigauit, recepta ad Visurgim sine sanguine Stolzenauia; coactis præfectis à gregaria militia, deditionem facere.

Nicenburgum Tillius frustra obsidet.

Danorum clades. CII

Albertus VVallensteinius.

FERDINANDVS III. ELIGITVR REX HVNGARORVM. Ann. 1625.

CIII SVb Danici belli initium, *Ferdinandus III.* Cæsaris maior natu filius, Rex Hungarorum inauguratur. Varia bellorum pertulerat incomoda Pannona, in primis à *Bethlemio* Dacorum principe, qui Turcarum spe, regnum illud occupare sperauerat. Hinc Monachos, Sacerdotes adeò vexauerat, vt ab interitu non procul esset religio. Eius cura Cæsar suscepta, auxilio & diligentia *Petri Pasmanni* Archiep. Strigon. & Cardinalis, plura instituerat collegia, in quibus catholici erudirentur, & ad animarum curam educarentur. Hisce beneficijs demulciti proceres, vnà cum religione & amorem erga Cæsarem iniere; paulatimque cupido incessit gratificandi Cæsari, si filium eius in Regem nominarent. Comitijs itaque Oedenburgum indictis, mense Octobri venit Cæsar cum coniuge & liberis, *Carolo Caraffa* Legato Pontificio, cum Hispano, & Florentino comitantibus. Legati quoque adfuere Bethlemij, qui cum Cæsari à Principe suo amica omnia spopondissent, petierunt vt Cæsar principi suo volenti ad nouas nuptias transire, ex principibus imperij aliquam deligeret. Hinc multis suspicio, *Bethlemium* petita à Cæsare filia, ex domo eius matrimonium quæsijsse. Duxit tamen *Catharinam* sororem Electoris Brandeburgici. CIV

In comitijs cum frequentes Hungariæ proceres conuenissent, per supremum Cancellarium exponit Cæsar, *in commune consulerent quo remedio Pannoniæ pax restitui posset. Vt mandato Regis serio parerent, in refractarios seuere animaduertant ij, quorum & munus, ex cuius rei negligentia peccatum sit. Deinde quia more Turcico non pauci matrimonij sanctitatem pluribus inductis vxoribus contaminant, id seuerissimis pœnis coerceatur. Vt ad munitiones contra Canisiam conseruandas, & cohibendos*

pædo-

Sal. An. 1625. *prædones, & stipendia præsidiarijs numeranda, quoniam in eo sit salus Reipublicæ, paulò liberalius tributum persoluant*. Addita nonnulla de securitate itinerum, de vitanda familiaritate Turcarum, de Raba fluuio purgando, de puluere tormentario ex regno non auehendo, super quibus consulerent proceres, Cæsar postulabat, Interim dum hæc deliberatio suscipitur, & Cæsar paucorum querimonijs, qui militum licentiam, *Bethlenij* infidam vicinitatem, & Turcarum insolentiam arguebant, satisfaceret; Archiep. Strigoniensis, Episcopus Quinque Ecclesiensis, & Esthethasius de Cæsaris filio in patris locum sufficiendo, verba fecerunt: ad euitanda discrimina, quæ accidere solent, si Rex sine successore decederet; Catholici non aduersi dificultate tamen tenebantur negotij, quidam eorum sufficienti non instructi mandato. Acatholici palam repugnabant præcipuè legati *Bethlenij* contra iura regni & libertatem suffragij astruentes electionem noui Regis, viuo *Ferdinando*. Proponebant Polonorum exemplum, qui quartum rogati à Rege in electionem *Vladislai*, viuo rege, consentire noluerint. De Persona etiam insimulabant, adhuc per ætatem nesciri, qualem eligant. Optimum sperari posse, sed spem sæpe fefellisse. Obstabat etiam, quod legati Commitatuum penes quos suffragium erat, nullum haberent mandatum. Strigoniensis tamen cum socijs non desperabat, quin maiorem partem procerum ad se pertraheret. Ostentabat interegni futura discrimina, ijs solum vtilia, qui ex tumultibus commodum quærerent. Quid expectandum vt *Bethlenius* aspiret, vel Turca non solum Hungariæ, sed totius Christianitatis pernicie? Electo Rege, euanescunt studia atque factiones. De persona non dubitandum. In domo Cæsaris filium esse non tam ad Pannoniæ coronam, sed & ad maiora genitum. Poloniæ dissimile exemplum esse. Ibi ex omni natione cooptari reges. Hic proximiorem defuncti Regis agnatum, si idoneum; vel de domo Austriaca. *De potestate legatorum vanum esse argumentum, quia ad comitia missi sint, vt Reipublicæ saluti prospiciant*. His confirmati multorum animi, iam electionem propitiam sperabant. Venere interim legati Slauorum, Croatiæ, Dalmatiæ catholici ferè omnes, vt iam non pares modò numero, sed etiam superarent, qui electionem malebant. Præmissa est tamen in experimentum electio ProRegis Hungariæ, quem magistratum gesserat *Stanislaus Tursus* haud multò ante defunctus. Cæsar quatuor de more duos Acatholicos, sed inter illos *Comitem Esterhasium* præcipue ordinibus commendauit. Ea dignitas cum plenis suffragijs ad mentem Cæsaris obuenisset, nemo iam dubitabat, quin & Regia succederet. Soli obstabant Transsyluani. Inter eos *vidua Budeani* Imperatricem aggredi ausa ostendit, quantum ipsi hac noua regis electione decederet, quæ defuncto Rege sola posset regni curam obire. Porro Augusta actis, *Budeanæ* gratijs, respondit: *Nolle se post Cæsarem viuere, multo minùs regnare*. Cæsar itaque aduocatis extra ordinem in consilium *Carolo Caraffa* nuncio Apostolico, *Archiep. Strigoniensi, Cancellario Hungariæ, Legato Hispanico*, & *Esterhasio Palatino* de coronatione noui Regis, quæ electioni succedit, deliberare instituit. Alij statim peragendam censebant, quia externa illa pompa Hungarorum animos nouo Regi conciliare soleret. Tum pro matrimonio Infantis Hispanicæ, & insigniorem titulum in comitijs Imperialibus, vbi plus *coronati*, quàm *Electi* valebat. Tandem quia Austriaci titulum *Electi* non facile admittant, qui ius sibi hæreditarium in Pannonia attribuant. Alij coronationem differendam suadebant, ne in easdem conditiones, religionis detrimento iurare filius teneretur, in quas pater compulsus fuerat. Ærarij etiam præfecti ingentes coronationis sumptus causabantur, quòd pecunia deficeret etiam ad Regem alendum. Hac re nihil Cæsar motus ob solum religionis periculum, electionem decreuit, coronationem distulit. Re per Palatinum proposita, Electionem Ordines admisere ea conditione, vt *Electus* iuramento confirmaret omnia priuilegia tam sacra, quàm profana, quæ confirmaret, si *coronatus* esset. Ita compulsus Cæsar, ne procerum animos à se auerteret non tam Electionem, quàm coronationem permisit. Vigesima itaque sexta Nouembris concordibus omnium procerum suffragijs Ferdinandus Ernestus Archidux, Cæsaris filius Rex Hungariæ ac patris successor eligitur, & octaua Decembris (dies est conceptæ Dei matri sacer) coronatur Anno 1625.

Clauditur Annus morte *Mauritij Arausionensis* mœrore confecti ob amissam Bredam, quam *Spinola* post longam obsidionem in deditionem acceperat. De pace inde agi cœptum inter Cæsarem, & Danum. Sed cum is adeò CIV Sal. An. 1626.

ini-

Sal. An. 1626. iniqua peteret, vt bellum malle, quàm pacem poscere videretur, conuentus dimittitur. Cesareis partibus accesserat Dux Lauemburgi, ab oppidibus suis Danorum eiecto præsidio. Quod Rex adeo ægrè tulit, vt illum patriæ hostem declararit. Deinde cum socijs confirmato fœdere *Vinmariensem* Ducem cum exercitu in Vestfaliam immisit, vt Osnaburgum, & Vademburgum occuparet. Quibus ex voto peractis, in Monasterij episcopatum irrupit. Sed hæc vrbs octoginta ducatorum millibus suam nundinata salutem, prædam effugit. Erant in exercitu *Dani* sexaginta millia militum, præter auxiliares, quos submiserant socij. Diuisis copijs Vnam partem regebat *Christianus* Dux Brunsuicensis Episcopus Halberstadius, quem paulò ante *Vlrico* fratri natu maiori in regimine ducatus substituerat. Isque iussus Cæsareos distinere, vicinia infestare. Alteram exercitus partem *Mansfeldius* ducebat ad Albim contra *Vuallensteinium*, vtque in Silesiam ad recipienda auxilia Transsyluania excurreret. Tertiam ducebat Rex ad Visurgim medius inter reliquas, aduersùs *Tillium*, vt laborantibus accurreret, & hinc inde, quid ageretur, inspiceret.

miles Danus

CV *clades Mansfeldij.* Porrò *Mansfeldius* occupata Seruesta, ac tota Magdeburgensi ditione, ne in Silesiam irrumperet, obstabat pons ad Dessauiam, quem Albi impositum *Io; Aldringerius* iussu *Vuallensteinij* valido obtinebat præsidio. Inde vt deijceret Cæsarianos *Mansfeldius*, nouas instaurabat oppugnationes; donec occultè adueniente *Vuallensteinio* cum omnibus copijs; XXV Aprilis *Mansfeldius* summo impetu, nouoque conatu pontem oppugnat; *Vuallensteinius* cuius aduentus latebat *Mansfeldium*, explicata acie, munitionem quæ ponti præstructa erat, egressus, *Mansfeldium* memorabili clade profligat, peditatu ferè omni cæso, aut intercepto. Capta impedimenta omnia, machinæ maiores sex, signa pedestria XXXIV, & tria equitum. *Mansfeldius* cum equitatu se fuga subduxit. Victoriæ appendix recuperatio Seruestæ fuit. Inter captiuos illustriores fuere *Kniphausius*, & duo proceres Bohemi *Michalouitius*, & *Chudiouulsius*, qui alias Cæsareas partes deseruerant. CVI *Io; Ernestus Vinariensis* *Mansfeldius* collectis fugientium reliquijs, in Silesiam profugus, *Ioanni Ernesto Duci Vinariensi* coniungitur, iamque exercitum ad viginti penè millium numerum refecerat, exulibus ex Morauia, & Bohemia ad eum confugientibus, vt iam *Vuallensteinio* par videretur. Sed nihil in victorem tentare ausus, ad Hungariæ fines duxit populabundus; insequente *Vuallensteinio*. Is cum *Mansfeldium* inter montana & syluestria degentem assequi non posset, Nouigradum deflectit, quod *Bethlenius* & Turcæ obsidione premebant. Porro tam *Vuallensteinij*, quam *Mansfeldij* castra fatigata dissidijs, quam maiora aggrederentur duces facinora, obstiterunt. Non multo post *Mansfeldius* contracto morbo, ad thermas Hungaricas, dein Budam delatus, dum minimè remittente morbo, Venetias petit, in itinere apud Racauiam, ignobilem vicum, Zaram inter & Spalatum extinguitur. Budæ decumbenti miserat ei *Muphti* literas Turcicis exaratas characteribus, quibus postulabatur à *Mahometho*, ad modum *salui conductus*, vt *Mansfeldium* in Cœlum introduceret, quanquàm *Musulmanus* haud esset, ob insignia in gentem eius collata beneficia. *Mansfeldium* Dux Vinariensis in Silesiam secutus, proscriptionem morte anteuertit. Decessit anno exeunte; cum iam ante mense Maio, *Christianus* Dux Brunsuicensis vitæ finem fecisset. Ita fata in tres hostiũ Cæsaris primarios conspirarũt. CVII *Mansfeldij mors.* *Vinariensis mors.* *Brunsuicensis mors.*

CVIII *Tillius* collecto milite, in Cattos redijt, vt ab *Halbestati* iniuria amplissimi Fuldensis Abbatis defenderet Sacerdotium, quod incendere minabatur. Inde ad Mendenum promotis castris (vbi quatuor centuriæ ex legione *Rheinardi comitis Solmensis* inerant) vi expugnat, Miles vlciscendi cupidus damna, quæ in obsidione pertulerat, in vrbem abreptus ciues iuxta, ac milites trucidauit. Clades hæc Gottingensium animos fregit, vt pactis conditionibus ipsi se *Tillio* darent. Interim Rex Daniæ, Magdeburgensi ditione ferè tota occupata; cum Calenbergam obsideret, immisit *Tillius* comitem *Furstenbergium* cum parte equitatus in suppetias obsessis. Is Iulio exeunte, digresus, ad pagum Rossingum hostem obuium habet, qui pugnæ auidus, intermissa obsidione properabat. Longè inferior numero *Furstenbergius* erat, tamen disposita acie, classicum canit, Conferuntur signa, & dubio dum Marte pugnant: en Billæus cum sex cataphractorum Schonnenburgicorum manipulis, quorum auxilio excitati, tanta fortitudine incubuerunt in hostem, vt confusos ordines præcipitarint in fugam, Danorum cæsis quingentis, cum *Fretagio* chiliarca, & sex turmarum præfectis. Captus Comes *Holbergius* cum vexillis vno supra CIX *Dani victi.*

qua-

Sal. An. 1626. quadraginta. Versa hinc arma in Northemiū. Dum in eo obsidendo *Tillius* desudat, Daniæ Rex XV Kal. Septembr. copias vniuersas in eum educit. Venere in mutuum conspectum solo Rhuno, qui exiguus amnis est, dirempti. Quominùs decertarent, obstitit legionum absentia, sine quibus *Tillius* noluit aleam subire. *Tillio* itaque recedente, Durdestadium ciuitatem Moguntinæ ditionis Danus contendit eo consilio, vt illo occupato, magna, quæ illuc conuecta fuerat, annona potiretur, haberetque à tergo, si vltra castra moueret, ex hoc loco præsidium. Id quanti esset, apprimè gnarus *Tillius*, quanta potest celeritate festinat, vt Dano spem præriperet. Rex verò ne rei summam vnius pugnæ periculo exponeret, in Brunsuiciam regreditur, *Tillio* insequente, & postremum agmen carpente. Tandem cum absque vltimo periculo vltra cedere non posset, VI. Kal. Sept. instructa acie, ad *Lutheram* (castrum est in Brunsuicia) pedem figit. Hic *Tillius* protinùs mouet in hostem. Concursum a- CX

Rex Daniæ victus. uido hinc inde Marte, & post acerrimam dimicationem, in Danos videbatur inclinare victoria, qui ad Tilliana tormenta, disiectis Cæsareis, penetrarant. Daniæ Rex ipse ducens cuneos, animabat suos, & augebat audaciam. Ter Ducis iuxta ac militis officio functus, impressionem fecit in Tillianorum veteranas quatuor legiones, tanto robore, vt ex ea parte acies declinaret. Sic tamen nutantem restituère ipsi fugaces, cum collectis animis, simul acceptæ ignominiæ dolore reuersi in prœlium, sic erexere cæteros, vt Dani vltra eorum impetum non ferentes, fuso equitatu, omnis fugeret peditatus. Pauci cum equitatu, & Rege per syluas, & callium occulta Vvolfenbeutelium euasere. Cecidere in acie ex Danis *Philippus* Landgrauius Hassiæ, *Mauritij* filius; & Generalis *Fuchsius* post Regē primus. Capta signa LXXXVII cum tormentis omnibus, apparatuque militari, & magno numero impedimentorum. Incidit ea victoria in mensis Augusti diē XXVIII anniuersarium Coronationis Cæsareæ. Rex inter fugiendum, pugno plangens identidem pectus dolentibus vocibus querebatur. *O quomodo nunc mei miseri pedites conciduntur.* Nam ad decem millia à Cæsareis fuere obtruncati; & ex nonaginta equitum turmis, triginta duntaxat cum saucio Rege aufugère. Fama est, nocte concubia, sereno Cœlo, sanguineum gladium sublimem in aere pendentem mucrone contra Dani castra, capulo verò Crucis figuram exprimente ad Cæsareos verso, ab vtroque exercitu conspectum fuisse. Danorū clades. Cæleste omen.

Tillius haud segniter victoria vsus, Steinbrucum, Verdam, Rodenburgum, Otterbergam, Hoiam, nullo resistente recuperat. *Federicus* Dux Brunsuicensis cum se omnibus fortunis periclitari, si diutiùs Danorum partes sequeretur, prospiciens; sociali fœdere abrupto, se Cæsari adiungit. Danus verò coactis sex armatorum millibus, ponte Albi traiecto graues ingeminans de Brunsuicensi querelas, quòd perfidè socijs desertis, infami transfugio adhæsisset Cæsareis; Horam arcem non sine suo, filijque periculo recuperat. Inde *Tillij* metu in hyberna recessit. CXIII

BELLVM RVSTICVM IN AVSTRIA. Ann. 1626.

CXII FRemebant vndique arma, & volitantia bellatorum agmina Germaniam pessundabant. Sed quasi parua hæc essent; Austriæ superioris rustici, abiectis ligonibus, & sarculis contra suos principes ad arma procurrunt. Obtinebat eam regionem *Maximilianus Dux Bauariæ* ex pacto, donec sumptus in bellum pro Cæsare expositos reciperet. Hoc rustici grauabantur; cum nouo insuper edicto eos Cæsar terruit, proscriptis omnibus acatholicis; qui latitantes in rusticorum tugurijs non deerant, edicti Cæsarei iniquitatem criminantes. Rusticorum questus. *Quod in eorum bona continuis exactionibus sæuiendo; nunc etiam animis & conscientiæ vim inferrent; quæ sola supererat pro solatio. Frustra auctorem naturæ Deum, præstantissimum humano generi obtulisse donum voluntatem; si ea ad Dei cultum minimè vti liceret. Fortunarum iacturam oppidò grauem esse; sed grauiorem conscientiæ violentiam, quam Turcæ ipsi vsque adhuc haud exercere sunt ausi; cum apud Turcas vnà & pacificè viuant Iudei, Marcomani, Christiani, Persæ, Pagani.*

Facta itaque coniuratione, multa colonorum millia, adscitis rei militaris peritis, qui ordines ducerent, confluxere; tacitè etiam conspirantibus nonnullis equestribus. Occupauere primùm Dachsbergam, Bastium municipia in-

Sal. An. 1626. indefensa. Sæuitum in Sacros homines. Rapta ex oppidis tela, balistæ. Plurimis telorũ loco clauę ferreis mucronibus radiatę, erãt quas *Stellas Matutinas* vocabant: multi magicis carminibus aduersùs vulnera durati. *Erberstorffius* qui prouinciæ præerat, credens nascentem tumultum, & imbellẽ turbam aliquot militum centurijs opprimere; vt venit in agrestium conspectum, prętere opinionẽ reperit, digestis in aciem ordinibus, pugnæ auidos. Locauerãt in insidijs rustici aliquot mille colle tectos auerso. Vnde cum Marte pugnaretur ancipiti, subsidiarij erumpentes coloni, victoriam vsurparunt. *Herberstorffius* magna accepta clade cum suis ægrè Linzium euasit. Ea victoria rustici redditi efferatiores, Vvelsium, Styram, Lampachum, Gemindam, ilicò inuaserunt; diripuere nobile, & opulentum Cremisanense cænobium. Re ad Cæsarem delata, credidit agrestes delinire clementia, addita rebellionis impunitate. Commissarios itaq; delegat. Sed his à rusticis obsidum loco detentis, è suis senos miserunt ad Cæsarem, qui excitati motus rationem redderent. Auditi cũ nihil religionis libertatem, & immunitatem à milite poscerẽt Bauarico; promissa est erratorum venia, si tumultus auctores darent: detrectauere & hoc; imò longius ferociores facti Emsium occupant; audentq; à Bohemis Crumlouiensibus annonam, à Lintzensibus *Herberstorffij* caput, ab Equestri ordine belli societatẽ minaciter postulare. Ad obsidionem tandem Lintzij, animum adijciunt. Inerant ordines patriæ ferè omnes, & *Herberstorffius* cum valido præsidio. Sexaginta ferè armatorum millia in castris rusticorum erant; CXII Lintziũ obsident. hæu, si disciplina affuisset. Post menia quassata tormẽtis, impressionem fecere, sed reiecti ducentos è suis amisere. Ea clade vecordes incendio suburbana corripuere. XII. postea Kal. Sextil. Ausi iterum subire menia, audaciam luerunt quingentis occisorum capitibus. Ea clade aliquantùm perculsi, velut inclinante fortuna posuere iras, non peruicaciam. Accessit eis altera à *Lebellio* Tribuno calamitas. Transmisso amne Anasso, rusticorum stationem, quæ prò ponte Anassino excubabat, oppressit, cæsis plurimis, & balistis abductis cum aliqua armenti copia. Resumptis tamen animis, Freistadio in Bohemiæ finibus potiti, maiore ferocia, Lintzium redeunt. Et cum stratis alicubi menibus, aditus pateret, incompositi irruunt. Impediebant se plerumque aggressores, dum sine ordine ruinas ascenderent. Perijt in strage Dux eorum *Fadingerius*; sed mox è sutrina nouus creatur *Achatius Vvillingerius* homo audax, & truculentus, eoq; gratior. Eius hortatu renouatur oppugnatio, sed magna clade recepta, cæpere agrestium animi, quorum omnis in impetu fortitudo est, languescere, & de victoria desperare. Multis quoque lentum illud, & sterile dimicãdi genus displicebat, assuetis iam ante rapto viuere. *Herberstorffius* etiam agrestium animos clementia, & beneficijs mitigabat; vnde plurimos captiuos, & saucios, post quàm vulnera eorum diligenter curasset, donis liberaliter cultos dimiserat, moniti ne in dominum seditiosis vocibus seducti temerè insurgerent. Horum exemplo permoti alij castra paulatim deserebant. Obsidione itaq; soluta *Vvillingerius* ad peiora reuersus est latrocinia. Donec aduenięte Comite *Pappenheimio* cum sex millibus iunctis sibi *Preunero*, ac *Lobelio* tribunis, propè Efferdingan incompositos aggreditur, profligat, desideratis eorum supra duo millia: in quibus Dux ipse *Vvillingerus*. (CXIV *Pappenheimius vincit rusticos.*) Eadem tamen nocte traiecto Danubio ad reparandas vires pergentes, bellum haud dubiè reparassent, ni statim insequutus fugientes, gemino iterum vicisset prælio, ferocissimis eorum interfectis. Reliquum vulgus vel rapinarum consuetudine, vel stimulante conscientia veniam desperantes, per Morauiam, Silesiam vagi, Hungarico, vel Danico se immiscuere bello: Haud sanè inuito Cæsare, qui vltra non quæsiuit, paucorum supplicio contentus.

Annus clauditur nuptijs Archiducis *Leopoldi* Cæsaris fratris. Is dimissis Episcopatibus Passauiensi, & Argentinensi, Pontifice dispensante Romano, *Claudiam Ferdinandi* Hetruriæ Ducis filiam, eandemq; Vrbini Ducis viduam in vxorem duxit, quo pluribus munimentis insisteret domus Austriaca. (CXV *Leopoldi nuptiæ cum Claudia.*)

NOVÆ DANORVM CLADES. Ann. 1627.

Veteres conabatur Rex Daniæ resarcire clades; sed *Vvallensteinio* vrgente, Germania exactus in Chersonesum suam redire compulsus est. Austria namque pacata, in Silesiam contenderat *Vvailensteinius*, vbi Duce *Baudisio* hærebãt adhuc copiæ, quas *Mansfel-*

dius,

Sal. An. 1627. *dius*, ac *Vinariensis* introduxerant. Troppauia itaq; in primis occupata, cum inuento Vado Ederam *Vvallensteinius* traiecisset, in eas angustias Danos compulit, vt mox dimissa Silesia, per fines Poloniæ in Marchiam erumpere, inde ad suos more fugientium peruadere tentarent. Sed à *Pechmanno*, quem cum septem millibus *Vvallensteinius* immiserat, intercepti haud procul Schauerino ad Netram Poloniæ oppidum, insigni clade profligantur; vix *Baudisius* cum paucis euasit. Victoriam pensauit cædes *Pechmanni*, pari forsam damno res Cæsaris fatigata, in obitu vnius Ducis, qui fortitudine, ingenio, atq; erga Cæsarem constantia primos tenuit dignitatis cancellos.

Tantis viribus Danus impar, in Holsatiam inde Iutlandiam se recepit, terga insequentibus *Tillio*, & *Vvallensteinio*. *Durlacensis* Marchio à comite *Schlickio* pari fortuna multatus, & ipse in clausas mari insulas profugerat. Tria cum superessent adhuc Dano oppida, quæ eius tenebantur præsidio, Nienburgum, Northeimium, & in Brunsuicensi Ducatu Vvolfenbeutelia: Nienburgum Hanoldinus ad deditionem coegit. Northemium *Furstenbergius*. Vvolfenbeuteliam *Papenheimius* obstructis aquarum alueis, inundatam vrbem domuit. CXVII

MVLHVSII CONVENTVS. Ann. 1627.

CXVIII *Colmariæ conuentus.* Ab omnibus prope desertus *Palatinus* (cum & *Brandenburgicus* Cæsaris probasset iudicium de Bauari electoratu) per Ducem Lotharingiæ, & Vvirtenbergicum Cæsari reconciliari tentauit. Conuentui itaq; habendo dictus mensis Iulius, locus Colmaria; Summa rerum fuit, *Cæsar Palatinum in gratiam reciperet, modò Electoratus Bauaro maneret. Palatinus supplex veniam peteret. Si quid cum filio suo in Bohemiæ regno prætenderet, cederet. Sumptus bellicos Cæsari resarciret. Catholicam religionem in Palatinatu permitteret. Ministros honorifica aleret alimonia.* Ex aduerso Palatinus pro Electoratu vrgebat; vel saltem vt inter eum & domum Bauaricam alternaretur. De venia non abnuebat, quam tamen per procuratorem peteret. De Regno Bohemiæ cedendo, inclinabat. De sumptibus redendis, inopiam suam excusabat. De Religione Catholica apertè negabat. Cæsar auditis postulatis, præcipue de religione, & sumptibus non reddendis, continuò consilium abrupit. Soluto conuentu, septemuiri nouum indixere

CXIX *Mulhusij conuentus.* Mulhusium, quæ Thuringiæ est vrbs ad mensem Octob. Adfuere Moguntinus, & Saxo; cæteri per legatos. Rex Daniæ, & Palatinus vti legatos mitterent, impetrare non potuerunt. Adfuit legatus Cæsaris, Regis Galliæ, Principum, & ciuitatum quę liberæ dicuntur. Verba fecit *Moguntinus*.

Quomodo pax per Germaniam reparari posset, & conseruari. Et nemo fuit, qui ad id vehementer non incumberet. Multi reducendam pacem religiosam, quæ anno 1555. constituta fuerat. Ita satisfieri Catholicorum querimonijs, qui non desisterent bona contra eam transactionem ablata repetere. Querebantur Constantiensis, & Vvormatiensis Episcopi, nec non Abbas Cæsariensis varia monasteria à Duce Vvittembergico, ac Marchione Anspacensi repetentes: tempus credebant suæ petitioni opportunum. Ea tamen postulatio cum Protestantes omnes respiceret; Saxo, & Brandemburgicus mitiora suadebant; quòd sic noui excitarentur tumultus. Propter ea communi omnium decreto sancitum est. Vt Palatino supplici, ac Regnum Bohemiæ, & Electorato renuntianti, venia fieret; & ex ditionibus hæreditarijs aliqua daretur portio arbitrio Cæsaris. Cæsar querimonias publicas ex legibus imperij quamprimùm definiret, neq; permitteret cuiquam ab altero iniuriam fieri. Si Palatinus eas conditiones respueret, omnes Cæsaris, & Principum Imperij vires in eum conuerterentur; dumodo Cæsar caueret, ne miles fidos Imperio infestaret.

Hoc tempore Vienna Pragam profectus Cæsar, Imperatricem die Præsentationis B. Virginis sacro, Reginam Bohemiæ, *Ferdinandum* verò filium paucos post dies Regem Bohemiæ inaugurari curauit, ea conditione ne viuo Patre, Filius Regnum capesceret. In coronatione hoc solum diuersum; quòd *Ferdinando* Regi solus Archiepiscopus: Imperatrici verò cum Archiepiscopo Burggrauius, & Abbatissa S. Georgij, quæ Regni Princeps est, diadema imponerent. Ante coronationem celebrantur comitia, in quibus cura *Ferdinandi* Ordo Ecclesiasticus in pristinam dignitatem repositus; qui multos iam annos graui Ordinis contemptu nec ius suffragij; nec in comitijs locum habuerat. *Coronatio Ferdin. III.* CXX *Ordini Ecclesiastico comitia restituuntur*

Sal. An. 1626 Naturæ debitum soluunt hoc anno *Carolus Liechtensteinius* Prorex Bohemiæ. *Ludouicus Furstembergius*; & Dux Mantuæ *Vincentius*, CXXI cuius mors nouo Italiam implicauit dissidio. Anno postea ineunte XXVIII. huius seculi tentauit Cæsar maritimas ciuitates, quas à situ, quòd mari Germanico adiaceant, Anseaticas, alij Vandalicas nuncupant sibi arctiori fœdere sociare. Eæ numero sex, Lubeca, Hamburgum, Rostochium, Vvismaria, Stralsunda, Luneburgum, præcipua Germaniæ emporia, nauigatione, opibusq; celebria, & quando paribus animis conspirant, non vulgaris potentiæ. *Anseaticæ Vrbes inuitantur ad fœdus.* Adhunc diem neutri bellantium parti se addixerant. Eas vt sibi conciliaret Cæsar, initium fecit à Lubeca, ad quam comitem *Schuuarsenzembergium* misit eo prætextu, *quòd merces ex Hispania in Germaniam per solos subditos Romani Imperij possent asportari. Id quàm perutile Anseaticis fore. Propterea quid ipsæ sentirent? aperirent.*

Daniæ Regem ea res non latuit. Facile animaduertebat quorsum ea tenderent consilia. CXXII *Danus obstat.* Videbat quanti futurum esset periculi, si tot, ac potentes ciuitates Cæsari, cui iam Marchia Brandeburgica, Pomerania, Ducatus Mega Politanus, & portus aliquot maritimi erant subiecti, iungerentur. Omnibus itaq; viribus Glukstadium, & Crempam munijt, quò facilius tutaretur Sundanum fretum, & opulentum ex nauigatione vectigal. Comitia Regni indixit, vt Ordines imminentis periculi certiores faceret. Ad ea misere Bataui *Laurentium Realem*, quòd non multo post vi tempestatis actum, captiuum tenuere Cæsarei. Promiserat is Danis militem, pecuniam, ad tuenda contra quoscumque Sundæ ostia. Suspecta tamen erant auxilia; vnde Rex externa abhorrebat præsidia. Anseatici cum & ipsi conuenissent, vt vicinorum Regum qui hostilem animum gerebant in Cæsarem, declinarent inuidiam: imò cum eis ipsius Cæsaris suspecta esset amicitia, quasi ex potentioris consortio, periculo exponeretur eorum libertas, se excusarunt rogantes, vt eis liceret, intra antiquos limites viuere pristinæ negotiationis contentis.

CXXIII Interim *Tillius* curato vulnere, quòd apud Pinnenbergam Comitis *Schauuenburgici* arcem superiore æstate acceperat, *Stadium* obsederat. In oppidum *Carolus Morganius* tribunus Anglicanus dimisso à se equitatu, confugerat, & obsidentibus perquàm fuerat infestus, donec hyeme ingruente Tilliani milites in hiberna secesserunt. Vere postea ineunte, iussit arctari obsidionē *Tillius*, ex interceptis literis comperto ciuitatis statu. Daniæ Rex, cuius plurimum intererat, Stadam seruari, manipulatim, quo minùs obseruaretur, contraxit *Stadum Tillius occupat.* auxilia, quę clam nauibus imposita obsessis inferret. Sed cum inspecta Linea circumuallationis Bauaricæ, se penetrare desperassent, nullo operæ pretio redierunt ad Regem. Obsessi iam subsidium desperantes honestis conditionibus deditionem fecere.

Ad alteram Albis partem *Glukstadium*, & *Crempena* diuisis exercitibus premebātur. Illud diu elusis Cæsarianis, & magna clade mulctatis libertatem, & fausti nominis auspiciū retinuit. Crempenam conditionibus deditam Comes *Torquatus*, & dux *Guadagnolus* in fidem accipiunt.

Vvallensteinius, quem iam ante Fridlandiæ CXXIV *Vvallensteinius duxcreatur.* ducem Cęsar dixerat, Megapolitano etiam ducatu auctus, atq; Sagani Principatu, inter Romani Imperij Principes dictus (hæc omnia gratus cōtulerat Cæsar, vt sūptus rependeret ingētes, quos de suo ære *Vvallensteinius* in bello, fecerat Megapolitanis motibus implicatus, quòd Ordines in *Fridlandi* verba iuramentum dicere recusarent, credentes Ducum suorum culpam, si audirentur, posse apud Cæsarem facile dilui; sed cum hæc fuissent frustra, expirante Aprili, sese clientelari iureiurando *Firdlando* obstrinxerunt) Hisce compositis, vigilabat quomodò in Daniam perumperet; deerant ad id naues necessariæ. Hanseatici nauigia aliquot comodare à Cæsare rogati, negarunt, Fædere inito cum vicinis regibus Religionis obten. tu, & libertatis asserendæ. Ea spe frustrati Cæsarei occupare vrbes aliquot maritimas, atq; ibi fabricare naues instituunt. Rostochium, & Vismaria *Vvallensteinij* facilè in potestatem venere. Stralsunda tenui freto ab Insula Rugia abiuncta obsidionem magna virtute sustinuit, Et cum tantis viribus impar esset, vicinorum Regum Daniæ, & Suetiæ auxilia respexit. Militem misit vterque & commeatum, libero adhuc mari, quod Cæsariani nauium defectu occludere non poterant. Terra tamen cum summis viribus res agere- CXXVI tur, dux Pomeraniæ *Boguslaus* vnà cum legatis Brandeburgicis rem ità cum *Vvallensteinio* componunt. *Externorum Regum dimisso præsidio*,

Sal. An. 1626. *sidio, Stralesunda præsidio Pomeraniæ ducis firmaretur, Cæsari fidem & obedientiam, promitteret. Nihil hostile in Copias Cæsaris Insulam Rugiam obsidentes designaret, nullas munitiones nouas machinaretur.* His pactis *Vvallensteinius* Gustrouiam discessit. Eo absente, noua Suecus immisit Stralesundanis auxilia, quibus obfirmati negarunt Pomeraniæ ducis stare præsidio. Hinc Cæsarei viribus imminuti, obsidionem soluerunt. Non multo tamen post *Vvallensteinius* repetijt sed irrito Marte, quod aperto Mari recentia semper *Gustauus* Rex Sueciæ immitteret auxilia.

CXXVII Regis Daniæ conatus. Premebatur interim duobus exercitibus Danus *Tillij* & *Vvallensteinij*; sed cum mari præualeret, Femeram insulam improuisus inuadens, cum occupasset; Kylam oppidum conuerso aggreditur cursu. Ibi primo impetu exclusus, Vsedomiam adoritur, Cæsarianis cæsis, qui resistere audent; mox Vvolgastum vrbem modico freto ab Vsedomia occupat abiunctam, vnde in Pomeraniam bellum transferret. Accurrit *Vvallensteinius*. Ad Vvolgastum collatis signis dimicatum per horas septem donec pulsi è suis propugnaculis Dani, sexcentis vnà cum vexillis aliquot amissis, recepere se in Vrbem, quam & ipsam, suburbijs igne corruptis, deseruere, vnà cum arce, adulto Augusto, dedendam Cæsarianis, è quibus etiam non pauci in eo conflictu ceciderunt. Cum in naues se recepisset Rex, Insulæ recuperantur. Extremus fuit is in hoc bello Regis conatus: qui dein Coppenhagam reuersus serio de pace cogitauit. Satis iam inimicam expertus fortunam, & peiorem ita Celo minante suspectans; cum haud multo ante Coppenhagæ in Regium sacellum fulmen incidens omnia Regum præteritorum insignia deiecisset. Conuenere itaq; Lubecum pacis sequestres. Regij legati Cæsarei, & Principum Imperij. Liberæ etiam ciuitates à *Vvallensteinio* postularũt; vt sibi suos procuratores mittere liceret, sed ab eo prohibiti sunt; sicuti etiam Sueciæ Regis legatus. Post longas disputationes, VIII. Id. Iunij pax publicatur, cuius capita.

Rex Daniæ victus.

CXXVIII

omine persuasus ad pacem inclinat.

I. *Cæsarea Maiestas synceram*, veramq; pacem cum Dano Rege, & *successoribus pangit*.

II. *Hostilia omnia hactenus ab vtrisq; inuicem facta penitus ab animis expungantur; eorumq; in æternum recordatio deleatur: immo inter Imperatorem, & Regem, & vtriusque posteros subditos vectigales beneficiarios, vera, perpetua constans, apertaque amicitia Germanorum ingeniorum more seruetur.*

III. *Rex Imperij rebus prorsus abstineat: nisi quantum ipsius veluti eius Principis ob Holsatiæ ditionem, intererit: obligetque pro se, filijs fidem suam se nunquam ecclesiastica bona, ac ditiones aditurum.*

IV. *Belli impensæ ab ambabus partibus sileantur, ditionesque Regi restituantur, quas illi Cæsarei ademerunt; deducantur citra alicuius incomodum à locis occupatis præsidia; quæ nulla interposita mora, ex Regis prouinciarum confinijs excedant.*

V. *Acta de fisco addicendis, publicandisque prouincialium Holsatiæ bonis incepta, incipiendaque penitus aboleantur: nec aliqua in religionis rebus, nec personis vlli afferatur molestia.*

VI. *Captiui inuicem dimittantur sine pretio.*

VII. *Hoc pacis fœdere in Cæsaris parte Hispaniarum Rex, Serenissima Infanta, cum omni Austriaca domo, Electoribus, Principibus, alijsque Sacri Romani Imperij ordinibus includantur; & pro Rege Daniæ possint Galliæ, Angliæ, Sueciæque Reges, & Batani, si voluerint, comprehendi.*

VIII. *Rex insulam Femerenum, & Stradtum Duci Holsatiæ restituat: cum omnibus iuribus, prærogatiuis, & muralibus tormentis, quæ in ipsis repererit, absque vlla incolarum compensatione: neq; alicui Sacri Romani Imperij Principi ob præterita bella Rex molestus sit.*

Pacem hanc Dano vtilem, & Cæsari vbiq; victori forsam minus decoram suasit, vel potius extorsit Bellum Mantuanum, quod meditabantur Hispani magno Italiæ discrimine. Cum Veneti, & Galli Rupella domita; hinc Sabaudus, Hispanus, Cæsar prò Mantuana ditione arma pararent.

Interim Imperator diù Catholicorum querimonijs fatigatus, pronaq; in religionem Romanam voluntate, decreuit, vt Archiep. Episcop. Prælaturæ, Collegia, cæteraq; eius generis bona Ecclesiastica contra transactionem Passauiensem Catholicis, adempta, antiquis possessoribus extemplò redderentur. Pax denique Religionis præter Catholicos, & primeuæ Augustanæ Confessionis cultores neminem alium complectatur, cuiuscumq; is etiam Religionis aut sectæ fuerit. CXXIX

Decretum hoc priusquam promulgaretur, cum Imperij principibus comunicatum fuit:

pro-

Sal. An. 1628 propterea in annum sequentem dilata est promulgatio. Promulgationem si non generalis, specialis tamen præcessit executio: nam Archiep. Magdeburgensis cum restituendus esset, iam *Vvallensteinij* armis tenebatur præter vrbem. Eius Administrator *Christianus Gulielmus ex Marchionibus Brandeburgicis*, tum vi pacificationis Religiosæ inidoneus, tum quod in bello Danico contra Cesarem arma tulisset, proscriptus, adeoque hostis imperij erat. Canonici porrò veriti, ne eis à Cæsare Catholicus daretur Episcopus, festina postulatione *Augustum* Saxoniæ Electoris Filium ad dignitatem nominant. Cæsar verò Canonicis Electionem prohibet. veluti crimine læsæ Maiestatis pollutis. Scribit eodem tempore Saxoniæ Electori, ne in filij postulatione consentiat. Narrat sumptus in recuperanda prouincia profusos: vi insuper transactionis Passauiensis Catholicis reddendum esse Episcopatum. Vnde ob diuersitatem Regligionis, Filium eius esse incapacem: vti Capitulares inidoneos ob nuperam in Danico bello rebellionem. Dum hęc Cæsar meditaretur; Canonici electione præcipiti omnia perfecerunt, eligentes Saxonem, eoq; acceptante, priusquam Cæsaris literæ ad eos peruenirent. Hinc respondit vterq; non esse pœnitentiæ locum. Cæsar neutro responso contentus, *Leopoldo Vvilhelmo* filio suo Archiepiscopatum à Summo Pontifice impetrauit; Prouinciæ dato Gubernatore *Vvolffgango* comite *Mansfeldio*; missis etiam, qui in vitam, & gesta Canonicorum inquirerent. Canonici vt iram Cæsaris declinarent, duos ex suis Viennam ablegarunt, vt abundè de electionis iure satisfacerent, quia amicum Cæsari Principem postulassent. Cæsar per Cancellarium respondit, *quoniam in dicta postulatione non solùm contra leges Imperij, & Canonum grauiter errauerint; sed etiam inter se, atq; Electorem*

Vide effigiem nu. 132.

cxxx

Saxoniæ amicissimum, ibi, Principem seminarium discordiarum fecerint viderent ipsi, quomodò rem cum Saxone componerent. Se Archiepiscopatum non cessurum.

Hæc

Sal. An. 1629 Hæc femina oppidò fuere discordiæ cum Saxone; mussitantibus Protestantibus non Zelo Religionis, sed lucri cupiditate vrgeri restitutionem, vt Episcopatus opulentiores cederent filijs Cæsaris; reliqua bona Iesuitis, qui omnia poterant in aula, & auctores dicebantur decreti. Propterea coniurata valida agrestium manus Cæsarem cum principibus aulæ venationi intentum intercipere, aut neci tradere cogitauerat. Diuino tamen Numine coniuratione detecta, atque in tempore oppressa. Author ad Turcas confugit. Hæc in Germania dum in Italia. CXXXII coniuratio in Cæsarem.

BELLVM MANTVANVM Ann. 1629.

DEcesserat liberis orbus *Vincentius* Dux Mantuæ, *Carolo Gonzaga Niuernensi Duce* ex asse hærede instituto: quod ex *Ludouico Gullielmi* trium vltimorum ducum minori fratre natus, omnibus ex legitima *Gonzagæ* familiæ serie maribus propinquior præcelleret, iam *Gulielmi* posteritate, extincto *Vincentio*, sublata: & idem pridie, quàm è vita migraret, Mantuanis imperauit; vt *Caroli* primogenito Duci *Rethelio* pro patre absente dicerent Sacramentum: qui in futuræ spem successionis à Duce *Ferdinando* Mantuam è Gallijs fuerat euocatus: cui etiam, vt securiùs Mantuanæ ditionis hæreditas obueniret; paucis ante diebus, quàm fato cederet: voluit Princeps *Maria* Ducis *Francisci* filia Allobrogum reguli, ex matre neptis clam à summo Pontifice consanguinitatis legibus soluta, nuberet. Arcanum hoc minimè latuit Allobrogum, & Hispanos. Abhorrebant isti Gallicum Principem Mediolano incubare principatui. Oderat ille, quod *Mariæ* nuptijs cum filio suo Montemferratum antiquo iure petitum, modò assequi speraret sine querela. Allobrogum tam Gallus, quàm Hispanus prænsabant non vt iuuarent, sed iuuarentur; & semoto discrimine, Niuernensem deturbaret Hispanus, firmaret Gallus.

Res cum esset exaranda gladio; contendebat Cæsar, vt sibi veluti supremo domino Mātua traderetur; ei restituenda, qui potiora iura teneret. Aborrebat à bello Imperator, quamuis vbiq; præpotens, & domitis hostibus Augustus; inclinantibus tamen Hispanis, ob valida militum, pecuniæq; auxilia ab ijs missa ad recuperanda auita regna; iussit clam arma descendere, vt repentino impetu agrum Mantuanum inuaderet. Præerat Mediolanensi ditioni *Gonzales Cordubensis*, qui Hispanam aulam veluti de Mantua domita certiorem fecerat, eo voto, vt in Mediolanensi regimine confirmaretur: eoque proniores Cæsarem vrgebant Hispani. CXXXIII

Mantuano itaq; principatu inter se diuiso *Allobrogus & Cordubensis*, ea mente scripsère militum, quod occasio defutura non esset discordiæ, vt alter non partem sed totum vsurparet. Prima expeditio in *Casalem* fuit, sed infelix. Hinc ad Cæsarem conuersi, in Italiam vocabant. Ex aduerso *Niuernensis* ad auertendum Germanicum bellum varia promittebat, quæ tamen ab Hispanis reiecta, Cæsareum conquisitorem minimè sunt remorata, quin de nouo Duce eligendo, quòd Niuernensis inconsulto Cæsare supremo Domino Mantuam inuasisset, quæstionem faceret. Sabaudi ambitio. CXXXIV

Tot circumsessus angustijs *Carolus* Ducem *Rethelium* filium suum ad Cæsarem misit, vt sequestre Imperatrice, quæ trium vltimorum Ducum soror erat, Cæsarem placaret. Is mitius agendo decreuit; *occupata occupantium tenerentur præsidio sed nomine Cæsaris. Dux Niuernensis in Ducatus possessione persisteret: dumodò Germanis in Italiam mittendis maior Casalis arx, vnà cum ciuitate traderetur*, Verùm Dux *Carolus* vir impauidi animi, vt suo monstrat in sole per Zodiacum excurrente sub lemmate, *Nec retro gradior nec deuio*, à maiorum suorum, nempe semita, felicibus Galli Regis armorum profectibus, Hispanici Exercitus imbecillitate iam animo erectior, hac conditione impauidè repudiata; collecta valida bellatorum manu (Montemferratum populantibus Taurinis) & ipse in Mediolanensem ditionem irrupit; Hostilia hæc Cæsarem adhuc incertum animi, an cum eo tantum ex legum præscripto ageret, vel Hispanorum votis indulgens, bello peteret? demum impulere spretæ Maiestatis audacia iratum; vt protinùs iusserit sex & triginta peditum, & octo equitum millia; qui in Tribocibus, & Tirolensi comitatu statiua habebant, in Italiam descendere. Erant in exercitu Cæsaris primarij tribuni, *Collaltus*, *Meroditus*, *Aldringerus*, *Ossa*, *Gallassius*, qui diuisis inter se partibus agrum Mantuanum torrentis instar inundauere, nullo iam loco conditiones spernit. numisma Caroli Niuernensis Germani Mantuā obsident.

Sal. An. 1629 loco præter Mantuam qui Germanicis armis posset resistere, Hispani Duce *Spinola* Casalium arcta obsidione fatigabant; strenuè propugnante Casalis gubernatore *Torasio. Spinola* an potiturus fuisset? incertum reliquit, mense Septembri morbo extinctus in castris, Anno 1630. Quem paulò antè præcesserat *Carolus Emanuel* Dux Sabaudiæ, ex tædio bellorum; & aduersitate fortunæ, contracta
cxxxvi *Richeleus Pinarolum occupat.* ægritudine, nam belli alieni vnà cùm Venetis semel iterumq; cæsis, & cædentibus, culpam luerat amisso Pinarolo, & dein omni prouincia à Cardinali *Richelæo* Gallorum duce, occupata. Mātua supererat, vbi quod vi & operibus non potuerunt, astu perfecerunt. Iá Belli onus soli sustinebant Veneti, ad quos miserat *Niuernius* literas, quibus in supplementum præsidij tria millia equitum petebat. His interceptis, vbi inducendi subsidij dies aduenit,
cxxxvii auctore *Matthia Gallassio* expedita quatuor peditum Cæsareorum millia vergente in occasum die, per interualla ac latebras circūducta, mox tanquàm à Venetis missa, simulata aggressione in castra Cæsarea impetum faciunt; Quibus facile perruptis obscuro iam die ad portas peruenere, Ita beneficio noctis delusis oppidanis intromissi vrbem capiunt. Referunt alij, quod fatigato præsidio, solitam vrbis remissam obseruantes Germani custodiam; aliquot à Casale Maiori Insubrum
Mantua diripitur. oppido nauigia plaustris imposita, adduxerunt; atq; in lacum iniecta octoginta strenuos milites conscendere iusserunt. Hi sub quartæ vigiliæ finem: ante Auroram ad arcis portam D. Gregorij ponti obiacentem, vbi nullum discrimen ob restagnantium aquarum profundum metuentibus oppidanis, pauci ad eius custodiam milites excubabant: nauigijs appulsis, admoti astiochi violentia prostratam occupant, nullo fere militum obsistente; cum eodem tempore, ad auertendos præsidiarios aduersam vrbis partem magno ardore Germani inundarent. Nauigia illa viderant Veneti vigiles, sed à proditore iussi seruare silentium, quòd ea nocte expectarentur suppetiæ, Mantuam perdiderunt, parendo.

Audito porrò a Duce *Carolo* tonitru, quia ibi statiua haberet, ne cum ciuibus in hostem irrumperet, obstitit noua proditio. Claues abstulerat molitor portæ, qua aditus patebat ad portam arcis; insuper ne tympana pulsarent, ac frequenti pulsu classicum canerent, bacillos sustulerat, ciuis dicitur fuisse Mantuanus, conspirantibus Gentilitijs Gonzagæ familiæ, eorum Duce *Io: Francisco Marchione Gonzaga*) Sic capta Vrbe die fatali XIIX. Iulij Anno 1630. *Niuernius* Dux subito se in portum arcis cum coniuge & liberis sese festinus porripuit, ex qua paulò post cum suis Placentiam dimissus est. Miles ad prædam agendam furibūdus discurrens, tot annos à superioribus ducibus collectam omnium rerum opulentiam, supellectilem planè regiam diripuit. Militum insolentiam nec templum effugit. Virgines, pueri in captiuitate, vel potiùs in latrina maiora sustinuère ludibria quàm in lupercalibus gentium. Facinore audito, Cæsar victo- cxxxviii
riam exhorruit æqua lance detestatus effectum, & causam. *Eleonora* Imperatrix amaro planctu gemuit natale solum, & paternam domum ferro, igne reuulsam. Cæterum cum Gallorum aduentu, nouum atq; cruentum bel- *Mantuano indulget Cæsar.*
lum instaret, intercedente Romano Pontifice induciæ compositæ sunt. Interim Ratisponæ, vbi tum erat in comitijs Cæsar, pax initur cum Gallo, Venetisq; ea conditione. *Dux Ni-* cxxxix
uernensis veniam à Cæsare precatus Ducatum Mantuanum, ac Marchionatum Montisferratensem reciperet; Duci Sabaudo redderentur sua. Rex Galliæ præsidia deduceret. Nullum deinceps principem Imperij lacesseret, nec hostibus perduellibusq; domus Austriacæ auxilia præberet. Ita se vicissim erga Regem Galliæ Cæsar gereret; Claustra Alpium, ac Rhetiæ in pristinum statum restituerentur.

COMITIA RATISBONENSIA Ann. 1630.

cxl EDictum Restitutionis per omnes Imperij Circulos publicatum Protestantes omnes vehementer conturbauerat. Cum ab eo nec qui hactenus partium Cæsarearum fuerant exciperentur. Articulum transactionis Passauiensis negabant à Protestantibus fuisse adprobatum; sed Catholicorum pertinacia insertum; cui tamen non solum Anno 1555. quo fuit publicata transactio, sed successiuè in omnibus comitijs contradixerant. Tandem cum Religionis controuersia esset, ad Generalia Imperij comitia referenda esse; quòd è libertate Germanici Imperij esset, vt omnes audirentur, vbi omnium interesi. Cæsar verò

edictum

Sal. An. 1630 Cæsar cõfirmat restitutionẽ bonorũ catholicis faciẽdã. edictum *de Restitutione bonorũ Ecclesiæ*, rem asserens non ampliùs controuersam, sed decisam esse nullo suo priuato iudicio, sed ex ipsis pacis Religiosæ sanctionibus, misit per omnes Circulos, qui rem ad effectum deducerent, nullà admissa exceptione; *vt bona post pacem Religiosam adempta Dominis redderentur nomine Cæsaris. De Cathedralibus, & Collegiatis, Romani Pontificis expectaretur decretum.*

Turbauit porrò decretum hoc electorem Saxoniæ; quòd eius iniuria dicerent Protestantes causam suam à Cæsare pessundari. Augebat turbas militum insolentia, quos *Vvallensteinius* in immensum auxerat. Nam etsi in Borussiam Regi Poloniæ ad distrahendos Suecos; & Hispano in Italiam & Belgium Cæsar auxilia submisisset; adhuc fere centum bellatorum millia sub signis tenebat, vel in præsidijs *Vvallensteinius*. Itaque Saxo, Brandeburgicus, & Dux Pomeraniæ *Boguslaus*, & Principes Sueuici Circuli rogabant, vt quoniam deuictis iam hostibus, nihil ampliùs timendum foret, tandem grauem Ordinibus militiam dimitteret. Cuius delicta, rapinæ, cędes non aliter tolli possent, quàm si exauctorentur. Querebantur prò solo præfectorum arbitrio hyberna diuendi: tributa describi, vt iam exhausta plebe, Proceres inopia laborent. Ciuitates Imperiales non habere vnde onera Reipublicæ sustinerent.

CXLI querelæ in Vvallẽsteiniũ.

Augebat querelas obsidio Magdeburgi. Hæc valida ad Albim vrbs cæterarum instar, in militiam Cæsaris ad arbitrium *Vvallensteinij* conferre cogebatur. Id cum ægrè ferrent, quidam plebei insciente, vel dissimulante Magistratu, naues aliquot frumentarias prono inde alueo ad *Vvallensteinium* deuehendas diripiunt. Inde in legionem Cæsaream statiua in suburbijs habentem facto impetu aliquot cædunt. *Vvallensteinius*, eo facinore irritatus, qui vrbi iam minùs obsequenti insidias cogitabat, auidè occasionem arripuit. Satisfactionem itaq; sibi fieri imperat; negante Magistratu, vrbem Legionibus cingit commeatum prohibet. Hinc Belli Magdeburgici initium. Congregatur societas Hanseatica; *Vvallensteinium* rogat, *ab vrbe amica militem reuocet*. Ille primò frumenta reddi, pecuniam soluant, præsidium recipiant ad coercendam plebis petulantiam, imponit. Negarunt vllum suæ libertati preiudicium fieri; cũq; nullam nisi in armis salutem viderent, munitionibus vrbem firmarunt. Porrò *Vvallensteinius* siuè quod expugnandæ vrbis mandatum non haberet, vel operis difficultate territus, euocatis sponte primoribus Vrbis, certam pecuniam pactus, & ad extremum hac quoque remissa, obsidionem soluit, hortatus nè à Cęsaris obsequio deficerent, ne quid aduersi ipsis accideret. Insperatam felicitatem Magdeburgenses assequuti, magno celebrarunt gaudio, ignari imminentium malorum, quæ irata pręparabant fata.

Magdeburgi obsidio.

Tantis excitatus clamoribus Imperator Ratisbonam comitia indixit. Vbi adfuere Electores Catholici omnes. Saxo, & Brandeburgicus legatos misere; se excusantes, non suppetere sibi sumptus ad iter & conuentum istum pro dignitate obeundum, exhaustis latè prouincijs per continua militum statiua, quorum licentia, ac rapinæ nullis iam legibus cohiberi possent. Tum verò communibus postulatis, in *Vvallensteinium* querebatur, vt ei præfectura militaris obrogaretur. Illi enim vt supremo capiti non modò militum imputabantur delicta, sed suspicio erat quòd homo ferox & præpropera felicitate tumidus (nam Cæsar comitem, dein & Ducem Fridlandiæ, Sagani denique Meckelenburgij creauerat) res nouas moliretur. Equidem ille fortuna sua abutebatur, molestus magnatibus, principibus inuidus, quos magnifico vitæ cultu, & numeroso satellitio, regiaq; prodigalitate omnes anteibat, tanto nonnunquàm fastu, vt conquerentibus principibus, & prouincijs superbo insultaret respõso, & maiora adhuc superadderet onera, quasi per benignitatem peccasset: Hinc vulgo *dictator Imperij* vocabatur. Sic Electores etiam Catholici, alijque principes, qui partes Cæsaris sequebantur, immodicam *Fridlandi* potentiam palàm vellicabant, & ex arcano nimijs Cæsaris viribus inuidebant. Ad impellendum igitur vtrumque, non communicatis consilijs, neq; conspiratione facta; sed singuli seorsim, veluti si icto fœdere coniurassent, intolerabilem *Fridlandi* potentiam criminabantur; Maligno Protestantes suadebant consilio, *Vvallensteinio* imperium abrogari, vt Cæsarem exarmarent eodem tempore, quo Suecica arma fremebant. Erat ille tum Memmingæ, non ignarus eorum, quæ contra se agebantur; propterea ira infractoq; animo fremens exclamabat: *Cæsarem specie obsequij, boniq; Germaniæ prodi, exuiq; præsidijs, vt hostium iniurijs, ac petitio-*

CXLII comitia Ratisbonæ.

querelæ in Vvallẽsteiniũ.

Vvallẽsteinij vitia.

al. An. 1626. *petitionibus pateat: illi brachium detruncari, si suis humeris paludamento detracto, formidabiles copiæ exauctorentur.*

cxliii Victus Cęsar pręsentiũ dinnastarũ querelis, hæc *Vvallensteinio* scripsit: *Summum belli Ducem esse in militum potestate: seque in manibus Ducis: illi melius consultum fore, si se armorum abdicaret imperio, atq; in suas ditiones reciperet.*

Hoc decreto perculsus, abiecto paludamento, plenis obseruantiæ, venerationisq; literis Imratori respondit; *Ipsius Maiestatem non esse in manibus Ducis: sed in fallaciam, proditorumquè ministrorum arbitrio, qui tam difficili tempestate illi quàm maximè noxia malignè suasissēt.* Ita legatos muneribus donatos dimisit, & in Bohemiã ad priuatę vitę tranquillitatẽ recessit.

BELLUM SVECICUM Ann. 1630.

cxliv INgentia atq; cruenta Danorum bella, quæ totam Germaniam populorum strage, prouinciarum populatione direptis vrbibus, concusserunt, pacis profligata fœdere, longam videbantur promittere quietem: vanam tamen spem fecit spreta in Septentrionali angulo relicta scintillã quæ momento horribile per totam Germania, fudit incendium. Lubecum miserat Rex Sueciæ *Gustauus* legatos, quos Cæsarei in conuentum admittere renuerunt; imò illis toto Imperio hostiliter interdixerunt, quod excelsi animi Regem maximè offendit; vindictaq; decreta, misit *Volmarium* comitem *Faremsbachium* qui ignoto habitu Hollandiam, Angliã, Galliam peruagatus, vbiq; belli semina iecit in Austrios. Venetias appulsus, triremem petijt, vt in Dalmatiam nauigaret: Inde Budam ad *Georgium Ragotsium* qui Turcarum ope Transsyluaniæ principatum occupauerat mortuo *Gabriele Bethlenio* annorum vnde quinquaginta. Is vti per omnem vitam varius, atq; inconstans extitit, ita & in morte supremo voluntatis iudicio mirus fuit, Insigni legatione *Ferdinandum III.* Cæsaris filium ac Regem Hungariæ prosecutus, vt quam familiam repetito sæpiùs bello persecutus fuerat, ei moriẽs benefaceret. De *Ferdinando II.* Cæsare id solitus erat dicere *difficile ac dubiæ aleæ plenum opus esse, pugnare contra Ferdinandum, quem nec aduersa deijcerent, nec extollerent prospera.*

Bethlenij mors.

cxlv Interim Gustauus de exauctorato *Fridlando* a Protestantibus certior factus, qui omnia comitiorum arcana ei aperiebant, cum adhuc de bello Germanico suscipiendo nutaret; coactis comitijs sine quorũ cõsensu, ex antiquis Regni legibus extra regni fines Regi exire non licebat, suam intentionem exposuit. Et quia bellum nostra ætate longè omnium funestissimũ agimus, bellicosi Regis lubeat altiùs exordiri principia. Suecia à Germania longo Maris Balthici interiacentis tractu disiuncta in Aquilonem protenditur, Accolæ industria celebres, & nullis eneruati delicijs belligeri, ipsa situs, & Cœli natura ad omnem laborum patientiam durati à Cœlo sæpius vt vindices iræ Dei fuere delecti, vt per Europam populum contumacẽ & inobedientem ad obsequium reuocarent. Reges habuit à principio natio, inter quos *Attila* cognomento *Flagellum Dei*, quos communi suffragio proceres legere solebant. Transijt deinde in hæreditatem dignitas hæc, & nasci Reges cæpere: donec pater huius *Gustaui Carolus* Dux Sudermanniæ prò *Sigismundo* Poloniæ & Suecię Rege fratris sui filio, regnũ Sueciæ gubernans vt illud in se transferretur consensu Procerum obtinuit anno huius sęculi IV. amoto *Sigismundo* legitimo, & naturali hærede, & iam ante Stocholmię in publicis regni comitijs coronato. Morte *Caroli* ad *Gustauum Adolphum* regnum & simul aduersus Polonos bellum peruenit; quod ita gessit, vt parto per patrem imperio Liuoniam ac Borrussiæ partẽ adiungeret. Tandem Anno 1629. inita cum Polono pace, nulla potiore causa quàm quod bello Germanico iam diù inhiaret *Gustauus*. Belli causas prætexebat *literas suas ante triennium ad Principem Transsyluaniæ à Cæsareis interceptas, & reseratas, & alio quàm scriptæ essent sensu expositæ. Polonos non modò a pacificatione Suedica abstractos, sed etiam auxilijs, commeatu, & magno legionum numero confirmatos. Deuictis in Germania hostibus suis Cæsarem, in ipsam Sueciam victricia arma ducturum, quibus, Sigismundus in regnum restitueretur paternum, Suedicis mercatoribus, iuribusq; omni negociorum vsu per Imperium interdicto, ablatis vi mercibus, & nauigijs fisco addictis. Maris Balthici imperium quod semper apud Suecos fuerit à Vvallensteinio piratica turbatum. Amicos, & Regis consanguineos oppressos, Stralesundam vrbem nulla culpa obsessam. Duces Mecklenburgicos Adolphum Fridericum, & Io: Albertum finibus suis pulsos, attributa velut in spolium prouincia Duci Fridlandiæ. Legatos suos*

Sueciæ Situs.

Sueci vindices iræ Dei. (cxlvi)

belli causa.

iure

Sal. An. 1629 *iure naturæ, ac gentium Sacrosanctos nulla probabili causa a Danica pacificatione exclusos.* Exagerabat, *immensam Austriacæ domus felicitatem, qua oppressa Augustana Religio, ablata bona, spoliati Domini, vltimum immineret discrimen ni in tempore occurrerent, priusquam rapacia arma in Suecicas oras victor extenderet. Tutius in hostium, quàm in paterno solo militē ali. Disceret Cæsar gloriosissimi quondam nominis populos non contemnendos: esse in filijs masculam progenitorum virtutem, qua maiores, natali solo relicto, potentibus armis euerso Romano imperio, Italia, atq; Africa bello subacta Gallia ferro, igneq; vastata, tremenda signa Hispanis populis intulerunt. Cruenta adhuc Sarmatico bello tela, quæ eis superato hoste, regnum firmarunt, nouos quærere triumphos, si fata miles prosequi auderet. Superos, quorum causam tuendam armis suscipiebant, non defuturos. Quod si vana essent præludia, & fallacia omina; patria, quæ hostem minimè timet externum, redeuntibus semper patebit.*

Rege perorante, gratum omnium procerū murmur obortum, quòd vnà sentirent: *duceret, itaque quò vellet etiam in vltimas terras, sui Regis auspicia libenti, ac forti animo sequuturi.*

Venerunt tandem Gallorum, Anglorumq; litteræ, quibus excitabatur expeditionem suscipere. Vrgebant potissimùm Bataui, quorum maximè intererat Austriacos periculoso bello implicari, ne in Belgium Hispanorum auxilio venirent. Iusso igitur *Axelio Oxensterno* magno Regni Suecici cancellario alia octo peditum millia conducere; traditis vxori gubernaculis regni, constitutisq; optimè rebus, ac legibus dictis ad regionem necessarijs, Anno a Christo nato M. DC. XXX. inter lætissimos omnium Ordinum plausus, qui salutem valeq; suo Regi dicturi ad litus confluxerant; in 60. maiores bellicas naues, ducentasq; onerarias toto imposito exercitu Rex litore soluens, ad meridiem dirigit proras, velaq; pandit ad Rugiam insulam, vt repentino impetu ea potiretur.

expeditio Gustaui.

cxlvii. *Scribit ad Electores Imperij.* Scripserat priùs ad Electores Imperij, enumeratis suæ expeditionis causis, petens vt Cæsarē ad honestam pacem retraherent. Ad eas literas Electores diù morati, tandem se omisso Regio titulo, respondent, *quod pacis auidum se ostendat, summopere sibi probari, se vicissim eodem studio teneri, vt eadem per imperium, & vicinos illi Reges Principesq; sanctè obseruetur vnicè optare.* Rex porrò non tam literarum breuitate, quàm quod nullum pacis modum præscriberent, tum quod sibi Regium titulum nō tribuissent: maxime offensus, ad bellum descendit, vt in nouis epistolis ad Electores datis, professus est.

Interim in Comitijs Ratisbonensibus Elector Saxoniæ de irruptione Sueci Regis in Pomeraniam, quò duodecim bellatorum millia transmiserat, Cæsarem certiorem facit. Cumq; nullis iustis de causis bellum imperio mouere censeretur, arma in ipsum consensu Procerum decreta sunt. Rescripsit itaq; Saxoni Cæsar, sibi tot virium esse, quibus hosti obuiam iri possit: deliberandum tamen vt collatis iusto modo stipendijs, militi satisfiat. Ita de ordinanda militum disciplina actum; & quoniam hactenùs præfectorum auaritia Ordines nimium vexauerant; decretum, vt Cæsar reducto legionum numero, ad Circulos perscriberet, ab ijsq; pecuniam acciperet necessariam. Deinde quis exercitui prȩficeretur? quæsitum. Multi Electorum Bauariæ optabant expertæ felicitatis, & prudentiæ principem. Sed cum ille inuisam dignitatem non ambiret, *Ioanni Serclasio Tilio comiti* summa omnium voluntate defertur, cui ea ætate ob belli scientiam, & continentiæ laudem, nemo par erat.

Bellū decernitur in Suecū.

cxlviii *Tillius decernitur Dux.*

Auditi sunt postea Angliæ Regis legati *Palatini* poscentes restitutionem. Sed cum ille Clementiæ Cæsaris minimè acquiesceret, sed in integrum vellet restitui vnà cum Electorali dignitate, euanuit postulatio.

Supererat communis Protestantium quærimonia, vt edictum restitutionis tolleretur, vel suspenderetur executio. Sed cum Cesar responderet bonorum Ecclesiæ restitutionem rem esse decisam ex ipsis pacis Religiosȩ sanctionibus, à quibus ipse nollet recedere. Protestantes cum nihil apud Cæsarē efficerent, seorsim cum Electoribus egere, vt Electores nouum conuentū Francofurti ad Mȩnum anno veniente promitterent. Clausit comitia *Eleonoræ* Cæsaris coniugis coronatio. Dissoluto conuentu Cæsar nauigio Viennam reuertitur, Electoribus eum honoris causa ad nauem vsq; deducentibus. *sponsæ Cæsaris coronatur.*

cxlix *Auriæ pietas.* Hisce in comitijs emicuit *Caroli Auriæ* pia liberalitas. Dominicanæ societatis templum antiquissimum cum ex parte a Catholicis, ex parte à Luteranis possideretur, egit cum Magistratu, vt possessio eius Catholicis integra restitueretur; solutis ab eo quadraginta florenorum millibus, quȩ tributi nomine poscebantur.

Sal. An. 1630. Gustauus Rugiam Iulinum, Vsedomiam occupat.

Sed iam ad Suecicum bellum properat calamus. Rugiam vela dederat *Gustauus*, quam iã *Alexander Leslæus* Suecici præsidij apud Stralesundam præfectus, eiectis Cæsareis occupauerat. Quod cum intellexit *Gustauus*, mutato cursu Vsedomiam peti iussit, ea non multum à Rugia distat: cui ab altero latere adhæret Iulinum, vt inter Rugiam & Iulinum media sit Vsedomia. His duabus insulis lacus pretenditur piscibus abundans, qui è trium fluminum Oderæ, Veckeræ, & Pani concursu ortus, per totidem ostia Panum, Sueuum, & Diuenoam in mare effunditur. Iulinum constrato per Diuenoam ponte aditur. Vsedomia non nisi nauibus. Ad eius igitur portum percelebrem Rudam apud ostium Pani, Rex classem agi iussit Iunio exeunte. Exscendentem Regẽ nemo prohibuit. Copias cum exposuisset, ipse vt primùm terram attigit, ingenua prouolutus, propitia rogauit Numina. Palam deinde circumstantibus testatus, memorabili planè, & digna Rege sententia, *non armis magis, quàm præcibus prò victoria pugnari, & quo plus pietatis, eò plus felicitatis in bello fore*. Suecorum aduentus cum in diem incidisset sęcularem, & anniuersarium illius, quo sæculo superiore in comitijs Augustanis *Carolo V.* Cęsari Augustanę Confessionis formula oblata fuit, magna celebritate Acatholici coluere.

Suecus Pomerania potitur.

Gustauus auocato ad se *Leslæo* cum ijs copijs, quæ apud Stralesundam erant, *Boguslaum* Pomeraniæ Ducem de aduentu suo, & cur Pomeraniam petat docet; securitatẽ iurans, & pręsidiũ offerẽs. Inde ad subiugandas insulas Vsedomiam, ac Iulinũ copias dimittit, quòd illi facile erat, cum Cæsariani iniecto velut panico metu, munimenta desererent; quamuis *Torquatus de Comitibus* natione Italus Regi viribus, & numero militum superior rem Cæsaris ageret in Pomerania. Senio confectus *Torquatus*, ac valetudine impeditus, Regi iuuentæ, atq; auctoritati impar erat. Contentus nouo vrbes firmare præsidio, id agebat, vt *Sedinum* vrbem metropolim Pomeranię, ac ducum sedem Dux præsidio firmari permitteret. Rex verò vt *Torquati* consilium præuerteret, impositum in parua nauigia exercitũ, Sedinum repentè adducit; & euocato ad se præfecto *Sigefrido Damitio*, mox Duce ipso, intromitti in vrbem postulat, duci & ciuibus libertate promissa, & à præsidij molestia securitate. Erant cum Duce primores omnes, quos benignè compellans, sui aduentus rationem exponit. *Prò libertate, pro Religione, & in subsidium oppressorum venisse. Proinde absq; alieno incomodo miles vel aquam pretio compararet*. Oratio hæc, vim addente Maiestate, ita procerum animos deliniuit, vt in Cæsareos odio Religionis, ac rapinarum licentia exacerbati facilè in partes Regis descenderent; & Dux iniquioribus legibus cum Rege transegit, quàm vnquàm cum hoste vel victore tulisset. Itum est ab vtroq; in fœdus antiquũ; Dux prisca dona se Regi daturum, octoq; peditum millia sui sumptibus bello durante, alere promisit: præterea Stetinum in pignus fidei cessurum: centum talerorum millia numeratorum recepit. Tam acerba ab Austriacis imperata non fuissent. Nunquàm tamen maioribus synceri amoris plausibus ciuitas vlla victorem excepit. Tum vrbs ad nutum Regis nouis operibus communiri cępta, militum quidem labore, atq; opera sed pecunia ciuium. Dux de recepto intra vrbem Rege per literas apud Cæsarem se purgauit, quòd inopinato Regis aduentu oppressus, spatium non habuisset à Cæsariano milite subsidium petendi, neque in eo sperare potuisse, qui non adhuc viso hoste, Rugiam, Vsedomiam, & Iulinum, atque omnẽ oram maritimã flagitiosa fuga prodidissent.

Pomerani fœdus cũ Sueco

Sturgardum Suecus occupat.

Sedinum *Gustauus* cum sedem belli ad cætera obeunda destinasset, ad Sturgardum expugnandum mille & quingentos pedites misit. Hanc vrbem Inæ flumini comminentem antiquæ structuræ mœnibus septam quadringenti Cæsariani milites tuebantur, qui Sueco veniente, desperata urbis propugnatione, in arcem profugerunt. Populus rerum nouarum cupidus, patefactis repentè portis, Suecos admisit. Hi subitò actis cuniculis, arcem subruere minabantur; Cæsarei conspecto discrimine, arcem ea conditione dediderunt, vt salui cum sarcinis, & gladijs ad suos proficisci liceret. Ingens farinæ, reique tormentariæ vis, & aliquot ænea tormenta in hac arce à Suecis inuenta. Eodem modo Orderburgum expugnatum est, auctis Suecorum copijs, quas *Gustauus Hornus* castrorum præfectus viginti nauibus cum aliquot bellatorum millibus à Liuonia aduxerat. Tantum terrorem Stetini expugnatio finitimis attulit, vt iam adesse Rex, quatere mœnia, diripere omnia belli turbine videretur. Plures cum Rege conuenire meditabantur, occulto odio in Austriacos, & Religionem Catholicam. Cæsarei ira perciti vastabant agros, vt Sueco latè

Suecorũ terror.

Sal. An. 1630. Austriaci Volgastum occupant. vaganti nil relinquerent præter solitudinem, Volgastum paulò ante à Sueco occupatum repentino impetu captum diligenti cura munierunt, vt victori moram facerent. *Torquatus de Comitibus* dirutis locis, quæ hostilem ferociam minuere non poterant, annona incensa, quam secum auferre non potuit, ne hosti alimenta sufficerent, aditus clausit, viasque Stetinum ferentes, obiectis aggeribus sepsit. Quascumque cohortes ex vicinis Imperij prouincijs exciuit; quibus Suecum Regem iuueniliter ferocientem, se frænaturum sperabat. Rex quotidiè viribus auctus, & crebris Imperialium transfugis formidandus annonam colligebat, cruento aleæ discrimine, quam exercitus in dies effugere non poterant. Garitzam Cæsarea exploraturus munimenta Rex ipse prodierat, equitibus stipatus septuaginta: de quo monitus *Torquatus* quingentos Neapolitanos equites destinauit; qui Regem interciperent, vel occiderent. Rex exploratis ad Garitzam munimentis, Stetinum redibat; cum ecce repentè ex insidijs Neapolitani equites in Regem insiliunt. Cognouit Suecus insidias, sed malens fortiter occumbere, quàm aliquid minus Regio fastigio dignum ab hostibus pati, inuehentes Italos strenuus excepit. Regis præsentia, quæ supra mortale, quid præfert, ardorem timidis, virtutem ingentibus animis acuebat. Pugnanti Regi equus suffoditur, & pedes cogitur dimicare. Extremo laborabat discrimine Rex; cum Liuonus chiliarchus; quem Rex non longè reditum suum iusserat præstolari; cum nimia, diuturniorque, atque ideò suspecta Regis mora sibi videretur; emisit equitum turmam, vt quid Regi factum esset, inquireret. Hæc fremitu audito certaminis, verita quòd erat, Regem in summo vitæ discrimine versari, effusissimo cursu subsidio Regi festinat, qui iam irruentium hostium multitudinem sustinere non poterat. Rex suorum opportuno auxilio, extremo vitæ defunctus periculo, conscenso equo, se in medium suorum agmen proripuit. Itali superuenientium multitudine oppressi, captam iam feram relinquere compulsi, conserto agmine discesserunt. Sueci suum Regem seruasse contenti, eum gratulabundi in medium agmen Stetinum deduxerunt.

cliii Suecus vita periclitatur

cliv Interim *Tillius* accepto mandato, copias suas cum agmine *Torquati* coniunxerat; quo iunctis viribus validiùs Sueco resisterent; Scripserat etiam Cæsar Suecorum Regi, grauiter querens, *quòd nulla prouocatus iniuria Imperij terras hostiliter inuasisset, in quas nihil iuris haberet: nec ipsius interesset Germaniæ rebus intercedere*; Hortabaturque illum amicis verbis, *vt cœpto bello absisteret: nec ea arma lacesseret: quæ semper de rerum turbatoribus triumphassent.* *Cæsar Sueco scribit.* Suecus resignatis literis, respondit. *Se maximam Cæsari gratiam habere: quod illi ad se literas dare placuerit, se optimè scripta expensurum: ijsque subitò daturum responsum, cum ex brachij vulnere conualuisset: quod sibi in Liuonia Aquila vnguibus inflixißet.* Salsè iocatus in auxilia, quæ Cæsar aduersùs Suecos Polonis miserat. *Sueci responsio.*

Miserat porrò *Gustauus* Gubernatorem Magdeburgi *Christianum Gulielmum* vt suis ciuibus concitatis, *Tillium* vndique distraheret. Is vt Regis iussa adimpleret, comam totondit, ne cultu corporis traderetur, cum per Cæsariana castra transeundum foret. Magdeburgum ingressus, facile ciues Sueco conciliauit ob religionis concordiam. Subitò itaque reparatis vrbis propugnaculis, descripto milite, in Cæsarem arma decernunt. Instituunt insuper in vrbe Magistratum, qui quotidiè ad consulendum de bello coiret in curiam. Non exiguæ ex popularibus, & exteris conflatæ sunt copiæ, quæ ad vrbem propugnandam, & hostem lacescendum validæ forent. His viribus fretus administrator Halam vrbem adoritur, ciuium tacita conspiratione euocatus. Ad hanc expeditionem tacito agmine noctu tendentem sensere vigiles Pemburgi: quibus ad arma clamantibus, egressum præsidium frustra transitum Administratori prohibere tentauit. Is ad mediam noctem Halam progressus; Sui aduentus nota tessera amicos admonet. Illi expulsis è porta custodibus, Administratorem in vrbem recipiunt. Præsidiarij & ciuium perfidia, & hostium armis vndique pulsi, in *Mauritij* arcem profugiunt; vnde muralibus tormentis in capita ciuium, tecta diruere, destinatis ictibus habere cæperunt. Administrator vrbe potitus, in arcem tormenta producit, arcis munimenta diuerberat. Dum sic æquo Marte pugnatur, en tabellarius Administratorem euocans, quòd Cæsarei reditum interceperant; vt insidijs intercluderent redeuntem. Quare ille vocatis ciuibus, se maioribus viribus rediturum pollicitus, Magdeburgum quatuor maioris pecoris capitum millia Cæsareis erepta abigens incolumis redijt. Hoste profecto, præsidiarij, quibus quatuor dierum tantùm commeatus super-

clv Magdeburgum ad Suecũ deficit. *Halam occupat.*

Sal. An. 1630 pererat, cum iam deditionem cogitarent, metu soluti, auocato vrbis Magistratu, iusserunt extemplò claues sibi reddi ciuitatis; & tercentis Liburnis equitibus per ciuitatis compita dispositis, ad obsequium ciuem coegerũt. Rē feliciùs egit *Nicolaus Bockius* Magdeburgensium tribunus, Mansfeldiam arcem dolo intercipit. Plaustra armatis onerauerat militibus, quibus tegendis saccos stramine plenos quasi frumentum veherent, supernè iniecerat, aurigæ ipsi mentito habitu milites erant. Ita delusis excubitoribus portas ingressus, inuadit vigiles, & accurrentibus qui non longè in insidijs stabant, arcem capiunt. Crebræ exinde velitationes inter Cæsareos, atque Magdeburgenses, meliori tamen vt plurimùm Cæsarianorum fortuna, seu quia milites numero superarent, seu quòd Administrator temerè nimis, ac præfestinanter omnia ageret, dum vniuersam prouinciam vno eodemque tempore aggrederetur, nequaquàm adhuc sufficienti militum numero ad id instructus. Ex quo factum, vt hinc inde dispersæ copiæ faciliùs dissiparentur, & vulgus, rebus ad votum non succedentibus, multum de amore in Regem remitteret: qui rebus firmandis in Pomerania intentus, nequaquàm ducebat certa deserere, vt persequeretur incerta. Ne tamen bellum Magdeburgi optimè

clvi cœptum omnino relinqueret, *Theodorũ Falckenbergium* tribunum, & aulæ suæ præfectum cum plenitudine potestatis misit. Is mutato habitu Magdeburgum ingressus, animum addidit, vt meliori post hac cura in bellum incumberent. Cæsariana tamen videbatur respirare fortuna, capto *Francisco Carolo* Duce *Lauenburgio* cum copijs suis in oppido Ratzenburgi. Occupata etiam Neoaluenslebia, vnde arctior in dies res Magdeburgensibus fieri cœpit.

fœdus Sueci cũ Gallo & Anglo. Porrò Suecus inito cum Gallorum, & Anglorum Regibus fœdere (vt eosdem hostes, amicosque haberent, ille pecuniam, is arma conferret) molem belli in Marchiam promouere cœpit, obsessa eminùs Landtsberga, quæ ad Vvartam fluuium sita, numeroso tenebatur præsidio. Inde Neobrandenburgo potitus, arces continuò minores Clempenoam, Treptoam, Loitzium, in deditionem accepit. Dóminum aggressus, triduò cæpit, oppidum tum loci natura munitum inter Tollensæam, & Trebellam paruos amnes, qui in Panum influunt: tum numero præsidij, nam inerat Dux *Sauel-*

clvii *lius* cum duabus legionibus. Felicitas tamen Regis, & quòd circumiectas paludes vis frigoris constipasset, ad deditionem coegit obsessos. Vrbem eam belli sedem *Sauellius* delegerat; eoque plus commeatuum, & belli instrumenti repertum, maiore damno, & si minori infamia Colberga deditur quinque mensium obsidionem perpessa. Iamquè in Pomerania præter Grypsuualdiam omnia in Regis potestate erant: Eius obsidio in adultam vsque æstatem continuata, felix tandem Sueco contigit ob cædem gubernatoris *Francisci Ludouici Perusij* Præsidiarij, quibus liberum erat. Rostochium abire, vel societate religionis, seu nouæ fortunæ illecebris pellecti, non inuiti Sueco nomen dedere. *Tillius* porrò lustrato ad Francofurtum ad Oderam exercitu, duodecim ferè millibus repertis, partem stipendij soluit, vti ad officia promptiores haberet, nam hostis felicitas non modicè perculerat. Adsumpta itaq; clviii

Sueco rũ felices progressus.

Neobrãdeburgũ Tillius recuperat. valida manu Neobrandenburgum quod Sueci paulò ante cæperant, vi recuperat, magna parte cœsa præsidij, & capto Cniphusio, quem Rex cum duabus legionibus vrbi imposuerat. Deserto postea Neobrandenburgo, Francofurtum regreditur. Ibi re militari quantùm licuit prouisa, ad subigendum Magdeburgum, vbi *Pappenheimium* reliquerat, contendit. Rex cognito *Tillij* discessu, Francofurtum petit, quò pridie Baro *Tiefenbachius* à *Tillio* submissus aduenerat. Inerat vrbi præsidium validum, nil ad defensionem deerat. Rex tamen vrbem potiundi spe ductus, erecto aggere tumultuario, in eum duodecim maiora tormenta inducit aduersus portam Gubenensem. Hac facile euerberata, per ruinas impetum facit Rex ipse admixtus pugnantibus. Ibi acre certamen cõmittitur. Sole verò cadente, dum receptui canere. Rex cogitat, *Andreas Anerius* subcenturio ex Misnia oriundus cum sclopetarijs nonnullis in vallum euadit, vbi deturbatis subito pauore Cæsareis, Sueci Rege suadente, *Anerij* æmulantes exemplum, pugnam renouant. Fit magna vtrinque cædes; cedentibus tandem Cæsareis, & per auersam portam, & pontem Oderæ impositum in Silesiam euadunt, corrupto post se quantum licuit ponte, ne hostis insequi posset. Mille & sexcenti cecidere; Vrbs insignis opulentiæ, & prænobile ijs locis emporium militi in prædam concessa. Octingenti clix

Suecus opugnat Francofurtum.

ex omni numero capti, inter quos *Sparius*, *Moruallius*, & *Butlerus*. Tantæ victoriæ literas dedit Rex ad Protestantes Lipsiæ congregatos, *conuentus Lipsiæ.*

Sal. An. 1630. tos, hortatus ad tutelam religionis, & vindictam Germanæ libertatis arma sociarent. Sic relicto Francofurto cum parte copiarum, Landsbergam haud procul inde distantem petit. Restitere initio Cæsarei acriter, sed *Cratzio* præfecto in eruptione interempto, mox alijs tercentis captis, simul Francofurti exemplo territi, vrbe honestis conditionibus dedidere.

clix Landsperga dedita.

clx His Suecorum progressibus non mediocriter accensi Protestantium animi, magno numero Lipsiensi adfuere conuentui ad VIII. Id. Feb. indicto. Interfuere Septemuiri Saxo, & Brandeburgicus, alijque tota è propè Germania principes, comites, primæ nobilitatis proceres, Augustalium Vrbium legati. Primus consessus IV. Id. Feb. habitus, postquàm *Matthias Hoe* concionalis præco, super illa Psalmi 28. verba *Deus, quis similis erit tibi? ne taceas, neque compescaris Deus. Quoniam ecce inimici tui sonuerunt; & qui oderunt te, extulerunt caput. Super populum tuum malignauerunt consilium; & cogitauerunt aduersus Sanctos: Dixerunt, Venite & disperdamus eos &c.* Hæc oratio cum in Catholicos collimare, & classicum canere videretur, ab ijs dein confutata est. In eo conuentu primæ fuere Saxoniæ Septemuiro partes tanquàm Orbis Saxonici capiti. Quare ipsius auspicijs in hæc conuenere. *Tueri Augustanam Religionem, oppressos erigere, non imminuere, sed venerari Cæsaris auctoritatem, Germaniæ libertati opitulari ex legum præscripto, instaurare cum Catholicis amicitiam, reddere pacem imperio, in commune consulere, pacare defensionis subsidia, retinere Ecclesiarum possessiones, edicti Cæsarei suspensionem & moderationem curare; militem Cæsareum tot annis circulo imperij incubantem remouere*. Ad id designati numero pauci, qui reliquorum nomine rem totam dirigerent. Simul statutum quantum quisque conferret. Ita ineunte Aprili, Saxo Cæsarem, & Electores Catholicos de omnibus, quæ acta erant, prolixè admonuit, contestatus ad nullius perniciem, sed suam tantùm sociorum salutem, ac pacem prouinciarum pertinere. Preces addidit quæsito verborum pondere, vt nouis discordijs obuiam iret, ac tantam auctoritatem suam esse pateretur, quantùm imperij libertas, ac publica pax permitteret. Mox per omnes Protestantium prouincias instituti delectus, ac miles scribi cæptus, maximè à Saxone, & Brandeburgico vt. pote potentioribus. Non propterea voluit cum Suecis in belli societatem transire, quamuis Suecica amicitia à pluribus ambitiosè quæsita. Terrebat enim potentia Cæsaris, & parati per imperium vigentes exercitus. Saxo ita cùm legatis *Gustaui* egit, vt se amicum Regis, nec tamen hostem Cæsari profiteretur, ne sibi Regij auxilij spem, si aliquando opus foret, præcideret, & Cæsarem non offenderet, nisi vrgente necessitate. De pecunijs Regi subministrandis nihil etiam peractum; quamuis Magdeburgenses ad extremum laborantes crebris legationibus Saxonem solicitarent. Permisit tamen, vt obsessis commeatus per suas prouincias adueheretur.

Fœdus Lipsiense

clxi Intimatur Cæsari per Saxone.

clxii Magdeburgi excidium.

Premebat *Tillius* Magdeburgensium contumaciam; & Mense Aprili post expugnatas munitiones, quæ remorando hosti ab vrbe certis spatijs extruxerant, mœnia tormentis quatere cæpit. Sudenburgum & Neustadium duo suburbia, vt vires omnes in vrbem contraherent, incensa deseruerant oppidani. Huc statim copias miserat *Tillius*, & paulatim ad fossas vrbis peruenit, diu noctuque iaculans vrbem. Minimè tamen territi obsessi, occultè erumpentes, non leuia Cæsareis damna inferebant. *Tillius* metuens, si vltra differret, ne Suecus superueniens partam propè victoriam è manibus eriperet, statuit vniuersis copijs vrbem inuadere. Priùs tamen nuntium misit in vrbem cum literis ad *Administratorem, Magistratum, & Falckenbergium*, vt maturata deditione se excidio eriperent. Respondentibus, permitteret ad Saxonem & Hanseaticos mittere super deditione acturis, negauit *Tillius* spacium superesse. Missus itaque alter, qui & vltimus fuit cũ ijsdem ferè mandatis: Sin obstinatè pergerent, testari se Deum immortalem, & omnes posteros, immunem se fore ab ijs, quæ ipsis dira euentura erant. Is nuncius in tertium vsque diem detentus est, in armis tamen milite, atque ciue excubante. Frustra itaque expectante *Tillio*, militaris conuocatur Senatus, ibique omnium votis oppugnatio decernitur eo ordine, vt *Pappenheimius* cum *Grousfeldica, & Vvangeleriana*, ac *Saulica* legionibus Neostadium teneret. *Adolphus* Dux Holsatiæ opus cornutum Crockensi portæ obiacens, impeteret. *Vvolfgangus* Mansfeldiæ comes Aiedeccum, & tribus Cæsareis legionibus munimentum, quod trans pontem obsessi adhuc obtinebant, aggrederetur. Aggressio in sequentem auroram fieret. Postquam diluxit, *Tillius*

auo-

Sal. An. 1631. auocata concione, cum omnes in proposito persisterent, signum dari iubet circa septimã matutinam horam, qua ciuium pars nocturnis vigilijs fatigata, domum ad curanda corpora concesserat. Militum plerique in stationibus quiescebant. *Administrator*, & *Falckenbergius* in senatu cum primoribus deliberabat, quo responso nuncium remitterent. Interim Vrbs
clxiii inuaditur. Primus *Pappenheimius* cum suis apud Neostadium vallo potitus est. Occurrit *Falckenbergius* valida ciuium, militumque manu tanto impetu, vt ni inter promptissimos cecidisset, Cæsarei recessissent. Duces, Chiliarchi, audito *Pappenheimij* successu, ne ei soli expugnatæ vrbis gloria cederet, vnusquisque mœnium partem sibi à *Tillio* destinatam inuadũt: sed non adeo felici euentu, vt *Pappenheimij* cohortium auxilio non indiguerint: si quidem Holsatiæ Dux, qui ad Crockensem portam irruperat, tantum ibi hostium robur offendit, vt proculdubio summotus cum cæde fuisset, nisi *Pappenheimij* agmen ingressum propugnantium terga sulphureorum missiliũ grandine vulnerasset. Ex alia parte *Mansfeldius* ad Hiedechum segniter rem gerebat, & ad portam pontis eodem languore à militibus certabatur. Neque hic minus *Pappenheimij* opera militum opus fuit. Effractis tandem vndique portis, liberè irrumpente equitatu, ciues proiectis armis, militesque victi victoris veniam
Magdeburgũ diripitur. implorant. Nullam tamen gratiam fecit furiosus miles; non ætati, non sexui parcitum. Virgines, Matronæ, pueri nullo innocentiæ, vel ætatis discrimine, æquè trucidati. Mixta cœdibus stupra, & rursum expleta libidine ferro sæuitum. Inter hæc, incertum quo auctore, coortum repentè incendium, duabus ante meridiẽ horis, adiuuante vento totam vrbem corripuit. Vix centum & triginta nouem ædibus flamma pepercit, quæ ad flumen sitæ ab infima plebe, tenuique populo incolebantur. Postridie cum ignis remisisset, ad scrutandas sub cineribus prædas discursum. Sed nequaquàm militari auaritiæ satisfecit fortuna. Optima quæque aut sustulerat ignis, aut corripuerat. De auctore incendij variant scriptores. Plerique *Pappenheimio* tribuunt, qui dum vallum ascenderet, conspiceretque ex aduersa domo in subeuntes suos sulphureos ignes immitti, vt illos inde expelleret, ædem incendi iusserit. Cumque nulla esset extinguendi cura, cætera correpta sunt ædificia. Sunt qui existiment ciuium desperatione ignem iniectum, vt victori prædam eriperent, nihil ambigentibus victis, ferro an flamma caderent. *Tillius* ægerrimè tulit illius pulcherrimæ ciuitatis excidium: seipsum acerbè incusans, quod ad eam seruandam idonea ducibus non dedisset mandata. Hesterno incendio Monachorum domicilia, Diuæque Mariæ templum supererat, cum milites indignati, nihil sibi de Victoriæ manubijs contigisse, rati in illo cœnobio pretiosissima quæque ciuium condita esse, ad illud vno agmine confluxerunt. Nullus fuit adeo arcanus locus, subterranea domus, quam solertissimè miles non conquisierit auarus. Ingens elata præda, spoliaque inestimabilis pretij. Hæc fuit Magdeburgensium tragedia, qua acerbiorem ætas nostra non vidit. Tunc secundo fuit ciuitas Magdeburgensis excisa; cum à Cæsare Augusto imperante, quo tempore ex piscatorio vico, mœnibus septa, ac ciuitas constituta, florens, ac opulenta stetisset incolumis: donec à Vandalis euersa, à Magno Othone restituta, nunc denuò impellente Fato, suis ita sceleribus deposcentibus fuit extincta. XI Kal. Iunij *Tillius* vrbem inijt, *Tillij pietas.*
Cathedrale templum pueris, mulieribus, plenum reperiens, omnibus libertatem indulget, panem distribuit trium dierum inedia penè infectis. Deinde sordibus templum abstergi, lustrarique ritu Catholico iussit: & *Administratori*, qui plumbea glande debilitatus in potestatem *Pappenheimij* venerat, quàm diligentissimè curari vulnera. Funestum excidium ostenta præluderant: inter quæ militis decurionis vxor diris puerperij doloribus cruciata cum nondum edito fœtu expirasset, aperto dein vtero, inuentus est infans miræ magnitu- *Omen incendij.*
dinis, ac triennem ferè puerum exæquans, ca- clxiv
put velut casside tectus, corpus armis, pedes ocreis indutus; ex collo pendebat bulga militaris ad eum ferè modum, quo sclopetarij globulos, ac glandes recondunt, omnia ex tenuissima pelle, vt facile detrahi possent.

Porrò Suecus Magdeburgi intellecto excidio, edito in vulgus scripto, quo omnem à se moræ, ac negligentiæ culpam amolitus, non obscurè Electores Saxonem, & Brandeburgicum arguebat, qui se liberandæ vrbis cupidissimum annona, milite, etiam transitu per suas regiones prohibuissent. Brandeburgicus verò qui *Gustauo* Regi Spandauiam arcem suam concesserat, donec Magdeburgum ab obsidione leuaretur, repetebat. Rex incusata incon-

Sel. An. 1631. inconstantia, vel timore Electoris, vel ad bellum continuandum, vel ad arces tradendum solicitabant. Processit ipse ad colloquium, & cum non proficeret, legatos misit, vt abrupta *Regis cũ Brandeburgico simultas.* omni consultationis mora nonnisi hostibus opportuna, satisfaceret. Vbi nec sic quidem impetrari aliquid potuit, ad extremum per Comitem *Turrianum* renunciari iubet, *se arcem Spandauiam restituturum, quòd Elector ita postulat. Cæterum ne molestè ferat, si eum hostium loco habeat.* Elector accepta hac denuntiatione, *Arnhemium* Saxoniæ militiæ præfectum, ad Regem mitigandum mittit sed frustra: nam Rex castris sublatis recta Berlinum petit Electoralem sedem, & misso tibicine, præsidium iubet admitti, simul tormenta disponens, vt impetum faceret, si abnuerent. Elector timore perculsus, Gyneceum Regi obuiam misit, Viduam præcipuè Palatini senio venerabilem, vt apud Regem intercederet. In eo colloquio *compositio.* Spandauia Regi concessa vsque ad finem belli; ac in reliqua ditione receptus, securitas, & quæ
clxv bello ducendo necessaria Regi promissa. Rebus ita compositis, sub vesperam in Electorali viridario conuiuio Rex interfuit; postridie Sedinum reuersus, audiuit Magni Moscorum Ducis legatum *Tedorem Adreouitium*. Magdeburgi porrò casus Regis animum valde commouit, iurans non inultum fore Magdeburgensium incendium. Interim *Baudisius* equestris militiæ legatus Spandauiæ relictus, assumpto Comite *Ortenburgico*, & tribuno *Hallio* Albim modico tunc alueo fluentem, transgressus, Cæsaream stationem apud Vverbenam hospitantem subito opprimit, Cruenta tamen victoria, quam penè demersit in Albi. Nam dum vnà cum *Ortenburgio* æstu ac siti inflammati frigidam ex Albi præproperè hauriunt, in lethalem morbum incidunt, ex quo *Ortemburgicus* fato fungitur, *Baudisius* vix reualuit. Rex verò in *Tillium* ad Albim mouens, Targermundam, Hauelbergam in transitu expugnat; inde transmisso Albi, apud Vverbenam castrametatur, valido priùs propugnaculo ad Hauelæ, atque Albis confluentes extructo, quod vtrique flumini dominaretur. *Tillius*
clxvi *Tillius Sueco pugnam offert.* qui in eo erat, vt *Landgrauium* Hassiæ ad obsequium reuocaret, a *Pappenheimio* de impressione Regis ad Albim commonitus, cum exercitu accurrit, & Nonis Augusti circum Suedica castra consedit. Præter tamen velitares pugnas nihil peractum; quod Rex sese in castris continens certamen detrectaret, vel quia speraret *Tillium* pugnæ auidum ex iniquiore loco aggressionem castrorum tentaturum insigni clade repelli posse. Callidus porro, ac veteranus Dux fraude cognita, cum & paulatim annona deficeret, vnde venerat, regreditur, vt auxiliares à Germania superiore copias ad se contraheret; nam & Regi cum subsidiarijs copijs Regina Stralesundam appulerat; quæ partim ad præsidium Pomeraniæ contra Silesiam; partim Ducibus Megapolitanis ad sua recuperanda attributę sunt. Et sanè fauit fortuna Ducibus, totam mox prouinciam præter vnum Rostochium occupantibus.

Cæsar vt Suecorum sortem, atque Protestantium fœdus aliquo modo disrumperet, clxvii cum militem à Protestantibus descriptum, frustra auocasset à signis, fortius remedium adhibendum ratus, exercitui illi qui ex Italia aduentabat duce comite *Furstembergio*, mandauit vt contumaces compelleret. Ita primùm Memminga, Campodunum, tum Dux Vvirtembergensis, Vlma, demùm Sueuia omnis, & Franconia dimisso milite fœdus eiurarunt. *Tillius* etiam vt Electorem Saxoniæ caput fęderis ad renunciandum adigeret, Thuringiam premebat, dimisso in Hassiam comite *Fuggero* *legatio Tillij ad Saxonẽ* supremo vigilum præfecto. Mox ipse post inspecta ad Vverbenam Suecorum castra, ad Saxonem legatos mittit, denuntiaturos nomine Cæsaris, vt fœderi renuntiaret. Elector ita respondit, vt hostem minimè prouocare videretur, non tamen imperata faceret. Quare *Tillius* cum sibi *Furstenbergium* iunxisset in ditiones Electoris mouit, & occupato Mersburgo, recta inde Lipsiam duxit. *Lipsiam occupat Tillius.* Oppidani initio incensis suburbijs videbantur defensionem parare, mox Magdeburgensium exemplo territi, post biduum vrbem, nec multo post arcem dedidere. Tum Saxo aperte Suecorum societatem iurauit. Rex apud Vvittenbergam transito Albi, mense Septembri cum Saxone & *fœdus Sueci cũ Saxone.* Brandeburgico iuxta Dibenam castra coniungit. Ibi de summa belli deliberatum. Rex vniuersam sui, ac Protestantium causam in vnius prælij fortunam conijcere dissuadebat. Elector Saxoniæ, cuius prouincijs omnis belli moles incumbebat, protinùs pugnam instabat, priusquàm omnes *Tilij* copiæ conuenirent. Reclamante Sueco, *castra iungunt.* quod periculosum tyrones veteranis obijcere, vel *Tillium* intra castra adoriri. Saxo ne si bellum longius protraheret, tene-

Sal. An. 1631. retur fame, vel inopia cedere, respondit, se solum cum suis in hostem iturum, si alij pugnam detrectarent. Mouit itaque cum Saxone Rex Lipsiam versus, Brandeburgico ad sua abeunte. Cognito *Tillius* hostium aduentu, certus iam non pugnare, antequàm *Aldringerius* cum Italicis, & *Gronsfeldius* cum ijs, quæ in Hassia erant, copijs aduenisset, haud procul ab vrbe castra muniuit, hostilem operiens aduentum. Quorum acies in hunc modum fuit. Dextram tenebat Rex, sinistram Elector. Cum Rege Ostrogothi, Smalandi, & duæ Finnorum legiones, quibus Rex maximè fidebat. Post hos Rheingrauij equites prò subsidio collocati. Hos sequebantur Liuones, & Cuslandi tum Damitij, & Sperreuterij legiones. Alterum cornu duce *Hornio* fulciebant Saxones: in subsidijs Hallij, & Coruilij legiones erant. Inter cornua media stabat acies ex omni nationum genere; pedites plerique Sueci, Germani, Scoti; Rex in prima Smalandorum acie consistere voluit, dele- *Regia acies.*
clxviii cto sibi comite *Io: Bannerio*. Saxonicam aciem ordinauit *Arnheimius Campidux*, vt trinæ vtrinque equitum legiones peditatum omnem in medium reciperent, & Rex depictam sibi in tabellam formulam probauit: Cuius tessera, *Deus nobiscum*. In Tilliana acie dextrum cornu regebat *Furstenbergius*, sinistrum *Pappenheimius*, in medio stabat *Tillius*. Hostis cum non longè abesset; postulauit *Pappenheimius* vt ad explorandum situm cum duobus millibus mitteretur. Negauit *Tillius* id necessarium videri prælium detrectanti. Instante *Pappenheimio* quieuit, inhibuit verò ne eousque progrederetur, vnde sine pugna euadere non posset. Nam sibi decretum non pugnare, priusquàm auxilia omnia conuenirent. *Pappenheimius* siue temeritate, vel præliandi auiditate ductus, vel oculorum imbecillitate delusus, tam longiùs militem duxit, vt sine clade haud posset reuerti. Subitò itaque ad *Tillium* remittit, duo alia equitum millia in subsidium postulans. Perculsus inopinato nuncio *Tillius*, misit quos petebantur, simulque *Pappenheimio* renuntiari iubet, nisi se sine mora reciperet, capite luiturum cladem. Tentauit *Pappenheimius* se subducere sed frustra, imo pereundum omnibus, ni *Tillius* accurreret. Is anceps animi, simulque metu ne illis amissis, qui erant robur exercitus, castra ipsa si oppugnarentur, defendi haud possent, inuitus ducit in aciem. Primo impetu Saxones *Tilliana clades* non modicam retulere cladem, sed *Pappenheimij* militibus perculsis, qui initio infelicè cœperant pugnam, vincitur tandem, fugaturque *Tillius* memorabili clade. *Pappenheimij* culpam potiores in eo excusauere virtutes. Cæsa vtrimque ad nouem millia. Ex Suecis pauci. Saxonum & Cæsareorum ferè omnes. Inter hos *Otto Fridericus de Schoennenburgh*, & *Theodoricus Othonarus Ercuitius*, ille rei tormentariæ præfectus, hic excubiarum. Tum *Adolphus* Holsatiæ Dux: Ex Saxonibus *Rudolphus Binthoffius* excubijs præpositus. Suecorum *Maximilianus Teuffelius*, *Hallius*, *Callenbachius*, *Damitius*. Captæ machinæ maiores viginti septem, cum curribus omnibus, & impedimentis. Præda fuit omnium ditissima, quòd *Tillianus* miles numquàm victus, opima teneret spolia. Futuræ cladis præsagia fuere cœmiterium Lipsiense in domuncula Vespillonis, quò inter ipsas ossium, & cadauerum imagines Senatum habuit militarem *Tillius* eo die, quo commissum est prœlium. Ipsa nocte, quæ castrorum Sueci, & Saxonici coniunctioni præcessit, Rex sibi per quietem visus est cum *Tillio* colluctari, eumdèmque sinistrum sibi *præsagia cladis.* brachium leuiter admordentem, arrepto capillitio ad terram affligere. *Tillius* toto conflictu, qui quinque admodum horas tenuit egregie ducis simul atque militis officio perfunctus, propè à captiuitate abfuit. Cum ipse à quodam centurione agnitus grauiter premeretur, nec manus tamen daret, sclopo secundum caput lœsus, & latus perstrictus, occiso, qui clxix premebat, Centurione manu ducis *Maximiliani Lauenburgici* ereptus periculo Halam peruenit. Hinc fabulosa elucet malignitas, quam nonnemo fortissimo viro audet impingere, quasi magico charactere vulnera euitarit: certè non euitauit cruentam lateris stricturam, nec verticis vulnus. Sic rerum humana inconstantia longam victoriarum seriem interrupit, & mortalem Germanis induxit calamitatem. Parta victoria, Saxo ad sua recuperanda festinat. Rex persequendis hostibus intentus, Hallam dein Mersburgum capit. Ex itinere ad bis mille Cæsarianos, quos lentior fuga prodidit, internecioni dedit: ad ter mille captos facta vitæ venia, ad sua stipendia recepit. Lipsia Saxoni reddita, qui eò confugerant clxx cum sarcinis dimisit. Nummum habes trium- *Lipsiam recuperat.* phalem Lipsiæ cusum in quo parma in quascriptum est nomen Dei, quam manu sustinent Angeli, ciuitatem obumbrat, sub lemma-

te

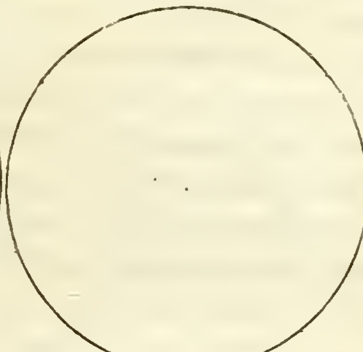
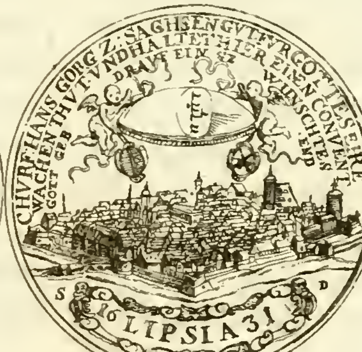
Sal. An. 1631. te obumbrat. Titulus est, *Io: Georgius II. Elector Saxoniæ, bonus vigil pro honore Dei conuentum habet. Deus det nobis desideratum finem.* Ex aduerso stat *Victoria cum palma*, vel *Pax* est, sinistra palmam gerens, dextera monstrat Dei nomen, quòd ei superstat. Titulus est, *Gloria Deo, qui tantum nos diligit, vt bellum gerat, & donet pacem.* Ante cladem ad III. Non. Sextil. Francofurti conuenerant Catholici, & Protestantes de Cæsaris edicto, & Ecclesiarum spolijs acturi. Volebat Cæsar, vt controuersiæ ad normam absolutam pacis religionis finirentur. Acatholici tempus protrahebant, tandem victoriæ recentis fiducia, irrito prorsùs conuentu discesserunt exeunte Nouembri. Interea *Vvilhelmus* Hassiæ Landgrauius non expectato conuentus exitu, domum reuersus, Frizlariam Moguntini ciuitatem, Septembri ineunte, & paulò post Fachum expugnat. *Tillius* porrò Rotenburgo & Vvinshemio præsidio firmatis, Norimbergam cum exercitu cingit, commeatum postulat, cuius periculo cognito Rex omissa Moguntia eò ducere instituit, amicæ vrbi opē laturus. *Tillius* hyeme instante Nordlingam abscessit, & copijs in superiori Palatinatu distributis, ipse cum *Furstembergio* in hiberna se-

Comitia Francofurti.

cessit. Rex ea cura solutus ouans, Rheno traiecto XVII Decemb. frustra resistentibus Hispanis, qui in ripa fortiter dimicabant, Oppenheimium occupat, cæsis qui in præsidio erant. Moguntia honestis se conditionibus dedidit. Rex loco quo Rhenum traiecerat, columnam erigi iussit; memoriæ ad posteros monumentum. Inde quicquid in ditione Moguntina ac Palatinatu cis atque vltra Rhenum fuit, in Regis potestatem sine vllo negotio concessit. Hoc anno in honorem *Gustaui* cusum est numisma in quo Suecus spetie religionis, religionem calcat, & quasi auctore Christo, Christi gloria. tur sternere vicarium, Romanum Pontificem.

Mogũtia capitur à Suecis.

Hæc ad Rhenum, dum ad mare Balticum Rostochium, Visimaria atque adeo omnis Megapolis à Ducibus recuperatur. Saxo & ipse victoriæ intentus, per Misniam, Lusatiam in Bohemiam nullo resistente irrumpit, captoque Leutomeritio, ac nonnullis minoribus oppidis, Pragam Regni caput, ac dein Egram sine certamine intercipit. Ad Budouicium hæsit victoris impetus. Eò se *Balthasar Marradius* cum copijs aliquot relicta Praga contulit, oppidumque strenuè defendit.

VVALLENSTEINII NOVVM IMPERIVM. Ann. 1632.

clxxi COgnita Cæsar Lipsiensi clade, simulque vniuerso Protestantium secessu, tot hostibus impare *Tillio*, nouum Ducem, atque exercitum decernit. Nemo ad eam præfecturam aptior videbatur, quàm *Vvallensteinius* quamuis principibus inuisus, & nuper tanta ordi-

Sal. An. 1632. num contentione ab imperio militari remotus; Repudiabat & ipse obtentu quietis, & valetudinis, tum vergente in senium ætate. Cognoscebat inuidiam, qua apud Principes laborabat; non ita tamen vt inuidiæ succumberet, solita animi magnitudo dabat, imò altitudo cogitationum nuperæ exauctorationis labem nouo abstergere suadebat imperio. Ne in eundem tamen casum recideret, verebatur. Propterea ad eum expugnandum *Engerbergicus* princeps intimi apud Cæsarem consilij præses, qui *Vvallensteinij* animum dominabatur, & dignitatum eius præcipuus auctor fuerat, missus est. Post varias difficultates, his tandem conditionibus præfecturam admisit, *vt bellum suo ipse gereret arbitratu, hyberna militibus distribueret, pacem & bellum ipse daret quibus, ei videretur. Factorum suorum rationem nulli redderet. Imperium ei abrogari non posset, nisi sex menses ante de ea refuißet præmonitus. Cæsar, vel eius filius numquàm castra adiret: Sed Bohemia filius contentus, in aula degeret, vsque dum ipse pacem Germaniæ restitueret. Prò laborum stipendio aliqua ille prouincia in Austriacis ditionibus donaretur; insuper & ab imperio aliud dominium acciperet ex eis, quæ ipse erepturus ab hostium manibus, additurus erat Imperio. Bona Fisco addicta, ipse vel inuito Cæsare diuidere posset. Cæsar nulli pænam, vel multam remittere posset, inuito Fridlando.* Nihil huic deerat ad summã Cæsaris dignitatem, quàm vt Imperiali frontem cydari redimeret. Indigna herclè vt Cæsar daret, ille peteret. Raro immodicis promissis fides extat. Ea cum Principe paciscilicet, quæ ipsum dare non pudeat. Iniquissima *Ferdinandus* promisit, quamuis se non daturum cognosceret, vt hominem tumidum quacumque ratione ad accipiendum armorum adduceret imperium.

clxxii

Nouæ *Fridlandi* præfecturæ quamuis podagra teneretur. Fama vulgata, ad *Vvallensteinij* nomen, trium mensium spatio triginta millium exercitus sub signis conuenit: perinde ac si incusso telluri pede, quod ille Romanus inani iactatione se facturum promiserat, armatos exercitus fecisset erumpere: quo vere ineunte, in Bohemiam progressus, præmisso

clxxiii *Bohemiã recuperat.* *Mathia Galasso*, quem sibi supremum legatum adsciuerat, Pragam ducit: Quam cum vicinis locis sine vllo certamine recuperat. Pænituit tunc Suecum Regem, quòd nimio persequendi *Tillij* studio intentus, vel res suas ad Rhænum firmandi, delectus Fridlandicos turbare neglexisset. Profligato namque *Tillio*, Francofurtum magna celeritate aduenerat, vt pacis consilia abrumperet, & nullo resistente, direpta latè Franconia, Francofurtum in deditionem acceperat: atque inde per pontem, & mediã vrbem deductus sine noxa exercitus, eodem die Hochsta Moguntinæ ditionis oppido potitur. Rhenum inde traiecit, vt anno diximus superiori. Hyeme postea seuiente, cum Francofurtum rediisset, ad eum coniunx *Eleonora* Brandeburgica, *Fridericus* comes Palatinus; multique Protestantium procerum accedunt. Quidam in Regem officio, plerique Cæsaris obsequium nil pensi habentes, illũ vt benignũ aliquod & salutare sydus respiciebant, seposito timore externi dominatus. Venere & Catholicorum legati, vt pacis inirent consilia, sed frustra; Nam Suecus, ne omninò pacem auersari videretur, hæc ab ipso præscripta pacis capita typis impressa vulgauit. 1. *Imperiale tolleretur edictum; quo bona Ecclesiastica post transactionem Posonij occupata restitui iubebantur.* 2. *In toto imperio liber eßet cuiuscunque Religionis vsus: nec aliquis religionem Catholicam colere cogeretur.* 3. *Marcomanis, & Quadis Bohemiæ pristinus rerum status redderetur: quem ante excitatos, regnante Imperatore Mathia, tumultus habuissent.* 4. *Palatinus in suam ditionem restitueretur.* 5. *Dux Bauarus Electoris dignitate se abdicaret; quam iterum Palatinus reciperet.* 6. *Vrbi Augustæ nulli fraudi esset ad pristinam Euangelicæ religionis vsum, opinionemque reuerti.* 7. *Patribus Iesuitis veluti pacis turbatoribus Germaniæque calamitatum causis toto Imperio interdiceretur.* 8. *Ad imperij salutem tam Catholicis; quàm Protestantibus cœnobia, Monasteria, que traderentur.* 9. *Cœnobia in Vvirtinguis occupata pristinum habitum reciperent.* 10 *Rex Sueciæ Romanorum Rex crearetur, vtpote de Imperio optimè meritus, quod illud ab imminentibus periculis vindicarit.* 11. *Impensæ in Imperialibus vrbibus factæ præcipuè in Virtinguis reformandæ Religionis causa sarcirentur.* 12. *Omnia Canonicorum collegia æquali Catholicorum, Protestantiumque numero supplerentur,* Ex his liquidò patet, quo *Gustaui* spectarent consilia. Nam etiam priusquam litora Germaniæ appelleret, eum Protestantes Romanorum Regem destinarant.

Suecus Francofurtum occupat.

legati ad Regẽ.

clxxiv

Coloniensis Elector quamuis humana atq. cœlestia arma expediret in hostem, militem scri-

Sal. An. 1632 scribendo, oratione superos placando, verbo ciues excitando, ne libertatis spetie cacodæmonis vilia se offerrent mancipia, & vt fidem dictis astrueret, quædam Regis numismata monstrauit, quibus Suecus se præsbyterorum hostem palam, ac proinde Catholicæ religionis profitebatur; impedire tamen non potuit, quin legatos ad Suecum mitterent, vt res suas cum eo componerent. Cum venissent subirato vultu auditi sunt, acribus verbis castigati, quòd in ea vrbe *Protestantes* asperiùs haberentur. Beneuolentiam; quam erga Catholicos simulabat tunc seruare non potuit. Leges itaque Coloniensibus periniquæ datæ. *Ne tribubus, aut iure ciuium ij, qui Protestantium Religionis essent, prohiberentur, ijsque liberum in vrbe exercitium Religionis permitterent. Legato Regio perpetuũ in vrbem locum concederent. Hostes Regis nec pecunia, nec commeatu iuuarẽt. Vrbani delectus Regi traderentur. Auri summa qua Cæsari soluebatur, Regi daretur.* Credebatur Regis in arcanis esse Coloniensis expeditio, quòd vrbs nec præsidio, nec munitionibus firmata, illiciente maximè præda, quam in vrbem ex se prædiuitem exules magni nominis deposuerant. Sed fortuna, aut Diui Vrbis Tutelares imminens diuertère periculum.

clxxv *Treuirẽsis ad Gallos cõfugit.* Treuirensis Septemuir cum credidit sub Gallorum tutela immunes suas habere ditiones, nonnisi grauissima retulit damna. Protectionis obsidem dedit Septemuir arcem suam Confluentinam, quæ Rheni frenum est, & clauis Germanici Imperij. Simul addixit in Spirensi Episcopatu suam Philippopolim: sed irrito promisso, quia illa à milite teneretur Cæsareo, & Gubernator, qui necessaria ad ferendam obsidionem compararat, Gallis id nomine Electoris postulantibus, se in posterum eam munitionem prò Cæsare defensurum respondit. Tertium Protectionis pignus fuit ipsa Metropolis Treuiris, quam volente Electore, *Estræus* Gallorum præfectus XX Augusti, eiecto Hispanico præsidio, per vim occupauit.

Cæsaris legatio ad Italos Cæsar interim armato *Fridlandio*, legatos ad Italos misit, vt in Suecum solicitaret, qui si rerum in Germania potiretur, de Italia inuadenda credebatur cogitare. Valuit legatio ad aliquid subsidij ex errario Pontificio impetrãdum. Cæteri Italiæ Principes præter Hetruriæ Magnum Ducem, & Mutinensem Regulum, quos secuta est Lucensis Respublica, qui sua Cæsari officia præstiterunt, verba dedere. Hinc Protestantes bellicos Catholicorum ridebant apparatus, quòd Suecorum copijs Reges omnes Catholicos minime pares crederẽt, libellis palàm insultantes, & insulsis emblematibus. clxxvi *hæreticorũ emblema.* Insanæ magnitudinis tympanum in cuprea tabella incisum plures religiosorum hominum manus pulsabant: deinde aliquot Antistites immensa pecuniam numerare in militum stipendia, ac diplomata ducibus promere videbantur, quo stolido emblemate quid annuere vellent, ipsos forsam latebat.

Sub id tempus *Christianus Vvilhelmus* Marchio Brãdeburgicus Administrator Magdeburgensis, captiuus Cæsaris, cum in Neostadiensi secessu, Catholicæ fidei sinceram doctrinam pia quorundam religiosorum institutione percepisset, eandem publicè professus est. Mutationem ne studio euadendæ captiuitatis fecisse videretur, æquissimo animo passus est, vt nihilominùs à Cæsare detineretur, non sine Regis *Gustaui*, & Protestantium dolore. Sed pio, ac magnanimo principi satius fuit, Deo, & Angelis quàm homini placuisse. *Fridericus* verò *Palatinus* qui Hagæ Comitis exilium hactenùs tolerauerat, à Sueciæ Rege excitùs, adulto Februario Francofurtum venit, quem Aula Regio titulo, Rege iubente, honestauit. Cæterum cur Suecus Coloniam declinaret, quo prędæ ingentis cupido alliciebat, videamus.

Gustauus Hornius occupatam Bambergam clxxvii *Rex Tillium persequitur.* quamuis media hyeme, aduersùs *Tillium*, qui non longè hybernabat, communire instituerat; priusquàm tamen munitiones ad exitum perducerentur, *Tillius*, raptis properè copijs magna cum clade *Hornium* Bamberga expellit. Is nũcius Regem exciuit, vt in *Tillium* moueret. Prosequebantur Regem *Fridericus Palatinus*; *Bannerius*, & *Hornius*, qui se Regi in itinere iunxerant. Cum his Donauerdam mouit, cui præerat *Rudolphus Maximil.* Dux Lauenburgicus, qui cum locum conseruare diffideret, præmissis noctu impedimentis, reliquas ipse copias Danubium traduxit. Ita Rex vrbe vacua potitus, dimissis aliquot legionibus, quæ minora oppida ad Danubium interciperent, cum maiore exercitus parte in Sueuiam irrumpit, vt inde in Bauariam, quam Lycus amnis breui obiectu à Sueuia disgregat. Oritur Lycus ex Alpibus Rheticis, inde Fussenum, Scongam, Landspergam, atque Augustam præterfluens, Danubio infunditur haud procul oppido Raina. Oppidum hoc obtinebat *Tillius* destructo pon-

Sal. An. 1632. Suecus pugnant & Tillius. ponte, & ripam Bauaricam, Augustam vsque crebris firmauerat stationibus, eo loci hostem traiectu prohibiturus. Rex inuadendæ Bauariæ cupidus, æstimato loci situ, etsi difficile videret in conspectu hostium copias trasponere, fortunæ fiducia, ex aduersa Lyci ripa, castra sua *Tillio* opponit. Duo supra sexaginta tormenta tribus in locis disposita explodi iussit in oppositam siluam, & sine intermissione fulminare magna arborum, ac hominum strage est qui scribat; nullo damno referunt alij. Adactis dicunt in flumen trabibus, pontem extruxisse & vt Bauaris visum interciperet, magna excitasse ex viridibus arborum ramis incendia; quorum fumus in Bauarorum ora euolutus, fabrorum adimebat conspectum. Nonis Aprilis noctem pluuijs obscuram, & turbidam nacti, pontem conflarunt. Mane surgente Aurora, plures equitum traiecère turmæ, vt operas tuerentur, ac pedites; qui in aduersum transgressi litus ad pontis caput parmulam excitabant, vt reliquis copijs transitum securum facerent.

cxlxiii *Tillius* protinùs leuis armaturæ equites in hostem immisit, vt transitu hostem prohiberent; & parmulam caperent. Ducem etiam Bauarum admonuit, vt cum reliquo agmine properaret, quòd certam spem concepisset vlciscendæ Lipsianæ cladis. Ipse interim explicata in pugnam acie milites animabat. Ex altera parte quatuor muralia tormenta in pontem collineauit. Sed densa caligo Suecorum conatus dedita opera occulere videbatur, vt tuti opus absoluerent. Bauaros ter parmulam magno impetu adortos hostilis equitatus eo die seipso maior, grandi cæde reiecit. *Maximiliano* tamen superueniente Duce cum reliquis copijs, igentibus animis Bauari redintegrant pugnam. Rex iam cum omnibus copijs ponte transuectus, inclinatam iam suorum aciem restituit; quibus numero, & virtute longè Bauaros superantibus, pugna recruduit: *Tillius* animaduerso periculo, cum iam loco sui milites pellerentur, tentauit obequitans animum addere. Verùm ibi irrita sunt Ducum hortamenta, vbi animos iam timor inuasit. Instabat iam Suecus fugientibus vbique victor; *Tillius* tormentariæ pilæ ictu altero crure vulneratus, etsi diu fortissimè dolorem dissimulasset, vehementissimo tamen cruciatu superante virtutem, deficiens inter brachia suorum; in tentorium defertur. *Aldringherius* etiam vulnere in caput accepto, deserta pugna secessit. *Maximilianus* ne suorum militum florem absque Duce vagantium amitteret, receptui cecinit. Suecus ab insequendis abstinuit ignorantia viarum, & metu insidiarum, quia nox incidisset. Cecidere ex Tillianis supra mille, Reliqui desertis castris, Ingolstadium recessere. Memorant alij traiecisse Suecum nullo facto certamine. Immanes cum ederet tormentorum grandines, monuit *Tillium Maximilianus*, Ducis potius, quàm militis partes sustineret, neuè inter densam missilium grandinem, speculatoris fungeretur officio. Ille nihilominùs dum propiùs Lycum adequitans inspicit, quidnam hostis moliretur, catapultæ ictu secundum genu dextrum grauiter læsus vehiculo in tentorium reducitur. *Maximilianus* verò exploratis Ducum consilijs, an hostem prohibere transitu duxerent, cum eorum animos à prælio cerneret alienos, quòd Sueci longè superiores essent; & *Tillij* casus non parùm militum animos perculisset, noctu castra mouit, & saluus cum omnibus impedimentis Ingolstadium peruenit, vbi *Tillius* expirauit magno Cæsaris luctu, Bauarique Ducis, atque Catholicorum Principum, quorum causam multos annos felici bello gesserat. Obijt militum pater, neque aliter illos, quàm filios appellabat. Religio in Deum, fides erga Cæsarem, fortitudo in hostem, constantia in periculis, in aduersis patientia, perpetuum illi victoriarum obtulere cursum, qui vt eum numquàm ambitiosè extulerat; ita nec extrema deiecit aduersitas. *Tillij mors.*

Postridie *Gustauus*, quàm *Maximilianus* castra mouerat, comperto discessu, Augustam Vindelicorum aggreditur ab Acatholicis inuitatus, alliciente etiam loci celebritate, vndè commodè in Sueuiam arma transferre poterat. Ea sine vllo certamine in fidem accepta, clxxix mox amotis Magistratu Catholicis, Protestantes in pristinam libertatem reposuit. Augustæ deditionem facile reliqua Sueuia, & inde ad Lycum & Danubium vrbes secutæ sunt, Memminga, Campodunum Landsperga, Mundelheimium, Schongauia, Fussena, in verba Regis adactæ opere eorum, quos *Gustauus* immiserat. Ipse Ingolstadium adijt nec sine discrimine. Ratisponam cogitabat intercipere propenso in se ciuium studio, nec valido munitam præsidio. Concilium morabatur pons apud Ingolstadium, sub cuius mœnibus exercitus Bauari confidebat. Itaque vt pontis vsum inutilem Bauaro redderet, munitiones illi perstru- *Augustã Suecus occupat.*

Sal. An. 1632. ctas vano aggreditur conatu. Inde ad ripam Danubij obequitans, vrbis situm exploraturus, globus tormento emissus equum prosternit illæso vectore. Alia pila *Christophoro Marchioni Badensi* caput abstulit. *Maximilianus* verò cognito Ratisbonæ periculo, immissis duobus adhuc militum millibus, & quingentis equitibus, firmiori Ratisbonam communiuit præsidio. Rex suo discrimine territus, omisso Ingolstadio, in reliquam Bauariam irrumpens, mox Landishutum, Mosburgum, Frisingham, Monachium expugnat, & expoliat, opulenti præda ditatus, Monachij in primis, vbi centum, & quadraginta tormenta bellica minora inuenit, Postea quorundam ciuium prodente perfidia, innotuit Bauarum Ducem antequàm discederet, plura muralia tormenta humi defossa obruisse, atque in illorum vno condita esse XXX aureorum millia. Locum latentis thesauri edoctus, armamentarium se velle inuisere simulauit: cum venisset, locum effodi iussit, & 80. maiora muralia tormenta præcipue illud auro grauidum eruit. Interea XII miræ magnitudinis, qui *Apostoli* dicebantur. Rex relicto in Sueuia Vinariensi, in superiorem Palatinatum Norimbergam mouit. Iam *Maximilianus* & *Vvallensteinius* apud Egram castra iunxerát, & Norimbergam properabant, vt periculum facerent, & Regem è Bauaria abstraherent. Rex verò discrimen ratus, ante mœnia consederat in spetiem obsessi. Postquam verò *Bannerius*, & alia ad se conuenissent auxilia, indignum ratus diutiùs obsideri, copias eduxit, & pùgnandi potestatem hostibus fecit. Detrectabat porro *Vvallensteinius*, sperans cunctationis suæ tædio Regem in loca iniquiora protrahendum. Simulato itaque metu à prœlio abstinuit, nisi quòd paucas aliquot leuioris armaturæ turmas ad velitandum emitteret, à quibus *Ioannes Bannerius*, brachium sclopeto traiectus, exinproperatæ mortis habuit initium. Rex cum elicere castris hostem non posset, intra castra oppugnare decreuit. Irruit Regis desiderium explorantium error, qui à Cæsareis castra deseri retulerunt, falsa castrorum spetie decepti. Milite itaque distributo, audax facinus Suecus aggreditur, ipsius etiam Ducibus improbatum. Eodem tempore & superari vallum, & tormenta explodi à Sueco cæpere. Maior hostium impetus fuit aduersus *Aldobrandini* castra, *Ferdinandi Caraffæ*, & Comitis *Coloredi* iunioris. Qui improuiso impetu excitati correpta tumultuaria manu strenuè se inferentibus opponunt. Inde nouis manipulis cõfirmati hostem extra vallum eijciunt magna fugientium ac contra nitentium clade. Ex altera castrorum parte graue & attrox prœlium gerebant *Vvallensteinius* & *Galassius* & *Aldringerius*, nec contentus *Vvallensteinius* à castris depulisse periculum, equitatum emittit, circumgredi terga hostium iubens. Hic extra castra magno ardore concursum: donec Sueci Cæsareis ingruentibus ad syluam se recepere vicinam, vbi à Rege cum aliquot Sclopetariorum cohortibus deficescente, restaurato breui prœlio, in tutum recepti sunt. Hic cecidit *Ferdinandus Caraffa* nobilis Italus equestris legionis præfectus, & supra ætatem, bellicæ artis peritus. *Ioannes Baptista Chiesa* peditum tribunus lethaliter vulneratus, Saltzburgi occubuit. Cecidere vtrimque permulti, sed maior Suecorum clades, ex quibus duo mille desiderantur. *Leonardum Torstensonium* supremum rei tormentariæ præfectum, viuum Cæsarei traxere captiuum. Rex ipse haud periculo caruit vi præteruolantis globi, parte ocreæ auulsa, & dextri pedis pollice leuiter perstricto. Nox & sylua prœlium diremit. Suecis Norimbergam reuersis; *Vvallensteinius*, digresso ad sua Bauaro, in Saxoniam contendit. Sic grauida armis Germania, vbique raptantes exercitus sustinebat infelix Saxones in Silesia, Cæsarei in Vortlandia, & Misnia, in Alsatia & Sueuia Sueci, ad Rhenum Galli Treuiri occupata populabundi excurrebant. Rex misso *Bernardo* Duce *Vinariensi* versus Mænum, ipse transmisso Danubio Rainam oppidum, quod Bauari receperant, iterum expugnat, & Tribunum *Casparum Guilielmum Mitschenallium*, quòd timore potiùs, quàm vi hostium obrutus oppidum tradidisset, capite damnat. In Saxoniam interim ducente *Fridlandio*, euocatus Rex à Saxone in subsidium, magnis itineribus per Franconiam contendit. Sed iam *Gallassius* occupato Coburgo, mox Chemnitio, dein *Holchæ* iunctus, sequenti *Vvallensteinio* viam in Misniam aperuerat. Vbi coniunctis castris, acceptoque ad se *Pappenheimio*, qui Traiecto reuersus, ex itinere Hildesium interceperat, Lipsiam ac dein Halam Saxonum expugnat. Tum versus Lutzam, haud Lipsia procul, Regi in occursum ducit. Non existimans fore *Vvallensteinius*, vt Rex prœlium iniret priusquàm Lunæburgicas & Saxonicas copias sibi iunxisset; *Pappenheimium* cum

Marginalia: *Sueci Regis periculum.* — clxxx *Suecus Bauariã totã populatur.* — clxxxi *pugna Suecorũ cũ Vvallensteinio.* — *mutua clades.* — clxxxii *Galassi effigiem habes n. 189.0*

Sal. An. 1632 cum suis Halam remittit, vt Maurioburgum, arcem vrbi impositam expugnaret. Porro vbi adesse Regem, occupato Namburgo, atque ibi Salam transmittere per exploratorem cognoscit, reuocato propere *Pappenheimio* apud Lutzam consistere, atque opperiri hostium aduentum constituit.

Pappenheimius, qui captam Halam diripuerat, partitusque copias in hospitia sicuti iussus fuerat à *Fridlando*, cum ei redeundi est delatum mandatum; adesse vniuersæ pugnæ cum Rege discrimen, maximè hilaris iussit illico milites ad signa vocari, qui partiendis spolijs adhuc moras trahebant; veritusque ne prælium se absente committeretur, raptim tribus equitum legionibus, & vna sclopetariorum collectis iter ingreditur, ceteros subsequi iussos.

clxxxIII Interim *Vvallensteinium* angens cura torquebat, quòd non amplius, quàm decem armatorum millibus suus constaret exercitus, duplicem fossam, quà Rex venturus necessariò erat, aciei suæ præducit, & vtramque delectis sclopetarijs implet, qui irrumpentem eò equitatum infesta salutatione absterrerent. Lutza ignobile oppidum decem passuum millibus Lipsia distat. Ad sinistram sylua iacet, Inter quam & vrbem medio campo prope viam, quæ Lipsiam ducit, aciem suam *Fridlandus* disposuit. Et quoniam absente *Pappenheimio* militum inopia laborabat, in sinistro latere, quod ad nemus spectat, impedimenta, & circa ipsa calones equis impositos collocauit, vt hostibus speciem equitum præberent. Tormenta maiora septem post fossas, reliqua viginti fere loco edito apud Molendinum statuit. Aciei situs talis erat, qualem optimi Ducis prouidentia eligere potuisset.

Rex porrò exercitum ita disposuit. Dextram aciem cum Finnonibus, Smalandis, ac Suecis ipse curabat. Sinistram *Bernardus Dux Vinariensis* cum Curlandis, Liuonibus, & parte Germanorum. Peditatus medium tenebat Duce *Cniphusio*. Rex victoriam ex ipso loco ominabatur, vbi fuso *Tillio* insignem victoriam de Cæsareis reportarat. Suis tesseram dederat, *Deus nobiscum*. Cæsareis *Iesus Maria*. Fridlandus, qui huius exitu pugnæ imperij salutem, suæ virtutis famam agi videbat, omnes bellicæ peritiæ conatus extendit; atque omnem ingenij vigorem collegit: quòd cum eo Rege sibi res esset, qui vno Imperiali exercitu cæso, varijsq; prælijs, contusis Austriorum viribus, nunquam pugna nisi victor excesserat. Noctem duxit insomnem, huc, illucque cursitando inuisendis cohortibus, dandis mandatis. Rex prima luce, plenus fiduciæ vt maius adderet suis cohortibus robur, iussit statas preces ex suæ superstitionis ritu ab vniuerso exercitu recitari: vt iniecta militum animis religio faceret audaciores. Ita instructa vtrinque acie, Rex medio Nouembri anceps vtrique parti, & cruentum sane, sibi fatale atque vltimum prælium aggreditur. Prima apud fossas sclopetariorum præsidio firmatas pugna acerrima fuit non ipsa modo inuadentium, sed & propugnantium clade, quorum maxima pars sicut adorientibus Suecis infesta fuerant, ita & superata iam fossa, aut obstricta, aut trucidata est sine commiseratione. Tum equites immissi, inter quos primus Rex fossam equo transiliens dum suos exemplo hortatur, & voce, brachium sclopeti ictu traijcitur, quo vulnere, emanante largiter sanguine, ita mox affectus est, vt linqui animo inciperet, rogaretque è prœlio in locum aliquem securiorem ad curam educi, Ducem se obtulit *Franciscus Albertus* Dux Saxoniæ, sed vterque in Cæsaream impacti cohortem, ibi Rex ab ignaris quem impeterent, binis ictibus percussus prosternitur, Sunt qui paulò ante prelium cum duobus stabularijs ad quingentos ferè passus ab acie sua memorant progressum, vt locum statuendis legeret tormentis, ingruente mox nebula, dum incautiùs progreditur, in turbam Croatarum incidisse, & cum se dedere nollet, ab ignauis multis vulneribus interfectum, spoliatumque. Mors Regis inter milites vulgata, nouo more, non terruit sed in vindictam incitauit. clxxxIV *Sueci Regis cædes.* Tanto itaque impetu in Cæsareos itum est, vt frustra renitente *Fridlando*, quidam fugam spectarent, ni adueniens in tempore *Pappenheimius* prœlium restituisset, sanè longè primo attrocius; quia alteri pro recuperanda victoria, alteri vt partam retinerêt, rebus suis desperantium more pugnabant adeo obstinatis animis, vt neque certamen nocturnæ tenebræ confusa rerum specie dirimere potuerint: ad quartam ferè noctis horam acerrimè vtrinque pugnatum est. *Pappenheimius* qui non magis in prœlium, quàm mortem ipsam festinauit, in primo aggressionis ardore, lethali vulnere secundum femur perfossus, grauitatem vulneris sentiens, sacerdotem assidere sibi comitem voluit. Discedens ingemuit, quòd imperfectam pugnam desserere *Pappenheimij cædes.*

co-

COM·SVE·RO S
ET·AR·GAR·1633

VINCERE·NON·NVMERARE·LICET

OMNIA·DAT·QVI·IVSTA·NEGAT·

QVIPPE·VETOR·FATIS·

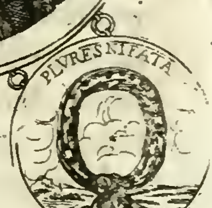

·ALBERTVS·VALENSTENIVS
DVX·FRIDLAND Æ·&c

·BERNARDVS·SAXO·
WEINARII·HVX·

GVSTAVOS·ADOLRHVS·SVECORVM·REX·&c

TVRPE·REFERRE·PEDEM·

ETIAM·POST·FVNERA·VICTOR·

PLVRES NI FATA

CHRISTIANVS·COM·PALAT·AD·RHEN·

GVSTAVVS·HORNIV·SVECORVM·GENERALIS·&c

OCTAVIVS·PICOLOMINEVS·&c

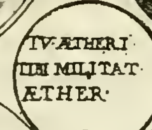

GOTFIRDV·HENR·COM·PAPPENHEIM·&c

LEONARDVS·DORSTENSONIVS·SVECORV·GENERALIS·

SIGISMVNDVS·III·REX·POLONIÆ·

VLADISLAVS·IV·REX·POLONIÆ·

IOH·FREYER·WERTIVS·&c

TV·ÆTHERI
IIII MILITAT
ÆTHER·

MATHIAS·GALASSVS·GENERAL·S·C·M·

AXELIVS·OXENSTERNIVS·SVECORV·GENERALIS·&c

Sal. An. cogeretur, & vicinioribus has supremas voces
1632. *Fridlando* referri mandauit. *Dicite Vvallen-*
clxxxv *steinio, me grauissimo accepto vulnere interire: hoc tamen maximo omnium solatio, quòd decedens Catholicam fidem, ac Cæsarem liberum ab acerbissimo hoste relinquo.* Mox animam Christiano ritu expiatam efflauit, copiarum ductor acer, & pugnax militaris virtutis testimonium secum ferens in facie, plurimas cicatrices. Eius morte iterum acies nutauit Cæsarea. Solus penè *Octauius Picolomineus* cum sua legione inter medios hostes intrepidè vsquè ad finem prælij stetit amissis quinque equis, quibus insederat, tum septies facta irruptione, ac sex vulneribus saucius optimi & fortissimi militis ducisque nomen promeruit. Incertam victoriam *Vvallensteinius* hostibus adiudicauit desertis tormentis, loco prælij nocte silentio exce-
clxxxvi dens in Bohemiam, ad reparandum exercitum. Sueci noctem eam in campo, vbi pugnatum fuerat, transegere. Cecidere in acie ad nouem ferè millia cladem penè æquante fortuna. E Cæsareis Abbas Fuldensis crucem piè in hostem præferens, & *Bertholdus Comes Vvallensteinius*, alijque plurimi illustres præter *Pappenheimium*. Apud Suecos Regis vnius interitus cæterorum æquauit miseriam. Annorum octo & triginta fuit, sed vltimo vitæ biennio, quo incredibili felicitate è mari Balthico trans Rheni & Danubij limites totum penè Imperium armis perculit, tantum gloriæ sibi acquisiuit, vt paulò ante mortem præsagiret non fore diuturnam. Felicissimus cum esset, temeritate carere non potuit, quæ filia est felicitatis. nam stante acie cum Ducis obiret officium, totius exercitus discrimine, militis etiam gregarij vsurpauit. Fatale cum ei esset vincere, nequijt cadere sine victoria. Incertum adhuc, an priùs vinceret, vel decederet? Nec patet, cuius manu ceciderit, quasi nec morientem fortuna desereret, sed vt obitum faceret Augustiorem, percussorem celauerit, ne vilis homo gloriari posset occidisse Regem tam grandem, & militem adeo fortem, vt annuit nummus feralis, quem in honorem *Gustaui* percussere Galli. In eo *elephas draconi* incubat, & casu suo subtus oppressum interficit sub lemmate *Etiam post funera victor*. Secunda Icon fasciā præfert intertextam coronis & inspersam sub inscriptione *Plures ni fata*, Supple

Plures poteram, ni fata vetarent
Addere iam partis, capitique adscire coronas.

Hanc e symbolicis ipsis notis, quas passim vsurpabat *Gustauus*, petiere Galli; imò ex insignibus gentilitijs expressere. Fasciam enim intertextam coronis, alludente ad insignia sua typo gestabat, quo animum exprimebat Martialem, nisi Prouidentia superna illius vitæ filium abrupisset.

Tertia Icon manum adumbrat, qua Orbis globum, cui Aquila imminet, apprehendere satagit sub lemmate Virgiliano

Quippe vetor Fatis.

Hoc est

Hunc ego si totum non aufero, fata repugnant.

Petitur huius Iconis argumentum ex illo spectabili satis euentu, qui pugnæ ad Lutzenum initia & præludia insigniuit. Sueci quippe vexillum quoddam in quo Fortuna cum Romanis Aquilis expressa cernebatur, Cæsaris exercitui prima statim congressione raptum, Regi suo repentè obtulerunt; ex quo ille auspicatius omen conceperat, se tandem indicem Imperij Aquilam, & imperialem ditionem excussurum. Sed ille, cuius arbitrio consilia hominum subsunt vniuersa, summus ac sumè potens Deus victoriarum cursum abrupit; minimè ferens vt imperium, quod *Romani* nomine insignitur, in eas manus perueniret, quæ Romanam religionem abijcerent; aut in alterius possessionem transuolaret, quàm eius domus, quæ pietate creuerat, & religione hostes Dei, & suos profligauerat.

Adijciuntur *Vinnariensis* symbola ab eisdem Gallis cum Suecis confœderatis in eius honorem expressa. In primo *Leo* est, qui iaculis reluctatur, & hastis, abyssumque à tergo habet cum gnome ista ex *Ouidio* mutuata

Turpe referre pedem.

Innatum dicunt Leoni, vt quia eius collum fibris, & compagibus caret, nunquàm ipse à tergo respiciat. In Vinnariensis itaque fortitudinis symbolum Leo sumitur. Alterum symbolum *Hydra multicipite* constat, hisce verbis expressum, *Vincere non numerare, licet*. Et annuit tot profligasse, quot in Gallos & Suecos insurrexerint hostes. Tertium *armato* constat *brachio*, cum inscriptione ex *Lucano* petita; *Omnia dat, qui iusta negat* Quasi iniuria Austriaci Cæsares Religionis iacturam non concesserint, & perfidiam non laudauerint. *Omnia dat, qui iusta negat*, retorquet domus Austriaca in nouatores, à quibus cum hoc vnnm exegissent *Carolus V.* eiusque succesfores, vt primùm

Deo,

Sal. An. 1632. Deo, postea Cæsari fideles essent; omnia dederunt, idest ditionibus suis ceciderunt spoliati, quia fidem Deo peierarunt. Ad historiam regrediamur.

clxxxvii Non sine periculo *Vvallensteinio*, abeũte, vt annuit plũbea glandes, quę ei ocreas perforauit nõ sine timore tãti Ducis indigno; quod amissis habenis, equo paruerit ferocienti: Sueci receptis tormentis, quæ Cæsarei reliquerant, cum regio cadauere, mœsto agmine, ac victis propiores Vveiffenfeldam recessere, inde armis atque vindicta Regi suo, iusta soluerunt, nam *Gustauo Hornio* cessere in Alsatia Benfelda, Selestadium, Colmaria, Hagenoa, Friburgum, *Gulielmo Baudisio* in Montensi Ducatu Lintsium, Blankemberga Vvindeca arces Bergenses, inde transmisso Rheno Andernacum; non modico etiam Coloniensibus illato damno. *Federicus Palatinus* ope Suecorum & ipse Frankentalium expugnauit, sed tristis ob cœdem *Gustaui* Regis, febri correptus, diem obijt supremum, relicta vidua *Elisabetha Caroli* Regis Angliæ sorore, & ex ea decem liberis. Prin-

Hornij gesta.

mors Friderici Palatini.

clxxxviii ceps moderatæ indolis, sed Astrologorum fallacia, & aulicorum adulatio in discrimen vitę, atque fortunæ iuuenem impulit incautum. Ex quo se Ducem Bohemicæ rebellionis præbuit, bello victus, mox regno, atque auitis ditionibus exutus, duodecenne exilium aliena munificentia sustentauit. Mansfeldici, Danici, tandem Suecorum tumultus in spem veteris fortunæ reuocabant, donec occiso Rege, mox ipse est Regis fata sequutus. Hoc eodem Anno ferè omnes Europæi Reges funera tenuere. In Hispania moritur *Carolus* frater *Philippi* Regis. In Germania *Leopoldus* Archidux. In Polonia Rex *Sigismundus III.* & successorem habuit filium *Vladislaũ IV. Mauritius* Hassiæ Landgrauius. *Franciscus Vandemontius* Dux Austrasiæ.

Vinariẽsis Dux Saxonũ.

Iustis itaque Regi celebratis, Dux Vinariensis lustrato exercitu, quatuordecim bellatorum millibus rem Suecicam adhuc stare conspiciés, nuntium ad Saxonem misit, flagitans, vt copias suas cum Suecis pugna imminutis coniungeret; vt *Vvallensteinium* aduersa pugnæ fortuna debilitatũ non sinerent vires reparare, sed iã ruinæ vicinum prorsùs impellerent. Molesta fuit Saxoni legatio. Plurimum Regis mortem ingemuit; quòd Cæsaris vires non adeo accisas cognosceret, vt adhuc terribilis omnibus esse posset: etiã supra modũ dolebat electio quod se

clxxxix

Electore repulso, *Vinariensem* prætulissent, qui etiamsi ex eodem Saxoniæ familia, tamen ob veteres simultates, occulto odio accensus esse putandus erat. Metuebat eius virtutem; ne si ille cum Cæsare reconciliaretur, vt sibi Electoralem dignitatem quam ipsius maiores tenuerant, vindicaret. Putabat insuper extincto Rege, Suecorum copias difficile posse sustineri, vnde in se totius belli molem ruituram. Dissimulabat tamen arcana hæc, sed arma sociare recusabat, cum *Axelius Oxensternus* rerum Suecicarum secundus post Regem arbiter (qui à morte Regis indicto Stocholmiæ conuentu *Christinæ Gustaui* filiæ septenni ordines iuramento fidelitatis addixerat, & bellum Germanicum, in quo Rex sanguinem, & vitam profuderat, omni ope continuandum decreuerat) Saxonem adiens, omnibusque verborum lenocinijs animum asperatum delinire studet, armorũ potestatẽ, atq; arbitriũ penes eũ fore promittens; pro eius commodo magis, quàm pro Suecorum gloria Suecos milites pugnaturos; Saxo se *Oxensterni* rationibus acquiescere simulans, omnia promittit: re ipsa *Vinariensi* nunquàm sua arma coniunxit. Is porrò vt de Saxonis rebus se sollicitum testaretur, admoto Suecorum exercitu, Lipsiam oppugnare aggreditur. Fuerant ibi à *Fridlando* pauci pedites ad custodiam relicti; valido tamen præsidio arce firmata, Post meridiem portæ vrbis decem equites accesserunt, qui Cæsareos se esse mentiti, ob paucitatem contempti, in vrbem admissi vix intra limen illato gradu, militum imparatam stationem ferro occupãt: mox succedentibus alijs, momento vigilibus omnibus obtruncatis, in vrbem ingressi, semi horæ spatio centum Cæsareos occiderunt. Necdum noctis appetiuerant tenebræ, cum quadraginta equitum signa in vrbem venere Ducibus Luneburgi Principibus. Copiarum reliquum in suburbijs substitit. Arx supererat; cuius præsidiarij constanti fide strenuè Suecos oppugnatores repulerunt, sed amissa spe auxilij, honestis conditionibus deditionem tandem fecerunt. Simili fato Gygnea, & Chemnitzium desperato subsidio Suecis cessit.

Christina Regina Sueciæ.

cxc Lipsia expugnata.

cxci Dux interim Lotharingius occasionem belli in Suecos quærens, *Hornum* monuit, quòd cum magnum auri pondus Cæsari mutuum dedisset; eoque nomine Benfeldam, Dachstenum, Alsaticam tabernam sibi pignori datam; eaque oppida Suecicis tenerentur armis; roga-

Sal. An. 1631. re se amicè eius regni curatores, vt suæ indemnitati cauerent. Cognouerant Sueci in speciem iusti belli, non vt suæ pecuniæ caueret, Lotharingum pignoris titulum præferre: quare sedato animo responderunt, *Ducem amicum omnia posse à Suecicis partibus polliceri; quoad verò nomina, nihil posse decerni, donec Sueciæ procerum haberetur conuentus*. Sic *Hornus* discessit. Lotharingus verò repentino impetu Alsaticam tabernam aggressus, capit, munit. Hoc Lotharingi Ducis facinore animati Cæsarei, Hagenoæ præsidium, cæso conquisitore *Croncho* sudibus peremerunt.

Lotharingus mouet in Suecos.

Bauarus sua recuperat.

In Bauaria *Maximilianus* cum suis à *Vvallensteinio* digressus, nihil intermisso per hyemem bello suis ditionibus Suecos eijcit. Inde in Sueuiam progressus Memmingam deditione, vi Campodunum capit vetus Almangauiæ oppidum, & principali Abbatia celebre. Inerant ducenti præsidiarij; ciues Sueci nominis studiosores quàm milites. Nam viris, militibusque fœminæ immixtæ feruidam aquam, saxa, trabes, quæque alia furor ministrabat, in oppugnantes deuoluebant. Hæc pertinacia festinauit vrbis exitium. Nam Cæsarei virtute, & numero potiores, via vi facta, irrumpunt in oppidum, armatosque & inermes, viros ac fœminas iuxta sternunt. Ita omnibus penè ad internecionem deletis, quicquid reliquum fuit militi in prædam cessit. Iamque recuperata Hicha, Landsperga, Raina, alijsque circa Augustam locis, paulatim Augustæ imminebat, fuso ad Danubium *Gustauo Hornio*, qui ex Alsatia victrices copias laboranti Sueuiæ subsidio ducebat.

CXCII Hornium vincit.

An. Sal. 1633. *Vvallensteinius*, cui Cæsar non minùs belli, quàm pacis summa cum potestate arcana cõmiserat, tota penè egit æstate, vt Saxonem reconciliaret, sed euerso tractatu; adulto tandem Autumno, præmisso *Holca*, & *Gallassio* irruptionem in Saxoniam simulat; sed mox conuerso itinere, cum iam *Arnheimius* potiorem Saxonici exercitus partem è Silesia in Saxoniã duxisset, relicto apud Stenauium Comite *Turriano*, *Fubaldioque*, eos ex improuiso adoritur, & repente ab omni parte circumuentos ad deditionem coegit. Ea victoria omnem Silesiam *Vvallensteinio* aperuit Gorlicium, & Golberga vi expugnata: Lignitium, Glogouiã, Landspergã, Francofurtum, aliaque ad Oderam loca deditione capit. Iamque Pomeraniæ, & Megapoli imminebat; cum Suecorum irruptionibus ad Danubium & Ratisponæ propugnatione maximè perturbatur, quasi animo diuinaret, hoc illatum Bauaro Duci incomodum suorum fore malorum initium. Substitit itaque cogitabundus; postea in Bauarum inuectus; auarum suis perditè incubantem thesauris ad custodiendas magis auro plenas arcas, quàm ad tuendas vrbes natum acerbissimè vellicauit. Verebatur ne *Vinnariensis* Bohemiæ, atque Austriæ signa inferret & in viscera Imperij arma victricia. Quare vlteriùs ab Baltici maris litora prouehi periculosum ratus; quòd Cæsaris prouinciæ, Imperij præcordia auxilijs nudata hostium obijcerentur arbitrio; ad illas tuendas flectendum ducens exercitum, iussit militem sub signo migrare. Bauarus qui *Fridlandi* auxilia sibi adfutura sperauerat, quòd à Pomerania cum exercitu regressum, propè Vindeliciam accessisse accepisset; obstupuit, quando illum retro in Bohemiam cognouit conuerso agmine processisse. Quare misso tabellario, suppliciter orauit, vt ad eijciendos à fœderata prouincia Suecos exercitum duceret. *Fridlandus* verò respondit, *se pluribus in locis esse non posse: Cæsaris patrimonium magis vrgere, quàm Ratisponæ expugnationem quæ sola ignauia fuerat amissa. Non esse vrbes sine validis præsidijs deserendas; vt ad eas postea recuperandas exercitus è medio rerum gerendarum, victoriarumq; cursu euocentur.* Alia in speciem excusationis addidit, Suecos-Saxones iunctis copijs in Bohemiam mouere, rusticorum motibus excitatos. Hinc proculdubio contempta ad Suecorum arbitrium Vindelicia, illi maturauit exitium.

Silesiam recuperat Fridlandus.

In Germania superiori mutuis cladibus fortuna ludebat. *Vinnariensi* Bauariam populante, *Maximilianus* Sueuia relicta ad sua defendenda redierat. *Hornius* ab *Aldringerio* trans Danubium reiectus maioribus auctus copijs Constantiam ad lacum Bodamicum obsidebat, sed frustra. *Rheingrauius* per Alsatiam victor cæso *Montecucullo* Brisancensis præsidij præfecto, vrbem obsidebat. Hoc periculo excitus Dux Feriæ Mediolanensis præfectus cum Hispanicis copijs, ex Italia per Alpes Helueticas, *Aldringerio* iungitur, & duas vrbes penè ad vltimum discrimen adductas in tempore liberauit; fudissetque hostem haud dubiè, si *Aldringerium* in certæ victoriæ societatem pertrahere potuisset. Sed illum nunquàm aliàs pauidum prohibitio *Vvallensteinij* deterrebat, mortem interminantis, si iniussu suo in hostem pugnasset. CXCIII

Sal. An. 1633. set. Ita *Ferianus* solus tot hostibus impar exercitum suum in hyberna per Bauariam disposuit, neque multò post, anno exeunte mœrore confectus rerum non benè administratarum obijt. Interim *Christianus comes Palatinus* (*huius effigiem supra habes p.* 201.) Heidelbergam

cxciv recuperat; *Smidbergicus* Suecus tribunus continuata in hyemem obsidione Philippiburgum castellum munitissimum, fame & aliorum necessariorum penuria ad deditionem compellit, anni in sequentis initio; quod deinde Sueci Gallis vendidere. *Vinnariensis* relicto in Alsatia *Hornio* contra *Ferianum*, & *Aldringerium*, raptim Donauerdam ducit, sibique iunctis copijs, quas *Kagius* ex Vvestphalia adduxerat, Neoburgum dein Aichstadium occupat. Nec diù moratus, traiecto Danubio simulans Ingolstadium petiturus, repentè id prætergressus Kelhemium vi, Neostadium deditione expugnat. Inde Ratispona post paucorum dierum

Ratispona capta. oppugnationem, auxilio destituta potitur. Ratisponam plurima oppida secuta sunt trãs Danubium in superiore Palatinatu: nam Bauaricum latus *Ioannes à Vverda* (*vide effigiem supra p.* 201.) ex ignobili & gregario milite, sed bellicis facinoribus clarus tuebatur, quamuis paucorum equitum præsidio præesset. Exultantem victoria hostem intra Isaræ fluminis ripam multiplici clade castigatum coercuit.

Cæsarei cæsi. Hæc in Bauaria; dum ad Visurgim noua fortuna Suecis arrisit, Hameliam obsidebat Dux *Georgius Luneburgicus* cum Suecorum auxilijs ductore *Dodone Cniphusio*. Ei liberandæ Elector Coloniensis, Moguntinus, cæterique exules Coloniæ Principes copias non contemnendas instruxerant Duce Comite *Merodio*. His *Bunninghausius*, *Gronsfeldiusque* milites suos iunxerant contractis omnibus militibus, quos ex vicinis potuere præsidijs. Sic instructi in hostem pergunt, sed aduerso Marte, memorabili clade apud pagum Allendorpium, haud procul Hammelia profligantur; & cum *Merodio* quinque millium desiderantur. Ex hostibus non vltra ducentos. Capta tormenta maiora quindecim, signa militaria septuaginta, æris castrensis, cæterique bellici apparatus magna vis. Hamelia & Osnaburga fuere præmium victoriæ.

Ludouicus Gallorum Rex, qui in Cæsarem cum Suecis conspirabat, vt Ducem Lotharingiæ à Cæsareis partibus abstraheret, Lotharingiam inuadit; fratrem suum Ducem Aurelianensem, quòd se inscio *Mariam* sororem Lotharingi in vxorem duxisset, iubet à summo Parisiensi Senatu inualidè contraxisse pronuntiari ex lege Regni, qua Regij Principes prohibentur nuptias inire sine summi Senatus assensu, eiusque liberos à regni successione excludi. Calamo itaque ac ferro rem gerens, plurima Lotharingi oppida cæpit, inter quæ Nanceium deditione accipit. cxcv Gallus mouet in Lotharingum.

CONSPIRATIO VVALLENSTEINII. Ann. 1634.

cxcvi QVadraginta bellatorum millium exercitus mole fortis *Fridlandius*, cum toti Germaniæ formidandus, vna pugna tantis Germaniæ calamitatibus crederetur finem impositurus, missis aliò agminibus, & inutiles moras trahendo, non solum tam validi exercitus terror euanuit; sed etiam Sueci posito metu in ipsius *Vvallensteinij* oculis vrbes, oppida occuparunt; non sine labe perfidiæ ipsius *Fridlandi*, quòd deserto Bauaro Duce, ac *Feriano* in Bohemiam longiùs ab hoste arma conuertit. Hoc fuit maximum omnium discrimen, quod ad eum vsque diem Cæsarem fatigauit, non sine forsam Cæsaris culpa, qui cum *Fridlando* partitus videbatur imperium. Na-

cxcvii natalia Fridlãdi. scitur *Fridlandus* in Bohemia loco nobili. Literis cum in Italia operam dedisset, natura inquietus & vagus, anhelabat ad arma. Illectus libidine gloriæ, sine hac (dicere solebat ad suos) nil egregium debere expectari, supra sortem cogitabat. Animi Celsitudini luxum corporis addidit, regio penè vitæ cultu vsus, quòd illi inuidiam concitabat. Primas nuptias celebrauit cum illustri, ac prædiuite Hungarica vidua; qua mortua, duxit filiam Comitis *Harrachij* in aula Cæsaris præpotentis. Huius auspicijs beneuolentiam Cæsaris ita captauit, vt Comes primùm, deinde Dux ac Princeps Imperij, denique bis summus exercitus Imperatorij præfectus, vel dictator renunciaretur; eo gloriosior, quòd sola virtus ei gradum fecerit. Inter ambitionis, crudelitatis, violentiæ quibus etiam pressit amicos, videre erat prudentiam, militarem disciplinam, mirum ingenium, quo fortunam ipsam dominaretur præuidendo, & prouidendo futura. Iræ, iniuriarumque impatientissimus fuit; vt plurimi asserant, à die primæ exauctorationis, vltionem animo meditatum, qua Cæsarem,

Sal. An. 1633 ſarem, imperiumque peſſundaret. Varia retulere ſcriptores. Alij cœſum quia proditorem exhibent; alij priùs inſidijs petitum, quàm proditorem; & ad euitandas machinationes cum hoſtibus conſpiraſſe. Certum eſt quòd Ducum, & Legionum animos tentauit, cum Suecis conſilia miſcuit. Eſt qui ſcribat, regnandi cupiditatem in eo conjectoris Aſtronomi deliramenta accendiſſe, qui coronam, ſceptrum, regnum *Fridlando* ſomniabat. Ad regnum Bohemiæ dicitur adſpiraſſe. Iuſſerat Cæſar vt hyberna extra Bohemiam & hæreditarias prouincias ſumeret; partem exercitus Paſſauium aduerſus *Vinnarienſem* & ſex equitum millia *Ferdinando* Cardinali Hiſpaniæ Principi, Mediolano in Belgium deducendo obuiam mitterentur. Nihil horum impetrari à *Vvallenſteinio* potuit.

cxcviii Fridlandi ſuperbo ingenio inſitum erat Hiſpanam auerſari gentem; nec munera vel ab ipſo Rege miſſa, aut delatos honores magni facere. Cum illi ſorderent Hiſpana munera, Aurei velleris inſigne quod aureo funiculo collo pendens geſtabat, ſemper ſubductis menſis, à prãdio, à cœna, aut cum magna negotia animo meditaretur; circumplicare indici, explicareq. Fridlandi odium in Hiſpanos. conſueuerat; aliquando ad præſentes conuerſus, illam auream bullam manu tenens, *quid mihi* (inquit) *hoc ariete, opus eſt, qui etiã in gregariorum nobilium virorum pratis oberrat.* Iterum cum aliquot generoſiſſimis, pulcherrimiſque equis ab eodem Hiſpano Rege per ſuos miniſtros donaretur, protinùs coram legato ſuis aulicis donauit. Interdum etiam in publica menſa amarè ſubridens, a ſuo chiliarcho paulò antè ex Hiſpania regreſſo percunctabatur, *Bellè nè cum Rege agitur? vt diem cum ſuis amoribus fallat? Dum nos hic tecti ferro, pro imperio pugnamus?*

Cum itaque menſe Februario rumor recurreret, in aula Cæſaris id agi, vt ſe iterum exauctorato, Rex Hungariæ *Ferdinandus* exercitibus præficeretur, præcipuos ad ſe Pilſam tribunos euocat, veluti ſupremam præfecturam cxcix militem concitat. depoſiturus militiæ, quæ ita alloquitur. *En commilitones præmium, quod mihi pro geſtis Auſtriacæ domus per annos triginta, domi bellique, toties fuſo hoſte, tot partis victorijs egregie factis, mihi refertur, vt rurſum deponar cum ignominia. Omnia præuidi, cum ante biennium ad hanc prouinciam reuocarer; propterea iure non aliter, quàm cum ſumma poteſtate imperium acceptare volui. Dedit hoc Cæſar vt me falleret, nunc Rege Suecia in acie cæſo, fracto debilitatoque Saxone, poſtquàm reſpirare cœpit domus Auſtriaca, præualent malignantium voces, mihi reſtituti imperij, & conficiendæ pacis gloriam inuidentiũ. Petunt à me, quæ concedere nec debeo, nec poſſum, vt materiam criminationi ſuppeditent. Quale enim arcanum inuoluit, media hyeme exercitum hybernis prohibere? Cur florem equitatus à reliquo auellere corpore, vt inopia, frigore, ac longinquo conficiatur itinere. Dolet opido mea ignominia, ſed magis dolet veſtra miſeria, vt poſtquam ære deficiente vos pollicitationibus alui, nunc pecuniæ vacuos dimittam. Vobis pugnantibus adfui ſpectator, & teſtis, ſed vt præmia rependam, prohibeor. Quid agendum pro mea, & veſtra cauſa conſulite. Aulicorum namque perfidia, Hiſpanorum fallacia gemit, nec quieſcet donec me extracto, poſſit libere, & ſine timore pretium ſanguinis militaris in priuatam vertere vtilitatem, & munera habere venalia.* Poſt hæc digreſſo Duce, *Adamus Erdtmannus Terſcha*, & *Illous* omnium arcanorum *Fritlandi* participes, exaggerato proprio cuiuſque damno, iniqua concludunt videri decreta Cæſaris, ac proinde rogandum. Ducem, ne fidos promptoſque milites deſerat. Negauit Fritlandus *Decorum nomini ſuo in eo munere perſiſtere, à quo in horas cum dedecore deiici, metuere debeat.* Non latuit callidiores, quò ea tergiuerſatio pertineret. Nec ipſe *Fritlandus* diſſimulabat. Fit igitur decretum: *Duci Fridlandiæ apud exercitum remanenti communi ope, viribuſque aſſiſtere; neque permittere, vt illi inuito abrogetur imperium.* Videbant plurimi quantum à Republica petebatur: cc tamen eadem die ab *Illoo* conuiuio excepti, & antequam vino maderent, decreti formula iam à *Nyemanno* ſcriptis concepta offertur ſubſcribenda. In hac conditio erat *iſta promitti, quamdiu Cæſari obediret Fridlandus.* Dum poſtea menſa protraheretur, eademque formula iterum prælegeretur, in qua nomen Cæſaris omiſſum, & *Vvallenſteinio* ſoli fides, & obſequium exigebatur, fuere qui formulam eam non probarent, aut certa ſimulatione temulentiæ nomina ſua ita adſcriberent, vt legi non poſſent. Ortam contentionem *Illous* facile cõpoſuit, dicens Cæſaris in ipſo formulæ limine fieri mentionem: nihil opus eſſe eam repeti, nec tanti eſſe debere trium verborum lituram. *Terskius* audacior non dubitauit clara voce eos perfidos, & nebulones inclamare, qui cum *Fridlando* non ſentirent. Illi quod crederent

nec

Sal. An. 1634. nec locum, nec tempus esse reclamandi, nihil vltra fuere conquesti: Subscribunt itaque formulæ. Postridie *Fridlandus* questus est de hesterno tumultu, finxitque se velle, abdicato Magistratu, abire militia. Quamobrem ductores vt hominem placarent, hesternam subscriptionem in altera membrana confirmarunt adscriptis sua manu nominibus, paulò quàm heri, nitidiori charactere. Non interfuere coniurationi *Galassus*, *Aldringerus*, & *Coloredus*. Eos Pilsnam vocauit *Fridlandus*. Adfuit *Galassus*, interrogatusque, *num sciret, quæ gererentur*? respondit *se audiße quidem, sed credere nondum potuisse*. Quo ita *Fridlandum* elusit, vt neque fidei constantiam aduersùs Cæsarem læderet, neque *Fridlandum* irritaret. *Aldringerus* varijs protelationibus absentiam excusauit.

CCI *cum Suecis agit.* Inita coniuratione, *Galassus*, ac *Picolomineus*, & alij plerique intellectis *Vvallensteinij* consilijs, postquàm se atque omnem exercitum præcipitari in manus hostium intelligunt; nam & iam apud *Oxensternium* Francofurti, apud *Vinnariensem* Ratisponæ de armorum coniunctione agebatur, Cæsari cuncta patefaciũt. Cæsar coacto propere secretiore consilio, celeritate vtendum ratus, vt malè adhuc cohærentes conspirationis vires labefactaret; per legatos edixit, *ne quis Vvallensteinio pareret*. Simul *Galasso* supremam militiæ præfecturam donec de altero capite prouideretur, contribuit. Tribunis (duobus exceptis) ex omni numero eorum quæ Pilsæ egerant, veniam facit, eosque à Sacramento *Fritlandi* absoluit. Simul iniunctum vt *Fritlandum* cum *Illoo*, & *Terska* viuum tenerent, vel mortuum: Ille verò se à primoribus agnoscens desertum, repentè Pilsa Egram contendit, vt vicinior esset ad accipienda Suecorum auxilia. Hic à *Francisco Alberto* Duce Saxoniæ literas accepit, *Bernardum Ducem Vinnariensem iam esse in eo loco cum exercitu, quem Vvallensteinius monstrasset: nihil deesse, vt copias & ipse iungeret. Antequàm fieret, velle se cum eo colloqui postridie, quod vt securè faceret*, rogabat, *vt sibi centum equites præsidio obuiam mitterentur*. Redditis literis multa addidit *Fritlandus*, vt facile appareret, qualem animum gereret in Cæsarem, & in aulicos. Tum *Lesleus* nihil cunctandum ratus, è vestigio in Egrensem arcem conuolcat ad *Butlerum*, & *Gordonum* tribunos, qui iam ante consilia sociauerant, communicatis quæ nuper aduenerant, re probè expensa, iudicarunt, nullam salutis publicæ rationem reliquam, nisi violentæ manus inferrentur perduellibus. Data ergo mutua fide coniurant, se vitam potiùs, quàm Cæsarem amissuros. Cæterum vt omnia quàm minimo tumultu fierent, placuit, vt *Gordonus* sub vesperam *Terskam*, *Kinskium*, *Illoum*, & *Nyemannum* in arcem ad cœnam inuitaret. Adsumpti etiam in societatem facinoris ex legione *Burleriana Robertus Geraldinus* vigiliarum præfectus, & *Gualterus Deuerox* centurio, cùm triginta militum fortissimis, ex quibus duo *Scoti*, vnus *Hispanus*, reliqui *Hiberni* erant. Illi omnes in vicinum conclaue dispositi, & signum inuadendi expectare iussi. Peracto conuiuio, cum bellaria illata essent *Leslæus* misso, qui portas artis occludi, & attolli pontes præciperet, monet *Geraldinum* tempus esse destinata exequi. Ille dispositis, qui ostia, & aditus scalarum obseruarent, ne famuli dominis auxilio accurrerent, & ignari conscios turbarent, cum sex delectis in cœnaculum irrũpit. Inclamatoque *Viuat Ferdinandus*, omnes strictis mucronibus coniuratos inuadunt, ac frustra repugnantes interficiunt Cęde patrata, dubitatum de *Vvallensteinio*, an viuum Cæsari traderent? Sed arduum hoc, & periculi plenum, incertis adhuc militum animis, quorum ipse plurimos iam largitionibus præoccuparat. Decretum itaque, vt occideretur: missusque Centurio *Deuerox* cum suorum fida manu. Prouecta nox erat, & Dux curis fessus in quietem concesserat, cum *Deuerox* in hospitium irrumpit, effractoque ostio cubiculi, consistentem ante lectum, nam ad subitum tumultum consurrexerat, solo tectus indusio, exploraturus quid rerum ageretur. Sic stantem *Deuerox* compellat, *Tu ne ille, qui hosti exercitum iungere, & Cæsarem diademate spoliare voluisti? Iam, iam morere.* Ictum nihilominus distulit, si quæ forte verba à *Fridlando* vltima acciperet; sed cum nulla voce edita, stans brachijs explicatis, corpus vulneri obiecisset: impacta in medium pectus hasta, miserum prostrauit. Cadauer tapeti inuolutum, curru in arcem deuehitur. Dein in scripta, & literas ipsius diligenter inquisitum. Postremo mane *Butlerus* conuocatis ad se omnibus tribunis, facti rationem exposuit. Quibus in fidem Cæsaris confirmatis, centum equites ad intercipiendum *Franciscum Albertum* Ducem Saxoniæ dimittit. Is nihil aduersi veritus, quòd equites illos à *Fritlando* missos crederet, sine metu securus, cum ali- CCII *Fritlandi cędes.*

Sal. An. 1634. aliquantulum progressi essent, circumsistitur, armaque ponere, & se in custodiam tradere iubetur. Ita Egram primo, dein Viennam ad Cæsarem deductus est. Hunc exitum habuit *Albertus Vvenceslaus Eusebius comes de Vvallenstein*, Meckelenburgij, Fridlandiæ, Sagani, ac Glogouiæ Dux, fortunæ indulgentia Cæsaris penè socius, imperandi cupidine inter ludicra variantis fortunæ exempla nostro sæculo in exemplum tumidis exponendus. Cœdem eidem *Fridlando* iam prædixerat *Io: Baptista Senni* patria Lygur.
CCIII Non negabat *Fridlandus* qui Astrologiæ Iudiciariæ studio plurimum delectabatur, mortale sibi imminere Fatum, sed iam excurrisse asserebat; non verò periculum carceris, quo adhuc tenebatur ipse Astrologus. Sic vterque alteri infausta prænuntiat. Veraces habiti; in hoc solùm mendaces, quòd fatum proprium crederent consumatum. Nam & mortem *Senni* verè *Fridlando* prædixit; & *Senni* carcerem *Fridlandus*. Cœdes eius variè accepta, fabulas excitauit iuxta nationum studia. Non defuere qui innocentem dicerent, quia indefensum. Cæsar tanto discrimini exemptus, post vota Deo soluta, nouum Ducem militibus dedit filium suum *Ferdinandum III.* Bohemiæ, Hungariæque Regem. *Ferdinādus III. exercitus Imperator.*

FERDINANDVS III. EXERCITVI PRÆFICITVR. Ann. 1634.

Coniuratorum sumpto supplicio militibus parte stipendiorum soluta pecunia, in qua procusa erit Regis imago ad beneuolentiam militum comparandam, quæ nulla re potentiùs quàm pecunia paratur. Maio ineunte, *Ferdinandus III.* cum magno Procerum numero, & Hungaricis subsidijs in Bohemiam ad exercitum progressus, lustratis copijs, renouatoque Sacramento, breui res turbatas sua præsentia composuit. Fridlandica conspiratione excitati *Vinnariensis*, & *Birckenfeldius* superiorem inuaserant Palatinatum. Alteram verò Danubij partem, atque omnem ferè Sueuiam
CCIV *Hornius Sueuiam obtinet.* *Hornius* obtinebat, subacto *Mundelheimio*, *Biberaco*, *Campiduno*, *Memminga* & quicquid Cæsarei obtinebant. Palatinatum verò superiorem paulò post *Bauarus* per *Aldringerium* recepit eiectis Vinnariensibus; breui tamen gaudio, nam in Bauariam reuocatus aduersùs *Hornium* qui circa Landishutum populabatur, vt *Ferdinandum* Regem ab obsidione Ratisbonæ retraheret; dum Landishuto in auxilium properat *Aldringerus* in ponte super Isa-
Aldringerij mors ram globo ictus occumbit, incertum suorum, an hostium manu. Vir literis, armisque clarissimus, atque in Cæsarem & Bauarum, à quo suprema exercitus præfectura donatus fuerat, incorruptæ fidei. Eo mortuo, Landishutum vi expugnatum à Suecis extremæ pertulit crudelitatis exempla.

CCV *Gelbenius.* In Vvestphalia fortunam Catholici experti meliorem Duce *Godefrido comite Gehlenio* Hoexteriam, quam *Caspar Crugius* Suedicus centurio cum quadringentis præsidiarijs propugnabat, expugnant. Cœsi præsidiarij ad vnum, & quotquot ciues in armis reperiebantur. Haud multò post *Meleander* Hassicarum copiarum ductor, dum legiones paucas explorandi causa Visurgim dimittit, in fugam conuertitur, octo signis amissis, & Præfectis ferè omnibus. Ita nullo resistente, *Gelhenius* Hammoniam, Lunam, & alias minoris nominis arces suas facit ferè per horas: nam Dux *Luneburgicus Georgius* postquàm Hassicas copias suis addidisset, *Gelhenio* superior, depulsis vbique victoribus, Hammoniam, Lunamque paulò ante captas recuperat. Inde ad vrgendum Hildesium reuersus, breui potitur. Hildesium Minda vrbs Episcopalis & multis iam annis à Lunæburgicis possessa, secuta est.

Elector Saxoniæ quamuis cum Suecis non coiret, *Vvallensteinij* cœde & ipse excitatus, in Lusatiam irrupit. Budissino (quæ est præcipua Lusatiæ vrbs) *Goltzius* Cæsareus præerat tribunus, qui Saxone adueniente, in suburbium flammas inijcit, sed conspirante in exitium vento, tanta repentè ignium flamma excitatur, vt grassante in proximas ciuium ædes incendio, tota vrbs miserabili spectaculo deleretur. Ruinæ vrbis Saxoni deditæ, præsidiarij cum sarcinulis, quæ incendio supererant, abire permissi. Gorlicio dein, & cæteris Lusatiæ oppidis receptis, Saxo Dresdam redijt *Io: Georgio Arnhemio* in Silesiam dimisso. Is primo aduentu fusis ad Lignitium Cæsareis, totam Silesiam in potestatem habuit. Eodem tempore Elector Brandeburgicus Francofurtum ad Oderam, postea iunctis copijs cum *Ioanne Bannerio* Suecorum per Pomeraniam præfecto Crossenam, Saxones Glogouiam maiorem capiunt, breui sed famosa obsidione ob fidem egregiam duorum gregariorum militum. In Lignensi pugna CCVI *Saxonis progressus.* CCVII *Brandeburgici, & Sueci progressus.*

Sal. An. 1634. gna eos captiuos traxerat Saxo, cum rei tormentariæ periti essent, iubentur in vrbem ac suos eiaculari. Fecerunt, sed ita tormenta direxerant, vt globus innoxio cursu capita ac tecta obsessorum superuolaret. Iritatus *Arnemius* suspendi iubet. Hi verò nil territi, *perfidis* (inquiunt) *& quicunque pretio magis quàm fide castra sequuntur, formidolosa mors sit. Nos Cæsari iureiurando addicti, cum nullum aliud crimen, quàm fidem sanctè seruatam habeamus, cur mori pudeat?*

Glogouia capta, consilia iniere Sueci & Saxones, quomodò *Ferdinandum III.*, qui Ratisbonam obsidebat, ab obsidione retraherent.
CCVIII Placuit cunctis viribus in Bohemiam mouere, & Pragam expugnare. Interim arcta obsidione Ratisbonam *Ferdinandus* præmebat: Hanc tuebatur spectatæ virtutis Suedicus Tribunus *Larsius Kaganus* cum *Matthia comite Turriano* olim rebellionis Bohemiæ principe. Inerant quatuor millia peditum: annonæ, & militaris instrumenti magna copia. Ex aduerso cum *Ferdinando* stabat *Galaßus*, in Bauaria curabat *Aldringerus*, qui vt supra diximus, dum Landishuto accurrit in subsidium, ignea pila percussus occubuit. Stabat etiam *Maximilianus* cum *Ferdinando* Dux Bauariæ qui cum Bauaris ab vna, cum Cæsareis ab altera parte Rex vrgerent, frustra renitente *Vveinmario*, qui cum viginti millibus non longè aberat, VII. Kal. Augusti post longam, cruentã, ac sumptuosam obsidionem honestis conditionibus Ratisbona deditur. *Vt præsidium nonnisi Cæsareum imponeretur, & sua ciuibus religionis permaneret libertas. Vt Sueci præsidiarij cum sex tormentis, & militari pompa securè dimitterentur ad suos. Eis liberum esset quantum velint curru, sarcinisque deportare. Captiui, atque obsides omnes vtrimque sine lytro dimoueantur.*

Ferdinandus III. Ratisbonam capit.

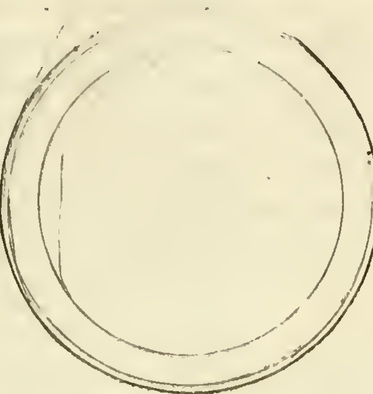
CCIX *Sueci ad Pragam victi.* Capta Ratisbona, illustri fortunæ exemplo, eodem die Sueci, atque Saxones, qui apud Pragam positis castris consederant, à *Gulielmo Lamboio*, & *Rudolpho Colloredo* Cæsareis Ducibus Praga depulsi, ac Bohemia omni exturbantur. *Ferdinandus* Rex verò non diù feriatus diuiso exercitu varia ad Danubium loca recuperat; ibi contractis ad se Hispanorum, Italorumque copijs, quas *Ferdinandus* Cardinalis, Hispaniarum Regis frater, regendo Belgio destinatus, secum adduxerat ex Italia cũ Principe Allobrogum *Thoma*, Nordlingam obsidet. Cæsareus Regiusque exercitus, additis quibus *Carolus* Dux Lotharingiæ præerat fœderis catholici copijs XIII millia equitum & XX peditum millia numerabat. Hostes IX mille & tercentos equites: XVI mille ac tercentos pedites sub signis habebant. Sueci inito inter se consilio decreuerant, vt *Vinnariensis* media inter Vlmam & Donauertam suo exercitu obtineret. *Hornius* inter Hilaram, & Lichum omnes insideret vias, ibiq; accitæ vndiq; sociorum auxiliares manus expectarentur; præcipuè *Otho Ludouicus* Rheni comes, qui cum septem bellatorum millibus in Eribocum finibus bellabat, primus omnium euocatus. Sed importunum inter Duces certamen dignationis exortum consilia omnia subuertit. Comitis *Ludouici* mora præcipua omnium Suecorum malorum origo: quo cunctante, Austriaci nullo obuio per illas regiones, impunè, libereque currebant. *Ioannes Vvertius* omnia illius tractus oppida mœnibus septa expugnauit præter Rotemburgum liberam ciuitatem, quæ validiori firmata præsidio Austrios elusit assultus. Congregati in vnum Sueci propè Aras Flauias, nunc *Nordlinga* dicitur, in Regis conspectum castra posuere, in vniuersi prœlij fortunam intenti. Valido Nordlinga tenebatur præsidio, cuius partem paulò ante *Hornius* immiserat, iusseratque vrbem ad extremum teneri, se in tempore adfuturum. Stetit promissis, sed aduersa fortuna, nam postquàm diu dubitatum inter Suecorum præfectos, an prœlij fortunam experirentur; *Hornij* ac reliquorum ferè sententia esset, cunctando impetum frangere Cæsareorum, qui cum deferbuisset, vel Cardinalis cum suis in Belgium discessisset, facilior contra pauciores numero, & languidiores esset victoria. *Vinnariensis* tamen sententia præualuit, negantis decorum Suecico & Protestantium nomini, si paterentur fidam vrbem, cui tam sanctè de subsidijs promisissent, in eorum conspectu ab hoste intercipi. Prœlio itaque decreto, magno animo in Cæsareos itum. *Vinnariensis* dextrum, *Hornius* sinistrum cornu ducebat. Principio feliciter pugnarunt Sueci superata conualle, sed progressu repulsi post trium horarum spatium in fugam coniecti, fœdissima clade prosternuntur. Victoriam non minori ingenio, quàm vi parta est: nam in ipso prælij ardore, cum adhuc fortuna nutaret, Munimentum, quod Cæsarei editiore obtinebant loco, ex quo crebris iaculationibus subeuntes impetebantur, Sueci summa vi aggressi, ce-

CCX *Nordlingam Rex obsidet.*

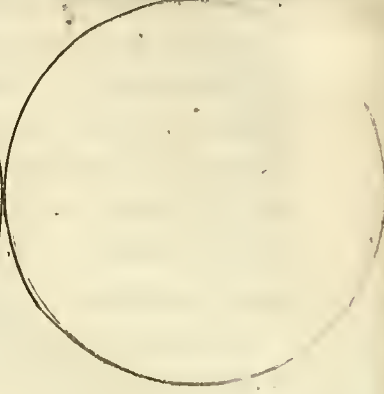
Sal. An. 1634. dentibus consulto Cæsareis occuparant; sed vix illi recesserant, cum momento, munimentum subiecto infra sulphureo puluere, cum omnibus superextantibus in aerem excutitur ingenti strage, quæ proximos etiam corripuit. Post hæc Suecorum acies plane inclinari cœ-

Sueci cæsi à Cæsareis ad Nordlingam.

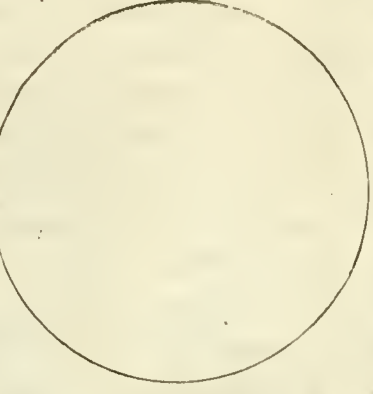

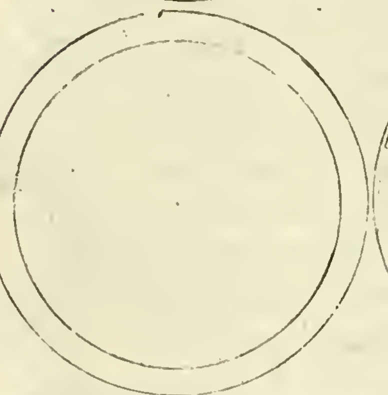

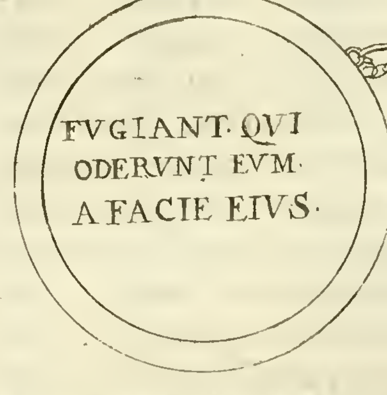

pit. Equitatus arrepta fuga peditatum destituit; qui ingruentibus vndique Cæsareis cæsus totus, vel captus. Duodecim ferè millia cecidere, quorum dimidium Rustici fuere Vvirtembergici. Capta sex millia: octoginta maiores machinæ: tercenta vtriusque generis signa, dein impedimenta, atque apparatus militaris vniuersus. *Gustauus Hornius* Sueciæ militiæ ductor, vnà cum comite *Cratzio* Ingolstadij nuper præfecto, alijque magno numero Tribuni in potestatem venere. Cecidere ex Cæsareis *Octauius Aldobrandinus*, magnus Prior Melitensis Ordinis, & *Syluius Piccolomineus* præter alios gregarios non paucos, *Bernardus Dux Vinmariensis* Canstadam primò, postea Heilbrunam fuga euasit, cuius temeritati clades adscribitur, quòd cæteris inuitis, & dissuadentibus, voluerit prœlium subire. Nuntio ad Cæsarem Viennam perlato, præsentibus Imperatore, vxore, Pannoniæ Regina, Archiduce

Hornius captiuus.

Leopoldo Gulielmo, & duabus Principibus filiabus in maiori templo actæ Deo gratiæ sunt. Cæsar aulæ proceribus epulum dedit. Eorum, qui pro Catholica religione ceciderant pluribus hostijs, manibus parentatum. Romæ quoque ad præcipuas diuorum aras mystarum proceres pro tanta victoria, gratiarum actione supplicarunt. Missa ad summum Pontificem hostibus adempta militaria vexilla: quorum duodecim victoriæ trophæa in Vaticano delubro, quadraginta in Diuæ Mariæ animæ templo pependerunt. Inter turmalia vexilla Sueciæ regium ex serico Damasceno auro totum distinctum, aureis circum fimbrijs ornatum, cuius in angulis hæ erant literæ. G.A.R.S. scilicet *Gustauus Adolphus Rex Sueciæ*. Victoriæ partus fuere Nordlinga, Heelbronna, Heidelberga, Herbipolis, aliæque penè omnes in eo tractu vrbes quæ in potestatem Cæsaris rediere: Infelici hac pugna Suecorum gloria cœpit

Sal. An. 1635. pit concidere; vt nec munitissima oppida tueri animus esset. Philisburgi præfectus ad Imperialium accessum, demisso animo, Gallorum acciuit subsidium, ita decreuerant fœderati, vel quòd soli desperarent tutelam, vel tantæ arcis illecebris Gallos in belli societatem pertraherent. Dux *Eberardus Vvirtembergæ* illius oppidi præfectus *Figuiereo* Gallorum legato dixit fidei Sacramentum cum reliquis præsidiarijs. Diuturna porrò non fuit Gallorum felicitas. *Gaspar Bambergus* quondam Philisburgi præfectus recuperandæ munitissimæ arcis studio incensus, arcanum aperit Regi *Ferdinando*, quod ipse prouido consilio præparauerat cum adhuc ei arci præesset. Sublicas in aliquot circum mœnia locis dissectas ijsdem cauis ita repofuit; vt modico, facilique conatu refigi, auellique possent. Hic itaque adiuuante hyeme, quę restagnantes fossæ aquas gelu astrinxerat;

CCXII *Cæsarei occupăt Philisburgum.* selectos aliquot milites in morem agrestium vestitos, abditis intra vestimenta ascijs, securibusque præmittit in vrbem, qui venalia importarent; remanerentque per noctem in varia hospitia dispositi. Ipse dein cum idonea manu noctu fossas, ac munimenta supergressus loco vbi id arduum minus fore iam ante præsciuerat, postquàm vallo potitus est, primam vigilum stationem obtruncat, inde auxiliantibus eis, qui iam vrbem intrauerant, portam vnam effringit. Ita immixti continuò equites arcem capiunt. Vrbem eam cū Galli belli sedem decreuissent, magna vis militaris instrumenti, ac commeatuum inuenta, præter tormenta maiora centum & triginta. Ita vna penè nocte Cæsarei recuperant, quod Sueci toto biennio magna sanguinis effusione occupauerant. Capti Philisburgi rumor tota Gallia percrebuit grandi aulæ indignatione, quòd Cæsarei tot bellis fatigati, pacem tam importunè violarent, arcem vsurpando in Galli Regis tutela quiescentem. Rex itaque *Ludouicus XIII* minarum spirans, protinùs conscripto milite in Vallem Tellinam mittit. Interim Cæsarei occupato Phi-

CCXIII *Augustă occupant.* lisburgo, Augustam Vindelicorum, quam statim à pugna Nordtlingensi obsederant Bauari, atque ad extremam inopiæ necessitatem redactam in deditionem accipiunt. Fama est non abstinuisse quosdam ab humana carne. Populū contumacē equina carne etiam malignè præbita vitam tolerantem: animabant præcipuè crebris, turbidisque concionibus prædicante Lutherani, populo suadentes satius esse, acceptiusque Deo omnibus malis consumptos perire, quàm in Cæsareæ clementiæ (*perfidiam* illi appellabant) potestate vitam seruare; sugendam potius vrsorum instar sinistram, dextraque dimicandum: quàm seruile Cæsaris iugum accipere. Fame tandem magis, quàm oppugnationis impetu domita Augusta, Cæsarei imperij iugo collum inseruit.

Pax interim affulgebat inter Cæsarem & Saxonem interprete *Georgio Hassiæ Darmstadiensi Landgrauio*. Quare Saxoniæ Septemuir, Dresdam vocatis comitijs, pacis cōditiones exposuit; misso *Arnheimio* ad Electorem Brande- CCXIV burgicum comitia itidem Perlini agentem, ad idem pacis negotium perscrutandum.

Conuentum etiam habuere Vvormatiæ Protestantes, cui adfuit *Bernardus Dux Vveinmarius*, & *Porschius* consiliarius *Georgij Darmstadij*, missus cum mandatis, vt rerum capita, quæ inter Cæsareos & Saxones in euentum futuræ approbationis conuenerant, conuentui generaliter saltem aperiret. Consilijs in longum protractis, cum nil certi statueretur, vnà cum primo vere sese Martis campus aperuit. In *Vvormatiensis conuentus.* Misnia Cæsarei nonnulla oppida occuparunt. In Vvestphalia Monasterienses inobseruati Rhenam, transcensis menibus, oppressoque summo mane Hassico præsidio recuperarunt, paulo post ab Hassis, ductore *Melandro* cum pari clade, & oppidi direptione indidem remouendi. Oppidum Ridbergense, intacta arce, Luneburgici diripuere.

Sexto tandem Id. Mar. inter Cæsarem & Saxonem triginta dierum induciæ, quo pacatiùs de pace ageretur, exclusis Galliæ, & Sueciæ fœderatis, conuenere, admisso ad eas simul Electore Brandeburgico, *Gulielmo Vveinmariensi*, & *Georgio Luneburgico*. Dux Luneburgicus illas Suecico fœderi posthabuit. Pragam venere pacis sequestres. Sueci alto velut oppressi somno, vel simulabant, eorum quæ pro pace agerentur, se nescios; vel certe nesciebant, seriò agi de tollendis intestinis Germaniæ discordijs, quibus eorum factio potissimùm nutriebatur. *Bannerus*, qui Saxoniæ vicinus erat, primus fuit, qui scriptis ad Saxonem literis, tacitè pacis consilia vellificauit, petiuitque sibi significari, quid tandem subsidij Coronæ Sueciæ à Saxonia sperare posset. His nihil motus Elector, cum IV. Kal. Iulij pacis tabulæ in arce *Pax Pragensis.* Pragensi à legatis fuissent subscriptæ, probatæ de-

Sal. An. 1635. deinde Cæsari, cum incredibili Saxoniæ gaudio pacem est amplexus, quam Cæsar deinde curauit euulgandum.

Pacis Conditiones fuere. *Bona Ecclesiastica mediata ante pacem Passauiensem à Protestantibus occupata, vi illius transactionis iisdem nunc, & deinceps salua remaneant. Immediata verò ante, & post transactionem Passauiensem à Protestantibus occupata, quotquot eorum anno* 1627. *Die* 12. *Noueb. possederunt, eadē ad annos quadraginta quiete possideant, & si quid à nominato tempore ijs per Catholicos ablatum sit, integre restituatur, exceptis ijs bonis, pro quibus ante præfinitum tempus lis mota, & in iudicium Cameræ Imperialis introducta fuerit. Pari modo Catholici quæ* 12. *Nou.* 1627. *habuerunt, quietè retineant, & ablata eis fideliter restituantur. Status politicus in iisdem bonis, item Electiones, Postulationes, Mensæ Papales, uti dicto tempore in usu erant, utrinque seruentur. Usus sessionis, & ferendi suffragia vi eorundem bonorum in conuentibus prouincialibus continuetur, in comitijs imperialibus interim intermittatur. Exercitium religionis inter Catholicos, & Augustanos uti* 12. *Nou.* 1627. *imperturbatum relinquatur. Occurrentes controuersiæ componantur per iudicium imperiale aulicum, vel Cameram Spirensem. Durante quadraginta annorum spacio, intra primum decennium instituatur tractatus de pace vniuersali, quæ si confici nequit; controuersia remaneat uti* 12. *Nou.* 1627. *salua Cæsaris auctoritate moderandi controuersiam. Archiepiscopatum Magdeburgensem Augustus Electoris Saxoniæ filius possideat, & Christiano Vuilhelmo Marchioni Brandeburgico dum viuit, quotannis inde duodecim millia Imperialium persoluat. Quatuor præfecturas eiusdem Archiepiscopatus Querfurtum, Gutterbok, Damam, & Bork, Elector Saxoniæ iure feudi ab Archiepiscopo Magdeburgensi obtineat. Episcopatum Halberstadiensem Leopoldus Vuilhelmus Cæsaris filius possideat. In Archiep. Bremensi religionis Catholicæ, & Augustanæ exercitium uti* 12. *Nou.* 1627. *fuit, permaneat. Libera Imperij nobilitas Augustanæ Confessionis exercitio liberè fruatur. Ciuitates Imperiales quæ interim cum Cæsare aut Ducibus pactæ sunt in iisdem pactis maneant. Cæteræ pace religionis gaudeant. Donauerdam Elector Bauariæ Imperio restituat, quamprimùm ipsi de sumptibus imperij satisfactum fuerit. In regno Bohemiæ, & prouincijs Austriacis, & si Elector Saxoniæ summoperè vrgeret, noluit Cæsar permittere Augustanam confessionem. De Silesia, & Lusatia separatim conuentum. Reformatio cameræ Spirensis ad generalia imperij comitia dilata. Legati Protestantium in aula Cæsaris nulla afficiantur iniuria. Electoratus Palatini maneat Bauaro, & successoribus eius Vuilhelmianis. Viduæ Friderici IV. Electoris dos relinquatur, & proscripti Friderici filijs si ad Cæsaris redierint obsequium, dignum præstetur alimentum. Duces Brunsuicenses quater centenna millia imperialium Tillianis hæredibus persoluant intra octo annos. Ducibus Megapolitanis, si hanc pacem probauerint, imperator ignoscet, eosque in pristinum restituet. Omnia loca ab aduentu Gustaui Sueciæ Regis* 1630. *Cæsari, eiusque socijs ablata, quæ adhuc in Protestantium manu sunt, fideliter restituantur. Ex recuperandis cæteris locis, quæ à Sueco, vel Gallo tenentur, Elector Saxoniæ & huius pacis participes, Cæsarem omni ope iuuabunt. Vicissim Cæsar & socij à se occupata ab anno* 1630. *antiquis possessoribus in hanc pacem consentientibus restituet. Cæsar occupata in bello Danico ab anno* 1625. *nominatim Vuolfenbeutelium, & Nienburgum antiquis dominis reddat. Electori Brandeburgico, si paci consenserit, inuestitura Pomeraniæ dabitur. Philippiburgum in potestate Cæsaris maneat. Captiui intra mensem dimittantur. Intra decem dies à notitia pacis, eam recipientibus amnestia conceditur, excepta causa Palatina & Bohemica, ac aliquibus personis, quas Cæsar literis separatis expressit, clementia tamen non præclusa. Comprehendantur etiam nationes exteræ, dumodò occupata ab anno* 1630. *restituant. Exercitum retinebit Cæsar, & cum eo consentientes paci copias suas iungent, renouato Cæsari, & imperio Sacramento: & deinceps* Cæsaris & imperij exercitus *vocabitur. Partem reget Elector Saxoniæ, reliquum, quem Cæsar nominabit. In stipendium militare quilibet Elector Princeps, ac Status Imperij pacem acceptans, centum & viginti pensiones menstruas intra anni sequentis spatium conferent. Quæ hic definita non sunt, ex sanctionibus imperij petātur, saluis tamen semper præsentibus articulis. Hæc pacificatio inter Cæsarem & Saxonem tanquam ex necessitate facta nullum imperio adferat præiudicium. Si à reliquis imperij principibus accipiatur, tanquàm Generalis Imperij sanctio cū reliquis inferatur.*

Firmatæ pacis exemplar Cæsari, Saxoni, tertium Electori Moguntino datum vt in actis custodiretur Imperij. Ab Amnestia exclusit Cæsar

LVDOVICVS XIII·REX FRANC.

TIMV

NVLLAS RECIPIT VICTORIA METAS

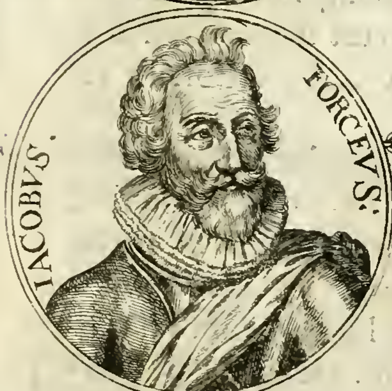

CONCESSA PVDET IRE VIA.

GASTO·DVX AVRELIANENSIS.

FACTVS EST IN CAPVT ANGVLI

VIRTVTI NVLLA PROCELLA NO

QVI·TEMPERAT·ANTE·IT·
REMICIS·OFFICIVM

IACOBVS. FORCEVS.

NON QVOD SED VBI

NON·EXARMATA·

FORTES CREANTVR FORTIBVS

HENRICV DVX LOHAN.

GEMINAT DISCORDIA MAGNA TRIVMPHOS

RVTILO SPLENDORE CORVSCAT

MAGNOS ALIT IRA

Sal. An. 1635 Cæsar primò transfugas, qui Cæsaris deserta militia, signa tenuerunt hostilia. Fridlandicæ coniurationis participes. *Comites Louensteinios, Erpacenses, Vvidanos, Maximilianum Pappenheimium, Fridericum Hohenloicum, Hannouio Muntzenbergicos, Lichtenbergicos, Isenburgo Budingenses, Ducem Vvurtembergicum, Fridericum Marchionem Durlacensem, Comites Oetingenses, & Erbesteinium Baronem de Freynbergh, Iustingen, & Oepsingen*, quibus nihilominus Cæsar clementiam non præcludebat, si protinus desertis hostibus, debito obsequio gratiam Cæsaris quærerent. His ita constitutis, cùm pax publicari cepit, variæ mox vrbes ad obsequium rediere, eiectis Suecorum præsidijs. Prima fuit Norimberga, dein Vlma, Francofurtum, aliæ. Solus penè inter omnes Imperij proceres *Vvilhelmus Hassiæ Landgrauius* arma in Cæsarem retinuit. Sueci, ac Galli quomodò pacem impugnarint, gesta dabunt sequentia. Egit Cæsar cum *Vrbano* Summo Pontifice, vt Franciæ Regi auctor esset recedendi à Suecorum fœdere; sed arctior erat consiliorum & rerum ex bello Germanico sperandarum necessitudo, quàm vt facili manu dissolueretur. Sueci collectis Gallorum auxilio viribus, firmatisque in fœdere quorumdam Germanorum Principum animis, post prorogatas cum Polono inducias ad Annum 1661. Anno renascente cum sexdecim armatorum millibus, Duce *Vveinmario* in Gelhusium, & Hannouiam arma traxerunt. *fœdus Suecorũ cum Gallis.*

BELLVM GALLICVM. Ann. 1635.

ccxv *Belli causæ.* NE res catholica apud Germanos respiraret; opportunum accidit Gallorum dissidium. Nitebatur quisque suam fulcire causam. Clamabant Austrij, quòd Rex Galliæ contra nuperam Mantuani belli pacificationem Ratisbonæ conclusam, cum hostibus Cæsaris & imperij colluderet: Regem Suecicæ armis, pecunia, milite, commeatuque iuuando. Quòd vrbes imperij aut inuaderet ipse, aut ab hostibus auro redemptas suis præsidijs confirmaret, magno Romani imperij detrimento. Ex aduerso accusabat Rex *Ludouicus XIII.* quòd Hispanorum consilijs *Gaston Dux Aurelianensis* quædam supra sortem cogitaret: vnde intestino bello fatigata Gallia nutaret. Insuper quòd spreta Gallorum protectione, Philisburgum Germani occupasset. His de causis excitus Gallus Cæsarem, Hispanosque impetere statuisset. Verè Aurelianensis animum in fratrem regem gerebat hostilem, vt eius symbola monstrant. Quorum primum *angulus* est in superbam molem erecti ædificij, in ipso sui meditullio lapidem repræsentans, eiusdem Ducis gentilitio stemmate insignitum sub lemmate *Factus est in caput anguli*, vel quia Hispanorum fulciret incendia; vel cum reconciliatus Regi fratri suo, columen & firmissimum sustentaculum regni electus est. *symbola Aurelianensis habes n. 213.*

Secunda Icon *lampas est ardens, & accensa sub Dio ante templum, circumstantibus omni ex parte ventis concussa*, sub lemmate, *Virtuti nulla procella nocet*. Ad eam scilicet alludendo lampadem, quæ olim ante templum Veneris in Arcadia visebatur Cœlo ardens aperto. Et sicut illa ventis atque imbribus vndique obnoxia lucere non desinebat, nec poterat his procellis extingui; quin potiùs successu illo clariùs emicabat: ita *Aurelianensis* animus nullis fortunę successibus conquassatur.

Tertium symbolum nauim exhibet pleno mari iactatam, *Qui temperat, anteit remigis officium*. Felicis nempe nauigationis gloria non nautis, sed nauarchi debetur ingenio, qui dirigendę nauis artem callet. Ad historiam regrediamur.

Primam huius belli calamitatem sensit *Philippus Christophorus Elector Treuirensis*, qui ad effugendas Suecorum irruptiones in partes Gallorum secesserat, inuitis Canonicis Metropolitanis, quibus magis Hispanorum vel Cæsaris arridebat præsidium. Mense itaque Martio Hispani Lucemburgi Gubernator, Comes *Embdanus* cum barone *Mtternichio*, adsumpta ex vicinis pręsidijs idonea militum manu, eaque nauigijs imposita, secundo Mosella, silentio vectus, Augustam Treuirorum improuiso capit, paucis cœsis, qui ex Gallico pręsidio initio ausi erant resistere. Elector ipse ad Cæsarem captiuus abducitur. Hoc postremo impulsu, iam nutante concordia, Galli concitantur ad arma eodemque tempore quatuor validissimos exercitus sub Ducibus veteranis *Ludouicus* immittit *Iacobo Forcæo: Carolo Crequio: Henrico Rohanni Duce; & Gasparo Castillioneo*: Impauidum Regis *Ludouici* animum tria mōstrant symbola, quorum in primo regium armatum brachium manu clauam gestās, mōstris reluctatur inuadentibus sub lemmate *ccxvi Regis Ludouici symbola vide n. 213.*

Timui

Sal. An. 1635. *Timui nec infans.*
quo nimirum ad Poeticum alluditur Herculem,qui & in cunis angues manu pressos elisit; hoc augurio nimirum quid aliquando facturus esset præmonstrans. Eadem *Ludouicus* vsurpat,vt qui vel à primis annis perduellium consilia deluserit,minùs vigenti timere debeat ætate.

Altera Icon duas in maritimo freto dissipatas columnas exhibet & euersas sub eo Claudiani.

Nullas recipit victoria metas.

Quæ *Ludouicum* cum Hercule iam indicato ex aduerso componunt. Quippe antiquas ille duas in Gaditano freto columnas velut victoriarum suarum limites collocauit cum inscriptione, *Non plus vltra*. Gallicus verò Hercules cum victorijs suis nullum finem velit, columnas sternit Herculeas, nec vllam pariter metam, sed per abditas pergens semitas *concessa pudet ire via*, vt habet in tertio symbolo, nouum gloriæ quærens callem, quem successoribus aperiat.

Forcæi symbola habes n. 213. Habent etiam eius commilitones symbola sua. Tria sunt *Forcæo*,quorum primum brachio constat armato clauum præferente, vnde iacula fulminea erumpere videntur sub lemmate. *Non quot,sed vbi*. Sic *Agis* Rex Lacedemonum nunquàm quot hostes essent, sed vbi essent,inquirebat.In secundo *Leo vngues ostentat & dentes* adiunctis verbis, *Non exarmata senectus*: Senectam annuit viribus, & animo præpotentem. In tertio rugit *Leo Forcæi* gentilitius sub Horatiana inscriptione; *Fortes creantur fortibus*. Nomini hic stemma respondet gentilitium.

Rohanẽsis symbola vide n.213 Habet etiam *Rohani Dux* symbola sua. In primo manus armata ensem stringit, ex medijs rupibus erumpens, sub illo Claudiani carmine, *Seminat discordia magna triumphos*.Memoriam refricat symbolum hoc abnegatæ religionis, & deficientis obsequij quod Regi suo debebat; & dedecus potius vsurpat quam laudem. In altero symbolo ensis est ad Solis irradiantis aspectum velut emicans, & flammas eiaculans sub lemmate, *Rutilo fulgore corruscat.* Quo præsentem annuit expeditionem, in qua reconciliatus Soli idest Regi suo emicare sperat,& felix emergere. In tertio *Leo furit*,& in media animalium cœde infremit, sub illo *Statij* hemystichio, *Magnos alit ira*.Quo viua *Rohani* exprimitur indoles.

Tertium exercitum misit *Ludouicus* Rex Gallorum in Italiam Duce *Carolo Crequio*. Libet & huius exsprimere symbola. Quorum primum gemino enses, & siccas exhibet decussatas insignique fascia circumdatas cum his verbis. *In audaces non est audacia tuta*. Vel cum Virgilio. *Haud furto melior, sed fortibus armis.* Annuitur hoc symbolo singulare certamen,quo inijt *Crequius*, cum *Philippino* notho fratre Ducis Allobrogum. In potestatem *Philippini* venerat *Crequius* iure Belli, & Taurinũ delatus erat; Vbi fasciam ingentis pretij cum ostentaret in quodam consessu, vbi aderat *Philippinus* eiusque nobilis amasia,quæ *Philippino* dictam fasciam donauerat, à *Crequio* occupatam in expugnatione propugnaculi Baraltij; irritatus Sabaudus *Crequium* ad singulare prouocauit certamen Marte tamen aduerso. Nec melior fortuna arrisit in secundo certamine,ad quod Allobrox Gallum lacessit. Humi namque vulneratus, & affixus vitam cogitur exorare. Et quia *Crequius* non iure belli, sed astu se interceptum à *Philippino* iactabat, hinc canit in symbolo, *Haud furto melior, sed fortibus armis*. Crequij symbola vide n. 213.

In secundo symbolo *iacet sub claua centaurus exanimis* sub lemmate. *Semel:at nos iterum, iterumque*.Hercules semel profligauit Centauros, vt fabula docet, quæ historiam *Magni Henrici* Gallorum Regis inuoluit. Ineunte Regnum *Henrico*, Dux Allobrogum ex tumultibus in Gallia obrepentibus commodum captans, cum sideret eius aliquam saltem sibi cessuram partem, numisma cudi iussit, in quo *Centaurus* Galliæ calcabat coronam sub lemmate, *Opportunè*; Indicans sibi fauere tempus. Non multò tamen post spes euanuit, fastus detumuit,deuicto à Gallis Allobroge: vnde excussum est alterum symbolum,in quo Hercules calcabat Centaurum sub lemmate *Opportunius*. Ad vtrumque in suo symbolo *Crequius* alludit, non semel scilicet vt Herculem insultasse Centauro,sed pluries.

In tertio *Torrens* est,qui arbores rupes, obuia quæque prosternit, sub lemmate *Vincere vi didici*.Quasi diceret,non astu,& fraude (vt Allobrogem redargueret, sed vi & ense viam mihi sterno.

Succedunt *Castillionæi* symbola, quorum primum clauam exhibet sub lemmate *Non sors,sed dextera*. Polemarchi scilicet munus ei à Rege oblatum non blandiente fortuna, sed Castillionei symbola habes num. 213.

vrgen-

Sal. An. 1635. vrgente merito. In altero Aquila est se in altum efferens, aliæque simul aquilæ humi deiectæ, ac iacentes sub eo *Claudiani* carmine, *Imperio vinci maiore fatemur*. Congrue scilicet ad Aquilam, quæ (*Castillionæi* stemma gẽtilitium) hostes suos prostrauit. Aquilas credo annuere Imperiales, cum quibus tamen non incruentus pugnauit. In tertio symbolo *Aquila* quoq; est defixo vultu Solem intuens sub lemmate, *degeneres animos timor arguit*. Ea quippe Aquilæ peculiaris est virtus, vt sola ex omnibus animantibus defigere oculos in Solem possit. Ad historiam regrediamur.

Iacobo itaque *Forcæo* castrorum præfecto viginti quinque millibus demandatis, quos Duci opponeret Lotharingo: *Rhoannensis* etiam

iussus est cum octodecim millibus mouere in Rhætos. *Crequius* in Italiam cum septendecim millibus. *Bellieuræus* legatur ad Italiæ principes, qui eos de iure belli contra Austriacos edoceret. *Castillionæus* cum valido exercitu contra Hispaniarum Infantem ad Mosæ confinia missus, XIV. Kal. Iunij altero ab Eburonibus milliari, cum sexaginta machinis muralibus castra metatur. Neç timuit Cardinalis Infans, præfectum *Principem Thomam è Ducibus Allobrogum* selectissimis copijs Gallo ad Namurcum opponit: sed magna suorum clade *Thomas Princeps* superatus à Gallis, accepto honestissimo vulnere, rem Hispanam in maximum discrimen adduxit. Nam iunctis copijs *Castillionæus* III. Kal. Iun. cum Hollandis, quorum sub signis triginta ferè millia hominum erant, in Brabantiam irrumpit: vbi Thernis armata manu potitus, communem edidit stragem igne ferro, libidine, a qua nec Virginum, nec matronarũ corpora immunia fuere. Post Namurcensem cladem, credebatur Belgium tanta hostium multitudine (nam sexaginta millia recensebantur) omninò obruendum. Verũ Deus, (qui sors est rerum humanarum) aliò vela vertit. Vix ambigebant Franci, quin simul venirent in Louanij conspectum, vasta illa & quidem malè à munimentis tecta ciuitate (quæ Musarum potiùs, quàm Martis est domicilium) confestim potirentur. Sed longè aliò Fata decreuerant. *Ferdinandus* Imperator cum Cardinali Infanti bello tam periculoso periclitanti *Octauium Piccolominæum* cum magno militum robore, auxilio misisset, Franci ac Bataui metuentes, ne Demera flumine ab Hispanis clauso, commeatus interciperentur, cum iam fames in eorum exercitu grassaretur (nec segniter Louanienses, accepto multorum millium præsidio, eductoque in campum Martium Athenæo, sua quãtũlibet debilia tuerentur mœnia) vnà cum Francis reflexo ad Mosam itinere, Thernis desertis, atque Diesto, cum ingenti incomodo, & existimationis non obscura labe, Louaniensi obsidione soluta, ad Ruremundam

ccxvii *Exercitus plurimi Gallorum in Austrios.*

Hispania Gallis victi.

ccxviii *Louaniũ Galli obsident.*

Sal. An. 1636. dam & Ventonam vt sese munimẽtis circumsepsere. Venit in depulsæ obsidionis gloriam iuuentus literaria Louaniensis Accademiæ, grandi obsidentium probro quasi Mineruam, & studentium Styli Martem, & militare ferrũ retudissent.

Ad Rheni, & Nicri confinia, vbi se mitior aura aperuit, Bellonæ quoque fores patuere; non procul Sundheimio a Suecis oppressa legione Bauarica. Elfelda occupta mox amissa mutuis hinc inde cladibus. In Superiori Palatinatu Comes *Vvahlius* expugnato Vveidæ oppido natura, & arte munito, ex è quo Sueci regionem latè vexabant, dein Neohusium, Hersbrucum, Neoforum aliaq;circum loca in ordinem redigit. Erbacum castellum opprime firmum ad Danubium, eiecto Vlmensium præsidio, coegit ad deditionem Dux Rotharingiæ pleraq;circa Colmariam cum subegisset loca, Rabeacensem arcem solo sui aduentus terrore, Gallis eripuit; Turchemium, aliaque passim oppida occupauit. Arcis præfectus, quòd in ea dedenda facilior fuisset, capitali fuit affectus supplicio. In Alsatia cum è Bauaricis turma vna curaret Demingæ, sua illi infeliciter cessit oscitantia; etenim Horcburgenses inobseruati vniuersam profligarunt. Et hęc quidem

ccxix Bauaros ac Lotharingos Galli cædũt. prędludebant cladi, V. Cal. Iun ad Belforum acceptæ. Erant in exercitu è Lotharingis iuxta, ac Bauaris, ductore *Ioanne Vvesthio*, duodecim millia, qui cum impedimentis & bellico apparatu per angusta viarum Blancam vsque penetrarant, ibiq;in colle castra locarant. Galli *Forcæo* Duce, è regione instruxere aciem; sed vtriq;cum loci opportunitate fiderent, sola tormentorum eiaculatione triduum consumpserunt. Inopia tandem Lotharingis laborantibus visum est, omisso hoste, se per subiectam vallem Belfortum recipere: sed abeuntium terga Gallo insequente, periere plurimi, vt Dux Neoburgum, *Rheinachius* Brisacum, *Mercius* aliò, diuersis itineribus cum fatigato, & malè pacto milite abiere; vt exercitus duodecim millium, clade, fame, morbo, ad quatuor ferè millia fuerit redactus. Nihilominus Dux Lotharingiæ collecto rursùs milite cum copijs, quas è Franconia *Vverthius* & *Galassus* adduxerant, in Lotaringiam regressus, Spinellum, Romaricomontium, Boulaicum, Charmum, aliaq; Austrasiæ oppida recuperauit. Exeunte

Vverthius Gallos cędit. postea Nouembri *Vverthius* cum hoste congressus, octodecim militaribus signis, & com-

meatu onustus, iterum turmam ducentorum equitum è Gallica nobilitate profligauit. Dum Hungariæ Rex *Ferdinandus* lustrato exercitu quadraginta millium virorum, Heidelbergam Dilisbergam, Vvormatiã domat; nam *Vveinmarius* suis diffisus viribus, Bipontum refugerat, vt se apud Mediomatrices Francis sociaret. Occasione vsus *Galassus*, Oppenheimium, Bingam, Baccaracum, Cubam, Cæsareolutheram cæsa flaua Succorum legione inuasit. Ciuitas hæc tridui direptioni patuit: captus in ea *Schonbeckius* tribunus. *Vveinmarius* collecto potenti Gallo Suecorum exercitu, post occupata Rudesheimium, Bingam, inter Moguntiam, & Francofurtum consedit. Nec longè *Ferdinandus* erat, vt elabendi modum hostibus intercluderet, adigeretq; ad pugnam, dum adhuc impares essent, inferioresq; numero, quamuis Gallica aduenissent auxilia ductu Cardinalis *Valettæ*. Franci verò ad fines Lotharingiæ sese recipere tentabant. Ad Meisenhemium viam intercluserant nouẽ Cæsareę legiones cũ valido equitatu. Nequibat hostis citra discrimen aliorsum flectere: consilium fuit per Cæsarianam aciem viam vi facere. Ergo cum Gallorum globo *Vveinmarius* mouet in obstantes, confligitur vtrinque, fortiter dimouentur è sua statione Cæsarei non sine clade, *Benderus* tribunus capitur, cũ tredecim machinis currulibus. Hinc spe concepta maioris victoriæ *Vveinmarius* moram trahebat; verùm vbi comperit *Galassum* totis castris imminere, nuncio perculsus, magna impedimentorum parte incendio corrupta, ne moram adferrent properanti; continenti triginta quatuor horarum itinere Vvalderfingam Lotaringici imperij oppidum transsaram amnem contendit. Molestias itineris, & fatigationem malè pasti militis augebant continuæ cum instantibus Croatis velitationes, vnde nec respirare, nec iter agere fas erat. Quare tandem ventum est ad manus, certatumq; acriter velitari pugna cruento & pari hinc inde discrimine. Maius tamen *Galasso* periculum cum inedia: cuius exercitus magnam partem attriuit nuditas, algor, aquarum defectus. Nono ante Cal. Sex. ad Elfeldã trans Rhenum vecti Cæsarei Moguntiam in deditionem accipiunt. In Silesia postquàm Saxones iuxta pacem Pragensem, Preslauia excesserant, Sueci Sagano relicto, ad *Bannerum* concessere. Cæsarei verò Saxonum locum occupantes, totam Silesiam ad obsequiũ habuere.

ccxx (margin, beside "hæc tridui direptioni")

Cæsarea clades. (margin)

prælium ad Vvaldefringã. (margin)

Mogũtiã recuperãt Cæsarei. (margin)

Sal. An. 1636 ccxxi *Bauari nuptiæ.* Annum claudunt nuptiæ *Maximiliani* Bauari Septemuiri cũ *Maria Anna* filia *Ferdinãdi II.* Imperator; cum initio Anni currentis in fata concessisset *Elisabeth* Ducissa Lotharingiæ, & Barri, prima *Maximiliani* coniux. Deo placuisse coniugium probauit secuta, quæ prima est in Matrimonij votis, ex duorum præstantissimorum filiorum natiuitate felicitas, quam Bauaria per annos quadragita infinitis suspirijs desiderauerat.

CORONATIO FERDINANDI III. IN REG. ROM. Ann. 1636.

ccxxii CÆsari reconciliato Saxone, credebant Germaniæ principes facile etiam cum exteris pacem componere. Spes tamen inanis; cum potenter armarent Galli, Sueci Hornæ cladis non tam obliti, quàm spirantes vltionẽ, instaurabant vires. Angli domus Palatinæ studio, Martem accendebant, Danis res erat de Bremensi Archiepiscopatu. Suecis federati principes seu spe melioris fortunæ, siue metu coherebant. Adfuere tamen sub annum exortum, Viennæ ad Cæsarem missi à *Christiano IV. Rege Daniæ* legati, qui Regis sui operam ad pacem componendam offerebant. *Legatio Dan.* Non negauit Cęsar *Friderico* Holsatiæ Duci, Regis filio Bremensem Archiepiscopatum ea lege concedere, vt pater & filius Pragensi paci subscriberent tum vt filius ex eiusdem pacis norma Archiepiscopatum teneret, postquàm ostenderet se fuisse postulatum: denique vt res Catholica in eo Archiepiscopatu eo loco esset, quo erat Anno 1626. prid. Id. Nou. Eius legationis fructus hæsit penes Danos. Sueci enim veriti, ne Regem Daniæ à se alienarent, Bremensem ditionem filio eius cesserunt. Miserat Britanniæ Rex comitem *Arondelium*, qui Palatini comitis restitutionem exoraret; sed cum diù Ratisponæ eluderetur; Rex, eo reuocato, per Angliam, & Scotiam frequentes delectus indixit.

Succi Saxoni supra modum irritati, quòd eis desertis, qui amisso Rege regnum in discrimen adduxerant, vt Germaniæ Principibus libertatẽ assererent, multò crudeliùs, quàm vnquã alibi *Gesta Suecorũ cũ Saxone.* ccxxiii Saxonicas inuadũt ditiones occupato Vverbeniano munimento: dein vrbibus, vicisq; apud Hauelam, & Sala fluuios miserè expilatis; Saxoni *Melchior Hatzfeldius* cum legionibus aliquot subsidio missus, exultantem leuibus victorijs hostem facile oppressit. Recuperata inde Hauelbergi, aliaq; loca quæ Suedico tenebantur præsidio, demùm & Magdeburgum acri obsidione aliquamdiù constrictum in Saxonis potestatem venit. Variante tamen fortuna, *Bannerij irruptio.* *Bannerius* aliquot millium è Suecia supplimento auctus, Luneburgum inuadit, Saxones apud Vvidstorchiũ profligat, occupatis omnibus impedimentis, & militari apparatu. Mox cũ *Ioanne Vrangelio*, populata Marchia Brandeburgẽsi, quin Elector cum Cæsare conuenisset, transmisso Albi, in Thuringiã irrumpit, & Esphordienses ad pacem Pragensem spectantes, certis conditionibus accipit in potestatem. Nec minus per VVestphaliã vrgebat discrimen. *Gulielmus Hassiæ Landgrauius* repudiata Pragensi pace, aliquot Suecorum legionibus confirmatus, repentè Hannouiam validissimum prope Francofordiam munimentum, ac iam penè à Cæsareis ad extrema redactum, pulsis inde oppugnatoribus obsidione liberat, breui tamen felicitate; nam ingruentibus Cæsareis Duce *Getzio* iterum in Phrisiam repulsus magnis exactionibus Prouinciales exhaurit. *Getzius* interea totam prope Hassiam populatus, mox in Vvestphaliam regressus, Padebornam, ac Susatum ad deditionem cogit. Tremonia inde, Vverla; & Hammonia eiectis Hassicis præsidijs eandem fortunam subiere. *Irruptio Hassiæ Landgrauij.*

VVinmariensis Gallicis suffultus auxilijs, Tabernas Alsaticas; Princeps *Condæus* Dolam in Burgundia premebat. Tabernarum præsidio *Malheimius* chiliarcha præerat, qui desperato auxilio, honestis conditionibus, deditionem fecit. Dolæ obsidionem vrgebat *Condæus* triginta muralibus machinis, ratus facile totam Burgundiam occupaturus, si Dola poti-retur. Hæc tamen Hispano fidelis nullã operã prętermisit, vt Gallos depelleret; & iam crebris eruptionibus ter mille Gallorum ceciderant. Periclitabatur ciuitas tamen; quando *Lambo-ius* cum decem Legionariorũ millibus, allarijs mille quingentis, & aliquot Croatarum & Hungarorum centurijs venit suppetias laboranti. Desperata tamen Gallorum castrorum expugnatione, & ipse intra sua valla se continens, periculi spectator veriùs erat, quàm depulsor. Erat in vrbe Episcopus Bisuntionensis, qui vnà cum Senatu Regio defensores animabat. Adfuit tandem cum suo equitatu Dux Lotharingiæ; cumque delecta Burgundionum manu è *Centuriatorum* comitatu, gens est bellicosa, pugnax, & Gallo nomini infensa ccxxiv *Dolana obsidio.*

fensa

Sal. An. 1636. sensa. Ducis aduentus obsessorum animos erexit, quibus iam ex cæsorum corporibus, cum cætera deessent, suprema necessitas escas parabat. Franci verò velut æstroperciti, omni poſito metu per media suorum cadauera, solis protecti gladijs incurrebant cominùs in Lotharingos, & Burgundiones, tanta pertinacia, vt cum pyreus puluis, missilesq; glandes defecissent, saxorum procella ad depellendos Francos vterentur. Galli tandem multis amissis, soluta obsidione, recesserunt amisso bellico instrumento, & commeatu, quo famelicus miles se refecit.

ccxxv. Ferdinãdus Cardin. Parisios vsq; populatur. Ex altera Galliæ parte, quę Belgium spectat, *Ferdinandus Cardinalis* Belgarum Gubernator, haud segniùs bellum gerebat, infuso in Piccardiam exercitu, qui Duce *Ioanne Vverthio* Ciapella, Corbeia, Castelleto alijsq; nonnullis locis facile occupatis late terrorē vsq; Parisios circũtulit. Ceterum Rex Galliarum *Ludouicus* tot vndique inuadentium hostium strepitu excitus, euocata omni propè nobilitate in Picardiam progressus, Corbeiam, & alia nonnulla oppida recuperat; Inde Hispanos in Belgium, & hyberna reiecit.

Ratisponæ comitia. Inter hæc Cœsar simul curis, & ætate fractus, ingrauescente in dies valetudine, comitia Ratisponam coegit, Romanorum Regi creando. Conuenere *Ferdinandus* filius, Electores Moguntinus, Coloniensis, & Bauarus, legati Saxonis, & Brandeburgici: Treuirensis in custodia habebatur. Coram ipsis Imperator conuentus exposita causa, quòd ipse graui curarum onere fessus diu ampliùs tanto ponderi ferendo impar esset, proinde rogat, vt Electores sibi de socio laborum, imperio de Rege Romanorum prouideant, cui nihil luctuosius accidere posset, quàm vt hoc turbatissimo rerum statu, sine rectore, ac capite relinquatur. Iam Deus cum prouiderit, & ad tantum fastigium designauerit *Ferdinandum* filium Hungariæ Regem inter regni gubernacula natum, ac inter victoriarum palmas enutritum, quarum ipse præcipua causa fuerat, cæso apud Nordlingā Suecorũ vt exercitu, ad obsequium Germania subacta; esset & ipsi Electores ne dedignarentur in superna descendere vota, vt quem Deus probauerat, homines non improbarent.

Ferdinãdus III. eligitur Rex Roman. Post varias consultationes tandem Electores, more maiorum, XI. Cal. Ianuar. iuere in vota ritu solemni, quibus *Ferdinandus III.* Hungariæ, & Boemiæ Rex, Romanorum Rex publicè in æde Cathedrali renunciatur. Anni postea venientis initio noui Regis coniunx *Maria Hispanica in Romanorum Imperatricem initiatur*; plaudentibus omnibus Germaniæ populis; ccxxvi è contra Galli in dies magis ferocientes vulgarunt, *Ferdinandum* Romanorum Regem vitio creatum; non ambitu, ac præhensatione eblandita suffragia, sed violenter extorta.

Saxones cæsi a Suecis. Expediebantur propterea vbiq; arma. *Bannerius* à Megalopoli profectus, iunctis cum *Vrangelio* copijs in Saxoniam mouet. Occurrere Saxones, vnà & *Azfeltus* Cæsarei exercitus ductor; & pari audacia conflictum inter vtriusque partis equitatum. Sueci simulato in saltum vicinum receptu, repentino in hostium terga volatu, postremi agminis terga ensibus pulsant; quo improuiso impetu territi Saxones, duabus peditum legionibus amissis, fugam capescunt. Receptis tamen iterum animis sistente se fuga audaciores in pugnam redeuntes, prælium restituunt; porro præualentibus Suecis, Saxones in quædam eminentiora loca aggeribus, loricisq; munita assilientes, vndiq; ferociter Suecos strenuè repulerunt, amissis tamen duobus militum milibus, quadringentisq; impedimētorum plaustris. Hoc facinore elatus *Bannerius*, cum vniuerso agmine prouectus, vt Cęsareis iter intercluderet, eos assequi non potuit; quia illi desſantis ordinibus, Albi ad Verbenum iterum superato, in vicinos Lipsiæ pagos concesserant: vt ibi Germanorum subsidia exciperent. *Bannerius* verò Helmestado & Eghebo non procul à Magdeburgo occupatis, populabundus irruebat, latrocinia magis, quàm bella gerens.

MORS FERDINANDI II. IMPER. Ann. 1637.

ccxxvii Ratisponensi comitio Viennam reuersus Imperator, iam pridem mala corporis valetudine affectus, integris sensibus, & magna in Deum pietate ex hac vita migrauit annũ ætatis agens quinquagesimum nonum. Princeps eligio. virtutibus omnibus ornatissimus religionem ita præhabuit, vt ferè omnia bella prò restituenda auita fide, cum plurima attrocissima tulerit, susceperit. Adolescens in Italiam profectus, piũ votũ. Lauretanę Deiparæ omnē operam suam in reuocandis ad orthodoxā religionem populis sanctè vouit. Imperator verè magnus, cui benè conueniunt elogia *Siracidæ* de Rege Iosia Eccl. 49. quòd *directus fuerit diuinitùs in pœnitentia gentis*

Sal. An. 1637. *gentis, tulerit abominationem impietatis, gubernauerit ad Dominum cor ipsius, & in diebus peccatorũ corroborauerit pietatẽ.* Tanta in eo erat in
CCXXVIII *fiducia in Deum religionis amor.* Deum fiducia? vt nunquàm de victoria hæsitaret. Belli Ducibus adeo religiosa erat *Ferdinãdi* oratio, vt dicerent: *malle se, vt supplex Ferdinandus ad Virginis aram accederet, quàm vt selectorum militum millia ad hostem pugnaturis submitteret*. Religionis defendendæ causa ita ardebat; vt prius fasces, & coronas ponere; pane solo, & aqua vitam trahere; cum coniuge & liberis, scipione prò sceptro instructum, ostiatim stipem exigere, infrusta à carnifice concidi, ac discerpi, quàm vllã Deo vel Ecclesiæ iniuriã tolerare. Et certè verba hæc vt in facta transirent, nunquàm defuit *Ferdinandus*. Deo homini in Eucharistico solo in publicum prodeunti comes adfuit semper, cum potuit. Tumente aliquando ob facis pondus dextera, ne idem die altera faceret, monitus *Superest* (ait) *adhuc manus altera, qua Deo seruiam*. De promouenda Religione cum sermo recurreret, dixisse fertur. *Si mea morte Catholicam religionem promouere possim. Oro Deum, vt publicè coram toto Mundo ab infami carnifice capite plectar*.
CCXXIX

CCXXX *Iustitia, Clementia.* *Iustitia, ac Clementia*, opum honorumque contemptu liberalitate ac munificentia & misericordia in pauperes ita excelluit, vt labor sit in numerum cogere templa, & in calculum reuocare aras, atq; cœnobia, quæ erexit, vel auxit pietas *Ferdinandi*. Illud citra controuersiam, *Ferdinandum* pia sua munificentia, & munifica pietate, solis in Hungaria Diuis; nemini in Bohemia Regum, nulli in Germania Cæsarum secundum fuisse. Tot inter virtutes vna ab iniquis censoribus vitium audijt Clementia, vnde diceret vulgus, *ad magnitudinem amicitiæ Cæsaris præstare, priùs offendiße.* Vlli hostium maledixisse nunquàm auditus, imò sępè in colloquia castigauit imprudentiã cauillantis, & sermonẽ aliò diuertit. Laborum patientissimus, sæpe dicere solebat, *id se maximum à Deo beneficiũ accepisse, quòd in tanta negotiorum multitudine, labores amaret*. Venatio frequens illi erat ad corporis exercitationem. Musica ad animi oblectationem. Castitatis, & continentiæ cultor præcipuus, vt cum nulla vnquàm etiam principe fæmina locutus sit, quàm tota aula teste, aut si res secretũ exigeret, ipsa saltem Augusta coniuge in colloquium aduocata; quod vsque in finem vitæ seruauit hoc viuum Pietatis, & sanctitatis exemplar, incredibili animi æquabilitate semper sui similis, vt nec secundis efferri, nec aduersis deprimi vnquam visus sit. CCXXXI *continẽtia. constantia.*

CCXXXII *Formam corporis* dicunt fuisse sanguineam, mediocris staturæ, aspectu maiestatis pleno; vt qui in ipsius benigno vultu figebat obtutũ nescio quo occulto amoris illicio in eius amorẽ & venerationem traheretur. Denique huiusmodi erat, vt nec optare meliorem principem, nec habere Christianus orbis potuisset: Et oppido vniuersus Orbis indoluit, Bijzantij etiam permittente *Amurathe* ob Oratoribus Principum parentatum est, CCXXXIII

CAPVT TERTIVM.

Fiducia in Deo.

Quantum possit? pietas docet *Ferdinandi II.* cuius honore sequens adornatur elucubratio.

1. 5.7.8. *Fiducia in homine pessima.*
2 *Marij cunctatio quantũ Romanis profuerit.*
3 *Inconstantia rerum humanarum.* 13. *fit constans si Deo adhæreat.*
3 *Deus solus regna transfert.* 4. *non est consilium contra Deum.*
3 *Iulianus apostata irridet Christum.* 4. *tentat reædificare synagogam, & non potest.*
5 *Dionysij obiurgatio in filium.*
6 *Socrates seipsum laudat.*
6 *virtus est pretiũ sui.* 7. *constãtia sapientis est.*
8 *grauior vindicta, si sera.*
9 *Pompeij vana fiducia.*
10 *Spes in Deo.* 12. 15. *symbola.* 16. *non debet esse negligens.* 21. *etiam pauper speret.*
11 *Princeps fortis, si adhæreat Deo.*
14 *Fortuna permanens Deus.*
16 *adstat vigilantibus.* 17. *semper adstat.*
18 *mors non timenda.*
19 *numquam desperandum de diuino auxilio.*
20. *cur de tribu Iuda vngerentur Reges in Israel.*

I *fiducia in homine pessima.* SI de diuino quis heret proloquio, *Maledictus homo qui confidit in homine Psal. 50.* Cimbros, Theutones, atq; Tigurinos respiciat, cum ab extremis Gallię profugi, & nouas toto in Orbe quærerẽt sedes, ad Romanum misere Senatũ petentes aliquid sibi terræ dari quasi in stipendium.

dium. Negante Senatu;armis petere conſtituerunt quod nequiuerant precibus; tanto impetu vt Silanus, Manilius, Cæpio ter victi, caſtriſq; exuti, Romanam penè perdidiſſent Rempublicam, niſi Marius illo ſeculo contigiſſet. Eo congredi vel protrahente, vel formidante, donec
II inuicta illa barbarorum conſceneſceret rabies: Quibus tanta erat vrbis capiendæ fiducia, vt quid de Romanorum ſpolijs ad vxores ſuas mādarent, conſulerent. Cum ad radices Alpium occurrit Marius & aquam, quæ deficiebat, quia fluuium hoſtes tenerent) Romano flagitanti exercitui reſpondens. *Viri eſtis: en illic habetis*, hac voce adeò excitauit milites, vt tanto ardore pugnarint, tantaq; hoſtium cæde, vt victor Romanus de cruento flumine non plus aquæ biberit, quā ſanguinis barbarorū. *Florus lib. 3. c. 3.*

Breues & mutabiles rerum ſunt vices (aiebat Perſarum Rex Darius) humanarum; nec vnquàm fortuna ſimpliciter indulget. *Curtius*,
III *inconſtātia rerū.* Deus eſt, qui res curat humanas:& ſine prouidētia ſuperna non retinentur imperia. Humana fiducia, ruinæ non ſecuritatis eſt limen. Omne cum ſub regno grauiore regnum ſit; *nemo confidat nimium ſecundis*, monet Seneca *in Thyeſte*, Interrogatus Æſopus, *quid Iupiter in Cœlo ageret?* reſpondit, *Excelſa deponit, depreſſa extollit.* Et Seneca

Sequitur ſuperbos vltor à tergo Deus.

Sciſcitanti *Libanio ſophiſtæ*, & impij Iuliani in Ethnica religione magiſtro *Ecquid faceret fabri filius?* vt ſarcaſtico ſcommate religionem irrideret Chriſtianam; Vir quidam pius reſpon- *Iuliani impietas* dit, *Huius vniuerſitatis opifex Deus, quem tu per ludibrium Fabri filium nominas, parat Iuliano loculum*. Nec multi præteriere dies, cum fama de Iuliani morte aduolauit, eiuſq; cadauer loculo impoſitum ad ſepulturam defertur, *Nicephorus* Moriturus ille fertur manum ſuo impleuiſſe ſanguine, eumq; in aerem proieciſſe, & Chriſtū debellatorem ſuum rabidè allatraſſe, *Viciſti, Galilæe, viciſti.* Galilæos enim per contumeliam Chriſtianos nominabat. Ita ſimul & victoriam confeſſus, & blaſphemiam euomuit: ita volente Deo, vt qui blaſphemando vixerat, & blaſphemando moreretur. Chriſtianam cum legiſſet doctrinam, breui reddidit cū inſcriptione libellum. *Legi, cognoui, damnaui.* Nicephorus *lib. 10. c. 25.* Cui mox reſponderunt illi: *Legiſti, non cognouiſti. Si cognouiſſes, non damnaſſes.* Sozomenus. *lib. 5. c. 8.* Quis gloriari poteſt in malitia, & confidere in iniquitate?

Flectere cū nequeas Superos, Acherōta mouebis? *Deſtructi ſumus, ſed reuertentes ædificabimus, quæ deſtructa ſunt*, Idumea iactabat apud *Malachiam 14.* Quibus Dominus: *Hæc dicit Dominus Deus exercituum. Iſti ædificabunt, & ego deſtruā, & vocabuntur termini impietatis, & populus cui iratus eſt Dominus.* Eia certemus ambo (prouocat Dominus) ille vt excitet, & inſtauret: ego vt deſtruam, & euertam: vter potentior? Iulianus ſupradictus dicat Apoſtata, quum hyppocrita, animoq; doloſo Iudęorum ſynagogam inſtaurare molitus. *Ita ille quidem laborabat* (ait *Gregor. Nazianz. orat. 1. in Iulian.*) *ſed terra quod elaboratum fuerat, excutiebat. Ille vehementius adhuc obnitebatur, hæc hominis ægra pietate præditi fundamenta capere detrectabat.* Mortui tan- IV dem Apoſtatæ nulli funus deduxerunt, niſi multitudo ſcurrarum, empęctarum, & nequiſſimorum hominum, qui in exequijs ſaltantes gingrinis tibijs, apoſtaſiam exprobrantes exclamabant, *Maxime fatue, vbi nunc vaticinia tua; Vicit Deus, & Chriſtus eius.* Non eſt prudentia, non eſt ſapientia, non eſt conſilium contra Dominum. *Prouer. 21.* Qui celeres aquilas anteuertit, leones eneruat fortes, auxiliatores premit potentes. Vbi diuina prouidentia non commilitat conſilijs hominum: nec vir conſultus, conſultus; nec fortis, fortis: ſed etiam ſapientiſſima conſilia inſipienter deſinunt. *Non glorietur ſapiens* (ait Dominus per Ieremiam prophetam) *in ſapientia ſua, non glorietur fortis in fortitudine ſua: non glorietur diues in diuitijs ſuis, ſed in hoc glorietur qui gloriatur, ſcire & noſſe me: qui ego ſum, qui facio miſericordiam, & iudicium, & iuſtitiam in terra.*

Domitiani illud Imperatoris recogita ſomnium ob immanitatem, & flagitia iam iam perituri, cuius ſic meminit Suetonius in eius vita *c. 15. Mineruam, Dionyſio quam ſuperſtitiosè colebat, ſomniauit excedere ſacrario, negantem vltra ſe tueri eum poſſe, quod exarmata eſſet à Ioue.* Veritatem habes in ſomnio. Exarmat quippe Deus humanā ſapientiam, humanam potentiam, & ſapientiſſimi Achitophelis conſilium infatuat, cum principem ob peccata perdere ſtatuit. Attendite Principes, humiliamini fortes ſub potenti manu Dei. Sit vobis virtus in clypeum, & in murum Iuſtitia. Dionyſio obiurganti filiū, qui cuiuſdam Siracuſani ſtuprarat coniugem, nec tam indignum facinus in parente audiſſet, vel vidiſſet; cum reſpondiſſet filius. *Verè pater, hoc abs te numquàm audiui, ſed patrem Regem non habebas.*

bas. Redarguit parens: *Nec tu filium Regem habebis, nisi hæc facere desinas*. Ita contigit: patri cum successisset, mox Syracusis pulsus, Corinthi ludum aperuit, vbi tympana pulsando, & modulando vitam exegit. Agnosco fiduciam vt grandis animi argumentum, & virtutem impauidi, qui innocentia fretus, tyrannorum vincula spernit. Socrates, quùm iudices inter se disceptarent, qua pœna dignus esset: *Ego*(inquit) *ob ea, quæ feci dignum me censeo, qui ex publico alar in Prytaneo*. (Honoris locus, qui daretur de Republica meritis) Meritum agnoscens, cum remuneratorem non haberet; ipse sibi parauit meritum, designauit præmium. Fuit virtus virtutis pretium. Antigenidas cum scite canens populos minùs probaretur, *Mihi*(inquit)*cano & musis*: admonens prorsùs esse contemnendum imperitæ multitudinis iudicium, quòd artis abundè magnum præmium sit ipsa conscientia. Supra sortem sperat, qui fortunam virtuti quærit propitiam. Anacharsis ex Græcorum Athenæo reuersus in patriam, Scytharum leges reformare satagens, in venatione à fratre occisus occubuit, & moriens ita fatur: *Ob eruditionē meam incolumis è Græcia missus; nunc per inuidiā in patria trucidor*. Gemina virtus, quæ mereri sciat, & in aduersis constantiam non ignoret.

vi Socrates seipsum laudat.

Virtus pretium sui

VII Æmula laboris patientia, quæ virtutem non tā acquirere, quàm seruare doceat, & animi moderatione se supra fortunam erigat, vt & prouocatus irrideat. Pusillanimis tamen quandoq; est iniustam ferre repulsam. Lapidem mordere vt faciunt canes quando percussi, brutale est, nec vindicat sed auget offēsam confessione doloris. Percussorem non repercutere, quia vacua dentibus ora contingant, parcere est sibi non hosti quia potentiori. Cæterum iniustam non ferre repulsam, si vim repellere animus sint & vires, indolem existimo excelsam. Iulius Cæsar, quum Romæ Maximi Pontificis dignitatem ambiret competitore Q. Catulo, primæ apud Romanos dignitatis ac potentiæ viro, matri ipsum ad fores deducenti: *Hodie* (inquit) *ò mater aut Pontificem maximum habebis filium, aut exulem*. Excelsa indoles, omnisq; repulsæ impatiens. Sit porrò modus in rebus, & respice finem. Animi comprime magnitudinem, ne supra vires se excollat; & vana fiducia pereat, quia timere, vel præuidere & prouidere neglexerit. Maximinus quum nimium fideret corporis viribus, histrio quidam eum hisce arguit carminibus

Elephas grandis est, & occiditur,
Leo fortis est, & occiditur,
Tigris fortis est, & occiditur;
Caue multos, si singulos non times

Qui ab vno occidi non potest, à multis occiditur. Si vis timeri, time. Nulli faciliùs opprimuntur, quàm qui nil timent. Vt plurimùm, qui nullum vnquàm timuit.

Non expectato vulnus ab hoste tulit.

Temeritas multis est causa malorum, aiebat Menander. Superba est fortitudo, si pericula contemnat, & prouocet.

In vento scribit lædens, in marmore læsus.

VIII Vindicta nunquàm marcescit, imò acerbior quę maturior. *Tarditatem, supplicij grauitate compensat*. Quid quisque vitet, nunquàm hominis satis. Vndique angustiæ. Omne culmen suas monstrat ruinas. Mortalis (fabulosus licet fores Argus (non satis cerneres, Natura duos tantùm fronti oculos apposuit, vt millenos menti aperiret. Fabij maximi Romanam extulit Rempublicam metus: Caij Flaminij fiducia penè subuertit. Timendo aliquis victor euasit, nemo temnendo. *Spes metum sequitur*.

grauior vindicta si sera

Ne timens, timuisse decet. Timor ille probādus,
Tempore qui incolumes nos facit esse suo.

Pompeius, quibusdam hæsitanibus, quomodò posset Cæsari sustinere imperium, hilari vultu prohibens illos esse solicitos, inquit. *Simul ac solum Italiæ pede pulsauero, exilient affatim equestres, pedestræq; copiæ*. Præsens quidem animus (ait Plutarchus *in apoph.*) sed minimè fortuna respondit. Fortunam porrò Pompeio aduersam Lucanus excusat *lib.* I. Est quisque faber fortunæ suæ.

Pompeij vana fiducia.

Tu noua ne veteres obscurent acta triumphos
Et victis cedat piratica laurea Gallis,
Magne times: te iam series, vsusq; laborum
Erigit, impatiensq; loci fortuna secundi.
Nec quēquam iam ferre potest, Cæsarue priorem,
Pompeiusue parem; quis iustiùs induit arma?
Scire nefas: magno se iudice quisq; tuetur:
Victrix causa dijs placuit, sed victa Catoni.
Nec coiere pares: alter vergentibus annis
In senium longoq; togæ tranquillior vsu
Dedidicit iam pace Ducem: famæq; petitor
Multa dare in vulgus: totus popularibus auris
Impelli, plausuq; sui gaudere theatri:
Nec reparare nouas vires; multumq; priori
Credere fortunæ. Stat magni nominis vmbra.
Qualis frugifero quercus sublimis in agro
Exuuias veteres populi, sacrataq; gestans

Dona

Dona ducum: nec iam validis radicibus hærens
Pondere fixa suo est: nudosque per aera ramos
Effundens trunco, non frondibus efficit umbrã:
At quamuis primo nutet casura sub Euro,
Tot circum siluæ firmo se robore tollant,
Sola tamen colitur. Sed non in Cæsare tantum
Nomen erat, nec fama ducis: sed nescia virtus
Stare loco: solusque pudor non vincere bello.
Acer, & indomitus; quo spes, quoque ira vocasset;
Ferre manũ, & nunquã temerando parcere ferro;
Successus vrgère suos: instare fauori
Nominis: impellens quicquid sibi summa petenti
Obstaret: gaudensq; viam fecisse ruina.
Qualiter expressum ventis per nubila fulmen
Ætheris impulsi sonitu; mundique fragore
Emicuit, rupitq. diem, populosq. pauentes
Terruit obliqua præstingens lumina flamma:
In sua templa furit: nullaq. exire vetante
Materia, magnamq. cadens, magnamq. reuertens
Dat stragem latè, sparsosq. recolligit ignes.
Hæ ducibus causæ suberant.

x *Fiducia in Deo.* Vana itaque fiducia Pompeium impulit in exitium. Securitas cum in rebus secundis nutrix insolentiæ esse consueuit, vnum ei potest obstare repagulum, Timor Dei. Interrogatus Euchratides, *quali in vrbe quis securè habitare queat? Vbi* (respondit) *iustitia viget, & iniustitia languet.* Plutar. *in apophteg.* Parum interest altissimis muris cingatur ciuitas, si interna proditur impietate

Extruite immanes scopulos, attollite turres
Non dabitis murum sceleri.

Confœderationibus, opibus, munitionibus nemo nitatur: cum nihil tam potens in terris, tam fortunatum ac validum sit, quod humanum non sit, vt Iudæi fidentes Ethnicorum fœderi infeliciter sunt experti. In Deo spem habeas, non viribus humanis, quæ sine Dei ope vanæ sunt. *Bonum est confidere in Domino, quàm confidere in homine. Bonum est sperare in Domino: quàm sperare in Principibus: Psal.* 117. Lemma fuit super Elephantem, qui recisa arbore, cui adhærebat, iacens non potest surgere:

Arboris ad truncos Elephantis carnea moles
Applicat, vt releuet nocturno membra sopore.
Proh miserum; quippe arbor erat præcisa latenter
Arte venatoris; fulcro ceciditque cadente:
Sic capitur, dum stare nequit, mansuescere discẽs.
Discite Mortales nullis hærere Potentum
Truncis deficient, caditisq. cadentibus ipsis;
Imminet heu casus; spes omnis in arbore fallax.

In Silo congregati Iudæi, vt Numinis figerent tabernaculum, Deumque humanis præesse rebus testarentur religiosis sacrificijs, & legalibus cæremonijs: *Congregati sunt omnes filij Israel in Silo, ibiq. fixerunt tabernaculum testimonij. Iosue c.* 18. Quid tunc? *Et fuit eis terra subiecta.* Pacatum possident regnum, dum figunt Numinis tabernaculum: illos hostibus effecit religio terribiles, & de religione præ armorum potentia cunctis hominibus commendabiles. Pugnaturus Dauid aduersùs Goliat, *Tu venis* (inquit Dauid) *ad me cum gladio, & hasta, & clypeo: ego autem venio ad te in nomine Domini exercituum. 2. Reg.* 17. Hac fiducia turbauit Ionathas Philistinorum castra solus cum armigero suo, dicens: *Non est Domino difficile saluare vel in multis, vel in paucis. 2. Reg.* 14. Sic Iudas Machabæus ad milites suos: Non in multitudine exercitus victoria belli, sed de Cœlo fortitudo est. 1. *Mach.* 3. *In Domino confido* (aiebat Dauid, repetebat Ferdinandus II. Imperator) *quomodo dicitis animæ meæ, transmigra in montem sicut passer? Psal.* 10. Non semel regio honoratum lego titulo Christum; Cum in tugutiolo nascitur, Magi inuolant, & erectis liberisque vocibus recens natum *Regem* proclamant: *Vbi est, qui natus est Rex Iudæorum?* Inuidus tamen Herodes, Regis obliterato titulo, *puerum* vocat, splendorem Maiestatis obscurat: *Ite, & interrogate diligenter de puero:* modò puer, qui antea Rex. Hic idem, cum cruci penderet affixus, regis titulo coronatur, *Hic est Rex Iudæorum.* Titulum iterum obscurare aggressa inuidia, strepit furens, *dicebant ergo Pilato Pontifices Iudæorum: noli scribere, Rex Iudæorum. Io.* 19. Verùm irritus potentiæ conatus tituli militauit gloriæ, vt non solùm cruci affixus regalibus coronaretur litteris: sed etiam ipse titulus redimeretur victorijs. Stetit Pilatus pro veritate, qui steterat pro iniustitia; & qui iniquus abstulerat vitam, adduci non potuit, vt obscuraret tituli gloriam; *Quod scripsi, scripsi.* Sed cur recens nati regalem titulum expungit malitia, quem ligno Crucis affixum turbare nequit sacerdotum perfidia? Quia adhærebat cruci (quæ religiosæ victimæ ara erat) respondet Paulus *Heb.* 19. *Per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo.* Templo inhærebat titulus, ara fulciebat coronam, sacrificium maiestatem: hinc perstat immobilis: vt discant Principes suam augere, & æternare fortunam de exhibita Numini reuerentia, de religionis studiosè culta obseruantia. *Beati omnes qui confidunt in eo. Psal.* 2.

Al-

XI Alphonsus I. Aragonum Rex filium Ferdinandum ita instruebat, *Militares artes tibi profuturas scito, cum Deum tibi pietate, ac iustis factis reddideris propitium. Eum igitur, si vincere expetis, pura mente colito, spemque omnem victoriæ in eo reponito.* Barthol. Facius *lib. 1. Histor.* Optima regiminis ratio eo est in cardine, vt Dei quærat auxiliarem manum. *Nisi Dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat qui custodit eam; Psal. 126.* In Absalonem cum validas instruxisset Dauid phalāges, ducē quærēs militiæ, ad dominum inquit, *Domine Deus in te speraui: saluum me fac ex omnibus persequentibus me. Ne quando rapiat vt leo animam meam, dum non est qui redimat, neque qui saluum faciat; Psal. 7* At qui collegit exercitum, & multos secum habet, dicere non potest (ait Chrysostomus) *Non est qui redimat, neque qui saluum faciat?* Fortissimo munitus exercitu, tota regnorum suorum fortuna subnixus, quasi inermis, & sine præsidio, *non est qui redimat, clamat!* Mysterium mysterio pandam. Syriæ Rex cum nihil illi succederet, sed Ælisæi causa, eius proderentur consilia, seriò statuit Prophetam de medio tollere. Dotham (vbi degebat propheta) copiosis militum agminibus cingit, cumque nullum remaneret effugium, Prophetæ famulus conspectis inimicorum turmis, de Elisæi suoque capite actum plangens, domino anxius discrimen renuntiat. Famuli porrò metum Propheta comprimit, seque fortioribus asserit obarmari militibus. *Plures* (inquit) *nobiscum sunt, quam cum illis.* Sed vnde plures fabulatur propheta, dum vno stipatur famulo aduersùs innumeras Syriæ phalanges? trepidus seruus, & de vita sollicitus socios, si qui sint, circumspicit; nec videns quasi delirum herum redarguit. Tunc Elisæus vt metum prorsùs à famulo arceat, nouos indit oculos, & periculo obturbatum oratione clarat adspectum. *Domine* (inquit) *aperi oculos huius, vt videat. Et aperuit Dominus oculos pueri, & vidit; & ecce mons plenus equarum, & curruum ignéorum. 4. Reg. 6.* Cœlites descenderant in subsidium. Homo Elisæo non erat; erat Deus, exercituum Dominus, vnde propheta meritò gloriatur, *plures nobiscum sunt, quàm cum illis.* Modò habes cur Dauid fortissimo munitus exercitu, & tota regnorum fortuna subnixus, quasi inermis clamet, *non est qui redimat, neque qui saluum faciat.* Quoniam (respondet Chrysostomus) *ne vniuersum quidem orbem terrarum auxilij loco habet, nisi opem diuinam fuerit aßecutus, nec se esse ducit in solitudine, licet solus sit, si sit illius auxilij particeps, & ideo dicebat. Non saluatur Rex per multam virtutem.* Totum belli, pacisque momentum ab vna virtute, cui auxiliaris Dei manus semper adest, omnino dependet. Totus Orbis ad eum saluandum, quem Deus oppugnat, siue ad eum expugnandum pro quo ipse pugnat, vel hilum valet. *Vitium etsi secum habeat vniuersum orbem terrarum, est omnium maximè imbecillum. Virtus etsi sola sit, est omnium potentissima: habet enim Deum secum stantem. Quis ergo seruare potest eum, qui à Deo oppugnatur? Quis autem potest perdere eum, cui ipse fert auxilium?* Antoninus Imperator quamuis Ethnicus, cum ab amicis argueretur, importuna clementia se gerere cum Accidio Cassio, qui in eum rebellauerat. *Quid si ille vicisset?* obiurgabant; ipse diuino fidens Numini, *Non sic Deos colimus, nec sic viuimus, vt ille nos vinceret.* Principes omnes, qui occisi sunt (aiebat apud *Vulcatium* idem Antoninus) habuere causam, quibus mererentur occidi; nec quisquam facile bonus vel victus à tyranno, vel occisus. Meruit Nero, debuit Caligula, Otho, Vitellius nec imperare debuerunt. Non Augustus, non Traianus, non Hadrianus, potuere à rebellibus superari, cum multi fuerint ab ipsis vel inuitis, vel inscijs extincti. Scalam conscende, quam tibi per somnium Iacob effingit. Rerum namque humanarum constantiam solumodo in somnis videre fas est. *Vidit in somnis scalam stantem super terram; & cacumen illius Cœlum tangens, Angelos quoque Dei ascendentes, & descendentes super eam, & Dominum innixum scalæ. Genes. 28.* Quid sibi volunt Angeli descendentes & ascendentes? Reges sunt hi, quos ludendo deprimit potentia suprema. Iuxta humanam vicissitudinem nemo ascendit, nisi alter descendat. Altissima sit scala siue natalium splendore præfulgeat, siue armorum clypeo superbiat, descendere tamen est opus. Eodem tempore cum vides *ascendentes, & descendentes* occurrunt; ita mortalis conditio ludit. Ex plebeijs Principes; plebeij ex Principibus fiunt; pauperes è diuitibus, e pauperibus locupletes mutatione pulcherrima humanam exornant vicissitudinem.

XII Princeps in Deo confidat.

XIII humana vicissitudo.

Fortunæ mirare iocos de paupere diues
Fit, qui necnon de diuite pauper erit.
Vix ridet diues vel subito cum flere tenetur
O nuper, sors homini proh mala quanta parit.

Si hæc est via rerum humanarum accliuis, de-

decliuisque, incerta, obnoxia casibus, per scalam illam significata? cur firma stare dicitur? *Vidit scalam stantem* ? forsam instabilitate constans?

Constantem fortuna rotam tunc esse fatetur,
Cum varijs semper ducitur illa modis.

Quali inhæreat (perpende) fulcro. *Erat Dominus innixus scalæ.* Angulari lapide solidata humanitas, *stabat*. Omnipotentiæ innixa humeris durabat : & germana *manentis fortunæ* pictura, quam sibi somniarunt Romani, cœlesti exarata penicillo, Iacobo monstratur, vt inde disceret, in quo speraret. *Ego Dominus Deus tuus* (dormienti Iacobo insonat Deus) *Terram in qua dormis tibi dabo, & semini tuo. Eritque semen tuum quasi puluis terræ : dilataberis ad Occidentem, & Orientem, & Septentrionem, & Meridiem &c. Et ero custos tuus quocumq. perrexeris.* Dormientis in sinum non Fortuna fallax, sed Prouidentia verax regna proijcit. *Terram in qua dormis, tibi dabo.* En Fortunæ gemina imago. *Permanentis* est prima, quam sibi apud Plutarchum *lib. de Fortuna Rom.* finxere Romani, quasi destructis Persis, & Assyrijs; Macedonia domita subacta Carthagine, *postremò in palatium se conferens, traiecto Tyberi, positis (vt credere par est,) alis, excussis talaribus, abiecta instabili, vestigiaque fallente pila, ita Romam ingressa fuerit, vt constanter permansura.* Altera est *Satagentis*, & *sollicitæ*, quam confingebant Gentiles in dormientis sinum opes, honores, imperia reponentis. Profanum herclè *fortunæ* nomen, & Prouidentiæ inuisum; sed odioso nomine liceat & sana Gentilium explicare mysteria. Seniori Theodosio, eiusque filio Honorio quid caneret Claudianus, & cui tantorum Cæsarum adscriberet triumphos, lege.

XIV *Fortuna permanens Deus.*

Victoria velox
Auspicijs effecta tuis: pugnastis vterque
Tu fatis genitorq. manu, te propter & Alpes
Inuadit faciles: cauto nec profuit hosti
Munitis hæsisse locis, spes irrita valli
Concidit, & scopulis patuerunt claustra reuulsis:
Te propter gelidis Aquilo de monte procellis
Obruit aduersa acies, reuolutaque tela
Vertit in auctores, & turbine repulit hastas
O nimium dilecte Deo, cui fundit ab antris
Heolus armatas hyemes, cui militat Æther
Et coniurati veniunt ad classica venti.

Vrgeant hostes, deficiant amici, coniuret cum Dæmone terra; *non timebo mala, quoniam tu mecum es: Dauid psal.* 22. 4. Nauem Pinge impactam syrtibus texe crucem in acatio, inscribe desuper *Aderit mox ventus, & vnda.* Diuina hæc est fiducia, *In Deo speraui, non timebo quid faciat mihi homo. psal.* 55. *n.* 2. Super anchoras decussatas, medio Sole *Christo duce* sculpsit Richardus I. Rex Britanniæ, vel cum Richardo II. *In hoc ego sperabo: psal.* 26. 3. Itidem fuit, qui pinxit sub lemmate, *Diuino fœdere tutus,* vt in Domino spem describeret. *In te Domine speraui, non confundar in æternum. psal.* 70.

XV *Diuinæ fiduciæ symbola.*

Humana porrò non sit sed superna fiducia nostra. Timore illa plena est, vnde Seneca *ep.* 5. *Desines timere, si sperare desieris. Spem metus sequitur.* Hæc autem plena gaudio: Vnde Paulus *Deus spei repleat vos omni gaudio. Rom.* 15. Beata spes est, si de Domino Christo: *expectantes beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei; ad Tit.* 2. Confidant itaque, sed ob securitatem non torpeant : gemini namque vitandi sunt scopuli, improuida confidentia, & exanimis ignauia. Mens dum iusto plus trepidat, confidentiam obscurat: qui nimium fidit, desidiam fouet. *Viri sancti* (ait Magnus Gregorius *lib.* 9. *in Iob. c.* 18.) *ita incerti sunt, vt confidant, atque ita confidunt, vt tamen ex securitate non torpeant.* Sapiens Salomon lectulum fabricat, vbi placidissimè dormiat: sed custodiæ exercitum apponit solicitus: *En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel, omnes tenentes gladios, & ad bella doctissimi. Cantic.* 3. Imitanda sapientia; sic fidit, vt timeat; sic timet, vt quiescat. Miscuit prudens angustiam, & confidentiam. Confidit in Deo, sed Deum inuocat humilis & solicitus. Miscet timore fiduciam, & incertitudinem attemperat confidentia, vt nec ignauia timore torpeat, nec imprudentia nimis confidat; vt apud Salustium Cato exprobrabat Romanis, quia coniuratos in patriam sinerent impunitos: *Sed inertia, & mollitia animi, alius alium expectantes cunctamini : videlicet Dijs immortalibus confisi: qui hanc Rempublicam in maximis sæpe seruauere periculis. Non votis neque supplicationibus muliebribus auxilia deorum parantur; vigilando, agendo, benè consulendo prosperè omnia cedunt. Vbi socordiæ te, atque ignauiæ tradideris, nequidquam Deos implores : irati, infestique sunt. De Coniurat. Catil.* XVI

Fidendo itaque vigilet; & excubando speret. Leprosi illi, qui occurrerunt Domino Iesu, vt sanarentur iussi se ostendere sacerdotibus, *dum irent, mundati sunt. Luc.* 17. Mundantur, sed XVII

dum irent. Minimè ſedent deſides,& ocioſi,ſed ſeduli pergunt, & vigilantiæ fructu, medio itinere ſalutem integram conſequuntur , priuſquàm ſe oſtenderent ſacerdotibus . Bona eo gradu veniunt,quo pergit pes confidentis. *Omnis locus ,quem calcauerit pes veſter, veſter erit: Deut.2.* Vbi Bernardus *ſer. 32. in Cant. Quemcumque locum calcauerit pes veſter, veſter erit. Magna ſi quidem fides magna meretur ,& quatenus in bonis Domini fiducia pedem porrexeris, eatenus poſſidebis.* Repulſam fiducia neſcit. *In te ſperauerunt,& non ſunt confuſi:pſal.21.6.* Hanc ſpem tenentes , ſeruite Domino in timore , & exultate ei cum tremore. Credamus quod qui hæc omnia creauit integra,poſſit reparare perdita. Conſolamini puſillanimes,iam nolite timere, ecce Deus veſter veniet , & ſaluabit nos. Nulla preſſura nos terreat , nulla calamitas frangat: Dominus in proximo eſt , & paſtor noſter circa nos eſt. Etſi metuimus,clamemus ad paſtorem noſtrum,vt nos audiat.Clamemus in punctione cordis,dicentes: *erraui* ſicut ouis, quæ perijt,require ſeruum tuum Domine. Tu ſpes mea , tu portio mea in terra viuentium. Numquid paſtor noſter , qui animam ſuam poſuit pro ouibus ſuis, dimittet nos diutiùs errare,aut à feris,vel à beſtijs dilaniari atque conſumi?abſit. Quinimo relictis in deſerto nonnaginta nouem , perrexit vnam ouem quærere perditam.Nec quia clamantem (notat *Auguſtinus de ſalutarib.documentis*) audiuit, ideo perrexit;ſed antequam clamaret.Quid itaque prodeſt ante tempus cruciari,& inani prouidentia erumnis occurrere?Multa mala, quæ nō eſſent, ſunt quia timemus .Stultum eſt fallacibus credere ſignis, quæ malum prænuntient, & falſis terreri imaginibus. Sæpè fallaci coniectura decepti,pericula dubia detorquemus in peius. Sed demus ſecura diſcrimina:eſt qui redimat,Deus qui ſaluos nos faciat. *Tunc non confundar, cum perſpexero in omnibus mandatis tuis.pſal. 118.n. 6.In te ſperauerunt patres noſtri, ſperauerunt, & liberaſti eos.21.5.* Quid ſi non adueniat,& gradu calamitatis viam aperiat virtuti;vt per mortalia & caduca conſequaris æterna?Stultum eſt ea timere,quæ vitare non poſſis. Stephanus inter lapides Deum animo præcatur pacato. Laurentius exultat in flammis : & ſe vltro in rogum proycit Apollonia Virgo. Sunt hi martyres Chriſti , quorum anima amore ardebat æterno. Cruciatus poſcebant, & tyrannis inſultabant , vt pati poſſent pro Ieſu licet peiori tyrannide ne martyres caderent,ferrum quandoque prohiberent tyranni , vt de impio Iuliano legitur,quùm carnifici prohibuit,ne *Romanum* feriret , ne palmam conſequeretur martyrij . Iratus verò exclamauit Romanus . *Romanus dignus non fuit , qui Chriſti martyr diceretur.* Sozomenus *lib. 5.c. 17.* Philoſophos ſi obijcias XVIII
Socratem , Anaxarchum , Senecam non timuiſſe mortem,& turbam irriſiſſe carnificum: redarguo,ſi tantum potuit naturæ lumen?quid debet gratiæ? Sub tormentorum pompa , quæ ſtultos territat,mortem non formidauit Gentilis:& Gentili Chriſtianus deterrior panico terrore vexabitur , vt laruam timeat,& mori trepidet,poſtquam in mundum venerit,vt moreretur! deme rebus tumultum,deme perſonam, redde ſingulis faciem ſuam;nihil in illis terribile eſſe videbis,præter ipſum timorem : Si vno rectore,Fato Fata ſubduntur; Cur de diuina prouidentia dubij, fallaci & inani conſilio, rerum ſeriem turbare , & præcidere homines præſumunt.Spe diuina humanus munitus animus confidat per hæc rerum diſcrimina ad illum finem perduci, quem illi ab æterno ſuprema ſapientia deſtinauit.Tantum homo poteſt, tantum habet,quantum ſperat,& credit. Clamet homo , clamet ad Deum, vt à malis ab eo liberemur,qui orandi thema,materiam petendi , ſupplicandi normam pauciſſimis verbis ipſe tibi,qui tibi exorandus eſt , indulſit, vt ex hoc tu petendi ſenſum ſumas ; intellectum poſtulandi capias;menſuram colligas impetrandi; & breuiſſimo magiſterio , orandi latiſſimam capias diſciplinam : ſimul quia ad amoris iudicium Rex ipſe officio functus eſt aduocati , vt preces quibus ipſe reſponſurus erat, ipſe dictaret . Cunctatio ablata eſt impetrandi omnis, imò fiducia collata eſt tota promerendi, quando ipſum ſe legit in precibus,qui rogatur. Metus locum non habet,vbi à patre filius pietate interprete deſiderat,quæ ſancta ſunt,impetrare.*Chryſologus ſer.70.* Placare ſi Deum quandoque non contingat;precari ne deſinas,nec zelare pro Iuſtitia deficias . Facinoroſi quidam ex tribu Beniamin cum peregrini Leuitæ vxorem incredibili furore libidinis vexaſſent,vt ſub iugo moreretur venereo; reliquæ tribus in vnum congregatæ reos repoſcebant à Beniamin.Cum negarentur;itum in arma. Quadraginta millia educentium gladium & paratorum ad pugnam inuenta ſunt. Dux cum deeſſet, conſuluerunt arcam Domini, *quis erit in exercitu noſtro princeps*

Deus ſemper adſiat.

XIX *ceps certaminis contra filios Beniamin* quibus respondit Dominus: *Iudas sit dux vester. Iud.* 20. Tanto excitati duce, clypeoque armati non minùs ferreo, quàm iustitiæ, magno ardore vrbem oppugnare cæperunt. Quis crederet? Libido vicit, deuicta iustitia viginti duo millia virorum amisit. Planxere cœdem, non tamen facinus omisere, quod ad tutelam iustitiæ, & Deo inierant probante. Restituta Phalange, iterum cōsuluere arcam Dei, an fas esset iterum subire discrimen? *Quibus respondit: ascendite ad eos, & inite certamen.* Sed iterum debellati, militaribus impedimentis amissis, decem & octo millia exciderunt in ore gladij, quasi pugnarent aduersùs Deum. Quamobrem coeuntes in domum Dei, flebant coram Domino; & ieiunantes victimas obtulerunt & holocausta. Tertioque collecto milite, iterum consuluerunt Dominum; *Exire vltra debemus ad pugnam contra Beniamin, an quiescere?* Victus tunc Dominus Iudæorum fiducia, qui bis victi, adhuc fideles, & humiles sperabant in Domino, & pro iustitia zelabant, *Ascendite* (inquit) *cras enim tradam eos in manus vestras.* Inito certamine, tanta cæde grassati sunt Israelitæ, vt vrbe potiti, incendio sustulerint; nec hostium superesset, qui successoribus fidem faceret. *Ita Deo primùm quidem fauente secundo, & iubente* (exclamat Bernardus) *iusti iustum ineunt certamen, & succumbunt. Sed quo inferiores certamine, eo fides superiores inuenti sunt. Quid putas, de me facerent isti, si meo hortatu iterato ascenderent, iterato succumberent? Et tamen Israelitæ vnam, & alteram non reputantes frustrationem, tertiò parent, ac superant. lib. 2. de Consider.* Hinc discite Reges, de diuina non desperare prouidentia; etsi vitium quandoque præualeat virtuti, & arma cadant inermia, quamuis manu vibrentur iustitiæ. Ne à diuino recedat consilio, quia non deseret, nisi eum deseras. Quàm fœlix sit, qui inter discrimina Dominum inuocat, clarè insonent Palestinæ Reges. Nemo fuit qui prior Hieronymo assequeretur mysterium, cur de tribu Iuda vngerentur Reges, vnde genesim Messias duceret? nodum soluit Hieronymus Oseæ manu *c. 2. Iudas autem testis descendit cum Deo.* Rubri maris transitum annuit; quum Pharaone insequente, & fugam Hebræo desperante, Moyses percussum mare diuisit, vt graderentur filij Israel per medium sicci maris. Nemo tamen erat, qui mendaci se crederet elemento. Seditionem meditantes clamabant. *Forsitam non erant sepulchra in Ægypto, ideo tulisti nos, vt moreremur in solitudine. Recede à nobis, vt seruiamus Ægyptijs: multò melius erat seruire eis, quàm mori in solitudine. Exod.* 14. Trepidabant Hebræi, ne rebus facillimè redeuntibus ad naturam suam, vnda frena laxaret, & terminos rumperet imperij. Solus Iudas diuino confisus consilio, inter vada descendit intrepidus, & terram nauigans, ac maria calcans, incolumis ex Salo transiuit in solum. Eius exemplum reliquæ æmulantes tribus cum sarcinis enatarunt innocuæ. Placuit fiducia Deo, qui adeo humanò est delectatus obsequio, vt protinùs eodem in littore Iudam auctorem & ducem transitus, primum dixerit Patriarcharum, & Regem inaugurarit ad Orbis imperium. Quartus erat natiuitate inter Iacobi filios, sed imperium primus inuasit. Habuit posteros impios, Cœlo inuisos, sæpè punitos, ferè extinctos: sed confidentiæ merito inter descendentes Redemptorem habuit, qui in Iudæa passus, in Cælo regnat. *Cæteris tribubus* (inquit Hieronymus) *desperantibus salutem, & aut reuerti in Ægyptum, aut bellare cupientibus, solus Iudas fideliter ingressus est mare: vnde & regnum meruit obtinere.* Nimis longum esset, recensere quot diademata & thiaras Cœlum retulerit ijs, qui in passione socij, nec in morte sunt separati: sed confisi, & numquàm confusi, in Deo crediderint quòd vnà salus. Dei timore si mare calcas; non ipsum tumet, nec obruit, sed inter zephiros silet stratum, & nocentes demergit; *Adeamus ergo cum* XXI *fiducia ad thronum gratiæ, vt misericordiam consequamur. Heb.* 4. Nemo quamuis pauper & egenus dubitet de auxilio superno. Confidant omnes, *quia in Domino sperans, non infirmabitur. psal.* 25. 1. Cum vidisset Ioannes librum signatum sigillis septem, anxius arcana legere quæ in eo claudebantur volumine, Leonem excitat, *Ecce vicit Leo de tribu Iuda, radix Dauid aperire librum. Apoc.* 5. vt sigilla solueret, sed in cassum. Frustra fatigante Leone, en agnus, qui cum accepit aperuit: ita diuina disponente clementia, vt Leo in spetie agni librum aperiret; ne Leonis aspectu terrerentur fideles: quasi soli Leones Cœlum traherent in subsidium. Coronatorum primum spectate Dauidem: omnium felicissimum & miserrimum iuxta carneum Philistinorum propugnaculum Goliathem, quomodo vno lapide Rempublicam fundat, pendite: *Ego venio ad te in nomine Domini exer-*

XX *cur de tribu Iuda Reges vngerentur.*

citum, inquit David. 1. *Reg.* 17. hoc est, explanat Chrysostomus *homil. de Dauid*. *Tu venis ad me fidens in gladio, ego in Deo, tu in clypeo, ego in prece*. Mysticas Abrahami obserua preces, *Loquar ad Dominum meum*. *Genes.* 18. Si Cæli & terræ Dominus est, quomodo Abraham Deum *suum* facit? Lippomanus respondit: *Obseruantiæ simul, & fiduciæ supplicantis huiusmodi pronomen meum congruit*. Fiduciæ securitate Deum facit *suum*. Rogat, & quia impetrare non dubitat, *suum* dicit;

LIBER L.

CAPVT PRIMVM.

FERDINANDVS III. ET IV.

OCCIDENTIS IMPERATOR L.

Ferdinandi III. scientiarum peritia. 6. idiomata callet. 7. tres habuit solumodò leges. 8. gladio donatur à patre. 9. eius honestas 11. 15. 17. victoriæ. 12. Ratisbonam expugnat. 14. virtutes. 16. pietas erga Sacram Hostiam. 21. nuptiæ. 24. electio in Cesarem. 34. deuotio erga Deiparam. 35. spolia victoriæ ei sacrat. 37. mors. verba in morte prolata. moneta.

6 *Regis scientia qualis eße debeat.*
13 *Vvallensteinij perfidia.*
26 *Ferdin. IV. quando natus. 28. quando mortuus. 29. votum de extirpandis infidelibus. 30. coronatur. 31. innocentia eius. 32. mors prodigio prædicitur. 33. symbolum.*
35 *Leopoldus ex gratia Deiparæ natus.*
36 *Pax Monasteriensis.*

Erdinandi III. & IV. patris ac filij vno in symbolo habes effigiem: quorum in conspectu *Honestas*, *Iustitia Commutatiua*, & *Distributiua* sustinent Orbem, quia *Ferdinandus III.* dicere soleret ad filium, paucis stare regimen Orbis, & legum multitudinem dissonare potiùs, quàm resonare. Missa reliqua faceret, dumodò naturæ leges haberet præ oculis, *Honestè viuere*, *Alterum non lædere*, *Suum cuique tribuere*. Hæc Orbis est politia, quam impij *Macchiauellus* & *Bodinus* (quorum codices discerpti volitant) libidine deformarunt imperij.

ALLVSIO AD HIEROGLYPHICVM.

I.

Legibus hisce tribus dixit quod regitur orbis
Fernandus nato ac Imperij socio
Vis legis prohibere malum est & viuere honeste
Lædere nec vllum, Ius dare cuique suum.
Iustitia & Charitas dilecti principis artes
Hæc sunt arma quibus nulla nocere queunt.

Ægidius Pessu Anglus.

II.

Quid sibi vult istud par nobile fortè sororum
Quarum vlnis mundi totius hæret onus?
Nosco; Diuarũ hæc iustissima, & altera honestas,
Austriaci vtramq; hanc excoluere Ioues.
His docet auspicibus Cæsar, ceu legibus, orbem,
Et populum, & regnum maxima quæq; regi.

Franzinus. S.T.D.

Macchia
uellus
Bo
din
Arnoldo van Westerhout Inventor.
Pietro van Sickeleers Sculpsit.

FERDINANDVS III. & IV.

Salutis Anno 1625.

OCCIDENTIS IMPERATOR L.

ELOGIUM.

Veritatem à caula reuersuram in aulam ne dubites,
V. Venit tibi princeps veritatis magister:
Anno ætatis 17. scientias omnes defendit publicè.
Qui vbi arces destruxit, Accademias erexit.
Minuisse dicerem munitiones Imperij,
Si Palladi clypeus deesset, & telum.
Prudentiùs cum dimicent capita, quàm manus;
Musis stipatus Apollo venit, euasurus in Martem
Tertius *Ferdinandus.*
Cum æque lædant Rex malus, vel ignarus,
VI. *Quorum alter prodesse cum possit, non vult*
Alter cum velit, nescit,
Sapere voluit supra omnes,
Quia pro omnibus sapere debet Imperator:
Plurium idioma gentium,
Omnia literarum excitauit genera.
Suspexit in eo Theologus gratiam:
qua se Regi Regum subiectum agnosceret.
Naturam Philosophus,
Probis similem, improbis solùm dissimilem.
Iurista leges breui digestas
VII. *Honestè viuere, alterum non lædere, suum cuiq; tribuere.*
tres habuit leges Ferdinandus.
Mores Ethicus,
quibus corruptum componeret Orbem.
Politiam Aulicus,
Ad Sacerdotij & Imperij concordiam.
Mundum Geographus
Vnius Augusti describendum imperio.
Mathesim
Vt discant Principes Cœlum suspicere.
Hæc rectè docere poterat *Ferdinandus Pius.*
Quia *Bene viuere* habuit à quo, & *Viuere.*
Iustitiæ simulachrum
VIII. Vt *Ferdinando* mundus adoraret in puero:
gladio donatur à patre.
Iam ab horoscopo libram habenti,
gladium addidit *Ferdinandus,*
In bonorum laudem, in malefactorum vindictam:
Imò & gladio addidit brachium suum.
Vt nodum Gordium Germanicus Alexander
Et ferro solueret, & ingenio:
Ac phanaticam religionem libellis pungeret, bellis expungeret.
In seipsum bellum exorsus,
IX. Animam catenauit vinculis honestatis.
honestas Ferdinandi.
Regum antiquato iure
Si libet, licet,
Rescripsit
Non omne quod licet, honestum est.

Li.

Salutis Anno.
Licentiam execratus Libidinis,
Quæ Reges facit seruos
Viuere, & Mori voluit, qui natus erat
Vnius Dei famulus, cætera liber.
1632. Vesana Hæresis bestia licet caput amisisset,
Cum adhuc morderet frenum suum: X. *occisus Gustauus Rex Sueciæ.*
Extincto per patrem Rege, eam armatur filius in legem,
Qua meminerat laniatam patriam, saucium patrem, occisum Deum.
Rhenus, Danubius, Albis, Menus, Visurgis XI. *Victoriæ Ferdinandi III.*
pleno vbere dilecto puberi
laureati immurmurant victoriarum prodigia.
Donauerda, Nordlinga, Vbeslinga, Norimberga
Augusta, Vormatia, Friburgum,
aliæque innumeræ victori frontes inclinant turritas.
1634. Tàm sibi, quàm *Ferdinando* tunc *Mala*, *Ratisbona* XII. *Ratisbonam expugnat.*
(Militare hoc *Ferdinandi* tyrocinium)
aditum Germanæ reserauit victoriæ,
Postquàm *Fridlandi* perfidia ex suis sedibus conuulsisset.
Frequentes laureæ victorem dementarant superbum XIII. *Vvallensteinij perfidia.*
Sed ligare non coronare diadema poterat insanum caput.
Fasces ambijt, securim habuit: quæ iunctæ pergunt.
Purpuram proprio sanguine tingens.
Volauit Dedalus; Icarus cecidit:
Quia more Deorum vellet homo scandere Cælum.
Scelera, quæ ab Orco cum facibus suscitant Furias,
Deum ab alto ad fulmina prouocant.
Nunquàm Aquilas gens vlla impunè lacessit. XIV. *Ferdinandi III. virtutes.*
Fridlandi victima non expiauit, excitauit perfidiam.
Post fœdatum Suecico sanguine regnum
Tot inter procellas ad clauum Palinurus sedere iussus
imperauit *Ferdinandus* ventis, & mari.
Salomone maior aberrantes à via regia reduxit *Sapiens*.
Infideles subditos reconciliauit *clemens*,
Patienti pauperi, subuenit *liberalis*,
Vacillantem Ecclesiam solidauit *Pius*.
Expurgatis *à fermento malitiæ* Regnis
Creatori restituto Orbe,
Ducta Bohemia, recepta Morauia, correcta Austria, curata Styria
Liberata Carinthia, emendata Carniola
Orbem, Orbes suis impleuit victorijs. XV. *victoria.*
Vandalico prægnans *Ratisbona* ferro, sic cingitur:
Vt breui citra dolorem parturientis
Deum sibi, victoriam pareret *Ferdinando*.
Victoris renata natali vincta, & victa,
Mœnia & manibus & exemplo dedidit *Ferdinandi*.
Triumphum is cæcinerat ante victoriam:
Sed eum, qui via lactea esse solet ad laureas. XVI. *pietas ergo Sacram Hostiam.*
Mystæ sacrum ægro deferenti Viaticum,
Rudolphi insistens vestigijs,
Non dubitauit castra deserere,
Vt comitem se daret Deo Exercituum.
Pij satellitij inspice fructum:
Pri-

Salutis Anno

XVII. *Victoriæ breui tēpore partæ.*

Primo bellorum suorum impetu
Infra quinquaginta dies
Vrbes minimùm quinquaginta
Deditione, Vi, Amore, Terrore suas fecit.
Numerent alij victorijs annos, ipse dies.
Vix sparsas hic ab hoste exuuias collegerat miles;
Cum vastata Bohemia, desolata Franconia
excisa Bauaria, incensa Sueuia,

XVIII. *Ad Nordlingam Suecos profligat.*

Secundum Nordlingæ campum aperuit duobus socijs
Germano Herculi, Hispano Theseo.
Suos agnouit triumphatores Germania,
Vbi *Ferdinandos* audijt.

XIX. *Iungitur cum Ferdinando Cardinali Infante Hispaniarum.*

Insederat vni Nordlingano colli totius Germaniæ salus
Adhuc in *Hornio*, & *Vainmario* spirabat *Gustauus*.
Necdum Aquilo resederat aduersùs Aquilam.
Indignati *Ferdinandi* sub *Ferdinando Pio* tantum licuisse impietati
Inito prœlio fulciere Germaniam, seruarunt Orbem, firmarunt Cœlum.
Vnius campi pugna, plurium prouinciarum victoria
Seruauit Austriam, redemit Bohemiam, recuperauit Franconiam,
Purgauit Sueuiam, vindicauit Bauariam,

XX. *Moguntiam suo Electori restituit.*

Moguntiam suo restituit Electori.
Pater Patriæ, nolens eam sine matre,

XXI. *nuptiæ.*

vt Austriam Austria fulciret, Hispanam duxit.
In qua genus, paria essent & genius.

XXIII. *tres habuit vxores.*

Hippolyto castior Princeps,
quia sibi vni viuere non debebat,
trigamus moritur vel coniuge, vel
Orbi maritus, Orbi Cæsar, Orbi Pater.

XXIV. *electio in Cæsarem à Gallo sugillatur.*

Cuculet in eum Gallus, Aquila clangit, 1636.
In Austria imperium nidificasse Romanum,
Stabit hæc, quousque Religio stabit.
Vtramque deserere Deus posset,
Si posset Deus negare seipsum.

XXV. *coronatur iubente patre Ferdinandus IV.*

In filio rependere volens, quod acceperat à patre, 1653.
Quartum manu sua coronauit *Ferdinandum*, vt *Tertium Secundus*.
Magni vestigia Patris
Cum premeret filius minori pede, sed pari animo:
Cæsarum gigas totum patrem effigiebat in paruo

XXVI. *ex Maria Hispana nascitur Ferdinādus IV. Die natiuitatis Deiparæ.*

Ferdinandi III. filius, Secundi Nepos, Primi Pronepos.
In spem Solis Austriaci
Cum *Aurora Maria* VIII Septembris illuxerat;
Eo nascente, *Cæli* aperitur *Ianua*;
Ne sibi datum Mundus agnosceret.
Vnius in vtero geminam sortitus *Mariam* matrem
Alteram Naturæ, Alteram Gratiæ
Vnam coluit, alteram adorauit.
Ex illa hora eam cum accepisset in suam;
Maria Ferdinandum accepit in suum.

XXVII.

Tutelæ candidum ministerium Niue explicauit,
Nam die, quo ad Niues colitur,
Filio purpuram Bohemiæ tradidit.
Ne in niue crederes lubrica impressa vestigia

Fer-

Salutis Anno.

Feruente Æstate adiecit Hungaricam
Adde
Qui nascente *Maria viuere cœpit*, XXVIII. *Die Visitationis Deiparæ moritur Ferdinandus IV.*
1654. Eadem *Visitante* cœpit Mori.
Ante Occasum non defecit;
Vt festo completo vnà cum matre ingrederetur in patriam;
Annos suos præsciens diuturnos esse non posse,
Naturæ auaritiam sua correcturus industria,
tempus, quo nondum prodesse hominibus poterat,
Colendo Deo, more impendit auito.
Apostolico diademate cum zelum imbuisset Apostolicum XXIX. *Votum Ferdinandi IV. de extirpandis infidelibus.*
Manum Deiparæ vouit,
qua à Sarracenis Iesum redimeret.
Ratisbona fuit illi Ratis bona XXX. *Ratisbonæ coronatur.*
Ad vltimum humanæ felicitatis fastigium,
Sed heu in portu naufragium:
A solo ad solium: à thalamo ad tumulum
Ferdinandus Austriacus
In terris *Quartus*, in Cœlo *Tertius*:
Cæsar inter homines XIV. inter Sanctos XIII.
Oh dura præproperaque Lachesis?
Suspende gressum cæca Potentia?
Erudiare, ne fallas,
Naturæ dum debitum exigis: Ordinem serua naturæ
Quartum Tertio ne præripe *Ferdinandum*.
Dum sic decepti cœteri lugent
Iacuit in cubili, ac si sedisset in cathedra *Ferdinandus*:
Dies octo laborauit, vt Reges doceret,
Quomodo mori.
Vel antea non ausit Libitina extendere falcem, XXXI. *Innocentia Ferdinandi IV.*
Quòd insolito Regum more Cæsarem inuenisset innocuum.
Crinito sydere cum ad fasces facem præferre crederetur Cœlum XXXII. *prodigijs eius mors prædicitur.*
Tedæ erant, quibus adhuc viuo Cæsari parentabat.
Cometæ radij, radij quidem fuere non diù duraturæ coronæ.
Ad triste spectaculum
Mundi oculus publicum passus deliquium;
Cum se occulere crederetur, vt maiestatem spectaret;
Se occuluit, vt fleret.
Regiæ inaugurationis die
Iris exurgens matutina vanitatem annuit felicitatis XXXIII. *Symbolum Ferdinandi IV.*
indignæ ei, qui *prò Deo & populo* viueret.
Sola sine sensu terra esse non potuit;
quin communi commota contremisceret planctu. XXXIV. 1. *Reg.* 8.
Reges sunt Cardines terræ; super quos posuit Deus *Orbem*
Cum isti solio mouentur, stare solum non potest;
Sta hic si sine tremore licet, Viator
Vbi conuulso centro, cadere debuit Imperator.
An fleuerit pater? Quis dubitat amissa pupilla? XXXV. *Leopoldus speciali Deiparæ gratia Ferdinando III. datus.*
Vacantem locum cum sola natura implere non posset,
in subsidium aduocata *Maria*.
(*Quæ pijs semper obstetricata puerperijs*,
Vera Mundi Lucina est)

Salutis Anno

Præuiderat, & prouiderat ipsa *Leopoldum*.
qui vel dormiens vt Leo excubaret ad Religionis custodiam.
Cum dederit *Ferdinando* filium
ea ipsa quæ dedit Deo:
Inter miracula viuat,
Qui non creditur sine miraculo genitus.

XXXIV. *Deuotio Ferdinandi III. erga Deiparam.*

Hanc semper *Ferdinandus* cum euocasset in pugnam,
& auxiliarem traxisset in aciem
Primam etiam voluit anteire triumpho

XXXV. *spolia victoriæ ei sacrat.*

Imo hostium spolia ad Deiparæ tholos appendit,
Ne humano fastu Marianos corrumperet fastos.
Satis illi Terram alienis armis:
Cœlum suis expugnasse votis:

XXXVI. *Pax Monasteriensis.*

Palmam obtulit, Oleam accepit.
Vt moriens pacem Orbi legaret.
Deus ipse non maiora legauit.

XXXVII.

Cœlum à *Ferdinando* tot donatum triumphis,
Rependere volens ad se euocauit,
Ætatis Anno nondum Quinquagesimo, 1657.
Quòd quinquagesimus Iubilæum Cœlitibus foret.

feria 2. Paschatis moritur Ferdin. III

Christo tunc I. Aprilis resurgente,
Mox II. die cecidit tot exercituum Imperator,
Vt hoc Paschate cum Christo ouaret tutiùs, resurgeret citiùs.
Commori Christo qui tota vita didicerat,
Eidem Resurgenti comes adiungitur,

XXXVIII. *ad mortis nuntium verba prolata,*

Vt Vitæ, Morti obuians venienti
Voluntas Dei Vita mea:
Hæc dixit, & in Domino vixit.

MONETAM *FERDINANDI III.* VIDE *CAP. 2. N. 2.*

CATENA HISTORICA CAP. II.

1 *Ferdin. III. Imp. natalia. 2. educatio. studia. 5. vxores, liberi. 7. Rex Boh. Hung. Rom. 33. 42. comitia Ratisponæ. 34. Victoris Sabaudi testamentum nullum dicit. 65. Pragam petit. in Suecos militem instaurat. 87. militem iubet secedere à signis Bauaricis. 89. pugnam Suecis offert. 90. Iglauiam recuperat. 98. pacem init Monasteriensem. 109. mandat Brandeburgico arma deponere. 112. comitia in Turcas. 115. sub pœna capitis religionem Romanam imperat. 116. obuiat Electori Bauaro. 117. ei obuiant Electores. 118. Augustæ aureo poculo donatur. 140. in comitijs Pragensibus catholicam religionem promouet. 142. Turcarum obstat irruptioni. 143. Ragotzium monet, ne Polonos impetet. 144. suppetias Polono mittit. 145. obitus incendio prædicitur. 146. inscriptio sepulchralis. 147. symbolum. 3. tres illi tantum fuere leges. 117. porta triumphalis ei erecta. 147. castrum doloris ei erectum. 1. 43. monetæ, symbola.*

5 *Mariæ vxoris Ferdinandi III. Imper. effigies. 72. mors.*

5 *Maria Leopoldina vxor II. Ferdinandi III. Imperator.*

5 *Eleonora Mantuana vxor Ferdinandi III. Imper. 107. 5. effigies.*

7 *Ioannes Bannerius Saxonia pulsus. 13. Pomeraniam recuperat. 29. Cæsareos vincit. 30. Pragã obsidet. 32. à Leopoldo fugatur. 38. Ratisbonam vsque populabundus excurrit. 39. fugit in Misniam. 40. mors portento prædicta.*

7 *Maximiliani Trautmansdorfij effigies.*

8 *Io. Vrangelius à Cæsareis fugatur. 13. vincit.*

8 *Bredauius Dux Cæsareus.*

9 *Ioannes Gotzius in Suecos. 17. victus. 42.*

gesta

Tomus VIII.seu pars II.tomi VIII.

I Ex *Ferdinando II.* Imperatore, & *Maria Anna* Bauariæ nascitur *Ferdinandus III.* Gretziæ, quæ Styriæ metropolis est, Anno Sal. 1608. III. Non. Iul.

II *studia.* Paterna Religio cum filio pietatis esset exemplum, eius pueritia pietate ac studijs bonarum artium ad summum exculta est. Matheseos omnis, & Architectonices militaris exactā notitiam habuit, præter naturæ arcana, quæ viuido est perscrutatus ingenio. Prisca Sacræ, ac profanæ Historiæ monumenta, sedulò excussit, ducum exemplis, ac Sapientum monitis animum imbuens. Iurisprudentiæ auidus, antiqua Cœsarum rescripta accuratè euoluit; vt an-

FERDIN·III·D·G·R·IMPERATOR·S·A

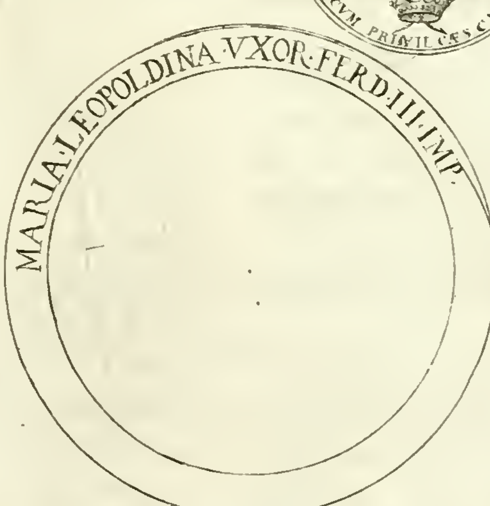

FERDINANDVS III
HVNGARIÆ·REX
CORON·IN REGEM
BOHEMIAE
XXV·NOVEM

VNVM SEQVOR.

NOVEM
ZV REGENSPVRG
KAISERLICH MAIE
STATMIT DEROGMAH
DEN EINRITT HAT
ZVM CONVENT
GOTT GEBDARZV
GNA T
ANNO 1622

ELEONORA·II·MANTVÆ·VXOR·FERD·III·IMP·

MARIA·LEOPOLDINA·VXOR·FERD·III·IMP·

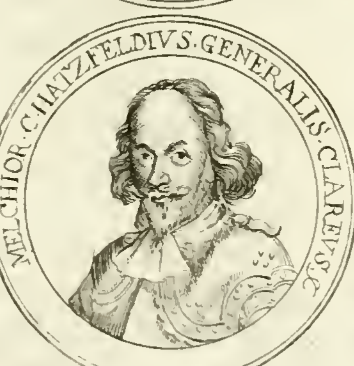
MARIA·PHILIPPI III·HISP·R·FILIA·VXOR·FERD·III·IMP·

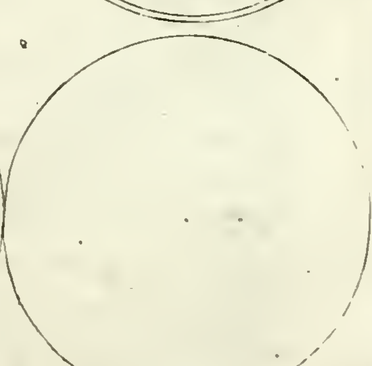
AMELIA·ELISABETHA·HASSIÆ·LANDGRAVIA·

WILHELMVS·HASSIÆ·LANDGRAVIVS·C·CATTIMEL·

IO·BANNERVS·ARCHIMARSCHAL·SVECORV &

VICTOR·AMADEVS· DVX·SABAVDIA·

MAXIMIL·C·TRAVTMANSDORFF &

MELCHIOR·CHATZFELDIVS·GENERALIS·CLAREVS &

RVPERTVS·PALAT·AD·RHEN·

Sal. An. 1637. anno ætatis XVII. *publica ex institutionibus Iuris Cæsarei Iustinianei, & Erotemata* Iuridica, *Geographica, & Chronographica*, præsente patre sustinuit. Ea temperantia adolescentiam exegit, vt heroica eius indoles in Regia Fortuna, nec illecebris naturæ ad voluptatem flecti, nec aulæ otio ad segnitiem, & luxum detorqueri potuerit. Tres sibi dicebat esse leges, *Honestè viuere: Alterum non lædere: Suum cuiquè tribuere*. Hisce naturæ præceptis, vel principijs, totius Orbis rexit imperium.

III

IV *Ferdinandi III. leges.*

Vxores. Liberi.

V Tres habuit vxores *Ferdinandus* III. Imperator *Mariam* filiam *Philippi* III Hispaniarum Regis, Heroinam animi, & corporis dotibus præclarissimam; cum qua nuptias celebrauit Viennæ Anno 1631. Mortua est Ænno 1646. Mense Maio, cum Cæsare ex venatione reuersa, repentino catharro extincta. Erat partui proxima, ideo proles iam defunctæ matris exempta, adhuc viuens salutari est expiata lauacro. *Mariæ* nomen imponitur; sed statim viuere desijt.

VI Suscepit ex ea *Ferdinandum Franciscum* IX. inter Austriacos Principes, & inter Reges Bohemiæ, & Hungariæ, IV. Regem Rom. natum Anno 1633. die 8. Septemb. denatum 9. Iulij 1654.

Mariam Annam Hispaniarum reginam natam Anno 1634. die 22. Decembr. nupsit *Philippo IV.* Hispan. Regi VIII. Nouemb. 1649. viduata Ann. 1665.

Philippum Augustinum V. Viennæ natum Anno 1637.

Maximilianum Thomam, V. Anno natũ 1638.

Leopoldum Ignatium Ioseph Viennæ natum Anno 1640. die 9. Iunij. *Mariam VIII.*

Secunda *Ferdinandi* III. Imperatoris vxor fuit *Maria Leopoldina* patrui sui *Leopoldi* comitis Tyrolensis, & *Claudiæ* principis Hetruriæ filia. Cum qua nuptias celebrauit Anno 1648. Mense Iulio. Breue tamen fuit matrimonium, anno 1649. Mense Augusto postquàm filium enixa esset, eodem die fato extinguitur repentino; incertum an obstetricum culpa, vel occulto puerperij morbo. Infanti nomina data, *Ferdinandus Carolus Ioseph*. VII

Tertia fuit *Eleonora* Mantuæ Ducissa, cum qua nuptias celebrauit Neostadij, die vltima Aprilis, Anno 1651. Suscepit ex ea *Theresiam Mariam Ioseph* natam Viennæ Anno 1652. & *Ferdinandum Aloysium*, qui obierunt infantes.

Eleonoram Mariam Flauianæ natam An. 1653 eodem die quo *Ferdinandus* IV. electus est Rex Romanorum.

Mariam Annam Iosepham natã 20. Dec. 1654.

Claudiam Felicitam natam 30. Maij. 1653.

Mariam Magdalenam 16. Augusti 1653.

CORONATIO FERDINANDI III.

PAnnoniæ Rex coronatur Sal. Ann. 1625. Sexto Id. Decemb. Biennio post in Regem Bohemiæ. Anno tandem 1636. curante patre *Ferdin.* II. in Regem plauditur Romanorum (Vide symbola & monetas in eius honorem percussas *sub litera A.*) & III. Cal. Ian. solemniter inauguratur, felici omine, inclinante vndique Suecorum fortuna. Paulo ante mortem *Ferdinandi* II. *Cæsaris*, supremus Suecorum præfectus *Bannerius*, etsi media hyeme, cum subitaneo impetu Torgam in Saxonia expugnasset, in Lipsiam toties hoc bello captam, vires omnes conuertit. Præerat vrbi *Trandorfius* tribunus cum valida præsidiariorum manu, qui ferè ad mensem fortiter obsidionem sustinuit, donec adueniens Elector cum *Hatzfeldio*, & Cæsareis legionibus, *Bannerium* depulit, obsidione soluta, Torgam vsque, quam vt Belli sedem probè munitam, importato vndique commeatu, in longum prouiderat. Sed ingruente maiori Cæsareorum numero, cum clade etiam Torga repulsus, in Marchiam Brandeburgensem abijt, vbi iunctus cum *Ioanne Vrangelio*, qui nouas ex Pomerania adduxerat copias, denuò à Cæsareis fugatus in Pomeraniam recessit, insequẽtibus Cęsareis, qui frustra tẽtato Anclamio, Tripsecium deditione Vvolgastum vi capiunt. Inde Duce *Bredanio* tribuno Cæsareo, extractis, quas Sueci demerserant, nauibus in Vsedomiam Insulam penetrant, eiecto Suecorum præsidio. Nec longè Dammino vrbe Pomeraniæ à *Goltzio* Cæsareo, & *Vichethumio* Saxone Duce expugnata; Luneburgum, Hallas, cæterasque in interiori Saxonia vrbes, Duces alij recuperant. Vt in extremum Baltici maris angulum Sueci reiecti, tria tantumodò oppida Anclamium, Stetinum, & Stralesundam ægrè tenerent.

Sueci Saxonia pulsi. VIII IX *in Pomerania reiecti.*

Non minori fortuna *Ioannes Vverthius* è Gallica expeditione redux Ehrenbresteinium apud Rheni, & Mosellæ confluentes validam arcem, accessu inuiam ad deditionem fame coe- X *Ehrenbesteiniũ Cæsarei capiunt.*

Sal. An. 1638. coegit, cœsis apud Montaburium Hassorum centurijs, qui commeatum laborantibus ferre nitebantur. Ita ad extremum Galli redacti Coloniensi Electori arcem dedere. Conabatur eodem tempore Dux *Vvinmariensis* rem Gallicam promouere: expugnata Ionuillæa, alijsque in Burgundia locis Rhenum supra Argentoratum traycit, eò audaciùs quod maior Cœsareorum pars in Saxoniam descendisset. Obuium porro *Vverthium* habuit, qui Lotharingis, & Sauellianis legionibus confirmatus, pluribus velitationibus conflictatus iterum trans Rhenum in Burgundiam *Vvinmariensem* reijcit, & pontem cuius capita ingentibus firmauerat munimentis, Gallo deiecto, suæ fecit potestatis. Felicior tamen *Vvinmariensi* repulsa fuit, quàm *Vverthio* victoria. Nam vigilum incuria, qui fauces Delspergensis Vallis custodiebant, in locum penetrans vberem, atque opulentum; liberalia habuit hyberna. *Vverthio* quamuis victori sterile obtigit præmium, Brisgouia, sterilesque Herciniæ saltus, & Sueuiæ deserta.

XI *Bredam capiunt Hollādi.* In Belgio recuperato à Batauis Schenckiano munimento, quod interceperant Hispani, Bredam quam ante annos duodecim *Spinola* longa ijs, & difficili obsidione eripuerat, breui tempore ipsi *Duce Frederico Henrico Auriaco Nassouio* in deditionem recipiunt, præsidiarijs honesta conditione Mechliniam dimissis. Religioni catholicæ cum abundè consuluissent, falsa suspicione, quod in festo S. Catherinæ, Catholici magno numero nocte congregati, noua molirentur, data securitas violatur, solemnitate prohibita, plerisque catholicorum ex vrbe pulsis. *Ferdinandus* verò Cardinalis frustra tentata Bredæ liberatione, Venlonam primo, dein Ruremundam intercipit, & duarum vrbium accessu vnius damnum, impari tamen permutatione restaurat. Nam & in Africa celeberrimum *Guineæ* propugnaculum, quòd *Minam* vocant, post triduam oppugnationem Bataui eripuere Hispanis. Sic cum Mars vbique sæuiret; Annus plurimis principum funeribus clauditur

XII *Principū funera.* mortuo *Boguslao Pomeraniæ Duce*, eius familiæ vltimo, quæ ditionem illam per annos septingentos obtinuerat; *Guilielmo Hassiæ Landgrauio*, relicta vidua *Amelia Elisabetha*: *Carolo* Mantuæ & Niuernij Duce. Sed omnium funestior fuit obitus *Victoris* Allobrogum Ducis relictis duobus filijs, vno sex, altero quatuor annorum, quorum tutelam præteritis fratribus Principe *Thoma*, & *Mauritio* Cardinale, vxori suę Regis Galliæ sorori testamento *Victor* mandauerat. Vnde exitiale bellum exortum, quod totam ferè inuoluit Europam.

Anni sequentis initio, qui fuit octauus supra trigesimum huius seculi, aliquot Hassorum legiones Geisecam, dein Susatum expugnant. XIII *Sal. An. 1638.* Cæsariani in Pomerania per concretum glacie pontum in Rugiam insulam penetrare connixi, post vnum, alterumque conatū, ab *Vrangelio* Suecorum præfecto repelluntur. Felicius *Glutzingius* tribunus Brandeburgicus, & *Vicethumius Saxo* rem gessere: ille Garcium ad Oderæ traiectum commodum oppidum subitaneo impetu, cœso præsidio: iste munimentum ad Vvarnemundam in ostio Rostochiano haud procul littore situm expugnant. *Suecorum successus in Pomerania.* Cecidit tamen inter primores ipse *Vicethumius* strenuus, & expertæ virtutis miles. Maiora tentassent Cæsarei, ni annona defecisset; cuius penuria fugiente milite, *Bannerius* tum Cæsareorum transfugijs, tum domesticis è Sueuia supplementis, breui exercitum supra viginti millium eduxit: quo recuperatis Garcio, Vvolgasto, Damino, breui Pomerania Cæsareos non ferro eiecit, sed egestate. *Bannerius recuperat Pomeraniam.* Vnde *Galassius* in Bohemiam ad reficiendas copias secessit.

XVI Sic in Vvestphalia ab Hassis intercepta Paderborna; Palatini fratres *Carolus Ludouicus*, & *Rupertus* auunculi *Caroli* Anglorum Regis, aliorumque Principum auxilijs instructi, exercitum collegerant non contemnendum, destinata noui belli sede Meppena, quam à Suecis multo auro redemptam suo ipsi instruxerant præsidio, magnumque commeatum importauerant. Hanc vrbem iam ante Suecorum magnis firmatam operibus, abundèque à Palatinis instructam præsidio, *Vehlenius* Cæsareorum per Vvestphaliam præfectus astu intercipere instituens, *Cæsarei Meppenā capiunt.* conuocata ex vicinis præsidijs firma militum manu, noctu summo silentio aggreditur. Superatis fossis, valloque modicum primò certamen, dein paulò acrius fuit ad Gustauianum munimentum. Vi tandem Cœsareorum fusi Palatiniani, victas dedere manus, captis quadringentis præsidiarijs, magnaque annonæ, & militaris instrumenti copia. *Norneccium* præsidij præfectum quasi puderet, amissæ vrbi superesse, sibi ipse exitium accersiuit, percusso in faciem Centurionum altero, qui inter se rixabantur de eo, veluti de opimo spolio; nam pulsatus centurio, ignominia accensus, inermem occi-

Sal. An. 1638. occidit *Norneccium*. Nec longè post Palatinorum causa grauiori cecidit infortunio. Meppenæ restauraturi cladem, aucto exercitu Hollandicis Suecisque subsidijs, dum Lemgouiam obsident; *Melchior Hatzfeldius* obuiam profectus, conserto prælio Palatinos profligat, desideratis eorum duobus millibus, captis impedimentis, inter quæ insigne Periscelidis Anglicanæ, iam pridem Palatinis ab Anglo Rege collatum. *Rupertus* vnus ex fratribus natu minor à Cæsareis captus Viennam mittitur. *Carolus Ludouicus* natu maior dum rheda vectus per Visurgim fugam præcipitat, submerso curru, equis, & auriga, ipse solus ægrè Mindam pedes euasit. Victoriæ fructus fuere Cloppenburgũ; Vechta, aliaque minora oppida.

cæsi Palatini. XV

XVI Vvinmariensis verò ex Delspergensium faucibus anno ineunte emergens, Rheno traiecto, Laufenburgum intercipit, inde Rheinfeldam ducens vrbem situ, ac munitione præualidam, Cæsareos excitauit & Bauaros *Sauellium, Vverthium, Sperreuterum, Enckefordium*, ac *Furstenbergium*, vt quicquid copiarum in proximo erat, contraherent, vt liberata Rheinfelda, Gallos trans Rhenum reijcerent. Prima pugna Cæsaris arrisit: pulsus ab obsidione *Vvinmariensis* Lauffenburgum recessit. Postridie verò reuersus confirmato exercitu, & delendæ hesternæ ignominiæ cupidus, nihil minùs opinantes Cæsareos, magno impetu inuadit. Capti duces prope omnes *Vverthius, Sauellius, Sperreuterus, Enckenfordius*, alijque minoris notæ. *Sauellius* haud multo post vigilum incuriâ elabitur: cæteri Parisios missi. Rheinfeldæ gubernator cognita Cæsareorum clade, desperato subsidio honestis conditionibus vrbem dedidit. Præsidiarij omnes more militari cum Sarcinis, atque impedimentis Brisacum dimissi. Friburgum dein in Brisgouia pari celeritate expugnat. Tubingam, Sturgardiam per duces suos intercipit. Inde Brisacum obsidet, natura, loco, præsidio satis munitum, solus deerat commeatus. Apparatum insuper militarem nouum sustulit infortunium, ignis vel iniectus, vel casu illatus, octeginta dolia pyrio plena puluere, & quingentos farris modios cum magna hominum, ædiumque, quæ in proximo erant, clade continuò corripuit. Brisaci discrimen euocauit ex Vvestphalia *Ioannem Gotzium*, qui cum parte exercitus semel atque iterum perruptis hostium stationibus, aliquantulum annonæ in vrbem immisit. Ad Vvitten-

Vvinmariensis victus.

cæsi Cæsarei.

Brisacum obsidium. Suecis.

XVII *cæsi Cæsarei.*

ueyeram postea cum *Vvinmariensi* acri prœlio congressus, post quinque horarum cruentum atque anceps certamen, præcipuis suorum funditur amissis. Captus tamen à victis *Tupadelius*, secundus post *Vvinmariensem* hostium ductor. Cursus annona, & commeatu onusti supra octingentos in hostium venere potestatem. Gemina Cæsarei afflicti clade, non propterea liberandæ vrbis abiecere consilia: euocatis è Lotharingia *Carolo Duce*, ex Vbijs *Lamboio*, & *Gotzio* cum septem legionibus, vt hi cis, Lotharingi trans Rhenum hostium aggrederentur castra. Adfuere Lotharingi dicta die, sed nimio conciti ardore, & cupidine gloriæ, quam se nullo riuali adepturos putabant; si soli vel inuito *Vvinmariensi* tanti nominis duce, illati obsessæ vrbi subsidij decus ferrent; vel vt scribunt alij, cunctante ex diuersa parte *Gotzio*, facile à maioribus numero superantur, capto *Bassampierio*, multisque ex primaria nobilitate. Cladem hanc vlturus *Gotzius*, dum solus cum *Lamboio*, atque ideo hostibus impar, *Vvinmariensem* adoritur, expugnato vno, alteroque per *Lamboium* munimento, citò victoriam desperans, receptui canit; quasi valediceret obsessis; Brisacum extrema fatigatum fame, nam carnibus minimè pepercerat humanis, postquàm canes, feles, mures, coria in delicijs habuisset, deditionem fecit; non sine *Vvinmariensis* periurio deditionis conditiones fallentis, postquàm intellexit triginta ferè captiuos Gallos inedia per ergastula miserè perijsse, ex quibus septem à semiuiuis adhuc socijs in cibum absumpti. Brisaci deditio rem Gallicam planè in imperio stabiliuit. *Gotzij* negligentia magnam culpæ partem sustinuit. Iussus à Cæsare causam dicere, Bauaro protegente, absoluitur.

XVIII *Lotharingi victi à Vvinmariensi.*

Gotzius victus.

XIX *Brisacum deditum.*

Tantas clades Cæsareis apud Rhenum illatas reposuere Hispani in Belgio, atque in Hispania. Mense Iunio Calleum propugnaculum non procul Antuerpia occupauerant Bataui, duce *Vvilhelmo comite Nassouio*, vt ibi belli figerent sedem. Hispani (duce *Ferdinando* Belgarum ProRege) collectis vicinis præsidijs, nihil tale opinantes Batauos, maiori numero, ac vi, priusquàm illi necessaria ad defensionem parassent, inuadunt, fugant, magna ex parte cædunt, in flumẽ conijciunt. Captis fere bis mille & quingentis cum nauigijs octoginta, vexillis quadraginta quinque, tormentis nouendecim, annona, & militari apparatu. Cruenta tamen victoria, nam Hispanorum vel in prœlio vel ex vul-

XX *Hollandi cæsi ab Hispanis.*

Sal.An. 1638. vulneribus ferè sexcenti periere. Hollandorum cladem auxit mors *Mauritij* filij Comitis *Guilielmi Nassouij*, qui dux infaustæ fuerat expeditionis. *Mauritius* decoris auidus cum in Hispanos acriùs esset prouectus, primò captus & in fidem acceptus: vbi suos resumptis viribus nouã in hostẽ facere vidit impressionem, elabi manibus Victorum, & effugere conaretur: tribus glandibus traiectus interijt. Vltores Superos credimus eius necem maturasse. Siquidem is ipse *Mauritius*, qui pridie antequàm occumberet, Deiparæ vrbis Antuerpiensis Patronæ tutelaris imaginem, quæ in Calloano templo religiosè colebatur, ignibus tradi: proximasque SS. Petri & Pauli effigies ibidem comminui, & in frusta secari impiè iusserat. Omnia prospera cum sint colentibus Deum, aduersa spernentibus: meritas luit pœnas *Mauritius*.

XXI Ab altera etiam Belgij parte, quę Galliam respicit, *Octauius Piccolomineus*, & *Thomas Princeps Sabaudiæ* Gallos adorti, qui duce *Castiloneo* Audomarum, atque Hesdinum obsidebant, prœlio conserto, captisque nobilium Gallorum plurimis, quos Bruxellas adduxere in triumphum, obsidionem soluerunt. Non meliorem experti fortunam Bataui in Geldriæ obsidione, vbi irrumpentibus aquis, cum munitiones suas perficere prohiberentur, ab accurrentibus Hispanis, *Lambotj* auxilio, insigni clade funduntur.

XXII Condæus etiam dum Fonterabiam celebrẽ portum ad maris Cantabrici præsidium ab ineunte Iulio in Septembrem continuata obsidione, omnique penè aditu occluso ad vrbem accessisset, subuersaque mœnium parte, victoriam caneret, repentè erumpentibus Hispanis, per hostium stationes custodiam negligentiũ, victoriæ fiducia; magna clade repellitur, duobus millibus ferro cæsis, vel aqua submersis, amissoque bellico apparatu qui opulentissimus erat.

XXIII Eodem anno *Casimirus* frater *Vladislai* Poloniæ Regis cum animi causa in Hispaniam nauigaret, fortè Massiliam prouectus, dum in littore vires reparat, à Gallis in custodiam abductus, quòd legionibus immixtus Cæsareis in Gallos militasset, per biennium detinetur. donec intercedente Pontifice, & *Vladislao* Rege, dimittitur; data priùs sponsione de custodia non vindicanda.

XXIV Sortem tamen Gallis restituit mors sui victoris; cuius obitu non tam fortunæ, quàm bonorum hæredes, alieno parta labore occupantes, terribiles inde Austrio euasere nomini. Sal.An. 1639. Capto Brisaco, in Burgundia *Vvinmariensis* hyberna disposuit grandi incolarum incomodo, quos miles victoria tumidus fatigabat. *Vvinmariensis mors.* Pontarlinum modicis viribus vrbs cum aditu ac portis exclusisset victorem, penè vltimo excidio fiduciam luit inconsultam, incolis propè omnibus trucidatis. Vna erat Brisaci possessio, quæ excitata inter Gallos, & *Vvinmariensem* discordia, rem poterat promouere Austriacam; dum vterque vrbem Rheni potentissimam, & clauem Germaniæ ad se pertrahere nititur. Ille quia aurum, & milites: hic quòd laborem, & pericula commodasset, suaque virtute rem difficillimam ad exitum perduxisset; hinc *Vvinmariensis* magna præmiorum spe in Gallias euocatus venire non sustinuit. Cæterum simultatem hanc *Vvinmariensis* mors opportuna composuit. Adulto iam vere, cum è Burgundia educeret, febre Neoburgi correptus diem obijt extremum, annorum quinque & triginta, quorum maximam partem absumpsit in bello contra Cæsarem. Pronepos erat *Ioannis Friderici* Electoris Saxoniæ, quem Anno 1547. *Carolus V.* prælio apud Mulbergam captum, Electoratu, & magna ditionum parte mulctauit. Natus erat Anno huius seculi quarto, minimus vndecim fratrum, qui ferè omnes aduersùs Cæsarem arma gerebant. Fama fuit, à socijs veneno peremptum eius gloriæ inuidentibus. Vel populi opinio sit, virum magnum extra aciem sine veneno perire non posse; ametque vulgus de insignium heroum exitu attrocia credere, & prædicare. Duces, amisso capite, discordes, dum alter alteri parere recusat, totam æstatem inglorij transiere. Auro tandem Gallico deliniti, Galliarum Regi sacramentum dixere. Ita Gallo Brisacum, Friburgum, multaque Burgundiæ tradita loca; absente *Carolo Ludouico Palatino*, qui Anglica tunc instructus pecunia dum per Galliam duobus tantùm aut tribus comitibus iter facit, à Gallis sistitur, detineturque, donec rebus cum Vvinmariensibus compositis, nullus ampliùs metus fuit, ne ille nutantes ad se legiones sua præsentia pertraheret. *milites Vvein. marij Gallo sacramentum dicunt.* XXV *Palatini effigiem habes in. fra n. 28.*

XXVI Condæus interim collecto apud Narbonam exercitu, in Catalauniam, vbi incolæ tributis, & militum stationibus fatigati ad seditionem spectabant, descendens, Salcesio potitur, quod Catalauniam à Gallia Narbonensi disterminat. *Condæus in Catalaunia.*

Sal. An. 1639. maiora non patravit in Sabaudiã reuocatus, relicto *Espernonio* cum valida militũ manu, omniq; apparatu ad tolerandã obsidionem. Hispani verò bis Gallis magna clade reiectis, qui commeatũ in vrbem inferre tentauerant, præsidiarios fame oppressos ad deditionem compellũt.

XXVII Non minori felicitate *Octauius Piccolomineus* in agro Luzemburgensi eodem tempore Theonisuillam obsidione liberarat, cæsis magna clade *Castilioneo*, & *Fecquierio* Marescialis, qui Gallicas legiones ducebant, *Fecquierio* capto, & magna nobilium manu interfecta. Parem tamen retulit *Castilioneus* cladem, recentibus confirmatus copijs, quibus Rex ipse *Ludouicus XIII.* aderat, expugnato Hesdino valido Artesiæ oppido.

Sueci, vere ineunte, confirmata neutralitate cum circulo inferioris Saxoniæ, Albim traijciunt, & Luneburgio conspirante in Saxoniam atque Thuringiam irrumpunt, præmisso *Coninsgmarchio*, qui in fines Franconiæ

XXXVIII *Coningsmarchij irruptiones.* minitabũdus irruens, Marchiam percurrit Brãdeburgicam occupatis Landsperga, Francofurto, Rattenauia, Hauelberga, Brandeburgo partim vi, partim solo nominis terrore. *Salisium*

XXIX *Vrbes à Suecis occupatæ.* Cęsareorum ducem cum septem legionibus in hyberna euntem profligat, ducem ipsum capit. Inde Naumburgum, Vveissenfeldam, Leitzam, Eglenburgum, Grimmam, Altenburgũ, Suickauiam, Chemnitium, pleraq; alia minora oppida in potestatem accipit. In Misniam postea progressum Fridberga Saxonicorum Ducum monumentis clara sistit, impetum remorata victoris non modica Suecorum clade.

Cæsi Cæsarei à Suecis. Breui tamen ignominiam vindicauit *Bannerius*, cæso apud Chemnitium *Marazinio* altero Cęsareorum duce cum magna legionum parte, quas ille è Silesia, & Bohemia tumultuariè collegerat. Venere in manum Suecorum signa equestria quadraginta, pedestria duodecim, machinæ bellicæ supra viginti, cum impedimentis, atque militari apparatu. Victoria hæc *Bannerio* Bohemiam aperuit, quò bellum inferre decreuerat. Prius tamen retentata Fridberga, cum iterum reijceretur, ne maiores occasiones elaberent, illa relicta, Pirnam aggreditur, qua præter arcem potitus, præmisso *Stal-*

XXX *In Bohemiam Sueci irrumpunt.* *hansio*, in Bohemiam mouet. *Stalhansius* primo impetu Leutomeritium, *Bannerius* paulò post cũ reliquo exercitu adueniens Brandisiũ, cæsis octo Cæsareorum legionibus, quas ad transitũ prohibendum *Galassus* Praga submiserat, occupant. Inde tanto rerum successu tumidus, Pragam aduenit, castra disponit, mænia verberat. Nihil tamen extimuit Comes *Schlickius*, *Pragam obsident.* regius in vrbe vicarius; rebus omnibus ad defensionem paratis; vnde *Bannerius* amotis castris, rursum per vniuersam Bohemiam grassatus, ne vltra progrederetur, hyemis seuitia prohibuit, comesq; *Hatzfeldius* obiectis Cęsareorum legionibus. *Stephanus* verò *Palfius* Hungarorum tribunus, dum parua Hungarorum equitu manu, incautiùs hostibus illabitur, septem vulneribus confossus interficitur. Ductoris corpus Hungari magna vi victoribus extorserunt. Porrò Cæsar quomodo hostes imperio depelleret sollicitus; nouos per prouincias hæreditarias delectus conquirit. Eius imperium (se XXXI ob valetudinem excusante *Galassio*) fratri suo Archiduci *Leopoldo* committit, eique euocatum è Belgio *Octauium Piccolomineum* cum Exercitu adiungit, cuius consilio bellum administraret.

Hyems rigebat adhuc, cum *Leopoldus* exer- *Sal. An. 1640.* citu triginta millium Bohemiam petit, & Reginogradecium, opportunam Bohemiæ vrbem, *Leopoldus Archid. Austriæ.* paulò ante à Suecis captam recuperat, sexcentis præsidiarijs in potestatem acceptis. Inde Suecos reliqua Bohemiæ non magna vi expellit, excepto Leitomentio, & Brandisio. *Bannerius* verò, paulum in limitaneis Bohemiæ montibus moratus, donec prædam, & impedimenta præmitteret (quorum tamen maiorem partem vel incendio corrupit, vel insequentibus reliquit) se in Misniam mox in Thuringiam Erphordiam insequente *Leopoldo* recepit, nec sine clade; ex- XXXII tremum agmen carpente *Leopoldo*, qui magnã scelectissimorum equitum turmam deleuit, qui ad præsidium relicti, insequentium cursum remorari nitebantur. Aduenientibus verò Gallo-Vvinmariensibus, & Hassis cum Luneburgicis, frustra renitente *Leopoldo* in tutum euasit. Tantis auxilijs confirmatus *Bannerius* non dubitauit apud Salam fluuium iuxta *Leopoldũ* castramentari; mutuo tamen metu pugna dilata, quasi nouissima hæc foret discriminis alea. Solis itaque velitationibus anno consumpto: in agro Brusuicensi hyberna Suecus disposuit: Cæsarei per amicas prouincias.

Inter ipsa bellorum incendia, pacis auidus XXXIII *Ferdinandus* Imperator, media æstate comi- *Comitia Ratisponæ.* tia Ratisponam vocauit, vbi ad Proceres ibi congregatos *Guilielmus Marchio Badensis* Cæsaris nomine tria in medium proposuit. I. *Qua*

via

Sal. An. 1639. via finito tandem cruentissimo bello pax Imperio posset restitui? 2. Si ea obtineri non posset, quibus modis bellum administrari debeat? 3. Quomodo iudiciorum ordo plurimùm turbatus, & impeditus posset restitui, vt cuilibet, nullo personarum discrimine ius redderetur? Et quo faciliùs ad votum peruenirent, indulsit Cæsar comitijs adesse etiam Principes, & Ordines, qui hostibus in Cæsarem erant coniuncti; vt communi omnium consilio, querelis satisfieri posset. Cæterum hæc vsque in annum sequentem protracta sunt.

BELLVM SABAVDICVM An. 1640.

XXXIV Crudeli conflictata bello Germania, ne vacaret Italia, tutela obstitit, quam filiorum suorum testamento legarat *Victor* Dux Sabaudiæ, coniugi suæ Gallorum Regi sorori, præteritis fratribus *Mauritio* Cardinale, & *Thoma* Principe Sabaudiæ, qui iure agnationis ad se pertinere nepotum tutelam asserebant, vel tutelæ spetie ditioni illi inhiabant, Marte itaq; decidenda lite, Viduæ Gallus: Principibus Hispanus arma subministrauit, quo instante Cæsar *Victoris* testamentum nullum dixerat; & iam anno superiore Gubernator Mediolanensis infestis armis Pedemontium inuadens, Astium, Villam, Crescentinum, Veruam, Pontesturam, aliaq; loca expugnat. Sabaudi Principes Inuream, Nicæam, & alias maritimas vrbes occupant. Taurinum regionis caput, Ducũ sedem noctu Princeps *Thomas* interceperat.

XXXV *Arcourtij gesta Symbola.* Cęterum hoc anno missus à Rege Gallorum Comes *Arcourtius* cum valido auxilio, ab Hispanorum clade suam expeditionem exorsus, Gubernatorem Mediolanensem, Casalium obsidentem magna clade profligat, capto bellico omni apparatu. Inde obsesso Taurino, non semel profligatis Hispanis commeatum inferre laborantibus, in potestatem redigit, quò solemni pompa viduam principem reduxit.

Suspice *Arcourtij* symbola. Quorum in primo *cataphractus equus* velut pronus & effusus in cursum sub lemmate *In quem tua classica* exprimit generosum ardorem, quo se in hostes erumpere paratum tantus comes ostendit, quoscumque Rex iusserit aggredi, & in quoscunque illum clangor bellicus euocarit. Quippe buccinarum clangore etiam equus ad congressum & pugnam, æquè ac homo excitatur. Consonat symbolum quod *Arcourtius* regio Stabulo esset præpositus. In altero symbolo brachium exhibetur ensem ex ima rupe stringẽs sub illo *Claudiani* carmine, *Emitur sola Virtute Potestas.* Annuitur hoc symbolo ad *Ægeum*, qui Patria excedens *Æthoam* vxorem studiose monuit, ne *Thæseum* filium priùs Athenas ad eum transmitteret, quàm ensem *Elopeum* antiquis nuncupatum, euersa rupe (*Troezena* vocata) sub qua latebat, excussisset: vt eundem secum afferret ad patrem in virtutis, ac fortitudinis testimonium. In tertio symbolo *equus marinus* inspicitur lauro coronatus, &

Sal. An. 1640. cauda mari demersa, pedibus verò supra terram consistentibus sub lemmate, *Ponto, terraq; triumphat.* Hunc equum non *hippopotamum*, siue fluuialem credas, sed qualem vehendæ *Neptuni* rhedæ destinatum fabulæ confixerunt. Quo non tantum subalpinas plagas annuere intendit hostibus illatas, sed & mari vt videbis infra sub *n.* 71.

Deserebat fortuna Hispanos, & vbique vexabat. Nam & in Artesia *Castilioneus* Atrebatum validam, ac præmunitam vrbem post longam, & difficilem obsidionem, spectante Hispanorum exercitu expugnat.

Grauiùs tamen Hispanis incubabat Gallus in Catalaunia. Vbi excitati populi aduersus hybernantium militum iniurias, & ProRegem, qui carceri dederat vnum ex *Iuratis* (nomen est Magistratus) quia pecuniam subiectam ciuita- XXXVI *Catalani rebelles.* tis arbitrio, in militum stipendia recusaret distribui, Barcinone Catalauniæ metropoli Regio expulso præsidio, occiso ProRege, expilato ærario, tandem veniæ desperatione ad vicinum Gallorum confugiunt auxilium, electo in principem *Duce Andegauense* Regis Gallorum filio, hoc anno in lucem edito, ac trium mensiũ infantulo. Hoc successu animati Lusitani, qui alterum Hispaniæ incolunt littus, eisdem ex caussis, vel quod naturali in Hispano odio iugũ excutere sæpius tentassent, modò fauente fortuna maturatam iam diù defectionem Olysip- XXXVII *Nouus Rex à Lusitanis elegitur.* pone ordiuntur, interfecto *Vasconcello* Secretario, & regiarum partium ministro primario. Inde nouum sibi eligunt Regem *Ioannem Ducem Brágantiæ*, qui ab *Emanuele* Rege Lusitaniæ genus ducebat, affinitate regij sanguinis, & opum magnitudine inter Hispaniæ magnates præualidum. Arcana hæc etiam priusquàm Hispano innotescerent, minimè latuere Gallis, qui vnà cum Hollandis submisso liberaliter bellico appatatu, atq; omni armorum genere Catalaunios, atq; Lusitanos instruxere.

Vndique cum rem Austriacam fortuna im- XXXVIII *Sal. An. 1641.* peteret, *Bannerius* postquam paucis mensibus in agro Brunsuicensi copias refecisset, ad disturbanda comitia per Misniam, & Thuringiã in superiorem contendit Palatinatum, occupatoq; mox Chamo, Glattauia, Sulsbachio, ad ipsa excurrit Ratisbonæ mœnia, non sine Cæsaris discrimine, si *Bannerius* omissis populationibus totius exercitus vires vni vrbi impendisset. Dum enim per Franconiam Sueci vagantur, milite adsigna euocato Cæsareo, mox versa fortuna *Schlangium* cum validiori equitum manu apud Neoburgum oppidum non procul sylua Bohemica *Piccolomineus*, & *Mercius* ita circumueniunt, vt cum nulla esset erumpendi copia, in captiuitatem abduxerint. Quatuor mille fuere captiui. *Bannerius* tentata in cassum *Suecorũ clades.* *Schlangij* liberatione, ne & ipse eodem victoriæ cursu opprimeretur, se in Misniam omni celeritate proripuit, vbi eum *Vvinmarienses* excepere. *Bannerij* tamen præmebant vestigia Bauarici, & Cæsariani tanta festinatione, vt per vndecim dies, ne depositis quidem ephipijs, equitatus vix quicquam moræ ad quietem sibi tribue- XXXIX rit. In hac deproperatione *Bannerius* multa milia iumentorum amisit, nec paucos militum, qui vel profugere à signis, vel ab insectantibus oppressi fuere. Porrò Sala fluuius fugientes protexit, obstititq; insequentibus ne vltra progrederentur. Dum enim VII. Id. Mai. ad Vveissenfelsam gemino strato ponte traijcere tentant, infirmo opere, & malè compacto, quale esse solet tumultuarium, irrumpentibus *Gallo-Vveinmariensibus*, retro Cæsarei in pontem egere, qui conferto refugientium pondere solutus, plurimos dimisit in vortices; alij ferro periere; alij in vincula fuere retracti. Quare cum ibi res non succederet, Cæsarei locum opportuniorem nacti ad Berneburgum in oram aduersam delati, Bannerianos Merseburgum retrusere. Sed & ibi notabili clade repulsus *Bannerius*, Halberstadium se recepit, qui locus *Bannerio* XL fatalis, nam morbo in itinere contracto lethali, *Bannerij mors.* cum eum militaris homo parui faceret, XIII. Cal. Iun. moritur. Rogatus ante mortem, quẽ exercitui successorem daret, *Leonardum Torstensonium* nominauit, qui in Suecia erat. Probauit electionem Sueciæ Senatus, sed antequã dux adueniret, tres interim regendo exercitui præposuit, *Adamum Phulium, Carolum Gustauum Vrangelium, & Arfurtum Vvittebergium*. Legitur, superiore anno cum *Bannerius* in Bohemiam moueret, auditam à vigilibus vocem, iterum atque iterum repetentis, *Abi Bannere, abi.* Quod infaustæ expeditionis omen susceptum est; nec multo post obijt vxor eius, ipse Bohemia pulsus, tandem eodem in loco morbo tentatus, vbi ea vox excepta fuerat.

Nec omittendæ binæ obsidiones Nohentueilæ, & Vvolffenbeutelij situ, præsidio, gloria, memoriaq; dignæ. Illam situ, ac propugnaculis XLI *Sparrij* validam *Otto Christophorus Sparrius* rei tor- *effigiem* mentariæ præfectus cum Bauaris, & Cæsareis *habes.* tota

Sal. An. 1641. tota ferme æstate circumsederat. Hoc Duce Luneburgicus, Hassi, Vvinmarienses tandem vna iuncti præmebant. *Sparrius*, etsi nullo optimi ducis neglecto munere, hyeme ineunte, necessitate coactus, re infecta exercitum lacerum, ac multis cladibus imminutum in hyberna reduxit. Vvinmarienses cum nihil proficerent, alueum fluuij, qui vrbem interfluit, infernè obstruxere: vnde amnis intercepto cursu, omnis aquæ vis circum, atq; intra vrbem collecta, crescente in dies inundatione iam penè submersisset ignium, & ferri victores, nisi in tempore adfuissent auxilia. Defensionis gloria *Ioanni Reuschenbergio*, fuit immortalis.

Aduersam fortunam passæ Gorlitium in Lusatia inferiore, & Dorstena in Vvestphalia non inualidæ vrbes. Illud elector Saxoniæ cum Cæsarianis legionibus sub tribunis *Gotzio*, & *Goldackero* post acerrimam oppugnationem ad deditionem compulit. Dorstenam *Melchior Hatzfeldius* in potestatem acceptam Coloniensi restituit Electori. Inde in Thuringiam progressus Heldrungam, Mansfeldiam aliaq; nonnulla recuperat oppida.

XLII Gorlitiũ Dorstena captæ a Cæsbreis.

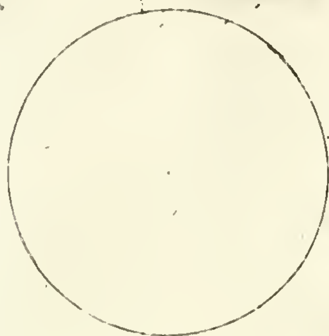
Interea Ratisponæ a Cæsare in frequenti Procerum imperij conuentu hæc veluti pacis præludia fuere composita. Primo omnium, *ad intestina Imperij tollendi dissidia decretum, vt vniuersalis Amnestia publicaretur. Deinde vt cum Regibus Galliæ, & Succiæ, separatis conuentibus Monasterij, & Osnabrugæ in Vvestphalia tractaretur. Vt grauamina religionis, quæ hucusque tantis tumultibus nõ exiguam causam dederint, per vtriusq; religionis designatos amicè componantur. Vt transactio Passauiensis, & ex illa constituta pax Religionis Augustæ Anno* 1555. *sanctè seruetur. Causa Palatinna, quam Cæsar à generali Amnestia exclusam voluit, separatis tractatibus ageretur, & postea recessibus imperialibus inseratur.*

Comitia Ratisbonæ.

Præterea quoniam adhuc exigua pacis spes apparebat, de promouendo, ac continuando bello actum est, prouisumque in primis *vt hyberna militaria prò imperiali exercitu iuxta belli necessitatẽ ex æquo, & bono describerentur.* Et quia omnium querelis satisfieri haud poterat, cum necessariò vicinæ hostibus prouinciæ plus patiantur; ita conuentum est, *vt prouinciæ liberæ, ijs; quæ hybernis, atq; hospitijs grauantur, alio conuenienti succurrant subsidio, vt in omnibus imperij Circulis, atq; Ordinibus æqualitas seruaretur. Tum vt imminuto Ducum, atq; inutilium Præfectorum numero Legiones compleantur.* Eumq; in finem ordinatæ, & communi omnium statuum consensu approbatæ *centum & viginti pensiones menstruæ intra quinque mensium spatiũ persoluendæ, illo vbiq; valore, vt Thalerus Imperialis ad Florem Rhenensis & triginta crucigerorum precium, non carius, viliusque computetur.* Ad illas autem colligendas generalis Imperij Quæstor, germanus ipse, atq; Imperio subiectus constitueretur. *Additæ* his constitutionibus *aliæ centum, & viginti pensiones intra vnius anni spacium persoluendæ.* Deinde de militari disciplina salubriter ordinatum, *vt in delicta militum præfecti ipsorum seriò animaduertant, vt nulla itinera, aut profectiones instituantur, nisi prius Circulorum directoribus præmonitis, per quos iter faciendum erit. Neque hac in parte, quicquam amicitiæ, aut gratiæ dandum, vt vno Statuum præterito, alter grauetur. Itinera autem, vbi necessario instituenda sunt, vt sine incomodo Prouincialium fiant, quantum fieri potest, Præfecti militum curabunt.* Prohibitum præterea, *ne hostibus diribitoria concedantur; neue cum ijs neutralitates Imperio noxiæ ineantur. Ne commercia, & negociationes cum ijsdem boni priuati causa in publicum detrimentum cedant.* De reformatione Iudiciorum imperialium, quod erat tertium punctum Cæsareæ propositionis, quoniam tempus comitiorum in annum vsque excurrerat, nihil actum; sed decretum *vt anno insequenti ad Cal. Maij super ea re, certorum Principum conuentus Spiram, aut Francofurtum ab Electore Moguntino ediceretur; sanctionibus dein imperij inserendum quicquid illi prò iusti regula decreuissent.* Denique quoniam Belgico Hispano vicini Ordines querebantur sibi contra Imperij sanctiones in cursu Iustitiæ à tribunali Bruxellensi sæpenumero vim fieri, promisit Cæsar effecturum se apud Hispaniorum Regem, ac fratrẽ eius Cardinalem infantem, Belgij gubernatorem, ne quid deinceps priuilegijs imperij abrogaretur. Huius comitij fidem facit numisma cusum Ratisbonæ in honorem Ferdinandi III. cuius effigies gemino circundata Cornucopiæ, popelorum ornauit plausum, & lætitiam, pro Sancto Imperatoris regimine qui vel inter bellorum turbines, bonorum omnium largitus sit abundantiam. Stant exaduerso Electorum insignia, loco, & tempore adnotato conuentus. Habes etiam effigiem *Philippi* Treuirensis, qui Viennæ adhuc, & *Caroli Ludouici Palatini*, qui in Gallia detinebantur.

Extat nummus in Museo Petri Mauroce-ni Patritij Veneti.

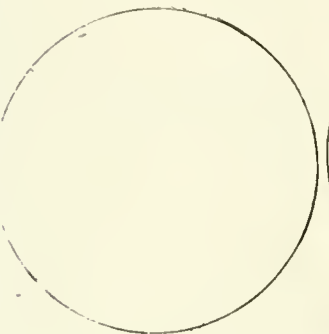
Sal. An. 1641. tur. Porrò Cardinalis Infans Bruxellis mense Nouembri moritur, postquàm Belgio præfuisset Fratris nomine per annos septem, magna sapiētiæ, ac fortitudinis fama inter duos vtrinq;

XLIII *Infantis Cardinalis mors.* hostes Gallos, & Hollandos. Successorem habuit *Franciscum Melum*, qui cum exercitu viginti quinque millium, & triginta maioribus tormētis Atrebatū validam Artesiæ vrbem circumsedit, omnibusque ad obsidionem expeditis, *Sal. An. 1642. Meli victoriæ.* postea repente conuerso cursu Leodium inuadit, atq; inde Bassæam contendens, post duram obsidionem vrbe potitur. Inde cum toto exercitu in Picardiam mouens, haud procul Castelletto oppido, quod est prope fontes Schaldis in Veromanduis Gallicanum profligat exercitum duodecim millibus militum instructum. Capta Gallorum duo millia; totidem in acie cæsa. Victoria hæc cladem retulisset Catalaunicam, ni *Melo* omisso victoriarum cursu reuocatus fuisset ad obseruandos Mosæ transitus, prohibendosq; Vvinmarienses, qui agrum Coloniensem populabantur. Hassici namque mense Nouembri Anni superioris in inferiores Vbios irruperant, cum *Lamboius* illuc è Belgio cum decem armatorum millibus illico profectus, XVII. Cal. Feb. prope Kempenam, ad S. Antonium & Hulstæ statiua habuit, copias *Hatzfeldij* operiens, sine quibus nolebat pugnam conserere. At Gallo-Vveinmarij, Guebriano duce, Idib. Ian. impetrato ab Hollandiæ Ordinibus transitu, ad Vvesaliam nautico ponte Rhenum transmisere. Sed nemo credebat ipsos in Vbijs

XLIV *Lamboij clades.*

Guebriani Gesta.

inferioribus hostile quicquam ausuros, locis omnibus milite, & popularibus centurijs sic infessis, vt nihil imminere videretur. Verum iunctis cum Hassico milite viribus, Ordinga, & Luna occupatis, rectà mouerunt in *Lamboium* Hulstæ, & in agro Antoniano degentem, ipso die D. Antonio Sacro, qui XVII. est Ianuarij, hora circiter vna ante meridiem attigère aggerem, cuius oppositu dictio clauditur. *Lamboius* eadem hora mensę accubuerat: & iam cognouerat hostem esse in propinquo, sed eo neglecto, cum sibi persuasisset ad manus eum non venturū, velut incuriosus pergebat cibum capere, donec monitus hostem iam adesse vallo, festinus occurrens cum duabus legionibus & aliquo equitatu, *Guebrianum*, qui in limitaneum aggerem moliebatur ingressum, repressit. Reliquus hostis iam vicinum campum, ordinibus ad pugnam instructis, occupabat. *Lamboij* miles hac, illac sparsus tam subito in aciem duci non potuit, quin hostis triplicem loricam, totidemque fossas è regione Hulstæ, perruptis repagulorum longurijs superaret. Aditu itaq; aperto, infunduntur alarij iuxta, ac legiones. Tametsi *Lamboij* copiæ iustam aciei formam non referrent, certauere tamen ad duas prope horas, dubia victoria. Magnis animis pugnantes tandem obruit hostis, deditque in fugam, potitus omnibus

prope

Sal. An. 1642. prope militaribus signis, & impedimentis, vnà cum machinis æneis, cæteroq; instrumento. Occubuere in vestigio bis mille quingenti, capti quater mille, in quibus ipse *Lamboius*, & *Mercius* supremus vigilum præfectus. Ex hoste pauci desiderantur. Victoriæ fructu, *Guebrianus* Oetam arcem, & Nouesium (cum oblatas ab Electore suppetias respuisset) post breuem vnius diei obsidionem occupauit. Kēpenam ciuitatem septima Februarij, die x. arcem suæ ditionis fecit. *Rosa* Tribunus dum agit de deditione cum Marcoduranis, immissa per portam legione, oppido potitus, ciues miserum in modum afflictos, grandi annona, rebusque omnibus spoliauit. Inde Vriecta, Vvillensteinium, cæteraq; Vbiorum inferiorum oppida hostem admisere. Ne pari modo superio-
xliv ribus potiretur, vetuit *Hatzfeldius*, qui Bonnā aliaq; loca præsidijs firmauit: hostiles stationes Brouilerij, & Berchemij oppressit. Nouo postea Bauarico adueniente firmatus auxilio, nonnihil *Guebriani* fregit conatus, qui nihilominùs Halkeradum, Zulpicum, EisKircum, & Eiffliæ monasterium inuasit, tota circum expilata exactionibus regione, terrore, quod minabatur, incendij.

Stitit eius progressus Lechenicum infirmum
xlv oppidum cum arce parùm munita, in qua alebantur canes venatici Electoris Coloniensis (& hæc à Francis contemptim caninum stabulum vocabatur) Mediocre loco inerat præsidium, & tanto exercitui impar. Aprili exeunte *Guebrianus* vim admouet, tredecim muralibus machinis mænia verberat; quibus ad iustam impressionem apertis, sæpius expugnationem aggressus, sed luculenta clade repulsus, oppido tandem potitur. Sed arce frustra tentata, ex ipso etiam oppido expellitur, cum nonnulla existimationis iactura, multis viris fortibus in oppugnatione amissis, *Floncourtij* legati sui interitu mæstus, diruptis aliquot ex crebra eiaculatione tormentis, cum Bauaricæ copiæ cum *Hatzfeldico* exercitu ipsi imminerent, irritam soluens obsidionem, dolorem suum, multorum circum pagorum (quos excussit) cineribus obruit, edoctus *à cane non magno aprum sæpè teneri.* Ita Vvinmarienses, & Hassi in sua demùm apud Ordingam castra compulsi sunt.
xlvi Sub idem tempus *Io: Vverthius* ex Gallica captiuitate cum *Gustauo Hornio* permutatus à *Maximiliano* Bauaro equitatui præfectus, Grauenbruckum ab hoste desertum, sexcentorum virorum præsidio, nouisque operibus cōmuniuit. *Sparrius* ei loco impositus, *Latomum* legionis protribunum, prædis è Iuliacensi agro onustum, ad Erckelam assecutus, vita exuit, & spolijs. Cum *Latomo* occubuit supremus vigiliarum præfectus, capti centum viceni septeni, equi ducenti. Porrò Vveinmarienses Botbergam excedentes castris, cum bis mille equitibus insecutus *Vverthius* cum pabulatores, supra nongentos, bis mille potitus equis, profligasset, & semel iterum postremum abeuntis hostis agmen lacessiuisset, ab ijsdem circumuentus, permultis amissis, ægrè cum paucis elabitur. *Lamboij* exercitu profligato, Electores Catholicos grauis cura incessit, ne Rheni confinia hostis obrueret. Moguntiæ itaq; conuenere Mogūtinus, Coloniensis, & Bauarus, Electores (Treuirensis adhuc Viennæ detinebatur). Sed cum plurima ibi proposita citra frequentiorem conuentum expediri non possent, decreuere, in proximas Augusti Calendas, Francofurti aliud vocare comitium. Interim Romā legatus mitteretur, vt Summus Pontifex Regem Galliæ ad pacem cum Imperio ineundam solicitaret. Post hæc *Coloniensis Elector Ferdinandus Dux Bauariæ* non magis de liberanda ab hostibus patria, quàm adsciscendo in partem curarum socio sollicitus, vt sibi Coadiutor daretur à Metropolitano obtinuit Collegio, *Maximilianus Henricus Dux Bauariæ*, Electoris ex fratre nepos.

Latomi cædes.

xlvii *Vverthius fugatur.*

xlviii *Coadiutor Coloniensi datur.*

Interim huius anni initio *Coningsmarchius* tota prope Saxonia eiectis Cæsareis, *Leonardū Dorstensonium* Suecorum copijs in locum *Banerij* præpositum, cum maioribus viribus Suecia venientem excepit. Aduentum eius clarum fecerant Cœli prodigia: Globus igneus, qui Ianuario mense supra Vvolfenbeutelium, terribili fulgore conspicuus, ab occasu in ortum descendens, instar ingentis tonitrui disparuit, & hoc mense Ianuario. Visus etiam supra ipsa Suecorum castra ensis cruentus, cum annexa virga, cuius aciem versus Marchiam Brandeburgicam protendebatur. Lustrato itaque *Dorstensonius* exercitu, punitoque tribuno *SecKendorpio*, qui cum Cæsareis colludere dicebatur, repentè decursa Saxonia in Lusatiam, dein Silesiam perrupit, & Glogouiam maiorem cum toto exercitu circumsedit. Belli sedem cum hāc vrbem parassent Cæsarei, trecenta modiorum millia, bellicique apparatus comportauerant, ex qua tueri Silesiam, & hostem prohibere constitue-

Dorstensonius Suecorū præfectus

prodigia.

Sal. An. 1642. ſtituerant. Præerat vrbi cum firmo præſidio *Auguſtus Mauritius Baro Rothauius*, quo deditionis liberales conditiones reſpuente,& ſtrenuè locum defendente, tanto impetu irrumpunt Sueci,vt vno eodemq;die vrbs caperetur, cæſis præſidiarijs prope omnibus, & ciuibus, vrbeq; direpta. Victoriæ appendix fuere IrKetſnauia, Gurania, Hermſtadium, Prauſnitzum, Vvarta, Dracoberga. *Stalhanſius* bis mille ſtipatus legionarijs, & octo alariorum turmis, tranſ-Veadrum, in ora Luſatica Treyſtattelam inuaſit, expugnauit caſtrum Vvolauium, vbi trecentos è præſidio deleuit. Rebus vſque adeo ſecundis, *Dorſtenſonius* accepta Heiga, ad Schuueinizium properat,præmiſſo *Coningſmarchio*. Is medio ab oppido milliari obuium habet Ducem *Frã. ciſcum Albertum Lauenburgicum*, qui à Praeslauia cum ſeptem armatorum millibus Schuueinizio firmam ſclopetariorum manum ſubſidium miſſurus venerat in *Coninſgmarchium* facile fugauit *Luneburgicus* vſq; ad *Dorſtenſonij* caſtra.

xlix *Rogouiā expugnat.*

l *Dux Luneburgicus captus.*

Nondum eò peruenerat,cum accepto de totius exercitus aduentu nuncio, gradum figit *Coningſmarchius*.Dux *Luneburgicus* fauentem Martem ſecutus, in vtrumque acre reintegrat prælium,Sed hoſte viribus,ac numero ſuperante,breui certamine victus, à ſuis deſertus, & duplici vulnere ſauciatus, ab hoſte captus decima ſexta poſt pugnam die,ex putreſcente plaga extinguitur.In hoſtium manus venere *Hanouius*,quatuor chiliarchæ, duo vigilum præfecti, quadraginta minoris notæ ductores, bis mille equites.Sex legiones cæſæ,amiſſis quadraginta ſignis militaribus,quatuor machinis caſtrenſibus,cum cætero inſtrumento,bis mille equis,& argentaria duorum mulorum ſarcina. Hinc Schuueinizium primo, dein Niſſa Epiſcopi Vratislauienſis ſedes ac tota propemodum Sileſia à *Dorſtenſonio* ſubacta eſt. Flexo inde in Morauiam itinere, multa minora oppida expugnauit. Brigam ſub hæc in Sileſiam regreſſus obſedit, ſed fruſtra induſtria conſumpta. Tantum fuit propugnatoribus animi, vt nonnihil moti machinarum fulminibus,ſubterraneis irruptionibus, inteſtino ciuium, & gregariorum militum aduerſus ductores tumultu,punicis ignibus,obſidentes multatos bis mille fortibus viris repulerint. Omni tamen Morauia,Sileſiaq;direptis, firmiſſimoq; præſidio communitis,quæ conſeruare decreuerat, in Saxoniam regreditur;Lipſiamq; quæ Electoris tenebatur præſidio, cum omni exercitu circumſidet.

li *Sueci Sileſiam ſubigunt.*

Obſidio hæc exciuit Cæſareos. Archidux *Leopoldus* poſt fruſtra tentatam obſidione Glogouiam cum *Piccolomineo* contractis quicquid vbique virium erat: Electori Saxoniæ in auxilium properat. Horum aduentu Sueci certiores facti, omiſſa Lipſia obuiam veniunt, eodem prope loco, quo ante decennium Rex *Guſtauus* cum *Tillio* conflixerat. lii

prælium Lipſienſem.

Pares erant vtrinque vires, campus neutris æquior, vtriſque commodus ad explicandum equitatum, quo multum valebat Archidux.Poſtridie itaq.Calend.Nouemb.prima luce, inſtructa vtrinque acie, vbi primùm venere in mutuum conſpectum, certamen tormentorum exploſione exordiuntur.Alam Cæſareorum dextram regebant *Annibal Gonzaga* & Comes *Bruæus*. Læuam curabant *Bomiualius*, *Bucheimius*.Dextrę prȩerat Archidux,læuę *Piccolomineus*.Prȩlium cœptum eſt à Cȩſareorum ſiniſtro cornu cum dextro hoſtium. Reſtitit aliquantum Archiducis equitatus, ſed vbi incurrit in pagum Breitenfelſum,quem Sueci loco paulum edito,ſclopetarijs inſeſſum muniuerãt,laxatis ordinibus ad fugam inclinatus, nec ſubſidiariorum ope, imò nec Archiducis exemplo fortiſſimè pugnantis in aciem reduci potuit.Interea Cæſarianæ machinę loco percommodo locatæ ſtragem edebãt in Suecorum agminibus: cum Suecicæ altius poſitæ innoxia ferè tonitrua ederent.Cæſareorum ala dextra ſecundiore Marte hoſtium ſiniſtram mox diſiecerat:dum peditatus leuæ Cæſareæ quamuis ab æquitatu deſertus, Suecorum dextram pariter fregit,tormentis, atque vexillis multis potitus.

Suecis ad triarios res redierat, quos habebant in ſubſidijs, qui & ipſi ſæpius pulſi, ac confuſi. Collegerat ſe dextra Suecorum acies, quæ repetito certamine in leuæ Cæſarianæ latus inuecta, ſic eam fregit, vt effuſa in fugam terga verteret. Conabatur eam ſubſidiarijs aliquot equitum emiſsis turmis *Piccolomineus* remittere,ſed ethic equitatus, ne inito quidem certamine dilapſus laborantes deſtituit. Anceps tamen adhuc victoria erat,cum Archiducis dextra acies vniuerſa adhuc infracta ſiniſtræ hoſtium victrix eſſe videretur. Verum vbi dextra Suecica ipſius terga præmere cœpit, Cæſareus equitatus quaſi circumſceptus, fugam capit, quicquid *Archidux*, & *Piccolomineus* quà minis,qua precibus,animos addere fugacibus

Sal. An. 1642. bus niterentur. Peditatus itaque vndiq; desertus, à fronte, à tergo, ab vtroque latere circumvectus, acriter quidem in hostem incubuit, sed hostium multitudine obrutus, desertis ordinibus se cædendum præbuit. Prima equitatus fuga orta ab Hungaris ad dextrum cornu, post à Croatis ad læuum, ad cæteros eorum valuit exemplum. Desperata victoria, cum adhuc Archidux imperterritæ fortitudinis exemplo manus consereret, ductorum præcibus sibi passus est persuaderi, vt cum prætoriana legione, quæ adhuc immota steterat, comitante *Piccolomineo* cum suis item prætorianis per medias hostium phalanges sibi ferro viam ad receptum aperiret. Peditatus, quem hostile telum non sustulit, vitam exorauit, cætera captiuus. Tormenta quadraginta duo cum reliquo castrensi apparatu habuit hostis in spolio. Captiui cecidere Comes *Suysius*, *Fernamontius*, quatuor chiliarchæ, octo legionum: legati capti ex gregario milite vltra quater mille. Ex hoste cecidere supremus rei tormentariæ præfectus, Generalis Cōmissarius, *Schlangius* summus Ordinum structor, tribuni tres, tres legionum legati, *Stalhansius*, & *Coningsmarchius* vulnera non lethalia reportarunt. Re ad votum peracta *Dorstensonius* Lipsiam redit, quæ aliquot dies magna vi oppugnata, cum cæsis auxilijs, nulla amplius spes liberationis superesset, se hosti dedidit. *Archidux Leopoldus* accepti incomodi culpam a fugitiuis reposcens, ad cæterorum terrorem animaduertere statuit. Tenebatur eo crimine
liii *Fugitiui puniūtur.* præcipuè legio *Ioannis Georgij Madlanij* quæ consistente adhuc acie, & reliquis grauiter pugnantibus, prima omnium propudiosa fuga prælio excesserat. Præsente itaque Archiduce, & *Piccolomineo*, alijsque primarijs exercitus ducibus, RocKezanæ in Bohemia (vbi tum statiua erant) sex legiones, quæ rem strenuè gesserant, in armis præsto esse iussæ sunt. Dein euocata legio Madlonica, atque in medium à reliquis sex accepta. Mox à supremo rerum capitalium quæsitore, fugæ & destituti exercitus, insimulata, ac grauiter reprehensa. Simul iussi omnes ex rea legione ad pedes *Piccolominej* arma deponere. Signa à circumstantibus militibus fracta, ac direpta sunt. Dein quæsitor pauca præfatus cur legionem illam ex albo deleri oporteat, hanc in inermes sententiam pronuntiat. Turmarum ductores, eorumque Vicarios pæna gladij: Signiferos suspendio plectendos; atq; ad eandem pœnam ex gregarijs decimum quemque antiquo more fore legendum. Postridie de reis sumptum supplicium. Concessit tamen Archidux deprecantibus, vt commutata pœna, à suismet commilitonibus more militari, sclopetorum iaculatione confoderentur: vno alteroq; conseruatis, qui rem aliàs præclare gesserant. Chiliarca *Madlonius* in custodiam datus, Pragæ post examinatam causam capite plectendus. Ita punitis sontibus, ad reparandum exercitum Archidux comitem *Hatzfeldium*, & *Vvahlium* ex agro Coloniensi euocauit. Hæc in Germania.

liv *Gallorum progressus in Catalaunia.* Dum Galli in Catalaunia adiuti rebellantiū viribus, cæsis non procul Barcinone Hispanorum copijs, Colibram vi capiunt. Perpinianum post fere sex mensium obsidionem deficiente commeatu in deditionem accipiunt. Perpiniani casus Salsulas fortissimum in illa ora aduersus Gallos propugnaculum secum traxit, præsente Gallorum Rege, quo propior præsentia suis audaciam, rebellibus animum adijceret.

PRÆLVDIA PACIS. An. 1643.

lv

ATroci extinguendo bello, quod tot annos Germaniā vexauerat, manum dabat *Christianus IV.* Rex Daniæ, cuius opera Francofurti conuenerant omnium legati, exceptis Brandeburgicis. Securitatis tesseras miserat Cæsar Hāburgum, vbi Gallicus degebat legatus. Huic
Questus Regis Dani in Gallos. Rex Daniæ, quo efficacius susceptas, conciliatoris partes tueretur, litteras Coppenaga postrid. Cal. Mart. dedit, quibus querebatur, non sine singulari animi commotione non adhuc probari literas securitatis à Cæsare, & Hispaniarum Rege impetratas, tametsi ea forma forent, vt ex illis errores omnes, & scrupuli sublati esse viderētur; quod non sine grandi Christiani Orbis discrimine præuidebat futurum; cum tam lentè & languidè in ipso tractationis limine Galli procedeeent. Se igitur impensè rogare, vt diē ad traditionem istorum diplomatum adprobent, quo tandem ad pacem gradus fieri possit. Vt verò maiore auctoritate, susceptō munere fūgeretur, terra mariq; iusti exercitus delectus habuit. Cæsar *Ferdinādus*, & *Maximilianus* precibus Deū vrgebant, ne in tantis eos desereret periculis. *Maximiliani* num-

Sel. An. 1643. mes extat votiuus, in quo Bauarus ad pedes Deiparæ, ita fatur, *ò Maria ora pro me.* Interea licet Hamburgi fama percrebesceret, tam Gallis, quàm Suecis pacem in voto esse, tamen in sequentem vsque annum tractatus inchoari haud potuit. Preliminares tamen articuli partium consensu tempestiui editi fuere; Dum Stocholmiæ coactis comitijs de promouendo bello Germanico, & in quas conditiones pax ineunda agebatur. Renouatum ibi fœdus inter Gallos, & Suecos, *vt interim quisque omni conatu bellum prosequeretur. Cum Cæsare, eiusque socijs nulla pax, aut conuentio fieret, nisi vtriusque partis consensu; Regina Sueciæ triginta peditum, & sex equitum millia totidem Regina Galliæ præter ducenta Imperialium millia, quæ ex Anno 1633. adhuc debebat, singulis deinceps annis quadraginta millia persolueret. Si alterutra pars bello impeteretur, mutuo sibi auxilio ad decennium adessent.*

lvi [...]rorum [...]dus in[...]r Gal[...]s. & [...]Suecos.

lvii Bellum interim strenue progrediebatur *Dorstensonius*, depulsis Olomucio Cæsareis, Vratislauię incensis suburbijs, quia ciues pecuniam, & commeatum negauerant postulanti. *Coningsmarckius* etiam in Saxonia Halberstadio in suam potestatem redacto, Albiq; transmisso, generalem vigiliarum præfectum *Craconium*, quem *Gallassius* (cui iterum Cæsar summam præfecturam obtulerat) in Pomeraniam emiserat, collatis castris profligarat: recuperatis Camino alijsque locis, quæ Cęsarei interceperant.

Vvinmarienses populata Thuringia, Marchionatu Badensi, agroq; Vvartenbergico, nouo Gallorum aucti auxilio, quod dux *Anguiensis* adduxerat, Nouembri mense, *Gebriano* duce Rotuuilam obsidione cingunt. Ipse *Gebrianus* dum dirigendis in vrbem tormentis post corbes vimineos assistit, minori petitus machina brachium amittit; quo ex vulnere paucos post dies in capto oppido victor obijt. Mortem Ducis clades exercitus sequitur. Nam dum Vvinmarienses hostium securi in propinquiora oppida distributi quiescunt, à superuenientibus Cæsareis, Bauaricis, & Lotharingicis copijs, quę summo silentio coierant, nullo prælio opprimuntur. Dutlingæ iuxta Danubium primaria erat statio Vvinmariensium. Non procul tormenta, & bellicum deposuerant apparatum. His omnibus exploratis Cæsarei, præmisso *Ioanne Vverthio*, Dutlingam cum maxima exercitus parte subitò circumueniunt, tanto silentio, vt iam cum omnibus copijs ante vrbem consisterent, priusquàm de eorum aduentu hostes cognoscerent. Pars exercitus Danubium vado transgressa, occurrentem cum aliquot legionibus *Rosam*, qui hostium aduentum ex propinqua statione audierat, primo impetu absterret, in fugam conijcit. Ita facile potiti Dutlinga, reliquas hostium stationes, vti inter se composuerant, aggressi diuisos ad deditionē compellunt. Pauci cum *Rosa* fuga euasere. Reliqui omnes cum pecunia, & bellico apparatu citra vllum discrimen in potestatem venere victoris.

[...] [...]uani [...]aus.

Vverthius Vvinmarienses vincit.

Longè aliter in Belgio fortuna Hispanos habuit. Rocroam ferè ad deditionem *Melo* compulerat. Cum ecce *Ludouicus Dux Anguiensis* contractis omnibus copijs laboranti accurrit. Inclinabat in vesperam dies, quum in conspectum vrbis venit amicæ. Nox imminebat, liberandæ tamen vrbis cupidine accensus, quamuis itinere fessus *Melum* aggreditur, sed graui clade repulsus, ad curanda corpora militi spatium indulget. Postridie albescente Aurora, maiore impetu Hispanos aggreditur. Nec audentem fortuna destituit: fusis fugatisq; Hispanis, comes *Fontanus* oblatam ab hostibus vitæ gratiam constanter repudians, cladi suæ immori maluit. Comes *Ioannes Ritbergicus* septem vulneribus saucius in hostium venit potestatem, amissis tormentis cum bellico apparatu. Magna pars equitatus Duce *Albuquercio* maturata fuga insequentes euasit. Post victoriam *Anguiensis* Theonisuillam obsedit, & secundo postquàm obsederat mense, magna suorum strage ad deditionem compellit.

lviii *Hispani clades.*

BELLVM SVECO DANICVM. An. 1644.

lix ANno exeunte huius sæculi quadragesimo tertio, *Leonardus Dorstensonius* à Germanis in Danos nulla facta denuntiatione repente arma conuertit, adeò festinatis itineribus, vt interuallo quindecim dierum è Marchia Brandeburgica in Holsatiam cum maxima exercitus parte mouens, centum ferè milliaria germanica conficeret. Itaque Kyla primùm ad aditum maris Baltici, dein Christianopolis, Flensburgum, Itzehoa, Bredenburgū aliæque in eo tractu vrbes, vi dolo, aut deditione vno velut impetu interceptæ, atq; occupatæ. Repentinæ irruptionis causam iactabantur Suecι, quòd Danus naues Suecicas fretum

Se-

Sal. An. 1644. Selandicum transeuntes attinuisset. Quod cum Duce Moscorum *Michaele Fedrouicio* societatem iniisset Suecis semper inuisam, misso adhoc in Moscouiam filio *Voldamaro*, qui in obseruantiam percussi fœderis filiam in matrimonium acciperet. Præterea quòd Danus occultè in Suecos cum Cæsareis coiret eis subministrata pecunia.

Hoc inopinato hostium aduentu turbatus *Fridericus* Rex Daniæ, mox legatos Monasterium missos promouendæ paci Germanicæ reuocauit: Inde ad arcendos hostes militem vocat; cum iam *Dorstensonius* in Iutlandiam penetrasset, cæsis mille & quingentis Danicis militibus, qui ei ad Koldingam temerè occurrerant. Inde vt Danorum vires distraherentur,
lx *Hornij victoriæ.* *Gustauum Hornium* cum octo millibus armatorum in Scaniam miserat, quò ingressus, Elfinburgum, Coronam, Lundonum, Christianopolim, summa vi expugnat, totamq; Scaniam facile in potestatem redigit. Neque terra tantum, sed & mari res agebatur. Danus Rex ipse classem conscenderat, tamen Suecis prosperiore fauente fortuna, expugnata insula Bornholmia, classem Danicam ad Femeram insulam nacti, magno Danorum damno, quod ad duodecies centena Imperialium millia æstimatum est, cædunt, totoq; mari profligant. Sic tota æstas consumpta est magno Suecorum incremento, qui se in prædiuite patria, & rerum omnium affluentissima, rebus ad militiam gerendam necessarijs abundè instruxere. Ne grauiora succederent, Elector Brandeburgicus, & Hollandi partibus susceptis, hostem reconciliarunt.

Flagrante hoc bello, miserat per *Galassium* Cæsar auxiliares copias, quod expediret communem hostem, retardato saltem impetu, bello externo distineri. Prosperè etiam se dederunt initia. Sed Cæsarem ne omnes in rem vnam vires conferret, nouus repentè hostis ad distra-
lxi *Ragotzij bellum.* hendos exercitus compulit, *Georgius Ragotzius* princeps Transsyluaniæ non dubiè a Suecis cócitatus. Libertatem præferebat Hungariæ violatam, quodq; Cæsar contra pactum plurima innouaret. Septuaginta millium instructus exercitus Cassouiam tentauit; sed resistente comite *Bucheimio* cum parte exercitus Cæsarei, & firma Hungarorum manu, licet *Bucheimius* esset numero longe inferior, retrocedere *Ragotzius* cogitur, & pacem accipere. Libentiùs quieuit Cæsar, quia *Dorstensonius* non adhuc reconciliato Dano, præsidio munitis, quæ occupauerat locis, improuisò erumpens, *Galassiũ*, qui in confinibus Holsatiæ castra fixerat, expellerat, & Magdeburgum fugientem obtrito ferè omni peditatu, capta magna impedimentorum parte fuerat insequutus. Ibi *Galassius* aliquandiu circumsessus, relicto ibi valido præsidio, depositisq; tormentis, & reliqua impedimentorum parte, cum eo qui supererat equitatu, & paucis peditibus ægrè in Bohemiam euasit.

Bauarici porrò cæsis apud Dutlingam Vvinmariensibus, Vberlingam deditione capiunt. lxii *Friburgi deditio.*
Inde Friburgum in Brisgoia Duce *Francisco Mercio* (quem dux Bauariæ *Maximilianus* summa cum potestate præfecerat exercitui) spectante *Turrenio*, intercipitur. Biduo post receptum Fridburgum, nascente Augusto, Dux *Enguiennus* cum decem millibus Brisacum aduenit, iunctis cum *Turrenio* copijs, Vfhusium versus, vbi statiua *Mercij* prætoria, serò animaduersus promouit, per opaca syluarum, & lxiii *Mercij cõflictus cum Turrenio.*
densas nemorum arbores, quas paucis horis ingens non agrestium modò, sed militarium etiã operarum multitudo succidit, vt peditatus primùm, deinde equitatus productis in longum ordinibus, extra saltum penetraret. Id vbi *Mercius* comperit, quatuor legiones, & turmas aliquot obuiam misit. Vt venere in mutuum conspectum, hostis in Boicos furenter inuectus, dum credit se eorum aciem obruiturum, vi tanta excipitur, vt ab hora quinta vespertina per totam omnino noctem, vltra horam diei posteræ quartam matutinam, catapultarum procella continuaretur, hostili acie sepiùs fluctuante, & à tergo reiecta. In hoc primo conflictu captus est Gallicus tribunus (plures signiferi, vexilla duo, *Hatsteinius* tribunus interfectus, duo legionum legati, duabus legionibus lxv *Anguiennus victus à Mercio.*
ferè laceratis. Inter hæc cum dux *Anguienus* Rauschenburgicam stationem vallo munitam pari ferocia oppugnaret, bis ab eadem cum clade repulsus, tertio tandem impetu munitiũculam inuasit. Periculum erat, ne ex eo loco Boica castra inuaderet: quamobrem *Mercio* visum, auocato inde cum tormentis *Rauschenbergio*, totis copijs migrare in collem Friburgio imminentem, vbi *Rouyerus* cum sua legione curabat: Nec difficile fuit, noctis beneficio. Post vbi diluxit, hostis migratione comperta, in aperto campo, instructa acie, castra à Boicis deserta insidens, eo die, densis imbribus, an alia causa prohibitus, nihil tentauit. Sequenti ma-

Sal. An. 1644. mane iratus Bauaricos esse in procinctu, magna eos vi aggreditur. Tenuit totam prope diem conflictus hosti valde cruentus, plurimis desideratis tribunis, ac grandi numero pregarijs, idum ceritorum more in collem, & valla Bauarica enituntur. Potuissent ea die iusta pugna Galli deleri, nì duplo maiores Bauaris fuissent. *Anguienus* in castra reuersus, sex millibus desideratis, castra longiùs à Friburgo remouit. Supererāt tamen *Anguieno* integri milites octodecim mille. Bauarus non vltra mille, & ducentos amisit; qui commeatuum inopia, & pabulationis locum relinquere coactus, in victi potestate reliquit Germersheimium, Vvormatiā, Spiram, Moguntiam, atque ipsum Philippiburgum, cuius deditio pensauit omnem Gallis illatam cladem. Pari Fortuna Galli in Flandria Grauelingam post bimestrem obsidionem occupauerant. Hispani verò in Catalaunia Ilerdā magnis viribus, diu, multumq; oppugnatam è manibus Gallorum recuperant. Sic Annus aduenit quadragesimus quintus huius seculi; faustus cum crederetur, quia iam pacis sequestres, & Regum conuenissent legati, noua protelatio & infausti euentus rem omnem propè subuertit.

de pace cōuentus

Antequàm eo veniretur, pacare oportuit Succorum offensionem natam ex intercepto Legati Lusitani funere, quod ipsis restitutum, Bremam fuit auectum ita mortui etiam suggerebant materiam discordiæ. Venerant iam ex Hispania mandata ad normam, quam pacis sequestres proposuerant. Venerant legati omnes. Veneti mediatores (quos arma Otthomanica præmebant) modis omnibus vrgebant pacem, vt Christianorum Principum ope adiuti, ad tam periculosum bellum fortiores essent. Idem optabat Roman. Pontifex, annuebat Cęsar, & generalis amnestiæ edictum vulgauerat. Spes vndique affluebat, cum improsperi rerum euentus, Succorum, Gallorumque fouentes audaciam, vt iniqua postularent, vanam spem declararunt.

lxv Veneti mediatores.

Receperat *Galassius* se in Bohemiam anno superiore cum lacero exercitu, Cæsar in eo instaurando totis viribus laborabat: nec ferias agebant Sueci, qui nouo militum delectu legiones firmabant, vt Cæsareorum inclinatam fortunam faciliùs impellerent. Bauari Gallorum timore, qui in confinibus magnos instruebant apparatus, fortunam obseruabant ancipitem, & Catholicis periculosam. Cæsar quò meliùs Bohemię prospiceret, Ianuario exeunte, Pragam venerat, vbi collectis exercitus reliquijs, iūctis cum suppetijs à *Maximiliano* Electore missis *Leopoldum Archiducem* præposuit, huius legatum dixit comitem *Hatzfeldium*. Equitibus imperabat *Io: Vverthius*, peditibus *Rauschenbergius*. Sueci verò duce *Dorstensonio*, ad Zeitzam lustrato exercitu, sexdecim millia habuere sub signis. Hisce viribus cum octoginta æneārum machinarum instrumento in Bohemiam mouerunt per Circulum Sarzensem, nec procul Ianckouio) qui vicus distat Tabore tribus ferè passuum millibus) consisterunt. *Leopoldus* relictis impedimentis partim Tabore, partim Budouitij cum omnibus copijs obuiam hosti progreditur. Nec *Dorstensonius* certamen abnuit & si æger ex podagra lectica per aciem circumferri debuerit. Mense igitur Februario acerrimo prælio concursum. *Gætzius* qui primam Cæsareorum aciem ducebat, tumulum in quem tendebat hostis occupaturus, se induit in viarum angustias, è quibus difficile erat, citra damnum eluctari, cum à fronte haberet stagnum obiectum, à leua, & à tergo syluam apprimè densam, loco cætera tam arcto, vt frequenter non nisi vna cohors posset explicari. Vltra stagnum stabat hostis in cliuo, qui *Gætzio* dexter erat, & tormentis verberabat stipatum *Getzij* equitatum. Haud procul operiebatur campus laxior quidem, sed intererat cursus inter duas syluas aditus incapax aciei; & iam hostis eam syluulam, quæ *Gætzio* erat ad dexteram, insederat. Ergo non nisi properando poterat per istas fauces penetrari: periculum enim erat, ne antequàm emergeret, hostis præcluso exitu ipsum velut obseptum, hinc à peditatu, qui dextram tenebat, illinc à sylua, & fronte validis agminibus clauderet. Dum *Hatzfeldius* sic laboranti auxilio properat, hostis in arcto deprehensum inuadit. Conseruntur manus; sed cum *Gætzius* ordines explicare nequiret, mox fusus ipse, ac fortiter pugnans, occisus est. Recepere se nihilo seciùs trepida, ac turbata signa ad læuam *Hatzfeldij*, vbi legiones & aliqua tormenta constiterant, nouem enim tormenta iam *Gætzius* amiserat. *Hatzfeldius* vtrosque reduxit in locum editiorem, in quem protinùs secutus hostis, cæpit legiones cum Cæsareis committere. Arrisit fortuna Cæsareis, nam Sueci, amissis vexillis sexdecim; & aliquot signis equestribus, fuere retrusi.

Cæsar Pragam petit.

Leopoldi pugna cū Suecis.

cæsi Cæsarei ad Ianckauiam.

Ex

Sal. An. 1645. Ex altera parte incubabat hostis ijs, quos cum *Gætzio* fugientes *Hatzfeldius* in edito colle locarat, vt iterum inclinarent ad fugam, In cornu sinistro Cæsarei iam eò processerant, vt hostis desertis tormentis, victoriam desperaret. Præcox prædæ auiditas, quæ æquitatum Cæsareum in hostium impedimentis distraxit, spatium hosti fecit sese colligendi. Vnde instaurata pugna, pulsus Cæsareus equitatus. Supererant nudæ ab alis legiones, in quas demùm hostis tota vi cum incumberet, stipatæ, confusis ordinibus, in vnum velut globum confluxere. Re desperata, per hostium cuneos *Hatzfeldius* elabitur, sed non longè à duobus decursionibus in sylua deprehensus, manus cogitur dare captiuas. Pugnatum fuit prid. Non Mar. per octo horas. Capta è gregarijs ferè quattuor millia, cum tormentis viginti sex, & vniuerso militari apparatu. *Vverthius* & *Reuschenbergius* cum maiore equitum parte fuga se eripuere. Cæsar audita clade, noluit Archiduces liberos suos Viennæ relinquere: eos proinde Græzium iussit proficisci: Ipse Praga Viennam venit, ac inde repararet exercitum, & hostem irruentem Danubij transitu prohiberet. *Dorstensonius* victoria haud segniter vsus, transcursa raptim Morauia, Iglauiam primo, dein Cremsium, Steinam, aliaq; Morauiæ loca nemine iam resistente, facile in potestatem redigit. Olomucium, quod Comes *Vvallenstemus* iam diu obsederat, fama aduentus sui liberat. Brinna supererat munitissimum totius Morauiæ propugnaculum, hæc veluti maris arenosum littus, Suecorum fluctibus terminum posuit. Hanc *Dorstensonius* ante triennium æquè improsperè, atque Freibergam irritus obsederat. Voluit rursùs eodem loco, fortunam, & vires experiri. Addebat stimulos opum ingentium fama quas Morauí in ciuitatem, arcemque, velut spei suæ reliquias, comportarant. Aprili ergo Mense, totis castris antè circumsedit. Præerat Vrbi *Stucheus* Gallus, cuius industria, & hortatu propugnatores inutilē hostium reddidere conatum. Quatuor menses obsidio tenuit. Hanc sibi *Dorstensonius* nouissimam decreuerat victoriæ palmam, nec labori pepercit & sanguini, vt metam pertingeret. Plus ibi militum perijt, quàm si iusta acie decertasset. Cognito tandem inter Cæsarem & *Ragotzium* certò pacem conuenisse, supremam vim in obsessos putans adhibendam *Dorstensonius*, totis castris per quina omnino arcis vrbisque latera, generalem indicit impressionem. Incurritur summa vi, nec minore fortitudine subsistitur, victoria stantè penes obsessos. Re itaque desperata, plenus mærore obsidionem soluit, suæque felicitati termino imposito, paulò post excusata valetudine & fasces positurus.

lxvi *Brinna frustra obsessa à Suecis.*

Cæsareorum interim cladem vindicauerant Bauari. Cum Halam Sueuorum Vvinmarienses ductore *Turrenio* deditione cœpissent; ac Mense Aprili Mergentheimium, Rotlingam, aliaque ad Tubarum loca, dispersis hinc indè per Franconiam legionibus eodem tempore circumsederent *Mercius* Bauarorum ductor, lustratis apud Teuchtuuangam copijs, tertia Maij, summo silentio hostem apud Merghentheimium adoritur. Galli quanquàm inopinato aduentu consternati, impetum venientium strenuè excipiunt, ac magna virtute non solum sustinent, sed reprimunt, vt victoria ad eorum partes inclinare videretur. Inclinatam porrò aciem restituit *Ioannes Vverthius*, & *Tribunus Kolbius*. Concussum acriter, donec profligati Turrenici palmam Bauaro concessere, protrito toto peditatu, equitatu cum ingenti clade in fugam acto. Capti ex hoste quatuor Generales, *Smidtbergius* castrorum præfectus, *Rosa*, Vice Comes *Motta*, Passagius, tres protribuni, sex vigiliarum præfecti, triginta duo centuriones, triginta octo vicarij, quatuor supra centum minoris notæ ductores, bis mille quingenti gregarij, machinæ curules omnes cum vniuerso instrumento, signa equestria XXIIX. pedestria XXXII. *Turrenius* fuga elapsus in Hassiam, additis ad se *Coningsmarchio*, & *Dubadello* Hassicisque copijs breui maiorem Bauaris exercitum refecit. *Coningsmarchio* verò in Saxoniam reuocato, dux *Anguienus* cum nouis Gallorum suppetijs superueniens Vvimpfenam occupat, aliaque loca, gradatim Bauaris imminendo *Mercius*, cui è Circulo Vvestphalico Comes *Gelbenius* quatuor millia, & quingenta adduxerat in subsidium, facta apud pagum Allesrheimium pugnandi potestate, atrox prælium conseritur. *Mercius* ante omnia pagum valida sclopetariorum manu munierat, in quem primus fuit hostium conatus, qui ad duas horas pertinaci vtrinque fortitudine fuit productus. Franci vt Bauaros ea statione depellerent, tectis iniecere flammam, qua con-

lxvii *Galloru clades.*

lxviii *Anguieni gesta.*

vincitur.

Sal. An. 1645. contempta, quamuis à latere, & tergo incendio, à fronte hoste præmerentur, ne latum quidem vnguem cessere, grandi Gallorum strage, cum ex pagi templo continua scloporum procella hostes peterentur. Stetit Victoria Bauaro, sed funestus triumphus ob cædem *Mercij* infelici pila è templo secundum ceruicem in imum pectus temerè excussa, à suis interfecti. Certamen subinde incruduit inter alarios, nouo Bauarorum infortunio, nam *Gelhenus* venit in hostium potestatem. Franci, sublato vtroque stratego iam erectiores turmas reducunt in pagum quasi in eo occupando victoriam crederent. *Rauschenbergius* qui isthic curabat, tanta eos constantia recepit, vt denuo rejecti, terga verterent.

Inter hæc *Vuerthius* qui in ala stabat sinistra, totum cornu dextrum ingenti strage profligarat. Ex aduerso dextra Bauarorum ala amisso *Gelheno* duce dispersa fugiebat. *Turrenus* qui læuos ducebat ordines, perrupta acie eam turbauerat, semel iterumque restitutam euerterat, non sine tamen *Anguteni* ducis discrimine, qui fortissimè dimicans, secundum brachium fuit sauciatus. Annales referunt Bauarici, Bauarorum peditatum, alamque sinistrã immotam stetisse ad serum vsque vesperum: ne vero hostes potissimam partem fusum persequerentur, noctis incerta vetuisse. Habuisse interea Gallos spatium sese colligendi. Nocte Bauari dispositis excubijs, tormentorum suorum, ac hostium, quæ occupauerant, displosione in commune deliberarunt; videretur ne pugna in crastinum repetenda? vicit porrò sententia, vt receptui canerent, quòd plerique tormentorum vectores cum destro cornu, vel abductis equis diffugerant, vel in acie ceciderant; vnde machinæ forent inutiles, nitrato etiam deficiente puluere, quòd ea pars, quæ in dextro cornu fuerat, in hostium venerat potestatem. Visus itaque tutius Donauuerdam abire. Fuit vtriusque cruentus conflictus, voluisset vterque non pugnasse. Bauarorum maxima iactura fuit in funere *Mercij* inter clarissimos æui sui Heroes meritò numerandi, qui partis de hoste palmis dubium reliquit, maiora ne decora à Comite Gebbenensium illustrissimo sanguine fuerit assecutus; an suos ipse natales militari sapientia magis nobilitarit.

Mercij mors.

Anguienus interea occupata Nordlinga, dein
lxix Dinckelspula, cum Heilbronnam frustra tentasset, exercitum in hyberna reduxit. Eius discessu Vvimpfenam, nonnullaq; alia loca Bauari iterum sua fecere. *Gelhenus* permutatus cum *Grammontio* Francorum castrorum primæ notæ præfecto, qui Ingolstadij captiuus attinebatur, condonato vtrinque lytro, & Bauaricis copijs à *Maximiliano* Electore præfectus, illico ad Donauuerdam instructo exercitu, iterum castra mouit in hostem, diurnisque velitationibus victor, omnia redemit, quæ cis-Rhenum hoc anno occupauerant Galli. Iidem cum mense Nouembri nunciarentur vnà cum Hassis ad Treuiros subigendos mouere; ne vim adhiberent, intercessit Elector *Philippus Christophorus*, à Cæsare, ex summi Pontificis sententia, post longum exilium hoc anno in integrũ restitutus, Cal. Sept. redux cum substitisset Confluentiæ ad medium vsque Nouemb. Gallis iam vrbi imminentibus, modico stipatus milite, Treuiros profectus, medias veluti partes agens, à Gallis obtinuit, vt ab oppugnatione abstinerent: à ciuibus verò, vt bis mille, tum recens lectos tirones, tum Treuirensis agri colonos intra mœnia reciperent, exclusis Gallis, quibus tamen transitus per ciuitatem, pontemque in aduersam Luxenburgici ducatus oram fuit permissus. Sic Treuiris cedentibus Hispanis Electori est restituta. Secutum exinde inter Electorem, & Canonicos Metropolitanos graue dissidium. Nàm pęnè omnes Elector vrbe pulsos dignitatibus exuit; Sed implorato Pontificis, ac Cæsaris patrocinio, in pristinum fuere remissi. Hæc in Germania.

lxx *Treuirẽsis Electoris manumissio*

In Hispania Comes *Arcourtius* à Rege Gallorum in Catalauniam titulo ProRegis missus occupata Rosa, insigni apud Mare Gallicum portu, mox conuerso cursu ad Sicorim Fluuium conserta manu, Hispanos profligat. In potestatem victoris venere Marchio *Mortara* Dux veteranus, & ducenti Ordinum ductores plerique omnes primaria ex Hispanorum nobilitate. Profugit cum magna equitum parte *Andreas Cantelmo*, sed ab eodem *Arcourtio* Balaguerij (oppidum est ad Sicorim) obsessus, & captus cum tribus Hispanorum millibus Fonterabiam deducitur.

lxxi *victoria Gallorũ in Catalaunia.*

In Flandria dux *Aurelianensis* viginti sex millium exercitu fortis Mardicum occupauerat, frustra ad mœnia Durquerchæ objiciente *Piccolomineo*. Id tamen non sine sanguine frustra effuso, nàm Hispani non multo post per insidias amissum recuperarunt, eodemque tempore Hulstum oppidum à tergo Hollandi lxxii

Sal. An. 1646. landi interceperunt. Aduenit paulatim annus quadragesimus sextus iuxta mundanam vicissitudinem risu, planctuque permixtus. Mense Maio moritur *Maria* Imperatrix soror *Phi-*
lxxiii *lippi IV.* Regis Hispaniarum,& ipse non sine luctu ob mortem *Philipi V.* filij sui, Gestabat illa in ventre prolem,quæ ex vtero iam defunctæ matris exempta adhuc viuens, salutari est expiata lauacro.Non longe aduenit *Ferdinandi Francisci* primogeniti Cæsaris inauguratio
Ferdinādi IV. inauguratio. Bohemica,Pragæ peracta,præsente patre, post nouum præstitum ei sacramentū ab ordinibus regni.Anno verò 1647.Polonij Rex Hungarorum coronatur. Postea classicum resonante *Gustauo Carolo Vrangelio,* qui à Sueciæ Regina *Dorstensonio* fuerat substitutus,quòd is excusata valetudine,se suprema militiæ prefectura, post quadriennales victorias abdidisset, iubet
lxxiv *Vrangelius.* Cæsar militem aduocari sub signis.In Thuringia hybernauerat *Vrangelius,*mox Vere ineunte Hexania domita, transmisso Visurgi, Padebornam,Lengouiam,& Starbergam munitissimum aliàs locum,sed non satis pro ea necessitate prouisum intercipit. Interim Archidux *Leopoldus* cum *Melchiore Comite Hatzfeldio*, *Gelhento,Reuschenbergio,Vvertio* & omni Cæsareo,atque Bauarico exercitu in Hassiam, & Veterauiam progressus; recepto ad se *Meleandro*, postea dicto *Holtzapfelio* (qui postquàm Hassicæ militiæ magna nominis existimatione,partisq; e pluribus de hoste trophæis præfuerat, Sacramento solutus, ad Cæsarem, & Electorem Coloniensem transiens, ab eodem Cæsare generalis Orbis Vvestphalici factus strategus,in ElectorisColoniensi verba iurarat, in *Gelheni* locum fuerat suffectus) castra apud Ilmenstadium haud procul Nidda fluuio posuit. Sueci vero reducto in Hassia prope Kirckainium consederant. Dein tantis exercitibus alendis impare solo,inter continuas velitationes(in quibus *Gelhenus* secundum brachium, latusque sinistrum,vulnus illetale tamen accepit)*Vrangelius* castra Cæsareorū fæliciter transgressus, simulata in agrum Moguntinum irruptione,subito in Franconiam, elusis Cæsareis diuertit: eaque raptim transcursa, Nordlingam,Donauuerdā,atque alia ad Danubium
lxxv *Sueci Augustā obsident.* loca inuadunt, transitoque Danubio Rainam octo dierum obsidione expugnant. Inde ad Augustam Vindelicorum totis viribus conuersi, cum non esset sufficienti instructa præsidio, eam etiam insidiosè definire tentauit *Vrangelius,* misso *Alexandro Eskenio* ad magistratum, qui vrbis hosti dedendæ conditiones proponeret.Non erant alieni Acatholici:immo ferebatur clanculum hostem inuitasse.Horum votis intercessit Magistratus Catholicus, quo auctore admisso presidioCæsareo,salutare fuit inuitati illud consilium,non modò ad sustinendam arcem,sed ad coercendam hostilem licentiam,& ad intercipiendos fæderatorum progressus.

Eskenio itaque repulsam passo,Gallo Sueci VIII.Cal.Octob.designata Augustæ obsidione,rati neq;diuturnam,neq;arduam fore expugnationem,cis,& trans Lycum copias mouerunt.Vndeviginti diebus obsessio tenuit, extra hoste viginti tormentis verberante mænia; cuniculis suffodiente muros, igneis pyrobulis incendendo ædifficia,intra verò conspirantibus Lutheranis,quorum matronæ,virgines, pueri flexis genibus,planctu,& vlulatu omnia miscētes,deditionem poscebant. Neglectæ tamen preces apud Duumviros,& rei militaris præfectos,spretæque minæ Protestantium dira omnia,si res malè cederet,minitantium.

Interim *Archidux Leopoldus* Danubio in lxxvi
Straubingam transmisso,Landishutam primo deinde Mosburgum, & Frisingam, demum XII.Oct. veniens in Augustæ conspectū infra Fridbergam adhuc ex incendio fumantem, aciem explicuit;eoq;die hostem ex munimentis Lyco impositis,centum obtruncatis, captisq; duabus machinis, depulit. Postridie, (qui D. Simperto Augustę patrono sacer est) hostis, *Obsidio*
castris ab vrbe motis, trepidum agmen ad a- *soluitur.*
renarium montem agens,pagos, quos antè insederat, frustranæ obsidionis futuros testes, incendit,obsidionemque soluit. Inde per Sueuiam grassatus incendijs, festinato ad Lycum itinere; Landspergam III. Nouemb. obsessam, ac deinde expugnatam fædè diripuit. Eandem fortunam subijt Vvelheimium,Schōgauia,Mindelheimium, iterumq; amissa,ac recepta Donauuerda, Brigantium ad lacum Podamicum, siue Constantiensem oppidum insuperabile, si tam fuisset rebus, hominibusq; ad defensionem necessarijs, quàm situ, ac propugnaculorum parte munitum. Plurimum intererat seruari istud præsidium, è quo patet lxxvii
aditus in Italiam, Rhetiam, Enggadinos, Ty- *Brigan-*
rolim, Heluetiam, potestque ex eo totus lacus *tiū Sueci*
cum proximis ciuitatibus reddi infestus. Ibi *expugnāt*
ingens auri, argenti,rerum pretiosarum, vini,

fru-

Sal. An. 1646. frumenti velut in tutissimo loco finitimi reposuerant. *Acherus* chiliarca cum infrequente præsidio loco præerat. Magna ex agrestibus, sed inconsulta fiducia. Non deerant machinæ bellicæ, sed pectora à quibus regerentur. Adueniente *Vrangelio*, fugerant è syluestri receptu agrestes, quos è vestigio sequutus, appulit ad claustrum Brigantij, vbi erant peruptæ alpes, in quibus generoso constiterant animo. In has tamen immissæ centuriæ, momento in subiectum pagum depulerunt. Neque hic tamen, tametsi locus aggere protectus defendi posset, fugaces homines diu sustinuere vim militarẽ. Noua itaque fuga in aliud munimentum è grandis scopuli supercilio prominens, quò aditus erat per pontem subductarium profunde voragini impositum, se recipiunt. Sueci verò rusticis immixti, pontem, ipsamque munitionem recipiunt. Supererat ad receptum vnum Brigantium; sed *Vrangelius* tormentis ad læuam quà descensus erat, dispositis, infestus fugientium latera verberabat miserabili cæde. Illi, quos fortuna fouit, in auersum collem, camposque, pars in naues, quæ ad Brigantium stabant in anchoris euasere Brigantiũ ipsum post duarum horarum certamen manus dedit. Sex mille ea die periere coloni, Capto *Aschero* præfecto, cuiùs iussu arx etiam Pfannenberga, quæ Brigantio imminet, Vrangelio dedita. Hinc quanta, & qualia vicini passi sint incomoda, dabit futura infortunij series.

lxxviii Meleãdri victoria. Meliori fortuna in agro Coloniensi *Melander*, iam à *Leopoldo* Archiduce digressus, Zonsam oppidum, quod Hassi circumsidebant, obsidione liberat; inde in superiorem diæcesim profectus, EuscKirchium eiecto Hassico præsidio, suis copijs confirmat. Maiori felicitate per *Balduinum Remontium* Vvidembrugæ gubernatorem Padebornam tertiò impetu, cæsis vel captis præsidiarijs expugnat.

Nec ferias agebant Galli, quatuor exercitibus rem Hispanicam prœmentes, *Princeps Thomas* Dux Sabaudiæ captis apud mare Thyrrenum Telamone, & S. Stephani portubus, cum insigni classe, & viginti millium exercitu Orbitellium in eodem littore obsidebat. Præerat loco *Carolus Gatta* Hispanus, qui etsi media æstate, ac summo æstu acres hostium, & continuos insultus strenuè sustinuit: Donec adueniente Neapolitana classe (quæ cum Gallis congressa vicit) succedentibus insuper terrestri itinere alijs, atque alijs auxilijs, cum semper ferè victoriam reportaret, eò Gallos adegit, quorum exercitum crebræ irruptiones, & intensissimus ijs locis æstus plurimum imminuerat, vt omissa obsidione satiùs putarent reliquas copias reficiendi causa reducere, atque in Pedemontium collocare. Ita Orbitellium discrimini exemptum, magna *Gattæ* gloria, cuius perenne monimentum distichon illud est ab Italo concinnatum.

lxxix Orbitellii Galli obsideat.

Venere Galli, miseri rediere capones
Quis castrauit eos? credite Gatta *fuit.*

lxxx Ignominiam porrò eluit *Mille reus* Gallorum ductor, Plombino, & Portu Longone captis: quæ tamen paulò post rediere ad Hispanos adeo incerta sunt & infida, quæ iure armorũ alternante habentur, & amittũntur. Nam pari exitu hoc ipso tempore Catalauniæ, & Belgij res steterunt, cecideruntque vt est Mars communis, & victum sepè erigit, & affligit victorem. ProRex *Harcourtius* Ilerdam obsidebat munitam vrbem ad Sicorim, ac præpotentem, sed pari euentu cum Orbitellio. Nã post quinque ferè mensium obsidionem summis viribus, & magno Gallorum sumptu, detrimentoque continuatam *Marchio Leganes* cum xxv. millium exercitu castra Gallorum adortus, vrbem periculo exemit. Galli relictis impedimentis, & machinis bellicis supra sexaginta cum reliquijs exercitus Balaguerium recessere. Multo tamen sanguine victoria Hispano constitit, quippe hostem munimentis clausum aperto è campo adorientibus, difficile fuit statione sua Gallos pellere. Ilerda obsessa à Gallis.

lxxxi Tertius Gallorum exercitus, cui *Anguienus* præerat, quadraginta millibus virorum instructus erat: hoc Cortracum primò, dein Vvinoxberga, & Mardicũ, quod Hispani nuper per nocturnam aggressionem receperãt, capta; DunquercKa quæ caput expeditionis fuerat, circũsideri cæpta. Is munitissimus Flandriæ portus est, & solus ferè ex quo ijs locis rem maritimam gerunt Hispani. Quatuor millibus constabat præsidium duce *Marchione Ledeo.* Milite cum abundaret *Anguienus*, sanguini non pepercit. Hollandi, ne quid externi adueniret auxilij portum classe sua obsederant. Sic excluso vndique auxilio, honestis conditionibus vrbs dedita, comunicata Hollandis gloria, non felicitate. Nam Venlona ab ipsis per idem tempus obsessa, tædio rerum malè procedentium, irrito effectu recesserunt. Dunquercha capta.

SE-

Sal. An. 1647.

SEDITIO NEAPOLITANA. An. 1647.

SEquitur Annus huius sæculi quadragesimus septimus Neapolitana nouitate clarissimus, Hispanisque periculosus. Neapolim vrbem postquàm domus Austriaca acquisiuit, lxxxii veluti efrenem equum clementer habuit, & precipuè *Ferdinandus* Rex, ac *Carolus V.* insignibus priuilegijs donauit, vt solùm *Donatiui* titulo tolerabilia tributa Regi penderet. Hæc ingruente temporum necessitate aucta, & publicanorum rigore grauia esse ceperunt, ea maximè, quæ publicæ annonæ imponebantur. Hoc tributi genere, cum Neapolitanus populus (cuius est Neapoli ingens numerus) grauaretur, eò questus processit, vt plurimi se exactoribus opponerent, præcipuè quod pomis, oleribusq; etiam vectigal fuisset impositum. Horum tamen contumaciam paucorum supplicio præfecti compresserant, donec non cessantibus querimonijs, repertus est homo abiectus, atq; ex infima plebe, qui se liberatorem patriæ profiteretur, & abrogandi vectigalia negocium in se susciperet. *Masaniellum* eum vulgus appellabat (*Thomas Agnellus* nomen erat) iuuenis audax, & temerarius, qui vili officio in foro piscario fungebatur, (Eius coniunx lotrix erat) sed lingua promptus, & manu audax. Accidit verò vt *Masaniello* pisces, quos ad forum venales deportabat, iussu Præfecti rerū forensium auferrentur, quia tributum soluere recusaret. Irritatus propterea *Masaniellus* circuibat fora, & vendentium tabernas, vbique propalam singulos hortando, ne tributum penderent: promouendo se propediè effecturum, vt vectigalia omnia tollerentur. Ridebant quidam hominis vanitatem, eius capite castigandam, ni desisteret. Præuiderat & ipse, ni præueniret. Septima itaq; Iunij, quæ fuit Dominica, in forum prodit cum parua puerorum manu, cui se alij, atq; alij è plebe adiunxerunt. Orta ibidem rixa inter eos, qui canistrum ficorum ex vicinis pagis venalia deportabant cum exactoribus, accurrit præfectus *Andreas Anaclerius* ad comprimendum tumultum, sed quia multitudini auersaretur, pomorum iactu è foro pulsus, ad ProRegem *Ducem de Arcos* contra plebanam insolentiam accurrit. Nihilo tamen multitudo territa magis tumultuabatur, vnaque voce clamabat, *viuat Rex, tollatur malum regimen*. Interin *Masaniellus*, qui adhuc in foro stabat, in proximam ibi mensam consurgens, magna ad populum voce concionatur. Summa erat, *eum ducem sequerentur, si vectigalibus vltimam eam vellent diem. Nam ipse pro patriæ libertate honesta morte iam occumbere cogitasse.* Annuit iam concitata plebs, qua insequente *Masaniellus* tabernas omnes, vbi soluebantur vectigalia, igne incendit subiecto; ProRegem inde adit; abrogationem postulat vectigalium, exemplum priuilegiorum *Ferdinandi* Regis, & *Caroli V.* exposuit, ostentata vi, ni postulatis satisfieret. Frustra tētauit ProRex animos pacare furentium, nam numerus eorum ad quinquaginta iam millia excreuerat, vixque fuga euasit ipse ProRex proiectis aliquot nummis aureis. Postero die centum mille in armis fuere, quibus veluti dictator *Masaniellus* præerat, eo imperio, atq; obsequio, vt Regi viderentur parere. Primo omnium in armis esse eos iussit. Deinde pretium pani, cæterisque edulijs imposuit; reliquas publicanorum tabernas igne corripuit. Inde in domos eorum, qui vectigalia exigebant, conuersus, bona eorum veluti pauperum congesta sanguine in publicum lata igni tradidit; idque tanta seueritate, vt nemo vel rē minimam ab igne subtrahere, vel in suum vsū conuertere auderet. Si quis edictum violasset, dato spacio vt se ad mortem pararet, puniebatur, nullo facto personarum discrimine, vnde terror, & obsequium. Quarto post tumultum die, cum *Dux Matalonius* ac eius frater *Ioseph Caraffa* quingentos ferè equites, qui omnes proscripti erant, ad interficiendum *Masaniellum*, & præcipuos turbarum auctores submisissent, re explorata, equites iussit comprehendi, suspendio dari; quòd protinùs factum. Inde in Ducem inquiri; Extractus è latebris *Ioseph Caraffa* frater Ducis, qui & ipse in furcam non fuit actus, quia à furiosa plebe interemptus, eiusque caput à lanione quodam grandi cultro abscissum, & perticæ affixum veluti in triumpho ad *Masaniellum* perlatum fuit. Excepit is vultu ridenti, & crudeli sarcasmo subsannasse, fluentemque adhuc cruore barbam per ludibrium dicitur contrectasse: grandi nobilium metu, præcipuè ProRegis, cuius in capite iam fabula canebatur, quia vulgus prò certo haberet, suadente ProRege, *Matalonum* in plebem conspirasse. Iam *Masaniellus* edixerat, nequid eduliorum in castellum, vbi erat ProRex, asportaretur. In tanto rerum discrimine *Cardinalis*

Masaniellus. *Concio Masaniel li.*

Sal. An. 1647. *nalis Philomarinus* vrbis Archiep. magnam operam nauabat, vt tumultum compesceret, & per omnes Ecclesias exposito Venerabili Sacramento, preces indixerat. Postea *Masaniellum* adijt, iureiurando se obligans, quòd *à ProRege primo Amnestiam Generalem impetraret, vectigalium omnium abolitionem, & obseruantiam priuilegiorum, quæ Ferdinandus Rex, & Carolus V. Cæsar indulserant.* His facile, postquàm à ProRege subscripta fuere, *Masaniellum* ad quietem composuit. Adiectum his ab Archiepiscopo menstruum donarium prò *Masaniello* ducentorum coronatorum, quod tamen ille recusauit. Pace perfecta, *Masaniellus* suadente *Philomarino* ProRegem adijt, pacta confirmat, populo pronuntiat, simulque vt pacificè, ac modestè inter se agerent, seuerè indicit; porrò armis non depositis, donec à Rege Hispanorum, confirmatio adueniret. Hæc vnius hebdomadæ acta fuere. *Masaniellus* re vt putabat egregiè peracta, in delirium actus est, vel potione illi à ProRege machinatum, quum sequestre *Philomarino* colloquium cum ProRege *Masaniellus* habuit in arce, populo interim foras expectante. Cumque *Masaniellus* moram traheret, & dubitaretur perijsse, irrumpere tentauit plebs magno ProRegis discrimine. Quod vt effugeret, *Masaniello* suasit, se è podio spectandum furenti populo præberet, & poculo propinaret. Paruit *Masaniellus*, vnaq; vice, elauata manu silentiũ indixit: quod tanto acceptum obsequio, vt nec mussitare quis auderet: & bibendo in salutē Regis, ac populi, mortem sibi hausit, quam ei ProRex in poculo destinauerat. Vel negotiorum molestia, nam eo octiduo somnum, & cibum vix cœperat. Delirus itaque homo cum multa præposterè gereret, suis odiosus, à quatuor nobilibus hac occasione in tempore vsis, interficitur. Caput à lanione cultro abscectum, & perticæ oblongæ impositum, truncus à scurris aliquot per plateas tractus diu spectaculo fuit. Hunc exitum habuit *Masaniellus* decimo post rebellionem die, *Rex Jesqui-hebdomadarius*. Masanielli morte respirauit nobilitas, quæ eius imperio oppressa in singulas horas supremam perniciem expectabat, Paulo tamen post quasi plebem pæniteret libertatis suæ imolasse auctorem, eumq; ProRegis dolo fuisse sublatum, conquisitum cadauer in Ecclesiam Montis Carmeli asportarunt, ac regia ferè pompa iusta soluerunt. Inde ferociores excurrentes, nec ampliùs *Philomarino* credentes, resumptis armis, postulatis suis pertinaces insistebant. E contra nobiles cum ProRegi adhærerent (vnica hæc fuit Hispanorum salus) res paulatim in ciuile bellum exarsit. Plebs vrbem, Nobiles cum ProRege arcem, & portum tuebantur. Populo nihil deerat preter ducem, Hinc misit Rex Galliæ *Carolum Lotharingiæ Ducem Guisium* in

Margin notes: lxxxIII *veneno perit.* — lxxxIV *regia pōpa tumulatur.* — *Dux Guisius.*

spem huius regni Roma euocatū. Venit *Guysius* magno triumpho; atq; plausu acceptus; cuius aduentu firmata multitudo diù partes suas sustinuit aduersus ProRegem. Sed mox mutato consilio more vulgi, cui præsentia fastidio, insueta desiderio sunt, de eo in captiuitatem

tatem

Sal. An. 1647. tatem agendo, repentè eorundem proditione qui vocauerant; decidit; expertus suo damno, imperium cupientibus, nihil medium inter præcipitia, & summa: ac sepè inter fortunam maximam, & vltimam nihil interesse. Data itaque pænitentibus venia, paulatim belli tædio, lxxxv amor & obsequium erga Regem redijt; receptique in gratiā nomine Regis à *Ioanne Austriaco* ad quietem se composuere. Dux *Guysius* reprehensus è fuga, in potestatem venit Hispanorum. Hoc forsan annuit *Guysij* symbolum, in quo intertexta spineæ coronæ Lotharingica crux exhibetur, sub lemmate, *Fortes non ledunt.* Patientiæ scilicet hieroglyphicum, & constantiæ, qua æquaniniter tulit captiuitatem. Consonat symbolum alterum *Gagate* lapide insignitum, cuius ea natura est, vt si aquam infundas exardescat; si oleum superfuderis, extinguatur. Inde lemma, *Feruet in aduersis*. Virtus enim, quæ in sacris literis nomine aquarum adumbrari solet, languet imo extinguitur inter delicias. Sedato tumultu, *Infrenis* equus, qui est Neapolitanorum insigne, cum freno visus est, fremente populo, sed seditioni minimè idoneo, quod Hispani arces tenerent.

Io: Austriacus.

INDVCIÆ SVECORVM CVM BAVARO.

Brigantinis occupatis faucibus ab *Vrangelio* Menauiaque insula in lacu Acronio, media hyeme ad obsidendam Lindauiam animū adiecit. *Maximilianus Vvilibaldus comes Vvolffegius* vrbi præerat, qui cognito hostium consilio omnia parauit ferendæ obsidioni necessaria, septingentos, qui ex agrestibus in vrbem confugerant, armat, præsidioque immiscet; reliquam turbam ad fodiendum, & militantibus ministrandum accingit. Ipse omnibus consilio adest, & exemplo. Venit *Vrangelius*, & ignitorum, lapidumque iniectu diu, noctuque grauiter muros, hominesque flagellauit. Frustraneo tamen labore, nam post duorum mensium obsidionem hostibus sponte recedentibus conseruata est. Postea re cum Heluetijs cōposita, rursum transmisso Danubio in Franconiam concedens, Sueinfurtum expugnat. Inde vt Bauarum à Cæsare seiungeret, particulares clam offert inducias, vel nouam irruptionem minatur? Eligeret, quem malet. *Maximilianus*, lxxvi duodetriginta annorum bello fatigatus, exhausto ærario, prouincijs afflictis ad quietem placuit adspirare. Tametsi enim venturæ essent à Cæsare suppetiæ, id tamen incomodi euitari non poterat, quia belli sede apud Bauaros constituta, non ab hoste modò, sed etiam ab amicis iam alioqui exhausta prouincia obrueretur. Accessit Ministrorum simultas, qui prò Cæsare, & Bauaro generales tractabant inducias. Hi cum minimè conuenirent, vel quòd vterque belli molem in ditionem socij transferre curaret; vndè præpropere clam rem suam ageret, Bauarus particulares composuit inducias prò se, & Coloniensi Electore fratre suo, priusquā Cæsarei ab Imperatore mandata acciperēt necessaria. Patuit arcanum, cum *Maximilianus* tres ciuitates, Memmingam, Hailbrunnam, & Vberlingam cum Rhaina, Donauuerda, Mindelheimio, Vvisenstaichio, Vvembdinga, & Haidenheimio commutauit, & tres illas in harum vicem Francis, ac Suecis permisit, quæ ad Imperium spectabant, & *Maximiliani* curæ fuere commissæ. Res confecta est Vlmæ, XIV. Martij ea lege, præcipuè *vt copias suas Bauarus ab exercitu Cæsareo retraheret. Ciuitates vtrinque restituerentur. Augusta media staret, libera ab externo præsidio. Instauretur commerciū. Dimittantur captiui. Intra octo hebdomadas Coloniensis pactum adprobet aliter in numero hostium habeatur.*

His pactis, *Vrangelius* in Bohemiam mouit, lxxvii atque in ipso Cæsareorum conspectu Ægram difficili sanè, & cruenta obsidione in potestatem redegit. Porrò induciæ dictæ magno mox dissidio Cæsarem, & Bauarum collisere. Cęsar namque publicato edicto, copias Bauaricas, vt pote sibi, atque imperio sacramento addictas, quasque ipse magnis aluisset impensis, reuocabat, atque vt in sua castra, ac signa transirent, hortabatur. Paruere pauci, inter quos *Ioannes Vverthius* supremus Bauarici equitatus præfectus, *Sporchius* quos magno honore, muneribusque Cæsar affecit. Contra *Maximilianus* exercitum hunc ad se pertinere affirmans, sibi iuramento obstrictum, suis sumptibus sustentatum, suis etiam auspicijs, ductuq; licet prò Cæsaris commodo, atque imperij gubernatum; seuerè edixit, ne quis euocanti Cæsari pareret. Cognito *Vverthij*, aliorumque transitu, & quātum ille commilitones sollicitasset: multò impensiùs ad retinendos in obsequio milites laborauit, constitutis seuerissimis pænis in transgressores, atque in ipsius *Vverthij* caput decē mil-

Ægræ expugnatio.

Sal. An. millibus Imperialium, quis eum morti trade-
1647. ret. Erat porrò Bauarus vndique pressus angustijs. Cæsarē armorum separatione offenderat; metuebat, ne eo conniuente, crederent Sueci *Vverthium* cum socijs ad Cæsarem defecisse: propterea non amplius vnum, sed geminum hostem in posterum habiturus. Accedebat, si totus exercitus ipsius ad castra Cæsaris transiuisset, ipse omni præsidio nudatus, cuiusque pateret incursibus. Suecos itaque Gallosque primùm admonuit, ne quid sinistri in eum suspicarentur, seque de hoc transitu prolixè purgauit. Cæterum induciæ tanto opere, fideque initio seruatæ paulatim refrigescere cœperunt, ac grauibus de causis ab ipso Bauaro repudiatæ. Inter has præcipua erat, quòd vniuersalis pacis negotium, quod in ianuis & prope confectum Sueci promiserant, modò iniustis comperendinationibus protrahebant; iniquissima postulando à Catholicis, vt interim debellato Cæsare, tutiùs in Bauarum insurgerent, & quos iunctos non potuerant, separatos profligarent. Postulabant ad hæc pro sua tantùm militia viginti milliones thalerorum Imperialium, quos soli Ordines Catholici cum Cæsare dependerent. Adhæc in senatu, ac sessione Imperij principum secularium, quem locum dux Bauariæ à multis iam annis obtinuerat, ipsi eo exturbato, primum locum, ac suffragium petebant. Cumque *Maximilianus* eorum postulatum acriter impugnaret, responderunt ipsi se non voce, & calamo, sed flammis ferroque eam querendi licentiam vlturos. Tandem eò etiam sunt progressi, vt Cæsari inducias offerrent, quò foret expeditior ad Bauari,
lxxxviii Colonien- Armistitij vltionem. Adhæc non parum pon-
sem agrū deris addebat, quod *Coningsmarchius* ditiones
Sueci in- Electoris Coloniæ infestabat, expugnando
festant. Vechtam, aliasque arces quæ Cæsareo tenebantur præsidio, neque eas Electori ex pacto restituebat. De constitutionibus Hassicis nihil remittebatur, neque Landgrauia ratihabitionem suam iuxta conuenta mittebat. *Maximilianus*
induoias itaque de nouo rebus cum Cæsare compositis,
renūtiat xiv. Sept. Suecis Vlmenses renuntiat inducias:
Boius. easque cum Gallo seruare paratus, vsque ille non deficeret. Mox Memmingam, quam Suecis tradiderat, post obsidionem, in deditionem accipit. Nordlingæ etiam vis illata, sed frustra. Erat tunc *Vrangelius* in Bohemia, occupataque Egra, contra Cæsareos confidebat. Cæsar ipse, defuncto *Galassio*, cui ad supremam belli præfecturam substituerat *Melandrum*, in castris lxxxix
erat, oblata *Vrangelio* pugnandi copia. Cum is *Cęsar pugnam offert Vrāgelio.*
refugeret, eum cum maiore exercitus parte Bohemia, ac Morauia procul remouit. Hassiā inde populatus, nonnulla centena florenorum millia nomine redimendorū incendiorum exegit, *Landgrauia* Vidua ad eam petitionem vicissim cædes, flammas, excidia finitimis Episcopatibus, & cęnobijs minitante. *Comes Holtzapfelius*, quo locum aliquem firmum haberet in Hassia, Hombergam arcem, anno abhinc septimo dirutam, restitutis munimentis, prę-sidio, & idoneo ad defensionem commeatu instruxit. Inde in hyberna diuiso milite, *Fernamontius* rei tormentariæ præfectus Marpurgum obsidendum accepit. Expugnauit quidem ciuitatem; Arx tamen propugnante tribuno *Stauffio* in potestatem Hassorum permansit, graui Cæsareorum damno. Nam Hassus cognita domo, vbi *Melander* diuersabatur, septem tormenta illuc dirigi, & explodi vno impetu iussit. Neque res periculo caruit. *Melander* & *Marchio Badensis* muri, & tabularum dissiliētium fragmentis grauiter sauciantur. Vrbs itaque cum sine arce retineri haud posset, spoliatur, atque deseritur.

Interim iubente Cæsare, Comes *Buchemius* pulso Bohemia, ac Morauia *Vrangelio*, Octobri xc
mense, Iglauiam insignem Morauiæ vrbem *Iglauiam recuperāt Cæsarei.*
adhuc à Suecis insessam obsidet: Tenuit obsidio ad octauam vsque Decembris, qua Sueci vitam, libertatem, & sarcinas pacti, incolumes excessere Gloggouia.

Accessit per id tempus alia res, qua nulla opportunior Cæsari accidere poterat, seditio *Vvinmari[...]m.* Quæ stipendiorum defectu *Vvinmaricensium seditio.*
orta, eo vsquè prorupit, vt deposito palam obsequio à signis Gallicis discederent, ac militiam detrectarent. Creuitque contumacia aduentu *Turrenij* à Rege missi, vt motus sedaret, Crescente namque contumacia, postquàm *Turrenius* reconciliationem desperauit, partem exercitus, quæ sub obsequio remanserat, in refractarios immisit. Illi tamen in vim præuisam probè muniti, ad *Coningsmarchium* defecerunt, à quo bimestri placati stipendio, excepti sunt. Huius seditionis cum auctores dicerentur *Rosa, Schmidbergius*, & *Fleckensteinius* à *Turrenio* dati fuere custodiæ Etlingæ.

Annum claudit Electio *Ioannis Philippi*, E- xci
piscopi Herbipolensis ex illustri *Schonbornioru* fa-

Sal. An. 1648. familia in Archiep. Moguntinum, XIX. Nouēb. | in locū *Anselmi Casimiri* qui fatis concesserat.

PAX MONASTERIENSIS. An. 1648.

PAcem aggredimur Monasteriensem, sed prope funestam, nam solum post soluta Bauariæ funera composita est. Distracto in Hassia exercitu Cæsareo, coactis *Vrangelius* ad Oldendorfium copijs, Visurgim traiecit. & *Turrenio* iunctus apud Aquatrudingam cū viginti quatuor armatorum millibus, recta mouebat in Boicam. Fuerat Herbipoli *Vrangelius* ab Electore Moguntino, qui in medias partes concesserat, honorificè exceptus; Vvinsheimium XII. Martij post bidui obsidionem, ducentis sexaginta Bauaricis se eius arbitrio dedentibus, extorserat, præmissoque *Coningsmarchio*, credebatur propediem totus Fæderatorum exercitus adfuturus. Sponte interea Bauari Donauuerda excessere; exusto ponte, credentes contra tantam multitudinem hostium defendi haud posse: Magistratus vt hostem clementiorem haberet, ciuitatis claues vltro obtulit. Patuit fæderatis pari ratione Dilinga, Hechstadium, Guldensinga, & quicquid intra Lauingam, & Nordlingam arctabatur. Non minori crudelitate, ac barbarie arma gerebat *Turrenius*, ac *Vrangelius*; locus cum adhuc eis non esset munitus in Bauaria, nec memorabilis, sed oppida tantummodò, & pagos, ac vrbes minimè præsidio, & propugnaculis validas intercepissent, cæde, incendijs omnia vastabant, vt rapinas potius, quàm bella gerere viderentur in muros vsque sæuiendo. Plurimis velitationibus congressi, cum longe numero superiores Bauaro-Cæsareis essent, semper euasere victores. Danubio apud Lauingam traiecto, cum in postremum Cæsareorum agmen, qui haud procul Augusta tendebant, præmisso *Coningsmarchio*, inuectus, locique opportunitate vsus, in quo ob angustiam acies explicari non poterat, feliciter etiam pugnauit. Frontem obuerterat oppidò *Melander Holtzapfelius*, qui agmen curabat, & fortiter pugnans inter primos, dextrum humerum, pectusque traiectus, gemino vulnere, ex eo sub noctem extinguitur. Eius cæde perculsus exercitus, transmisso propere Lyco in interiorem Bauariam recessit, relicto aditu *Vrangelio* vt Bauaria pro voto poti-retur; quasi in fatis esset, vt per eam portam Suecus excludi non posset; cum etiam Rex *Gustauus* eodem prope loco Lycum fluuium traiecisset. Dein expugnata Frisinga, superato Isara fluuio, nemine resistente, totius intra Oenum Bauariæ potitur, paucis oppidis exceptis, quò *Maximilianus* Elector peditatum præmiserat. Quantam predam, quantam cladem sit passa Bauaria, hostis ipse, si non ingemuit, saltem expauit, cum patrata pensaret facinora. Landishuta iam bis ante ab hoste capta, semel à *Vveimario* expugnata, accensa & propè excisa, cum nuda esset ab omni præsidio, nè se temerè imminenti exitio committeret, litteras misit ad vtrumque Gallorum, & Suecorum ducem, quibus se eorum permittebat clementiæ. Duces ista facilitate mulciti, literas dedere securitatis, sed parū vtiles, nam expilatis horreis, imposito lytro, cum ciuitas moram gereret, auarus miles suburbia incendit. Mitiùs tamen Sacra tractauere Sueci, quàm olim Vveinmarienses: timentes vt infaustas huiusmodi rapinas. Religionem recenti confirmabant exemplo. Eques qui pridie sublatam P. P. Dominicanis planetam ephippio post tergū aptauerat, ferali glande traiectus, mox luerat temeritatem. Alius duos calices argenteos restituit, recusato redemptionis pretio, veritus ne in se Nemesim prouocaret diuinam. Exemplo Dingelfingæ edoctus, vbi Suecicus miles Deiparæ minuta statua per contemptum in conclauis angulum abiecta: vt primum Imago terram attigit, simul irrisor exanimis concidit. Maiore fama aliud prodigium celebrat *Historia Bauarica part. 3. lib. 33. n. x.* Tres equites cum in templo statuam S. Mariæ Magdalenæ Christi è cruce pendentis pedes amplexantis conspexissent; eiusque in indice annulum aureum, voti causa more Catholico olim insertum, hunc eorum vnus digito detraxit. Tēplo egressus vix equum conscenderat, cum obtorto collo, ad tergum obuerso ex equo præceps effunditur. Alter ignarus tam subitum funus pœnam esse sacrilegij, inter demortui spolia annulum legit: vt passus aliquot procedit, pari & iste plectitur pœna. Tum tertius veram causam subitæ vindictæ subodoratus, annulū iconi restituit. Ad bellica redeamus.

XCIV Oeni transitum apud Muldfordium cum diu frustra fæderati tentassent, magna semper clade repulsi ab excubantibus in aduersa ripa Bauaricis; superuenit in tempore *Octauius Picolomineus Dux Amalphitanus* à Cæsare im-

Marginalia (left): Bauariā vastat Vrangelius. — Cæsarei victi à Suecis prope Augustā. — XCII Meleādri cædes.

Marginalia (right): Trisinga capta. — Lādhisuta occupata. — XCIII Sacrilegiorum vltio.

Sal. An. 1648. i mmissus, & *Melandro* in præfecturam exercitus substitutus. Qui cum *Ioanne Vverthio* instructus viginti duobus millibus militum, collatis conra castris, hostilem licentiam, sua vigilantia compescuit. Dum interim *Iustus Maximilianus Gronsfeldius* ductor Bauarorum ad reddendas rationes Ingolstadium euocatur; quia eius moræ nupera Cæsareorum imputaretur clades. Hæc in Bauaria.

Dum in Bohemia Sueci, in Vvestphalia Hassi partibus suis non deficerent. *Coningsmarchius* cæso apud Augustam *Melandro*, in superiorem Palatinatum regressus, varia ibi nullo obstante occupat loca. Inde in vicinam Bohemiam excurrens, Glattauiam, & Falchenauiam in potestatem redigit. Cum autem validiores Cæsaris copias in Bauariam dimissas dignosceret. Pragam, vastam illam tergeminam ciuitatem totius Bohemiæ principem, cum sciret exiguo præsidio oscitanter teneri, inuadendi cupido incessit. *Coloredus* qui prò Cæsare locum gerebat, ob populi frequentiam, & imbecilles *Coningsmarchij* vires, nihil minùs, quàm vim aliquam metuebat; vulgari videlicet errore, quo quæ potentiora sunt, hoc ipso secura esse cum creduntur, omnium sunt intutissima. Expeditionis consilia suggessit *Odouualdus Streitbergius* vir fortis, & rerum Pragensium apprimè gnarus. Is viginti trium annorum egerat stipēdia. Dextro brachio ad Plauiam in prælio velitari aduersus *Bannerium* confracto debilitatus, impetrata ab Archiduce *Leopoldo* missione, ab Anno 1639. curato vulnere, vitam in agro coempto non longè ab Egra ad Annum vsque 1648 tolerauit. Egra per *Coningsmarchium* occupata, absque lytro dimissus fortunis omnibus exutus, ad Cæsaris quæsitores confugit, sed cum frustra, rei melioris desperatione ad Suecos concessit, quibus auctor fuit Pragam inuadendi. Tanti refert homines strenuos seruare, & benignè habitos demereri. xxv. itaque Iulij, mouens *Coningsmarchius* sub noctem mediam venit in Album montem, vbi audito antelucanæ comprecationis apud P.P. Capucinos signo; de rei euentu trepidus, suspicatusq; monitos de suo aduentu Pragenses, *En* (inquit) *in vrbe indicium concurrendi ad arma*. Reponit *Odouualdus* conuocari ad matutinas preces Religiosos, nihil in vrbe militare agi. Tecti ergo nocturnis tenebris, Pragæ mænibus appropinquant; Iam sonuerat hora post mediam noctem sesquisecunda, cum datum est impressioni initium. *Odouualdus* cum sua centuria post P.P. Capucinorum cænobium inter duo valla progressus, inclamatusque ab excubitore, euadens in aggerem, binos vigiles vnà cum excubitore in imum deturbat; fugit speculator, ille rectà ad portam mouens, sic oppressit excubias, vt non ante obseruaretur, quàm omnes semisomnes obtruncasset. Tunc disiectis longurionum repagulis, effractis foribus, demisso ponte, socios admittit. Hi confestim inuolant in vrbem, occupant forum, sternunt obuios, turrim ad pontem inuadunt. *Coninsgmarchius* ponè cum equitatu subsequutus, arcem, reliquamque Paruæ ciuitatis partem inuadit. In tres namque ciuitates *Praga* diuisa est, *Veterem, Nouam*, & *Paruam*. Hæc sita ad flumen Moldauum, interposito ponte lapideo iungitur *Veteri*. *Noua* quæ olim à *Veteri* muro dirimebatur, quamuis nomen retineat, hodie tamen in vnam quasi coaluit. In parua Praga est Ratschinum regia sedes, magnifica procerum, palatia, ædes amplitudine, & forma nobiles, multæ opes, ciuium locupletum domicilia. Est præterea Regium armamentarium. Hæc omnia Succus occupauit, ædes direptioni patuere; ingentem prædam miles collegit. *Coninsmarchius* incredibilem opum, rerumque nobilissimarum thesaurum congessit. Capti ibidem præcipui ex nobilitate viri; aderat ipse *Cardinalis Harachius*, præsules alij. Hi omnes captiuorum more censi, immane quantum lytrū persoluerint. *Coloredus* ægrè euasit in ciuitatē *Veterem* per porticum, cum hostis ipsius contubernij fores iam emoliretur. In eam *Coloredus* cum peruenisset, omnia subito tumultu perturbata deprehendit. Sed mox excusso panico timore; expediri arma, aditusque *Veteris*, & *Nouæ* vrbis vnà cum ripa Multauiæ, quæ hosti obiecta erant, diligenter iubet obseruari. Sub vesperam Comes *Bucheimius* laborantibus auxilio accurrit cum aliquot equitum turmis. Eodem die, non ciuis modò, sed ex vrbana & litteraria iuuentute sub suis quīque signis fuere recensiti, diuisique in certas stationes: libratæ etiam in hostem ex turri præsertim, quæ pontem protegit, machinæ grandiores. Creuere ex ea die in immensum propugnantium animi. *Coningsmarchio* auxilia adduxit *Vvittenbergius*: idem exeunte Iulio, octo curulibus machinis mænia veteris ciuitatis, qua parte credebat esse debiliora, cæpit acriter arietare. Edidit equidem aliquam ruinam, sed

cum

Marginalia: xcv *Parua Praga capta à Suecis.* — xcvi *Coloredus Pragam defendit in Suecos*

Sal. An. 1648. cum loricam aliaq; munimenta extima, adhuc à viris fortibus, nec impari numero defenderentur; nihil ausus vltra tentare abijt prohibiturus, ne Cæsarei ferrent suppetias. Subinde arcem Canopiziam præsidij ignauia deditam accepit. Taborrem ciuitatem præualidam septidui obsidione expugnauit: demum Pragam reuersus, Moldauum ponte strauit, castris ad *Veterem, Nouamque* locatis, in quibus nouas *Caroli Gustaui* comitis Palatini è Suecia suppetias quas ille ad octo millia sub quintam Octobris adduxit, opperiretur. Obsessorum tamen tanta alacritas, ac fortitudo extitit, vt ad initium Nouembris tolerata obsidione, conatus hostium inutiles reddiderint, donec pax Monasteriensis sub id tempus certamen omne diremit; incertumque reliquerit, an rictus oppidanorum, oppugnantium pertinaciæ tandem cessisset. Cæterum non sine prouidentia Dei hoc accidisse creditur, vt Bohemia, ciusque Metropolis, quæ olim sua perfidia prauissimo huic triginta annorum bello initium dedit; eodem nunc cognito errore, sua fide, & constantia eidem bello finem imponeret; & priorem culpam sera licet pœnitentia emendaret. Hæc in Bohemia.

XCVII Lamboij gesta in Vvestphalia. Dum in Vvestphalia *Lamboius* copiarum circuli Vvestphalici supremus præfectus, Gisecam obsidet, in quam *Ioannes Geissius*, Hassorum ductor cum tribus circiter armatorum millibus se receperat, relicto Lipstadij, ex negligētia curatoris rei tormētariæ, nitrato puluere, qui dum postea Giseram veheretur, à Cæsareis fuit interceptus. Habebat in castris *Lamboius* ad sex mille viros, paruum aduersùs propugnatores numerum, sed eò fidentiores, quod obsessi nihilo plus haberent pulueris tormentarij, quàm quantum singuli de catapultarijs balteis circumgestabant. Versabātur in magno discrimine obsessi, cum *Santandrius* Lipstadij gubernator, mira felicitate, per omnino inobseruatos equites, sub nascentem Auroram, quinque millia sulphurati pulueris pondo laborantibus submittit, tempestiuum quidem auxilium, sed non satis. Premebantur enim Hassi equites pabuli inopia, iamque annona fiebat angustior, nec diu obsidio tolerari poterat. *Geissius* ergo de subducendo equitatu consiliū init. *Santandrio* significat, post id sine periculo fieri, si cum equitatu, qui ex Hassicis præsidijs colligi posset, Cæsareos à tergo, obsessi ex vrbe erumpente, à fronte simul aggrederentur. Dies dicta huic impressioni vigesima quinta Martij sub diluculum. Quingentos auxiliares duxit Princeps *Ernestus Hassiæ Landgrauius*: qui *Lamboij* tota ferè castra obequitans, cum exploratorijs excubijs occurrisset (tam remissa erat castrorum custodia) progressus ad Holsteiniam stationem, extimas vigilias reiecit in castra. Nactus inter hæc *Princeps Holsteinius* tantum temporis, vt sex turmas irrumpenti opponeret, post forte certamen nihilo secius à statione dimouetur. *Geissius* qui ex condicto qui ad portam signum irruptionis expectabat, audito conflictu, erumpit, sed ob portis angustias longo, lentoque filo, cum nondùm diluxisset, viæ dux, siue metu turbatus, siue fallentibus tenebris (*Geissium* sic ducit per locorum anfractus ad paludes, vt hinc viarum, & cœnosæ vliginis profundo, inde *Lamboij* loricis prohibitus, se *Landgrauio* sociare nequiret. Interim *Landgrauius* à Lamboiano equitatu interceptus, multitudine obrutus, venit in potestatem *Lamboij* vnà cum turmis, *Gessio* cum cætero equitatu in tutum elapso. Successu lætus *Lamboius* vrget ad deditionem obsessos. Detrectantibus, vim intentat die imbribus fœdo, adeoq; solo lubrico, & instabili, adeo insigni clade repulsus, soluit obsidionem exercitu tempestatis iniurijs non mediocri imminuto. Quamobrem lectis, quanta potuit celeritate, legionum supplementis, Dortmunda Coloniam, indeque in agrum Iuliacensem transgressus, Bredenbendā arcem haud procul Linnickio apud Ruram amnem, quæ præsidio Hassico tenebatur, circumsidet, & post xxxv. dierum obsidionem, ad deditionem compellit. Arcem iam tormentorum ictibus laceratam muro nudauit, ne hosti deinceps receptaculum foret, neue præsidio ibi relicto imminueret exercitum. Post occupatam Bredenbendam, Sonsam appellit mediam inter Coloniam & Nouesium. Habebant tunc Hassi castra apud Etfram amnem inter Greuenburgum, & Vveuelingouiam. In eos duxit *Lamboius* septem circiter armatorum millia. Cooritur pugna non multo post orientem Solem, producíturque per horas quinque ancipiti Marte. Victoria initio visa est inclinare *Lamboio* (pulso aliquoties Hassorum equitatu: verum cum Desperatio animos faceret, vt animaduerterunt pontem, quo Etfra ante sternebatur, à *Lamboio* fuisse solutum, eoque nullam spem superesse euadendi, conglobati inuehuntur in instantes tanta vi, vt demùm *Lamboianos* darēt in fugam, cæso Lamboij omni prope peditatu, occu-

Sal. An. 1648 occupatis machinis maioribus XI, minoribus VI. Equitatus Fonsam profugit, amissis tribus tribunis, legatis IV. vno Vigiliarum magistro, quinque equitum Magistris, Centurionibus vno supra viginti, manipularibus mille, & quingentis, equestribus signis XIII. pedestribus XV. In vestigio cecidere ferè mille. Neque tamen Hassis fuit incruenta victoria, multis interemptis, capto comite *Vveldano* protribuno legionis prætoriæ cũ quatuor chiliarchis, vexillis octo, cum minorum ordinum præfectis, atque gregarijs trecentis. Satis constat ita afflictum Hassicum equitatum fuisse, vt neque proferre inde castra, neque hostem insequi potuerint, nisi vbi nouis ex Hassia auxiliaribus confirmati, Marcodurum expugnarunt, Padebornam in cassum circumdederunt. *Lamboius* ex omnibus Vvestphaliæ præsidijs refecto celeriter peditatu, paulò supra Nouesium castra locat, donec vtrinque per Monasteriensem pacem, XXV. Octob. publicatam hostilitati imposuere finem: cùm paulò antè inter Regem Hispaniæ *Philippũ IV*, & Belgij federatos de pace Belgica conuenissent. Extat nummus *Frederici Henrici Nassouij* in quo brachium armatum ipsam Templi Iano dicati portam tenet, cum XCVIII

hac verborum epigraphe *Et claudere nostrum est*. Romanorum illud sibi arrogans *Nassouius*, vt hostes suos quantumcumque potentes ac validos ab exigua quidem sed bellicosa gente pacem recipere postremo coegerit; eique genti suæ cum pleno iure libertatis pacificam suæ ipsius ditionis possessionem consignauit. Hinc in altero symbolo videre est canem circa ouiũ caulam excubantem, sub lemmate, *Hinc pugnat, illinc protegit*. Non dissimile tertium symbolum vbi insula, in qua templum a Diomede extructum, quod aues aduncis rostris ac præduris instructę circumuolitant, quasi ad illius custodiam excubias agere videantur, sub lemmate. *Amor patriæ ratione valentior omni*. Seelectiores in Orbe Monasterij conuenerant aulici, grandi quidem labore, nec parua gloria, cruenta & plusquàm ciuilia sustulisse dissidia, quæ externis implicata fœderibus totum Christianum Orbem in discrimen adduxerant. Legatorum hic habes nomina ordine alphabetico, vt facilius quisque suum inuenire possit. Duo fuere *Mediatores* Summus Pontifex, & Veneta Respublica; Venetorum partes gerebat *Aloysius Contarenus*; Pontificis *Fabius Chisius* Episcopus Neritonensis, & Sedis Apostolicæ Legatus. Fuere reliqui.

Abel Seruient Comes de la Rochè nomine Regis Gallorum.
Adrianus Pauu pro fœderatis Belgij.
Adrianus Klandt prò fœderatis Belgij.
Antonius Bruin I.C. nomine Regis Hispan.
Arnoldus de Laudsperg nomine Coloniensis Elector.
Athanasius Rudolphus pro Magno Duce Hetruriæ.
Bartholdus a Gendt pro Belgij federatis.
Caspar de Bracamonte & Gusmam, Comes de Pennerandæ nomine Regis Hispan.
Claudius de Mesmes Com. de Auaux nomine Reg. Gallorum.
Claudius Chabot pro Duce Sabaudiæ.
Didacus Sauiedra Eques S. Iacobi nomine Regis Hispan.
Franciscus de Andrada nomine Regis Lusitaniæ.
Franciscus Guilhelmus Ep. Osnabrugensis nomine Colon. El.
Franciscus Donia pro federatis Belgij.
Franciscus Nerlius pro Duce Mantuano.
Franciscus Bilessia pro Duce Sabaudiæ.
Fridericus ab Heiden pro Elect. Brandeburgico.

Georgius

Sal. An. *Georgius Chriſtophorus de Haslang nomine Elect. Bauari.*
1648. *Gothardus à Rheede pro fœdcratis Belgij.*
Guilielmus Riperda prò fœderatis Belgij.
Henricus Craen I.C. prò Cæſare.
Henricus de Orleans, dux Longuiuillæus, nomine Reg. Gallor.
Henricus Bramſer Barode Rudesheim nomine Elect. Mogũt.
Hermannus Adolphus Scherer nomine Treuirenſis.
Hieronymus Comes Sannazarius pro duce Mantuano.
Hugo Eberhardus comes à Scarpffenſteim nom. Elect. Mogũt.
Hugo Frider ab Eletz nomine Treuirenſis Elector.
Io: Treuff pro electore Palatino.
Ioachimus Camerarius pro Palatino.
Io: à Matenes pro Belgij federatis.
Io. de Knuiit pro fœderatis Belgij.
Io: Comes de Sain pro Elect. Brandeburgico.
Io. Fridcr. de Leuuen Baro de Schonfelt pro Brandeburgico.
Io: Portmannus pro Brandeburgico.
Io. Fronholt pro Brandeburgico.
Io: Ludou. Com. de Naſſau, aurei Velleris Eques, nom. Cæſar.
Io: Maximil. Comes à Lãberg Burggrauius Styriæ, nom. Cæſ.
Io: de la Barde nomine Regis Gallorum.
Io: Oxenſternia nomine Suecorum.
Io. Adler Saluius nomine Gallorum.
Io. Adamus Krebs nomine Moguntini.
Io: Anetanus nomine Treuirenſis:
Io. Theodoricus Bruuerius nomine Treuirenſis.
Io: Adolphus Krebs nomine Elector. Bauari.
Io: Erneſtus Piſtorius nomine Elector. Saxoniæ.
Io. à Leuberen nomine Elector. Saxoniæ.
Ioſephus de Beggairne. Ep. Syluæducenſis nom. Reg. Hiſpan.
Iſac Volmar I.C. prò Cæſare.
Lopeſius Zapata comes de Vvalter nomine Regis Hiſpan.
Ludouicus Peecira de Caſtro nomine Regis Luſitaniæ.
Maximilianus Trautſmandorforſius eques aurei Velleris nomine Cæſaris.
Nicolaus Georgius Reigerſperger nomine Moguntini.
Petrus Buſchman nomine Electoris Colon.
Petrus Fritz pro Brandenburgico.
Scheriuus de Roſenhan nomine Suecorum.
Theodorus Adolphus de Rech nomine Colonienſis.
Theodorus Hermannus à Merfelt nomine Colonienſis Elect.

Initæ tandem optatæ pacis numiſmata plurima ſe offerunt quæ hic habes: In aurea *Norinbergenſium* moneta *Ouis* eſt *ferens ariſtam*, ſub lemmate *Sit pax in terris tandem, & patientia victrix*, quia ouis Spheram calcat. Similis eſt ab eiſdem percuſſus Anno 1649. aureus nummus, in quo *ouis ſub pedibus librum tenet apertum*, ſub lemmate *Pax Chriſto Duce, Verbo, luce.* Euangeliorum eum credo librum, nam pace florente, Religio, Muſæ, Abundantia amicè coeunt, Chriſto duce, qui lux eſt, veritas, & vita. *Hæc ſymbola vide num. 1.*

Nummus eſt etiam aureus ipſius *Ferdinandi* Imper. eodem tempore cuſus, in quo *manus aſtrum ſtringit*; Pacis hoc ſymbolum eſſe poteſt; vel *innocentiæ*, quæ velut aſtrum lucere debet in manu Principum.

LEODIVM COLONIENSI ELECTORI RECONCILIATVR. An. 1649.

xcix Leodium vrbem iam diu rebellem ac refractariam, ob Imperij diſſidia tumeſcentem, & minimè Principis ſui Electoris Colonienſis audientem, vniuerſali firmata pace, vi & armis ad officium compellere decreuit *Ferdinandus Elector*. Iam ſine vlla reuerentia plebs ſuperba Conſularia inuaſerat comitia, excuſſoque omni erga Principem obſequio, ſeſe in libertatem aſſerere, vel alterius dominationi nitebatur ſubijcere. Legatos in Galliam miſerat & à federatis Belgij ordinibus crebrò, & ſollicitè petebat auxilia; quamuis Rex, & Galliarum Regina minimè dignos auxilio cenſerent rebelles. Tentauit Princeps præſentia ſua contumaces ad obſequium reducere, ſperans adſtante principe facile emolliri pertinaces. Decima itaque Auguſti princeps, comitante ſola equeſtri cuſtodia, & aliquot patriæ nobilibus, & maiore Scabinorum numero Leodiũ progreditur pacato agmine: Præmiſſo in vrbem Cancellario, qui Conſules de aduentu ſuo doceret. Conſules verò plebei nuper creati *Petrus Vvilmar* ceruiſiarius, & *Vvaltherus Hennet* pharmacopæus bellica inſtrumenta oſtenderunt ei pro reſponſo, & quatuor armatorum millia oſtentarunt ad vim inferendam, ſi Princeps vrbi appropinquaret. Reuerſus Cancellarius monebat, ne vlterius progrederetur. Princeps ad ea immotus nihilominus perrexit, præmiſſo interim exconſule Viſetenſe *Maretio*, qui certiora referret. Is malè à cuſtodibus portarum habitus, attrociora ex vero retulit. Tum princeps rebellium furori cedendum ratus, receſſit, tentatis tamen iterum eorum animis, armorum vi oſtentata, vt citra maiora diſcrimina ad obſequium reduceret. Cum itaq; lenibus remedijs locus non eſſet, habito conſilio cum capitulo Cathedrali, & Ordinibus Patriæ, vi eos ad officium compellere decreuit. Coadiutorem Colonienſem, ac iam Leodienſem Decanum, Huium cum paucis copijs ſub *Cratzio, Voſſio, & Schrotzio* tribunis præmiſit. Venit his Huium menſe Iulio, publicata nomine Principis venia omnibus, quinque exceptis è magiſtratu, & paucis eorum conſortibus. Cum ijs nihil proficeret, arces aliquot circa vrbem occupauit, ſperans vt die D. Iacobo Sacra, qua annua ad creandos conſules celebrantur comitia, motum ſuſcitarent in vrbe ij, qui ſub obſequio Principis remanſerant.

Sal. An. 1649. In eam rem *Schrotzius* intentus, ipse Patria Leodiensis, copias eo die in conspectum ciuitatis eduxit, vt ex propinquo spem audentibus faceret. Eruperunt Leodienses, sed ita repulsi, vt tota vrbe terrorem spargerent, inter hæc tamen electio processit. Mox superuenit *Otto Christophorus Sparrius* cum copijs circuli Vvestphalici, & duobus mortarijs, ac duodecim tormentis bellicis. Initium obsidionis a pagis factum, qui cum vrbe sentiebant. Fleronium Iupila primum expugnantur cruenta paganorum clade, occiso consule *Iacobo Hennet* qui in subsidium Iupiliensibus venerat Apud hunc reperta clauis Argentea, insigne Consulatus, felici victoriç omine, potituri breui etiam vrbe, cuius clauem iã ræcepissent. Post hanc cladem reliqui pagi depositis armis, sponte ad obedientiam rediere; memorabili Leodiensium infortunio, quia in peruigilium Diui Laurentij incidit, quo die ante annum Principem suum cum insigni contumelia aditu vrbis prohibuerant. Imo Iupilienses in eo præterea peccauerant, quòd eodem die primi omnium, campanorum pulsu, socios pagos ad arma sumenda, & suo Principi resistendum concitauerant. Venere interim tria armatorum millia ex Pagis obsequentibus, & vicinis Prouincialibus in subsidium *Sparrio*, qui XII. Augusti in vrbem mouens, capto suburbio Amercourio, ad ipsas vsque portas omnia deuastauit incendio. Venit eo die tympanista oppidanus cum literis à Magistratu ad *Schrotzium*, quibus querebantur, quòd ipse patriam suam manifesto bello adoriretur, cui ipsi nullam dederant causam. Rogabant, vt Consulem, quem captum credebant, restitueret; & vicinos Reges in arbitros dissidij adprobaret. Ad ea *Sparrius* respondit; *vidisse literas Schrotzio datas, cuius nomine ipse, qui caput expeditionis erat, respondebat. Belli causam esse, irreuerentiã ipsorum, & contumelias Principi illatas. Sibi negotium datum armis castigare rebelles. Et iam vindicante Numine, equam causam triumphasse. Consulem esse interfectum. Rogare proinde, ne vltra Principis clementia abuterentur. Quod si facere detrectent, futura mala sibi imputanda.* Venere postea noui legati ad Coadiutorem Principem *Maximilianum*, sed iniqua postulãtes, dum indecori remittuntur in vrbem, *Sparrius* occupato cęnobio S. Ægidij in monte sito, crebro fulminantibus machinis vrbem infestabat. Inde rusticorum fossorum opera adiutus, aggeribus vrbi appropinquat ad partem vsque Aurotani suburbij. Magistratus, ac potiores ciuium cum viderent rem seriò agi, atq; in diem imminere periculum, deditione agere constituunt. Legatos mittunt ad transigendũ, sed impetrato tantum viginti quatuor horarũ spatio, postridie redeunt, vrbemque dedunt tribus tantùm personis ab vniuersali venia exclusis. Interim dum de deditione agitur, *Bartholomæus Rolandus* superiorum annorum Consul, ex auctoribus seditionis, fugam meditabatur, adsumpto in socium tibicine Hollãdico, cui filiæ suæ nuptias *Rolandus* promiserat. Mentito habitu, & militis Traiectensis speciẽ præseferens, deprehenditur, & suspendio datũr vnà & *Vvaltherus Hennet* superioris anni Cõsul, quem globus ciuium in vincula retraxerãt. Elector vrbem ingressus, publicato edicto omnibus veniam indulsit. Hunc finem habuit Leodiensium seditio, quæ nisi in tempore cõpressa fuisset, magnos excitasset motus, cum iã multi in eam oculos coniecissent. Sic faustis vbique adspirantibus.

c Sparrius

Anno ineunte quinquagesimo huius seculi, *Anna Maria* Cæsaris filia Hispaniarum Regi desponsata, Madritum triumphali ingreditur apparatu: cum longè alia facies per idem tempus in aula Gallorum esset, quàm intestini dissidij labes, & magnarum discordiarum semina in magnum aliquandò malum eruptura inuaserant. Rex adhuc sub matris degebat tutela, quæ cum in regni gubernatione externorum consilijs plurimum vteretur, indigenarum facile odium in se concitauit. Quod eo vsq; processit, vt tres principes Regij sanguinis, *duo Condæi fratres, & Dux Longeuillanus*, cum inimicitias apertiùs, quam fas est apud Magnates, præferrent, iussu Regis, ac Reginæ in custodiam dati sint. Nunciata eorum custodia, multi qui partes eorum sequebantur, aulam deseruere. Inter quos *Comes Turrenius* cum parte exercitus ad *Archiducem Leopoldum* concessit, postquàm Stenauiam, atque alia nonnulla loca in fide Principum confirmasset. Tot in regno turbarum *Mazarinus Cardinalis*, natione Siculus (is qui ab excessu *Richelij Cardinalis*, rerum in Gallia potens bello, & pace fuit) Author, & Inuentor creditus, vnanimi Senatus Parisiensis decreto, rerum moderatione amotus, cum Rege, & Regina in Normanniã profectus, & Rhotomagi honorificè exceptus, prouinciam illam in fide retinuit. Inde in Bur-

CI Sal. An. 1650. nuptiæ filiæ Cæsaris cum Hispaniæ Rege.

CII motus Gallici.

CIII Mazarinus proscribitur

gun-

Sal. An. 1650. gundiam arces, quæ Principum partes pertinacius tuebantur, armis compulit ad officium. Burdegala, quò profugiens *Condæi* vxor cum filio duce *Anguiensi* miserationem apud ciues commouerat, obsidet. Intercedente tandem Parisiensi Parlamento, dissidium componitur. Pimum data Burdegalensibus venia, dein eius præfectura Duci Andegauensi Regis fratri comissa. Principi *Condeæ*, & *Duci Bullionensi*, qui stabant in partibus *Condæi*, vt illa cum filio Neracum; hic cum vxore & filiabus ex Parisiensi custodia dimittendis *Turrenium* in securitatẽ concederent. *Duci Bullionensi* prò iure, quod in Sedanum prætendit, numerarentur duodecies centena millia librarum, quæque viuente *Ludouico XIII.* Rege cum eo acta fuerant, ad exitum perducerentur. Burdegalenses arcem regiã nuper destructã non tenerentur reficere. Prouincia Gasconia, & ciuitas Burdegala toto sexennio a Regio tributo vacaret.

CIV In Germania peractis Norimbergæ, quæ ad pacis consumationem necessaria erant. *Carolus Gustauus Palatinus Comes*, qui conuentui Norimbergensi interfuerat, in Sueciam profectus adstitit coronationi Reginæ, qui mense Octobri peracta est. Post hæc cum de matrimonio Reginæ, in cuius spem iam diu destinabatur *Palatinus*, ageretur; Regina cælibatum matrimonio prætulit. Ita *Palatino* communibus Procerum suffragijs, principatus Sueciæ hæreditarius, & Regni successio delata, factumque decretum. *Palatinus Suecorum regni successor.*

CV Galli cum Principum libertate securitatem, & pacem partam crederent, re ipsa perdiderunt. Nam *Condæus* ignominia carceris accensus, ac ferox, ob idque Regi parum obsequẽs, ac fidus, Regia ęgressus, insalutato Rege, vnà & *Contyus* frater, manente in officio *Longeuillano*, in Aquitaniam, quæ *Condæo* principi prò Burgundia cesserat, abiere. *Turrenius* ad *Archiducem Leopoldum Vvilhelmum* transgressus coniunctis cum eo viribus, Capellam primo, dein Retellium vi occupat; Inde castrum Porcini, vbi commodus est Azonæ fluminis traiectus, inuadit; superatoq; Axona in Campaniam progressus, Rhemos Campaniæ metropolim ad subministrandum exercitui commeatum metu adigit, cæso interim apud oppidulum Fimam *Hocquincourtio* Peronæ Gubernatore, qui cum sex legionibus in insidijs collocatus, Marchionem *Plessis Praslæum* vt se cũ eo coniungeret, præstolabatur. Illa clade quinq; vexilla, & ducentos equites amisere Galli, præter tercentos, quos Hispani duxere captiuos. Galli perteriti, ne Hispanus Rhemos, aut Catalauniam peteret, vrbes omnes hosti proximas firmarunt præsidio. Non adhuc fuerant soluti Principes (hoc totum enim referri debet in Annum sequentem) Interim *Archidux Leopoldus* tibicinem Parisios misit ad ducem Aurelianensem patruum Regis de pace. Placuit consilium, decretumque à Parlamentarijs, vt Nuncius Apostolicus, & Orator Venetus rogarentur, qui de loco, & personis conuenirent. Non cessauit tamen hostilitas, cumque pacis protraherentur preambula, ne tempus frustra consumeret Archidux Mosonium obsidet ad Mosam oppidum. Quod à *Carolo V.* olim, & deinceps frustra tentatum, tandem Nouembri mense *Leopoldo* cessit, Post Mosonium Comes *Fonsaldaniæ* occupauit Doncherij, quod vno infra Sedanum milliari distat. Interim Rex *Ludouicus XIV.* Parisios cum Cardinali reuersus, quamuis rigeret hyems, recuperandi tamen Retelij auidus, collectis copijs, eò *Mazarinus* mittitur, felici quidem successu, nam Vrbs opinione celeriùs recepta; *Marescallus Turrenius*, qui cum vndecim millibus Hispanorum auxilio venerat, fugus, fugatusque. Cladem tamen reposuere Hispani in Italia, & Catalaunia. *Marchio Mortara* recuperatis diuersis Catalauniæ locis, mense Octobri Tortosam validam vrbem ad Hebrum post duram obsidionem quæ ad Decembrem producta est, fugatis à *Duce Albuquercio* quinque nauibus Gallorum auxiliarijs, vrbs Hispano reditur. In Mari Thyrreno *Ioannes Austriacus* cum comite *Ognate* Neapolitano ProRege Portum Longonem à Gallis recepit, Reperta ibidem magna annonæ quantitate, quæ in biennium ferè obsidionem toleraturis sufficere poterat.

CVI

Sal. An. 1651.

Condæi motus.

Tortosam Hispanus capit.

BELLVM BRANDEBVRGICVM. An. 1651.

CVII PAcata Germania, & in nuptiales hilaritates Cæsaris cum *Eleonora* duce Mantuæ; *Ferdinandi Bauari* cum *Adelheide Sabauda* effusis Principum animis, cum ocio, & quieti nupera pacificatione prouisum putaretur, repente noui belli initiũ ab Electore Brandeburgico in ditionem Montensem hostiliter ingresso, coortum est. Causa dicitur, quòd *Guilielmus* Dux

Sal. An. 1651. Iuliæ,& Cliuiæ Montium, Comes Marchiæ & Rauenspergæ cum Anno 1546. Ratisponæ in matrimonium duxisset *Mariam* filiam Cæsaris *Ferdinandi I.* duo à *Carolo V.* priuilegia impetrauit, quæ deinde successores confirmarunt. Primum, quòd decedente linea masculina *Guilielmi*, omne ius ditionum, ac prouinciarum ad filias ex *Guilielmo* & *Maria* genitas deuolueretur, aut si nulla earum superstes esset, ad earundem masculos legitimos hæredes; vt dictæ omnes ditiones vnitæ & indiuisæ in vna sola Domo permanerent, quo firmior potentia esset. Cumque *Guilielmus* ex *Maria* duos filios & quatuor filias suscepisset; filiorum natu maior *Carolus Fridericus* Anno 1577. Romæ obijt. Alter filius *Ioannes Vuilhelmus* patri successit, nullos tamen liberos genuit ex gemino matrimonio, quod illi primum cum *Iacoba Badensi* deinde *Antonia Lotharinga* fuit. Inde ad filias spectabat hæreditas, quarum prima natu maxima *Maria Eleonora*, nupta *Friderico* Duci Borussię ante fratrem obierat *Vuilhelmum* Anno 1608. neque masculos reliquit, sed tantùm vnicam filiam, quæ nupsit *Ioanni Sigismundo* Electori Brandeburgico, qui fuit auus Electoris *Friderici Vuilhelmi*. Hinc Brandeburgici iura sua desumunt in ditiones supradictas. Altera sororum natu secunda fuit *Anna*, quæ nupsit *Philippo Ludouico* comiti Palatino, quæ fratris funeri superstes, & herede masculo *Vuolfgango Vuilhelmo* fecunda, proxima omnium videbatur. Tertia fuit *Magdalena* nuptui data *Ioanni Bipontino*, ex quo masculos hæredes suscepit. Quarta fuit *Sibylla* nupta *Carolo* Marchioni Burgouiæ, cuius iura *Palatinus Neoburgicus* ad se certis pactionibus transtulit.

CVIII Mortuo itaque *Io: Vuilhelmo* sine liberis Anno 1609. cum plurimi ad hæreditatem aspirarent: *Vuolfgangus Vuilhelmus Palatinus Neoburgicus* nomine matris.

Ernestus Marchio Brandeburgicus nomine fratris Electoris *Ioannis Sigismundi* eiusque coniugis possessionem prouinciarum vacantiū adierunt: inito pacto Tremoniæ vltima Maij, vt dictas prouincias administrarent, donec de iure cuiusque aut amicè conuentum, aut iudicio disceptatum foret. Eodem tempore de religione cautum, vt Romana Catholica, & aliæ, sicut passim per imperium Romanum, ita & in his prouincijs, prout de facto in publico vsu, & exercitio sunt, sic deinceps continuētur, permittantur, & defendantur, nec quisquam turbetur conscientiæ titulo. Cum vero tunc temporis solius Catholicæ Religionis exercitium publicum esset in illis ditionibus, paucis locis exceptis; in quæ sub extrema tempora Ducis *Guilielmi*, eiusque filij contra iussa Principum sectatores irrepserant; factum est, vt conniuentia, & æmulatione nouorum Principum, quorum alter Reformatæ Religionis, alter Augustanæ Confessionis erat, noui magistri certatim introducerentur contra pacta, & promissa. *De Religione cautum.* Vsquedum *Palatinus Neoburgicus* relicta Augustana Confessione, Catholicæ Romanæ Ecclesiæ vnitatem agnoscens, eiusque fidem, & veritatem An. 1614. Dusseldorpij professus, ducta in vxorem *Magdalena* Ducis Bauariæ filia, curauit etiam ne violarentur promissa, eiectis qui contra pacta religionem Catholicam turbare tentabant. Idque eo magis, quod etiam in pactis nuptialibus tam Borussicis, quàm Neoburgicis, quibus filiæ Ducis *Guilielmi* elocatæ sunt, & vnde ius suum in has prouincias vtrique deriuant, expresè conuentum sit; vt si forte prouinciæ ad filias deuenirent, nihil in Religionem Catholicam innouaretur, sed vbique antiqua, & vera Catholica religio sine omni obstaculo sancta coleretur. Ex aduerso Brandeburgici dicebant non obstare pactis nuptialibus, si more Imperij quilibet eam religionem profiteretur, quæ ei rationabilior videbatur, modo id sine Catholicorum damno, atque iniuria fieret; imo indecorum asserebant principi fore, si subditis non liceret eam religionem sequi, quam princeps profitebatur. *Cōtrouersia de Religione.* Hęc itaque religionis discordia, postquàm prouincias inter se partiti fuere, in simultatem traxit Principes, vt quilibet prò sua religione satageret introducenda. Hollandi semper vigiles, vt vbique Romanam Religionē deturbent, Brandeburgicis fauentes, curarunt in confinibus parochos, & religiosos, quotquot possent, in carcerem retrahere, vbi miserè plurimi vitam finiere, ingenti animarum detrimēto, cum paruuli sine baptismali lauacro decederent; & adulti non expiata conscientia per salutare pænitentiæ sacramentum, expirarent. *Neoburgicus* ne ad arma veniret, post vltro citroque missas litteras, curauit per legatos dissidium componere; & ita Anno 1647. die 8. Aprilis cum *Burgstorfio* supremo Brandeburgici Camerario, Dusseldorpij transactum. *Vt Ecclesiæ, eorumque bona, & prouentus ijs restituerentur, qui ea Anno 1609. possedissent.*

Exer-

Sal. An. 1651. *Exercitium religionis extra Ecclesias, tam publicum quàm priuatum ad illum modum haberetur, quo Anno 1612. qualibet Anni parte fuißet.* Cum Transactionem confirmaret Elector, missi ab vtroque principe deputati Dusburgũ, qui eam executioni darẽt. Cæterum hic rursum hæsit actio, quoniam Brandeburgici a promiscuo religionis vsu nolebant recedere, idque vigore consuetudinis introductæ, cui nec vellent, nec possent derogare; sic vsque in Annum 1651. verbis vtrinque certatum. Donec Elector Brandeburgicus mense Aprili cum Electore Saxoniæ paucos dies in arce Liechtenburgh collocutus, Cliuiam proficiscitur, præmisso *Ottone Christophoro Sparrio* cum quatuor millibus armatorum; ibi xv. Iunij, publicari mandat *se in has prouincias venisse, & iuxta pacta promissa à maioribus suis inita, priuilegia, & libertatem earũdem aduersus Palatini Neoburgici iniurias in pristinũ restituat, ad quod peragendum, vno vel altero loco opus esse, vbi pedẽ figat. Quare nemo propositum suum cauilletur, quia nil aliud quærit, quàm Dei gloriam, patriæ salutem, & Iustitiam quam omnibus & singulis sine respectu Religionis iuxta fædera, & transactiones superiorum annorum velit impartiri.* Mandauit deinde omnibus præfectis, & inquilinis, *ne deinceps Palatino Neoburgico vllam cõtributionem decernant, aut exsoluant, nullum ei subsidium consilio, vel facto præstent, sed se solum suosque hæredes, & successores respiciant, ac obseruent. Si quis contra fecerit, pro hoste ac rebelli sit habendus.* Vulgato edicto, eodem die miles Brandeburgicus arcem Angermondam, hostili impetu aggreditur, sed frustra. Inde expilato templo in pago Mulchem, infantem qui è matris brachijs pendebat, diuiso capite interficiũt. Inde ad pagum Pempelfurt in conspectum Dusseldorpij progressi, Villam principis expoliant, abductis armentis, maiora se propediem cum maioribus viribus minantes affuturi. Interea Brandeburgicus ad Cæsarem miserat, qui acta sua expurgaret; nec nisi prouocatum fecisse, *quòd Neoburgicus in ditiones Iuliacenses à Maioribus Electoris nullo iure admissus, sed tantum euitandi belli causa, quamuis duplo maius possideret, non adhuc contentus eò semper tendere, vt terminos extenderet. Transactionem Anno 1629. initam inter patrem Electoris, & Neoburgicum obseruare nunquàm voluisse, sed comitatum Rauenspergensem multos annos contra dictam transactionem per se totum retinuisse, graui indignatione patris ipsius Electoris, qui armis vindicasset iniuriam, ni bello Germanico fuißet implicatus, & vanis Neoburgici pollicitationibus delusus. Insuper spretis iudicijs, sibi arroganter ius dicere, contra nuperam Anni 1647. transactionem, quam Neoburgicus nouis cauillis conuellere tentet. Proferri posse iuratos testes, qui audierint Neoburgicum dicentem, quod prouisionalem conuentionalem in posterum nolit obseruare; imò breui cum Electore velle rem ferro decidere. Cuius initium fecerat Neoburgicus deturbando sedibus suis Augustanos, & Reformatos, contra ac in conuentione prouisionali cautum erat; propterea occasionem dedisse Belgij fæderatis, talionem exigendi in Sacerdotes Catholicos. Exploratum esse, Neoburgicum non aliud adoriri, quàm vsurpationem partis Brandeburgicæ. Notam esse cum Lotharingo Neoburgici societatem, & cum vicinis Principibus Ecclesiasticis clandestina miscere colloquia in perniciem Brandeburgici. Indicium hostilis animi esse literas Neoburgici ad Brandeburgicum, in quibus more inter Principes insolito eũ mendaciorum insimulet. Postremò iuniorem Neoburgicum palam pronuntiasse, ne vnicum quidem pedem terræ Electorẽ è Cliuiæ ducatu retenturum. His excitatum Electorem imminenti occurrere tempestati coactum, petere ne Cæsar aliquid sinistri suspicaretur, seposito omni religionis Catholicæ affectu, quam iuxta pacta illæsam Elector conseruaturus sit, proinde, nec ipse, nec vicini Principes huic se immiscеant negocio, rogare.*

cix *edictum Brandeburgici.*

questus in Neoburgum.

Sexto post die respondit Cæsar querelas nõ esse tanti momenti, vt ferro sint decidẽdæ. Iam Monasteriensi pace prouisum An. 1649. quomodò religionis cõtrouersiæ sint pacificè componendæ in Romano Imperio. Propterea copias reduceret, in pristinum omnia reponeret, controuersias *sineret à Commissarijs decidi, quos ipse nominauerat in pace Monasteriensi, & quos ipse Elector acceperat.* Eodem die mandatum dedit ad Ordines, & subditos ducatuum Iuliæ, & Montium, abrogato edicto Brandeburgico, vt in fide *Palatini Neoburgici* manerent, donec causa via iuris componeretur. *responsio Cæsaris.*

Palatinus verò Neoburgicus innopinata irruptione offensus, palam primo edito scripto de vi, atque iniuria sibi illata protestatus, affinium, & amicorum sollicitauit auxilia. Accusationem Brandeburgicam dein in hunc modum confutauit. *Negando primùm, se nullo*

iure

Sal. An. 1651. *iure, sed solo pacis amore in possessionem admissum. Idque constare ex actis in aula Cæsarea, quorum timore Brandeburgicus causæ decisionem semper protraxerat.* Transactionē Anni 1629. sanctè seruasse, nam de Comitatu Rauenspurgensi duas tantummodo tenebat satrapias, cū reliquas omnes Brandeburgicus occuparet. *Et si in hoc comitatu quid dubij sit, illud abundè sublatum per transactionem Anni 1647. vt propterea nulla sit belli causa. Transactionem verò 1629. corruptam fuisse ab ipso Brandeburgico Moderno, cū statim ab obitu patris Anno 1647. quemadmodum & nunc, validas copias in ducatum Montensem immiserit, prope ipsam vrbē Dusseldorpium in conspectum suum, vt nouam transactionem extorqueret; cui etiam consenserat belli euitandi causa, sed magno suo incomodo. Quam tamen neque eam obseruet, immissis denuò copijs, quæ omnia populentur. Quare quòd apud Cæsarem accusetur, quòd transactionem violet, non paci studeat, nec iudicialem expectet sententiam, vim sibi, atque iniuriam irrogari. Magisque hæc in Electorem retorqueri possint, qui cōtra omnia iura diuina, atque humana, contra publicas Imperij constitutiones, ac nuperam Pacificationem, bellum inferat innocenti. Reliqua accusationis capita de occultis consilijs cum vicinis Principibus in ipsum Electorem, vana esse atque à maleuolis Electori imposita, responsioneq; indigna. Quæ etsi vera essent, non adhuc fore sufficientem iusti belli causam.*

CX Pax. Interim conscripto milite, immissis à Lotharingo suppetijs, collatis castris, inter Ratingam, & Dusseldorpium consedit aduersus Brādeburgicos. Ibi inter crebras velitationes, colloquio tandem Principum pax cœpta est; ac dein per legatos Cæsareos ad exitum perducta, Cliuiæ, 11, Octob. *Vt controuersia religionis, eiusque exercitij examinetur, & decidatur per Comissarios Cæsaris iampridem nominatos, scilicet Episcopum Monasteriensem, & Ducem Brūsuicensem, ijsque bini adiungantur ex parte Electoris* Augustus Dux Anhaltinus, & Ludouicus Henricus Comes Nassouiæ; *ex parte verò Neoburgici* Episcopi Paderbonensis, & Osnabrugensis, *qui communicato inter se consilio, auditis partibus disquirent, an Status Religionis in his ditionibus ad obseruantiam Anni 1624. iuxta pacem Monasteriensem, an verò ad Annū 1609. iuxta Pacta, & conuenta Principum prouisionalia reducendus sit, & siquidem hoc postremum visum fuerit, quomodo ea pacta intelligēda sint. Quod si paribus suffragijs nil posset decidi: Imperator electis ex proceribus Imperij ex vtraq; Religione pari numero, vel in proximis comitijs controuersia terminabitur, irreuocabiliter. Interim omnia restituantur in eum statum, in quo erant, ante quàm mouerentur arma. Deinde neuter in posterum sub quolibet prætextu, bellum inferat sub pæna turbatæ pacis, & amittendi iura, quæ quisque in has ditiones prætendit. Dimittantur vtrinque captiui, & copiæ præter eas, quæ ad corporis custodiam sunt necessariæ, vel ad locorum præsidia. Hæc omnia rata sint saluo iure eorum, qui Iuliacensem successionem prætendunt.*

PROFESSIO FIDEI LANDGRAVII HASSIÆ. An. 1652.

CXI INitio huius Anni *Maximilianus Henricus* Archiepiscop. atque Elector Coloniensis paulò ante Sacerdotio initiatus in die Epiphaniæ primam Liturgiam publicè habuit, adstātibus *Philippo Vvilhelmo Palatino* Neoburgico, & *Ernesto Landgrauiæ Hassio Cassellano,* Nobiliumque vndique confluente multitudine etiam Acatholicorum ad celebritatem huius actus, quem Colonia à centum retro annis non viderat Huius solemnitatis gaudium plurimū cumulauit Confessio publica fidei Romanæ Catholicæ; Illustrissimorum Principum *Ernesti Landgrauij Hassiæ,* & eius coniugis *Eleonoræ Mariæ Comitis Solmensis.* Qui ante inchoatam Liturgiam ad pedes Archiepiscopi, prò ara, facie ad populum versa confidentis, genuflexi, cum in gremium matris Ecclesiæ recipi rogassent, annuente Archiepiscopo, fidei formulam adprobarunt, & tacto Euangeliorum libro, solemni iureiurando confirmarunt; Plurimis præ gaudio lacrymas rigantibus, videntibus Hos Principes quasi postliminio ad eam Ecclesiam restitui, cui ante annos centum & quinquaginta ex eadem Domo præfuisset Archiepiscop. *Hermannus Landgrauius Hassiæ,* multisq; atq; egregijs in Ecclesiam Coloniensem meritis celeberrimus. Dum hæc in Vbijs, nuncius ex Pannonia venit, Turcarum irruptione Sendreum, Butinequum, Giesgouiam, expugnata, nulli sexui parcitum: igne pomeria absumpta; ciuium, militumque alij truncati, alij in captiuitatem adducti. Sezinum noctu expugnatum, & memorabili clade in Turcarum potestatem redacta. Hæc in Sultani imperio patrata, vel latronū libi. CXII *metus à Turcis.*

Sal. An. 1652. libidine, cum dubitaretur; ne repentino impetu opprimeretur Cæsar, ad tuendos Hungariæ limites, Austriæ grandem pecuniæ vim imperauit. Inde pro pacis coronide Ratisponam Cal. Nouemb. comitia indixit. Francodalio Hispanis, Heilbrunna Palatinis adhuc excedendum erat. Dies XXVI. Aprilis dicta est ad numerandã pecuniam, & excedendum, designatis obsidibus, vt Francodalium octouiro Heidelbergensi; alia verò loca antiquis dominis redderentur. Similiter Heilbrunna ab Heidelbergensi hactenùs retenta in liberæ Imperij Germanici Vrbis nomen eodem die rediret, prouisum etiã curaque data Cæsari, si statuto die Palatinum non educeretur præsidium, vt in pristinam Sacri Imperij libertatem restituantur Heilbrunnenses. Ita conuentum XIV. Martij, & sincerè executioni statuta die mandatum. Hæc in Germania; dum in Gallia frustra Rege (qui iam in suam tutelam venerat) reuocante *Cõdæum*, eum cum expedito exercitu insecutus Rex, duce copiarum *Harcuriano* comite, Biturigum vrbem, arcemque ex itinere capit. Inde Pictauium, ac Sãtonum portum, Rupellam sibi asseruit: *Spernionio* duce interim Diuionis arcem, que *Condæi* partium erat, expugnante. Nec segnius *Cardinalis Mazarinus* sibi, ac suæ fortunæ defuit. Damnatus iterum, ac tertiò regni ingressu prohibitus edicto, non animo cecidit, nec spem abiecit, quin & proscriptus ad experimentum constantiæ, & fugientis fortunæ, fortitudinis exemplum posteris, collecto exercitu ære suo regnum ingressus conscio Rege, & aliquot procerum, ac in primis *Hocquincurtij* militum tribuni ipse iam addictis copijs auctus, Regem Pictauiæ hærentem adit; exceptusque honorificè, ipsum sibi per omnia procliuem, quà collibuit, circumduxit; Andesque propugnante *Rohanno Duce* deditione accipit. Condæus interim relicta Burdegala, celeri, & occulto itinere Lutetiam aduolat, vrbemque Regiam immani tum seditione iactatam, maioribus turbis inuoluit. *Mazarino* iterum abeunte, cuius prætextu, & odio turbabatur, non est extincta fax ciuilis tumultus, sed maiori creuit incendio. Dionysij fanum Regum Mausoleo insigne, & sacrum vi captum à Condæo, moxque per *Sam Maigrinum* receptum est. Quo tempore *Carolus Lotharenus* cum copijs Lutetiam aduocatus, mox aliò flexit, magnum momentum partibus allaturus, quas esset amplexus, cum ad Portam Antonianam magna vtrinque cæde certatum est; *Condæi* vltima pernicie ni victo, & periclitanti patuisset. Sic Reuerso Rege, abeunte in Belgiũ *Condæo*, mox in ipsum seuero Senatus Consulto ob manifestam cum Hispano societatem animaduersum est: quo is reus Maiestatis dictus, bonis, honoribus exutus, capite etiam damnatus est; pena arbitrio Regis relicta; quæ mox beneficio pacis remissa, intra gloriam tanti principis latuit. Idem ferè Burdegalæ status, & Aquitaniæ, quieuit solum, post Amnæstiam à Rege datam. Tunc reuersus *Mazarinus* Parisios, vbi tot tragediæ impunè factę, magna põpa, magna gloria, stupentibus, qui eum irriserãt & insultauerant. Clarus antè, clarior haberi cœpit, soloq; Rege inferior, eius nomine rerũ arbiter, cũcta disponẽs. Sed nos Germania reuocat. Comitiorũ tempus aduenerat. Cæsar promouẽdę Catholicę Religionis cupidus per Austriã seuerè edixerat, *ne quis alijs quam Romanæ Ecclesiæ ceremonijs vteretur, sub pena capitis. Sanctissimum Christi corpus sub figura panis quoties aut supplicando produceretur in vias, aut morbo laborantibus per viuos importaretur, publica omnes veneratione colerent. Si quis vel eques, vel pedes, vel curru præter hostiam vectus iret, neq; venerabundus aperiret caput, ingenuaque procumberet, is noxiæ deditus fortunis omnibus exueretur.* Et quia plurimi erant, qui sacra colerent ritu ab Ecclesia Catholica alieno, iussi omnes vel solum vertere, vel iterum se catholicis associare. Edictum hoc multos ad seditionẽ conciuit. Rusticorum supra centum, & viginti millia inuenti narrantur, quos fidei quæsitores adepti adigere vix poterant, vt Euangelio, quod vocant, suo missum facerent. Ad comitia accedamus.

Tertio Calend. Octob. Pragam venienti Electoris Bauari Viduæ, & Octouiro Heidelbergensi extra mænia obuiauit Cæsar, eiusq; filius *Ferdinandus* Bohemiæ & Hungariæ Rex. Venit & præsul Moguntinus IV. Idus Octob. Cæsar primùm Electores conuiuas habuit. Postea Imperatrix (mater est Cæsaris) epulari eosdem honore accepit. Hoc in conuiuio ad pocula, & dapes erat Gynecæum Augustale, aliaque ministerij officia purè, & comiter virgineum in modum exequebãtur. Postea XX. Octob. *Cæsar, filiusque Rex Ferdinandus* apud *Moguntinensem*, XXI. apud *Treuirum:* secundo vicesimo apud *Octouirum Palatinum* conuiuæ fuerunt. X. Cal. Nouemb. Heidelbergensis discessit. XIV. Nouemb. *Ioannes Georgius Saxoniæ* Elector cũ maiore

Marginalia: *comitia Ratisponæ.* — CXIII *motus in Gallia.* — CXIV *reus maiestatis Condæus.* — CXV *Cæsaris religio.* — CXVI *Electores Pragam veniunt.*

Sal. An. 1652. maiore natu eiusdem nominis filio, Pragam appropinquat. His obuiat Cæsar extra vrbem vnius horę spatio. Saxo illa excipitur rheda, qua Cæsar vehebatur. Varijs illico conuiuijs more Germanico roborata inuicem amicitia. Inde ad negotia Imperij peragenda animum adijcientes, Moguntinus, & Treuir electorale sacramẽtum, eo quo par est more, Saxoni dicunt. Brandeburgicus summa contentione apud Cæsarẽ agebat, vt sibi à Regina Sueciæ priùs de posteriore Pomerania satisfieret; quàm illa ad Imperij admitteretur comitia. Hinc Praga discedditur. Cęsar valetudinarius lectica vectus Ratisponam venit. Cum appropinquaret, exiere maximo extra mœnia numero summi, infimique procerum, & ciuium obsequium præstolantes.
CXVII *Electores Cæsari obuiant.* In ijs erant *Moguntinus, Coloniensis, Treuir.* Episcopi *Osnabrugensis, Paderbonensis, Stabulensis,* & Abbas Fuldensis, legati, Oratores. Ingredienti in vrbem per portam triumphalem quem Senatus in signum summæ deuotionis erigi curauerat, Cæsari Senatus confestim claues detulit. Venerunt postea virorum principum legationes, *Electoris Brandeburgici, Archiducis Leopoldi, Ducis Neoburgi, Principis Guurtebergensis, Episcopi Freisingensis, liberarum Imperij ciuitatum. Rex Daniæ comitem Ranszouium* miserat. *Gulielmus Badæ regulus* ipse aderat. Dum hæc tanto confluxu virorum fiunt; desuper è Cœlo prodigium illucescere cœpit, nouus *Cometes,* *Cometes.*
qui XV. Cal. Ianuar. horrenda facie orbi conspectus post duo de viginti dies conspici desiit *Hoc signo quid maximus Deus portendi voluerit, metuere magis, quàm scire possunt mortales.* Comitia auspicatus Cæsar ab inuocatione D. Numinis, quadraginta horarum preces omnibus indicit, vt eorum authorem precarentur, benignus esset rebus imperii. Venit postea ante diem sextum Idus Ian. Heidebergensis Octouir cum vxore sua, magno exceptus honore. Nec longè cæteri Electorum, & Ordinum legati. Inter tot oblectamenta lætitiæ luctum immiscuit funus per eosdem dies *Ioannis Ludouici Nassouij*, & *Vvolfgangi Vvilhelmi Ducis Neoburgici.* Hic è Lutherano; illo ex reformato Catholicus.

Aprili ineunte de Rege Romanorum
CXVIII Augustæ eligendo consilia ineunt. Inde mittitur ad *Suecos*, ad *Saxonem*, & *Brandeburgensem*, qui Pomeraniæ negotiũ vrgerent; Sueciæ enim legatis neque suffragium, neque locus in comitiis futurus, priusquàm *Electori Brandeburgico* de Pomerania satisfaciant. Inde suplicationes de more publicè actæ, quibus interfuere Cæsar & Principes Catholici. Dum hæc geruntur, binæ ad Cæsarem eodem prope argumento adferũtur. Primæ *Holmia* ex Suecia XXVI. Martii datæ: Secundæ *Ratispona* ex Austria inferiore III. Id. Martii. Argumentum erat. *Cæsar ab incæpta per Austriam reformatione desisteret: protestantes, nouis & antiquis priuilegijs frui, pati vellet. Christiano orbe indignum esse, solemni*

Sal. An. 1653. *ri Iudeos, eisque libertatem dari religionis, qui ab omnibus sunt repellendi; negari verò Euangelicis purissimæ Christianitatis cultoribus, & tormentorum violentia cogi ad credendum, cum voluntati tamen nulla vis inferri possit.*

Cæsar Augustã venit. Tertio itaque decimo Cal. Iunii. Venienti Augustam Cæsari, obuiam processere Electores, qui iam præcesserant, insequentibus primoribus, & Consulibus ciuitatis. Ingredienti in vrbem *Rhemboldus*, vrbi præfectus, oratione gratulatoria Cęsarē excepit. Is vultu ad maiestatem composito, clementiæ suæ operam spōdens, dextram fidei datricem osculandam *Rhemboldo* quū præbuisset, in clarissimæ Fuggerrorum gentis domum deducitur. Dona ad Cæsarem. Tum magistratus poculum aureum, illustri quingentorum aureum nummum munere grauidum obtulerunt, cum duobus vasibus vini rubentis, & albi: item duabus amphoris vini Hispanici; binis Rhenani. Accesserunt Auratæ, & Varioli (pisces sunt) centum & decem: auenæ tria plaustra Similibus fermè ac pater, etiam filius donatus est. Postero die Missæ Sacrificio adfuere. IV. Calen. Iunii, comitiis habitis, futuræ electioni dies dicitur postremus Maii. Quo, accepto à ciuibus Sacramento, peregrini, & alienigenæ vrbe iubētur excedere. Negant enim moris esse Germanici, vt dum Rex eligendus sit, externorum quisquam intersit. Nec mora, Hispaniæ, Poloniæque Regum legati, inde se proripere festinãt Sub Vesperum portis omnibus obseratis, claues in Electorum conclaue, à comite *Pappenheimio* illatæ, in tertium diem seruantur. CXIX peregrini nō adstãt electioni.

FERDINANDVS IV. REX ROMANORVM. An. 1653.

IGitur quū dies Maij (ita Thuldenus) *postremus illucesceret, portis adhuc diem, noctemq; clausis, nemo hospes intromissus in Vrbē est. Ciues pacatè, gratanterque armati ex foro vinario vsque in D. Vdalrici continua statione, vtrimque ædium stātes per plateas, electionis Regis finem opperiebātur: honestissimis inter se iocis non inciuiliter colludentes, circiter horam septimam Electores in curia congregantur, ibi quum suo quisque habitu ornati essent ad* Diui Vdalrici *in equis progrediuntur: antecedunt eos frequenti numero, sed gratissimo spectatorum auribus, animisque, tubarum clangore, æneumque bombo tympanorum, insignes pulsandi, inflandiq; artifices. Hos ponè secuti Electorum cuiusque, nobilissimi, & domestici, pars decoro, pars ministerio apti iuuenes ac uiri aulici, aulæ Mareschalli enses vaginæ inclusos præferebant: vestibusque, & limbis, colorumque, & lemniscorum varietate ita alios ab alijs discernebāt, vt quorum familiæ, satellitijque forent, insigniū cuiusque & ornatus argumento curiosis facilè proderentur.* Moguntinus, *&* Treuir *primo loco iunctim equitare conspiciebantur.* Coloniensis *deinde cum Rege* Bohemo: Heidelbergensis *cū Bauari Legato Maximiliano. His proximi erant Saxoniæ Ducis Orator* Phrisa, *&* Blumæthalius *Marchionis Brandæburgici Legatus. Turba circumpedum numerosa, vtrunque latus honoris & custodiæ causa circummuniebat, capitibus nudatis procedēns. Octouiris singulis, purpurei coloris togæ, ab thoracis fastigio vltimos inuoluentes talos, erant. Earum pars superior, quæ nuda colli proteguntur, ex albentibus* Hermelini *pelliculis, ampla satis, & ex artis vestiariæ præscripto decentissimè rotundata collaria præportabat. Pileis rubentibus, sed rotundis vertices operuerant: excepto, quod* Bohæmus *regni sui diademate tempora inclusus appareret, &* Heidelbergensis *quadrato capitis tegmine serico vteretur; aliorum denique legati absentium, suo propriè sed sumptuoso, ac vbi vis etiam decente illos vestium genere elegantissimè conspicerentur. Vbi ventum prope ecclesiam est, ex* equis *pariter omnes descēdunt, & in templi interiora, vultu ad religionis honorem modestiùs composito, ingrediuntur. Tum symphoniaci qui in odeo venturos principes opperiebantur, lætissimè canere incipiunt. in chori parte sinistra templi Vdalriciani præsul, pontificali incinctus ornatu stabat, & cum sacratis Deo viris, ingredientes venerabundus excipiebat. Deducuntur subinde ad dextram Moguntinensis & Bohæmus, duo item legati, alter à Bauariæ Regulo, alter à Marchione Brandeburgi, & suo quisque ordine rubri coloris serico circumtecta sedilia occupabant. In chori medio contra aram maximā solus Treuir consedit: ad læuam Coloniensis, Palatinus, & Saxoniæ Ducis legatus collocati sunt. Mareschalli propè ab suis quique heris, tectum vagina ensem præferentes constitere. Præsul ad aram sacrificantis habitu cum ministris diuinæ rei progressus, solemne inuocandi spiritus sancti carmen, tribus verbis præcinuit: id simul ab symponiacis Cæsaris exceptum, cum versu, & precatiuncula (collectam vocant) sacrificandi initium fecit. Missa ex sancti spiritus officio tota peragebatur. Summa precationum, et sacrificij hæc erat:*

Sal. An. 1653. Faciat pacificator omnium et lætitiæ dator spiritus sanctus; vti hæc Romanorum Regis electio toti Germaniæ, eiusque proceribus fausta, felix, fortunataque eueniat: isque Numinis diuini inspirante gratia Rex eligatur, qui animo probus, fide integer, manu fortis, clementia inuictus, honorem Dei, salutem hominum, nulli postponat rei. *Sacrificio missæ facto, progressus inde cum ministris Antistes infra altaris ascensum restitit. Gradus qui in aram ferunt, rubro & albenti panno circumuestiti, materiem celabant suam. Ascendunt è vestigio ad superiorem in arã gradum Electores, legatique frontibus in populũ conuersis. Hic Moguntinus prior aram tenens, in librum super altare positum (Euangelia is liber, & sacrorum rationẽ continet) dextram inijciens manum, conceptis verbis clara voce Electorale sacramentum dixit, eum ordine secuti Treuirorũ, & Coloniensium Archiepiscopi: Rexque ipse Bohemus: Bauariæ dein & Saxoniæ tetrarcharum & Brandeburgensis legati; ad extremum denique Octouir ipse Palatinus. Omnia verò Sacramenti verba, ita syllabatim, distinctèque ab vnoquoq, eorum pronunciata sunt, vt ab omnibus qui ad spectandum confluxerant, facilimè exaudirentur. Nec longè illis erant Cæsarei scribæ, qui rem vti gerebatur, hortante illos Moguntino in commentarium referrent. Eorum alter, quod iussi erant cum fide curaturos amborum nomine recepit: alter continuò totam concionem, & circumfusam vndique multitudinem gestæ rei testem clarissima citauit voce. Hæc vbi facta, itur in conclaue Electorium, & post dissertationem bene longam, conuenientibus in vnum suffragijs Cæsaris Filium Ferdinandum Hungariæ, Bohæmiæq; Regem Romani Imperij moderatorem, Regemq; constituunt. Vbi hunc nuncium Cæsar accepit, extemplò in Diui Vdalrici Monasterium se contulit. Ibi in hanc rem extructo, & conuenienter exornato conclaui, Maiestatis imperatoriæ vestes quum induisset; Electoribus, & legatis magnificentissimè comitatus, in sacrarium templi in quo Rex Romanorum factus fuerat, introducitur. Inde cum Electoribus & legatis in chori adyta progressus, in excitatum sibi, auratoque tectum peristromate ascendit thronum. Electores vt antea quum sacramentum dicerent in superiore ad aram gradu substitere. Super aram maximam sedes stabat, in ea sede electus Rex honorificentissimè collocatus ab Electorum corona medius cingebatur. Templi Antistes pontificali adhuc ornatu cinctus cum diuinæ rei ministris continenter assistebat, & sedente super aram Rege preces, & sacra carmina fundebat, vicesimam ex Dauidicis oden religioso murmure ingeminans. Hymnũ deinde Ambrosianum alta voce canens ordiebatur, per phonascos Cæsaris, solenni cantu ad finem perductum. Nil interea, quod edere tinnitum poterat: tota vrbe conticuit: in sacris turribus æra, è sclopetis crepitus vicatim personabant: muraliũ tormentorum tonitrua & fulgura è vallis, ac propugnaculis faustissimam Regis electionem, geminata letitia testabantur, iterùm, atque iterũ cum gaudio explosa. His finitis Cæsar cum regẽ in theatrum ascendit, inter Electores; ac Legatos medius, sed eminentior considebat Rex Bohemiæ, diadema adhuc capite gestans, circumfusoque ad spectaculum populo amabilissimè conspicuus ostendebatur. Tum primùm apertè templi fores, multitudinem antea exclusam effusissimè admiserunt. Neque fremitus congratulantium, neque plausus eorum;* qui Ferdinandum IV. viuere multùm diu, & saluere *lætis vocibus acclamabant; vllo modo coerceri poterant. Vbi multitudinis desiderio nouum videndi Regem, aliqua ex parte satisfactum credebant esse; è theatro, temploque, magna pompa, maiore spectaculo discessere. Tres exeuntium ordinẽ præcedunt præcones. Vnus* Austriacus, *alter* Hungaricus, Bohæmicus *tertius. Post hos, absentium Legati Electorum, primus* Bauari, *secundus* Saxonis; *postremus* Brandeburgici. *TREVIR, & PALATINVS iunctim ambulant. Horum vestigia legunt* Mareschallus *Imperij* Pappenheimius, *cum ense nudato,* Comes Truchses *cum Imperiali pomo;* Comes Zolleranus *cum sceptro. Cæsar demum Imperatorio conspicuus ornatu, & Cæsarea caput infula redimitus. Hunc deducebant summus aulæ Magister scipionem deferens, & duo ex equitibus corporis custodibus primi duces: Sequebantur statim Archiepiscopi* Moguntinus, & Coloniensis, Regemque Romanorum, *interiorem ac medium sanctissimè* complectebantur. *Pro templi vestibulo Senatores Cæsarem præstolati, sub vmbella pretiosissimi operis progredientem ab solis æstu protegebant. Verùm quod valetudinarius erat, neque pedibus, aut equo satis commodè vtebatur, delatus lectica est. Ab sancti Vdalrici fano vsque in ædes, quo Cæsarem diuerti constabat, pons ligneo opere constructus, per vinarium pertinebat forum, ab vna parte rubro, altrinsecus albente circumtectus panno. Hoc ponte pompa omnis deducta est. Ab sinistro Cæsaris latere Romanorum Rex cognominis patri filius incedebat: Electores,*

pars

Sal.An. 1653. *pars anteibant, pars sequebantur. Inflandi buccinas, ænea pulsandi tympana nullum fecerunt finem harum periti artium, ideoque in aulas arcessiti. Neue satietas eos aut fastidium continenter exercendæ integrum diem artis caperet, discriminatis vicissim agendi, cessandique temporibus, fessis integri succedebant: tanta cum audientium voluptate, concinnitateque vt post natos ibi homines nihil augustius, in augusta vrbe contigisse putaretur.*

Eodem die, quo *Ferdinandus IV.* Romanorum Rex est designatus, *Eleonora* Imperatrix filiam peperit. Augusta Ratisponam discessum, est, ibi XIV. Cal. Iul. nouus Rex more solito inaugurandus vt ex numismate habes grandi Domi, forisque apparatu. Quinque, & quinquaginta liberarum ciuitatum legati istic aderant; In hac coronatione notabilis est protestatio *Electoris Coloniensis* aduersus *Moguntinum* qui Regem coronauit. Lege Carolina (per legatos ita inculcabat Coloniensis) cautum, ne quis alius, quàm Coloniensis Archiep. Regem Romanorum corona insigniat Augustali. Quod si Moguntini præsules aliquando id fecerint, non suo sed Coloniensis nomine fecisse recensendi sint; quia id temporis Colonienses Pontificali consecratione caruerint; nec Archiepiscopali pallio fuerant insigniti. Propterea nullo modo se permissurum, vt hæc Regis coronandi vsurpatio in ius, aut possessionem vertat Moguntinensis, qua legis Carolinæ sanctitas violetur. Protestatio hæc *Maximiliani* fuit literis consignata, Cæsarique tradita eo die, quo Rex coronam sumpsit, mane sub horam octauam à comite *Egone Furstenbergo*, ac postea sub duodecimam à cancellario *Buscmanno* coram Cæsare in templi adyto clara voce repetita.

CXX legati ad Cæsarem.

contentio Colon. cũ Mogunt.

Brandeburgici quoque legati Electoris nomine, de duobus publicè protestatione questi sunt. Quod sceptrum ab hæreditario Imperij Archicamerario præferebatur, quum id munus Electoris Brandeburgici esset 2. quòd mẽsarum ordo in conuiuij loco esset inordinatus. Palatino namque Electorum Octauo ante Brãdeburgensem mensam extare positam, quum ille potius postremo loco mensa collocari debuerit. Legatorum literæ Octouirali Collegio, & Cæsari traditæ sunt. Sed nihil de Coloniensi, vel Brandeburgensi decisum.

Extrema Iunij Cæsar post commemoratã pacem feliciter compositam, & executioni datam; tria hæc potissimum in deliberationem proposuit. I. *quomodo pax adeo laboriosa, & sumptuosa cum omnibus, tam indigenis, quàm exteris nationibus vbique constare, & stabiliri possit? 2. qua ratione ea quæ nondum paci conuenienter ordinata, compositaque sunt; in executionem, & ordinem veniant* III. *qua via ijs, quæ in hos conuentus reiecta sunt ad componendum, modus imponatur, ne quid omnino inutilis moræ cæpto intercedat, neue sumptuum quicquam aut detrimenti fiat.* Audita Cæsaris propositione, inita sunt statim comitia, in quibus Procerum studia vnà collimabant, vt vndique pacem Germania reuocaret. Fechta (Monasteriensis Gueisphaliæ oppidum est) Sueci emigrare debebant. Lotharingici ex Eburonibus, & ratio administrandæ iustitiæ ad Germani iuris formulam reuocari debebat.

Herfordensium etiam, & Bremensium venere legati. Hi quòd cum Cæsare in gratiam redijssent, libertatem suam contra Suecos postulabant. Illi de Octouiris Brandeburgensis iniuria, & asperitate regiminis queri cœperunt. Comitia, cum in tria collegia distribuantur, quæ suis locis, & confessionibus pro dignitate singula congregantur; *Electores* primùm; *Alij Principes* secundum; *Ciuitates Liberæ* tertium, Imperij faciant collegium; Ex vrbium concilio ad superiora duo collegia literæ missæ fuere, quibus de certo suffragandi modo querebantur, *nimio se grauari; quia si Principum Collegio accessio fieret; hæc pariter facienda esset & ciuitatum Collegio, quo religionis vtriusque hominũ par in suffragando numerus existat.* Videbatur quidem hæc vtrorumque paritas necessaria ad concordiam stabiliendam, residuasque ex animis tollendas simultates; cum Euangelici non aliunde, quàm ex inæqualitate, quod fuerit hactenus dissensionis, ac diffidentiæ pullulasse affirmarent. Ad ea tamen respondere superiora collegia; *placere in Congregationibus Deputatorũ Imperij ordinarijs, quantum Catholicorum esset, tantundem & Protestantium adhiberi: sed hac lege addita, ne quid ipsi per se immutare, vel imponere suis possent, vnde grauarentur.*

CXXI questus liberarũ ciuitatũ.

Tertia vicesima Decembris, nouis Principibus in collegio Principum Senatum dederunt: *Guenceslao Lobcouitio; Maximiliano Theorico Dieterichsteino. Octauio Piccolomineo* Aragonio *Ioanni Gueiscardo Aursperga Domino.* Habuerũt isti locum ante cunctos Principum absentium legatos. Quartum etiam scamnum additũ est pro Gueisphalici nominis comitibus: in quo

noui principes

Sal. An. 1653. ad consulendum, & suffragandum sederent *Suarceburgici, Oldenburgenses, Bethenheimij, Brunchorstani, Manderfceidi, Sleidani, Ritbergēses, Diopholdij, Reiferfceidi, Arebergenses, Gumneburgici.* Cum octo aliorum Comitatuum Dynastis, *Spigelbergæ, Lupiæ, Velæ, Rheinsteinæ, Tatæbacchi, Syncedorsi, Mærsiæ, Sariuerdæ.*

CXXII In Vrbium collegio, Bremensis ciuitatis internuntij, Suecis etiam nolentibus, iterum recepti, & cũ honore introducti sunt; quod pertinacia deposita, iam obsequētibus Cæsar gratiam fecisset.

Interim Starigardię in Pomerania Elector Brandeburgicus erat mense Augusto, vt cum Ordinibus Prouinciæ de funere vltimi Pomeraniæ ducis deliberaret, cuius expensæ octoginta Thalerorum millia Imperialium excurrebant; quarum semissem Suecus, alterum dimidium Brandeburgicus soluere tenebantur; vt sine mora nouo Domino populorum fides obligaretur. Guismariæ (ciuitas hæc *Christinæ Suecorum Reginæ* manus dederat) Iustitiæ tribunal cum non medio-

Sal. An. 1654. cri pompa XXII. Septemb. reseratur. Sueci iam bello, ac rapinis assueti, quiescere vniuersali in otio haud poterant. Contra datam fidem,

CXXIII Lotharingorum populationes. iterum lustrato exercitu *Coningsmarchius*, cæterique tribuni, quæ Bremensium ditionis, potestatisque prioribus bellis facta erant, munimentis illorum terræ inædificatis, inundare cęperunt, non sine belli discrimine; cum Techta Monasteriensis dięceseos suo adhuc Sueci tenerent præsidio. In Circulo etiam Gueisphalico Lotharingici prouinciam miserè expilarent: eam præcipuè partem, quæ Episcopi Leodiensis est. Sic *Condæi* miles vt sibi aditum in Eburnones aperiret, Couinum, Florinas, Fossas, Castellettum occupauerat. Guaremiam Lotharingicus, fugientibus oppidanis, sedem, & asillum populationis instruxerat, vt eò receptũ haberent. Inde Campiniam, Hasbaniam peruagantes, intercepto Loscastro; Herkæradij perfractis claustris; humana rapiunt, sacra profanant. Eorum libidini nil imperuium. Matronæ, Virgines, Sãctimoniales in castris distributæ ad saturandam brutalem militum libidinē. Belisia, Beringa, Herca, vel incendio absumptæ, vel preda, promiscuaq; cæde desertæ. *Tudinium* hæsit plusquàm male Christianorum barbaries, nec forte, neque munitum oppidum. Decimus sextus excurrebat obsidionis dies, qua Condæani oppugnabant, strenuè resistente ciue, quia miles nullus erat, qui muros defenderet. Cumque iam tæderet obsessos, generoso conatu, XIIX. Cal. Feb. in hostium castra ex mœnibus erumpunt, tanto impetu, vt Condęani amissis impedimentis se in fugam proriperent.

Heroicam *Tudiniensium* virtutem ne Princeps Episcopus pręteriret, *Fortium* nomine & honorario titulo decorauit. Vt posteris cõsecrati cum vulgari populo non amplius essēt recensendi, sed gladio præcincti, ac iure vænãdi donati exemplo essent inuictæ fortitudinis. Mœnia vt instaurarent & communirent, publica ad tempus vectigalia etiam reis remisit. CXXIV Tudiniēsium gesta.

Maximilianus interim Leodiensium Princeps Cæsarē, cæterosque Imperij Ordines de turbulento rerum statu certiores fecerat, sed quia tardum erat ab imperio auxilium, Gallos aduocat in subsidium. Facile fuit in Hispanos prouocare Gallum innato odio semper infestũ. Ad Mosam flumen substitere Galli, vt ab importuno latronum genere libertatem vindicarent imperij, cuius partem etiam Galli gerebãt quia ex nupera Monasteriensi pace, parte Alsatiæ potiti erant; hinc in vexillis flauo colore micantibus Aquila stabat picta Romana. *Maximiliano* etiam *Coloniensi Electori* præ ceteris amicus Gallus erat, quia exulem *Cardinalem Mazarinum* hospitio excepisset in arcem Brularum. Dum hæc geruntur, nuncius ex Hispaniensi Belgio referet, *Lotharingiæ Ducem* CXXV *Carolum, qui tot malorum auctor habebatur, in custodiam ab Hispanis datum. Bruxellis Antuerpiam triumphi spetiè honorificentissimè deductũ, ibi asseruari.* Hispanis amicus, eorum patrocinio neminem amplius cum timeret, amicis perèquè ac hostibus grauis, ne iterum belli suscitaret incendia, quæ iam clamore populi, querelis principum, indignatione Cœli, iterum videbantur iure timeri, duci datur *Arschotano* & Comiti *Garciæ* insidias struere, vt amica fraude, & citra rumorem in foueam deducerent. Erepta prima vxore, aliam duxerat *Carolus*, & more priuati Bruxellis agebat. *Arschotanus*, & *Garcias*, qui quotidiani, & intimi *Caroli* erant amici, vt feram fallerent, in dies inuisebant, diligenter expendentes latibula, quò se recipiebat. Nam suboluerat *Carolo* aliquid ante triduum, quàm in casses incideret: & in populo murmur erat, ei insidias instrui. Propterea in Parthenonis sacri templum, quod Bruxellis ad vallum Antuerpiense adsitum est, se religiosè abdiderat; vt interdiu diuinæ rei interesset, captiuitas Lotharingi.

Sal. An. 1654. ressset,& Sanctimonialium cantu,ægritudinem animi leuaret:noctu quoque secretiore in cubiculo à familia seclusus quietem caperet. Eo se conferunt amici,composito ad fraudem die, & in sacello inuenere Missæ adstantem sacrificio. Inuitarunt de Archiducem, a quo missi aduenirent,vt in re magni momenti consilium daret,vbi & prò sua religione Sacrificio interesse posset. Tunc *Caroli* animus aliquid mali visus est præsagire,sed verborum lenocinio ab amicis illectus,suspicione deposita, ne reum se faceret,Rhedam conscendit. Inter vehendum, quædam de Eburonum Principe *Maximiliano* verba fecere,quod copijs Gallorum auctus, vires Lotharingicas breui diceretur extincturus. Subridens ille,*meliora*(inquit) *& certiora adfero. Nihil periculi ab Eburonibus nostro militi impendit. Victor ibi meus vitulatur exercitus; neque ad Galli vocem expauescit*. Interim ad palatium ventum est; perhonorificè exceptus per procætonem in primum conclaue deducitur; clausa post tergum ex composito repentè ianua. Hic, *quid rei sit?* fluctuabundus interrogat *Carolus*. Casu, vel venti infortunio id accidisse,respondent. Inde in proximum conclaue pergunt;ibi etiam clauso ostio, & pectulo ferreo in seram impacto,clarus iam se insidijs teneri,exclamare cæpit; *quomodo viro principi de re Hispana optimè merito,ignominiosa imponitur seruitus?* Excusauit se tūc *Gatzias*,quòd supremo Regis mandato parere opus esset,qui eum capi mandauerat. Idque satius sibi visum, vt amico dolo in familiarem custodiam *Archiduci Leopoldo* traderetur. *Carolus* ira succensus, correpto vtraque manu gladio,fortunæ suæ teste, ac socio,qui ex humero ei dependebat; *Secundum Deum*(inquit)*nemo mihi nisi gladius hic iura statuet.* Garcias qui nosset iræ tempus leniendæ,ac modum,blandius compellare principē; scriptas ab Hispano Rege literas ei legendas tradere. Quarum summa erat. *Ne ducat sibi ignominia Dux,si mandato Regis attineri se patitur,nam vt Rex animo semper fuerat in Ducem paterno,ita & Ducem filiali in Regem animatum esse oportere.* Lectis literis, ira deferbuit. Verùm vbi semel, atque iterum Archiducis petita præsentia, gaudere non permitteretur; indignāti similis, per conclaue discurrere cœpit. Considet deinde;& calamo codicillos conficit ad Archiducem deferendos. Ijs Archiduci traditis non rescribitur,sed per sermonem renunciatur,in *Principis Thomæ* hospitium diuerteret. Interim ædium illarum vicinia, vbi Dux morari consueuerat,extemplò insessa, custoditi thesauri,compræhensi custodes; vigilibus in mœnibus, & per compita viarum dispositis, ad euitandos tumultus. Peracta fabula Archidux literas publicauit,quæ in foro, mœnium portis, templorum foribus adfixæ legebantur Bruxellis, dein per omnes Mundi plagas volitarunt, quibus omne hominum genus docebat,cur ita planè fieri oportuerit. Argumentum erat. *Lotharingiæ Duci Carolo, postquā ex ditionibus suis Gallo eum persequente ad exteros migrare coactus fuerit, nulla ab vllo mortalium,quàm ab Rege Hispaniarum beneficia contigisse. Pro cliente habitum,defensum. In pacis negotio rationes eius fouentissimè procuratas. Ad consilia belli, domiq; agitata socialiter admissum omnium rerum participem,& conscium factum. E diuerso per ludum, & iocum in perniciem Reipublicæ à Carolo duce omnia conuersa: quod minime tamen tanti nominis & familiæ principem decuerat. Optima consilia,quæ in rem ex verbis conferri equum erat,illius tergiuersatione,& nequitia,penitùs elusa. Milites,qui in hostem pugnando fortes euadere potuissent, in amicorum, sociorumque Germaniæ principum ditiones,latrocinijs,cædibus,stupris,incendijs, in omne pessimū facinus assuefactos,ad easq; contaminandas furiali Marte intromissos. Eo demùm insaniæ processisse Carolum, vt eum veluti hominem diris precibus deuotum exhorrescant plerique, & non secus,atque Erymnim ab inferis excitatam abominentur mortales. Quare Deus tantis prouocatus execrationibus iram implacabilem in eos vertat, qui leuare orbem hoc prodigio,vel debebant, vel poterant:regem Hispaniæ coactum fuisse,vt morbo vitalia depascenti medicinam faceret: & Lotharingiæ principem,ne suo ludo humana, diuinaque perturbare pergeret:in custodiam duci iuberet. Non quod Lotharingicæ stirpi malè cupiat: aut bonis possessionibusq;exutam è Belgio eam proscriptam velit: sed vt cum maiori fructu, & disciplina exercitus omnis Lotharingicus Nicolao Francisco Caroli fratri moderandus seruetur. Ideo commonitos velle omnes, quibus hæc res tanto silentio gesta,commouere animum possit, ne indignentur, neue id contumeliæ loco ducāt, quod omnibus profuturum sit: tempus ipsum lenitutum iras prudenter expectent.* CXXVI *Literæ Leopoldi.*

Re vera,cum nulli principum inimicus esse & Hispano Regi obsequentissimus *Carolus* existimari vellet;eo tamen nequitiæ cæca auaritię CXXVII *Vita Caroli.*

cupido

Sal. An. 1654. cupido præcipitem dederat, vt non amplius bella, sed latrocinia gereret, ac prò delicijs haberet. Non militi stipendium, sed miles ipsi numerabat; vt eius auspicijs latrocinari impunè posset. Hoc sacrilegum miles eius seruabat; vt quum spolianda templa, & diripienda fana suscepisset; in genua prius incumberet, aperto capite, nescio quid tacitus precabatur; mox alacrior assurgens ad sacrilegia, & rapinas procurrebat, quasi impunitatem ab Inferis rogaret, vel in comilitones assumeret, cum cœlitum domos acciperent deuastandas. Si quid de exercitu suo querentibus oppidanis, molesti audiuisset, excusabat *se, & paupertatem suam; quod principatu suo eiectus, alibi vitam degere coactus esset. Bono tamen semper animo etiam in aduersis fuisse; ita & alios esse debere.* Agrorum vastitatem, prouinciæ depopulationem cum lacrimarum effusione querentibus, & supplicantibus; homines despiceret depauperatos, & incendij vastitate in cinerem redactos, ioculari modo respondebat; *Desinite* (inquit) *vestram lamentari paupertatē: per incendiarios illos meos via vobis ad Cœlum munitur: exurant illi, vos exhauriant, prò caducis, & mortalibus bonis cœlestia, Deo largiente, recipietis.* Domorum incendia eo cauillo prætegere solebat, *se hoc pacto rationem inuenisse, qua militi suo natura alsioso incomoda frigoris pellerentur.* Hæc si diuinæ aduersantur legi, Deum etiam ludificatum fuisse fateri est, cū vt Romanæ filius crederetur Ecclesię, nullum diem abire pateretur, quin Diuorum, & Deiparæ Virginis patrocinio se commendaret: ac sāctissimę Lithurgiæ sacrificio humili situ, flexis genibus interesset. Animi noxas frequenti confessione Sacerdotibus eluendas aperiebat. Venerabilis hostię Sacramentum eadem pietatis spetie sumebat. Hippocrisis hæc querelas non diluit, quæ in Germania apud Cæsarem comitia habentem, & in Hispania apud Regem tātum rumorem excitauerant, vt tolerabilis amplius non appareret. Capituitas itaque mandatur, mandata geminis literis expurgatur, tum ad Reges, tum ad exercitum, monendo militiæ Ordines, bono esse animo, quod melioribus auspicijs Serenissimi Lotharingiæ Ducis *Francisci* fratris *Caroli* (is Vienna discendens, expe-

CXXVIII *Frācifcus Dux Lotharingiæ* ctabatur) essent regendæ. Postero die (feria erat quinta primæ hebdomadis in Quadragesima) Bruxellis Antuerpiam deducitur, in Hispaniā transferendus. Dein exasperati Lotharingiorū animi, accepto in aliquot menses stipendio, haud grauatè pacantur. *Nicolaus Franciscus* frater *Caroli*, qui propter exilium, tenuioris fortunæ iam factus, cum liberis duobus masculi sexus, Cæsaris benignitate Flauianæ alebatur, ad Lotharingici nominis decus in Belgas reparandum inuitatus, salutato Cæsare, Bruxellas venit, vbiq; in itinere honorificè acceptus. Priusquàm vrbem intraret, ab Archiduce missus ei obuiam est *Moterinus Comes*, qui Ducis impedimenta prouehenda curaret, & per Montagum Bruxellas, honoris causa deduceret. Vbi maximo Vrbis applausu tormentorum explosione acceptus, quinto post aduentum die, edocetur ab Archiduce, bona Domus Lotharingicæ per duos cognitę fidei arcarios custodita fuisse vsque ad eius aduentum; nunc ei omnia libero iure cedere, quibus vti, & frui posset, veluti solus, & absolutus dominus ab omnibus recognoscendus. His ita constitutis ad exercitum mittitur, simultate composita, quæ inter Hispanos, & *Maximilianum* Eburonum Principem in dies gliscebat ob Lotharingi rapinas. *Nicolaus Frācifcus Lotharingus.*

CXXIX *Recessus Imperij quid.* Imperij interim Ratisponæ parabantur *Recessus* (ita nominant certam Institutionem eorum, quæ in comitijs tractata obseruari volunt per fines Imperij) Sub hæc Fechta excederant Sueci præsidiarij licet ægrè, & cunctanter accepta pecunia, quæ eis numerari debebat ab *Hoffstetero Cunæbergensi*. Pyrij pulueris centum, & octo libras, cum octo maioribus tormentis reliquerunt. Eo statim quingentorum militum immisit præsidium Monasteriensis Episcopus. Postea Ratispona discedens Imperator, Flauianam, inde Thermopolim (*Badam* dicunt) valeditudinis causa venit, filio Romanorum Rege Flauianæ relicto; Is III. Non. Iul. puerili morbo grauatus (*Varioli* dicunt) VII. Id. Iul. ingrauescente peste, catholicum in morem ante procuratus, Deo reposcenti animam placidè reddidit, virgineo adhuc corpore castus, cum Annos nondum viginti expleuisset. Regiæ mortis casum loquuta erant prodigia. *Terræmotus, & venti in Austria: in Pannonia incendium Raabam ciuitatem deformauerat. Aquilæ pullus Cæsareæ in arce nutritus, inde auolare, nec redire visus.* Die quo inauguratus est Cæsar, apparuit. Mortem Ecclipsis Solis præcessit. *Fechta Sueci excedunt.* *Ferdinādi 4. mors prodigijs prædicta.*

Sepultus in Sacello Cæsareo Capucinorum, cum hac inscriptione. *Ferdinandus IV. Romanorum, Hungariæ, Bohemiæque Rex, Archidux*

Austriæ,

Sal. An. 1654. *Austriæ, Ferdinandi III. Cæsaris ex Maria Hispaniarum Infante filius primogenitus, natus 8. Septemb. An. 1633. denatus 9. Iulij, 1654.*

Habuit pro Symbolo Ferdinandus IV. *Pro Deo, & Populo.* Intestina in cathedrali S. Stephani basilica humata sunt. CXXX

BREMENSIS OBSIDIO. An. 1654.

Succi mouẽt in Bremẽses. CVm Bremensibus minimè conuenirent Sueci, *Coningsmarchio*, & *Phrangele* Ducibus in eos castra mouerant; Deo forsan opitulante, quòd nobilis ciuitas, & mercatura diues, per quam fluens Visurgis onerarias, actuariasque naues facile patitur, nullius hominis, nescio an Dei æquè ferret imperium. Obsoleta iam disciplina Christiana, ipsi etiam Sacerdotes, quorum plerique Caluiniana labe iacebãt polluti, in luxum discincti, nepotari assueuerant. In *Burgum* (munimentum est non longè Brema situm) Suecorum fuit primus impetus. Sustinuere diù aggressionem obsessi, donec cæso Præfecto, deditionem fecere. Sic foris, intusque laborabant Bremenses, gliscente seditione eorum, qui cum Suecis conspirabant. Verum cum illi, quibus armorum iura demandata erant, haud rudes militiæ essent, nocte XXV. Iunij. Brema silenti agmine profecti, *Burgum* aggrediũtur tanta alacritate, vt impares Sueci, amisso Præfecto, cæsi omnes, vel captiui caderent. Annona, bellicusque apparatus tantus ibi repertus, vt in annum sufficeret. Hoc læti successu Bremenses, mense proximo *Phegesaccum* (arx erat à Suecis munita) aggrediuntur, & obtinent. Ibi etiam occupatis æneis tormentis septem, tanta fuit annonæ, & instrumenti militaris copia, vt per annum toto sufficeret exercitui. Eodem impetu Pherdam occupant, sed dum solo eam complanare tentant, superueniente *Phrangele* cœsi, fugatiq; Bremenses, ægrè se Burgum recipiunt, aditus obstruunt, vallo muniunt; præfectum imponunt virum strenuum, manu promptum, qui Suecis aliquando stipendia fecerat: eius imperio noningenti viri tormentis, & commeatibus satis instructi, dicto audientes erant. *Coningsmarchius* septem millibus viris auctus Burgum aggredi cœpit. Bremæ vero cũ ex Monasterio, Luneburgo, & Brandeburgo, Lubeca, & Hamburgo legati essent, sequestres se obtulerunt. Magistratum cohortantes, vt *Burgum* Sueco traderet, si arma ponere, & libertatem vrbi permittere vellet. Recusauit porrò Suecus, nec incepto destitit, donec *Burgum* suũ faceret. Recepto Burgo, legatum audiuit, & duorum mensium inducias composuit. Mense Octobri *Stadam* venere conciliatores, & post longas disputationes conuentum: De Ciuitatis

Bremensium libertate quæstio, *mediata illa sit, nec* ne, in aliud tempus potrahatur, cuique iure reseruato. Bremensis ciuitas Sueco Regi, & successoribus fidem dato, quia Ducatus Bremen-

Sal. An. 1654. mensis Sueciæ Regum sit. Contra Sueciæ Regem Brema fœdus ne percutiat, pericula propulset. Canonicis ne patrocinetur. Præfecti ciuitatis in suo statu permaneant. Bederkesiā ditionem, & quicquid in oppidum Leam iuris Brema habet, Sueciæ Regi cedat. Burgus in possessione Regis maneat; tantisper dum æquis cōditionibus super eo conuenerit. *Blumæthalium, & Phegesaccus sint Bremensium ciuitatis, quemadmodum antea fuerunt; excepto quod pro hero Suedum agnoscant, tanquam superiorem, dimidium stipendij ex Goeris in ærarium Stadense à Bremensibus inferatur. Sanctorum Ansgarij, & Stephani collegia his conditionibus non includantur, in posterum ea compositio fieri poterit, Regiæ maiestatis subditi, qui ligna, & torfeò venalia deportant vectigalium grauentur immunes habeantur, neque consumtionum impensis: publica Bremensis ducatus debita, quantum eorum fuit Gueisphalicæ pacificationis tempore pro rata portione soluenda ciuitas curato Agris, qui nouæ vrbis finibus ad clerum spectantes continētur, Bremensium ciuitatem pro sua benignitate Rex condonat: quare pro abducendis militiæ Sueciæ copijs duodecies mille nummum, qui imperiales dicuntur, ciuitas Bremensium numerato. His conditionibus quietem pacti Bremenses, à militum exauctorationibus initium cœperunt, ac Sueco se in fidem, & clientelam permiserunt.*

CXXXII Angliæ Regis supplicium. Hisce turbis, ne solos Germanos dirā Erynnim inuasisse putes, fœdum ac sæculis omnibus & gentibus abominandum patratum in Anglia accipe parricidium. Quod (licet externa nostrum fugiant institutum) tamen quia ad horrorem sceleris calamus hæret, nec vltra progredi audeat, lacrymis exarando, scribam, *Carolum* Britanniæ Regem, *Iacobi* filium, causa religionis a suis in iudicium vocatum, cum dominus subditis respondere dedignaretur, in Scotiam aufugisse, sed ab Anglis victum, a Scotis traditum, & Anglis venditum, seruata in summa iniuria, iuris forma damnatum fuisse, ac tandem vltima ignominia in publico suppliciorum foro, Londini in vrbe Regia, Carnificis ferro, & manu capite trūcatum, luctuosum sanè Regiæ nonnunquàm calamitatis exemplū reliquisse. *Thomas Farfaixius*, & *Oliuerius Cromuellus* auctores facinoris, & executores (qui

CXXXIII Cromuellus Regis carnifex. cum carnifex non reperiretur, ipsi laruato vultu in sacrum caput sacrilegas iniecere manus. Hi mox accepto, seu potiùs abrogato regno, miseram Reipublicæ formam, re ipsa Anarchiam induxerunt. Verum *Cromuellus* vir sagacis imperij ad captandam plebeculam solertis, excusso æmulo, *Protectoris* nomine tyrannidem occupauit Ante atrocissimi Sceleris infamiā, *Henrietta* vxor *Caroli* soror *Ludouici XIV.* Gallorū Regis, periculosè clam subduxerat. Scapha in Galliā vecta insequēt. sicarios vix effugit.

Seditione composita, *Ludouic. XIV.* more maiorum Rhemis iunctus velut hausto diuinitùs robore, in hostem Atrebatum vrbem arcta obsidione prementem, cum expeditis copijs accingitur. *Staneo, Bellogrado, Rhetelio, Mossone, Betfordio, & Menhouij Fano, alijsque oppidis, quæ à Condæo Principe Hispanis tum addicto propugnabantur, qua vi qua deditione per diuersos copiarum Duces in potestatem priùs redactis, Philippopoli etiam & Brisaco vrbibus, quas Harcurianus Comes suspectæ iam fidei gubernabat, in officio cautè firmatis; magnis itineribus, ad vltima redactis suis accelerans, per Turrenium, Seneterrium, & Hocquincurtium nobilissimos Duces, tripartitis copijs, perruptis vi inexpugnabilibus munimentis, disiectis passim aggeribus, & fossis, fugatisque vno impetu, & magna cæde hostibus, obsidionem soluit vrbemq; toto Belgio clarissimam, & validissimā sibi asseruit, Cæsa hostium quatuor millia, capta tria præcipui nominis: Tormenta bellica septuaginta, signa militaria viginti supra centum: impedimenta denique omnia: & vt paucis absoluā, præda facta, quanta vsquam maxima; vix fuga elapsus Austrius Catholici Regis Nothus. Condæus sustentato diu Gallorum impetu, se suosque virtute seruauit. Dignus immortali laude Mondeiosius vrbis tum Moderator, qui importato in vrbem necessario commeatu, quo aduersus moras obsidionis firmaretur, etiam irrumpentes sæpius hostes vallo disiecit: & dum regius exercitus opē ferret, iteratis irruptionibus haud parum fatigauit. Turenius territum eà clade Belgium cum victore exercitu ingressus, Quesnoium aliaque oppida occupat, munitque: & in hostili copias sequenti hyeme continet. Rex seruato Atrebato, & pulso hoste victor Parisios reuersus, magno plausu à ciuibus excipitur.*

CXXXIV Ludouicus XIV. Rex Gallorum inungitur.

Dum hæc per Galliam geruntur, Cæsar mutata veste pulla, quam ex luctu *Ferdinandi IV.* Sal. An. 1655. Regis Roman. sumpserat, vt in tempore regnis prospiceret hæreditarijs, si quid sibi humanitùs contingeret, conuocatis Flauianæ, Ordinibus Austriæ, *Leopoldum, Ignatium, Iosephum* filium carissimum filio alteri, & sibi successorem decer-

CXXXV Leopoldus successor in Austriam declaratur.

Sal. An. 1655. cernit XXVI. Ianuarij. Prius duos meritis insignes viros Ordinum cœtui adiunxerat, qui alia duo munera hæreditaria cum superioribus decem procurarent. Hi decem erant hoc munerum ordine Supremi *aulæ magisterij* in Archiducatu inferioris Anisi hęres cum Scipiione. Supremus *cubicularius* cum claue. Aulę *Mareschallus* cum ense. *Stabulo præfectus* qui ascendenti in equum, & descendenti Archiduci pręsto est. *Pocillator, Structor, Venaturæ Magister* cum cane Britannico, quem pretioso ornatum millo ad lorum ducit. Ostij, & liminis in procœtone custos. *Sacelli* denique, & *Sacrarij præfectus*, qui rem curat diuinam. His decem alios duos adiecit; vnum qui *rei monetariæ* preæsset; alterum, qui *culinariæ*. Post sacra in templo

CXXXVI nummi missiles Leopoldi. S.Stephani peracta, in aula conuenere, vbi confirmatis Austriæ priuilegijs, fidelitatis recipit Sacramentum. Missilia in populum sparsa aurea, & argentea, quorum in altera parte oculus; citra nubes fundens radios sol erant impressa. E nubibus dextra manus ensem, lęua sceptrum tenens eminebat. Per circuitum Archiducis legitur symbolum, *Concilio, & Prudentia*. Subter manum globus erat cruce desuper infixa. Ex altera parte inter geminos lauri ramos, Archiducis extabat nomen cum die, mense, Anno huius inaugurationis. His in Austria peractis, Posonium Hungariæ petit, Martio ineunte cũ Serenissima Cæsar vxore, quæ ibi coronata est. Ante regni comitia, *Franciscum Vvesselinum* comitem in *Palatini* demortui locum sufficit. Ibi, post solemnia in honorem *Sancti Iosephi*, Christi Infantis nutricij, & Virginis Matris sponsi (quem Praga sui custodem, ac præsidem

CXXXVII eligitur Rex Hungariæ. hoc anno, Aprili mense desumpsit) celebrata, *Leopoldus Ignatius Ioseph* Ferdinandi III. Cæsaris filius, Rex eligitur Hungarorum XVI. Cal. Quintil. & XI. quàm Regem elegerunt die Regijs ornant insignibus in D. Martini templo. Eodem die *Eleonora Mantuana*, ac *Ferdinandus II.* Imper. secundo matrimonio vxorem

Eleonoræ Imperatricis mors. habuit, vidua moritur, continentissima fœmina, & religione Orbi clarissima. Theresianis Virginibus Parthenonem extruendum curauit in quo mortuæ corpus depositum est, cor vero Grætium, vt ibi conderetur, & primæ *Ferdinandi II.* vxori, cui *Mariæ Annæ* nomen est, iungeretur, delatum.

Ab exequijs ad curas reditum Imperij. Arma parabant Sueci, in quem futura, ignorabatur. Cæsar quamuis de *Caroli Gustaui* fide (qui coronam Suecorum acceperat, se abdicata *Christina*, vt liberè extra Regnum mortale, æterni Regis fidem, & vexilla explicaret) minimè dubitaret; tamen ad subita belli imparatus noluit iacere. Delecto milite, lustrauit confinia, idem fecere cæteri Germaniæ Principes. In Polonos porrò tempestas detonuit, & Cosaccos, Tartaros, Moscos, Brandeburgicos in bellum associat, prout inclinatio suadet, vel vtilitas vrget. *Christinæ* abdicationis nummus extat Romæ cusus, cum ad pedes Christi vicarij Romani Pontificis proiecta corona, abiurata hæresi, immortale quæsiuit diadema. Ab vna Icon *Christinæ* est, adiuncto nomine *Christina*, vt eã agnosceres quia *Christinam*, non quia *Reginã*. Regina namque verè apparuit, cum sibi imperare potens, coronatum monstrauit non tam frontem, quàm animum, vnde iure apponitur ad coronam lemma *Et sine te*, idest etiam sine diademate apparere regina, *Christina* illa, cuius imperium non in alios voluit, sed in se ipsam.

In Belgio Bellum continuante *Leopoldo Archiduce*, vere ineunte huius Anni Landericium CXXXVIII Hispanorũ gesta.
ab Hispanis nuper receptum, Condetum, Fanum Gilhani, Bouinæ, aliaque oppida Galli occuparunt. Tentarunt etiam, sed frustra in Insubribus Ticinum *Francisci I.* clade notissimũ. Vt què alternas esse belli vices cognoscerent, longè aduerso, quàm sperarant, euentu; ab Hyspanis ijsdem sub ducibus Franci excepti, grauissimam cladem apud Valentianas acceperũt: qua obsidionis Atrebatensis vindicata est infamia. Quippe cum eã vrbẽ ad Scaldim & loci situ, & copijs militaribus & ciuium ardore validam, ac munitam Franci vallo, & fossis egregiè Sal. An. 1656.
obsessam tenerent; iamque prope esset, vt caperetur, laxatis vno momento aquarum claustris, ac subito earum impetu disiect is aggeribus, & mole, discissis etiam quibus castra iungebantur pontibus, diuisum exercitum, cum neutra pars alteri auxilio esse posset, *Condæus*, & *Austrius* opportunè aggressi, in fugam facile coniecere. Multos ferrum interfecit; plures aquis Gallorum Clades.
mersi; ipse *Seneterrius* cum nonnullis præcipuę nobilitatis à *Condæo* captus, & saucius in vrbẽ ductus pro pompa triumphi fuit: moxque suæ fidei, ac libertati redditus, pecunia se redemit. Captæ nuper vrbes, Landrecio, & Quesnoio exceptis, receptæ sunt ab Hispanis. *Turrenius* licet copijs integris *Condæo* impar aliò flexit, acceptamque Collegæ cladem indignatus, capta Capella, damnum parte resarcit. His se ludis, tã quàm gratissimis spectaculis oblectat Mars communis, qui sępe spoliantem, & exultantem

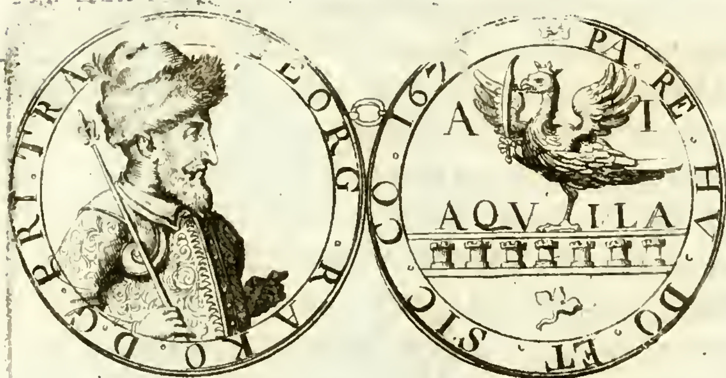
Sal. An. 1655. euertit, & perculit ab abiecto. Hoc eodem anno & tempore *Valentia* in tractu Mediolanensi, post arctam sex ferè mensium obsidionem, & profligatas, quæ sæpius subsidio aduenerāt hostium copias, nihil non tentantibus *Cardinale Triuultio*, & *Fuensaldagneo* Hispanorum Ducibus, à Gallis tandem capitur: sic fortuna prosperos, aduersoq; casus alternante, vt se vnam in vtrisq; dominam ostentaret.

cxxxix *Valentia à Gallis capta.*

Interim *Leopoldus Guilielmus* Archidux, cū Belgij præfecturam in decennium administrasset, sepè petitam vacationem impetrauit tandē, exercitibus, qui tum in Germania à *Ferdināndo III.* Imper. scribebantur, præficiendus. Resonāte eius virtutis fama, qui bellicam gloriam, non maiori pudicitiæ, liberalitatis, iustitiæ laude esset assequutus. *Leopoldus* successorem habuit *Ioannem Austriacum* nothum *Philippi IV.* Hæc ante conflictum Valencenæ, nam victoria Hispano contigit *Ioannis* auspicijs. Ad Cæsarem fratrem redux *Leopoldus* animum intendit, vt omnia diligentissimè bello necessaria prouideret; nam si Sueci Polonum vincerent, quem armis satis iniquis depresserant, nouam Germaniæ ingruere tempestatem nonnemo videbat. Scripserat Cæsar pro Polonis ad Regem Galliæ, sed respondit Gallus, *sibi potiùs opus esse cū Sueco fœderato sentire, quam in eum arma corripere.* Ne totam itaq; in se belli molem Cæsar susciperet, cunctando vigilabat. Pragæ in Concilio Magnatum curauit, vt sumptus alendis exercitibus more adhuc continuato suppeditarentur. Catholicæ religionis ne omitteretur instauratio, digni parecijs administrandis darentur pastores. Venit & ipse cum *Eleonora* coniuge ante XVI. Cal. Septemb. & portam paucis ab hinc mensibus extructam in Noua Praga, non procul eo loci, vbi Suecica tormenta ingētis ruinæ cicatricem reliquerant, suo ingressu *Cæsaream* denominauit. *Eleonoram Mantuanā*

cxl *Polonia Sueco victi.*

Pragæ comitia.

XI. Septemb. die tertio matrimonio coniuge insignibus regni ornamentis, Archiepiscopo Pragensi, Burggrauioq; & S. Gregorij Abbatissa regni Principe manum commodantibus, & diadema imponentibus, decorauit. Dein XIV. Septemb. *excitatæ* Christi *crucis* memoriæ dicato,

cato,

Sal. An. 1656. cato, *Leopoldi I.* solemnis inauguratio perficitur In omnibus hisce actionibus Cæsari, coniugi, filioq; Regi *Leopoldo* in genua humiliter, & deuotè procumbentibus, Eucharistiæ sacramentum sub vna specie manducandum porrigitur, ingenti Catholicorum gaudio, & graui *Protestantium* cōmotione, exemplo territorū imperiali. Inde in Austriam reuertentibus nuncius occurrit è *Croatia*, (quam veteres Liburniam dicunt) referens septem millia Turcarum trans flumen *Corauam* (*Mresniciæ* iunctum, Colapi influit) subito impetu, & cæde habitantium, nonnulla occupasse oppida: sed vigilantia *Georgij Frangipani*, qui *Heruardo Aursperg*o absente præturā curabat, repulsa. Classicum de repentè *Frangipano* canente, cum octingenti fermè conuenissent, pars equites, pars pedites, hos vnà secū *Frangipanus* per vicinum nemus, nebula diem hostibus adimente, Turcas inuadit forarios, quibus magnā partē cæsis, vel fugiētibus, tanto impetu in subueniens agmē Croatæ inuehuntur, vt suorum quindecim tantumodò amissis ordines Turcarū dissoluerint, multos captiuos fecerint, alios trucidarint, prēda omnis generis accepta; illæsa *Carolopoli*, quò Turcæ inhiabant. Maiora timebat Cæsar discrimina ob bellum Polonicū, cuius arma licet victricia, Suecū & Brandeburgicū non vna clade affecissent, tamē quia *Georgius Ragotzius* S.R.I Princeps, quem 30. huius sæculi anno, Dynastam sibi 7. Castrorum Proceres Claudiopoli legerant, cum Saxonibus suis, Ciculis, Moldauis, & Valachis inclinatā *Caroli* Suecorum Regis fortunā aduersùs Polonos erigendā sumpserat; Imper. *Ferdin. III.* qui & antea Suecum ab infestanda Polonia dehortatus frustra fuerat, plus aliquid à *Ragotzio* sperans Cancellarium suum, ad *Ragotziū*, cuius rei gratia mittebatur, non auditus remittitur. Interim Suecus contractis suis, & amicorum copijs Conicium mouet, XIII. Ian. deditione accipit. Inde ad Bromium amnem castra ponit non procul oppido *Bromioberga*. In ea *Cæsarnectus* Generalis Polonorum Præfectus, cum suis inuehit, *Marienwerdram* ditionis Brandeburgicæ oppidum funditus excindere incipit; properat eò *Carolus Rex*, explorādi causa duo equitum millia præmittit, quibus carptim, & per partes à *Cæsarnecij* velite necatis, septendecim vexilla *Carolus* amisit. Rex ipse cecidisset, ni matura fuga Stratioburgum se proripuisset. Vbi cum reliquis prope inclusus, & captiuo similis per aliquot dies detentus, in manus Polonorum haud venit, quia ex Prussia

CXLI *Leopoldus coronatur Rex Hū. gariæ die S. Crucis. Eucharistiam sumit.*

CXLII *Turcæ in Croatiā.*

contra Polonos Ragotzius.

CXLIII *legatio Cæsaris ad Ragotziū*

Succus à Polono fugatur.

opportuna submiserunt auxilia. Hisce gestis *Cæsarnecius, Gedanum* ad Regē reuertitur *Casimirum*, & nouem signa equestria hostibus erepta offert. Liceat ea describere in gratiam Mineruæ. Erat primum ex Damasceno holoserico coloris cærulei, in cuius medio Scutū inerat, argenteum leonem nigrum coronatum sustinens, & serto laureo deauratis ex dimidia parte folijs coronatum. Dextra *Fridericus Vvilhelmus*, sinistra *Carolus Æmilius* nomine legebantur. Secundum ex Damasceno, cæruleum scutum intus habens, quod supra rubebat, infra ex argento pallescebat. Tertiū eiusdē coloris damascenum erat, cuius in medio scutū rubrum, & in eo aliud paruulum cyaneū, sceptra octo cōplectens aurea, manubrijs eorum exaduerso coniūctis, In orbem solita lauri hic virētia, ibi ex argento flauentia circumibāt, dextra *Carolus Æmilius*, sinistra *Fridericus Vvilhelmus* legebatur. Quartum huic non dissimile in medio scutū argenteū aquila nigra sustinebat. Quintum eiusdem coloris ac materiæ, cuius in medio scutum aureum, in quo leo ater bicaudis non coronatus adstabat. In 7. scutū argēteum, in quo leo rubeus aureo serto caput redimitus, ijsdem nominibus, ac superiora circumscriptū laureaq; hinc aurata, inde viridi ornatum. In 8. scutum cyanei coloris, cui sceptrum aureum intus hærebat; supra scutum galerus stabat Electoralis; Nonum ex damasceno carnei coloris, & fuerat ex cohorte Coningsmarchia, Sueciæ Regis vexillum prætorium. Id per fimbrias erat circūquaq; ex aureis, & argenteis filis ab artifice acu in trium digitorum latitudinē circūpictū. In medio aperta galea Phrigij ex argēto operis in solo viridanti imposita. Orā galeæ nigra decussis obibat quatuor hisce literis G.A.R.S. inscripta: additum decussim lemma: *Per angusta.* Secūdū hæc nouē equestria signa. Alia quatuor quæ *ferentarijs* siue *Draconarijs* erepta deferebantur Primū ex leuiori serico, quod *tafetatum* dicunt colore violæ martiæ: in medio vir equestris sellæ impositus, quē Sol aureis circūlustrabat radijs, ac duo cælestes genij vtrinq; & item tertius alis obumbrabant suis. Hæc omnia sertū laureum circumdabant superna in parte his ex auro literis. C.Æ.P.Z.B. infernæ hoc lemmate ascripto. *Alis te suis obumbret Dominus.* Alterum ex leuiore coloris violacei, cuius medius in orbe Solis aurei loricatum hastatarium repræsentabat: cassis eius ex candido, & rubro; aureoq; & nigro colorū diuortio imbutas plumulas ostētabāt; vtraq; manus cancellatim per thoracē in-

Sal.An. 1657. ter se commissæ candentes faculas retinebant: addita ex literis aureis inscriptione *Dormiendo non negligam rem*. Tertius ex simili, in cuius medio Sol stabat aureus, in Sole Leo in furorẽ ignes euomens cum literis *Caue huc ni propius habites*. In 4. Sol aureus loricatũ equitem, rosei habebat coloris supra sinistrũ humerum serico linteo præcinctum inferna parte scutũ, dextra ensis in cædẽ nudatus, læua venabulum aderat: ad huius loricati dexterã partẽ coronata virgo assistebat, dextra manu laureum obtendens ramum, ad sinistram erant duæ columbæ albidæ rostris inter se amicissimè colludentes; infra his ex auro appictis literis *Marte, & Arte*.

Hisce successibus nõ propterea territus *Ragotzius*, omnẽ lapidẽ mouebat, vt se cũ Suecis coniungeret. Schitarum vero Rex Crimensium *Mahometus Giereus* quum videret *Ragotzium* nec *Ferdinandi III.* Imper. neq; Turcarũ monitis aurem dare, vt ab infestãdis Polonis desisteret; ipse eductis centum millium armatorũ copijs, Cal. Mar. ad Borysthenẽ flumẽ Polono Regi in auxilium properat. *Ferdinandus* etiam Imp. licet morbo teneretur; decẽ millia delegerat, quę Polono accurrerẽt, nec aliud expectabatur, quã qua via eos in Poloniam immiti placeret. Exitum tamen videre non potuit. Morbo tentatus, cum tenui semper valetudine fuisset, in Cal. Apr. excurrens, tãndem sacris ritè procuratis, animam Deo reddidit ferijs Paschalibus, Viennæ Austriæ nocte media, quã mane illud *Ferdinando* vltimũ excepit, Cæsarea in aula incendium erupit tãtæ mortis præsagium, & maximi discriminis futurum, nisi *Archidux Leopoldus Guilielmus*, calceis nõdùm pedes vestitus è strato celerrimè aduolasset; periculoq; tanto

cxliv *Tartari cum Polono.*

Cæsar cũ Polono.

cxlv *Ferdin. III. obitus.*

Imperatricẽ, & infãtulum tẽpestiuè exemisset. Cadauer apud PP. Capuccinos Viennæ depositum est, cum hac inscriptione.

cxlvi *Ferdinandus III. Romanorum Imper. Hũgariæ, Bohemiæ Rex, Archidux Austriæ, &c. Ferdinãdi II. Cæsaris filius, eiusq; in imperio, regnisq; successor. Natus Grecij, 13. Iul. An. 1608. Denatus Viennæ 2. Aprilis 1657.*

Habuit symbolũ, *Pietate, & Iustitia*. Plura habes in eius funere, quod *Castrũ Doloris* ĩscripsere. cxlvii

CAP. III.

CAPVT TERTIVM.

Ferdinandi III. Monita ad Filium Ferdinandum IV. tribus scilicet tantummodò legibus posse Rempublicam gubernari, quæ sunt *Honestè viuere, Alterum non lædire, Suum cuique tribuere,* de hisce naturę principijs sermonem excitant sub titulo

Naturæ Principia.

1. Iuris prudentia quid? 2. difert à iure, & iustitia. 3. difert a cæteris scientijs. 5. Iuris prudentia cur diuinarum rerum scientia dicta? 7. an scientia sit? 8. an vtilis, vel necessaria? 9. Aduocati nomen sacrosanctum, vnde venerit? 6. I. Consulti dicuntur sacerdotes. 10. aduocatorum officium honorarium, non mercenarium. 11. alij vrbani, alij pretorij &c. 12 eorum officium nobile, necessarium. 13. monacho præfertur. 14. non subiectus patri. 15. qui aduocatiam egerint. 16. hanc Christus peregit. 17 modo vilescit. 18. vitia. 19. occasio litigij. 20. auaritia. Pannonia excedere iubentur. 21. Sutores dicti. 22. nulla lis, vbi absunt. 23. odiosi. 24 lites fouent. 25. eorum salus difficilis. 26. fures dicti. 28. eorum ambages. 29. qui aduocati officium exercere non auserint. 29. ab Indis non admissi. 30. à Boccalino exibillantur. Eorum symbolum. 31. eorum laus. nobilitas 32. mercede digni. 33. eorum an plures mali, quàm boni? 25. B. Iacopponi historia in causidicos. 26. Medici carnifices dicti.

I DE Iuris prudentia sermo recurrit. Hanc
§. 1. *de Iust. & Iur.* primi Cæsares docuere legibus, *Ferdinandus* firmauit exemplo. *Humanarum* (dicitur) atque *diuinarum rerum notitia, iusti, atque iniusti scientia.* Et à Iure iustitia difert, quia hæc virtus: illud executio virtutis, vtriusq; scientia
II Iurisprudentia. Iustitia summum bonum: Ius medium: Iuris prudentia infimum. Iustitia finis, ius medium speculatiuum, Iurisprudentia
III tia practicum.

Humanarum, diuinarumq; rerum notitia, quia ex *Athæneo* Iuris sacerdos non est, qui encyclopediam non absoluit: quam Cicero *con-*
IV *Iurisprudentia.* *centum doctrinarum omnium, atq; consensum* vocat. Quintillianus *doctrinæ orbem* appellat.
3 de Orat. lib. 1. *Diuinarū* notitia est, quod notitiæ legales, qui-
V bus seruatur pax optima rerum, nobiscum natæ, sunt res diuinæ. Supra namque vires hominum, paucis syllabis, homines etiam præ-
VI potentes dirigere in viam pacis? Homines sunt veluti bruta in arca Noe. Vbi coram lupo nō trepidat ouis; non pecudibus insidiatur, leo, eadem in caula feræ ipsæ mansuescunt, sola bucina clangente Iurisprudentiæ. *Diuinarum* quia nonnisi ab oraculis iura desumebant antiqui. Imò solis Pontificibus & sacerdotibus dabatur prò lege cōsulere. Vnde Moyses, Rex & Sacerdos solus cum Deo in cacumine montis Sinai, legem conscripsit. Numa Pompilius Romanorum legislator, Princeps, & Pontifex quo magis barbari acciperent, monitu Deæ Egerię leges simulauit compositas. *Florus lib. 1. cap. 2.* Et sicut apud Hæbreos grauiores causæ Pontifici referebantur & sacerdotibus, qui quod respondissent sacrosanctum erat, vt contumaci pœna mors esset *Deut. 17.* ita teste Pomponio *I. Cōsulti* *tit. 2. lib. 1. Digest.* apud Romanos, interpretandi *dicuntur* Scientiam collegium tenebat Pontificum. Hinc *Sacerdotes.* *Sacerdotes* dicti sunt I. Consulti.

Vel *diuinarum*, quod ius publicum diuinarum sit: *humanarum* verò priuatum, quorum illud in rebus sacris, sacerdotibus, & Magistratibus; hoc verò in humanis, quę ad singulorum spectant vtilitatem, consistit. §. *huius iuris, de Instit. & Iure.* Referunt expositores ex Liuio *lib. 1.* quod idem dominaretur vt Princeps, & Pontifex.

Rex idem hominum, Phœbique sacerdos. *Virg. l. 3.*

quod religione primum, tyrannide postea est vsurpatum, cum Sacerdotium ad firmamentum potentiæ adsumeretur.

Scientiam dicas nec ne? variant I C. Facilè tamen dissidium componitur, si bifariam consideres Iurisprudentiam. Lex vel est condita, vel condenda. Populum, vel Regem spectas. VII
Lex cum est condita, non est scientia. Scire nā- *An scientia sit.*
que est rem per causam cognoscere. Aristotel. 1 *Poster. c. 2.* legis autem non inquirimus causam: quia subditi circa iura syllogizare non debēt; legum Præmissæ in penetralibus Principum ponderantur; sola conclusio parietes Aulæ ægrediens, citat subditos ad obedientiam; vnde ipsi nulla prorsùs facta inquisitione obseruant, venerantur, adorant. *Non omnium, quæ a maioribus nostris tradita sunt, ratio reddi potest, l. non omnium de legib.* alioquin, vt ait Neratius

vene-

l.& ff. de leg. multa ex ijs, quæ certa sunt, subuerterentur. Lege Regia vulgatum, vt quod principi placet, legis habeat vigorem. *Vobis tanquam subditis competit parère, mihi quæ facienda sunt, cogitare*: aiebat militibus Imperator Valentinianus. Lex quantumuis dura est obseruanda. Iudex non est legum iudex, sed legum custos. Legis itaq; l.12.ff. qui & a quib. conditæ nulla scientia. Quod si cōdenda veniat, non a subdito, sed Principe; ratio est anima legis: lex ipsa sine ratione erubescit: *omne dictum debet esse rationabile*. Quòd si errore primùm sit introducta, experientiæ facto periculo, in similibus non obtinet, nec trahitur in consequentiam. l.39.ff. de leg. Leges nonnisi disputatione firmantur. c.3.d.4. Iura prævia causæ cognitione concludimus: eorum notitiam habere dicimur, quum causā l.17.ff.de leg. penetrâmus; vnde littera occidit; ratio viuificat.

VIII Necessaria sit, vel vtilis? quia magis quàm Plato, & Socrates, amica veritas, eam arguo, & condamno Iurisprudentiā, quæ Causidicina ab a lib. 3. Ammiano *a* dicitur, & Symmacho *b*. Vel Ad- l.9.ep 29. uocatia, non eo genere, quo eius quondàm venerabile nomen, sed quo hodiernis temporibus soli auaritiæ militant causarum patroni. Sacro- IX Aduocati nomen sacrosanctum. sanctum antiquis erat officium, cuius vestigia tenent pauperum aduocati, quos dato stipendio Respublica prouidet. Aduocati nomen recipio prò eo, qui in iudicio ius suggerit, non qui præsentiam suam amico comodat; vt olim mos erat, & est, in iudicijs amicos aduocare, & longa phalange circundare subsellia, quorum in Phor. mione. auctoritate iudices mouerentur. *Amicos aduocabo ad hanc rem, qui adsint*, ait Terentius. *Casina, stultus contriui diem, dum adsto aduocatus cuidam cognato meo, quem hercle litem adeo per-* Plautus. *didisse gaudeo, nè me nequicquā sibi aduocarit.*

X Pro eo acceptum aduocati nomen, qui & causidicus dicitur, vel Orator, Tacit. *lib. de Orator. & l.33.C. de Episc. & cler.* qui Rhetor, & togatis, *l.8.C. de postul. l.3. & 5. de aduoc. diuer. iud.* laudo, si antiquitatis monumenta recolo, cuius erat gratis ex lege Cincia causam agere. Tulit legem hanc Mar. Cincius Trib. pleb. An. V.C. 549. retulit Augustus, & nouo firmauit Senatus l.54. Consulto, vt habet Dio. *Causidicos sine mercede causas agere, aut quadruplum eius, quod accepe-* l.11.l.14 *rint, pendere iussit*. Tacit. Legum postea oblitterato rigore, Claudius capiendis pecunijs modū aduocatis imposuit vsque ad dena Sextertia. Traianus centum aureos peracto negotio dari l.1.de var. & extraord. permisit, teste Plinio *lib.5*. Vlpianus, centum aureos patrono tribuit in singulas causas.

Aduocatorū cū nō vnū esset officiū. Vrbani, officium aduocati. XI prætorij, prouinciales, fiscales dicebantur, qui nō vna decorabantur dignitate. *Clarissimi* dice- C. de ad. uoc. diuer. iud. bātur *Nouell. Theod. de trib. fiscal.* Vicariā obtinebant. *Nouell. Theod. de postul.* Munere functi, *Consistoriani Comites* abscedebant. *C. de Aduoc.* XII *diuer. iud.* Humana Iustitia, teste Esaia, cum sit veluti menstruatæ pannus; & hominem licet Deus rectum fecerit, *cum ipse se quæstionibus immiscuerit*, ait Salomon, necesse fuit ad Iurisperitos confugere, qui dissidia componerent. *Hæc ars* (ait Cicero) *ad omnes res publicas, priuatas defendendas est instituta; qua sæpè multè Reipublicæ factæ sunt saluæ.* Iustitia ipsa periret si deesset, qui iustitiæ tramitem demonstraret. Hinc *Hostiensis c* aduocatorum vitam Monasticæ prætulit, sic Alberic. *d* quia aduocati nō tam c in proæ. decretal. corporalia, quàm spiritualia opera exequantur: consulentes, consolantes, peccantē corrigentes, XIII fatigatum reparantes, ab iniusto iustum segregantes. d l.1.C.de suffrag. Istis veluti parentibus suis Respublica libertatem donauit ciuilem, nec in Sacris paternis retinuit, indecorum putans patriæ subijci potestati, quos Respublica suos asciuit in XIV patres. Eorumque bona quasi castrensia dixit, vnde illis etiam inuito patre disponerent. Hinc vel in summa dignitate collocati, Iurisprudentiam non effugerunt. *Germanicus* Calligulæ XV pater. Marcianus I.C. Paulus orarunt causas: & Suet. cum iudex contra ipsum pronunciaret; quàm l.1.de statu hom. benignè accepit, *Plinius Senior*, teste Plinio Iu- l.quæsitū niore, aliquandiù causas actitauit. Vespasianus de leg. 3. post stipendia, quibus post tribunum militum, l.3.ep.ad Marium. fama gesserat, aduocauit in foro, Nec defuerūt Sancti, inter quos Ambrosius B. Germanus Episcopus Pariensis. Iuo Carnotensis. S. Lipardus B. Leonardi frater. Christus ipse non bis hoc perorauit in seculo. In Martham prò Mag- XVI Luc.10. dalena. *Martha, Martha solicita es, & turbaris erga plurima. Maria optimam partem elegit.* Vbi Augustinus. *Dominus pro Maria respondens, Marthæ factus fuit aduocatus, qui iudex fuit interpellatus.* Defendit Apostolos, increpante Pharisæo, quòd die Sabathi spicas euellerent? *vt hominis impleret formam* (ait Beda) *obsecrādum patrem putauit esse prò nobis, quia aduocatus noster ipse est.* Sic Virginem matrem, peccatorum *aduocatam* salutat Ecclesia; *eia ergo aduocata nostra.* Nobile itaque, vtile, necessarium aduocatorum officium.

Veruntamen quia marcescit sine aduersario virtus, quid strepent litigatores iniusti, quia eorum

eorum dolos,& auaritiam forensis nequijt sanctificare eloquentia;vel innocentiam noluit insimulare facundia,videamus: nè credar forsan responsionis penuria declinare certamen.

XVII *ep.26.* Obijcit *Petrus Blesensis*.Illud quondàm venerabile nomen,& gloriosa professio aduocati *modo Aduocatia vilescit,* notabili venalitate vilescit:dum miser,& perditus linguam vendit,litium cineres suscitat, pactiones violat,priuilegia frangit, & in capturā pecuniæ retiacula tēdēs,iura omnia interuertit.

XVIII *super Ps.73.* Sic *Cassiodorus*. Hi sunt, qui causas protendunt adhibiti,impediunt prætermissi, fastidiūt admoniti,obliuiscuntur locupletati.Hinc odiosi nationibus. *aduocati vitia.* Gotius cum Bohemorum nutantes,propter iuris ignorantiam sententias reformandas susciperet,oblatis formulis,secundum quas Prefecti iudicesq;responsa darent, est auditus teste *Dubrauio* *lib.18.* sed noua lege firmatum, *ne quid de vetere consuetudine immutaretur*.Iure forsam,nam cum in Pannonijs, regnante *Matthia Coruino*,Neapolitani I.Cti.barbarum XIX *causa litigij.* aspernarentur morem, auctoritate sua facilè perfecerunt, vt rudes homines se illorum sapientiæ concrederent. Cęperunt itaq; præscribere formulas petitionis, responsionis, exceptionis,replicationis,terminorum. Vnde breui factum est, quod vbi nullæ erant lites, vidisses omnia feruère litigijs. Fabula erat, festiua primùm;nam homines iam ociosi,modò fori implicati ambagibus,cætera negligebant: Aduo- XX cati verò populorum inhiantes diuitijs, sibi cōsulerent,non Pannoniæ.Vnde infelices illi populi iure canerent.

Ouen.l.1. epig.15.
Vlceribus,Galene,*vales tantummodo nostris*
Stultitia nostra,Iustiniane sapis.

Rex verò cum regni finibus excedere iussit:Sedata est statim tempestas illa;ac si venti posuissent.*Ludou.Viues*.Sutores vocabantur a Ludo- *lib.7.* XXI *P.Aemilius.* uico XII.Galliarum Rege, sicuti illi dentibus producunt alutam.I.C. dilatandis prudentum occupantur responsis. Iocari dicerem *Pallauicinum* *In Tabellario ex.poliato.* dicente clientes veluti capones a causidicis plumandos retromitti,ni testis accederet *Oliuerius Maillardus*. *fer.Dom.Adu.* Aduocatorum audi litteras commendatitias: *Compater mi venerunt ad me duo capones pingues:ego pinguiorem cæpi, alterū tibi mitto,plumetur is a te,alter a me*. Oh infernalis puteus, quem ipsum mare nō implet. Vbi aduocatorum turba;ibi litium anfractibus tota ciuitas ardet.Rationē ne timeas aduersarij, XXII *fori miseria.* sed aurū. Quò auro crumenæ pergunt onustæ; eò currunt garrula verba fori.Longè a ciuitatibus forenses Sabulæ, & Delphis aureis consecrata literis tria illa Chilonis renouemus præcepta.*Nosce te ipsum : ne nimium cupias: Alieni æris,ac litis miseriam fugias*. Quid oculis potissimum prosit,sciscitanti?respondit Ludouicus XII. Rex Gallorum *si aduocatum raro videris*. XXIII *nomen odiosum.* Litigatores sunt aues(Pius II. Pontif.Max.) forum area,iudicium rete,aucupes causidici(*Platina*)qui etsi nihil litium sit,lites serant,nec terminantur negotia, priusquàm pauperum sint euacuata marsupia.Ægrotantis Reipub.est(Plato)si multi causidici & medici in ea crapulētur. Sciscitanti *Galeacio* Mediol.duce vafrum causidicum,an eum protelare posset,quod centum pistori debita soluere non liberet? annuit, sed periurij,& conspurcati officij, capite pœnam XXIV *lites fouent.* luit.Ex his,quàm periculosum officium aduocatorum perpendite. Sanctorum in numero vnum quæsiui,& non inueni. Ambrosius obijciuntur & Iuo,sed quæstuosum non exercebāt munus,cū causas agerēt pupillorū, & viduarū.

Si quis aduocatorū non iuit in Tartara præceps, præmaturo a tribunali secessu, venienti XXV *eorum salus difficilis.* morti causidica se non exhibuit in toga.Exemplo sit *B. Iacopponus* cum rure è fenestra palatij pastorem inspiceret fatigantem, vt in caulam reduceret gregē, sed incassum,quia vna ingrediente aufugerent reliquæ. Fremebat dentibus rusticus,tonabat voce, strepebat cornu, increpabat pecudes;*Iacopponus* verò ex alto ridebat. Rusticus tandem ira recandens *ite*(prorupit)*ingredimini bestiæ,quemadmodum aduocati descēdunt in infernum*.Tunc pecudes veluti percussę anathemàte, vnà coeuntes,se omnes præcipitarunt in caulā *Iacopponus* qui ex alto obseruabat, visione perterritus,protinus abiecta toga,ciliciū induit,forēsibus exemplo relicto,quid inter cācellos sperare audeant de vita beata. Quod si hæc nō moueant,quid sēserint?Cæsares videamus.Coram *Carolo V.* litigantes medicos, & I. XXVI Ctos.qui eorum præcederent? *Carolus V.* cuius in manu nutabat Orbis Christianus, ab vna insultante ferocissimo Solimano, ab altera Luthero;breui compescuit. *Præcedant fures*, idest Legistæ.*Subsequanturq; carnifices Medici*

Cantabunt reduces coram latrone Clientes *li.1.epig.102.Ouen.*
Semper enim vacuus currit ab vrbe cliens.
Iuris consultorum idem status,& medicorū est,
Damna quibus licito sunt aliena lucro.
Hi morbis ægrorum,agrorum litibus illi *Idē epig.71.*
Dant patienter opem,dum potiantur opum.

Tria a nobis absint(proloquium est) *Furia rusticorum*

XXVII *sticorum, Recipe Medicorum, Cætera Notariorũ.* Vna enim eademq; nota sensum inuoluentes oppositum, gladio semper vtuntur ancipiti, XXVIII Absolutus Scaurus crimine ambitus, in tabulis *Rutilius in vita Rutilij I.C.* Rutilij accusatoris sui ostendebat has litteras, *A.F.P.R.* easque interpretabatur. *Actum, Fide, Publij, Rutilij*; Ex aduerso Rutilius. *Ante, factũ, ambages aduocatorum.* *post, relatum.* C Cannius verò, qui Rutilio adaerat, exclamauit neutrum significari, sed illud *Æmilius fecit, Plectitur Rutilius*. Hisce ambagibus exterritus *Alexander ab Alexandro*, cum Romæ a *Raphaello Volaterano* interrogaretur, XXIX cur inter iuris enutritus cancellos, non amplius peroraret in foro, sed studijs humanioribus addictus, forinsecos oderet? *iura diligo* (respondit) *leges veneror pro totius Mundi salute adinuentas; verum cum iudicandi, & interpretandi munus ijs detur, quibus vna est in auro salus, aliò me conuerto*. Quàm sanctè Hispani ab Indis iusserunt exulare Iureconsultos, nè nouus *Barthol. Casan. Aduocati ab Indis non admissi.* Orbis ijsdem irriteretur retiaculis, quibus Vetus languet deuinctus. Quod ad monumentum pietatis perenne, in Foro Maximo, iuxta Rom. 12. Tabul. leges sculpi mandauit Apollo, cum inter Meccanicas recenseatur Iurisprudentia; *tom. 1. n. 73. Bocalinus.* & nullo cum Musis habito fœdere, sola instigãte auaritia, aduocatiam subire, eos experiamur; quibus, vt inter causidicos prima teneant subsellia, satis, *mugire possint vt boues*. Non aberrauit, qui aduocatos *Mercurij* symbolo pinxit. XXX *Aduocatorum symbolũ.* Cuius erat, eloquentia sua animas hominum in Tartara manuducere. Lucrum in arca, damnũ in conscientia.

Itaque veluti Reipublicæ pestem Iurecõsultos fugiam, XXXI & sacram deseram Iurisprudentiã, quæ Deo coæua? Absit, Sacra est legum notitia; Sacerdotes I.Cti; Vti ex Iudæ proditione Apostolicum non damnamus Senatum; ita Venerabile nobis est I-Ctorum collegium, Clarissimũ, nobilissimum, & militari nobilitati præferimus. *Sigismundus* Imper. in Basilensi Concilio *I.C. nobilitas* videns *Gregorium Fiscellum* I.C. (quem nuper equestris militiæ decorarat insignibus) in publico consessu, animo volutare, legumne Doctoribus, an equitibus se coniungeret, tandem ad equites discedere: *Stultè hoc quidem* (ait Imperator) *nam ego mille equites vno die fecerim, doctorem vnum mille annis non fecerim.* *Sylvius lib. 4. rer. Alfonsi.* Abundat ætas nostra *Fiscellis*; cum per literas inclaruère, fatigant postea nè ijs, per quòs inclaruere titulis, salutentur, fictæ nobilitatis emendicantes imaginem. Gloriemur cùm Cicerone potiùs, cui parem Roma non habuit, nec speramus sequentem; *nobilitas nostra a nobis incipit.*

Mercedem non denegamus laboribus, *cum labor in damno est, crescit mortalis egestas*. XXXII *digni mercede.* Auiditas solùm improba non extorqueat. Cæterũ non minus mercedis damus si litigator etiam causa ceciderit; imò plus deberi, cum victus pudorem ferat; si vicerit, laus stet loco præmij. *Iouius in elog.* Iason caro vendebat prætio consilia sua; eo tamen pacto, si causa cecidissent protinùs restiturum accepta. Insignis confidentia, quam pari passu stipabat auaritia.

Optimi an pessimi numero vincant? quærẽti XXXIII respondeo, in causa sua neminem extare iudicem. *l. qui Iurisdictio. ni ff. de Iur. omni. Iud.* Ad Christum confugiam; Mulierem in adulterio deprehensam Iurisperiti insimulant, *Hæc mulier modò deprehensa est in adulterio. Moyses mandauit nobis in lege eam lapidare, tu quid dicis? Qui sine peccato est vestrum* (ait Christus) *primus lapidem mittat.* *Io. 8.* Hoc audito, *recesserunt omnes, incipientes a senioribus*. Recedunt omnes, & iunioribus semitam seniores aperiũt: *Incipientes a senioribus*. Cani iuniorem ætate vincunt, & malitia. Si itaque recedunt, omnes, nec ego cæteris innocentior stabo. Aufugio, vt aduocatum quæram in propria causa.

Honestè viuere. Cap. IV.

1. Iurisprudentiæ tria præcepta. 5. differunt. 6. quid significet? 2. leges mundanæ superfluæ. 3. multitudo damnatur. 4. Pallas quomodo nata. 5. 7. Honestas quid. 8. honestatis lege Deus tenetur. 14. scripta in cordibus hominum. 20. promissio inhonesta non obligat. 23. Adam plus timuit honestatem, quàm Deum. 7. Honestum non omne quod licet, & num. 10 8. Iulia inhonestè Caracallam sollicitat. 9. Rex magis tenetur honestati, quàm populus. 10. Pater, & filius nequeunt lauari in eodem balneo. 11. Olympias Alex. mater moriẽs corpus cur tegeret. 12. Moysi negatur per gradus ad sacrificium ascendere, cur? 13. Turcæ fœminarum balnea non intrant: nec cum fœminis publicè loquuntur. 16. pubertas vnde noscatur. 17. Dominam nequit seruũ facere hæredem. 19. Domus meretricis nequit esse prope pudicam. 28. meretrix quibus in honore fuerit. 30. 33. eius merces. 32. ei gabella imposita. 22. pudor a natura. 24. Concubinatus

cur,

cur, & a quibus permissis. 31. 34.
25. *Lupanar quando ortum? & cur?*
36. *tonstrina est.*
37. *an turpe ingredi lupanar.*
35. *de duobus malis minus eligendum.*
37. *voluptas concatenata dolori.*

I TRia Iurisprudentiæ nō præcepta, sed principia se offerunt. Quorum compendio, legum absoluuntur volumina (aiebat *Ferdinan-*
II *dus III.* filio suo.) Præter ea, quid doceat, natura non habet. Ad quid mortales centennis implicare legibus? vt Romanos, quibus tricies erant centenna millia versuum, cum nulla lex quæ ab hisce principijs natalia non recognoscat. Si cor-
III ruptissima Respublica, vbi plurimæ leges; corruptissimum dicas Vniuersum, quę cum tria tantumodo principia regerent; adeo multiplicata sint iura, vt ex ipsius Iouis capite veluti angustiori inclusa spatio, non sine vulnere Deitatis erumperent. Pallas legum symbolum nonnè
IV fractà consurgit ceruice paternà? Quòd si initiū salutis est notitia peccati; ne moremur in via: ad iuris, vel potius ad naturæ redeamus principia, quæ tria *Honestè viuere. Alterum non lædere.*
V *Suum cuique tribuere.* Primum seipsum respicit, & in his versatur, quæ nobiscum agimus; nè quid inhonestè cogitemus, vel inconsultò agamus: sed in omnibus vitæ actionibus, non quod licet, sed quod honestum spectemus. *Alte-* *l. semper de R. I.* *rum non lædere: & Suum cuique tribuere* respiciunt proximum; quia iustitia bonum dicitur, sed alienum. Respicit illud corpus: vt ex pronomine *alterum* patet: Tertium bona, vt ex pronomine *suum*. Vel vitæ nostræ peregrinationē, trina virtute dirigimus modestia, seu temperā-
VI tia, vnde *honestè viuere*. Fortitudine, cuius est iniurias propulsare, non vim inferre, vnde *alterum non lædere*. Iustitia, quæ *suum cuique tribuit*. Primæ virtuti libido opponitur: Ira secundæ:
VII *Honestas quæ.* Cupidò tertię Honestas tamen non tam angustianda, vt per eam soli libidini aduersemur, cū plurima sint, quæ exercère nos pudet. Romani Sabinas rapiunt non libidinis ergo; sed coniugij: & ex nuptijs factus est licitus raptus, non *Plinius ep. lib. 5.* tamen honestus. *Oportet quæ sunt inhonesta, non quasi illicita, sed quasi pudenda vitare.* Res, *iudi-* *Pro Rabirio.* *ces, vestri consilij est* (Cicero) *quid deceat vos, non quantum liceat vobis, spectare: si enim quod liceat quæritis, potestis tollere e ciuitate quem vultis.* Honestatem non in cordibus tantùm, sed & in facie, attramento pudoris natura exarauit; *vt quæ lædunt pietatem, verecundiam, existimationem nostram,* nec principes posse præsu-
VIII mant: vt sacrilegè ausit *Iulia* Antonij Caracallæ nouerca, quasi per imprudentiam corpus magna ex parte nudasset, pulchritudine illectus Cæsar: *O quam vellem* (inquit) *si liceret*. Tum illa, *si libet, licet; dat leges non accipit Imperator*. Quibus audacior factus sibi nouercam copulauit. Dat leges non accipit Imperator? Deus ipse honestatis tenetur stare decreto. *Prohibeor vnum facere, quod cunctis licet,* lamē- IX tabatur Nero, cui Seneca *Maiora populus sem-* *Senec. in Octau.* *per a summo exigit.* Licita qui timet, & illicita *Act. 2.* fugit. Qui faciunt quidquid licet, facile dilabūtur, vt faciant, quod non licet. Quid prohibet, X eodem in balneo lauari genitorem, & genitum. Quis mandauit Olympiadi, cum a Cassandro XI donata supplicio, diligenter cauit, ne in morte aliquā corporis partē detegeret, sed vt vixerat, pudica decederet? Quis Moysi negauit ad sacri- XII ficium per gradus ascendere? Honestas ne forte Sacerdos subditis apparèret homo. Hæc lex quæ barbarorum maxillas in chamo, & freno constringit. Doceamur à Turcis, quibus est ine- XIII *Turcarū honestas.* xorabile crimen, si balnea feminarum accedāt; vel cum viris publicè videantur feminæ miscere colloquia. Quis ipsa bruta modesta fecit, vt maternum, & paternum abhorreant concubitum, quemadmodùm de Elephante legitur? pudor, honestas. Ad hanc prouocat homines Imperator, & veluti Diogenes: quid Diogenes, linguam corripio, veluti Deus scrutatur hominem in laternis. Nobis cor aperit, exenterat viscera cui inscriptum legit. *Honestè viuere*, di- XIV *Honestas nobiscum nata.* cit hominem. Si caracteres hos non inueniat; peiorem bestijs vituperat. Hinc non ex cor- XV poris inspectione, sed ex annorum numero contra antiquos pubertas desumitur. Huius adeò studiosus fuit Maximilianus Impererator, vt eum nec vir, nec fœmina vn- XVI quàm nudum viderit. Imo moriens testamento cauit, vt cum caligis sepeliretur, nec tunc curam pudoris oblitus, cum iam non esset. Vnde XVII *tit. de noxal. act. instit. 4.* est? quod domina coitu seruili polluta, seruum suum hæredem nequeat instituere? Honestas, quæ & purpura, & bissus matronarum. Dominus ancillam non manumittat, concubinam XVIII *tit. quib. ex caus. Instit. 1. l. 1. C. de Concub.* habendi gratia? cum tamen concubinatum lex ciuilis non improbet. Meretrices propè pudicā cellulas non aperiant? Honestas. Agesilaus, cuidam militi iniusta postulanti, & extorquenti, quia

xix l.ſi.C.de quia Ageſilaus promiſiſſet, reſpondit. *Si hone-*
Spectac. *ſtum eſt quod dicis, promiſi: ſi inhoneſtum, non pro*
l.11. *miſi.* Omnia mihi licent (aiebant *Paulus*) ſed non
xx omnia expediunt. Omnia mihi licent, ſed non
1.Cor.10 omnia ædificant.

xxi Leges omnes vel alia poſtea lege lata, vel po-
puli obliterantur diſſenſu, hæc ſupereſt incon-
cuſſa *Honeſte viue*. Deus omnipotens, cuius vir-
tutis cuncta ſunt plena, diſperdat hanc legem ſi
xxii poteſt. Peccant Adam, & Eua, & protinus fece-
Pudor à runt ſibi perizomata; quibus non humeros, ſed
natura. pudenda velarunt, quia ad velandam turpitudi
nem ſunt prima veſtimenta parata. Pudori con-
ſulunt, non dierum incomodis. At quem iudicē
timuere primi, cum ſoli deambularent in para-
Geneſ.2. diſo? Deum forſan, qui eos creauerat nudos?
xxiii Horrent honeſtatem, quæ nos inuiſibilis verbe-
rat; Adàm priùs ſe armauit in honeſtatem quā
in Deum. Nam primò fecit ſibi perizomate; po-
ſtea fugit; quaſi plus timeret honeſtatem,
quàm Dominum.

xxiv Si hæc ita ſe habent, quomodò lex Lupana-
ria erigit? vitiorum omnium latibula? A Lupa,
xxv nutrice illa Romuli ob corporis quæſtum hoc
cognomine dicta) Lupanaria appellamus, quia
neque carne neque auro meretrix vnquàm ſa-
tiatur. Aut Venus lupanaria inſtituit prima te-
ſte Lactantio l.1. ne Cypri ſola haberetur im-
xxvi pudica. Quomodo viuere ſuademur honeſtè, &
Deleiun. cellulas aperimus (*Tertullian.*) quorum nec de-
xxvii fenſio eſt verecunda. Tamen Indorum mulie-
res alioquin pudicitia celebres, Elephātis oblato
Cælius l. pretio pudorem ſternebant. Quin laudi duce-
18.c.31. bant tanti earum forma cenſeri. Corinthij pa-
xxviii res prò principe, & meretricibus preces funde-
meretrix cui in ho bant, numerum augèrent meretricum. *Eraſmus*
norc fuc. Hinc Praxiteles Delphis auream locauit ſtatuā
rit? meretrici ſuæ inter Duces, & Reges; Arpalus in
xxix *in Adag.* meretricis ſepulchro centum abſumpſit talēta.
in Thoc. *Plutar.* Demoſthenes Corinthū appulſus, formo-
xxx *merces* ſiſſimi ſcorti illectus fama (*Laidis* nomen erat)
meretri- decem drachmarum millia pro nocte petentis,
cis. *Tanti non emo* (inquit) *pœnitere.* Theonide Egyp-
tia ingentem poſtulāte pro nocte ab adoleſcēte
pecuniam, qui eam impudico deperibat amore.
Accidit, quod noctu ſomnians adoleſcens rem
habere cum amaſia, non amplius moleſtus eſ-
ſet. Factum reſcienti Theonidi, & mercedem
petenti, negauit adoleſcens, vnde ad iudicem
acerſitus iubetur pecuniam in vaſe adferre,
manuq; reuoluere, vt vmbræ poſſet inhærere
Theonides, quaſi rectè ſomnium vmbrā pen-
ſaret. Sed miſſos agamus Gentiles: aduerſus Iu-
ſtiniani tempora querimur, Sub Imperatore
Chriſtiano *Ius datum ſceleri* meretrix canet?
Vxor ſolius dignitatis nomen erit, concubina
voluptatis vt aiebat Demoſthenes? meretrix
voluptati inſeruiat. Cōcubina quotidianæ cor- *Stobæus*
poris curæ. Vxor liberorum procreationi, & rei *ſer.64. p.412.*
domeſticæ fideli cuſtodiæ? Si ſic eſt de hodier-
no Chriſtianorum more cogimur malè ſenti-
re. Quo pudore Hiſpania Catholica, Chriſtia-
niſſima Gallia, Germania pia, fidelis Italia cir- xxxi
cos aperit, palatia deputat, vectigalia a meretri-
cibus exigit? quales inter ſarcinas terreſtres, vel
maritimas numeramus ſcorta, vndè ſoluantur
decime, pedagia, cenſus? Si nauſeat Deus obla-
tiones poſtribuli, *non offeres mercedem poſtribu-* *Deut.23.*
li, nec pretium canis in Domo Domini. Vnde ho-
mo audet decimare peccata. Sua iudici non ſuf-
ficiunt, vt onera ſuſcipiat ferre aliena? Modò in-
telligo Dauidem ſupplicem & præcantem, cū
forma Regis aſſumpta, orat lacrymans *ab alie-* xxxii *gabella*
nis parce mihi Domine pſal.18. Caligulæ forſan *meretrici*
reuocantur tempora, mores, quum ex capturis *impoſita.*
proſtitutarum, quantum quæque vno cōcubitu *in Calig.*
mœreret, exegit. Vel Seueri, vt nonniſi ex turpi *Suet.*
lucro concubinatus valeamus reficere Circum,
Amphiteatra, pontes? Longè ab aris, & altari-
bus thura, quæ impuritatem aboleāt. Etſi enim
homini lucrum ſemper oleat, licet è ſtercore ve-
niat, vt de Veſpaſiano legitur è lotio exigente *Sueton.*
vectigal. Deo qui totus eſt odoratus, aromata
iſta non redolent, vt homini, qui eſt craſſioris
olfactus. Et vt Sabæi & Arabes inter fumos aro-
matum enutriti, fumum non faſtidimus cupi-
dinis; ſed in lupercalibus patrem patimur filia-
rum leonem, & coniugis corrucam. Meretrici-
bus actione conceſſa ad conueniendos concu-
binarios vel prout in taxa; quemadmodum apud
Romanos mulierum pudor venalis proſtabat in
fornicibus, titulo pudoris, ac libidinis pretio
tabulis inſcripto. Seneca. *Meretrix vocata es, in* *cōtrouer.*
communi loco ſtetiſti; ſuperpoſitus eſt cellæ tuæ ti- *1.*
tulus. Nomen tuum pependit in fronte, pretia ſtu-
pri accepiſti. Et Petronius, *Video quoſdam inter*
titulos meretriceſque ſpatiantes.

Intraſti quoties inſcripta limina cellæ; Martial.

Vectigalis primùm contributione recogni-
ta *l.4.ff.de cond. ob turpem.* vbi *Vlpianus* negat
meretrici datum poſſe repeti; quia licet *turpiter*
faciat, quia meretrix eſt; non *turpiter accipit*; cū
meretrix ſit. Vnde meretrix a merendo dicitur,
quia ſui corporis meretur mercedem. Quomo-
do

XXXIII do ergo Princeps, qui diuinæ legis est custos,
Deut.23 legem violat, qua cautum. *Ne sit meretrix de filiabus Israel?* Respondet Angelicus 2.2.q 10.ar.1.
XXXIV ex Augustino ciuili lege tolerari, non imperari concubinatum: preteriri, non aperiri lupanar. Non ad bonum, quod inde proueniat, sed ad malum, quod euitatur. Regimen enim humanũ quod diuini est imago, Deum æmulatur; qui summè bonus, aliqua tamen mala permittit; nè peiora sequantur. Vnde regula *de duobus malis, minus est eligendum.* Lupanaria lex Romana nõ improbat, quia forsam Gentiles licitam crederent copulam soluti cum soluta; Hos arguit
Hebr.13. & 1.Cor. cap.6. Paulus. *Honorabile connubium in omnibus, & thorus imaculatus. Fornicatores enim, & adulteros iudicabit Deus.* Vel Gentiles ipsos non latebat voluptatis malitias; quia licet nullius ciuitatis lex eam vindicet; deuitat tamen, ita nature cogente lege, publicum etiam permissa atq; impunita libido conspectum: & verecundia naturali habent prouisum lupanaria ipsa secretum, faciliusquè potuit impudicitia non habere vincula prohibitionis, quàm impudentia remouère illius fæditatis latibula. Vnde hanc etiam ipsi turpes turpitudinem vocant, cuius licet, sint amatores, ostentatores esse non audent. *August. l.14.cap.27.de Ciuit.Dei.* Quòd si obijcias, etiam coniugalis concubitus, remotum ab arbitris cubile conquirere (sicut ait Romani author eloquij) quodetsi rectè facta appetãt sciri: hoc rectè factum sic appetit sciri, vt tamen erubescat videri. Natura etiam in maritali coniugio seruauit pudorem; nè semel in licito coitu amissa verecundia, illiciti appeterẽtur
6 Odiss. amplexus. *Vlysses* apud Homerum cum nudus elapsus esset è mari, ramo frondenti cooperuit pudenda, sicque Nausicaæ Alcinoi filiæ apparuit, ex quo *Virgilius* (aut quisquis est *in Priapeijs*) illud deprompsit,

Huius, & Alcinoi mirata est filia membrum
Frondenti ramo vix potuisse tegi.

Ad pellices regrediamur, quas stupri, adulterij, aliaq; vitandi causa, quæ adnotare pudet, Respublica tolerat. Ne extinctos suscitem Sodomorum cineres, vt de ciuibus, Senatoribus, Episcopis, legitur: quos Imp. Iustinianus genitalium amputatione, infamia, morte coercuit, sed in cassum. Deus enim ipse, non igne, non cataclismo potuit mundum purgare; Prona in malum natura ab adolescentia sua. *Non igitur vltra percutiam omnem animam viuentem, sicut feci. Genes.8. Aufer meretrices de rebus humanis,*
tom. 1.l. 3.c.4. (Augustinus) *turbaueris omnia libidinibus.* De-

lapso *Nerone* in amorem libertæ Actæ, & abhorrenti ab vxore *Octauia* nobili fœmina, & spectatæ pudicitiæ, nec seueriores auersabantur amici (ait *Tacitus*) *Seneca*, & *Burrus* seuerissimi pedagogi, qui & minima insectabuntur gesta tyranni, vxori nobili, pudicæ non conciliant, *metuentes, nè in stupra fœminarum illustrium prorumperet, si illa libidine prohiberetur.* Sed cur ad Neronem confugeret? in honestorũ virorum predijs Romani aperiebant lupanar? Amici conuiuio, hospitioq; recepti, fœminarũ etiam libere conditionis excipiebantur amplexu, vt domini vxorem illibatam permitterent. *Etiam in honestorum virorum prædijs lupanaria exerceantur,* quo alludit Catullus *Ille domum nobis, atq; dedit dominam.* *l. 27.de pet.t.hæred.* Hinc Solon Athenarum Legislator vt ab adulterijs iuuentutem coerceret, coemptas meretriculas Athenis prostituit primus, obuiasq; in Venerem esse voluit, ne matronarum stupro pollueretur. *Alex. ab Alex. 4. c.1.* Quod si obijcias non esse mala suadenda vt bona veniant? *Rom.3.* De Imperio, non de indulgentia, sermo est Apostoli. Grauiora, vel minora comittas, immunis non erit iniquitas. Erit pœna mensura peccati.
Solutionis tamen, & exactionis nec idem procurator, nec tempus. Plurima iudicio reseruantur extremo, quæ in hoc seculo vindicari nec interest, nec possunt: alioquin superuacua foret diuina Iustitia, quam pœnituit, omnes in hoc seculo punire peccantes. Attende Gregorium; *c.2.d.13.* *Dum inter minora, & maxima peccata constringimur, si omnino nullus sine peccato euadendi aditus patet, minora semper eligantur. Quia, qui murorum vndiq; ambitu, nè fugiat, clauditur; ibi se in fugam præcipitat; vbi breuior murus inuenitur.* *de duobus malis minus eligatur.* Lot Patriarcha Sãctiss. ne Angelis abuterẽtur naturæ inimici, virgines offert. Nã, etsi illa quoq; flagitiosa impuritas esset: tamẽ minus erat secundùm naturam coire, quàm aduersùs naturã delinquere. Duo mala licet sint omninò cautissimè præcauenda, cum tamen vtrumq; eludi nõ potest, illud ignosce peccanti, quod minori nexu noscitur obligare. *c.1.d.13* Hoc autem dico, secũdum indulgentiam, non secundum imperium, (ait *Gregorius*,) *c.2.d.13.* Quia non est sine vitio: quod ignoscitur, nõ precipitur. Moyses vt Pharisæos a repudio sine causa retraheret, cum causa permisit. *Matt.19* Ignouit vsuras cum aduena, ne fœnora inter fratres agnosceret. *Deut.23.* A iustitia in paruis deflectes, si vsurpatam eam velis in magnis. *Plutarc. Iason in polit.* Lupanaria tonstrina, cloacæ sunt, in quibus proijciuntur excrementa libidinis, nè gynecæa ma- XXXVI *lupanar tonstrina est.*

XXXV

matronarum sordescant; Bohuslaus Hasisteynus, cum Pragenses audiret publicum incendisse lupanar. *Hoc non est* (inquit) *Veneris tollere vitia, sed totam Vrbem malo Veneris ardore implere; ex vno igne scintillis per singulas domos dispersis.* Libido vetando illicitur, augente voluptatem periculo. Fores vobis reserantur cupidinis in lupanario, iuuenes; vt ad libitum euntes & redeuntes cognoscant, quod omnis caro fœnum. Aristippus, cum ingrederetur ad scortū, videns adolescentulum, qui non longè aderat,

Dubrauius l.31.

XXXVII erubescere, quasi philosopho turpe esset lupanar ingredi: ad eum versus inquit. *Turpe non est, ò adolescens ingredi. Turpe est, non posse ægredi.* Vide nè tangas, Arbor est scientiæ, boni & mali. Vallatur verbis non custodibus. Si comæderis, morieris. Veteres inter alia commenta referrunt *Voluptatem* & *Dolorem* se coram Ioue mutuò accusasse; Iupiter, quia in eis indiuiduam societatem aduerteret, auctores ipsos adamantina catena cinxit, vt vnus alterius comes, & pedissequus perpetuo esset. Hoc accidit, cum Vulcanus Martem, & Venerem ferreo rete conclusit, nam teste Lucretio, *lib.4.*

medio de fonte lepòrum
Surgit amari aliquid, quod in ipsis floribus angat

Alterum non lædere. Cap. V.

3. Iurisprudentia inconstans. 5. Lex naturæ. 6. Religio quid sit. 7. Deus antiquis prodesse *erat. 8. Alterum non lædere. 9. Iustitiæ munus quale. 23. vindicta differt à defēsione. 20. homicidiū pro fama vindicāda. 13. pro pudicitia. 11. ad defensionē. 28. homicidium sui an licitum.*

I Studiose lector, si in semitam Iurisprudentię, lucubrationes nostras reuoluis, siste gradum, suscipe Cœlum, numera leges si potes. Bartholum, Baldum, legum propè infinitus numerus, fugit. In Cœlo astra, in arena mari, in aula leges quis supputat? Deus. Dij terræ sunt Principes, & numerum legum circularē ignorant. Huius studij si percunctemini metā, signare non audeo: tempus finire non didici. Hæc illa Atheniensium ara, cui teste Paulo, inscriptū erat. *Ignoto Deo.* Hanc ignorantes colimus; &

II nostra potius ignauia, quàm inuidâ Fatorum serie, regna, reges sicut aqua dilabimur. Humanam Iurisprudentiam si quæritis, dabo: *Incon-*

legum inconstātia

III *stantiam.* Quam enim legem, vel legislatoris suffragium, vel tacitus non abrogat populi cōsensus? *l. de quibus. ff. de legibus.* Hæc illa soror

IV Tonantis, cui solum nomen relictum est. Nāquè cœlo pulsa locum pellicibus dedit. Ad hanc forsan prouocat homines Imperator? absit. Ad eam nos euocat legem, quam non didicimus, accepimus, sed ex natura arripuimus, hausimus ad quam non docti, sed facti: non instituti, sed imbuti sumus, æternum, innatum præceptum hoc vel principium *Alterum non lædere*, quid si-

Lex naturæ indispēsabilis

V bi velit, quid ab hominibus exigat, paucis exaret ipse Deus. *Magister,* quærebat Legisdoctor, *quod est mandatum magnum in lege?* ait illi Iesus. *Diliges Dominum Deum tuum. Hoc est maximum, & primum mandatum. Secundum autē simile est huic. Diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis vniuersa lex pendet, & Prophetæ:* Hæc duo, Dei scilicet, & proximi dilectio, sunt, quæ duobus illis principijs. *Alterum non lædere, & suum cuique tribuere*, exarauit Imperator Iustinianus. *Alterum non lædere*, idem est, ac *proximum dilige*; Suum cuique VI

Matt.22

tribuere, idem ac *Deum dilige*, si vera profert Tullius, quod Religio sit *erga Deos Iustitia.* Cōcordat Christus, dum clamat. *Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari:* en Iustitia: *Quæ Dei, Deo*, en Religio, Iustitiæ prima passio, & executio. Propterea Dominus cum Moysi legem exararet in VII Sinai, duas diuisit in tabulas. In quarum prima *Dei honor* describitur: in secunda *Amor* præcipitur *proximi*. Vt à Dei cultu non longior distaret dilectio proximi, quàm a primâ tabulâ elōgatur secunda. Homines (*Cicero*) hominum causa generati sunt, vt ipsi inter se alij alijs prodesse possint, ideo qui alteri prodest, ei Deum extitisse dicit, nihilq; aliud Deum esse putauit antiquitas, quàm *prodesse* mortalibus; vnde & belluas prò Dijs habuit. Breuiorem, & paucis exaratā Syllabis legem hanc exposcenti, naturę cōpilator exhibet Christus. *Quæ vultis vt faciant vobis, facite.* Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris. Quo ita delectabatur *M. Aurelius Seuerus*, vt in fronte publicorum operum incidi iusserit. Imò huius Christiani præcepti dulcedine captus, inter Deos decreuerat recipere Christum; quod etiam *Hadrianus* cogitasse fertur, quum templa in omnibus ciuitatibus absq; simulacris fieri iussit (vnde, & hodiè templa Hadriani dicuntur, vbi Idola non sunt) vt in eis Christi Seruatoris imaginem reponeret; sed ab his prohibitus est, qui sacra consulentes, repererant

1. Offic.

VIII

Matt.7.

Lamprid.

Christus cur non receptus inter Deos.

rant, omnes futuros Christianos & reliqua deserenda templa, si optato id euenisset.

IX iustitiæ munus. Primum itaq; Iustitiæ munus est, ne cui quis noceat, *nisi lacessitus iniuria*. Eodem namque

X 1. Offic. Cicer. l. 1. C. vnde vi. 3. de arte Amandi naturę iure, quo prohibetur læsio proximi, est sui introducta defensio, Vnde *Ouid.*

Iudice me, fraus est concessa repellere fraudem,
Armaq; in armatos sumere iura sinunt.

Et Proper. *lib. 2. Eleg. 5. ad Cynthiam.*

Non solum taurus ferit vncis cornibus hostem
Verum etiam instanti læsa repugnat ouis.

l. 3. c. 5. de ira. Nec mouet *Seneca*, quod vltio sit doloris confessio. Et magnus non sit animus, quem incuruat iniuria. Aut potentior te, aut imbecillior læsit. Si imbecillior, parce illi: si potentior tibi. *Seneca* namque de vltione, nos defensione loquimur. Ille illatam prohibet vindicare iniuriam; nos natura fouet percussorem repellere, percutientem repercutere, nialiter vim illatã declinare possimus. 1. Offic. *Principio* (inquit Cicero) *omni animantium generi est a natura tributum, vt se, vitã, corpusq; tueatur declinet nocitura.* Leonũ feritas inter se non dimicat, sed si vis inferatur, nulla est, cui non sit ira, & prompta, si noceas, ad se defendendum alacritas. Naturæ lex firma est, vt omnes velint viuere, qua de causa hostes iudicamus, qui nobis illud auferre præseferunt. Ioseph 3. de Bello Iud. c. 15

XI Nec sanè quisquam primũ aggressoris ictũ expectare tenetur. Satis si insultantis agnoueris animum; resiste, ocurre, præcurre. Melius rem intactam seruare, quàm post vulnus remedium quærere. Et Terẽtius. *Tu quod cauere possis, stultum est admittere: Malo ego prospicere, quàm hunc adsciſſi accepta iniuria.* in Eunucho act. 4 scen. 6.

Leibius in studẽt. apof. 430 *Dimidium amisit, qui primũ expectat ad ictũ.*

XII Saguntum non expugnasset Annibal, si fœderatis in suppetias Romani accurrissent armis. Hostis tonabat balistis, Romani certabant, resonabant legem. Interim dum Romæ consulitur, perditur Saguntum (*Liuius*) in eoq; sunt adducti discrimine, vt ni Annibal cunctatus esset victoriam, catenatas in Africam Romanas remulcasset Aquilas in triumphum. l. 1. dec. 3

XIII l. 1. ad l. Cornel. de Siccar. Vitæ comparo pudicitiam, quam pari iure etiam aggressoris morte defendere possum.

XIV Pudicitia armis defendatur. Imò viris bonis metus stupri maior, quã mortis esse debet. Deus, licet omnia possit, virginem reparare non potest, post ruinam, *Hieronym.* *Virginius* licet plebæus, ne probro contaminaretur domus sua, proprio sanguini non pepercit, pudicæquè interemptor, quàm corruptæ pater esse maluit. M. Alexandri militem cum l. 8. ff. quod met. caus. c. 11. 32. q. 5.

XV Valer. M. lib. 6. *Timoclea* mulier Thebana, quæ stuprum passa erat, deiecisset in puteum non solum crimine est absoluta homicidij, sed bonis vnà cum liberis est & immunitate donata. XVI Fulgos. lib. 6. *C. Marius* Trebonium adolescentem licet Lusij nepotis sui homicidam, XVII cum audisset in tutelam pudicitiæ patratam cędem, non tàm absoluit, sed coronà militari redemit. Plutar. in apoph. Taruisina Virgo, hisce diebus aperto in agro, longè à consanguineis, impotẽs XVIII clamore, vel manu insidiatoris violentiam effugere, lepidum confugit ad astum. Insidiatorẽ diligere simulat, cuius amore bachata procos despiciat. Veruntamen incognita viro, & puella tenerrima, timeo (ait) comprimi non amoris inopia, sed viri abundantia. Copulam quæro, masculum horreo exuberantem. Videbo priùs, tractabo manu: si viri potens, non recuso laborem. Cæcus illicò arrisit Amasius, nudat ille pudenda, arripit fortissima virgo; & sine fune insidiatorem suspendit, nec soluit; priusquàm ex pallòre mortis agnosceret recesisse libidinem. XIX

XX Quid si famam, vel existimationem nostrã inuadat? puta si nobilem, vel militem, rusticus & plebeus aggrediatur, & prouocet? forsan nobilis, cuius decor in armis, sibi fugiendo consulet? si melius est bonum nomen, quàm diuitiæ multæ; Si fuga in nobili viro maximum dedecus est, & notissima infamia. Vnde Menander *plus timeas vituperium, quàm periculum*, & Plutarcus *de Poetis*. Vt omnibus respondère seruile est, sic omnes despicere stultum. Sed omnibus seruile ignoscere (adiungite vos) christianum. homicidium pro fama vindicãda. Prou. 22. Item apud de Iniur. Stobæus. XXI Quale moderamen tutelæ in eo, qui aggressorem occidit, nobilitatis prætextu, cum posset fugere. *quomodò apud Diuinam Prouidentiam à peccato liberi sunt, qui pro his rebus quas cõtemni oportet, humana cæde polluti sumus?* Augustinus si aduersùs naturæ principium clangor præualet militaris, poterit etiam nobilis iam percussus, fugientem insequi percussorem, & vulnera vindicare recepta. Si sic est; defensio non excusat; vindicta prouocat; vt oculum pro oculo, dentem exigas pro dente; quod Christi prohibet Euangelium, lex damnat Imperatoris. XXII 1. de lib. Arb. c. 5. XXIII

XIV Obijcienti difamari fuga nobilitatem, respondet Seneca. *Ille magnus, & nobilis est, qui more magnæ feræ latratum minutorum canum securus exaudit.* Et Chrysostomus. *Dic quæso; si quis solem, tenebrarum auctorem dicat; Solì ne an sibi detrahit? sibi videlicet ipsi, cum amentis, & insanientis opinionem consequatur. Eodem planè modo, qui bonos prauos esse putant, seipsos vitupe-* 2. de trãquil. c. 3. hom. 43. in Matt.

rant.

ep. ad Eust. *rant.* Et Hieronymus. Apud Christianos non qui patitur, sed qui contumeliam facit; miser est, quemadmodum qui candelam ardentem digitis proprijs mungit; candelæ lumen clarius
XXV efficit, suos digitos adurit, & contaminat, & qui duros silices manu cædit, ipse non lapides va-
XXVI quid sit tutela sui? pulat. Moderamen inculpatæ tutelæ solam suo fouet in gremio vitam. Hinc surripientem noctu lucernam non iniuria occido, secus surri-
l. si ex ff. ad l. Aquil. pientem bona; nulla enim inter vitam & bona proportio. Iure naturæ sumus omnes pares, &
XXVII vno comuni nomine homines vocabantur *ho-*
de libert. Instit. 1. *mines*. Officium erat imperare, non regnum. Quid itaque refert, dum naturæ exaramus principium, fumosas ostendere imagines, & pontice longo sanguinem recensere? De Sanguine agitur: nobilis, vel plebeus sit aggressor, occisus vt frater in fratrem de terra clamat. *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terrà.*

XXVIII homicidium sui? Vnum superest, alterum lædere dicor nec ne, si memetipsum interficiam? vt Cleanthes, Chrysippus, Zeno, Empedocles, qui se in ardẽtis Ethnæ specum intempesta nocte deiecit, vt cum repentè non apparuisset, abijsse ad Deos
XXIX l. 3. de fals. lap. c. 18. crederetur? *Lactant.* Charondas vt legem, *ne quis armatus in concionem veniret* a se latam, & casu violatam lethali firmaret exemplo? Alce-
XXX de Instit. Val. Max. stis filia Perilai, vt vmbrà sua contenti manes ægrotanti parcerent Marito? Seneca.

Coniugis fatum redimens Phærei,

XXXI *Vxor impendit animam marito.* in Medea

XXXII Quid de istis sentiendum? nemini licère sibi
XXXIII manus inferre violentas. Generale præceptum *Non occides*, a meipso exorditur; hominem nãque occido, si præproperè vitæ finem adcelero.
XXXIV Solus Deus vitæ, & mortis habet potestatem.
Sap. 16. *Tu es Domine, qui vitæ & mortis habes potestatem, & deducis ad portas mortis, & reducis: Ego*
Deut. 32 *Deus occidam, & viuere faciam.* Vnde *Hierony-*
ep. ad Marcell. *mus* in persona Dei, non recipio tales animas quæ me nolente e corpore exierũt. Nemo enim
XXXV l. 13. ad l. Aquil. membrorum suorum dominus est.

Vitaq; mancipio nulli datur, omnibus vsu.

canit Lucretius. Humanæ vitæ dominium illius est, qui iure creationis cum ex nihilo condidit, ad nihilum redigere valet. Homo, non dominus, sed custos & vsuarius vitæ suæ, non vsufructuarius, vt possit vti, & *abuti*, sed *vti* iuxta
XXXVI necessitatem societatis humanæ, & finẽ æternæ beatitudinis. Si rebus bonisq; nostris prohibe-
Instit. 1. tit. 8. mur abuti, *expedit Reipublicæ; ne quis re sua malè vtatur*, quantò magis corporis prohibitus:

erit abusus? Eadem itaque penà puniendus, qui l. 3. ff. de bonis eor. qui sibi.
sibi manum intulit, ac si alteri. Si sibi nequam, alteri nequior erit. *Vetat dominans ille in no-* XXXVII
bis Deus, iniussu hinc nos suo demigrare. Cum l. 1. Tusc.
verò causam iustam Deus ipse dederit: ne ille medius fidius, vir sapiens, lætus ex his tenebris in lucem illum excesserit: nec tamen illa vincula carceris ruperit. Leges enim vetant: sed tanquàm a magistratu, aut ab aliqua potestate legitima, sic a Deo euocatus atq; emissus exierit. Nisi forte XXXVIII ff. de bon. eor. qui sibi mor.
impatientia doloris, sibi mortem consciuerit. Eo casu lex ciuilis non punit, vt de Euchrate philosopho legitur: & Sillio Poeta Italico. Dion. Politian. in Neustricia.

Ipse obijt, plenusq; æui, natoq; superstes,
Aspera congenito fixus vestigia clauo.

Cęterum veluti infamis, & confessus suspe- XXXIX homicida sui infamis.
cti criminis, puniatur, bona eius fisco tradantur. Hinc est, quod de corporali pœna fideiussio non admittitur, quia membrorum suorum nemo dominus. Si enim priuata potestate (Augustinus) alicui hominem occidere vel nocen- c. si non 23. q. 5.
tem, non licet, profectò etiam qui seipsum occidit, homicida est: & tanto fit nocentior, cum se occiderit, quanto innocentior in ea causa fuit, qua se occidendum putauit. Nam si Iudæ factũ XL
meritò detestamur, quanto magis a sua nece Iudæ geminum crimen.
abstinère debet, qui tali supplicio quid in se puniat, non habet. Iudas cum se occidit, sceleratum hominem occidit: & tamen non solum Christi, verum etiam suæ mortis reus finiuit hanc vitam: quia licet propter suum scelus, alio tamen scelere suo occisus est. *Non occides* cum lex insonat, nobis inferre necem prohibet, præsertim quia non addidit, *proximum tuum.* Sicut falsum testimonium cum vetaret. *Falsum* (inquit) *testimonium non dices aduersus proximum tuum.* Non propterea si quis in seipsum falsum dixerit testimonium, excusatur; quoniã regulam diligendi proximum a semetipso dilector accepit; scriptum est enim, *Diliges proximum tuum, sicut teipsum.* Quanto itaque magis intelligendum est, non licère homini seipsum occidere, cum in eo, quod scriptum est, *Non occides* nihil addatur. Occidere autem non dicitur, qui ministerium debet iubenti, sicut gladius vtenti est adminiculum. Ideo non occidere dicti sunt, qui Deo auctore bella gesserunt, aut secundùm leges sceleratos morte punierũt. XLI
Abraham laudatur vt pius, quòd voluit filium Qui se Deo inspirante occiderũt.
non sceleratè, sed obedienter occidere. Iepte, Sampson non aliter excusantur, nisi quia Spiritus latenter hoc iusserat, qui per illum faciebãt mi-

miracula. Propterea Sampson mortis tempore
Heb. 11. dominum inuocat, nè sibi fortitudo deficeret.
c. 32. Nec aliter Paulus Sampsonem Sanctorum re-
ferret in numero.

XLII *an liceat pro zelo fidei.* Quid si Zelo fidei, ne thura adolerent Idolis
se morte violenta subtraxerint? *Augustinus* res-
pondet Martyrum non veneramur nomine
c. tu caus. 23. q. 5. eos, qui sibi collum ligauerunt. Non est nostrum
(*Hieronymus*) mortem arripere, sed illatam ab
alijs libenter excipere. Vnde & in persecutioni-
bus non licet propria perire manu (absque eo *c. non est*
vbi castitas periclitatur) sed percutienti colla *ib.*
submittere. Hoc dicimus, hoc approbamus, ne- *c. placuit. ib.*
minem spontaneam mortem sibi inferre debe-
re; quod si fecerint; nulla prorsus pro illis in o-
blatione commemoratio fiat; neq; cum psalmis *l. lib. ff. de his, qui not. infam.*
ad sepulturam eorum cadauera deducantur
nec consuetis ritibus lugeantur.

Suum cuique tribuere. Cap. VI.

1. *Iustitia principi quid.* 6. *regni fulcrum.* 17. *eius hieroglyphica.* 19. *Selimi iustitia.* 20. *in dubijs contra Fiscum.* 21. *contra eam Deus non agit.* 4. *Princeps soli Deo subditus.* 3. *Vtilitas publica.* 19. *aliena non vsurpat.* 8. Donec *verbum an-temporaneum.* 10. 13. *Venetorum Iustitia.* 6. *de eis prædictio S. Bernardini Senensis.* 15 *fides.* 20. *In dubijs an pro amico? vel Fisco.* 22. *rerum diuisio quando facta, an iure.* 33. *Hebrei rapiũt Egyptiorum vasa.* 36. *furtum cur gentes permitterent?* 25. *etiam a mundi exordio illicitum.*

I IVstitia quę Principi Alpha est, & Omega vl-
timo hoc exaratur principio, *Suum cuiq; tri-
buere*, vt circulus in cæteris vitiosus sciẽtijs, hic
iudicẽ necessario claudat. A iustitia exorsus, in
Iustitiã declinat; ea nãque est, a qua, in qua, per
II quã, ad quam actiones nostras dirigimus. Tria
Princeps in omni perpẽdat negotio. Quid liceat
secundũ *æquitatem*: quid doceat secundũ *hone-
statem*: quid expediat secundũ *vtilitatem*. Gemi-
III na est; vtilitas, publica, vel priuata. A publica si
IV deficias: tyrannus es. Publicæ vtilitatis intuitu,
Vtilitas publica. subditorũ iura Princeps an vsurpare possit? no-
strũ non est inquirere, Causa regiæ potestatis è
regalibus sedibus venit; è Cœlo petita soli Deo
debet innocentiã. Nemo est sub Sole, qui iura
Principũ appẽdere possit in statera. Balthasaris
cũ regnum penditur, exit è nube manus, Deus
ipse de Cælo descendit, quia cum Dij terræ sint
principes, nonnisi à Deo debent iudicari: vndè
Psalmista *Deus stetit in sinagoga Deorum*; hoc est
Principum, *in medio autem Deos dijudicat*. At
V cur dijudicat? De iustitia, & de iudicio.
Discite Iustitiam moniti, & non temnere Diuos.
VI *iustitia regni fulcrum.* vt ad Christophorum Morum aiebat S. Bernar-
dinus Senensis; cum Sacrilego ille debachatus
amore, monialium ingressus claustra, Amasiã
rogaret, velum deponere, eaq; respondente, non
licere, quia signum esset, quo Dei sponsa appa-
rèret; replicauit Morus, *absit ergò, vt homo Deum
faciat cornutum*. Sic penitentiã ductus, exiens
protinùs, per quendam angiportum vbi Cruci-
fixi stabat imago, *memento mei* inquit Morus,
non obliuiscar, respõdit Imago, *quia thorum meũ
non temerasti*, Nec vana promissio; nam ad Du-
cale soliũ euectus est. In Xenodochiũ ponè cũ VII
S. Iob, sępè inuisum pergeret Bernardinum Se-
nensẽ, & de Venetorum arcanis sermo recurre-
ret: Moro Principi ad Bernardinum cõuerso, de
Reipublicæ duratione vno verbo interroganti.
Quousque? Bernardinus digito monstrando *Iu-
stitiam*, quæ iuxta eos in pariete picta erat, res-
pondit; *Donec*. Donec scilicet erit Iustitia, stabit
Respublica. At quomodò *Donec*? aduerbium est VIII *Donec*
temporaneum, & instabile. Dubitatur forsan
quòd Iustitia Veneto pulsa Cœlo, sit pellicibus
datura locum? Absit. In medio aquarum est po-
sita firmamentum, Aquis datura legem, nè trã- *Venetorũ laus.*
sirent terminos suos: *Quousquè?* interroganti
Moro; *Donec* cum dicit, verbo non vtitur insta-
bili, & temporaneo, sed æterno, quemadmodũ
per Regium prophetam ad filium loquitur Pa-
ter Æternus. *Dixit Dominus Domino meo: sede à* IX *Ps.* 109.
dextris meis. Donec *ponam inimicos tuos scabel-
lum tuorum*. Vbi aduerbium *Donec* stabile est,
& inconcussum. Stabilem hic esse iustitiã, veluti
Spiritũ Domini, qui Mundi ab initio, non ha-
bebat vbi quiesceret, quàm in aquis. *Ferebatur* X
Spiritus Domini super aquas, non humana lo-
quutio, sed lingua resonat Angelica Aquinatis.
In partibus Liguriæ, & Flaminiæ, quæ hodie 4. *de Re-
Lombardia vocatur, nullus principatum habere gim. Prin.*
potest perpetuum, nisi per viam tyrannicam, duce c. 8.
Venetorum excepto, qui tamen temperatum habet Venetorũ iustitia.
regimen. Quia imperium suum iustitia illa tem- XI
perat, & mulcet, quæ licet cum pace fœdere sit
iuncta fraterno, *Iustitia, & pax deosculatæ sunt*, XII
facilius potuit a pace seniungi, quàm à Repu-
blica. Hinc exordio Turcici belli, cum fulminę

qua-

quateretur & caderet pars lematis *Iustitia*, *&*
pax deosculatæ sunt, quod inscriptum legitur
super Iustitiæ hieroglyphicum, erectum super
Giganteos gradus, vt breui haud tempore trun.
cum legeretur *Iustitia &... deosculatæ sunt*:
mysticè Fato est percita quodam sola pax, non
iustitia; quia feritas barbarorum posset potiùs
euellere regna, quàm iustitiam, quæ vel imma-
ni grassante bello adhuc Superum supererat te-
stimonio. Oh felicissima ciuitas, dulcissima pa-
tria. In qua potentior qui melior, & pro summo
optimus. Coram Leone saltellant hic pecudes,
vnde cum *Martiali* in lepore, quem fugientem
tygris insequebatur Hircana, & illeso confu-
giente in ora Leonis (qui non longe aperto ore
iacebat) nationes & populos Principum suorum
oneribus fatigatos, fas sit inuitare

Ad quæ confugias, ora Leonis habes,
nec est, quem timeas præter legem, non Regem.
O Melibæe? Deus nobis hæc otia fecit.

Non tàm in commutatiua, quàm in distributi-
XIII *Venerij* ua Iustitia. Si Regis ad exemplum totus compo-
iustitia nitur Orbis, Venerium Venetorum Principem
in filium. nè prætereas, cum filium vnicum (quia in ma-
Sal. An. tronæ famam se iniurium præbuerat) publico
1382. pudori victimam adolæuit, & posteritatis suæ
ruinam sicco spectauit oculo. Nec mirèris tam
rigidum legum iudicem; Ex Creta, vbi, Præfe-
cturam gesserat, Minos Venetias Iustitiam as-
portauit; In Iouis patrià fulmina quoq; didicit
iaculari. Ducem nostrum, cum *Principem* dici-
mus, fallimur. Patrem vocare est opus, vnde nō
mirum, filium vnicum morti dedisse, cum tot
XIV *Sal. Ann.* subditi, qui filij sumus, superessent. Composito
1583. cum Ianuensibus bello ea conditione, vt Vene-
XV ti præsidium ex Tenedi reuocarent arce: *Io: Mu-*
Venetorū *tatium* arcis præfectum, pacta implere negantē
fides. non dubitauit Senatus vrgere ferro. Quod si
Egnat. l. Princeps publicà vtilitate posthabità, aliena nō
6. c. 6. inuadit, sed suum cuiq; tribuit, quid de priuatis
XVI sentiendum. *Reddite omnibus debita*, (Paulus)
cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal;
cui honorem, honorem. Æqualitas finis sit distri-
XVII *Iustitiæ* butiuæ, & commutatiuæ iustitiæ? Manus cum
symbola perpēdiculo sub lemate *ad omnium mensuram.*
Vel falx, quæ æquè recidit fœnum sub lemate,
XVIII *æquat*; Iustitiæ commutatiuæ sunt hieroglyphi-
ca; vt distributiuæ rusticus, qui resecando fœ-
num, cum truncos, & nodosas offendit radices,
præterit, falcem eleuat, ne frangat. Cæterum in
commutatiua iustitia lex quantumuis dura est
obseruanda. Iudex non est legum index, sed le-

gum custos. Publica vtilitas, cum priuatorum XIX
gratia sit comparata, tanti non est, vt quod
meum est, sine facto meo, alterius fieri possit:
Selimus Turcarum Rex morbo cum laboraret *Selimi*
lethali, iam exanimatus, *morior* (ad Perinū fami- *iustitia.*
liarem suum inquit) tunc Perinus, *si mortis vr-*
get discrimen, cur de bonis illis non disponis, quæ
vltra millena aureorum millia te iubente, Bursiæ
seruantur? cur in Xenodochij fabricam non ero-
gas? post obitum tuum erunt raptoribus præmium.
Tunc Selimus inquit, *Vis itaq; quod ego glorifi-*
cem nomen meum ære alieno; & Deo oferam obla-
tionem rapinæ. Non audeo, non debeo, nolo facere.
Quid agendum? replicauit minister? *Suum cuiq;*
tribue, respondit *Selimus*, & acersito tabellione *Caurlin.*
iussit exarari mandata. Barbarorum hic sermo, *in comm. Turc.*
quibus velint nolint, sunt hæc eternæ veritatis
principia, *Alterum non lædere: Suum cuique tri-* XX
buere. Quid si in dubijs ignoretur, prò vtro liti- *in dubijs*
gantium teneatur iudex pronunciare? forsan *an pro*
pro fisco? dote, amico? inextricabilis controuer- *fisco?*
sia, patroni vndiq; nec sine angustijs. Philippus *l. in ambiguis de*
II. Rex Hispaniarum fiscalem rogatus firmare *iur. dotiū*
sententiā, sciscitatus prius an arrideret iustitiæ?
& aulico respondente, *dubium esse negotium: in*
dubijs autē Concilium stare prò Rege. Tunc Rex
Hispanica seueritate Fiscalem corripiens, in-
quit. *Doctor aduerte, Senioribus refer, in dubijs*
contra Regem. Naturæ Principia, nec Deo dis- XXI *contra iu-*
pènsante turbātur; quæ cū nil aliud sint *quā di- stitiā ne-*
uina ratio toti Mundo, partibusq; eius inserta, si *quit*
Deus aduersus seipsum non potest, nec aduer- *Deus.* *Seneca.*
sus naturam. *Deus fidelis est, & seipsum negare* *Paulus.*
non potest. Ego sum Deus, & non mutor.

At dices, si Mundi in exordio erant omnia XXII *Rerum di-*
communia, *per iniquitatem alius hoc suum esse* *uisio quo.*
dixit, & alius illud: Vnde quisque possidet, *modo fa-*
quod possidet, quærit Augustinus *iure humano,* *cta.* *c. 7. d. 1.*
non diuino, Domini est terra, & plenitudo eius. *& c. dile-*
Pauperes, & diuites de vno limo fecit; & paupe- *ctissimis.*
res, & diuites vna terra supportat. Iure tamen 12. q. 1.
humano dicitur: hæc villa mea est. Iura autem
humana, iura Imperatoris sunt. Tolle hæc; quis *c. quo iu-*
audet dicere, mea est illa villa, meus ille seruus. *re. d. 8.*
Imò subiungit Ambrosius. *Non esset hodie ser-*
uitus, si ebrietas non fuisset. Manebat omnibus *c. sexto d.*
inconcussa libertas, antequàm vinum inuenire- *35.*
tur: nemo sciebat a consorte naturæ suæ obsequia
seruitutis exigere. Ergo *tribuendi suum cuiquè*
non est naturæ principium; Per iniquitatem est XXIII
facta diuisio, & gemino pronomine mei & tui
est natura subuersa.

Si

xxiv *Si duo de nostris tollas pronomine rebus*
Prælia cessarent, cuncta sine lite forent.

Sic mussitant, qui vel ignauia, vel luxuria coguntur mendicare pauperes. Piscantur in turbido, nec illis tam iucundum multos post se videre, quàm graue aliquem ante se.

Veruntamen vt communitatis redarguam asseclas, hominem pauperiorem produco, nudum, cuius plagas lingent canes. Cum eo partimini palleum si æqualitas nomina, vel titulos non discreuit? si per iniquitatem facta est diuisio? quid respondebit pauper, & pro defensione rusticani tugurij argumenta proferet? Dicet, quòd etiam priusquàm Dominus sese motaret
xxv super abyssos, contra naturam erat, *inuito Domino aliena rapere*. Antequàm efformaretur Orbis, homo non erat, & tamen Sapientia tonabat Æterna: *homo est animal rationale*. Antequam terra esset, non erant numeri; & tamen *tria, & quatuor faciebant septem.* At si non erãt partes, vbi erat totum? erant partes, non aberat totum, si veritatem spectes propositionis, & connexionem terminorum. Erant in actu primo, non in actu secundo. Erant in essentia, non in existentia. Erat terminorum connexio, non subiecti receptio. Erãt veritas propositionis, & terminus a *quo*, non ad *quem*. Verum erat in abstracto *aliena rapere iniustum*, licet in concreto, qui raperet, quid raperes, vel a quo raperes, non daretur. Protinùs tamen, cum ab illo tenebroso Chaos deducitur Orbis; elementa concinunt, & cœlesti armonia resonant, *alterum non lædere, Suum cuique tribuere.*

Rerum dicis prætermissam diuisionem? Mẽ-
xxvi tiris. Composita namque luce, eam diuisit a tenebris. Aquam seggregauit ab aquis. Et ne hãc diuisionem commentis reuoluas, virentium, & viuentium separat species, vt quodlibet *in spetie sua* & secundùm *genus suum* fructificaret. Germinet terra herbam virentem iuxta *genus suũ*. Producant aquę reptilia in *species suas*; singula suis discreta terminis Sol diei, Luna nocti, in firmamento Stellę, in aqua pisces, in terra bruta, vbique homò; ne alternis peterẽtur diffidijs.

Homini (dices) non mandatum in spetie sua
xxvii generare, vt viuentibus; & virentibus omnibus, ergo vt & reliquæ creaturæ ad diuisionẽ vocantur, solus homo in communione iussus est permanère. Inter homines (dico) nõ fit diuisio, quia æmulum non patiebatur, cum quo diuideret. Hominum omnium vnus dominus Adam; qui seipsum ad diuisionem prouocare non pote-

rat. Vel inter homines non fit diuisio, quia non adhuc humano terra polluta piaculo, fructus dabat absq; cultura. Postquàm autem terra ma- xxviii
ledictione arruit. Tunc homini dicitur *in sudore vultus tui, vesceris pane:* Tuo, non adiungitur, sed prætermittitur: quia non legislatoris imperio noster *est*, sed nostro sudore *fit*, cum
non esset. *Non eßent ista communia, nisi pars* xxix Seneca.
illorum pertinèret ad singulos. Platonis Rempublicam potiùs est, fingere, quàm inuenire. Ea enim Respublica, quam Sapientia composuit.
Eterna (Hæbream dico) nequijt sine diuisione xxx
consistere; vnde Iosues diuini executor mãdati terrã Promissionis sorte diuisit. Christus ipse
factam diuisionem subuertere renuit. Interro- xxxi
gantibus Publicanis, an liceret dare censum Cæsari? *Ostendite* (inquit) *numisma census. Cuius hæc imago, & superscriptio est? dicunt ei Cæsaris.* Dixit Christus, *Reddite ergo, quæ sunt Cæsaris*
Cæsari: quæ Dei, Deo, Cur ergo permisit Hæ- xxxii
breis spoliare Ægyptios? quia etsi Deus vt Exod. 12.
mundi legislator ad munera non respiciat, xxxiii
nec ad personas: Vt Mundi dominus, iure crea- Hæbrei
tionis, qua ex nihilo cuncta condidit: ad nihilũ rapiunt vasa Ae-
eadem redigere valet. Vnde nil Hebræorum, gyptiorũ.
vel Ægyptiorum; nil meum, vel tuum, sed om- c. vltimo
nia sua. *Domini est terra, & plenitudo eius: Orbis* 3. q. 5.
terrarum, & vniuersi qui habitant in eo. Nos au- Psal. 78.
tem populus tuus, & oues pascuæ tuæ. Terra in Leuit. 25
qua est, mea est, & vos coloni mei estis.

Pretiosa illa (dices) a domino iam Egyptijs
donata, non poterant sine causa reuocari. Con- l. contra-
tractus ab initio sunt voluntatis, post facto ne- ctus de
cessitatis. Aduerte lector sublunaria hoc pacto R. I.
mortalibus dari, nisi ille, qui sedet in solio Maiestatis, disponat aliter. Titulum, quo nobis dãtur, attende. *Dominij* non est, eiusdem enim rei duo domini non dantur in solidum: si solus Dominus Deus, non est Dominus homo. Nec etiam *mutui* est vel *comodati*, sed *precarij*; cuius natura, vt ad libitum concedentis possit sine
causa reuocari. Hinc Regularium Franciscano- xxxiv
rum claustra Pontifex sine causa reuocat, quia *precario* possident titulo. Non sic in reliquis claustralibus. Egyptiorum vasa pari *precario* Israelitis dantur, vnde interdictum Iudæis iure
perpetuo agros vendere, quia colonni essent, nõ Leuit. 25
Domini. *Terra quoque non vendetur iure perpetuo; quia mea est, & vos colonni mei estis.*

Vel dicas titulo iusti belli, Egyptiorum bona
ad Hæbreis vsurpata. Vnde paria delicta, mu- xxxv
tuà compensatione ferentes, infensissimos ho-

ftes,a quibus fuerant tyrannicè habiti, folerti
vlti funt fpolio. Vel cum tot annos fine congia-
rijs,& ftipendijs Ægypto feruierint,nec laborũ
mercedem receperint; Deum appellarunt, qui
omnium eft iudex, vt feruitutis pretium redi-
Sap.10. merent. Annuit Deus,*& reddidit iuftis merce-
dem laborum fuorum*,vt iam Abrahamo prædi-
Genef.15 xerat.*Veruntamen gentem, cui feruituri funt;ego
iudicabo;& poft hæc egredientur cum magna fub-
ftantia.*Nec aduerfatur, quod Gentes furta re-
XXXVI linquerent impunita, vt Dionyfius fenior eos
permittebat impunè, qui in conuiuijs veftem
furabantur.*Alex.ab Alex.l.10.c.6.*Tartari,latro-
furtum cur gentes permitteret. ne fe excufante,fe ea re non potuiffe ca rere,
controuerfiam ita conponebat;*Si tu viciffim re
aliqua indigueris,rape ab alio.*Samijs cum Mer-
Gaguin. in defcr. Tartar. curio benefactori facrafacerent,furari ius erat.
Ægyptij furti quartam latroni dabant in præ-
mium.*Diodor.l.1.c.6.*A peculiaribus namq; na-
Plutar. in quæft. Græc. tionum moribus ius non efformatur naturæ,
quod feculis omnibus ante natum,quàm fcrip-
ta lex vlla,aut norma aliqua inuenta. Quemad-
modum non fordidatur aurum conculcatum
licet, ita pœnæ indulgentia turpitudinem cri-
l.7.C.de fent.paff. l.12.ff.de off.Præf. minis non euacuat.Spectandum non eft, quid
Romę fiat,fed quid fieri debeat:Spartani,Ægy-
ptij acuendæ tãtummodò folertiæ,ac vigilantiæ
XXXVII furibus indulgebant.Dionyfius impunè permi-
tebat abire eos, qui veftem furabantur in con-
uiuijs,vt Syracufanos a compotatione retrahe-
ret.Apud Ægyptios lex erat in fures,qui furari
volebant,nomen fuum apud Principem facer-
dotum profiteretur,atq;e veftigio furta ad eum
deferret;vt Domini & bona repeterent,& tan-
quam defides rerum fuarum cuftodes amiffio-
ne quartę partis bonorum mulctati, diligentio-
res euaderent cuftodes.Spartani furandi vfum
pueris concedebant impunè, non ad fouen-
dam libidinem,vel gazas parandas, fed pro e-
xercitio militari,vt furandi folertia ingenium
acuerent. Licurgi legibus cum furta permitte- XXXVIII
rentur,folufq;qui depræhenderetur, pęnas da-
ret negligentię.Furatus vulpeculam puer,ad ue-
nientes,qui amiferant,occuluit veftibus.Feram
verò fæuientem,ac ipfius pueri latus ad intefti-
na lacerantem, tantisper tolerauit, vfque dum
quærentes abirent.Reprehenfus a pueris quod
morti prætuliffet fecretum,refpondit. *Melius* *Plutarc. in Lac.*
eft mori,quàm in furto deprehendi. Tantum a-
beft,vt apud nationes latronibus darentur prę-
mia,quod Ægyptiorum Rex *Sefoftris*,cum pri-
uatus effet,& ludendi ftudiofus pecunia cum XXXIX
illi deeffet,furtis voluptatem fouebat. Propte-
rea cum repofceretur a Dominis,ipfe verò ne-
garet,ad Oracula trahebatur, a quibus eft fre-
quenter conuictus,frequenter abfolutus. Ho-
rum templa,a quibus fuerat abfolutus, nec cu-
ræ habuit,nec facrificio donauit.Eorum verò,
qui ipfum furari pronunciauerant, tanquàm
verè Deos maximè coluit.

F I N I S.

Index Numifmatum,Symbolorum-Monetarum, Hieroglyphicorum, Nummorum Miffilium,Auguralium,Caftrenfium,Feralium, Votiuorum,Imaginum,quæ habentur in tom. IV. V. VI. VII. e VIII. Monarchiæ Occidentalis.

Nota quòd E. fignat Effigiem, M. Monetam, H. Hieroglyphicum, N. Nummum.

8 Bal-

I N D E X

Heu-

I N D E X

F I N I S.

I N D E X

IN IV. V. VI. VII. & VIII. TOMOS MONARCH. OCCID.

Numerus Marginalis in Indice Tomum indicat. L. Librum. P. Paginam. C. Capitulum. N. Numerum.

A

nicandi

5 Eli-

get

Fri-

Rege

Attre-

M

Polo-

S

F I N I S.

Errata, quæ raptim in opere offendi, sequentia sunt. Tu lector diligentiùs relegens corrige, expunge.

IN TOM. IV.

Errata	Corrige.
Pag.6.Sauos	Slauos
61.atquæ turnulus	atquè tumultus
62 Fistum Gratianis	Fiscum Gratianus
128.n.12.fulg nte	fulgente
185.n.68.Abam.	Albam
176.n.131.Henrici	Henricum
191.n.156.configit	confugit
257.num.267.fumere constituendum	funere constituendam
268.n.2.an	ac
270.n.11.Latio	latino
272.n.2.vxori	vxoris
272.n.95.	petit
... n.9.insuetur Papa	tuetur Papam
283.n.53.patre	parte
288.n.75.filium eiusque	filiumque eius
292.n.116.erat	erant
307.n.116.in luit	in luit exemplo
308.n.63.eius	ius
322.n.45.Sanctus	Sancto
323.n.49.Monachus	Monachos.
336.n.78.tous	totus.
n.79.inunita	munito.
339. Vidi	Audi.

IN TOMO V.

Errata	Corrige.
Pag.3.n.7.Cæssar	Cæsar.
61.n.28.Itali	Italiam.
70.n.128.pergat	pergant
71.n.241. Henricus	Henricus Anglorū.
75. quæstus	questus.
81.n.45.a losti	a lorti.
187. Cessante	186.Cessante.
222. Cœlestinus	Cœlestinum.
277.n.34.consolat	consulat.
304.n.21.velle	vellet
307.n.21.Philippus	Philippi.
ib.legatum	legatus.

IN TOMO VI.

Errata	Corrige.
Pag.37.n.64.Albertus Rudolph.Imper.fil.	Rudolph.
51.n.86.Rodulphus	Rodulphi.
52. contruerso	controuerso.
57.n.6.& dij	& filij.
65.emmunem	immunem
67.n.5.sesso	secto.
68.n.5.filium	filiam.
69.n.9.dddisset	dedissent.
74. tollis	tollit
77.n.14.nequiret	nequirent.
78.n.25.more	mors.
87.n.49.spernes	spernens.
110.n.13.Modozeatibus	Modoezensibus.
130.n.9.Romæ	Bonæ.
131.n.14.triduum	triennium.
n.16.Ludouicū	Fridericum.
141.n.20.stadio	studio.
19.iuuenta	iuuentam.
15.quæriturus	quæsiturus.
16.obsitisset	obstitisset.
147.n.49. ad Ludouicus	Ludouico.
compesiuissent	compesciuissent.
173.n.73.Eabula	Fabula.
179.n.97.vlta	vltra.
192.n.118.descerant	desciuerant.
65.ieri	feri
ib.Venris	Veneris.
74.quod	quis.
ib.à cunctis	cunctis.
106. calce	calco.
ib.visum	virum.
335.n.37.Carolus	Ladislaus.
337.n.45.rutis	ruitis.
356.n.23.Italia	Italiam.
135.n.37.omne	omine.

IN TOMO VII.

Errata	Corrige.
Pag.114.n.296.intercusit	interclusit.
130.n.320.milles	miles.
131.n.325.Idem	Idus.
159.n.15.priuilegij	priuilegijs.

IN TOMO VIII.

Errata	Corrige.
Pag.187.n.147.electorm	electorem.
191.n.162.dilaxit	diluxit.